ARCHAEOLOGIA
BIBLICA

IN

EPITOMEN REDACTA

A

JOHANNE JAHN,

PHILOS. ET THEOL. DOCT., ECCL. METROPOL. AD S. STEPHANUM VIENNAE CANON. CAPIT., ARCHIEPISC. CONSISTORII CONSILIAR., OLIM. L. L. O. O. ARCHAEOL. BIBL. INTROD. IN V. T. ET DOGM. PROF. CAES. REG. P. ET O.

Editio secunda emendata.

VIENNAE, 1814.

IN LIBRARIA CAMESINAE.

Vides, quantum inter se distent, justa rusticitas et docta justitia? Hieronym. Epist. ad Paulinum.

P r a e f a t i o.

Undique et perpetuo, jam oretenus, jam per literas interpellatus, ut novam Archaeologiae Biblicae editionem amicis lectoribus non denegarem, hucusque tamen pluribus ex caussis haesitans, cunctatus sum; ast cum videam, me continuis opportunis et inportunis petitionibus premi, neque jam reperire possim, quid monitionibus et adhortationibus toties repetitis reponam: cedendum esse decrevi, et opusculum passim emendatnm privato amicorum usui

consecro, de quo me non reprehendet qui cogitaverit, unicuique integrum esse, ut commodo amicorum operam studiose navet, et observet illud gravissimum Ecclesiastis c. 9, 10. monitum:

כָּל אֲשֶׁר יָדְךָ תִּמְצָא לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה

Dedi 6. Octobris 1813.

Archaeologia Biblica.

Praeliminaria.

§. 1. Archaeologia Biblica.

Archaeologia subjective est scientia, objective, systema rerum antiquarum memorabilium, atque adeo et res gestas, et omnia reliqua antiqua memoratu digna, uti ritus, consuetudines, mores etc. complectitur; sensu vero arctiori ad sola haec postrema restringitur. Quemadmodum autem memorabilia illa, vel ad rem domesticam, vel publicam seu politicam, vel ecclesiasticam seu sacram, spectant: ita quoque Archaeologia est vel domestica, vel politica, vel sacra. Biblica archaeologia de solis illis antiquis rebus memorabilibus tractat, quae in Bibliis occurrunt, attinguntur, vel pro notis ponuntur.

§. 2. Necessaria theologo.

Archaeologia Biblica omnibus quidem non modo jucunda, sed etiam utilis, theologo autem et Bibliorum interpreti etiam necessaria est, I. ut se cogitatione totum in aetatem, regionem et adjuncta sacro-

rum scriptorum et coaevorum lectorum transferat, veram objectorum quorumcunque naturam et indolem cognoscat, et quaelibet recte dijudicet; II. ut allusiones ad ritus, consuetudines, leges, proprietates regionis, aliaque adjuncta, observet, et plenum horum locorum sensum percipiat; III. ut adversariorum argumenta, quorum pleraque ignorantiae antiquitatis innituntur, recte dissolvat; IV. ut illas divinas dispositiones, ad conservationem religionis inductas, illis temporum adjunctis congruisse, perspiciat; V. ut fidei dogmata et morum doctrinam ab orationis ornatu, qui ab antiquis illis rebus depromtus est, discernat; et VI. ut vim argumentorum, quibus libri sacri probantur esse genuini, penetret. Atque archaeologiam Biblicam omnino tanti esse momenti, patet quoque ex eo, quod omnes, qui rerum antiquarum ignari, ad Biblia scrutanda accesserunt, innumeros gravesque errores prodiderunt.

§. 3. Fontes archaeologiae Biblicae.

Ut autem archaeologia, exoptata subsidia praestet, necesse est, ut hauriatur ex genuinis et indubiis fontibus, et tandem rectus fiat ejusdem usus. Fontes sunt.

I. Libri sacri, qui sunt testes domestici, et plerique etiam coaevi, adeoque gravissimi.

II. Monumenta antiqua, utpote testes adhuedum viventes; talia sunt arcus triumphalis Titi, quem Relandus in spoliis templi Jerosolymitani in arcu Titiano Romae conspicuis repraesentavit;

rudera Persepolitana; sepulcra seu cryptae in Syria, Palaestina, et Aegypto; ubi etiam pyramides, obelisci et rudera diversorum aedificiorum, antiquitatem et perfectionem artium testantur. Rudera urbium Baalbeck et Palmyrae, quae a Woodio aeri incisa repraesentata fuerunt, ex recentiori quidem aevo descendunt, illustrant tamen ea, quae in Bibliis de aedificiis Herodis attinguntur.

III. Nummi vetusti Graeci, Phoenicii, Aegyptiaci, Romani, aliique non minus ac Judaici illi, quorum inscriptiones characteribus antiquis exaratae, testantur, non fuisse confictos.

IV. Scripta Philonis Judaei et Josephi Flavii, qui ambo coaevi erant Apostolis, et quorum ille quidem in Aegypto, hic vero in Judaea et dein Romae vixit.

V. Auctores antiqui Graeci et Latini, qui nonnunquam res orientales, in libris sacris obiter memoratas, uberius exponunt, inprimis Herodotus, dein Xenophon, Arrianus, Strabo, Plutarchus, Diodorus Siculus, et reliqui fere omnes. Hos vero auctores exteros et multo recentiores, dissentientibus coaevis aut saltem domesticis Bibliorum scriptoribus postponendos esse, sana ars critica docet.

VI. Mischna, seu textus Thalmudis, qui fere ab anno 190 usque ad annum 220 ex traditionibus compilatus, et demum Gemaris duabus explanatus fuit, quarum altera, dicta Jerosolymitana, circa annum 280 conscripta; altera vero, Babylonica nuncupata, anno 427 coepta, et circa annum 500 ad finem perducta

fuit. In usu notitiarum, quas hoc opus suppeditat, permagna cautione opus est; multa enim recentiora, quae antiquitati ignota erant, interposita sunt.

VII. Scriptores quipiam ecclesiastici, qui in Syria aut aliis regionibus orientalibus vixerunt, inprimis Hieronymus et Ephraem Syrus; libri quoque alii Syriaci et Arabici, inprimis antiquiores; ipsa denique etiam itineraria peregrinantium, qui recentiori aevo regiones illas lustrarunt, et indolem earum, atque mores, ritus et consuetudines incolarum, in suis itinerum historiis exposuerunt. Sunt quidem hi omnes, testes de rebus multo recentioribus; ast quum orientales non sint novationum amantes, et antiquis inhaerere malint: pleraque antiquissima constanter retinuerunt, ex quibus permulta in Bibliis, lucem capiunt. Quum autem nihilominus non pauca quoque, tot seculorum decursu, mutata fuerint, cavendum est, ne recentiora antiquitati obtrudantur. Qui antiqua ceteris constantius tenuerunt, sunt Arabes, qui in desertis Arabiae vagantur; his proximi sunt nomades in Palaestina, Syria, Mesopotamia, Babylonia seu Erak, atque demum in Aegypto et Africa septemtrionali; ceterae gentes, pro ut Hebraeis propinquores sunt, aestimandae. Denique distinguenda sunt illa, quae hi auctores ipsi viderunt et observarunt, ab his, quae duntaxat conjiciunt, et quibus sententiam suam interponunt; in illis enim sunt testes, in his vero judicis sibi arrogant officium, quod unicuique nostrum competit.

Archaeologia Biblica.

Pars prima.

De antiquitatibus domesticis.

Caput primum.

Introductio Geographica.

§. 4. Geographia Biblica.

Primum quidem fitum et indolem locorum illorum, in quibus usitata erant ea, quae memorabilia exponenda veniunt, cognitam esse oportet; quare praecipua geographiae Biblicae capita praemittimus. Ne autem justo diutius in limine haereamus, pro notis ponimus non modo sedes populorum, qui Gen. 10. memorantur, sed etiam fontes et cursum fluviorum Euphratis et Tigridis, atque plura alia de Asia minori et Graecia; fitum duntaxat earum regionum, quae in Bibliis saepius memorantur, paucis exponemus.

§. 5. Aramaea.

Regio, quae in Bibliis nomine Aram, אֲרָם, venit, est tractus vastissimus, qui a monte Tauro

usque ad Damascum et Babyloniam, atque a mari mediterraneo usque trans Tigridem in Assyriam protenditur. Diversae autem partes diversis quoque nominibus insigniuntur.

I. Aram beth Rechob, אֲרַם בֵּית רְחוֹב, Assyria, אַשּׁוּר, sensu strictissimo, parva provincia, seu peninsula Tigride et Zabo majori et minori cincta, quae demum septem aliis provinciis aucta fuit, et aetate Jesaiae et Achazi aliis occupationibus usque in Syriam et in Palaestinam progredientibus, in latissimum imperium Assyriacum increvit. Nineve, metropolis, in littore orientali Tigridis, fere ubi nunc in littore occidentali Mosul cernitur, sita erat; primum ab Arbace et Belysi anno 877 ante Chr. vastata, sed rursus restituta; demum a Cyaxare I. et Nabopolassare anno 625 ante Chr. eversa, et nunquam restaurata fuit.

II. Aram Naharaim, אֲרַם נַהֲרַיִם, Mesopotamia, nunc al-Gezira, seu insula nuncupata; nam instar insulae fere undique Euphrate et Tigride cincta est. Provinciae singulares sunt: 1. campi Mesopotamiae, פַּדַּן אֲרָם vel שְׂדֵה אֲרָם, et 2. tractus Nesibenus, אֲרַם צוֹבָה.

III. Aram sine epitheto, est Syria, nunc al-Scham, seu regio sinistra, dicta, quia facie in orientem converso Arabi, ad sinistram, id est, ad septemtrionem sita est. Celeberrimae, ruderibus adhucdum insignes urbes sunt Baalbek vel Baal-Gad, בַּעַל גָּד, seu Heliopolis; et Thadmor, תַּדְמֹר, seu Palmyra; porro חֶלְבּוֹן, nunc Haleb seu Aleppo, et Antiochia. Districtus singulares erant: 1. regnum Da-

mascenum, דַּמֶּשֶׂק et דַּרְמֶשֶׂק; 2. regnum Maacha, מַעֲכָה; 3. regnum Tob, טוֹב; 4. regnum Hamath, חֲמָת; et 5. regnum Geschur, גְּשׁוּר, ad Orontem fluvium.

Orientales, coeli regiones ad corporis situm definituri, vertunt faciem ad ortum solis; quare vocant ortum non modo מִזְרָח, sed etiam quod coram facie est, עַל פְּנֵי, קָדִים, קֶדֶם; septemtrionem non solum צָפוֹן, sed etiam שְׂמֹאל, شام; occidentem non tantum עֶרֶב, sed etiam posterius, אָחוֹר, אַחֲרוֹן, et mare, יָם, quia mare mediterraneum hanc plagam occupat; denique austrum non modo נֶגֶב et דָּרוֹם, sed etiam dexteram, יָמִין, תֵּימָן, dicunt.

§. 6. Phoenice.

Pars Syriae et Palaestinae ad littora maris mediterranei, a fluvio Eleuthero, qui inter Orthosiam et Tripolim, 34° 26' lat., in mare se exonerat, usque ad Achzibam seu Ecdippam, 32° 50' lat., vel, ut quibusdam placet, usque ad ostium fluvii Beli ad Acco seu Ptolemaidem, Phoenice est regio, parva quidem, inprimis curta, sed a commerciis et artibus celeberrima et ditissima. Urbes erant celebres, Zidon, צִידוֹן, et Tyrus, צוֹר, quae Zidone quidem recentior, sed demum celebrior erat, a Nebucadnezare vastata, dein in adjacente insula restituta; rursus ab Alexandro Magno eversa, et denuo restaurata, antiquam celebritatem non recuperavit.

§. 7. Media.

Media, מָדַי, sub 32 — 40° lat., contermina est ad occasum Assyriae et Armeniae, ad septemtrionem mari Caspio, ad ortum Hyrcaniae et Parthiae, atque ad austrum Persiae. Metropolis erat Ecbatana, אַחְמְתָא, nunc Hamdan dicta.

§. 8. Persia, Susiana, Elymais.

Persia, פָּרָס, est ille tractus, qui a Media usque ad mare Persicum, a gradu lat. 34 ad 27 protenditur, atque Susianam et Elymaidem comprehendit; arctiori vero sensu ad occasum habebat Susianam, et ad ortum Caramaniam. Susiana, cujus metropolis Susan, שׁוּשַׁן, erat, Persiam inter et Babyloniam media, ad austrum sinui Persico contermina est, et nunc Chuzistan dicitur. Elymais, עֵילָם, in libris antiquioribus pro universa Persia venit, strictori vero sensu, est districtus, qui Susianae ad septemtrionem, et Babyloniae ad ortum septemtrionalem situs erat, conterminus aliunde Mediae; limites accurate definiri nequeunt.

§. 9. Babylonia, Chaldaea.

Babylonia, a metropoli celeberrima Babylone, בָּבֶל, denominata, sensu latiori, ad septemtrionem terminabatur Armenia, et hac extensione olim dicebatur Sinar seu Singar, שִׁנְעָר; strictiori autem sensu, ad septemtrionem confinis erat Mesopotamiae, ad occasum Arabiae desertae, et ad austrum sinui Persico. Pars aliqua australis in occidentali littore Euphratis,

a regibus Assyriae, quibusdam tribubus Chaldaeis concessa, inde Chaldaea dicta fuit; proprie autem sic dicta Chaldaea non erat ad littora ponti Euxini orientalia in austrum vergentia, ut Michaelis existimavit, sed pars Armeniae orientalis et meridionalis, ut Xenophon Cyrop. II. 4, 8 — 19. III. 1, 1 — 24. 2, 1 — 3, 1. et Expedit. Cyri IV. 5, 24. 6, 3. 7, 10. et V. 5, 1. docet.

§. 10. A r a b i a.

Arabia incolis Palaestinae dicebatur regio orientalis, אֶרֶץ קֶדֶם, *ανατολη*, Babyloniis vero occidentalis, עֲרָב, עֶרֶב, *Αραβια*. Hinc Arabes jam בְּנֵי קֶדֶם, o r i e n t a l e s, jam עַרְבִי, עַרְבִים o c c i d e n t a l e s dicebantur, 2 Paral. 9, 14. Jer. 3, 2., et ipsi quoque se utroque nomine compellabant, et adhucdum compellant, ita tamen, ut campestres seu scenitae se dicant collective עֲרָב, عَرَب, incolae autem urbium עֶרֶב, أَعْرَاب conf. Jer. 25, 24. Divisio in f e l i c e m, P e t r a e a m, e t d e f e r t a m Arabiam, a Megasthene et Ptolemaeo usurpata, orientalibus ignota est, et in Bibliis non observatur.

Arabia f e l i x dicitur peninsula, sinu Arabico (qui recentioribus mare rubrum dictitur), oceano meridionali (qui olim in hac plaga mare rubrum nuncupabatur), et sinu Persico cincta, ut linea, ab extremitate sinus Persici, ad portum Aelan seu Aila, in orientali extremitate sinus Arabici situm, ducta, claudatur. Pars vero illa, quae ad ortum cingitur Arabia

deserta, et ad austrum sinu Arabico (qui hac in parte duo brachia in septemtrionem extendit), ad occasum autem Aegypto et mari mediterraneo, et ad septemtrionem Palaestina circumdata est, ab urbe Petra, סֶלַע, dicitur Arabia Petraea. — Idumaea, אֱדֹם, etiam Seir, שֵׂעִיר, dicta, pars est septemtrionalis Arabiae Petraeae in orientem vergens. — Illa denique pars, quae ad austrum Arabiae felici, ad ortum Babyloniae et Euphrati, ad septemtrionem Euphrati et Syriae, atque ad occasum Gileatidi confinis est, audit Arabia deserta. Magni sunt in his regionibus, praesertim in Arabia deserta et Petraea, tractus volubilibus arenis contecti, qui nomadibus pascua praebent.

§. 11. Aegyptus.

Aegyptus, אֶרֶץ חָם, מָצוֹר, מִצְרַיִם, fere sub 31° 27' ad 23° 45' lat., ab ortu terminatur Arabia Petraea et sinu Arabico, ab austro Aethiopia seu potius Nubia, ab occasu desertis Africae seu Libyae, et a septemtrione mari mediterraneo. Divisa fuit in duas, nonnunquam etiam in tres partes, nempe inferiorem (septemtrionalem), quae Delta dicitur, et superiorem (meridionalem), quae Arabice صعيد, Zaid, Graece Θηβαΐς, et Hebraice פַּתְרוֹס nuncupatur, nisi hoc nomine Phathros, solus veniat nomus Phaturites. Pars inferior Aegypti superioris tanquam tertia, seu media, nonnunquam heptanomis dicta fuit, quia septem districtibus constabat. Nilus celeberri-

mus, qui fere constanter nomine יְאֹר venit, secat regionem in duas partes, et omni anno, mensibus Augusto et Septembri, vallem inundat, limoque suo nigro foecundat, atque demun in mare mediterraneum se exonerat, olim quidem septem ostiis, quorum hodiedum duo duntaxat majora supersunt. Urbes celebriores sunt נֹא vel נֹא אָמוֹן, id est Thebae, seu Diospolis magna, metropolis Aegypti superioris, jam ab Homero a 100 portis laudata, et adhucdum a ruderibus percelebris; נֹף vel מֹף seu Memphis, fere in confinio Aegypti inferioris et superioris, ad littora Nili occidentalia; צֹעַן seu Tanis, quae nunc in insula lacus Tennis seu Mensale superest; atque Alexandria, ab Alexandro in littore maris mediterranei ad limites occidentales Aegypti aedificata, portu insignis.

§. 12. Terra Gessen seu regio Goschen et torrens Aegypti.

Regio Goschen, גֹשֶׁן, in Vulgata Gessen, dicitur Gen. 47, 6. 11. מֵיטַב הָאָרֶץ, id est, regio pascuosa; igitnr nequaquam erat pars culta Aegypti. Ex 1 Paral. 7, 21. seqq. liquet, hunc terrae tractum eo usque procurrisse, ut non procul ab urbe Gaza terminaretur; itaque orientalis erat pars Aegypti inferioris, quae ad littora maris mediterranei in Arabiam Petraeam protendebatur; quare interpres Alexandrinus, geographiae hujus regionis optime gnarus, vertit Gen. 45, 10. Γεσεν Αραβιας. Ex his efficitur, regionem Goschen esse illum tractum, fere triangula-

rem, qui linea ab Heroopoli ad torrentem Aegypti ducta, mari mediterraneo, et Pelusiaco Nili brachio clauditur.

Ubi autem quaerendus sit commemoratus modo torrens Aegypti, נַחַל מִצְרַיִם, qui in Bibliis saepe recurrit, adhuc sub judice lis est. Vero simillimum tamen est, esse torrentem, qui ad Rhinocoluram, nunc al-Arisch dictam, tempore hyemis mare influit; nam interpres Alexandrinus נַחַל מִצְרַיִם vertit Ῥινοκόλουρα; et Epiphanius, harum regionum non minus, ac interpres Alexandrinus, gnarus, testatur Haer. 66. p. 703, Rhinocoluram ab incolis nuncupatam fuisse νεελ, quod est ipsum נַחַל, aliis vocalibus prolatum, atque peregrinator Helferich Reisebuch Frankf. 1573. p. 385., scribit, venisse se 1565 ad al-Arisch in regionem, quae dicebatur Nechile, quod rarsus est ipsum נַחַל paulo inflexum. Cf. Brochard im Reisebuch Frankf. S. 466. et Wansleb in der Samml. der Reisen von Paulus III. 164. Peregrinatores ibidem non invenisse torrentem, ratio non est alia, quam quod non advenerunt ea hyemis parte, qua vallis seu torrens aqua non caret.

De his omnibus consulenda est carta geographica, quae Archaeologiae Germ. P. I. T. I. in Tab. I. adjecta est.

§. 13. Limites regionis Hebraeorum.

Canaan, כְּנַעַן, regio primitus partim a Cananaeis, posteris Canaan filii Cham, partim ab Abrahamo, Isaaco et Jacobo occupata, et a Deo posteris horum patriarcharum promissa, fluvio quidem Jordane

et mari mortuo, Arabia Petraea, mari mediterraneo atque Syria cingitur; ast promissiones simul ea respiciebant, quae Hebraei, quondam ad arma provocati, in potestatem suam redacturi essent. Ita mox in principio, ut in regionem, quam patriarchae occupaverant, penetrare possent, reges Gileatidis, qui arma arripuerant, expugnarunt, atque tractum trans Jordanem a fluvio Arnone usque ad radices montis Hermon seu Antilibani, jure belli occuparunt, Num. 21, 21. seq., et sequentibus seculis alias porro vicinas regiones in ditionem suam redegerunt. Hac extensione limites definiuntur Gen. 15, 18—21. Num. 34, 1—2. Deut. 11, 24. Jos. 1, 4. 11, 16—17. 13, 1—7. 15—33.

Ad austrum ab extremitate maris mortui limites, diversis anfractibus procurrebant penes Idumaeam et Arabiam Petraeam ad torrentem Aegypti, ut pascua Arabiae Petraeae, et inprimis illius deserti, quod per Arabiam Petraeam et desertam usque ad sinum Persicum, et penes Euphratem in septemtrionem protenditur, manerent libera; limites enim in his eremis praefiniri non poterant. Ne vero quidpiam ultra torrentem Aegypti occuparetur, singulari lege cautum fuit, Deut. 17, 16. Post victricia Davidis arma, Idumaea quoque tota usque ad sinum Elaniticum, Hebraeis paruit. Extrema, ex hac coeli regione urbs, commemorari solet Beerscheba, בְּאֵר שֶׁבַע, quae tamen haudquaquam in ipsis limitibus fita erat.

Ad occasum, a torrente Aegypti usque ad urbem Acco seu Ptolemaidem, vel potius usque Achzi-

bam seu Ecdippam, Jos. 19, 28 — 29., mare quidem mediterraneum, הַיָּם הָאַחֲרוֹן ,הַיָּם הַגָּדוֹל ,הַיָּם, praefinitus fuit terminus, Philistaei tamen in littoribus australibus persistebant, a Davide demum quidem victi, deinceps autem denuo saepius jugum excusserunt. Ab Achziba limites vertebantur in terram continentem, et penes Phoenicen, 17 miliaribus Germanicis in septemtrionem, usque ad 34° lat. procurrebant, ubi Apheca, inter Biblum seu Gible et Baal-Gad seu Baalbek, sita erat. Phoenice itaque limitibus Hebraeorum exclusa fuit, Jos. 13, 2 — 6. conf. Num. 3, 6. et Jos. 19, 24 — 31.

Limites septemtrionales ab Apheca, multis et magnis anfractibus procurrebant in orientem, attingebant in Coelesyria fines regni Hamath, חֲמָת, et comprehendebant quoque urbem Baal-Gad sub 34° lat., in cujus confinio sita fuisse videtur illa urbs Dan, quae saepius extrema in septemtrione, allegatur. Inde limites ita vergebant in austrum versus orientem usque in Arabiam desertam, ut regnum Damascenum excluderetur, quod totum cum urbibus quoque Betach et et Bairuth, demum a Davide armis occupatum fuit, sub successoribus vero rursus libertatem suam vindicavit, et regno Israel multa incommoda creabat.

In orientali plaga limes quidem statutus erat Euphrates, Deut. 11, 24., neque tamen in desertis illis accurate definiri poterat. Montes Gilead, sub Mose occupati, procurrunt usque ad desertum, quod littus Euphratis ambit, et pascua praebebat Rubenitis et Gaditis, 1 Paral. 5, 9. 16. Magnum tractum ar-

mis subegerunt tribus trans Jordanem sub Saulo, 1 Paral. 5, 19. Ammonitae, בְּנֵי עַמּוֹן, tenebant tractum trans Arnonem in oriente; atque Moabitae, בְּנֵי מוֹאָב, habitabant regionem trans Arnonem in meridie, ut Arnon fluvius esset limes, qui Hebraeos ex orientali plaga dirimeret ab Ammonitis, et ex australi plaga a Moabitis, donec David hos populos subegisset, et limites in septemtrionem quoque usque ad 35° 15' lat. extendisset, ubi urbs Thipsach, תִּפְסַח, seu Tapsacus, sita erat.

Ex his liquet regnum Davidis et Salomonis fuisse vastissimum; a gradu enim lat. 28 usque ultra gradum 35tum, et a gradu longit. 52 usque ad gradum 59num porrigebatur.

§. 14. Facies regionis. Montes.

Canaan est regio montosa. Duo montium juga, alterum cis, et alterum trans Jordanem, procurrunt ex Syria usque in Arabiam, quae passim jam majori, jam minori planitie interrupta sunt. Vide chart. geogr. II. Archaeol. Germ. P. I. T. I. adjectam.

Montes, הַר, הָרִים, praecipui sunt:

I. Libanus, לְבָנוֹן, duobus montium jugis constans, quae fere parallela a 33° 12' lat. in septemtrionem usque ad 34° 32' procurrunt, et mediam relinquunt, magnam vallem, quae Coelesyria, κοιλησυρία, בִּקְעַת לְבָנוֹן et חוּל הַלְּבָנוֹן, dicitur, Gen. 10, 23. Jos. 11, 17. Exsurgunt nempe hi montes ultra dimidium milliaris Germ. ab antiqua Tyro in septemtrione, ubi fluvius Leontes, nunc Kasmie dictus (qui, inter

ambos medius, ex Coelesyria venit) mare ingreditur. Tractus occidentalis Graecis Libanus, et orientalis Antilibanus dicitur, quod discrimen nominum, Hebraei non observant; utrumque enim nomine Libani comprehendunt. — Libanus ab ostio Leontis in septemtrionem ita protenditur, ut paulisper vergat versus orientem, et penes mare relinquat planitiem diversae latitudinis; duo enim duntaxat promontoria in mare excurrunt, alterum ad ostium Lyci, qui nunc Nahr el-khalb dicitur, sub 33° 50'; et alterum sub 34° 16' Θεȣ προσωπον dictum. In his montanis erant cedri, אֶרֶז, אֲרָזִים, quarum adhucdum 20 — 40, vel potius, ut Aryda testatur, 14 antiquissimae et praegrandes, minores autem quam plurimae supersunt. — Antilibanus ab ostio Leontis primum quidem vergit in orientem, tandem vero, Libano fere parallelus, in septemtrionem procurrit; multo altior est Libano, n vertice perpetuis nivibus tectus, Jer. 18, 14.; ast in Libani quoque rimis et fissuris altioribus septemtrioni obversis, nives tempore aestatis non deficiunt, quae in urbes vicinas ad refrigerandum potum deportantur, Prov. 25, 13. Antilibani vertex altissimus, Hebraeis dicebatur חֶרְמוֹן, Hermon, Zidoniis שִׂרְיוֹן, Sirjon, et Amoritis שְׂנִיר, Senir, Deut. 3, 9; ast recentiori aetate tria haec nomina tribus diversis verticibus tribuebantur 1 Paral. 5, 23. Pars Damascum respiciens dicebatur אֲמָנָה, Amana, unde torrentes, vel potius duo torrentis brachia, Amana et Pharphar, פַּרְפַּר, descendunt, 2 Reg. 5, 12. Antilibanus alit abietes et pinus. Altitudo montium fere

est 1500 vel 1600 orgiarum, et spectaculum praebet grande et magnificum, unde plures tropi depromti sunt, Jes. 10, 34. 29, 17. 35, 2.

II. Carmelus, כַּרְמֶל, jugum montium, quod tribus fere milliaribus Germ. ab austro Ptolemaïdis, ubi mare sinum facit, exsurgit, et versus meridiem protenditur milliaribus Germ. duobus et dimidio. Latitudo in septemtrione est duorum et dimidii, in meridie vero quinque milliarium Germ.; ambitus fere est 8, vel ut d'Arvieux contendit, 13 milliarium Germ. Montes in septemtrione et oriente altiores sunt quam in meridie et occidente, et in septemtrione quoque in mare excurrunt; versus meridiem vero recedunt, et littus planum in formam dimidii circuli, relinquunt. Horum montium et vallium indolem, ipsum nomen indicat; nam כַּרְמֶל, ex כֶּרֶם אֵל contractum, est hortus Dei, seu regio peramoena. Vertices montium quercubus et abietibus, valles vero olivis et lauris consitae sunt, nec ullibi desunt fontes et rivi orientalibus gratissimi. Quare plures a Carmelo depromti occurrunt tropi Jes. 29, 17. 32, 15. 35, 2. Mich. 7, 14. Jerem. 48, 38. Notatu dignae quoque sunt specus quam plurimae, quarum saltem multae jam olim aderant, atque semitae per continuos anfractus ductae, ut quivis facile in ipsis se abscondere, ibique latere possit a nemine reperiendus. Amos 9, 3. 2 Reg. 2, 25. 4, 25. — Alius mons Carmelus cum urbe cognomine erat iu tribu Juda, 1 Sam. 25, 5. 27, 3. 2 Sam. 3, 2.

III. Thabor, תָּבוֹר, ιτταβυριον, mons singularis, figura ab austro in septemtrionem ovali, semitertio milliari Germanico a Carmelo ad ortum, et ferè duobus milliaribus Germanicis a Jordane ad occasum, ad latus septemtrionale planitiei Iizreel seu Ezdrelom, in altitudinem 30 stadiorum elevatur, ambitu ad radicem, trium horarum. In vertice est planities ovalis, cujus peripheria 26 stadia complectitur, in quo quondam fuit urbs, et haec mihi quidem non videtur esse diversa ab urbe Thabor in tribu Zebulon, quae 1 Paral. 6, 62 vel 77. commemoratur, et Jos. 21, 32. simpliciter urbs, seu קַרְתָּן, Karthan, dicitur. Alia autem prorsus est Terebinthus Thabor, quae dimidio milliario Germ. Jerosolymis distabat, 1 Sam. 10, 3.

IV. Montes Israel, etiam montes Ephraim dicti, fere meditullium totius regionis occupabant, et opponebantur montibus Judae. In utrisque est uber solum, exceptis illis montium Israel jugis, quae regionem Jordanis respiciunt, et illis, quae a monte olivarum usque ad planitiem Jerichuntinam protenduntur; haec enim sunt aspera et salebrosa, et postrema perpetuo latronibus latibula praebebant, Jos. 16, 18. 18, 17. Luc. 10, 30. Altissimus vertex hujus ultimi jugi montium est, qui nunc quidem Quarantania dicitur, olim autem saxum Rimmon dictus fuisse videtur, Jud. 20, 45 — 47. Montes Ebal et Garizim, sola valle divisi, ille ad aquilonem, hic ad austrum Sichemi, ex Deut. 27 et Jos. 8, 30 — 35. celebres sunt. In montibus Judae specus sunt permultae et partim permagnae, quarum celeberrima est Adullam, עֲדֻלָּם, 1 Sam. 22,

1—2. conf. quoque Gen. 23, 9. 19. Jos. 10, 16.; erat autem et urbs hujus nominis, Jos, 15. 35.

V. Trans Jordanem sunt montes גִּלְעָד, Gilead, qui ab Antilibano, seu a vertice Hermon usque in Arabiam Petraeam procurrunt. Pars septemtrionalis Baschan, בָּשָׁן, nuncupatur, et a quercubus et pascuis celebris erat; media pars, Gilead arctiori sensu dicebatur; in australi vero parte erant montes Abarim, עֲבָרִים; inter hos, e regione Jerichunti, eminebat mons Pheor seu Phegor, פְּעוֹר, et vertex Nebo, נְבוֹ, e quo universa regio Canaan conspicitur, Deut. 3, 27. 32, 48—50. 34, 1—2, Conf. Matth. 4, 8.

§. 15. Planities.

Planities, מִישׁוֹר, עֲרָבָה, שְׁפֵלָה, בִּקְעָה, celebriores sunt.

I. Littus maris mediterranei, a torrente Aegypti usque ad Carmelum. Tractus a Gaza usque ad Joppen, dicitur simpliciter הַשְּׁפֵלָה (die Ebene) planities, in qua erant quinque urbes principes Philistaeorum, Gaza, עַזָּה, Ascalon, אַשְׁקְלוֹן, Azotus, אַשְׁדּוֹד, Gath, גַּת, et Ekron vel Accaron, עֶקְרוֹן. Tractus a Joppe, יָפוֹ, usque ad Carmelum, dictus fuit שָׁרוֹן, Scharon vel Saron, quibusdam collibus distinctus, a quo distinguendus locus Scharon, Thaborem inter et lacum Gennesareth, et tertius locus Scharon in tribu Gad trans Jordanem, a pascuis celebris.

II. Plantities Iizreel, יִזְרְעֶאל, Ἐζδρηλωμ, μεγα πεδιον, a montibus Carmeli et mari mediterraneo usque ad Jordanem e lacu Gennesareth egredientem, per mediam Palaestinam procurrit; longitudo est inter 5 et 6., latitudo vero inter 2 et 3. milliaria Germanica. Pars orientalis, ut mox dictum fuit, Scharon, occidentalis vero planities Megiddo, בִּקְעַת מְגִדּוֹ, dicebatur. Conf. Jud. 4, 1. seqq. 6, 33. 7, 18. 1 Sam. 29. 1. 11. seqq. 2 Reg. 23, 29. 2 Paral. 35, 22. 1 Maccab. 12, 49.

III. Regio seu districtus Jordanis, כִּכַּר הַיַּרְדֵּן vel עֲרָבָה, περιχωρος τȢ Ιορδανȣ, vel μεγα πεδιον, sunt littora utraque Jordanis a lacu Gennesareth usque ad mare mortuum; latitudo ab occasu in orientem fere est 3 milliarium Germ., longitudo ab aquilone in austrum, a Josepho de Bell. Jud. L. IV. c. 8. §. 2., juxta meliorem lectionem, dicitur esse 1200 stad. seu 30 mill. Germanicorum. Hujus regionis pars erat, 1. planities Jerichuntina, בִּקְעַת יְרֵחוֹ, fonte rigata et foecundata, in longitudinem 70, et in latitudinem 20 stadiorum; — 2. vallis salinarum ad mare mortuum, 2 Reg. 14, 7. 1 Paral. 18, 3—8. 12. 2 Paral. 25, 11.; — 3. trans Jordanem campestria Moab, שְׂדֵי מוֹאָב, etiam עַרְבוֹת מוֹאָב dicta, in quibus castra metati erant Hebraei, Num. 23, 1. 26, 3; haec sunt eadem, quae Num. 25, 1. et Jos. 2, 1. 3. 1. dicuntur נַחַל הַשִּׁטִּים vallis acaciarum. Ex his emenda, quae in Archaeol. Germ. P. I. T. I. §. 22. p. 129. VI. scripsi.

Loca plana, seu potius valles, pluribus nominibus distinguuntur, quorum discrepantia jam accurate discerni nequit, id modo constat, נַחַל esse vallem, quae habet hyeme torrentem; גַּי, גֵּי, גַּיְא autem vallem sine torrente; qua ratione ab his עֵמֶק differat, ignotum est, nisi forte sit vallis profundior, prout בִּקְעָה est vallis latior seu planities. Valles has omnes enumerare non vacat, memoratu prae ceteris digna est vallis Hinnom גֵּי הִנֹּם vel גֵּי בֶן הִנֹּם, ad moenia Jerosolymorum meridionalia, tum quia tribum Juda a tribu Benjamin separabat, Jos. 18, 16. 15. 18., tum etiam quia in aliqua ejus parte, Thopheth, תֹּפֶת, 2 Reg. 23, 10., a תּוֹף (Adduffe) sic dicta, idolo Molok infantes concremabantur, 2 Reg. 16, 13. 21, 20. Jer. 7, 31.

§. 16. Sylvae.

Sylvae, יַעַר יְעָרִים, cemmemorantur Jos. 17, 15. 1 Sam. 14, 25. Ps. 29, 9. 50, 10. 83, 15 — 16. 96, 12. Jes. 10, 34. 29, 17. 32, 15. Mich. 7, 14. Jer. 21, 14. Ezech. 20, 46—47. Loca haec copiosa docent, minime fuisse necessarium, ut Hebraei, sicut moderni regionis incolae, excrementis pecudum ad ignem uterentur, quod ipsum ex Ezech. 4, 15 luculenter liquet, Conf. Deut. 29, 10 — 11. Prov. 26, 21. Jes. 27, 11. 44, 12. 54, 16. Jer. 7, 16—19. Sylvae, quae in Bibliis laudantur, sunt:

I. Sylva cedrorum in monte Libano, conf. supra §. 14. I. et 1 Reg. 7, 2. 2 Reg. 19, 23 Hos, 14, 6 — 8.

II. Sylva abietum et pinuum in Antilibano, qui a Davide occupatus fuit, 2 Sam. 8, 5—6. 1 Paral. 18, 4.

III. Sylva quercuum in montibus Baschan, Zach. 11, 2.

IV. Sylva Ephraim, quam Ephraimitae quidem exscindere coeperunt, Jos. 17, 15., superfuit tamen adhucdum aetate Davidis, 2 Sam. 18, 6. 8. 17. 1 Paral. 18, 4. Pars ejus fuisse videtur illa sylva ad urbem Bethel, quae 2 Reg. 2, 24. memoratur.

V. Sylva in finibus tribus Benjamin et Juda, ad urbem Baala, בַּעֲלָה, quae inde etiam קִרְיַת יְעָרִים, urbs sylvarum, dicta fuit, Jos. 15, 9—10. 60. Jes. 26, 10. Ezr. 2, 15. Neh. 7, 29.

VI. Sylva Chareth, חֶרֶת, et sylva Chorscha, חֹרְשָׁה, admodum ampla, in tribu Juda, 1 Sam. 22, 5, 23, 14—16.

VII. Fruticeta, quibus littora lacus Merom et Jordanis ubique obsita sunt, nomine גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן, celsitudo Jordanis, celebria, Zach. 11, 3. Jerem. 12, 5. 49, 19. 50, 44.

VIII. Sylva Joardes trans Jordanem, a Josepho Fl. de Bell. Jud. L. VII. c. 6. §. 5. commemorata, a Romanis excisa. Addatur Archaelogiae Germ. P. I. T. I. §. 24. p. 133.

IX. Nec omittendae sunt sylvae in verticibus Carmeli, et in declivi montis Thabor.

Si nostra aetate sylvae in Palaestina sunt rariores, cogitandum est, non modo plures saltus ab Hebraeis ipsis ex-

cisos, sed etiam ab hostibus per tot seculorum decursum vastatos fuisse, ut mirandum minime sit, si ligna nunc ignibus, etsi sub illo climate non adeo frequentibus, non sufficiunt, et exsiccata jumentorum excrementa in alimentum ignis convertuntur.

§. 17. Deserta.

Deserta, מִדְבָּר, מִדְבָּרִים, quae in Bibliis memorantur, sunt tractus terrarum inculti duplicis generis; alii enim sunt montosi, aquis minime carentes; alii autem plani, arenis sterilibus obducti, in quibus fontes sunt rarissimi, et hi ipsi paucissimi aquam propinant potabilem, quae vix profluens a sitienti arena absorbetur. Germinant nihilominus passim herbae illiberales, quae ovibus, capris et camelis parcum praebent pastum. Arenae caloribus solis exustae, et hinc levissimae, ventorum turbinibus, non secus ac maria, jactantur, jam hinc inde in montes accumulantur, qui alio orto turbine rursus dissipantur, et in alium locum transferuntur. Olim in his eremis non deerant pauci hino inde viculi et oppida Jos. 15, 61. 62. 1 Sam. 23, 19. 26., quae jam aetate Hieronymi (Proleg. Comment. in Amos.) desiderabantur. Deserta montosa paulo melioris sunt indolis.

Deserta in regione Hebraeorum, a locis, quibus confinia erant, sortita sunt nomina. Celeberrimum est magnum illud desertum, quod, teste Hieronymo Prolog in Comment. Amos., a Thecoa urbe, quae Bethlehemo versus meridiem sex milliaribus Romanis ($1\frac{1}{2}$ mill. Germ.) distabat, inchoat, et

per Arabiam desertam usque ad finum Persicum protenditur, et denique in littore Euphratis versus septemtrionem ultra urbem Bir procurrit. Hic amplissimus terrarum tractus in Bibliis dicitur desertum Judae, מִדְבַּר יְהוּדָה, quia in tribu Juda inchoat. Jos. 19, 34. Ps. 63, 1. seqq. 2 Paral. 20, 20. Matth. 3, 1—14. 19. 1 Marc. 1, 4. 10. 1 Joh. 10, 39. Desertum Engedi. עֵין גֶּדִי, est ad littus occidentale maris mortui, et desertum conterminum Ziph, זִיף; utrumque montes habet praealtos et multas specus. Magis ad austrum est desertum Maon, מָעוֹן, desertum Carmel, כַּרְמֶל, cum oppido cognomine, 1 Reg. 15, 12., et desertum Thecoa, תְקוֹעַ, ad urbem cognominem, quae sunt partes deserti Judae. Desertum Jericho, יְרִחוֹ, יְרִיחֹה, יְרֵחוֹ, sunt illa montium juga, quae montem olivarum ab urbe Jerichunte disterminant. Desertum Bethaven, בֵּית אָוֶן, pars esse videtur montium Ephraim, qui, teste Josepho Flavio, versus regionem Jordanis glabri et asperi sunt, Jos. 18, 12.

§. 18. Jordanes, lacus Merom et Gennesareth.

Fluvius, majorem aquarum molem vehens, est unicus Jordanes, יַרְדֵּן, qui, prout sub tetrarcha Philippo detectum fuit, ex lacu Phiala, ad radicem Antilibani oritur, et emensis primum meatu subterraneo tribus milliaribus Germanicis, ad Paneadem seu Caesaream Philippi, cum ingenti strepitu e terra erumpit, Joseph de B. J. L. I. c. 21. §. 3. L. III.

c. 10. §. 7. Tribus rursus emensis miliaribus Germanicis, aquis complet lacum Merom seu Samochonitidem, מֵי מֵרוֹם.

Lacus Merom tempore vernali, quo aqua est altissima, 60 stadia longus, et 30 stadia latus est, paludes vero usque Daphnen extenduntur, unde Jordanes minor egreditur, Joseph. de B. J. L. IV. c. 1. §. 1, Aestate vero non est nisi palus, et solum ejus partim oryza conseritur, maxima vero parte fruticetis contectum est, quae feris latibula praebent, Joseph. Arch. L. XIII. c. 10. §. 7.

E lacu Merom egressus Jordanes, rursus tria milliaria Germanica conficit, et ingreditur mare Gennesareth, יָם כִּנֶּרֶת, quod etiam mare Galilaeae et mare Tiberiadis dicitur. Hic lacus, 3½ mill. Germ. longus, et uno milliari latus, aqua clara et dulci repletus est, atque ingentem alit piscium copiam, Strabo p. 714. Littora fere collibus et montibus frugiferis obsita sunt, ex quibus plures rivi descendunt.

E lacu Gennesareth Jordanes egreditur 150 usque 200 pedes latus, et 7 pedes altus, atque multis anfractibus percurrit planitiem, quae ab ipso hoc fluvio כִּכַּר הַיַּרְדֵּן, regio Jordanis, denominatur. Ex plaga occidentali quinque recipit non satis nota flumina, ex orientali vero plaga influunt: 1. Jabbok, יַבֹּק; 2. Jaezer, יַעְזֵר, flumen ignotum; 3. K'rit, כְּרִית; et 4. versus austrum torrens acaciarum, נַחַל שִׁטִּים, a valle cognomine ita dictus.

Jordanes originem suam perpetuis Antilibani nivibus debet; quare tempore messis, quae altero Aprilis dimidio incipit, liquefactis calore nivibus Antilibani, intumescit, rapidius fertur, et superiorem quoque alveum complet, ut omnibus littoribus plenus fluat, Jos. 3, 15. 4, 18. Jer. 49, 19. 1 Paral. 12, 14—15. Sirach. 24, 26. Nam fluvio alveus circa Jerichuntem, de quo loco loquimur, est duplex, alter inferior ordinarius, 35 ulnas vel 70 aut 80 pedes latus, in quo profundior decurrit per annum fluvius, 10 vel 12 pedes altus, ut a ripa ad aquas 4 vel 5 pedes sint intermedii; alter vero alveus superior pro diversitate locorum jam 200, jam 600 orgiis latus, qui initio aestatis, ut mox diximus aquis intumescentibus completur. Peregrinatores vel ante, vel post hoc tempus Jordanem inviserunt; quare de hoc quidem fluvii incremento nihil referunt, Mirike tamen Reiseb. p. 119. testatur, se deprehendisse littora seu alveum superiorem adhuc madentem et lubricum. Sunt tamen non pauci, qui censent, fluvium excavasse profundiorem alveum, ut jam nunc littora ordinaria nunquam egrediatur.

§. 19. Mare mortuum.

Jordanes aquas suas in mare mortuum exonerat, quod alias mare orientale, יָם קַדְמֹנִי, et mare Siddim, יָם הַשִּׂדִּים, atque mare planitiei, יָם הָעֲרָבָה, dicitur, Deut. 3. 17., quia occupat planitiem illam Siddim, in qua olim urbes Sodoma, Gomorrha, Adma, Zeboim et Zoar sitae erant,

Gen. 18, 20. 19, 24. seqq. Joel 2, 20. Zach. 14, 8. Quum Jordanes hoc loco, jam ante celebrem illam hujus planitiei subversionem, exoneraret ingentem vim aquarum, quae, in rivos deductae, solum foecundabant: lacum jam illo antiquiori aevo subterraneum adfuisse, necesse est, conf. Gen. 14, 3.; erat autem tectus crusta terrestri, Asphalto, חֵמָר, sustentata, quod, e fundo lacus emergens, tot seculorum cursu aggregatum fuerat, prout et usque in hodiernum diem saepe e fundo lacus in superficiem aquarum emergit, et disruptum, foetentes vaporum nubes in aerem spargit, conf. Jes. 34, 9—10. Sap. 10, 7. Juda 7.; unde lacus nomen Asphaltites adeptus est. Id ita se habuisse, liquet ex Gen. 14, 10., ubi ὡς ἐν παρόδῳ memorantur multi in hac planitie putei, per quos asphaltum seu bitumen ex subterraneis aquis penetraverat. Hoc demum bitumen, fulminibus incensum, conflagravit, ut terestris cortex, sustentaculo spoliatus, in occultatas sub eo aquas subsideret, et lacus conspicuus prodiret, Gen. 19, 24.

Lacus, ab aquilone in austrum 14½, et ab occasu in ortum, in amplissima latitudine, 3½ milliarium Germanicorum esse dicitur; flexio autem littoris videtur esse versus occidentem concava. Aquae pauco quidem alumine, tanto autem sale impraegnatae sunt, quantum aquae capere possunt; hinc descendit nomen maris salsi, יָם הַמֶּלַח, Gen. 14, 3. Num. 34, 12. Deut. 3. 17, Jos. 3, 17. 12, 3. 15, 2, 8. 18, 19. Ezech. 47, 8—10. Quia vero eadem de caussa

aquae hae nihil vivum alunt, lacus dicitur quoque mare mortuum. Quaecunque his aquis immerguntur, demum extracta, salis crusta obducuntur, quod cadaveri uxoris Loth contigerit, nisi Gen. 19, 26. Sap. 10, 7. de solo monumento, ex crustis salis congesto, sermo sit.

Littora montosa sunt, excepta occidentali plaga in septemtrione, ubi solum planum, sale impraegnatum, sterile, exustum et cineribus contectum est, unde mos, loca vastata sale conspergendi, explicandus esset, nisi aeque ex aliis vallibus salinarum, quae in oriente sunt permultae, explicari posset, Deut. 29, 22. Jud. 9, 45. Ps. 105, 4. In hac planitie, crescit solanum melangenae, חֵדֶק, quod etiam dicitur גֶּפֶן סְדֹם, vitis Sodomae, et fert mala Sodomae, quae, עִנְּבֵי הָרֹאשׁ, botri venenati, et אַשְׁכְּלוֹת מְרֹרוֹת uvae amarae, dicuntur, pulcrae quidem exteriori forma, interius vero corruptae, et in cineres solutae sunt, Deut. 32, 32. Prov. 15, 19. Mich. 7, 4. Sap. 10, 7. Vernali tempore, quo Jordanes majorem aquae molem adfert, lacus intumescit; quare in littore foveae, מִכְרֵה מֶלַח, excavantur, in quibus aquae, decrescente lacu, stagnant, in vapores abeunt, et crustam salis relinquunt, quo sale universa regio utitur, Zeph. 2, 9. Ezech. 47, 11.

Qui alii in mare mortuum se exonerant fluvii, sunt: I. ex plaga occidentali Kidron, קִדְרוֹן, χειμαρρος των κεδρων, vel potius κιδρων, Joh. 18, 1., qui in valle cognomine, Jerosolyma inter et montem olivarum, oritur, nec aquas habet nisi hyeme; primum

quidem in austrum, deinceps vero versus ortum per praerupta saxa deserti Engedi, in quo quibusdam montium rivis augetur, descendit in mare mortuum; II. in extremitate australi influit Saphia vel Saphria, fluvius haudquaquam exiguus; III. ex plaga orientali, fere in medio, ostium est torrentis Zered, נַחַל זֶרֶד; et paulisper versus aquilonem IV. ostium torrentis Arnon, נַחַל אַרְנוֹן, qui in vallibus montium Gilead, ex pluribus fontibus vel rivis oritur, primum versus austrum decurrit, deinde in occidentem vertitur, ut cum mari mortuo, Jordane et Jabboko peninsulam formet. Alveus hujus fluvii non exigui, ab ortu Gaditas Rubenitasque ab Ammonitis, atque ab austro Rubenitas a Moabitis dirimebat, ut supra diximus.

§. 20. Alia flumina.

Reliqui rivi et torrentes celebriores sunt:

I. Belus, ab antiquissima inventione vitri celebris, et hinc לִבְנַת שִׁיחוֹר, vitri Schichor dictus est. Oritur in montibus tribus Ascher, et post cursum 250 passuum geometricorum, ad austrum Ptolemaidis mare influit.

II. Kischon, קִישׁוֹן, ex aquilonaribus montis Thabor radicibus, quibus cum sic dicto parvo Hermon cohaeret, ortus, in duo mox brachia dividitur; nam aquarum ex his montibus subsidentium pars minor fluit versus ortum per vallem Iizreel in lacum Gennesareth; major autem pars decurrit per vallem Iizreel in occasum, et pluribus rivis aucta, penes Carmelum in mare effunditur, atque hoc fluvii brachium diceba-

tur aqua Megiddo, מֵי מְגִדּוֹ, et olim tribum Issachar a tribu Zebulon disterminabat.

III. Torrens arundineti, נַחַל קָנָה, hyeme duntaxat aquas fert, et suo cursu ab ortu in occasum olim tribum Ephraim a tribu Manasse dirimebat, Jos. 17, 8—9. Ostium in mare mediterraneum est ad austrum Caesareae.

IV. Torrens botri, נַחַל אֶשְׁכּוֹל, ex montibus Juda ortus, et ad Ascalonem mare mediterraneum intrans, idem esse videtur cum torrente Sorek, נַחַל שֹׂרֵק, vel saltem ambae valles, hyemalem rivum alentes, cohaerent, Num. 13, 24. Jud. 16, 4. 21.

V. Torrens Besor, נַחַל בְּשׂוֹר, qui ad Gazam mare influit, non videtur esse, prout in Archaeol. Germ. Q. I. T. I. §. 28. p. 149. scripsi, idem, qui Gen. 26, 18. 18 et 1 Sam. 30, 9 — 10. 21. vallem Gerar permeasse refertur, conf. Gen. 26, 17.

Observatu dignum est, נַחַל significare flumen vel torrentem, sive aestate fluat, sive deficiat; נָהָר autem fluvium magnum, et si cum articulo, הַנָּהָר, usurpetur, fere Euphratem designare.

§. 21. Tempestas Palaestinae.

Coeli status, seu tempestas Palaestinae pro diversitate locorum quidem diversa, sub hoc tamen climate generatim non adeo mutabilis est, ut in nostris regionibus, sed multo magis sibi constat. Variationem ad sex anni orientalis partes, quae jam Gen. 8, 22. occurrunt, et in lingua adhucdum Arabica cele-

bres sunt, narrabimus, conf. Golii Lex. Arab. p. 934.

Prima anni parte, quae קָצִיר messis, dicitur, a dimidio Aprilis usque ad dimidium Junii, coelum serenum, aura mox altero Aprilis dimidio calida, imo etiam fervida, in minoribus tamen vallibus et ad maris littora temperata, progressu autem praefervida et aestuosa est.

Secunda parte anni, quae קַיִץ, tempus fructuum vel aestus dicitur, a dimidio Junii usque ad dimidium Augusti, aestus adeo ingravescit, ut et noctes quoque sint calidae, et incolae sub dio dormiant.

Tertia anni pars, a dimidio Augusti usque ad dimidium Octobris, dicitur חֹם, aestus, quia initio calor adhucdum praefervidus est; sed progressu imminuitur.

A tempore messis seu medio Aprili usque ad dimidium Septembris, nec pluvia, neque tonitrua sunt, Prov. 26, 1. 1 Sam. 12, 17., Hieronymus in Amos 4, 7. Initio quidem messis, seu altero dimidio Aprilis cernitur nonnunquam nubes matutina, עֲנַן הַבֹּקֶר, quae, sole horizontem altius ascendente, mox disparet, Hos. 6, 4. Mensibus vero Majo, Junio, Julio et Augusto neque nubecula conspicitur, et terra nonnisi rore humectatur, qui ideo passim symbolum est beneficii divini, Gen. 27, 28 — 29. 49, 25. Deut. 32, 2. 33, 13. Job 29, 19. Mich. 5, 6. Ros vero, etsi copiosus, ingravescente aestu non alit nisi herbas robustiores; debiliores om-

nes, nisi vel rivis, vel arte, vel labore hominum rigentur, aestu exuruntur et emoriuntur, Ps. 32, 4. Si hoc tempore vel scintilla cadat in gramina haec arida, incendium oritur ingens, inprimis si vepretes, virgulta aut sylvae propinquae sint, Ps. 83, 15. Jes. 9, 17. 10, 14. Jer. 21, 14. conf. Exod. 22, 5. Joel 1, 19. et Jer. 9, 9. Facies regionis squalida est; nam fontes quoque et rivi exarescunt, et solum ipsum adeo indurescit, ut rimas agat. Id omne eo magis acceleratur, si eurus aliquot diebus spiret, qui segetibus et vitibus noxius, atque navibus quoque maris mediterranei exitiosus est, Hos. 13, 15. Job 14, 2. 15, 2. Gen. 41, 6. 23. Jes. 2, 6. 40, 7—8. 24. Ezech. 17, 10. 19, 12. 27, 26. Jona 2, 8. Ps. 48, 8. 103, 15. Act. Ap. 27, 14. Dicitur vero orientalibus eurus, קָדִים, omnis ventus, qui ex coeli regionibus, ortum inter et septemtrionem, atque ortum inter et meridiem spirat, uti Shaw Reiseb. S. 285. seqq., et Prosper Alpinus de medicina Aegypt. mox ab init. testatur. Quae vero in illo climate, aliquot horis ante occasum solis, spirat refrigerans aura, in Persia hucusque, prout Gen. 3, 7., dicitur ventus diei, Chardin Voy T. IV. p. 8. Circa aequinoctium vernum denique pluviae aliquot dierum ingruunt, quibus non modo aura temperatur, sed omnia quoque rursus revirescunt.

Quarta anni parte, quae sementis, זֶרַע, dicitur, nempe a dimidio Octobris usque ad dimidium Decembris, coelum est varium, persaepe caliginosum, nebulosum, substillum, aut pluviosum. Mox altero Octobris dimidio ingruit pluvia

prima seu autumnalis, מוֹרֶה, יוֹרֶה, ὑετὸς πρόϊμος, ad sementem necessaria. Aura adhucdum persaepe calida, aut etiam fervida est; vergente autem tempore frigidior, et demum versus finem in montibus quoque nives cadunt. Rivi adhucdum aqua carent, et fluvii minus altas vehunt aquas. Secundo Novembris dimidio folia arborum defluunt, et versus ejusdem mensis finem molliores cubilia calefaciunt, quod continuant usque fere ad Aprilem, Jer. 36, 22.; alii totam hyemem absque calore ignis transigunt.

Quinta pars anni, חֹרֶף, a dimidio Decembris usque ad dimidium Februarii, constituit hyemem; nives quidem minime rarae, exceptis, tamen montibus, vix per diem durant, et glacies tenuis est, atque liquescit, quamprimum sol altius horizontem scandit. Ast aquilo gelidus, et frigus, inprimis in montibus, qui nunc nivibus operti sunt, vehemens et quoque mortiferum est. Viae sunt lubricae et itinera molesta et periculosa, inprimis in semitis declivibus montium, Jer. 13, 16. 23, 12. Sirach. 43, 22. Math. 24, 20. Aëre vero tranquillo et sole, e nubibus emicante, calor in vallibus et planitiebus est non raro vehemens, ut Josephus de B. I. L. III. c. 9. §. 1. de planitie Caesareae ad mare, testatur. Tonitrua, fulgura, grandines frequentes; et campi floribus obsiti sunt. Rivi aquis complentur, et fluvii accrescunt. Vergente Januario et ingrediente Februario segetes revirescunt, arbores foliis vestiuntur; amygdalus, שָׁקֵד, prima arborum, circa dimidium Februarii floret.

Sexta denique anni pars, a dimidio Februarii usque ad dimidium Aprilis, dicitur קוֹר, frigus, quia initio aura adhuc friget, sed progressu temporis calescit, atque etiam fervescit. Pluviae continuant, sed minuuntur; fulmina vero, tonitrua et grandines multiplicantur; utraque autem versus finem prorsus desinunt. Ultima pluvia primo dimidio Aprilis ingruit, et hinc serotina, מַלְקוֹשׁ, ὑετὸς ὄψιμος, dicitur.

Pluvia prima seu autumnalis, et serotina seu vernalis, ad foecunditatem agrorum prorsus necessaria, atque summopere exoptata erat, Lev. 26, 4. Deut. 8, 7. 11, 14. 17. Jes. 30, 23. Jerem. 3, 3. 5. 5, 24. Hos. 6. 3. Joel 2, 3. Zach. 10, 1. Ezech. 33, 26. Job 29, 23. Prov. 16, 15. 25, 14. Jacob. 5, 7. Ceterum pluvia quaelibet in illis regionibus gelida est, Ezr. 10, 9. Cant. 2, 11., et praeviis exortis turbinibus, pulverem jactantibus, annunciatur, qui ab Arabibus dicuntur bonae nunciae, المبسرات et بسر, atque missae seu nunciae المرسلات, Koran 7, 55. 77, 1—3., ab Hebraeis vero non nunquam verbum vel sermo Dei, aut mandatum Dei, אִמְרַת יי, דְּבַר יי, vocantur Ps. 147, 15. 18. Inprimis favonius et aquilo indicant secuturam pluviam, 1 Reg. 18, 42.—45. Prov. 25, 23.; alioquin si vespere coelum rubebat, dies crastinus serenus, si autem mane rubebat, pluvia exspectabatur Matth. 16, 2.

§. 22. Ubertas soli.

Ubertas soli, a Mose celebrata, testimoniis omnium, qui regionem inviserunt, comprobatur. Tractus, qui observati sunt inculti et deserti, uberrimis quoque regionibus non desunt, quin laus foecunditatis imminuatur. Si vero nostra aetate plura offenduntur Palaestinae loca inculta, cogitandum est, id ipsum a Mose Deut. 29, 22. seqq. fuisse praedictum, et regionem ab Assyriis, Chaldaeis, Syris, Romanis, Saracenis, crucigeris Europaeis, Turcis et Mogolibus fuisse vastatam, et nostra aetate sub ditione gemere Turcarum, qui agricolas non modo ad industriam non excitant, sed ipsi quoque exsugunt, atque etiam ab incursionibus Arabum minime tuentur, et nihilominus peregrinatores testantur unanimes, terram, ubi cultores non desunt, esse fertilissimam. Arbores frugiferas et fruges terrae omnis generis alit, nec vites desunt, etsi Mohammedani vino abstinent. Jumentorum, ferarum aviumque tanta est copia, ut nihil desideretur. Josephus, de B. I. L. III. c. 3. §. 3., Peraeam, quae hodie deserta est, a vineis et palmetis laudat, et L. III. c. 10. §. 8. L. IV. c. 8. §. 3. inprimis regionem ad lacum Gennesareth, et planitiem Jerichuntinam celebrat, quae nostra aetate incolis orbata et deserta est; denique testatur Josephus, in Galilaea fuisse 204 urbes et oppida, et majores quidem urbes 150,000, minima vero oppida 15,000 incolarum habuisse. Quare et ipse Josephus in hac exigua provincia, quae vix 8 vel 9 mill. longa, et 6 mill. Germ. lata est, exercitum fere 100,000 coëgit, Joseph.

de B. I. L. II. c. 20. §. 6. Tot homines, exiguo hoc terrae spatio coarctati, ut necessaria sibi compararent, artes colere et commercia tractare debebant, quo casu etiam literae et scientiae minime negliguntur, atque hinc liquet, Jesum edidisse miracula sua in regione, in qua dijudicari poterant. Vilipensio Galilaeae, Joh. 7, 52., ad id unum spectat, prophetam seu Messiam nequaquam ex hac regione oriturum.

Fodinas in regiooe Canaan fuisse, innuitur Deut. 8, 9.: ast ab Hebraeis cultas fuisse, noo legimus. Auctor libri Job describit quidem c. 28. fodinas, sed non agit de regione Canaan; alibi vero generalis modo mentio fodinarum occurrit, Ps. 95, 4. Jes. 51, 1. Posterioris aevi fodinas ad Sareptam, urbem Phoeniciam, novimus. Metallurgia autem Hebraeis apprime cognita erat; nam occurrit כּוּר הַבַּרְזֶל, fornax ferri, Deut. 4, 20. 1 Reg. 8, 51. Jer. 11, 4. כּוּר סִיגִים כֶּסֶף, catinus ad separandam scoriam argenti, Ezech. 22, 18 — 22, כּוּר זָהָב, catinus auri, Prov. 17, 3. 27, 21., atque scoria, סוּג, סִיג, סָג, quae quidem duplicis est generis, altera coocreta cum aere ex fodioa eruto, quae igoi eliquata, operibus figulinis eocausto pingendis adhibetur, Prov. 26, 23.; altera est metallum ignobile, quod auro argeotove ab artifice commixtum fuit, et per ignem rursus eliquatur, Ps. 119, 119. Prov. 25, 4. Jes. 1, 22. 25. Ezech. 22, 18 — 19. Cinis clavellatus, בֹּרִית, qui ex salicornia et quibusdam speciebus salsolae conficiebatur, et ad eliquationem auri et argenti a scoria, atque etiam ad lotionem et purgationem vestium adhibitus fuit, notissimus erat, Malach. 3, 2. Jer. 2, 22.

§. 23. Calamitates regionis.

Regio haec, utcunque prospera, pluribus tamen calamitatibus vexatur.

I. Saepe peste affligitur, quae ex Aegypto et aliis regionibus immigrat; quare in Bibliis persaepe memoratur.

II. Regio, quia montosa et mari propinqua est, saepe terrae motibus concutitur et vastatur, a quibus vero, testante Abdollatifo, Denkwürd. Aegypt. S. 335. ff., Jerosolyma vix unquam detrimentum capiunt, conf. Ps. 46, 3. seqq. Hae terribiles concussiones, plures prophetis et poëtis tropos suppeditarunt, quibus rerum conversiones designantur, Ps. 60, 4. Jes. 29, 7. 54, 10. Jer. 4, 24. Hagg. 2, 6. 22. Matth. 24, 7.

III. Quinta et sexta anni parte, id vero est, tempore hyemis, sunt tonitrua, fulgura, grandines, cataractae nubium, inundationes et ecnephiae, עְיָם, Jes. 11, 15., quas Plinius H. N. II. 49. describit, et Shav. Reiseb. S. 289. in Carmelo contingere testatur. Ab his phaenomenis prophetae et poëtae tropos quam plurimos mutuati sunt, Ps. 18, 8 — 15. 29, 1 — 10. 42, 8. 55, 9. 83, 16. Jes. 5, 30. 8, 7 — 8, 11, 15. 28, 3. 29, 6. 24, 8. Jer. 23, 19. 33, 23. 48, 15. Ezech. 1, 2. seq. Matth. 7, 25.

IV. Regionem non raro vastant agmina locustarum migrantium, אַרְבֶּה, quae ab orientalibus dicuntur exercitus Dei, et reapse fere ordinem exercitus observant; vespere enim se demittunt, et quasi castra metantur; mane vero, sole altius ascendente, nisi pabulum invenerint, rursus in aerem elevatae, quo ventus fert, avolant, Prov. 30, 27. Nah. 3, 16. 17. Agmina sunt ingentia, Jer. 46, 27., et spatium oc-

cupant 2 vel 3 mill. Germ. longum, et 1 vel 1½ mill. latum, atque in altum quoque adeo profunda sunt, ut solem contegant, et terrae caliginem inducant, Joel 2, 2. 10. Exod. 10, 15. Concussione alarum insignem quoque strepitum edunt, Joel 2, 2. Subsidentes magnum terrae tractum altitudine cubiti contegunt, Joel 1, 5. 2, 11. Jud. 6, 5. 7, 12. Exod. 10, 15. Si aura frigida aut humida est, aut si rore matutino madefactae sunt, vix moventur, donec sole siccatae et calefactae fuerint, Nah. 3, 17. Repunt deinceps bono ordine, et fere linea recta in septemtrionem tendunt, nec impedimentis quibuscunque cedunt; foveas enim effossas corpusculis suis complent, ignem excitatum multitudine sua exstinguunt, moenia et muros supergrediuntur, et per januas fenestrasque domus intrant, Joel 2, 7—9. Omne viride devorant, ipsos quoque arborum ramos decorticant, imo inhaerentes pondere suo ipsos frangunt, Exod. 10, 12. 15. Joel 1, 4. 7. 10. 12. 16. 18. 20. 2, 3. Vorando strepitum non levem excitant, Jer. 51, 14. Summa mali est, si discedente hoc agmine, veniat secundum, tertium et quartum, quod consumit reliquias, ut regio quasi exusta appareat. Postquam omnia absumserunt, cum vento avolant, et non solum excrementa foetentia, sed sua quoque ova, terrae infossa, relinquunt, e quibus sequenti vere nova mali progenies multo copiosior exoritur. Feruntur denique etiam super maria, quo elemento, ipsis ignoto, dum sese, ut in terram continentem, demittunt, suffocantur, et fluctibus ad littora appulsae, et demum

putrescentes, foetore suo hominibus etiam mortuae molestiam creant, Exod. 10, 13—20. Joel 2, 20. Hae migrantes locustae nostris majores sunt, fere tres aut quatuor pollices longae, et crassitudine facile digitum hominis aequant. Forma, inprimis capitis, fere equo similis est, ut alae faciant quasi tegumentum dorsi; hinc saepe equis comparantur. Aliae sunt formae humanae similiores, ut longa tentacula sint quasi caesaries foeminea, Apoc. 9, 7. Dentes sunt acuti, et hinc dentibus leonum comparantur, Joel 1, 5. 2, 4. Species sunt diversae, in Bibliis 8 vel 9 earum nomina occurrunt. Conf. Archaeol. Germ. P. I. T. I. c. 1. §. 31. p. 164 — 168.

V. Vastationem locustarum, atque defectum pluviae autumnalis et serotinae sequitur caritas annonae, aut fames, quae etiam alias in urbibus ab hoste obsessis, non raro adeo invaluit, ut non modo animalia immunda, sed etiam carnes humanae in cibum converterentur, Deut. 28, 22 — 49. 2 Sam. 21. 2 Reg. 6, 25 — 28. 25, 3. Jer. 1, 12. 14, 15. 19, 8. 42, 17. Lament. 2, 2. 19 — 20. Ezech. 5, 10 — 16. 6, 12. 7, 15. 16, 17. Amos 4, 9. Joel 1, 3. 1 Maccab. 9, 27.

VI. Malum prae ceteris terribile, est ventus, qui ab Arabibus dicitur سَمُّوم, Samum, a Turcis Samyel, et ab Hebraeis זִלְעָפָה Ps. 11, 6. 119, 53., רוּחַ צַח Jer. 4, 11., רוּחַ בָּעֵר Jes. 4, 4., et שַׂעֲרַת קֶטֶב Jes. 27, 8. 28, 2. Spirat in Persia, Babylonia, Arabia, et in desertis Aegypti, mensibus Junio, Julio et Augusto, in Nubia vero quoque Martio et Aprili,

atque Septembri, Octobri et Novembri. Nunquam quidem ultra 7 vel 8 minuta instat; ast omnes homines, qui in campo sub dio erecti stant, momento interimit. Mortui primum dormientibus similes jacent; verum arrepta forte manus, ut excitentur, abrumpitur; paulo post cadavera nigrum colorem induunt. Ventus hic, nec alte in aerem, neque infra altitudinem duorum pedum a terra spirat; hinc homines, quum illum imminere observant, proni in faciem procidunt, pedibus plagae, ex qua venit, obversis, ore ad terram firmiter applicato, atque quod minimum fieri potest, respirantes, ne quidquam de aura mortifera sorbeant. Indicia autem spiraturi Samum sunt nebulae, fere ut iris, subrubrae, in aere e longinquo apparentes, et strepitus quipiam, de quo autem alii nihil referunt. In cubiculis et urbibus efficacia ejus non sentitur. Animalia, etiam libero aeri exposita, non perimuntur quidem, sed omnibus artubus contremiscunt, et instinctu quodam naturali caput demittunt. Ceterum Arabes nomine سَمُوم interdum latius, pro quovis longius quoque durante calidiori vento utuntur, addito etiam nonnunquam epitheto باريد, perseverans, atque hic etiam noctu spirat, quo tempore dicitur حَرُور. Hic lenior Samum est idem, qui Hebraeis קָדִים, orientalis, dicitur, de quo jam supra diximus, conf. Ps. 103, 15 — 16. Ezech. 17, 10. 19, 12. Hos. 13, 15. Jer. 18, 17.

§. 24. Divisio Palaestinae inter Israelitas.

Hanc regionem Hebraei armis occuparunt, et in duodecim tribus diviserunt; nam etsi posteri Josephi in duas tribus Ephraim et Manasse, dispertiti essent, tribus tamen Levi non obtinuit nisi 48 civitates, quae in diversis tribubus dispersae erant.

Regio trans Jordanem, a Mose tribubus Ruben et Gad atque dimidiae tribui Manasse concessa fuit, Deut. 3, 12 — 17. Jos. 12, 1 — 6. 13, 8 — 33. Tribus Ruben obtinuit partem australem, quae ab ortu et austro terminabatur Arnone flumine, trans quod confines erant ad ortum Ammonitae, et ad austrum Moabitae; limes vero occidentalis erat mare mortuum et Jordanes. Tribus Gad sedem recepit Gileaditidem, sensu strictiori sic dictam, ad septemtrionem Rubenis, usque ad lacum Gennesareth. Dimidia tribus Manasse reliquam partem septemtrionalem, quae fuerat regnum Baschan, occupavit.

Cis Jordanem sedes ceperunt reliquae novem tribus et dimidia. Illa quidem pars, quae a limitibus australibus usque ad ingressum Jordanis in mare mortuum, ad vallem Hinnom et ad plagam aquilonarem urbis Ekron procurrit; tribui Juda tributa fuit Jos. 15, 1 — 15.; quia vero haec pars, quum deinceps regio descripta fuisset, justo major deprehensa fuit, decerpta est pars quaepiam occidentalis, cujus portio australis tribui Simeon, Jos. 19, 1 — 9., et septemtrionalis tribui Dan sorte cessit. Limites tribuum Simeon et Dan, non definiuntur, sed urbes duntaxat earum nominantur, Jos. 15, 2 — 12. 19, 1 — 4.

40—47. Ceterum haec tota pars meridionalis, geographice divisa erat in נֶגֶב, seu partem australem, in הַשְּׁפֵלָה seu planitiem occidentalem maritimam, in הַר יְהוּדָה montem seu montana Judae, et מִדְבַּר יְהוּדָה seu desertum Judae, Jos. 15, 20. 62. Luc. 1, 38. Jeremias C. 32, 44. 33, 12. his partibus addit regionem Jerosolymorum, et sortem tribus Benjamin, sed id ad tempora post schisma regni spectat.

Tribum Juda sequebatur versus septemtrionem, tribus Benjamin, cujus limites boreales a Jordanis ingressu in mare mortuum, procurrebant penes Jerichuntem ad septemtrionalem Bethelis plagam, usque ad Kirjath-Jearim, קִרְיַת יְעָרִים; littora vero maris mediterranei tribui Dan cesserant, Jos. 18, 11—14. 19. 19, 40—47.

Tractum ad septemtrionem Benjamin, sortita est tribus Ephraim, usque ad torrentem arundinum, נַחַל קָנָה, Jos. 16, 1—4. 8. 8. 17, 7—10. Eadem sorte expedita quoque fuit altera dimidia tribus Manasse, cujus limites ideo accurate definiti non sunt, Jos. 16, 4. 17, 9.; id vero liquet, tribum Manasse cepisse loca ad septemtrionem tribus Ephraim et torrentis arundinum, atque usque ad mare quidem mediterraneum, nequaquam vero usque ad Jordanem pertigisse, Jos. 17, 10.

Tribus Issachar, ad septemtrionem dimidiae tribus Manassis, obtinuit planitiem Iizreel, et penes Jordanem extendebatur in meridiem usque ad tribum Ephraim; a septemtrione limes erat mons Thabor; ad

occasum vero non videtur usque ad mare procurrisse, Jos. 17, 10. 19, 17—23.

Tribui Ascher sorte obtigit pars illa, quae a Carmelo, seu a limite, quo ad occasum dimidia tribus Manasse terminabatur, in septemtrionem procurrebat, primum quidem in littoribus maris mediterranei, demum vero penes Phoenicen, usque ad urbem Aphecam, Jos. 19, 24—31.

Tribus Zebulon sorte occupavit tractum ad orientem Ascheris et ad septemtrionem Issacharis, usque ad egressum Jordanis e lacu Gennesareth, Jos. 9, 10—15. Matth. 4, 13. Hic districtus ad occasum et orientem arctus, in medio autem latior fuisse videtur, Jos. 19, 10—16. 22. 26.

Tribui Naphtali cessit reliqua pars, quae terminabatur tribubus Ascher et Zebulon, lacu Gennesareth, Jordane, et septemtrionalibus totius regionis finibus, ubi tamen colonia quoque Danitarum in urbe Lais, deinceps Dan dicta, sedes fixit, Jos. 19, 32—39. Jud. 18.

Post obitum Salomonis, facto schismate, tota regio divisa fuit in regnum Juda et regnum Israel, et terminus utriusque erat limes septemtrionalis tribus Benjamin.

§. 25. Divisio Palaestinae aetate Christi.

Aetate Christi alia erat regionis divisio. Cis Jordanem provinciae erant tres:

I. Galilaea, גָּלִיל, גְּלִילָה, quo nomine, jam Jos. 12, 23. 20, 7. obvio, et dein saepius recurrente,

veniebat pars septemtrionalis regionis, quae Phoenice, Syria, Jordane et lacu Gennesareth, atque planitie Ezdrelom circumdata erat. Divisa erat in Galilaeam inferiorem seu australem, et superiorem seu septemtrionalem, quae גְלִיל הַגּוֹיִם, Γαλιλαια των εθνων, Galilaea gentium dicta fuit, Jes. 8, 23. 1 Macc. 5, 15. 21 — 23. Matth. 4, 15.

II. Samaria, ab oppidis Ginaea et Scythopoli usque ad Acrabatenem et oppidum Annuath, media erat totius regionis pars, nequaquam vero usque ad mare mediterraneum pertingebat, Joseph de B. I. L. III. c. 3. §. 4—5. conf. Joh. 4.

III. Judaea, quae comprehendebat quoque Idumaeam usque ad oppidum Jardan in Arabia Petraea, et littus maris mediterranei usque ad Ptolemaidem, cincta erat Samaria, Jordane, mari mortuo, Arabia Petraea, et mari mediterraneo, Joseph B. I. L. III. c. 3, 4—5.

In Peraea seu trans Jordanem octo provinciae vel districtus numerabantur.

I. Peraea, arctiori significatione sic dicta, pars australis ab Arnone usque ad flumen Jabbok.

II. Gilead ad septemtrionem fluvii Jabbok.

III. Decapolis seu districtus decem urbium, quae fere ab ethnicis habitabantur, circa Hippon, Pellam et Gadaram, neque tamen omnes in eodem districtu sitae, sed pleraeque hinc inde dispersae erant; Scythopolis enim cis Jordanem, reliquae erant trans Jordanem, nempe Hippos et Gadara ad orientem lacus Gennesareth; Pella ad Jabbok,

Philadelphia australior, olim Rabbath Ammon dicta; magis ad austrum Dion; porro Canath, Gerasa, Raphana et fortasse Damascus; ast jam antiqui in enumerandis his urbibus non conveniebant, conf. Plinius H. N. L. V. c. 18. Marc. 5, 1. Luc. 8, 26. Matth. 8, 28.

IV. Gaulonitis, tractus ad orientalia littora lacus Gennesareth et Jordanis usque ad Hermonem.

V. Batanaea, antiqua Baschan, sed arctioribus limitibus circumscripta, ad orientem Gaulonitidis, et ad septemtrionem Gileaditidis.

VI, Auranitis, olim Chauran vel Chavran, חַוְרָן, Ezech. 47, 16. 18., etiam Ituraea dicta, ad septemtrionem Batanaeae, et ad orientem Gaulonitidis, Luc. 3. 1.

VII. Trachonitis, ad septemtrionem Auranitidis, et ad orientem districtus Paneados seu Caesareae Philippi, quo a Galilaea dirimebatur, a specubus celebris, quae adhuedum aetate Herodis habebant incolas.

VIII. Abilene in septemtrione, inter Baalbek et Damascum, 33° 30' usque ad 33° 40' lat., a praedone Lysania, qui hunc districtum a Romanis conduxerat, Abilene Lysaniae dicta, Luc. 3, 1.

Caput secundum.

De domiciliis.

§. 26. Prima domicilia arbores frondosae et specus.

Protoparentes, omnium artium ignari, domicilia sibi construere non poterant, degebant itaque sub dio, et aura asperiori, vel pluviosa, aut praefervida, latibula quaerebant sub frondosis arboribus, in rimis saxorum, et in specubus, quae hominibus tunc obviae erant, quare et inventor non memoratur. Neque verendum est, ne mansiones hujuscemodi fuerint nimis incommodae; nam et nunc adhucdum in monte Tauro, sub climate multo rudiori, agricolae degunt in specubus, et nomades in Arabia Petraea, partim sub umbra arborum, et partim in specubus et in rimis saxorum mansiones figunt.

§. 27. Recentiores troglodytae.

Specus in oriente non modo frequentes, sed etiam siccae, et multae quoque amplae sunt, Gen. 19, 30. 21, 9. 19. Jos. 10, 16. 1 Sam. 22, 1. 24, 3—5. 1 Reg. 18, 4. Quare haec habitacula satis commoda erant, utpote hyeme calida, aestate vero

refrigerantia; hinc etiam, postquam meliora domicilia inventa erant, a multis longiori tempore retenta, imo et novae specus excavatae sunt, inprimis ab illis, qui in longinquas regiones migrarunt. Hinc recentiori quoque aevo non pauci occurrunt troglodytae, חֹרִים, ast efferati praedones, qui nequidem matrimonii leges observabant, Job. 30, 1 — 18. 26, 5 — 6. Gen. 14, 6. 19, 32. 36, 20 — 21. Deut. 2, 5. 12. 22. Jos. 24, 4. Herodot. L. III. §. 74. Strabo p. 775—776. Diodor. Sic. L. III. c. 31. Curtius L. V. c. 6. Joseph Fl. Archaeol. L. XV. c. 4. §. 1. Koran. 7, 71. seqq. 26, 141. seq. 11, 64 — 71. 89, 8. Qui in Bibliis occurrunt sunt:

I. Seyritae in montanis Seyr, שֵׂעִיר, usque in desertum Pharan in Arabia Petraea, Gen. 14, 6, 21, 21. 36, 1—2. 20—30. Num. 10, 12, Deut. 2, 12. 22.

II. Rephaim, רְפָאִים, qui urbes quoque munitas habebant, et in tres tribus divisi erant, nempe 1. Emim, אֵמִים, in regione, quam deinceps Moabitae occuparunt, Deut. 2, 11., —2.; 2. Zamzummim, זַמְזֻמִּים, homines staturae procerae, in regione, quam deinceps Ammonitae tenuerunt; et 3. Rephaim stricte sic dicti, in regione Baschan, staturae quoque procerae, ab Hebraeis expulsi, Deut. 2, 10—23. 3, 3—16.

III. Troglodytae dicti בְּנֵי עֲנָקִים, יְלִידֵי עֲנָקִים, i. e., filii vel proles specuum, seu troglodytae; staturae erant procerae, et ad Hebron habitabant Deut. 1, 28. 2, 10. 9, 1—2. 10, 11. Tribus eorum

erant: 1. Nephilim נְפִילִים, Num. 13, 34; — 2. Achiman, Scheschai et Thalmai, אֲחִימָן, שֵׁשַׁי, תַּלְמַי, Num. 13, 22—23. Jos. 14, 13.; — 3. stricti sic dicti עֲנָקִים seu Anakitae circa Debir, Anab et in montibus Juda, Jos. 11, 21—22.; —4. Anakitae ad Gazam, Gatham et Azotum seu Aschdodum, 1 Sam. 17, 4.

Specus progressu temporis incolis destitutae, conversae sunt in domicilia mortuorum seu sepulcra, Gen. 23., in refugia a persecutionibus hostium, et in latibula praedonum Jos. 10, 16. 22, 27. Jud. 2, 6. 15, 8. 20, 45., Sam. 13, 6. 22, 1. seqq. 23, 25. 24, 4. 9. 2 Sam. 17, 9. 23, 13. 1 Paral. 11, 15. 1 Macc. 1, 56. 11, 41.; Joseph Archaeol. XIV. c. 9. §. 2. B. I. L. I. c. 10. §. 5. et c. 16. §. 4. Locum quoque commodum praebebant necromantis, 1 Sam. 28, 8—24.; denique ferae latebras in illis quaerebant.

§. 28. Tabernacula.

Cum non ubique locorum specus praesto essent, atque majoris nonnunquam moliminis esset, excavare specum: necessitas homines ad alia genera domiciliorum excogitanda et erigenda permovit. Inprimis frondosae arbores et fruticeta superius perplexa, excitabant mentem hominum, ut decerperent ramos arborum, eosque duabus lineis parallelis terrae infigerent, et superius invicem inflexos connecterent, atque ramis, frondibus, foliis, herbis, calamis, pellibus, et latioribus quoque lapidibus contegerent, quibus frigora, calores, et humores arcerentur. Ita aedificabant tabernaculum seu umbraculum aut tugu-

rium, סֻכָּה, خَيْمَة. Haec mappalia, prout a Romanis nuncupabantur, initio parva et humilia erant, ut vel cubandum, vel sedendum esset, neque erectus quis stare posset, progressu autem temporis in majorem altitudinem assurrexerunt.

Tabernacula, inventis etiam melioribus domiciliis, non mox obsoleverunt, sed longo deinceps tempore, jam ex necessitate, jam ex commoditate, jam etiam ex voluptate erigi solebant, et nunc adhucdum a nomadibus Mesopotamiae, tempore aestatis eriguntur, conf. Gen. 33, 17. Ps. 27, 5. Jon. 4, 5. Matth. 17, 4. Aggregata plura hujusmodi tabernacula nominibus חַוּוֹת et טִירָה veniunt, Num. 32, 47. Gen. 25, 16. Ezech. 25, 4., vox tamen טִירָה etiam de ovilibus tecto carentibus, de speculis et castellis vel turribus usurpatur, 1 Paral. 6, 39, vel 54. Ps. 69, 26. Num. 31, 10. Cant. 8, 9.

§. 29. Tentoria.

Quum tabernacula, quae non facile de loco in locum transferri, et defectu materiae non ubique nova construi possent, ex parte pellibus contegi solerent: subnatum est consilium, ex solis pellibus, circa perticam extensis, construendi mansiunculam, cujus facillima esset translatio. Hac ratione Jabal invenit tentoria, Gen. 4, 10., quae progressu temporis jam non pellibus, sed materiis coactilibus, pannis, et linteis contecta fuerunt. His domiciliis hodiedum utuntur nomades orientales, eaque ponunt, ubi visum

fuerit, prae ceteris vero, si locus admittit, sub umbra arborum, Gen. 18, 4. Jud. 4, 5.

§. 30. Conformatio tentoriorum.

Prima tentoria dubio procul rotunda erant et parva; progressu temporis majora et oblonga facta sunt. Nomadibus in Arabia Petraea sunt minora, quae خباء, et majora, quae بيت, domus dicuntur, Gen. 33, 17. Minora tribus palis sustentantur, et, panno, ex lana vel pilis camelorum contexto, tecta sunt. Majora septem vel novem palis, tribus nempe altioribus una serie in medio, et aliis tribus aut duobus multo brevioribus, una in utroque latere serie fixis, innituntur, et nigro, ex pilis caprarum contexto panno operta sunt. Medius palus omnibus quidem reliquis eminet, altitudo tamen vix ultra 8 vel 10 pedes assurgit. Arabes castra in collibus rotunda metari amant, quae eminus appropinquantibus perpulcrum nigro suo colore praebent aspectum, Cant. 1, 5. Spatium, circulo tentoriorum comprehensum, חָצֵר, locus est, in quo noctu greges collecti, a canibus custodiuntur, Job. 30, 1.; ast pastorum quoque alternatim quispiam vigilias agit, Jes. 56, 9—11. Matth. 1, 18. Tentorium Emiri seu imperatoris ceteris majus et altius est, et meditullium castrorum occupat, a quo tentoria subditorum fere 30 passibus distant. Emiro plura quoque sunt tentoria, quorum alterum pro sexu foemineo, alterum pro famulis, et aliud quoque, viridi tela tectum, ad excipiendos illos, qui honoris caussa, vel quidpiam ro-

gaturi aut propposituri adveniunt. Castra Emirorum, qui a magno Emiro dependent, ad eandem normam disposita, et non multo plus milliari Germanico remota sunt.

§. 31. Tentorii dispositio.

Tentoria majora velis in tres partes distributa sunt, velut in sacro Hebraeorum quoque tentorio observatur. In extimam partem minus potentes recipiunt servos, et noctu quoque pullos quospiam, agnos nempe, capellas et vitulos, ne noctu matrem sugant. In secunda parte sunt mares; si vero tentorium justo minus est, mares omnes et illa quoque animalia eodem ambitu continentur. Pars intima, קֻבָּה, Arabice القُبَّة (conf. nostrum Alkove) dicta, pro sexu est foemineo Num. 25, 8. Potentiores extimam partem soli famulitio concedunt, nec animalia recipiunt, atque potentissimi non modo pro famulitio, sed etiam pro sexu foemineo seu Haraem (حَرَام) singula habent tentoria, Gen. 24, 67. Nomades vero paulo minus zelosi, alterum sexum non tam arcte custodiunt, ac urbium incolae, Genes. 12, 15. 18, 6 — 9. 34, 1 — 2.

Pavimentum tentorii aulaeis seu tapetibus, vel vilibus blattis, prout fert facultas domini, opertum est, et in his sedetur; potentioribus vero non desunt diversi panni, culcitae, stragulae et tegumenta nocturna pretiosa, quae interdiu in angulo tentorii composita jacent, et noctu in pavimento sternuntur. Ceterum curta quidem est horum pastorum supellex, non

desunt tamen utres, vasa testacea et aenea, nempe ollae, cacabi, patinae et paterae aeneae ex utraque parte stanno eleganter obductae. Focus est terra, et vasa ponuntur super tres lapides in triangulum, in formam tripodis dispositos, in quorum meditullio ignis in quapiam terrae fossula ardet. Mensa est pavimentum, et mappa non alia, quam quae omnibus orientalibus communis est, nempe corium rotundum, quod in pavimento sternitur. Vestes et arma clavo pali tentorii appensa cernuntur.

§. 32. Domus.

Quum tabernacula temporis progressu fierent majora, et aggesta humo et latis lapidibus contra aëris injurias munirentur: observatum fuit, ex solis quoque lapidibus et terra humefacta, seu luto, construi posse domicilium. Defectus lapidum in pluribus regionibus, occasionem praebuit, ex luto, in massas formato, et aestu solis siccato, novum genus lapidum, id est, lateres conficiendi, quos demum vehementius fortasse incendium igni coquere docuit. Antiquissima sunt haec initia, Gen. 11, 3. 6, 16. Unde Deut. 8, 12. jam de domibus elegantibus et ornatis sermo est, et Deut. 27, 2. 4. usus calcis quoque pro usitatissimo et notissimo ponitur.

§. 33. Magnitudo domuum.

Primas domus fuisse minutas, quivis facile intelligit; progressu autem temporis accreverunt ad magnas moles, inprimis in urbibus quibusdam, quae erant

majorum regnorum metropoles. Ars, plures contignationes exstruendi, antiquissima est, uti ex navi Noachi et aedificio turris Babylonicae apparet. Teste Herodoto L. I. §. 180., domus Babylone erant trium et quatuor contignationum, atque teste Diodoro Siculo L. I. c. 45., domus Thebis seu Diospoli in Aegypto, fuerunt quatuor et quinque contignationum. In Palaestina vero aetate Josuae domus videntur adhucdum fuisse humiles; secunda quidem contignatio nullibi memoratur, fortasse tamen non deerat, occurrit autem aetate recentiori, 1 Reg. 6, 6. 7, 4. 2 Reg. 1, 2. conf. Hos. 8, 4. Domus insigni architectura et eleganti symmetria constructas Jeremias laudat c. 22, 14., et eas vocat בָּתֵּי מִדּוֹת, domus dimensas. Aetate Christi domus potentum erant splendidae, et ad regulas architecturae Graecae dispositae, conf. Joseph. Fl. de B. I. L. V. c. 5.

§. 34. Ambitus et tectum domuum.

Domus majores pleraeque in tetragonum dispositae erant, atque aream quadratam circumdabant. Haec aedificia recentiori aevo veniebant nomine Persico בִּירָה, βαρις, palatium, quod, teste Hieronymo, cujus aetate adhucdum usitatum erat, (Ep. ad Princip. T. II. opp. p. 689.) significat domus, ex omni parte conclusas, et in modum aedificatas turrium et moenium publicorum. Addatur Archaeol. Germ. P. I. T. I. §. 43. p. 199.

Testa domuum erant plana, qualia in oriente adhucdum visuntur, et constabant vel terra aggesta, vel in domibus divitum firmiori constructo pavimento, quod adhucdum ex contusis carbonibus et lapillis, atque ex cineribus, calce et gypso componitur, et vi ictuum in solidam materiam cogitur. Declivitas tecti, quae vel ex centro ad utrumque latus, vel ex altero latere ad alterum protenditur, est perexigua, ut decem pedibus vix semialterum pollicem efficiat. In illis tectorum pavimentis, quae ex sola terra aggesta et compacta, parata sunt, quaepiam herbae vel culmi tritici aut hordei crescunt, ast paulo post ardoribus solis exuruntur. Ps. 129, 7. 8. Jes. 37, 27. 2 Reg. 19, 26.

Orientales haec plana tecta persaepe ascendunt, non modo ut puriorem auram respirent, et libero in longinquum prospectu fruantur, aut eventum, qui in vicinia contigit, cernant, 2 Sam. 11, 2. 6 — 7. Jes. 22, 1. Matth. 24, 17. Marc. 13, 15., sed etiam ut aestate sub dio dormiant, toto tamen corpore operti, ne frigus nocturnum noceat: imo tentoria quoque figunt in tectis, vel tabernacula construunt, 2 Sam. 16, 22.; fructus gossipii seu erioxylon, aut linum in tectis aprico exponunt, Jos. 2, 6.; ascendunt quoque tectum domus, ut clam alicui colloquantur, Jos. 2, 8. 1 Sam. 9, 25., ut solennitates publicas spectent, Jud. 16, 26. 27., ut publice gemant et lamententur, vel quidpiam omnibus annuncient, 2 Sam. 16, 22. Jes. 15, 3. Jer. 49, 13. 48, 38. Matth. 10, 27., denique etiam, ut Deum orent, et olim quidem ut diis sacrificarent, Jer. 19, 13. Act. Ap. 10, 9.

Hinc tectum domus, ne quis decidat, cinctum est lorica seu muro, qui versus plateam et aream domus tam alte assurgit, ut viro fere usque ad pectus pertingat; versus domus vero vicinas humilior est, ut si domus sunt contiguae et ejusdem altitudinis, facile quis ex altera ad alteram transcendere possit. Consuetudinem, tectum lorica, מַעֲקָה, cingendi, Moses, Deut. 22, 8., in legem convertit; et hanc loricam illi viri Marc. 2, 4. Luc. 5, 19., demoliti sunt, ut paralyticum e tecto in impluvium seu aream domus demittere possent.

§. 35. Janua, vestibulum, impluvium, gynaeconitis.

Janua domus est in medio frontis aedificii; quare Arabibus quoque وَاسِطٌ medium, dicitur. Januae non modo domuum, sed etiam urbium, inscriptione insigniri solebant, quam Moses Deut. 6, 9. 13, 20. ex libro Legis depromendam esse statuit, unde מְזוּזָה, Mezuza Judaeorum, seu illa membrana, quae inscripta exhibet loca Deut. 6, 5 — 9. 11, 13. — 20., et posti januae inseritur, descendit. Porta perpetuo clausa erat, et hinc aderat janitor vel janitrix ex mancipiis, Act. Ap. 12, 13. Joh. 18, 16 — 17.

Januam ingrediens, venit in vestibulum, quod cubile quadratum est, ad parietes sedili humili instructum, excipiendis advenis destinatum, quos in domum admittere visum non fuerit. In hoc vestibulo, vel penes vestibulum sunt gradus, qui in superiores

contignationes usque ad planum tectum ducunt, Matth. 24, 16. 17.

Ex vestibulo janua patet ad impluvium, seu aream, quatuor lateribus aedificii cinctam, quae vocatur תָּוֶךְ, חָצֵר, το μεσον, اَلْوَسْط, medium, 2 Sam. 17, 18. Luc. 5. 19. Pavimentum hujus areae plerumque vario marmore stratum est; et meditullium, si loci situs admittit, occupant aquae salientes. In quatuor aedificii lateribus, aut saltem in uno est porticus, מוּסָךְ, et in altera contignatione ambitus, qui columnis affabre factis, עַמּוּד, עַמּוּדִים, sustentatur, et, ne quispiam decidat, cancellis, שְׂבָכָה, munitus est, 2 Reg. 1, 2. 16, 18. Hinc tot occurrunt allusiones ad columnas, Ps. 75, 4. 2 Reg. 7, 6. Prov. 9, 1. Gal. 2, 9. 1 Tim. 3, 15. In hac area major hospitum numerus, uti in nuptiis, circumcisione filii etc., excipi solebat, Esth. 1, 5. Luc. 5, 19. Quare supra in tecto, sicut hodiedum in oriente, יְרִיעָה, seu crassus pannus ita praeparatus erat, ut tota area contegi, et aestus solis arceri posset. Conf. Ps. 104, 2. Hoc tegumentum areae Luc. 5, 19. Marc. 2, 4. dicitur στεγη.

Latus aedificii posterius, fronti oppositum, domicilium est alterius sexus, Arabice حَرَمٌ et حَرَامٌ, Hharaem, Hebraice fortasse אַרְמוֹן et הַרְמוֹן dictum, (cf. أَرْمٌ cubiculum), locus soli marito patens, aliis autem omnibus inaccessus, cujus porta perpetuo sera clausa est, 1 Reg. 16, 18. 2 Reg. 15, 25. Amos

4, 3. Prov. 18, 19. Ministerium obeunt ancillae, servi nigri seu Aethiopes prorsus exsecti, et dominis prae ceteris cari; ante portam vero alii albi servi castrati excubant, Jes. 32, 14. Jer. 13, 23. 38, 4. 1 Reg. 16, 18. 2 Reg. 15, 25. Potentiorum gynaeconitis est aedificium singulare 1 Reg. 7, 8. 2 Paral. 8, 11. Esth. 2, 3. Ex altera facie gynaeconitidis est hortus, in quem, parva quidem sed alta, cubilia foeminarum parte antica prospiciunt. In domibus minoribus, quae unico tractu absolvuntur, gynaeconitis est in superiori contignatione, prout et in Homeri Iliade et Odyssea observatur.

§. 36. Cubilia et oeci.

Cubilia sunt alta et ampla, ac in structura, quae impluvium quadratum ambit, ita sita, ut januae, פֶּתַח, פְּתָחִים, in porticum, atque in secunda contignatione, in elevatum illum ambitum pateant; patet autem janua quoque ex altero in alterum. Superius tegumentum vel planum, vel arcuatum et fornicatum est. Fornices autem aevo antiquiori non videntur fuisse cognitae; rudera enim aedificiorum antiquorum reliquias fornicum non exhibent, nisi forte diuturnitate temporis penitus corruerint, ut neque vestigium remanserit. Quare versio τῶν גַּב per fornicem, Ezech. 16, 24. 31. 39., dubio non caret.

Hebraeis aevo jam antiquissimo, et deinceps, erant cubicula, et integra quoque palatia aestivalia et hyemalia, Jud. 3, 20. 1 Reg. 7, 2 — 6. Amos 3, 15. Jer. 36, 22. Aestivalia, prout in Asia hodiedum

visuntur, amplitudine et altitudine nostris ecclesiarum aedificiis parum cedunt; mox a fundamentis exsurgunt, imo non raro tertia parte terrae infossa sunt, et pars antica septemtrioni obversa est, ut ardentes solis radii evitentur. Pavimentum, ut aer refrigeretur marmore stratum est, et meditullium, si situs loci admittat, aquae salientes occupant. Adsunt quoque ventilatores, qui sunt vel foramina fistulis similia, altiorem muri septemtrionalis partem penetrantia, exterius aeri ingredienti late patentia, interius vero multo angustiora; vel sunt meatus seu structurae cavae, instar parvarum turrium, latitudine fere 10 cubitorum, ex medio tecti exsurgentes, et versus septemtrionem simpliciter aperti, vel multo latiori ore, instar campanae expanso, hiantes, ut spirantem auram frigidiorem excipiant, infernisque aedium locis demittant. Hujus generis erant cubicula spatiosa et refrigerata, עֲלִיּוֹת מְרֻוָּחִים et עֲלִיַּת מְקֵרָה vel dicta Jud. 3, 20. 24. Jer. 22, 14.

Oecus quipiam, memoratu dignus, ita in aream seu impluvium patet, ut ex anteriori parte nullo pariete clausus sit, et nonnunquam etiam aliquo spatio ultra porticum in aream procurrat, ubi tectum, ne prospectus ex oeco impediatur, solis duabus columnis innititur. Potentibus hic oecus est simul locus, in quo legatos excipiunt, negotia tractant, et judicia agunt. Hujusmodi fuit dubio procul structura templi Dagon, Jud. 16, 26., et oeci, in quo Jesus Matth. 26, 69. coll. Luc. 21, 61, 62., pro tribunali stetit. Conf. quoque 1 Reg. 7, 7. Esth. 5, 1.

Cubilia et palatia hyemalia fenestris ad austrum conversa erant, ut in aprico essent; teneriores ea nihilominus calefaciebant vel carbonibus candentibus, vel igni in urceo vel olla, אָח, أَخّ, accenso, quae foveae, ad idipsum in meditullio pavimenti paratae, imponebatur, velut et adhucdum in oriente mos est, ubi nonnunquam ignis in hac ipsa quoque fovea excitatur; fumus per fenestras exitum quaerit, Jer. 36, 22. Jes. 44, 16. 47, 14.

Cubicula quidem quaecunque in altiori contignatione sita, dici possunt עֲלִיָּה, ὑπερῷον, est tamen cubile quodpiam singulare hoc nomine insignitum, quod Arabibus quoque عُلِّيَّة dicitur, et supra tectum fere in loco, ubi infra penes terram est vestibulum, eminet, et janua ex ipso tecto patet. Usus ejus est, si solitudini vacare, vel orare libet, aut peregrinus excipiendus est, 1 Reg. 17, 19. 2 Reg. 4, 10. 23, 12. Act. Apost. 9, 37 — 39.

De culinis, מְבַשְּׁלוֹת, mentionem facit unicus Ezechiel c. 46, 23 — 24. Focus, יָקוּד, Jes. 30, 14, מְדֻרָה מְדוּרָה, Ezech. 24, 19. Jes. 30, 33. videtur fuisse ipsum pavimentum, ut sola fere altaria, quae non erant nisi foci, fuerint elevata: Hinc foci dicuntur Lev. 11, 35. quoque כִּירַיִם, nempe a fossulis in terra excavatis, in quibus ignis alebatur. Camini nostri, ad fumum excipiendum et educendum inventi, seculum XIV. non superant; antiqui habebant, velut nunc quoque orientales, foramina seu fenestras, quae fumo exitum praebebant, et ab Hosea c. 13, 3. vocantur אֲרֻבָּה, quod Hieronymus recte explicat, foramen in pariete, per quod fumus egreditur, etsi in aliis Bibliorum locis foramen quodcunque, et inprimis fenestram significat.

§. 37. Fores et serae.

Fores, דֶּלֶת, vel bifores valvae januae, דְּלָתַיִם, duobus axiculis, quae in valvis superius et inferius prostabant, movebantur, quorum superior, paulo longior, foramini superioris, inferior vero brevior foramini inferioris liminis inhaerebat; atque hi sunt cardines, qui פֹּתֹת axiculi, et צִיר foramen dicuntur Prov. 26, 14.

Fores claudebantur sera, מַנְעוּל Cant. 5, 5., vel vecte, aut etiam repagulo, seu pessulo בְּרִיחַ, Job. 38, 10. Deut. 3, 5. Jud. 16, 3. Neh. 3, 3. Vectes erant lignei; ferrei et aenei vel ferro aut aere obducti, non erant nisi in portis majorum munimentorum et gazophylaciorum 1 Reg. 4, 14. Jes. 45, 2. Sera vero non erat nisi pessulus ligneus volubilis, valvae portae affixus, qui ingrediebatur in foramen postis, et incisis quibusdam dentibus incidebat in rastrum; quare lorum, aut fortasse duo lora, pessulo annexa, per foramen permeabant in exteriorem portae faciem, quorum altero attracto, pessulus serae in foramen postis promovebatur, et dentibus in illud rastrum incidebat, ut retrahi non posset. Aperiens habebat clavem ligneam satis magnam et instar falcis aduncam, מַפְתֵּחַ, Jud. 3, 25., qua per foramen immissa, pessulum ex rastro sublevabat, et altero loro subtrahebat, quod ut facilius perficeret, portam ad se attrahebat. Claves ex metallo confectae, non erant nisi potentioribus, et nonnunquam ansa eburnea ornatae. Clavis hujus generis aevo monarchiae Hebraicae a dispensatore domus regiae, tanquam insigne

sui muneris, in humero gestabatur Jes. 22, 25. Foramen autem ad immittendam clavem interdum tantum erat, ut digitus immitti, et pessulus serae elevari, atque ita porta absque clavi reserari posset, Cant. 5, 4.

§. 38. F e n e s t r a e.

Fenestrae, חַלּוֹן, חַלּוֹנוֹת, חַלֹּנִים, in aream seu impluvium, et ex gynaecio in hortum respiciunt; in plateas duntaxat hinc inde quaepiam prodit fenestra, אֶשְׁנָב, מֶחֱזָה, quae perpetuo asseribus vel cancellis clausa est, nec aperitur, nisi ingruentibus solennitatibus publicis, Jud. 5, 28. Prov. 7, 6. 2 Reg. 9, 30. Cantic. 2, 9. Fenestrae autem magnae sunt, et fere usque ad pavimentum extenduntur, ut in pavimento sedentes prospicere possint; patulae enim esse solent, et vitro quoque carent, saepe tamen clathris, vel cancellis, חֲרַכִּים, שְׂבָכָה, סְבָךְ, tempore hyemis vero velis pellucidis, vel valvis biforibus, quibus foramen ad immittendum lumen incisum est, clauduntur, 1 Reg. 7, 17. 18, 20. 41. Cant. 2, 9. In cubili supra fenestras clavi, eleganti capite ornati, מַסְמְרוֹת, יָתֵד, muro conclusi sunt, qui non modo transverso baculo cortinam striatam sustinent, sed etiam praecipuis ornamentis accensentur; quare tropi a clavis depromti, dignitate sua non destituuntur, Jes. 22, 23. Zach. 10, 4. Eccl. 12, 11.

§. 39. Materia aedificiorum.

Etsi materia primorum aedificiorum fuerunt lapides et lutum, usitatissimi tamen jam olim in oriente

erant et sunt adhucdum lateres, quorum nomen לְבֵנָה, לְבֵנִים, ab alba argilla seu creta figulari, ex qua conficiebantur et adhucdum conficiuntur, ductum est. Magnitudo diversa erat, nostros lateres paulisper superans. Plerumque aestu duntaxat solis siccabantur, ad aedificia tamen solidiora jam Gen. 11, 3. igni coquebantur. Lateraria, מַלְבֵּן, occurrit 2 Sam. 12, 31. Nahum 3, 14. Jer. 43, 9. Muri ex lateribus, aestu duntaxat solis siccatis, superstruuntur basi lapideae, quae et ipsa in fundo solidiori non raro omittitur. Conf. Matth. 7, 25. Domus hae lateritiae, et nonnisi tecto plano munitae ultra generationem quidem perdurant, sed pluviis hyemalibus deluuntur, unde hyeme lutum, et demum aestate pulveres oriuntur, Jes. 5, 25. 10, 6. Zach. 9, 3. Imbres vehementes et cataractae nubium, eas facile laedunt, aut etiam subruunt, Matth. 7, 25. Conf. Ezech. 12, 5 — 7. 13, 11 — 14. Amos 5, 9.

In Palaestina domus passim lapidibus, qui in hac regione minime desunt, aedificatae erant; hinc Moses Levit. 14, 33 — 57., legem de lepra aedium tulit, quae, ut ex allatis ejus indiciis, et ex nomine quoque צָרַעַת מַמְאֶרֶת, lepra recrudescens, patet, vix aliud est, quam nitrosus açor, qui lapides solvit, et vicinos quoque lapides corruptione inficit. Ubi adest hic murorum morbus, incrustatio muri non diu haeret; aërem quoque cubiculi corrumpit, et hinc supellectilibus, et sanitati incolarum noxius est; ab Hebraeis autem probabiliter etiam contagiosus existi-

matus fuerit, et hinc leges adeo severae necessariae visae sunt, quales Lev. 14, 33—57. legimus.

Palatia saxis quadris, אַבְנֵי גָזִית, גָזִית; etiam serra sectis, אֲבָנִים מְגֹרָרוֹת בַּמְּגֵרָה, nonnunquam quoque marmoreis et politis, aedificabantur, quae omnia בָּתֵּי גָזִית dicebantur, 1 Reg. 5, 31. 6, 36. 7, 9. 11. 12. Ezech. 40; 43. Paral. 22. 2. conf. quoque Exod. 20, 22. Jes. 9, 10. Amos 5, 11—12. Cantic. 5, 15. In Persia insignis luxus in marmore invaluit, quem non modo rudera Persepolitana testantur, sed etiam Esth. 1, 6. legimus, ubi occurrit שֵׁשׁ vel שַׁיִשׁ, marmor album, בַּהַט versicolor, דַּר rubrum, et סֹחֶרֶת undatim crispum in vortices. Quo splendidius aut magnificentius erat aedificium, eo majores moles erant lapidum quadrorum, 1 Reg. 7, 9—12. Lapis fundamentalis, fortasse in angulo aedificii, et hinc quoque lapis angularis dictus, majoris aestimabatur, et ex pluribus aliis singulari cura seligebatur, atque in aedificiis sacris jure asyli gavisus fuisse videtur. Ps. 118, 22. Jes. 28, 16. Matth. 21, 42. Act. Ap. 4, 11. 2 Timoth. 2, 19. 1 Petr. 2, 6. Apoc. 21, 24.

Lapides quadri, quatenus ex residuis ruderibus colligitur, interdum quidem fibulis ferreis, quarum foramina hinc inde observantur, vix autem caemento, calce arenata aut lithocolla, nisi forte tenuissima, connexi fuisse videntur. Lateres aestu solis siccati, primum dubio procul nonnisi luto, חֹמֶר, coagmentabantur. Paulo tamen post calx, שִׂיד, arenae חול mixta, seu caementum, מֶלֶט, saltem lateribus igni

coctis et lapidibus adhibebatur, Lev. 14, 41 — 42. 45. Jer. 43, 9.

Incrustatio parietum seu trullisatio, quae caemento fit, aetate Mosis communis fuit; Lev. 14, 41. 42. 45., atque nostro aevo in oriente est elegantissima, qualis et illa fuerit, quae Dan. 5, 5. in coenaculo regis Babylonii memoratur.

Ligna adhibebantur non modo ad fores et portas, ad valvas et cancellos fenestrarum, atque ad tecta plana, sed etiam ad laqueata, quibus parietes ornabantur, quae ut affigi possent, trabes muris inserebantur, quibus clavi firmius inhaerebant, Ezr. 6, 4. Haec cubilia laquearibus condecorata, dicebantur domus laqueatae, בָּתִּים סְפוּנִים, Hagg. 1, 4. conf. Jer. 22, 14., et ornabantur nonnunquam incisis figuris, et auro, argento, gemmis et ebore, atque hinc veniunt domus eburneae, palatia eburnea, seu cubilia ebore ornata, הֵיכְלֵי שֵׁן, בָּתֵּי הַשֵּׁן, 1 Reg. 22, 39. 2 Paral. 3, 6. Ps. 45, 9. Amos 3, 15.

Ligna, prae ceteris usitata, erant sycomori, שִׁקְמִים, quae in millia annorum perdurant; acaciae שִׁטִּים; palmae, תָּמָר, תְּמָרִים, inprimis pro columnis, et pro tignis transversariis; abietes, בְּרוֹשִׁים; oleastri, עֲצֵי שֶׁמֶן; pretiosiores erant cedri, אֶרֶז, אֲרָזִים, 1. Reg. 6, 18. 7, 3. 7, 11. Jes. 9, 9.; pretiosissima vero ligna aetate Salomonis fuerunt אַלְגּוּם vel אַלְמֻג dicta; nomen quidem est Arabicum, sed lignum per Arabiam ex India advectum fuisse videtur, 1 Reg. 10, 11 — 12. 2 Paral. 2, 7. 9, 10. 21.

Occurrunt Jes. 41, 19. 44, 14. 60, 13. ligna תִּדְהָר et תְּאַשּׁוּר, ignota; et תִּרְזָה, fortasse quercus ilex.

§. 40. Supellectilia.

Supellex domestica antiquiori aevo erat curta. Mola manuaria et simplex furnus deesse non poterat, conf. Levit. 26, 26. Deut. 24, 6. Accedebant ollae quaepiam, cacabi, patinae, utres, urcei, paterae; atque blattae aut tapeta vel aulaea, quibus pavimentum operiebatur; denique lectisternia quaepiam, ut stragula viliora et crassiora vel villosa, שְׂמִיכָה Jud. 4, 18., et pretiosiora pulvinaria vel culcitae, lana vel erioxylo fartae, מִסְפָּחוֹת Ezech. 13, 18. 21,, quarum vicem etiam pelles supplebant. Haec omnia, uti nunc in Asia moris est, interdiu in arca, parieti immissa, jacebant. Fulcra lecti nunc quidem in oriente non visuntur, sed lectus noctu in pavimento sternitur, in pagis tamen, teste Aryda, locus lecti in angulo cubiculi tribus, imo et quinque pedibus altior et satis amplus est. Illud vero, quod nominibus מִטָּה, עֶרֶשׂ, מִשְׁכָּב, وساد, venit, jam est lectus in pavimento stratus, jam quod nunc vocatur Divàn, nempe pavimentum quatuor aut saltem tres cubiculi muros ambiens, latitudine fere trium pedum, et altitudine spithamae, culcitis, מִסְפָּחוֹת, in fundo et in pariete munitum, atque panno pretioso contectum. In hoc requietorio pedibus plexis vel genibus flexis sedetur. In angulis vel uno saltem angulo duae tresve culcitae superpositae sunt, et hic est locus ceteris

honoratior, Arabice مُحْرَاب dictus, quem dominus domus occupat, nisi hospes eminentior adsit, cui hanc sedem cedat. Ita retulit Aryda, ex quo emendanda est Archaeol. Germ. P. I. T. I. §. 49, p. 231. Videntur tamen Hebraeis fuisse quoque fulcra lectorum, quae interdum nominibus מִשְׁכָּב, מִטָּה, עֶרֶשׂ veniunt, et ebore ornata fuisse dicuntur, quo requietorium mox descriptum (Divân) exornari non potest. Haec fulcra lectorum sedilibus Persicis, sopha dictis, similia fuisse videntur, quae 6 pedes longa, tres pedes lata, et fere Spithamam alta sunt, cubitalia et in tergo parietem habent, atque calcitis strata sunt. Vide Tab. III. nro. IV. Arch. Germ. P. I. T. I. Haec lectorum vel sedilium fulcra in columnis, cubitalibus et pariete ebore exornari poterant, et quamquam in illis, plexis pedibus vel flexis genibus sedetur, lectorum tamen quoque usum praestant, Amos 6, 4. Ps. 41, 4. 132, 3. Delicatioribus erat מַכְבֵּר 2 Reg. 8, 15. seu κωνωπεῖον, velum culiculare, seu reticulum, quod dormituri, ne a culicibus infestarentur, vultui imponebant, 2 Reg. 8, 15. Pauperes vero, uti in Asia adhucdum fieri consuevit, et simpliciori olim adhucdum vitae ratione etiam potentiores in itinere, pallio seu veste exteriori involuti, et lapide capiti supposito, dormiebant, Gen. 28, 11. 18, 22.

Pavimentum blattis vel tapetis stratum est; ne vero haec inquinentur, sandaliorum usus non est, nec olim erat in cubiculis, quae vel ideo rarius mun-

dari et verri opus fuit, Matth. 12, 15. In tapetis luxus effusus erat.

Lampas, נֵר, λυχνος, oleo olivarum alebatur, et procul dubio tota nocte ardebat, conf. Job 18, 5—6. 21, 17. Prov. 13, 9. 20, 20. 24, 20. 31, 18. Ditioribus lampades fuisse pretiosas, ex lampade seu candelabro aureo sacri tabernaculi colligitur. Faces, לַפִּיד, לַפִּידִים, duplicis erant generis; aliae enim restes seu funes erant, ex triboniis seu vetustis linteis contorti, et oleo vel bitumine impraegnati, qui nonnunquam integri flamma corripiebantur, Judic. 15, 4., quare fulgura illis comparantur, Ps. 11, 6.; aliae autem erant clathra aenea scipioni infixa, quibus immissa erant linteola oleo imbuta, ne vero defluens forte oleum, portantem macularet, scipioni infra vas illud, patera ferrea vel aenea circumdata erat, Matth. 25, 3. Le Bruyn Voy p, 185, Kaempfer Amoen. exot. p. 124. Chardin Voy II. p. 145. Niebuhr Reiseb. II. Th. S. 336. Adde Archoeol. Germ. P. I. T. I. p. 234.

§. 41. Pagi, oppida, urbes.

Ex aggregatis tabernaculis seu tuguriis orti sunt pagi, כְּפִיר, כָּפָר, כְּפָרִים, atque oppida et urbes, קִרְיָה, עִיר, עָר, עָרִים. Quum nempe quipiam se in habitaculis suis minus tutos esse observarent, domicilia munire coeperunt. Id primum praestitit Kain, qui aliquot tuguriola, forte in colle sita, septo vel fovea circumdedit, et dein fortasse tabulatum quodpiam addidit, ex quo lapides in hostes projici possent.

Quidquid sit, tales profecto erant primae urbes munitae; progressu temporis, septum conversum est in moenia, fossa multo latior et profundior excavata fuit, atque tabulatum excrevit in turres. Magna incrementa munitionibus jam aetate Mosis accesserant, Num. 13, 25—34.; in comparationem tamen subsequentis aevi venire non possunt. Urbes in Palaestina jam aetate Josuae non nimis minutae erant, siquidem in urbe Ai, quae parva fuisse perhibetur, occisa sunt 12 millia hominum Jos. 7, 3. 8, 16. 10, 2. Hebraeis sub Davide, numero adeo auctis, urbes quoque majores fuisse, necesse est; inprimis Jerusalem augeri debuit, quia ad festa conveniebant multae myriades hominum, et quamquam permulti in tentoriis circa urbem, et in pagis proximis hospitia quaererent, multa tamen millia in ipsa urbe excipiebantur. Quantae fuerint urbes Galilaeae aetate Christi, jam supra ex Josepho B. I. L. III. 3. 2, ostendimus, et eo tempore ad festum paschale Jerosolymis convenisse fere trecentas myriades Judaeorum, ex numero agnorum paschalium, quem Josephus refert, colligitur; et a Romanis sub Tito festo paschatis appropinquantibus centum myriades urbe conclusae fuerunt. Unde liquet, ambitum 33 stadiorum, quem Jerusalem aetate Christi occupabat, domibus plurium contignationum bene obsitum fuisse. Ceterum notatu dignum est, in Thalmude עִירוֹת et עָרִים oppida, atque כְּרַכִּים urbes munitas, sicut in N. T. *κωμοπολεις* et *πολεις*, distingui.

Plateae, שְׁוָקִים, שוק, חוצות, חוץ, in urbibus Asiae non sunt nisi 2 vel 4. cubitos latae, ut fre-

quentiori umbra aestus solis arceatur; ast olim plures quoque multo latiores fuisse, patet vel ex eo, quod currus in eis agitabantur, quibus hodie oriens caret. Ipse quoque Josephus persaepe angiportus seu plateas angustas a latioribus distinguit, quae etiam peculiari nomine רְחֹבוֹת·רְחֹב insignitae sunt. Lithostratum platearum nostra quidem aetate in oriente raro cernitur, olim autem saltem aetate Herodis bene notum erat, et satis frequens fuisse videtur.

Forum, quod etiam venit nomine רְחוֹב, antiquiori aevo erat ad januam urbis, plerumque intra, nonnunquam extra moenia, ubi merces sub dio, vel in tuguriis aut tentoriis venum exponebantur, 2 Paral. 18, 9. 32, 6. Neh. 8, 1—3, 2 Reg. 7, 18. Job 29, 7. Deut. 13, 17. Aetate Christi autem, ut ex Josepho discimus, fora erant, qualia nunc in urbibus orientis cernuntur, nempe plateae, superius fornice clausae, in quo foramina ad immittendam lucem adaptata sunt. Ex hac platea, quae portis instructa est, et noctu clauditur, patent camerae mercatorum in utraque serie domuum. In majoribus urbibus plures sunt hujus generis plateae, et fere pro qualibet specie mercium aliae, in quibus quoque artificum sunt officinae.

Domus in urbibus orientalibus raro sunt contiguae, et plerumque hortos amplos annexos habent. Si igitur Nineve et Babylon, spatium fere incredibile occupasse perhibentur, cogitandum non est, id omne domibus arctè junctis fuisse obsitum. Babylonis partem fere tertiam horti et agri occupabant, prout veteres scriptores testantur.

Aquaeductus in urbibus orientalibus esse antiquissimos, testatur Menander apud Joseph. Fl. Arch. L. IX. c. 14. §. 2., et Jerosolymis occurrit 2 Paral. 32, 30. 2 Reg. 20, 20. Jes. 7, 3. aquaeductus piscinae superior, תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה, quod nomen alium ponit aquaeductum notissimum, et probabiliter eundem, cujus rudera insignia Bethlehemo Jerosolyma, adhucdum visuntur; ille autem superior aquas a Gihon ex occidentali plaga, Jerosolyma deducebat, cujus quoque rudera adhucdum deprehensa sunt. Hi et alii aquaeductus omnes in Asia supra terram aedificati, et per valles, exstructis columnis et arcubus sustentati sunt, unde colligitur, antiquis notum non fuisse, aquam conclusam in eandem, ex qua decidit, altitudinem ascendere. Quamquam vero aquaeductus frequentes fuerunt, cisternae tamen passim locum habebant.

Orientales, urbes tanquam foeminas cogitare solent, et eas vocant jam matres incolarum, jam uxores regis, quae si a rege deficiunt, adulterantur; jam etiam virgines, quae prostituuntur, et vestibus retectis nudatae reliquuntur, si eversis munimentis, quae vestibus comparantur, fundamenta denudantur, 2 Sam. 20, 19. 2 Reg. 19, 21. Ps. 137, 8. Jes. 23, 12. 47, 1—8. 54, 5. 62, 4—5. 66, 9—10. Jer. 3, 8—14. 20. 5, 7—8. 13, 26. 31, 4. Lam. 1, 1—8. 17. Nahum 3, 5—6. Ezech. 16, 14. 23, 29.

Caput Tertium.
De nomadibus.

§. 42. Nomadum antiquitas et honos.

Genus nomadum antiquissimum, Gen. 3, 18—21. 4, 2. 10, 20, 11, 2., copiosum usque ad nostram aetatem, permagnos terrae tractus occupat, nec mirum; habet enim haec vivendi ratio permulta et magna commoda, inprimis libertatem et facile parabiles divitias. Pastores quidem hi in desertis sine fixa sede vagantur, et praeter rem pecuariam omnia alia negotia vilipendunt et negligunt; nequaquam tamen sunt inculti et abjecti, sed graves, politi, magnanimes et potentes, uti fuere Abraham, Isaac et Jacob, atque posteri eorum Israelitae, donec Canaan armis occupassent. Greges ingentes et magnum servorum numerum alunt, atque domini quidem semper armati, venatione, inspectione subditorum, et bellis vel praedationibus occupantur; servi autem partim armati sunt, ut praedones et belluas a gregibus arceant, partim vero non habent nisi baculum, מַטֶּה, מַקֵּל, et peram, יַלְקוּט, quae instrumenta alioquin sunt et olim erant omnis apparatus peregrinantium et facultatibus minus valentium, nisi quod loco perae majorem saccum, צִקְלוֹן, portabant, 2 Reg. 4, 42. conf. 1 Sam. 17, 40—43.

Ps. 23, 4. Mich. 7, 14. Judith. 10, 5. 13, 11. 17. Matth. 10, 10: Luc. 9, 3. 10, 4.

Si itaque in Bibliis reges dicuntur pastores, רֹעֶה, רֹעִים, nuncupatio nequaquam est abjecta, sed sublimis et honorifica; quare hoc nomen persaepe etiam Deo tribuitur, qui erat rex Hebraeorum; proprie haec compellatio dicit rectorem et curatorem, conf. Ps. 23, 1—4. 8, 2. Jes. 40, 10. 63, 11. Jer. 10, 21. 22, 22. 23, 1. 31, 11. 36, 49. 50, 6. 51, 23. Mich. 5, 5. Nahum. 3, 18. Ezech. 10, 24. 34, 2—28. 37, 24. Zachar. 10, 3. 8. 26. 11, 5. In antiquo quidem foedere haec tropica pastorum notio perpetuo indicat reges, aetate vero Christi nomine pastorum, פַּרְנָסִים, condecorabantur praeceptores Judaeorum, quod primum ex schola Stoicorum descendit, qui solos sapientes statuerunt esse vere reges. Hoc modestius saltem, quam a Stoicis dictum fuit, a Judaeis adoptatum est, et deinceps in ecclesiam Christianam transiit, ut, qui doctrina regerent et curarent fideles, pastores dicerentur, Eph. 4, 21. Matth. 9. 36. Joh. 10, 12—14. Hebr. 13, 10. 1 Petr. 2, 25. 5, 4. 1 Cor. 4, 8.

§. 43. Pascua.

Pascua nobilium horum pastorum, sunt supra memorata deserta, מִדְבָּר, חוּץ, חוּצוֹת, נָוֶה, נְאוֹת, ἔξω, Job 5, 10. Marc. 1, 45. Hi vasti terrae tractus omnibus pastoribus communes, et nulli proprii sunt, nisi quispiam jus singulare in eis aquisiverit. Tale pascuum commune olim erat quoque partim Canaan, quam Abraham occupavit, et Isaac et Jacob retinuerunt, atque Israelitae ex Aegypto quoque cum gregibus invisisse videntur, donec a Canaanitis multiplicatis excluderentur. Pascua certis gentibus propria, progressu temporis nonnunquam in contentionem ve-

niunt, conf. 1 Reg. 20., et idem quoque accidit regioni Canaan, quam Hebraei deinceps armis repetiverunt. Occupata posthac Canaan, Hebraeis non modo patuisse vastissimum desertum Juda, sed et alia plura fuisse pascua, supra observavimus, conf. Jes. 65, 10. Jer. 50, 19. Quare ditissimos Hebraeos nomades deprehendimus, 2 Sam. 17, 27. seqq. 19, 32. 1 Sam. 25. 1 Paral. 27, 29 — 31.

§. 44. Migrationes nomadum.

In his pascuis nomades cum gregibus suis, easdem ferre quotannis vias et actus, חוצות, tenent, et aestate quidem in septemtrionem vel montana, hyeme vero in meridiem vel planities commigrant. Castra, instante migratione, duabus horis tolluntur, et jumentis imposita portantur usque in locum, in quo rursus figenda sunt. — Greges diu noctuque per totum annum sub dio versantur; hinc lana ovium, a vaporibus stabulorum immunis, et libero semper aëri exposita, subtilior fit. Pecudes semitam, quam quotannis ambulant, fere norunt, ut ductoribus non multum opus sit; custodiuntur tamen a servis, mercenariis, filiis et filiabus, et quidem a filiabus quoque Emirorum seu imperatorum, quae peregrinis adhucdum illa humanitatis officia, Gen. 24, 17 — 20. memorata, exhibent. Conf. Gen. 29, 9. Exod. 2, 16. Servi subsunt oeconomo, qui itidem mancipium est, et זְקַן בַּיִת senior domus dicitur, atque oves vespere, et fortasse quoque mane, numerat, Gen. 24, 2. 47, 6. Lev. 27, 32. 1 Paral. 28, 29 — 30. Jer.

33, 13. Si animal vel foetus desideratur, jactura a mercenario resarcienda est, Gen. 31, 38., quod vero Moses Exod. 22, 12. limitavit, conf. Amos 3, 12. Mercenarii nonnunquam mercedem capiebant quotam certam de augmento gregis, Gen. 29, 40. Servi, qui interdum etiam nomine possessionis vel gregis, מִקְנֶה, comprehenduntur, hyeme tentoria, aestate vero persaepe tabernacula habent; domini vero toto anno tentoria habitant, nisi ad tempus in urbem vicinam concesserint, Gen. 19, 1. 26, 1. 12, 10—20. 33, 17. Lev, 23, 43. Exstruunt quoque hinc inde speculam, טִירָה, מִגְדַּל עֵדֶר, ex quo hostes forte appropinquantes eminus cernere possint, Mich. 4, 8. Ezech. 25, 4.

§. 45. Fontes et cisternae.

Aqua, in desertis illis perrara, ingentibus tamen gregibus necessaria, magni aestimatur, et frugaliter dispensatur, Job 22, 7. Num, 20, 17—19. Deut. 2, 6, 28. Lam. 4, 5. Hinc nomades in illis tractibus, quos quotannis peragrant, certis distantiis fodiunt puteos et cisternas, quas ita occultare norunt, ut nullus alius eas observet, atque aquas furari, et easdem semitas peragrare possit. Hac ratione nomades certos tractus occupant, et sibi proprios reddunt, uti Abraham, Isaac et Jacob Palaestinam. Hinc lites de illis puteis permagni fuerunt momenti, Gen. 21, 25. 26, 15—22. Zephan. 2, 6. Aquarum vero receptacula diversa distinguuntur.

I. Scaturigines et fontes, מַבּוּעֵי מַיִם , עַיִן. Qui, si superne aquas emittunt, omnibus communes sunt, sive aquas toto anno continuas, מַיִם אֵיתָנִים, vel, ut orientales eas compellant, fideles seu veraces, מַיִם נֶאֱמָנִים, sive aestate deficientes vel mendaces, מַיִם כְּזָבִים, habeant, Job. 6, 15—22. Jes. 33, 16. Jer. 15, 18. Qui vero superne aquas non emittunt, putei, בְּאֵר, בְּאֵרוֹת, proprii sunt illis, qui primi eos occuparunt vel foderunt; nonnunquam tamen pluribus nomadibus communes sunt, qui constitutis diei temporibus, cum gregibus ad eos conveniunt, aquam, ordine praefinito, situlis vel utribus, דְּלִי, per gradus putei apportantes, in canales, מַשְׁאַבִּים, effundunt, et greges ex ordine ad potum admittunt, Gen. 29, 3—12. 24, 11—15. Exod. 2, 16, Jud. 5, 11. Aquae fontium et puteorum מַיִם חַיִּים, aquae vivae, dicuntur, et majoris aestimantur, Lev. 14, 5. 50. 15, 13. Num. 19, 17.; quare sunt symbolum prosperitatis, et ipse quoque Deus fonti aquarum vivarum comparatur, Jes. 43, 19—20. 49, 10. Jer. 2, 13. 17, 13. Ps. 87, 7. 73, 10. Joh. 4, 10—14. 7, 37. Symbolum hoc interdum audacius exaggeratur, Ps. 87, 7. Joel. 4, 18. Ezech. 47, 1. seqq. Zach, 14, 18. seqq.

II. Cisternae, באר, בור, בארות, בורות, sunt illorum, qui eas effoderunt, Num. 21, 22. Veniunt hoc nomine cryptae subterraneae amplae, et non raro spatium jugeri occupantes, arcto vero ostio patentes, quod hyeme, aquas pluviarum et nivium immissas ex-

cipit, deinceps vero lato lapide clauditur, et arena aut terra ita contegitur, ut non facile observetur. In urbibus cisternae erant melioris conditionis; nam muris subterraneis, qui incrustatione firma obducti erant, exstruebantur, aut in saxis exscindebantur, uti hinc inde rudera testantur, et non paucae adhucdum superstites sunt. Quodsi forte aquae nomadis, in cisterna repositae, terrae motu vel alio casu pereunt, vel furto auferuntur, instat pastoribus et gregibus periculum exitii, quod et peregrinatoribus ad fontem properantibus contingit, si aquae in eo defecerint; quare defectus aquarum symbolum est permagnae calamitatis aut etiam exitii, Jes, 41, 17—18. 44, 3. Cisternae aquis vacuae, permultum in imo lutum habent, ut, qui in eas projicitur, morte miserrima pereat, inprimis si ostium claudatur, ut neque clamor ejus audiri possit, Gen. 37, 22. seqq. Jer. 38, 6. Lam. 3, 53. Ps. 40, 3. 69, 16.; nihilominus cisternae vacuae usum carcerum praestabant, ut carceres, quoque supra terram extructi, nomen בּוֹר retinuerint, Gen. 39, 20. 40, 6. 15.

§. 46. Pecudes minores nomadum.

Pecudes, quas nomades magno numero alunt, sunt oves et caprae, Jer. 49, 29. Ezech. 25, 4., quas utrasque Hebraei collective צאן, singillatim vero שֶׂה nuncupant. Oves sunt cornutae, et omnes fere albae, Ps. 147, 16. Jes. 1, 18, Dan. 7, 9.; perrarae sunt nigrae, חוּם; parvis maculis, נְקוּדִים, vel majoribus maculis conspersae, טְלֻאִים; striatae בְּרֻדִּים; et variis

circulis quasi circumligatae, vel, ut aliis placet, variegatis pedibus, עֲקוּדִּים, Gen. 30, 32—34. 31, 10 — 12. Oves rutili vel potius splendentis fusci et subcinericei velleris, צֶמֶר צַחַר, Ezech. 27, 18., in Caramania habentur. Alioquin tria sunt in oriente genera ovium: I. oves communes, quas in nostris terris cernimus; II. aliae informes, cruribus brevioribus, corpore macilentiori, et vellere piloso, quae Arab. نَقَد dicuntur, Amos, 1. 2 Reg. 3, 4.; et III. oves nostris majores et vellere subtili, atque harum rursus duae sunt species; nam aliae caudam habent fere tribus cubitis longam et dimidia spithama crassam, אַלְיָה, quam interdum curriculo impositam trahunt, Exod. 29, 22. Lev. 3, 9. 11, 3. 8, 25. 9, 19.; aliae autem, brevi quidem cauda praeditae, sed in clunibus magnam pinguedinis massam gestant. Adde Archaeol. Germ. P. I. T. I. §. 55. p. 262.

Emolumentum ovium est lac, חָלָב, caro, בָּשָׂר, et inprimis lana, צֶמֶר, quae bis quotannis tondetur, et quamquam demtis expensis, de qualibet ove vix florenum, tot tamen fere millia florenorum importat, quot oves aluntur, et aluntur a nomade in vastissimis desertis multa millia, Job 1, 3. 1 Sam. 25, 3—4. 1 Paral. 5, 18—21. Accedit annuum gregis per agnos incrementum, quod eo majus est, quum oves non paucae geminos pariant, Cant. 6, 5. Aries, אַיִל, infra tres annos עַתּוּד, coit cum ove, רָחֵל, vel vere, vel autumno; et agni, טְלָאִים, טְלִי, טָלֶה, vernales praestant autumnalibus. Anniculi dicuntur כָּרִים, כַּר, כְּבָשִׂים, כֶּבֶשׂ, et כֶּשֶׂב conf. Gen. 30,

41 — 42. Hinc oves, quae tanta emolumenta adferunt, carissimae sunt nomadibus, qui illis etiam cara nomina imponunt. Aries, nomine a pastore evocatus, gregem praeit; quare primores populi passim arietes nuncupantur, Jer. 25, 34 — 35. 50, 8. Jes. 14, 9. 51, 40. Zach. 10, 3. Lingua Arabica plures habet voces, quibus pastores, suas oves errantes compescunt, vel eas advocant ad mulgendum, vel ad aquam; et oves pastoris vocem noscunt et sequuntur, Joh. 10, 3 — 14. Interdum una alterave ovis in tentorio, non secus ac canis, educatur et alitur, quae Arabibus أَلِفٌ familiaris, dicitur, conf. כֶּבֶשׂ אַלּוּף, 2 Sam. 12, 13 — 19. Jer. 11, 19.

Ante tonsuram oves in locum macerie cinctum subdivalem, גְּדֵרָה, גְּדֶרֶת, etiam נָוֶה, נָאָה, αὐλή, Joh. 10, 11. 16., dictum, arcte coguntur, ut per evaporationem et sudorem lana fiat subtilior. Hujusmodi ovilia erant et alias usitata, Num. 32, 16. 24. 37. 1 Sam. 24, 4. 2 Sam. 7, 8. Zeph. 2, 6.; stabula vero nomadibus ignota sunt. Tempore tonsurae convivia celebrabantur, 1 Sam. 25, 2. 4. 8. 36. 2 Sam. 13, 23.

Caprae collective communi cum ovibus nomine צאן comprehenduntur, proprie vero dicuntur עִזִּים, ab עֵז capra; hircus vero תַּיִשׁ, שְׂעִיר הָעִזִּים, et צָפִיר dicitur. Nigro sunt colore, versicolores rarae. Sub dio degunt, ut oves, nisi forte capella aut haedus, גְּדִי, noctu in tugurium recipiatur, ne matrem sugat. Emolumentum est lac, חָלָב, omni alio lacte praestantius, Prov. 27, 27.; caro in illis regionibus

lauta, atque pili, ex quibus foeminae pannum conficiunt, quo tentoria Arabum operiuntur. Ex pellibus parantur utres, חֵמֶת, נֹאד, נֵבֶל, נְבָלִים, אֹבוֹת, ita ut pars pilosa quidem sit exterior, si aquam aut aliud liquidum, interior vero, si vinum continere debeant. Ex pellibus haedorum et capellarum parvi utres conficiuntur, qui vicem lagenarum subeunt. Praeparatio per fumum, Ps. 119, 83. memorata, non constat; fortasse eadem fuit, quam nuncia publica Viennensia 1802. p. 1415. retulerunt de Calmükis, qui pelles fumo parant durissimas et pellucidas, et ex ois elegantes parvos utres et lagenas conficiunt. Caprae Ancyranae pilis, serici naturam imitantibus, (vulgo Kamehlhaar), videntur antiquis Hebraeis notae fuisse, et Schulz in der Samml. der Reisen von Paulus VII. 108 — 110. vidit gregem harum caprarum ex montibus non procul ab Acco et Ptolemaide descendere, sicut Cant. 4. 1. 2. 6, 5. describuntur.

Diversas caprarum sylvestrium species enumerare non vacat. Ceterum notatu dignum est, inter pecudes nomadum antiquorum non modo deesse porcos sed etiam gallinas et anseres. Gallinae Hebraeis recentiori aetate non defuerunt; nam דֹּגֵר, gallina, quae pullos non suos allicit, memoratur a Jer. 17, 11., et aetate Christi cantat gallus Jerosolymis; nec audiendi sunt Thalmudici, qui fere ducentis annis recentiores, gallos et gallinas Jerosolymis ali vetuerunt.

§. 47. Boves.

Boves, collective בָּקָר, singillatim אַלּוּף, שׁוֹר, שְׁוָרִים, אֲלוּפִים, juvenes infra tres annos עֲגָלוֹת,

פָּרָה, פָּר, ultra tres annos עֶגְלָה, עֵגֶל, עֲגָלִים; פָּרוֹת פָּרִים, dicuntur: אַבִּירִים nuncupantur a fortitudine, quod fere epitheton est. Haec pecora in oriente, nostris minora, et in dorso supra pedes anteriores protuberantia quadam notabilia, magis quidem ad agriculturam faciunt, a nomadibus tamen non minus aluntur, Gen. 24, 25. Job. 1, 3. Bubulci, qui multo minoris fiunt quam pastores ovium, optima pascua habebant in Baschan, Scharon et Achior. Hinc boves vel tauri Baschan, fortiores et ferociores, symbolum erant hostium potentiorum Ps. 22, 13. 68, 31. Jes. 34, 7. Ezech. 36, 18. Deut. 33, 17. Prov. 14, 4. Vaccae quoque erant symbolum matronarum, Amos 4, 1. Hos. 4, 15. 16. 10, 11. Jer. 46, 20. Cornua boum, et nonnunquam etiam hircorum, tropice pro potentia veniunt, Ps. 75, 11. 89, 18. 25, 92, 11. Amos 6, 13. Jer. 48, 15. Lam. 2, 3. Ezech. 29, 21. Dan. 7, 7 — 8. 24. 8, 3 — 5. Luc. 1, 63. Symbolum hoc insuperabilem et omnia conterentem potentiam indicat, si cornua sistuntur ferrea, 1 Reg. 22, 11. 2 Paral. 18, 10. Mich. 4, 13 — 16. Hinc et antiqui nummi repraesentant reges cornutos, et Arabes Alexandrum ذُو ٱلْقَرْنَيْنِ praeditum cornibus, et magnates ذُوو ٱلْقُرُونْ, cornibus praeditos nuncupant.

Boves non tantum jugo subdebantur, et plaustris aratrisque jungebantur, sed etiam, inprimis apud nomades, dorso onera portabant. Lac vaccarum, חָלָב, in alimentum et potum adhibebatur, Gen. 18,

8., in caseum, שְׁפוֹת, שְׁפָיִם, גְּבִינָה, convertebatur, Job. 9, 10. 2 Sam. 17, 19., et spissatum quoque utri infusum, percolatum asservabatur, ut dein secaretur in partes, quae dicuntur segmenta lactis spissati, חֲרִיצֵי חָלָב, 1 Sam. 17, 18. Butyrum vero olim populis cultis usitatum non fuit, ejus locum tenebat oleum olivarum, quod non modo ad olera, sed ad omnes etiam alios cibos adhibebatur. In Bibliis quoque de butyro nulla mentio; חֶמְאָה enim, quod in Vulgata butyrum vertitur, Jud. 5, 25. bibebatur, itaque spissum est lac, et cum خثا spissum fuit lac, convenit. Lac et mel lautissimis ferculis accensebatur; ast iis quotidie vesci, indicabat, ingentem praecessisse regionis depopulationem, ex qua nunc ampla et optima ubique pascua aderant, ut abundantia quoque lactis esset, atque etiam apes numerosiores amplius mellificarent. Conf. Jes. 7, 15.

Boves vel tauri sylvestres seu feri, in Bibliis non occurrunt; nam animalia, quae nominibus רֵים, רְאֵם et יַחְמוּר veniunt, sunt species Gazellarum seu caprarum ferarum, quae, quia quamdam similitudinem boum referunt, ab Arabibus بقر الوحش, boves feri, dicuntur.

§. 48. De asinis.

Asini, חֲמוֹר, חֲמוֹרִים, et asinae, אָתוֹן אֲתוֹנוֹת, (quae ob pullos, עַיִר, עֲיָרִים, quos pariunt, masculis praeferebantur, et hinc omni occasione singillatim recensentur) nomadibus erant frequentes, atque in oriente, si sedulo educantur, jumenta sunt impigra, alacria, specie pulcra et minime ignobilia; quare

magni aestimantur, et tropice pro hominibus sedulis et industriis veniunt; Gen. 49, 14. Color fere est ruber vel potius fuscus, ad quem nomen הָמוֹר alludere videtur; erant autem etiam asinae versicolores, אֲתוֹנוֹת צְחוֹרוֹת, Jud. 5, 10. 10, 4. 12, 14. 19, 3 — 5., nisi fortasse coloribus pictae fuerint; orientales enim adhucdum equos et boves colore, quo visum fuerit, illinire amant. Jungebantur aratris et plaustris, atque recentiori aevo etiam majoribus molis, Matth. 18, 6.; hinc Moses Deut. 22, 10. cavit, ne asinus cum bove, aratro jungeretur. Plerumque autem asini dorso onera, aut etiam homines vehebant, ad quod aptissimi sunt. Vectari asino, olim erat virorum gravium et principum, Gen. 22, 3. 5. Num. 22, 1. 21. 30. Jos. 15, 18. Jud. 1, 14. 5, 10. 10, 4. 12, 14. 1 Sam. 25, 10. 23. 2 Sam. 17, 23. 19, 26. 1 Reg. 2, 40. 13, 13. 2 Reg. 4, 22, 24. Zach. 9, 9. Matth. 21, 1 — 7. Marc. 11, 1 — 7. Luc. 19, 29 — 36. Joh. 12, 12 — 16. Equi enim fere ad bellum destinati erant, et pacis tempore omnes asinis vehebantur, sicut orientales adhucdum, etiam nobiles, inprimis vero matronae asinis utuntur. Regebantur olim injecto freno, חֲמוֹר חָבוּשׁ, et חָבוּשׁ אַף, Gen. 22, 3, Num. 22, 21. Jud. 19, 10. 2 Sam. 16, 1. 17, 23. Dorso vero non imponebatur nisi pannus aut superindumentum, cui vectus insidebat. Agaso cum baculo sequebatur, qui, si opus erat, jumentum ad celeritatem incitabat, Jud. 19, 3. 13. 2 Reg. 4, 24. Prov. 26, 3. Eccles. 33, 25.

1. Muli, פֶּרֶד, פִּרְדֵי, פְּרָדִים, aetate Davidis occurrunt, 1 Paral. 12, 40. Ps. 32, 9. 2 Sam. 18, 9 — 10. 13. 29. 1 Reg. 1, 33. 35., multo tamen antiquiores sunt, et probabilius jam aetate Mosis noti erant; nam etsi lex Lev. 19, 19., qua cavetur, ne animalia diversi generis ad coitum admittantur, ad aversationem bestialitatis, quae teste Herodoto, in Aegypto interdum etiam publice committebatur, augendam spectet, notam tamen ponit hanc diversorum animalium consociationem; ast jam Gen. 36, 24., יֵמִים esse mulos, probabile non est. Ad Hebraeos muli ab aliis populis adducti fuisse videntur, et recentiori aevo praestantiores veniebant ex Thogarma seu Armenia, Ezech. 27, 14.; in Persia Esth. 8, 10. laudantur אֲחַשְׁתְּרָנִים, i. e., magni muli, a pernicitate celebres, quorum matres equae erant.

2. Onagrorum in oriente ingens est numerus. Duae autem observatae sunt species, altera Dsigetai, et altera Kulan dicta, quae posterior ab asinis domesticis, qui data occasione libertatem vindicarunt, descendere existimatur, conf. Bochardi Hierozoic. L. III. c. 16. p. 871. vel meam Chrestom. Arabic. p. 54 — 55. Hi onagri, Kulan dicti, animalia quidem sunt pavida, et fuga velocia, cicurari tamen possunt, si pulli capiantur, Dsigetai autem multo celeriores sunt, et cicurari nequeunt, Job 11, 12. 24, 6. 39, 5. 8. Gen. 16, 12. Dan. 5, 21. Eccles. 13, 19. Dsigetai esse פֶּרֶא, et Kulan עָרוֹד, cum Job 39, 5., et cum usu loquendi Arabico conciliari non potest, conf. Schultens in Job 39, 8. p. 1111. et Bocharti Hieroz. I. L. III. c. 16. p. 869.; quare פֶּרֶא et עָרוֹד duo nomina unius speciei esse videntur. Haec animalia specie pulcra et fuga pernicissima, desertissimas eremos incolunt, et homines in magna distantia

fugiunt. Foemellae gregales sunt, et a masculo ducuntur, quo occiso, etiam ipsae disperguntur, et singillatim vagantur, Hos. 8, 9. Pascua onagris sunt montes et valles salsuginosae, Job 39, 9. Lascivi esse dicuntur, et odoratu ceteris praestare, Jer. 2, 24., atque instinctu praediti esse, quo aquas dissitas observant; quare peregrini, penuria aquae laborantes, eos sequi solent, Ps. 104, 11. Jes. 32, 14. Jer. 14, 6.

§. 49. Cameli.

Camelorum, גְּמַלִּים, גָּמָל, duo sunt genera, alterum Turcicum seu Bactrianum, duplici tubere praeditum, atque majus et fortius, 800, imo et 1500 libras portans, sed caloris impatiens; alterum unico tubere praeditum, nonnisi 500 vel 700 libras portans, sed caloris patientissimum, quod rursus est vel Turcmanicum, vel Arabicum, vel genus quoddam pernicius, quod nomine dromedariorum, בֵּכֶר, בִּכְרָה קַלָּה et כִּרְכָּרוֹת, venit, Jes. 60, 6. 66, 20. Jer. 2, 23. Haec animalia mansuetissima sunt, excepto tempore uriginis, quo linguam ex ore pendulam et spuma opertam habent, et immorigera sunt, Jer. 2, 10. 11. Paucissimis alimentis saturantur, et sitim 16 imo et 40 dies tolerant; quare pro vastissimis illis desertis inaquosis quam maxime faciunt, ideoque a nomadibus magno numero aluntur, nec nobilis censetur Arabs, nisi dominus sit camelorum, Gen. 24, 10. 64. 31, 17. 1 Paral. 5, 19—21. Jer. 49, 29. conf. 1 Sam. 30, 17. 1 Reg. 10, 2. Jes. 30, 6. Ezech. 25, 4. Hinc consueta sunt jumenta ad transportanda omnis generis onera et sarcinas, Gen. 37, 25. Jud. 6, 5.

1 Paral. 12, 40. 2 Paral. 14, 14. 2 Reg. 8, 9. Jes. 30, 6., atque persaepe homines quoque iisdem vehuntur, 1 Sam. 30, 17. Onusti incedunt septeni, alter post alterum, quorum quilibet tenui funiculo laneo nexus est praecedenti, et ultimus campanulam in collo pendulam gestat, ut agaso, qui primum simili funiculo ducit, audiat, omnes reliquos sequi. Hujusmodi cameli septeni dicuntur שִׁפְעַת גְּמַלִּים, quod in Vulgata male vertitur, inundatio camelorum Jes. 60, 6. Qui camelis vehuntur, vel insident sicut equo, vel ita, ut ambo pedes ex uno alterove latere dependeant, vel sedent super qualos, ex utroque latere cameli in equilibrio suspensos, vel denique in sella seu pilenta, כַּר, كُور, quae quasi parva domuncula est, in dorso cameli firmata, in qua sedet homo secum habens supellectilem; persaepe in duas partes divisa est, ut in qualibet sedeat viator. Haec domuncula undique tecta est velis, quae nonnisi in parte anteriori volubilia sunt, ut insidens, si visum fuerit, prospicere, videri autem non possit. Plerumque mulieres, rarius viri ea utuntur, Gen. 31, 17. 34. 1 Sam. 30, 17. Vide Arch. Germ. P. I. Tom. I. tab. V. nro. IV. — Si in via descendere visum fuerit, camelus non, ut alias, genua flectit, sed agaso acclinat animali baculum suum, in quo insidens delabitur, Gen. 24, 64. Ceterum cameli, quibus divites vehebantur, passim ornati erant torquibus et lunulis eximiis, quae שַׂהֲרֹנִים dicuntur, Jud. 8, 21. 26.

Nomades omnia hujus animalis, in usum convertere norunt: lac bibunt, quamquam glutinosum est, et, si acidum seu spissum sit, inebriat, Jud. 4, 19. 5, 25.; carnibus vescuntur, quae vero Hebraeis Levit. 11, 4. interdictae erant; pilos, qui quotannis defluunt, in crassum pannum cogunt, quo plebeji vestiuntur, Matth. 3, 4. Arabes plurimas quoque in linguam suam intulerunt allusiones ad camelos, et tropi ab illis depromti tanta gaudent dignitate, quanta Hebraeorum a bobus deprompti. Occurrunt quoque Matth. 19, 24. 23, 24. duae a camelis desumtae sententiae.

§. 50. De equis.

Equi, סוּסִים, סוּס, רֶכֶשׁ, רַמָּךְ, פָּרָשׁ, (melius פֶּרֶשׁ), et nonnunquam etiam רֶכֶב dicuntur, Job 38, 22. 1 Sam. 8, 11. 2 Sam. 1, 6. 8, 4. 10, 18. 1 Paral. 18, 4. Jes. 21, 7. 28, 28. Nomen אַבִּירִים, Jes. 8, 16. 50, 11., epitheton fortitudinis est, quod non solis equis, sed etiam bobus tribuitur. Haec, recentioribus nomadibus carissima animalia, antiquis non erant. Occurrunt primum in Aegypto, Gen. 47, 17. 49, 17. Exod. 9, 3. 14, 6 — 28. Job. 39, 6 — 19., quae regio et deinceps perpetuo ab equis celebris fuit, 1 Reg. 10, 28. Jes. 31, 1. 36, 9. Ezech. 17, 15. In Palaestina septemtrionali Josua c. 11, 4 — 9. offendit currus bellicos et equitatum, sed equis captis nervos succidit, עִקֵּר, quia in Palaestina montosa exiguum usum praestare poterant, conf. Jud. 4, 15. 5, 22. 28. Paulo post Philistaei quoque currus belli-

cos in praelium eduxerant, Jud. 1, 19. conf. 1 Sam., 13, 5. 2 Sam. 2, 6.

Olim equi fere solum ad bellum parati erant, Prov. 21, 31.; quare asinis, tempore pacis usitatis, opponuntur, Hos. 14, 4. Zach. 9, 9. Hebraei equitatum primum aluerunt sub Salomone; nam qui a Davide, ex praeda reservati fuerunt 100 equi, 2 Sam. 8, 4. 1 Paral. 18, 4., erant ad usum regis destinati, quod exemplum imitatus est Absalom, 2 Sam. 15, 1. Hinc David non tantum canit rationem domandi equos, sed etiam subsannat exercitus equestres, Ps. 32, 9. 66, 12. 20, 8 — 12. 33, 17. 76, 7. 147, 10. Salomon magnam simul equorum, ex Aegypto in Syriam, mercaturam fecit; adducebantur ex Aegypto et ex Kova מִקְוֵא, מִקְוֵה, fortasse Kuá, quae in Africa sita est, 1 Reg. 10, 28. 2 Paral. 1, 16 — 17.; atque equus 150, et מֶרְכָּבָה seu quadriga 600 siclis venumibat. Aetate Ezechielis c. 27, 14., Tyrii equos emebant ex Thogarma seu Armenia. — Post Salomonem Hebraei perpetuo habebant exercitus equestres et currus bellicos. Qui equis vehebantur, nec ephippio, neque stapia utebantur, sed panno, qui dorso equi imponebatur, insidebant. Mulieres vix equis utebantur; si autem iis vehebantur, insidebant, prout asinis, (sicut adhucdum in oriente) eadem ratione, qua viri. Equi ante seculum 9num quoque soleis ferreis carebant, Amos 6, 12., quare solidae ungulae magni aestimabantur, Jes. 5, 28. Notissimum autem erat frenum, מֶתֶג, et capistrum, רֶסֶן, quo utroque etiam muli regebantur, Ps. 32, 9.

§. 51. De canibus.

Etsi nomadibus canes, כֶּלֶב כְּלָבִים, ad custodiendos et agendos greges necessarii, et in urbibus quoque orientalibus perquam frequentes sunt, ab omnibus tamen, ut animalia immunda, spernuntur, exceptis solis venaticis, qui mundi censentur. Hinc compellatio canis, mordax est convicium, contemtum spirans, Job 30, 1. 1 Sam. 17, 43. 2 Sam. 3, 8 2 Reg. 8, 13. Prov. 26, 11. conf. Luc. 16, 21. 2 Petr. 2, 22., et nomen canis mortui, simul imbecillitatem indicat, 1 Sam. 24, 15. 2 Sam. 9, 8. 16, 9.; merces quoque paederastiae ex contemtu dicebatur מְחִיר כֶּלֶב, merces canis, Deut. 23, 18.; ac Judaei aetate Christi, ethnicos nuncupare solebant canes, quod Jesus per diminutivum κυνάρια, caniculi, emollivit, Matth. 15, 22 — 28. Alias homines mordaces hoc scommate veniunt, Matth. 7, 6. Philipp. 3, 2. Gal. 5, 15. Exceptis venaticis canes in oriente non habent dominos, sed liberi vagantur in plateis, et alimenta conquirunt, quae illis hinc inde in foveas conjiciuntur Lev. 22, 31. Matth. 15, 17.; quia autem haec vix sufficiunt, etiam cadavera vorant, et homines quoque noctu invadunt, Ps. 22, 17. 22. 59, 6. 14 — 15. 1 Reg. 14, 11. 16, 4. 20, 21. 21, 23. 22, 38. 2 Reg. 9, 36. Jer. 15, 3. Luc. 15, 21. Haec animalia, tanta copia vagantia, noctu, quolibet exorto tumultu, latratus ingentes edunt, et audito orientalium planctu de mortuo, undique ululant, atque hinc explicandum est, Exod. 11, 7. לֹא יֶחֱרַץ כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ conf. quoque Jos. 10, 21.

Canes aurei seu feri, Persice شغال Schaghâl, Turcice چقال, Dschakâl dicuntur, ab Hebraeis vero, Aramaeis et Arabibus nomine vulpium, שׁוּעָל, Syr. תַּעְלָא, ثعلب ثعالة, comprehenduntur, Job. 5, 18. Jud. 15, 4. Neh. 3, 15. 11, 27. Vulpes autem proprias Hebraei per epithcton parvas, שְׁעָלִים קְטַנִּים, distinguunt, Cant. 2, 15., et canes aureos dicunt quoque nonnunquam אִיִּים (conf. Arabic. ابن اوي) et תַּן תַּנִּים, Ps. 44, 20. Job. 30, 29. Jes. 13, 22. Mich. 1, 8. Jer. 9, 10. Ezech. 32, 2. Haec animalia sunt inter canem, lupum et vulpem media, 3½ pedes longa, pilis flavis in extremitate nigrescentibus, et cauda pilosa in nigrum colorem desinente. Vide Archaeol. Germ. P. I. Tom. I. tab. IV. nro. III. Gregalia sunt, interdiu in antris latent, noctu vagantur et ululant, Job. 30, 29—30.; domus quoque irrepunt, ut alimenta furentur. Ceterum adeo fatua sunt, ut furto occupata, audito ululatu alterius socii ululent, et se ipsa prodant; alias quoque facile capiuntur, Jud. 15, 4. Cadavera quoque vorant, Ps. 63, 11. — Mordacia quidem, sole tamen baculo compescuntur. Magna est harum bestiarum in Palaestina copia, inprimis in Galilaea, ad Gazam et Jaffam seu Joppen, Jud. 15, 4. Vineis quidem dispendia, multo tamen majora vulpes inferunt, Cant. 2, 15.

§. 52. De venatione.

Canes nomadum, utut copiosi, minime tamen sufficiunt ad depellendas a grege belluas rapaces, nisi pastores ipsi eas dejiciant; quare facile assuescunt venationi, צַיִד, eique eo diligentius operam navant, quia carnes ferinas, צַיִד, lautissimis ferculis accensent. Primi aevi homines, ut se contra feras tuerentur, ad venandum, צוּד, cogebantur, et magnus venator, צַיָּד, de humano genere bene merebatur, qualem quipiam, non omnia adjuncta accurate pensantes, Nimrodum fuisse statuunt, Gen. 10, 9. Tale vero non amplius erat aevum Mosis; quare de venatione duas tantummodo leges tulit, Exod. 23, 11 Lev. 25, 6 — 7. Deut. 22, 6 — 7., quae ad conservanda ferarum Palaestinae genera collineant. Venatio olim requirebat celeritatem et fortitudinem; hinc quipiam, leones quoque absque armis jugulaverunt, quod in oriente hodiedum aliqui praestant. Arma erant eadem, quorum in bello usus, nempe arcus, קֶשֶׁת, et sagittae, חֵץ, חִצִּים; unde jam venator Ismael Gen. 21, 20. dicitur sagittarius רֹבֵה קֶשֶׁת; porro hasta seu lancea, רֹמַח; jaculum, חֲנִית; gladius, חֶרֶב. Astus quoque et insidiae in subsidium vocabantur, uti retia, רֶשֶׁת, מִכְמָר, quibus etiam leones capiebantur, Ezech. 19, 8.; porro tendiculae, מוֹקֵשׁ; laquei, פַּח, פַּחִים; atque foveae, שַׁחַת, quae inprimis leonibus parabantur orbiculares, ita ut meditullium maneret elevatum, in quo fixus palus agnum retinebat; hujus balatus leones accersebat, qui, agnum rapturi, in profundam, ramis leviter

contectam foveam delabebantur, ut evadere non possent, Ezech. 19, 4. Aves retibus capiebantur, Prov. 1, 17. Hos. 5, 12. Amos 3, 5. Hae technae et machinationes passim tropice usurpantur, et insidiis, summum discrimen, vel praesens exitium significant, Ps. 9, 16. 57, 2. 60, 23 — 24. 94, 13. 119, 85. Prov. 26, 27. Jes. 24, 17. 42, 22. Jer. 5, 27. 6, 21. 18, 22. 48, 44. Luc. 21, 35. Rom. 11, 9. Ipsa quoque mors sistitur venator, jaculo vel stimulo et reti armatus, quibus homines capiat et interficiat, Ps. 91, 3. Hos. 13, 14. 1 Cor. 15, 55.

De ceteris animalibus, quae in Bibliis occurrunt, consule Bocharti Hierozoicon, a Rosenmüllero secundis curis editum 1793 — 96. Lipsiae, et Oedmann Sammlungen aus der Naturkunde zur Erklärung der heil. Schrift 1786 — 96.

§. 53. De praedationibus.

Nomades probabilius a venatione ferarum ad depraedandos viatores delapsi sunt, quod negotium hucusque in vastis desertis, non secus ac piratae in mari, tractant. Id jam de Ismaele ejusque posteris Gen. 16, 12. praedictum legitur, et hi praedictionem hucusque opere complent; indomiti enim perpetuo fuerunt et sunt adhucdum praedones, quibus tamen plerique alii nomades parum cedunt. Latitant sub arenarum collibus, et peregrinos exspectant, atque usque ad cutem expoliant, conf. Jer. 3, 2., neque tamen quemquam interimunt, nisi quispiam ex ipsis interfectus fuerit; solent et laciniam spoliatis donare, ut nuditatem tegant; admittunt quoque, ut peregrini per lega-

tos, pretio satis aequo spoliationem redimant. Omnes quidem nomades perhumani sunt, advenas in castris omnibus humanitatis officiis liberaliter et gratis excipiunt, atque ab omnibus injuriis defendunt; ast prorsus alii sunt homines, si peregrinis in desertis occurrunt. Sunt tamen et erant omni aevo etiam nomades, qui infame hoc negotium minime reputant honestum, ex quibus fuit Abraham, Isaac, Jacob et Israelitae, quorum tamen aliqui ad hoc ipsum nonnunquam abrepti fuerunt, Jud. 9, 15, 11, 1 seqq. Mich. 2, 8.

Caput quartum.

De agricultura.

§. 54. Emolumenta agriculturae.

Alterum hominum primae aetatis negotiun erat agricultura, Gen. 2, 15. 3, 17 — 19. 4, 2., quae maxima vitae praestat commoda, et haec antiquis illis, gentes agricultura destitutas cernentibus, magis perspicua erant. Conf. Xenophon in οικονομικῳ V. §. 1—2. p. 299—305. T. IV. ed. Thieme. Quare Noach post diluvium ad eam rursus reversus est, et quipiam quoque nomades eam minime neglexerunt, Gen. 26, 12—14. 25, 34. 37, 7. Job 1, 3. Civitates autem plures, agricultura diligentius tractata, bre-

vi tempore creverunt, inprimis civitates Babyloniorum et Aegyptiorum, qui antiquis aliis gentibus in hoc genere praecelluerunt. His accedunt Hebraei, qui agriculturae emolumenta in Aegypto didicerunt, et deinde singulari semper industria insignes fuerunt.

§. 55. Leges Mosaicae de agricultura.

Moses, ab Aegyptiis edoctus, I. fundamentum civitatis jecit agriculturam, et civi cuilibet praefinivit fundum, quem coleret, et heredibus relinqueret, nec unquam in perpetuum, sed duntaxat usque ad proxime sequentem annum Jobelaeum alienare posset, qua lege sapienter cavit, ne ditiores magnam agrorum multitudinem coëmerent, et pauperibus deinceps elocarent, quod in oriente nullo non tempore, et adhucdum fieri consuevit. Huic legi addidit II., ut venditor, vel proximus consanguineus, agrum venditum, numerando pretium proventuum usque ad annum Jobelaeum, redimere posset, Deut. 15, 19—28. conf. Ruth 4, 4. Jer. 32, 7. Jes. 5, 8. Ezech. 7, 10. Decrevit III., ut Hebraei, sicut Aegyptii inde ab aevo Josephi Gen. 37, 18. seqq, non essent nisi hereditarii praediorum suorum conductores et coloni regis Jehovae, quem universae regionis regem et dominum proposuit, ac ita Hebraei, ut Aegyptii, ad duplicem quoque decimam, regi Jehovae tribuendam, obstricti fuerunt, Lev. 27, 30. Deut. 12, 17—19. 14, 22—29. 12—15. conf. Gen. 28, 22. IV. Consuetudinem, agrorum terminos lapidibus signandi, jam olim vigentem, Job 24, 2., in legem convertit, et anathema

indixit illi, qui terminos clam dimovere auderet. — Juxta has leges sub Josua, regio in tribus, et dein in Hebraeos singulos funiculo mensorio divisa fuit, Jos. 17, 5. 14. conf. Amos 7, 17. Mich. 2, 5. Ps. 78, 55. Ezech. 40, 3. Zeph. 2, 5. Quare funis, חֶבֶל, quoque pro praedio venit. Ps. 16, 6. Jos. 17, 5. 14. 19, 9. Ceterum Moses rem pecuariam non interdixit.

§. 56. Honos agriculturae.

Non modo emolumentum agriculturae, sed etiam illa civitatis constitutio, qua omnes Hebraei, tum in pagis et oppidis, tum in urbibus habitantes, sine discrimine essent rustici, ab omni onere laborum dominicalium liberi, huic conditioni conciliabat honorem, ut et ipsi ditiores, etsi non perpetuo cum suis servis arvum colerent, manum tamen ad aratrum ponere, non dedignarentur, 1 Sam. 11, 7. 1 Reg. 19, 19. conf. 2 Paral. 26, 10. Sacerdotes et Levitae, aliis quidem negotiis occupati, agriculturam tamen, ex qua proventus suos percipiebant, vilipendere non poterant. Hic agriculturae honos, etsi deinceps ingruente luxu imminutus, non tamen prorsus desiit, et post exilium quoque, quum multi Judaei essent mercatores, opifices et artifices, continuabat, inprimis sub ditione Persarum, qui, religione ducti, agriculturam maximi faciebant.

§. 57. Media ampliandi ubertatem.

Solum quidem Palaestinae uberrimum est, si modo non desit ros, et pluvia autumnalis et vernalis;

quare regio, opposita Aegypto, a pluviis laudatur, Deut, 11, 10. Nihilominus Hebraei solertia sua telluri subveniebant, et non modo agros elapidabant, Hos. 12, 11., sed etiam divisis in canales rivis, פְּלָגִים, פַּלְגֵי מַיִם, פְּלֻגּוֹת, agros rigabant, ut ipsos estate quoque instar hortorum colere possent, Ps. 1, 3. 65, 10. Prov. 21, 1. Jes. 30, 25. 32, 2, 20. Quare scaturigines, fontes et rivi, agricolis aeque cari erant ac nomadibus, Jos. 15, 9. Jud. 1, 15., et hinc Canaan Deut. 8, 7. quoque a scaturiginibus et fontibus, qui in Aegypto desunt, laudatur. Solum quoque foecundabatur cineribus, in quos stramen, תֶּבֶן, stipulae, קַשׁ, gluma, מוֹץ, et vepretes atque herbae, quibus anno sabbathico campi obducebantur, igni in agrum immisso, redigebantur, quo simul semina herbarum noxiarum destruebantur, Jes. 7, 23. 32, 13. Prov. 24, 32. Denique stercoratio quoque minime neglecta fuit, Ps. 83, 11. 2 Reg. 9, 37. Jes. 25, 20. Jer. 8, 2. 9. 22, 16, 4. 25, 33. Luc. 14, 34—35.

§. 58. Genera frumentorum.

Frumentum, דָּגָן, de quo mentio occurrit, est triticum, חִטָּה; milium נִסְמָן; Zea seu Spelta, כֻּסְּמִים, כֻּסֶּמֶת; holcus, דֹּחַן; hordeum שְׂעֹרָה; fabae, פּוֹל; lentes, עֲדָשִׁים; cuminum pratense, כַּמּוֹן; melanthium, קֶצַח; linum, פִּשְׁתָּה; gossipium פִּשְׁתֵּה עֵץ; his accedunt diversae species cucumerum קִשֻּׁאִים, et fortasse Oryza Jes. 28, 25. שׂוֹרָה. Secale et avena hodiedum in climatibus calidioribus non habetur, sed suppletur per hordeum,

quod, mixtum confracto stramine, pabulum est jumentorum, בְּלִיל dictum. Triticum חִטָּה, quod etiam, דָּגָן per exellentiam vocatur, in Aegypto aetate Josephi crescebat, ut nunc in Africa, לִקְמָצִים, in fruticeta seu ramos, quorum quilibet spicam progerminabat, Gen. 41, 47. Id quidem in Palaestina non obtinet, sed triticum Palaestinense multo est praestantius Aegyptio. Gossypium, פִּשְׁתֵּה עֵץ, non solum in arboribus magnis et multos annos durantibus, sed etiam in fruticibus, qui quotannis seruntur, crescit in capsulis instar nucum, quae maturescentes dissiliunt, demum decerptae atque aprico expositae, intumescunt in magnitudinem magni mali, et exhibent gossypium cum aliquot granis, quae sequenti anno rursus seruntur. Gossypium fruticum, בּוּץ, βυσσος, albedine praestat.

§. 59. Instrumenta agriculturae.

Cultura soli initio simplicissima, non aliis instrumentis quam scipionibus acutis agebatur, quibus humus relaxabatur, donec pala seu spatha, יָתֵד, מַחֲרֵשָׁה, et deinceps aratrum, מַחֲרֶשֶׁת, excogitaretur, quae utraque instrumenta aetate Mosis notissima erant, Deut. 23, 10. Gen. 45, 6. Job 1, 14. Primum aratrum profecto non erat nisi ramus arboris solidior, ex quo alius ramus amputatus et acuminatus prominebat; hic in solum conversus sulcos ducebat, quum in altero rami oblongioris termino baculus transversus alligaretur, cui jumenta jungebantur. Adjiciebatur demum stiva, qua hoc aratrum simplicissimum regi posset.

Denique componebatur aratrum quatuor partibus: temone; jugo, מוֹטָה, עֹל, quod temoni alligatum erat; stiva; et vomere, אֵת, אִתִּים, מַחֲרֵשָׁה, 1 Sam. 13, 20, 21. Mich. 4, 3. (Aratra rotis instructa Plinius H. N. XVIII. 47. memorat, sua aetate fuisse recenter inventa). Arator itaque stivam aratri, rotis carentis, manibus perpetuo et firmiter tenere, et, ne loca quaepiam manerent intacta, cernuus et pronus incedere, oculosque in aratrum defigere debebat, Luc. 9, 62, Plinius H. N. XVIII. 49. nro. 2.

Rulla erat simul stimulus boum, מַלְמַד, atque hodiedum in oriente est pertica, octo pedes longa, cujus extremitati crassiori rulla seu ferreum rutrum affixum est, quo glebae a vomere abiguntur. Altera extremitas in cuspidem ferream seu stimulum, דָּרְבָן, κεντρον, desinit, cujus punctione arator boves alacritatis admonet. Vide Archaeol. Germ. P. I. tab. IV. nro. VI. Hinc patet, rullam seu stimulum hunc potuisse quoque usum hastae praestare, quae et ipsa nomine דָּרְבָן, venit, 1 Sam. 13, 21. 2 Sam. 17, 29. Jud. 3, 31. Alias et flagellum, שׁוֹט, jumentis adhibebatur, Jes. 10, 26. Nah. 3, 2.

Occa nil aliud fuisse videtur, quam quod adhucdum est in Aegypto, nempe asser crassus, pondere injecto vel viro insidente gravatus, et a jumentis super arvum aratum tractus, quo glebae comminuebantur, et arvum complanabatur, quod verbum שִׂדֵּד, quia Jes. 28, 24 — 25. conf. Job 39, 7, cum שִׁוָּה, complanavit, permutatur, proprie significare videtur; recentiori aevo usitatae forte etiam

erant crates vimineae, quarum Plinius H. N. XVIII. 43. meminit.

Modernus quidem oriens, excepta India, currus ignorat; ast olim non modo plaustra, עֲגָלָה, עֲגָלוֹת, Gen. 45, 7. Num. 7, 3. 6. 7. 8. Sam. 6, 7. 8. 10. 11. 14. Amos 2, 13. Jes. 5, 18. 28, 28, et currus bellici, מֶרְכָּב, רֶכֶב, רִכְבֵּי, רְכָבִים, sed etiam rhedae et carpenta splendida usitata erant, מֶרְכֶּבֶת, מִרְכָּבָה, מֶרְכָּב, Gen. 41, 43. 45. 19. 21. 47, 29. 2 Reg. 5, 9. 2 Sam. 15, 1. Act. Ap. 8, 28. Omnes autem currus antiqui, duabus duntaxat rotis volvebantur, conf. Arch. Germ. P. I. T. I. tab. IV. nro. X. Carpenta undique contecta matronis usitata fuisse novimus, in Bibliis autem non legimus.

§. 60. Jumenta agriculturae.

Jumenta, quorum ope labor agriculturae sublevabatur, erant tauri, vaccae, asini et asinae, Job 1, 14. 1 Sam. 6, 7. Jes. 30, 24. 32, 20. Cautum duntaxat fuit Deut. 20, 10., ne asinus fortiori bovi jungeretur. Qui vero in Bibliis dicuntur boves, erant tauri; Hebraeis enim Lev. 22, 2., omnis eviratio interdicta fuit, nisi forte lex nonnunquam violata fuerit, Malach. 1, 14. Tauri sub calidioribus climatibus, praesertim si non admodum saginentur, non sunt adeo indomiti, ut aratro jungi non possent; si vero quipiam, pinguioribus pascuis facti erant petulantiores, perforabatur eis nasi paries, et annulus ferreus vel ex pilis contortus, חָח, immittebatur, cui lorum vel funis alligatus erat, et hoc attracto respiratio adime-

batur, quo contumacior etiam taurus facile domabatur. Hoc annulo etiam cameli, elephantes, et leones vivi capti, gubernabantur, 2 Reg. 19, 28. Jes. 37, 27. Ezech. 19, 4. Job 40, 24. Tauri demum senescentes, carnem ad alimentum vix idoneam praebebant; quare morti naturali relicti fuisse videntur; nam antiquius aevum his animalibus, laborum sociis, admodum clementer utebatur; unde de aetate aurea refertur, mactationem bovis homicidio aequalem fore Jes. 66, 3. conf. Plinius H. N. VII. 45. 56. Hinc tauris apud Hebraeos quoque sua erat dignitas, ut tropi, ab ipsis depromti, elegantia minime carerent. Num. 22, 4. Deut. 33, 17.

§. 61. Agri praeparatio.

Sementis altero dimidio Octobris inchoabat, quo, uti et sequenti etiam Novembri et Decembri, triticum terrae mandabatur; hordeum vero etiam Januario et Februario. Ager arabatur, חָרַשׁ, פָּלַח, et pars, quae jugo seu biga boum, צֶמֶד, per diem arabatur, dicebatur quoque jugum, צֶמֶד, 1 Sam. 14, 14. Jugum ipsum, מוֹטָה, עֹל, collo et humeris jumentorum incubabat, et funibus, חֲבָלִים, חֶבֶל, non cornibus taurorum et vaccarum, sed, ut nunc in oriente usitatum est, temoni alligatum et adstrictum erat; unde tropi subjugationis desumti sunt, Hos. 10, 11. Jes. 9, 3, 10, 27. Jer. 5, 5. 27, 2, 8 — 12. 30, 8. Nahum. 1, 3. Ps. 129. 3 — 4. Matth. 11, 29 — 30. Gal. 4, 1. Sulcus, מַעֲנָה, מַעֲנִית, in Syria, attestante Plinio XVIII. 3., non erat profundus.

Canales, transjectis sulcis orti, גְּדוּדִים, et elevationes, תְּלָמִים, occabantur et complanabantur, שִׂדֵּד, Job 39, 10. Jes. 28, 24—25. Hos. 10, 11. Semen probabilius occatione terrae mandabatur, ut Plinius refert; videtur tamen non raro prout nunc in oriente fieri solet, in sulcum fuisse conjectum, ut altero transjecto sulco contegeretur. Quum autem lege Lev. 19, 19. Deut. 22, 9., cautum esset, ne ager aut vinea semine duplicis generis consereretur, et seges hujusmodi sacra esset, id est, sacerdotibus cederet: dubio procul semen frumenti a commixtis seminibus loliorum sedulo purgabatur, atque ita ζιζανιον, Arabice زُوَان, Syriace זִיזָנָא, Thalm. זֻנִים, Hebraice ראשׁ et רוֹשׁ, diligenter separabatur; nam id nequaquam est, ut Thalmudici censent, innoxia degeneratio tritici, sed lolium temulentum, quo panis, et etiam aqua decocta seu cerevisia, vim inebriantem concipit, et sanitati plurimum noxia est; quare haec cerevisia, מֵי הָרֹאשׁ, aqua lolii seu venenata dicitur, Deut. 29, 17. 18. Ps. 69, 22. Jer. 8, 14, 23, 15. Hos. 10, 4. Hinc Matth. 13, 25—40., lolium ab inimico, operariis somno meridiano indulgentibus, superseminatum fuisse dicitur.

§. 62. Messis.

Segetes in Palaestina, jam mense Februario tantae altitudinis sunt, quantae in nostris terris Majo cernuntur. Hoc tempore, quo triticum jam ad cubiti altitudinem excrevit, nonnunquam frigore vel vento

frigido, صِرٌّ رِيحٌ فِيهَا, Korân Sur. III. 113., ita laeditur, ut spicam non faciat; hic morbus segetis dicitur, שִׁדָּפוֹן, et segetes laesae dicuntur, שְׁדוּפוֹת קָדִים, Arabice, non ut Niebuhr refert, ضَرِين, sed صِرِين, Gen. 41, 6. Deut. 28, 22. 1 Reg. 8, 37. 2 Paral. 6, 28. Amos. 4, 9. Hagg. 2, 17. 2 Reg. 19, 26. Adde Archaeol. Germ. P. I. T. I, §. 71. p. 331. Nonnunquam vero segetes, jam mense Novembri, a vento orientali hinc inde laeduntur, ut flavescant, nec grana concipiant, qui morbus اَرَقَانٌ, יֵרָקוֹן dicitur, Deut. 28, 22. Amos. 4, 9. Jer. 30, 6. 1 Reg. 8, 37. 2 Paral. 6, 28. Hagg. 2, 17. Nos priorem morbum, שִׁדָּפוֹן, uredinem (Brand), et posteriorem, יֵרָקוֹן, rubiginem (gesengte Saat) dicimus; an autem sententia orientalium, ventos esse horum morborum caussam, veritate nitatur, multum abest, ut constet.

Segetes, in partibus Palaestinae australibus et in locis planis circa dimidium Aprilis, in borealibus et montanis vero tribus hebdomadibus posthac, aut etiam serius maturescunt, et a vigilibus custodiuntur, qui lecto in arbore pendulo, vel contabulatae ligneae speculae insident, et aves, quadrupedia et fures abigunt, Jer. 4. 16—17. conf. Jes. 24, 20. Job 17, 18. Viatoribus vero lege Deut. 23, 26. indultum erat, spicas de alieno agro vellere, et grana manducare, dummodo falce non uterentur.

Secunda die paschatis, i. e., 16. a prima neomenia Aprilis, primus manipulus hordei maturi, ad altare offerebatur, et tum messis, קָצִיר, inchoabat, conf. Joh. 4, 35. Primum metebatur hordeum, dein triticum, Zea, milium etc. Exod. 9, 31 — 32. Ruth 1, 22. 2, 23. Tempus messis, quod a paschate septem hebdomades, nempe usque ad pentecosten extendebatur, et hinc nomine hebdomadum messis, שְׁבֻעוֹת חֻקּוֹת קָצִיר, veniebat, erat festivum, Deut. 16, 9—12. Jer. 5, 24. Messores erant domini, filii, servi, ancillae et mercenarii, Ruth 2, 4. 8. 21, 23. Joh. 4, 36. Jac. 5, 4., qui hilares et laeti operi vacabant, ut undique cantus resonaret, Jes. 9, 3. 61, 7. Ps. 126, 6. Transeuntes gratulabantur de locuplete messe, Ps. 129, 8., quae Dei beneficiis deputabatur, et magno honori ducebatur, quum e contrario sterilitas poena divina et dedecus reputaretur, Levit. 26, 4. Deut. 11, 14. 28, 12. 24. Jes. 4, 2. Hagg. 1, 5 — 11. Malach. 3, 10 — 12.

Antiquissimo aevo spicae decerpebantur, vel culmi radicitus evellebantur, quod adhucdum in quibusdam orientis regionibus usitatum est, et hinc a Pharisaeis pro labore servili, sabbathum profanante, habebatur, Matth. 12, 1 — 5. Hebraei vero utebantur falce, חֶרְמֵשׁ, מַגָּל,, Deut. 16, 9. Joel 4, 13. Jer. 50, 16., ut stipulae, קַשׁ, humi haererent. Demessae segetes brachiis comportabantur, et in manipulos, צְבָתִים, עָמִיר, עֹמֶר, אֲלֻמָּה, אֲלֻמּוֹת, אֲ־מִ־ם, colligabantur, Gen. 37, 7. Lev. 23, 10—15. Job

24, 10. Ruth 2, 7. 15. 16. Amos. 2, 13. Mich. 4, 12. Jer. 9, 21—22. Manipuli demum in cumulum, עֲרֵמָה, congerebantur, aut plaustro convehebantur, Amos 2, 13. Ps. 126; 6. Seges autem in angulo agri, פְּאַת שָׂדֶה, atque spicilegium, לֶקֶט, pauperibus relinquendum erat, Lev. 19, 9. Deut. 24, 19. Ruth 2, 2. 22.

Regiones orientis, nunc plerumque decima, raro vigesima aut tricesima fruge foenus reddunt; ast Matth. 13, 8. ager tricesima, quinquagesima et centesima fruge reddidit, et Gen. 26, 12. percipiuntur fruges centuplae. Herodotus, Strabo et Plinius memorant foenus frugum centesimum et quinquagesimum, ducentesimum, imo etiam trecentesimum. Haec tanta multiplicatio profecto inde venit, quod grana singula separatim, majori a se invicem distantia, terrae infigebantur, et in frutices, לְקָמָצִים, succrescebant, Gen. 41, 5. 47., quorum quipiam, referente Plinio H. N. XVIII. 21. 55., etiam 300 — 400. spicas habebant, et in Africa adhucdum saltem 10 et 15. spicas ferunt.

§. 63. Area.

Manipuli manibus hominum, vel jumentis, aut etiam plaustris, עֲגָלָה, עֲגָלוֹת, Amos 2, 13., in aream, גֹּרֶן, conportabantur, et in cumulum, עֲרֵמָה, גָּדִישׁ, aggregabantur, Exod. 22, 5. Jud. 15, 5. Manipulus in agro, quin advertoretur, relictus, nequaquam repetendus, sed pauperibus in spicilegium cedendus erat, Deut. 24, 19. Area, גֹּרֶן, erat in

ipso agro, et quidem in elatiori ejusdem parte, et parietibus tectoque carebat; neque enim aliud quidquam erat, nisi spatium orbiculare diametro 30—40 passuum, in quo solum complanatum et contusum erat, Gen. 50, 10. 2 Sam. 24, 16. 23. Jud. 6, 37. etc. Aggregatio manipulorum in aream ad triturationem, tropice asservationem ad futuras clades designabat, Mich. 4, 13. Jes. 21, 10. Jer. 51, 33.

§. 64. Trituratio.

Principio frumentum baculis excutiebatur, חבט, quod deinceps in minutioribus duntaxat granis, aut in minori quantitate frumenti retentum fuit, Ruth 2, 17. Jud. 6, 11. Jes. 28, 12, 17.; alias enim subjiciebatur vel ungulis boum, Jes. 28, 28. Deut. 25. 4., vel machinis, Job 41, 22., et quidem iisdem, quae hodiedum in oriente usitatae sunt. Haec omnis trituratio quidem dicitur דוש; machinarum autem triplex genus commemoratur, Primum dictum ברקנים, Jud. 8, 7. 16., non liquet; fortasse erat asser inferius acutis lapidibus munitus; secundum מורג, נורג, dictum, quatuor trabibus in quadrum compositum, inter quas tres cylindri volvebantur, quorum quilibet tribus rotis ferreis, in modum serrae dentatis, instructus erat, vide Archaeol. Germ. P. I. T. I. tab. IV. nro. VII.; tertium denique, חרוץ, in modum praecedentis compositum, nisi quod cylindri, non rotis ferreis, sed acutis fragmentis ferreis, 6 pollices longis, et 3 pollices latis, muniti fuerunt. Forte

hoc genus idem est cum primo. Hae machinae, quibus agaso insidebat, junctis bobus, super manipulos solutos et in circulo areae altitudine 6 et 8 pedum depositos, circumagebantur, et ita grana ex spicis excutiebantur, atque ipsum etiam stramen concidebatur, quod ita confractum תֶּבֶן dicitur. Interim post machinae cursum vir alius furca lignea ordinem strati restituebat. — Trituratio tropice persaepe venit pro magnis cladibus, et si machina dicitur nova, quae acutior esse solebat, clades designantur eo majores; interdum populus victor sistitur tanquam machina praegrandis, quae colles et montes, ut stramen, triturat seu comminuit; nonnunquam tamen victi revera in terram, sicuti manipuli in aream, prosternebantur, et his machinis triturationis conterebantur, Jud. 8, 7. 2 Sam. 12, 32. Amos 1, 3. conf. Mich. 4, 13 — 14, Quia vero Deut. 25, 4. prohibitum erat, ne bovi trituranti os ligaretur, conf. 1 Cor. 9, 9 — 12. 1 Tim. 5, 18., jumenta machinam trahentia de spicis ad satietatem vorabant; quare hoc intuitu trituratio tropice designat lautiorem vivendi rationem, Hos. 10, 10 — 11.

§. 65. Ventilatio.

Quae triturata erant, in meditullium areae conjiciebantur, et deinceps furca lignea, רַחַת, objiciebantur vento leniori Jer. 4, 11 — 12., qui stramen, תֶּבֶן, et glumam, מוֹץ, abreptam dispergebat, ut grana, glebae cum granis infixis, atque spicae hucusque nondum excussae, in terram deciderent. Gle-

bae illae, uti et nunc in Asia fieri consuevit, collectae conterebantur, et cribro, כְּבָרָה, a granis separabantur, quod symbolum erat jactationis fortunae, Amos 9, 9. Luc. 22, 31. Cumulus ventilatus, qui multas fractas, nec plene excussas spicas complectebatur, rursus in aream exponebatur, et desuper plura juga boum circumagebantur, qui calcatione ungularum grana excutiebant. Demum frumentum glumae mixtum rursus pala, quae, מִזְרֶה, لُوح, πτυον dicitur, objiciebatur vento, qui glumam, מוֹץ, auferebat, ut grana pura in aream deciderent, Ruth 3, 2. Jes. 30, 24. — Haec operatio symbolum erat dispersionis populi victi, qua mali, ut quidem illo aevo existimatum fuit, a bonis separarentur, et tanquam stramen et gluma inutilis abriperentur, Jes. 41, 15 — 16. Jer. 13, 24. 15, 7. 51, 2. Job. 21, 18. Ps. 1, 4. 35, 5. 83, 14. Matth. 3, 12. Luc. 3, 17. — Stramen dispersum, quantum quidem ad conficiendos lateres, et ad pabulum jumentorum requirebatur, colligebatur; residuum vero cum gluma et stipulis, ut supra dictum est, incendio in cineres redigebatur, quod ipsum tropice pro excidio hominum malorum venit, Jes. 5, 24. 38, 11. 47, 14. Joel. 2, 5. Obad. 18. Nahum. 1, 10. Jer. 15, 7. Malach. 3, 17. Matth. 3, 12. — Frumentum in cryptis subterraneis seu horreis custodiebatur; ast progressu temporis non modo in Aegypto, sed etiam in Palaestina granaria supra terram, aedificata fuerunt, Gen. 41, 35. Exod. 1, 11. 1 Paral. 27, 25.

§. 66. De vineis.

Alterum objectum agriculturae sunt horti, in quibus vel vites, vel arbores frugiferae et olera coluntur. Agemus primo de vineis. Vites, גֶּפֶן, גְּפָנִים, in quibusdam regionibus orientis, uti circa littora australia maris Caspii, sua sponte et absque cultura crescunt, atque uvas jucundi saporis ferunt, quae, prima mox aetate, homines non invitare non poterant, ut fruticem hunc colerent. Hinc paulo post vinum quoque occurrit, Gen. 9, 21. 14, 18. 19, 32 — 35, 27, 25. 49, 7. Job. 1, 18. — Hebraei in vineis non secus ac in agris colendis erant seduli, et solum Palaestinae ingenti foenore optima vina reddebat. Prae ceteris vero a vino celebrantur montana Engedi, vallis salinarum, atque valles Eschkol, אֶשְׁכּוֹל, et Sorek, שׂוֹרֵק, quae autem postrema vox non modo nomen proprium erat vallis, sed etiam generosissimae vitis, quae acinos parvos quidem, sed dulcissimos et jucundissimos, nihil intus ligni habentes, fert, et in regno Maroccano adhucdum Serki, سرقي, vocatur, nomine ex Sorek inflexo, conf. Plinius XVII. 35, nro. 5. Alias in Bibliis vinum montis Libani et Chelbonense seu Aleppense laudatur Hos. 14, 8. Ezech. 27, 18. In Palaestina ipsa adhucdum crescunt botri pondere 12 librarum; qui non modo permagnos acinos habent, sed etiam a viro unico illaesi procul portari non possunt, Num. 13, 24 — 25. Ceterum uvae Palaestinae pleraeque sunt rubrae seu nigrae; unde descendit phrasis: sanguis uvarum, דַּם עֲנָבִים, Gen.

49, 11. Deut. 32, 14. Jes. 27, 2 — 3. Eccles. 39, 26. 50, 15. -- Nonnullae vites in illis terris, arboribus innixae, in magnam excrescunt altitudinem et crassitudinem, atque ex his statuae, baculi, et sceptra regum parabantur, Ezech. 19, 11.

Vitis sponte sine cultura crescens, de qua diximus, non est, quae 2 Reg. 4, 39. 1 Reg. 6, 18. vitis campi, גֶּפֶן הַשָּׂדֶה, dicitur; haec enim est, sicut et in Vulgata nostra recte vertitur, colocyntis, quae Jer. 2, 21. גֶּפֶן נָכְרִיָּה, vitis peregrina seu degener dicitur. Denique vitis Sodomae גֶּפֶן סְדֹם, est solanum melangenae, cujus fructus, ut supra dictum est, עִנְּבֵי רֹאשׁ uvae lolii temulenti, seu venenatae vocantur.

§. 67. Situs et dispositio vinearum.

Vineae, כֶּרֶם, כְּרָמִים, plerumque in declivi collium et montium, plantabantur, in quo terra, persaepe super nudas petras aggesta, nonnisi macerie sufsulciebatur, Jes. 5, 1. Jer. 31, 5. Joel 4, 18. Amos 9, 13. Mich. 1, 6. Erant autem, testibus Strabone et Plinio, in locis quoque palustribus et irriguis vineae percelebres, ubi vites altissime excrescebant, et ex his inprimis supellectilia supra dicta conficiebantur, quum palmites aliarum vitium non essent nisi alimentum ignis, Ezech. 17, 1 — 8. 9, 10 — 11. 15, 1 — 5. 19, 11.

Vites serebantur surculis, קְצִירִים, aut malleolis יוֹנֵק, יוֹנְקוֹת, יוֹנֶקֶת. Plinius XVII. 35. nro. 6. ait, vineas fuisse quintuplicis generis, nempe vel sparsis per terram palmitibus, vel per se vite subrecta, vel cum

adminiculo sine jugo, vel compluviatas quadruplici. Nostrum non est, haec omnia persequi, id modo annotasse juverit, Plinium rem nequaquam acu tetigisse, si L. XVII. c. 35. nro. 15. dicit, in Syria et tota Asia morem praevalere, quo vites per terram sparguntur; id quidem convenit cum Ezech. 17, 6 — 7.; sed vites plerasque in altitudinem excrescentes, et arboribus, vel sustentaculis, vel jugo qualicunque innixas, vel per se ipsas consistentes, prodit phrasis proverbialis saepius recurrens, sedere sub vite sua et sub ficu sua, i. e. vita tuta et prospera frui, 1. Reg. 5, 5. Jer. 5, 17. 8, 13. Hos. 2, 12. Mich. 4, 4. Zach. 3, 10. Quod Deut. 22, 9. cavetur, ne vinea duplici semine conseratur, et quae ita consita esset, sacerdoti cederet, non de arboribus, sed de oleribus, quae in intervallis vitium, quae magna erant, serebantur, capiendum est.

Vineae cinctae erant veprete vel septo, מְשׂוּכָה, vel macerie גָּדֵר, Num. 22, 24. Ps. 80, 13. Prov. 24, 31. Jes. 5, 5. 27, 2 — 3. Jer. 49, 3. Neh. 4, 3. Matth. 21, 33. Aedificatae quoque in eis erant turres, Jes. 5, 2. Matth. 21, 23., quae nunc quidem in illis terris, 30 pedes longae et latae, atque 80 pedes altae sunt. Hae turres erant speculae custodum, qui fures, belluas et inprimis vulpes et canes aureos arcebant, Cant. 1, 6. 2, 15. Lege tamen Deut. 23, 25. cautum fuit, ne custos transeuntem prohiberet, uvas decerpere, quas manducaret in via, si modo eas non vase aliquo auferret.

§. 68. Cultura vinearum.

Modus vitem putandi, זָמַר, et ipse quoque singularis culter vinicolae, מַזְמֵרָה, jam aevo Mosis notissimus erat, Lev. 25, 3 — 4. conf. Jes. 2, 4. 5, 6. 18, 5. Mich. 4, 3. Joel 4, 10. Quum autem Exod. 34, 26. et Num. 18, 11. vindemia novae vineae primis tribus annis interdicta esset, et uvae quarti quoque anni, usui sacro dedicatae essent, vites dubio procul his primis annis, ita putabantur, ut paucae gemmae relinquerentur, et vites anno quinto, quo prima profana, חלל, i. e. libera erat vindemia, robustiores et fertiliores fierent. Triplicem putationem hinc inde consuetam fuisse, nempe Martio, Aprili et Majo, non modo Borchardus, sed et Plinius XVI. 49. testatur, atque Homerus quoque pro noto ponit, Odyss. VII. 120. Ceterum Hebraei vineas elapidabant, סִקֵּל, et fodiebant, עִזֵּק, Jes. 5, 2. Palmites, nisi arbores obreperent, pedamentis vel jugis alligabantur, et vitibus, quae per terram spargebantur, breves ad innitendum caveae circumdabantur, scrobibus per ambitum factis, ne vagi palmites inter se pugnarent occursantes. Haec solertia culturae in allegoriis, quae a vineis depromuntur, rite aestimanda est, Jes. 5, 1 — 7. 27, 2 — 6. Ps. 80, 9 — 13. Matth. 21, 33 — 46

§. 69. Vindemia et torcular.

Vindemia, בָּצִיר, in Syria inchoat medio Septembri, et continuat usque in medium Novembrem; quaepiam uvae in Palaestina autem jam Junio et Julio maturae sunt, quod fortasse a triplici putatione vitis

venit, qua posita, etiam triplex est vindemia, prima mense Augusto, quae Num. 13, 20. יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים vocari videtur; secunda Septembri, et tertia Octobri; uvae tamen in vitibus adhuc Novembri et Decembri habentur. Recematio, עוֹלֵלוֹת, ab Hebraeis relinquenda fuit pauperibus, Lev. 19, 10.

Tempus vindemiae erat laetissimum. Jud. 9, 27. Jes. 16, 10. Jer. 25, 30. 48, 34. Canticis undique resonantibus uvae, עֲנָבִים, עֵנָב, abscindebantur et comportabantur in torcular, פּוּרָה, פֻּארָה, Λην., quod erat in ipsa vinea, Jes. 5, 2. Zach. 14, 10. Hagg. 2, 16. Matth. 21, 33. Apocal. 14, 19., et constabat duobus receptaculis, quae vel lapidibus aedificata, et gypso obducta, vel grandiori saxo excisa erant. Alterum superius, גַּת dictum, nunc quidem in Persia est fere 8 pedes longum et latum, et 4 pedes altum, in quod uvae conjiciuntur, et a quinque viris calcantur, ut mustum, תִּירוֹשׁ, per foramen, quod in pariete penes fundamentum receptaculi adaptatum et clathratum est, in receptaculum inferius, יֶקֶב dictum, defluat. Calcatio torcularis erat molesta et squalida; vestes enim rubro musto inquinabantur, Jes. 63, 1., laeta tamen, et cum cantu ad modum instrumentorum musicorum peragebatur, atque calcatores saepe exclamabant hedad, הֵידָד, ut saltatio quaepiam fuisse videatur; Jes. 16, 9 — 10. Jer. 25, 30. 48, 32 — 33. Tropice vindemia, recematio, et calcatio torcularis, praelia et ingentes clades significat, Jes. 17, 6. 63, 1 — 3. Jer. 49, 9. Lament. 1, 15.

Mustum, ut hodiedum in oriente usitatum est, in magnis amphoris asservabatur, quae in terram defodiebantur; אוֹצְרוֹת הַיַּיִן, cellae vinariae, non erant subterraneae, sed super terram aedificatae, in quibus amphorae, ut nunc in Persia, in terram infossae erant, vel humi consistebant. Olim tamen mustum quoque in utribus asservabatur, qui, ne fermentatione rumperentur, novi erant, Job. 32, 19. Matth. 9, 17. Marc. 2, 22. Mustum partim quoque coquebatur, ut syrupus fieret, qui nomine mellis, דְּבַשׁ, comprehenditur, Gen. 43, 11. 2 Paral. 31, 5. Ipsae etiam uvae partim in aprico siccabantur, et in massas coagmentabantur, quae אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים et צִמּוּקִים dicebantur, 1 Sam. 6, 19. 25, 18. 30. 2 Sam. 16, 1, 1 Paral. 12, 14. Hos. 3, 1. Ex his uvis passis, vino impositis, et rursus expressis, vinum dulce conficiebatur, quod aeque mustum, תִּירוֹשׁ, γλευκος, dicebatur, Act. Apost. 2, 13.

§. 70. De hortis.

Olera et arbores frugiferae, prima erant agriculturae objecta; hinc horti sunt antiquissimi, et nullo non tempore frequentes erant. Ab Hebraeis dicebantur גַּנִּים, גַּנּוֹת, גַּן, גַּנָּה, recentiori aevo nomine quoque Persico פַּרְדֵּס, παραδεισος, paradisus veniebant, et sedulo colebantur. Hebraei recentiores ad hortorum culturam eo magis excitabantur exemplo Syrorum, quos Plinius ab hac cultura prae ceteris laudat. — Arbores multiplicabantur semine et surculis vel malleolis; dein transplantabantur, fodiebantur, ster-

corabantur, et putabantur Job 8, 16. Jes. 17, 10. Insertio tropice occurrit Rom. 11, 17. 24. — Nunc quidem horti in Persia bono ordine dispositi, sed in regno Othmanorum simplicissimi sunt, fons tamen, aut rivus, vel receptaculum aquarum nunquam deest, Dan. 13, 4. Eccles. 21, 40 — 41. — In Bibliis horti a potiori parte arborum denominantur, ut גִּנַּת אֱגוֹז, hortus nucum; פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים paradisus malorum Punicorum seu granatorum, Cant. 6, 11. 4, 13., uti et sylva palmarum erat hortus grandis in planitie Jerichuntina, in qua, teste Strabone p. 763., palmis aliae quoque arbores interpositae erant. Orientales hodierni hortos non minus amant quam antiqui Hebraei, non modo quia fructus delicatiores ferunt, sed etiam quia umbra est gratissima, et aquis, quibus horti carere non possunt, aura refrigeratur, 1 Reg. 22, 2. 2 Reg. 25, 4. Hos. 9, 13. Cant. 4, 13. 6, 1. Eccl. 2, 5. Joh. 8, 1. 19, 41. 20, 15. Hebraei etiam post mortem in hortis quiescere amabant, ideoque in ipsis passim sepulcra parabant, 2 Reg. 9, 27. 21, 18. 26. Marc. 15, 46. Matth. 26, 39. Joh. 18, 1 — 2. Hinc etiam regiones amoenae dicuntur hortus Dei, i. e., peramoenus, et arbores quoque frequenter tropice pro hominibus veniunt; semper virentes et frugiferae significant probos; infructuosae autem et aridae improbos, et altissimae cedri, reges Job. 29, 19. Ps. 1, 3 — 5. 92, 15. Hos. 14, 6 — 7. Jer. 17, 8. Dan. 4, 1. 7 — 10. Luc. 23, 31. Matth. 3, 9. 7, 17 — 20. 12 33. Ezech. 17, 3. 4. 21. 31, 3. 13. Imo coetus quo-

que hominum sylvae, atque multitudo improborum vepretibus assimilatur, Jes. 9, 10. 10, 19. 33. 34. 11, 1. Quaspiam arbores, in Bibliis saepius commemoratas, et aliunde minus notas paucis enarrabimus.

§. 71. Oleae.

Antiquissimum et admodum quaestuosum objectum rei rusticae, erant oleae, זֵיתִים, זַיִת, quarum ramus jam Gen. 8, 12., et deinceps omnibus gentibus perpetuo fuit symbolum pacis et prosperitatis. Oleum jam occurrit Gen. 28, 18. Job. 24, 11., quod culturam arboris multo antiquiorem fuisse docet. In Palaestina oleae sunt optimae indolis, et praebent oleum praestantissimum; hinc regio etiam ab his arboribus laudatur, inprimis opposita Aegypto bonis oleis carenti, Num. 18, 12. Deut. 7, 13. 11, 14. 12, 17. 18, 51. His arboribus conducit solum jejunum, arenosum, siccum et montosum; unde et mons olivarum nomen duxit. Arbor, aspectu jucunda, et hyeme quoque virescens, ramos late porrigit; quare symbolum erat multarum prolium, quae singulari Dei favori deputabantur, Ps. 52. 10. 128, 3. Hos. 14, 7. Jer. 11, 16 — 17. Perdurat etiam 200 annos, et ea vivente jam adsunt juvenes oleae, quae locum moriturae occupant, et שְׁתִילֵי זַיִת dicuntur Ps. 128, 3.; nihilominus etiam surculis plantari solent. Cultura non est alia, nisi fossio terrae, et putatio ramorum vel frondium. Fructus palato quidem suaves sunt, fere omnes tamen in torcular conjiciuntur, ut oleum, זַיִת, שֶׁמֶן, יִצְהָר, obtineatur, cujus ex una

arbore nonnunquam 1000 librae percipiuntur. Hinc Hebraei cum Tyriis quoque magnam olei mercaturam faciebant, Ezech. 27, 17. conf. 1 Reg. 5, 25. et regibus Aegypti oleum dono mittebant Hos. 12, 2. Ceterum baccae olearum, antequam maturescant, manibus decerpuntur, vel leniter decutiuntur, Jes. 17, 6. 24, 13. Deut. 24, 20., atque, si adhuc virides sunt, et non torculentur, sed solum tundantur et exprimantur, oleum generosissimum fundunt, quod omphacinum, et etiam tusum et viride, שֶׁמֶן רַעֲנָן זַיִת זָךְ כָּתִית, dicitur, Exod. 27, 20. Torcularia vero ad exprimendum oleum erant singularia, גַּת שֶׁמֶן dicta, (unde nomen γηθσεμανη, Matth. 26, 30. Joh. 18, 1., descendit), in quibus olivae calcabantur, Mich. 6, 15., et primum flumen secundo, ac secundum tertio generosius erat. Maturae baccae olivarum fundunt oleum levius. — Oleum generosissimum aromatibus mixtum, ad unctiones, reliquum ad omnes cibos adhibebatur; quare etiam in sacrificiis, quae quasi convivium regis Dei erant, olei usus praecipitur, Lev. 2, 1. 5. 7. 15. 6, 8 — 9.

¹ Cotinus, κοτινος, et oleaster αγριελαιος, dicuntur ambae quidem oleae sylvestres, diversae tamen sunt arbores, etsi nonnunquam ab ipsis Graecis confunduntur. Fructus cotini nonnisi ad colores inducendos utilis; oleaster vero, seu agrippa elaeagnus Linnaei, עֵץ שֶׁמֶן, ipsa est olea sine cultura, cujus ramusculi, teste Schulzio in der Samml. der Reis. von Paulus VI. 290., sterilibus oleis cultis inseruntur, ut fertilitas promoveatur, conf. Rom. 11, 17. 24.

§ 72. Ficus.

Non minus frequentes in Palaestina sunt ficus, תְּאֵנָה, תְּאֵנִים, quae in solo quoque arido et arenoso proficiunt, atque nequaquam, ut in nostris hortis, frutices, sed arbores sunt, non quidem recte in altum excrescentes, attamen altae et frondosae, quarum umbra peramoena est, Hebraeis bene cognita, Mich. 4, 4. Hos. 2, 6. Pullulant aequinoctio verno, Luc. 21, 29 — 30. Matth. 24, 32., et primum fructus, nullis praecedentibus foliis et floribus, protrudunt; folia demum circa finem Martii progerminant, Matth. 21, 19. Marc. 11, 13. Fructus triplicis sunt generis: I. ficus praecox, quae aequinoctio verno progerminat, nondum matura פַּג, grossus, et matura בִּכּוּרָה, ficus praecox dicitur, Cant. 2, 13. Hos. 9, 10. Jer. 24, 2.; altero dimidio Junii maturescit, conf. Marc. 11, 13.. Matth. 21, 19., atque reliquis sapore praecellit, Hos. 9, 10.; II. ficus aestivalis seu carica, circa dimidium Junii prorumpit, et Augusto maturescit; III. ficus hyemalis, quae Augusto protruditur, et non maturescit nisi defluis jam foliis arboris, circa finem Novembris, longior et colore magis fusco est. Ficus omnes, inprimis autem praecoces, maturae sponte decidunt, Nah. 3, 12. Manducantur recentes, partim vero in aprico siccantur, et in massas coagmentantur, quae דְּבֵלָה, דְּבֵלִים, dicuntur, 1 Sam. 25, 18. 30, 12. 2 Reg. 20, 7. 1 Paral. 12, 40. Ceterum parabola Luc. 13, 6. seqq., ex studio hortensi orientalium deprompta, et a palma,

cui sterili hac ratione mederi posse fingitur, ad ficum translata est.

Sycomori, שִׁקְמִים, figura et magnitudine moris similes sunt, et non modo in Aegypto, sed in Palaestina quoque, inprimis in planis littoribus Judae frequentissimae sunt, 1 Paral. 27, 28. 2 Paral. 1, 15. 9, 27. 1 Reg. 20, 27. Ps. 78, 47. Stirps crassior, mox in plures ramos, fere horizontaliter extensos, diffunditur, et altissime quidem excrescit, facile tamen in ramis conscenditur, Luc. 19, 4 — 5. Semper viret, et lignum ejus, quod nigrescens est, in millia annorum perdurat, ideoque in aedificiis praecipuus erat ejusdem usus, 1 Paral. 27, 28. Jes. 9, 9. Fructus, qui non ex ramis et inter frondes, sed ex ipso stipite prorumpunt, similes ficubus, granis tamen interioribus carent, et praedulces atque hinc stomacho molesti sunt: quare iis non vescuntur, nisi qui melioribus carent. Non maturescunt, nisi ungue vel ferro vellicentur, בָּלַס, quo facto succum instar lactis emittunt, et vulnere deinceps nigrescente, permaturescunt, Amos 7, 14. Arbor est fertilissima; septies enim per annum hos large profert fructus, qui a pauperibus quatuor mensibus manducantur. Conf. meam Chrestom. Arabic. p. 114 — 116.

§. 73. Malus Punica.

Malus Punica (sive granatum) רִמּוֹן, Persiae, Arabiae, Aegypto et Palaestinae domestica, arbor generosissima, nequaquam tamen alta, et mox ab humo in ramos diffusa, ideoque a nonnullis accensetur fruticibus; verum fructus est aspectu pulcerrimus, et gustu suavissimus, magnitudine magni mali, diametro

nempe trium vel quatuor pollicum, superius quasi corona cinctus, colore primum viridi, Augusto et Septembri autem rubescente et subfusco, cortice crasso et duro, sed tamen fragili. Interiora flava sunt, et pluribus pelliculis carnosis completa, quae multum succum dulcem amarulentumque, et grana quoque alba purpureaque complectuntur, Num. 13, 24. 20, 5. Deut. 8, 8. Forma horum fructuum, arte expressa, non leve erat ornamentum, Exod. 28, 33 — 34. 34, 39. 1 Reg. 7, 18.

Citri et mali aurantiae recentiori aevo ex Persia in Palaestinam transplantatae fuisse videntur; si enim Palaestinae indigenae essent, nomen quoque Hebraicum non deesset; nam פְּרִי עֵץ הָדָר, fructus arboris decorae, Lev. 23, 40., nec citrum, neque malum aurantium, sed fructum cujuslibet arboris generosae, uti malum Punicum et dactylos significat.

§. 74. Balsamum.

Balsamum est frutex, et arbor; succus vero ille odorifer et saluberrimus, qui proprie balsamum, צֳרִי, צְרִי, dicitur, non ex arbore, quae in Jaman ابو شام, Abu Schaemm, dicitur, sed ex frutice stillat, qui montibus Meccae et Medinae domesticus est. Quemadmodum autem hi frutices adhucdum seculo XVI. et XVII. in Aegypto ad Matarean non procul a Kahera (Cairo), in horto arte colebantur: sic quoque olim in Gilead, et demum in vicinia Jerichuntis et Engedi cultos fuisse, testes locupletissimi sunt Gen. 37, 25.

43. 11., Jeremias c. 8, 22. c. 46, 11. c. 51, 8. Ezechiel c. 27, 17., Josephus Fl. de Bell. L. IV. c. 8. §. 3. coll. Archaeol. L. VIII. c. 6. §. 6. L. XX. c. 4. §. 2., Plinius H. N. L. XII. 2. 5., Solinus c. 35. §. 5., Tacitus Hist. L. 5. c. 6., Diodorus Siculus L. XIX. c. 98., Strabo p. 763., et Justinus Trog. L. XXXVI. c. 3., ut conjecturae, quae in contrarium prolatae sunt, prorsus nihil evincant. Tres sunt hujus plantae species, duae quidem fruticum, et tertia arboris. Succum emittunt Junio, Julio et Augusto, qui vase testaceo excipitur; frutex quoque instrumento ferreo vel osseo vulneratur, ut copiosiorem emittat succum, qui vero minus generosus est. Hic succus dicitur oppobalsamum. Fructus fruticis, qui aliquot grana continet, expressus, fundit carpobalsamum. Rami denique abscissi, chemicis operationibus coguntur fundere xylobalsamum.

§. 75. Palma.

Palma, תָּמָר, φοινιξ, in oriente et Africa frequens; in Palaestina vero nostro quidem aevo rarior est, cujus ratio non est, nisi defectus cultorum; haec enim arbor, ut fructus sapidos producat, solertes requirit colonos. Olim sub sedulis Hebraeis erat frequentissima, uti non modo ex Levit. 23, 40. Deut. 34, 3. Jud. 1, 16. 3, 13. 4, 6., sed etiam ex Diodoro Sic. L. II. c. 48 et 53. et L. XIX. c. 98., Strabone p. 763, 800, 818., Tacit. Hist. L. V. c. 6., Plinio H. N. L. XIII. c. 6. et 8., Solino c. 35. §. 12., Josepho Fl. de B. I. L. II. c. 9. §. 1. L. III. c. 3. §. 3. c. 10. §. 8. L. IV.

c. 8. §. 2. Archaeol. L. XV. c. 4. §. 2. 2, L. XVIII. c. 2. §. 2., et ex nummis quoque Judaeorum et Romanorum liquet, qui palmam aeque ac manipulum tritici et uvam, tanquam symbolum Judaeae, exhibent, conf. Archaeol. Germ. P. I, T. II, tab. VI. nro. 8. 9. 11.

Palma amat clima calidum et solum arenosum, argillosum et nitrosum, in quo tamen rivus aut aqua, qua rigetur, non desit; hinc in vallibus et planitiebus laete crescit. Exod. 15, 27. Stirps est rectus et altissimus, qui nonnisi in vertice coronam gestat frondium toto anno virentium. Quare Hebraeis non modo figura ejus pro ornatu veniebat, 1 Reg. 6, 32., sed symbolum quoque erat personae pulcrae, Cant. 7, 8., et etiam hominis probi, Ps. 1, 3. 92, 13. Fructus crescunt in pediculis, qui ex ipso stirpe in angulis frondium progerminant; et quum palmae aliae sint mares, aliae foeminae: semen ex floribus palmae masculae tempore opportuno in arborem foemellam transferendum est, quod si omittatur, aut justo citius vel serius fiat, palma foemina, prout mascula, fructum non fert, Job, 15, 31—32. Si autem tempore opportuno impraegnatus est fructus, excrescit in magnos botros dactylorum, qui Augusto, Septembri et Octobri maturescunt, atque partim recentes manducantur, partim vero in torculari, ex salicibus plexo, exprimuntur, et expressi in massas compinguntur et asservantur. Succus expressus est vinum dactylorum, olim percelebre, cujus nomine etiam comprehendebatur ille potus, qui ex arefactis illis massis dactylorum, si

aquis calidis macerati et expresi fuerant, parabatur. Frondes palmarum, כַּפּוֹת תְּמָרִים, Hebraei festo tabernaculorum in manibus gestabant, Lev, 23, 40., et regibus solenniter urbem intrantibus in via sternebant, 1 Maccab. 13, 51. Matth. 21, 18.; Graeci vero frondem palmae victoribus athletis porrigebant, conf. Apocal. 7, 6. Ceterum haec arbor orientalibus praecipua et nobilissima est; unde est sententia: כִּפָּה וְאַגְמוֹן, frons palmae et arundo, Jes. 9, 13. 19, 15., quae permutatur cum רֹאשׁ וְזָנָב, caput et cauda, et idem valet, ac summum et infimum, princeps et abjectissimus.

§. 76. Terebinthi et pistacia.

Terebinthi dicuntur אֵלוֹן, אֵלֹנִים, אֵילֵי, אֵילִים, אֵלָה, אֵלָה, Gen. 49, 21. אֵלָה, אֵלוֹת, אֵילוֹן, quae nomina a punctatoribus nonnunquam cum אַלּוֹן et אַלָּה quercus, permutata fuisse videntur. Arbores sunt magnae, multis ramis et foliis, toto anno virentes; per mille annorum durant, et tandem emorientes, loci haeredem relinquunt surculum, qui fit arbor, ita ut terebinthi in locis suis sint quasi perpetuae; quare loca ab illis, non secus ac ab urbibus, denominantur, Gen. 13, 8. Jud. 6, 11. 1 Sam. 10, 3. 2 Sam. 18, 19 — 21. Jes. 6, 13. Ezech. 6, 13. Nonnunquam sunt symbolum proborum, qui Jes. 61, 3. אֵילֵי צֶדֶק dicuntur.

Pistacium, est arbor terebintho adeo similis, ut nomina Syriaca בוטמא, terebinthus, et בוטנא, pistacium, cognata sunt; fructus vero pistacii, qui

Gen. 43, 11. Botnim, בָּטְנִים, dicitur, et Octobri maturescit, est generosissima nucum species, aliquatenus amygdalo similis, sed sapore longe praestantior, et ideo orientalibus carissimus. Nuces nostrae seu juglandes, אֱגוֹז, جوز, in Palaestina sunt frequentes, Avellanae autem seu Praenestinae desiderantur, et ex occidente in plagas orientales devehuntur; nam לוּז, quod quipiam nucem Avellanam significare arbitrati sunt, amygdalorum nomen est.

Reliqua de cultura hortorum et regno vegetabili, vide in Olai Celsii Hieroboranico Upsalae 1745 — 47. T. 2. in 8. et in Walchii Calendario Palaestinae 1785. Göttingae in 4.

§. 77. De apibus et melle.

Quamquam laus Palaestinae, regionis lacte et melle manantis, אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ, Exod. 3, 8. 17. 13, 5. 33. 3. Levit. 20, 24. Num. 13, 28. 14, 8. 16, 14. Deut. 6, 3. 11; 26, 9. 15. 27, 3. 31, 20. Jos. 15, 16. Jer. 11, 5. 32, 22. Ezech. 20, 5., est proverbialis, et hinc Num. 16, 13., de Aegypto quoque usurpatur: apes tamen, דְּבֹרָה, דְּבֹרִים, habet frequentes, quae non modo in alvearibus, quae ex argilla, confracto stramine mixta, parari solent, asservantur, sed etiam in arboribus concavis et fissuris rupium favos fingunt, Deut. 32, 13. Ps. 81, 17. Examina apium, עֲדַת דְּבֹרִים, Deut. 1, 44., in oriente sunt numerosiora; apes quoque illos, a quibus offenduntur, majori rabie persequuntur, ac aculeus earum est vehementior, et inflammationem infert molestio-

rem, ut animalcula haec non solum hominibus singulis, sed nonnunquam gentibus quoque integris gravissimas molestias creaverint; quare symbolum sunt hostium ferocium, Deut. 1, 44. Ps. 118, 11—12. Sibilo tamen seu potius tinnitu, uti in nostris regionibus, in certum locum pellici possunt, Jes. 7, 18.

Hebraeos diligentem horum animalculorum curam gessisse, liquet ex copia mellis, דְּבַשׁ, quo magna cum Tyriis commercia tractabant, Ezech. 27, 17. Hinc mel in Bibliis frequenter memoratur, et quidem non modo favum, נֹפֶת צוּפִים, *μελισσου κηρου*, sed etiam eliquatum, דְּבַשׁ, צוּף, quamquam nomine דְּבַשׁ non semper venit mel apium, sed saepe etiam syrupus dactylorum et musti, Gen. 43, 11., atque etiam *μελι αγριον*, יַעְרַת הַדְּבַשׁ, mel agreste, 1 Sam. 14, 25—27. Matth. 3, 4., quod non est mel apium, quae in fissuris rupium favos fingunt; hoc enim venit nomine דְּבַשׁ מִסֶּלַע, Deut. 32, 13. Ps. 81, 17.; neque est manna liquidum, terengabin dictum, etsi olim mellis quoque nomine comprehensum fuit; sed est mel roscidum, seu exerementum, quod apides copiosissimum in folia arborum, in quibus sunt, ejiciunt, ut in terram quoque defluat, 1 Sam. 14, 25—27.

Antiqui mel pro nostro saccharo usurpabant, et multum adamabant; quare symbolum est amoenitatis et jucunditatis, Ps. 119. 11. 103. Prov. 24, 13—14. Cant. 4, 11. Eccl. 24, 27. Quia vero majori quantitate gustatum, vomitum promovet: symbo-

lum quoque est fastidii aut nauseae, Prov. 25, 16—17.

§. 78. Piscatus.

Pisces, דָּגָה, דָּג, דָּגִים, Hebraeis, sicut orientalibus omnibus, in amore et deliciis erant, Num. 11, 5.; quare piscibus Jordanis, lacus Gennesareth et maris quoque mediterranei minime parcebant; Moses enim tantum illos, qui pinnulis, סְנַפִּיר, vel squammis, קַשְׂקֶשֶׂת, carent, interdixerat, Lev. 11, 9. Hinc occurrit porta piscium Jerosolymis, a foro piscium denominata, 2 Paral. 33, 14. Neh. 3, 3. 12, 39. Jes. 19. 8. Ezech. 26, 1. 5, 14. 47, 10., atque piscatores, דַּיָּג, דַּיָּגִים, symbolum sunt hostium, Jes. 19, 8. Jer. 10, 16. Habac. 1, 15. Ad lacum Gennesareth fuisse magna piscium commercia tractata, Strabo testatur; hinc et Apostolorum aliqui, ex hac vicinia oriundi, erant piscatores; atque hoc hominum genus fuisse impigrum et solers, liquet ex Luc. 5, 15., conf. Matth. 4, 19. Instrumenta piscatus erant hamus, חַכָּה, Job 40, 25. Jes. 19, 8. Habac. 1, 15., jaculum ferreum, צִלְצַל דָּגִים, Job 40, 3., atque rete מִכְמֹרֶת, מְצוּדָה, מִכְמָר, מִכְמֶרֶת, Jes. 19, 8. 51, 20. Habac. 1, 15—16. Job. 19, 6.

§. 79. Vervactum.

Omni anno septimo res rustica per universam regionem intermittenda erat, nihil serendum, vites et oleae non putandae, et quod sponte cresceret,

non metendum, nec vindemia agenda, neque arborum fructus legendi, sed omnia, sine cultura nata, pauperibus, peregrinis et feris relinquenda erant, Levit. 25, 1—7. Deut. 15, 1—10. Hac lege cautum fuit, ut ferarum genera conservarentur, solum novas vires caperet, et Hebraei annis praecedentibus frumentum conderent, quo fami aut caritati annonae, quae etiam alias oriri potuit, provisum esset, nam etsi anno sexto singularis ubertas promissa fuit, Lev. 25, 20—24., providentia tamen humana minime fuit exclusa.

Neque tamen propterea Hebraei annum septimum prorsus otiosi transigere debuerunt; poterant enim piscari, venari, apes et greges curare, aedificia et supellectilia reficere aut nova parare, lanam, gossypium, linum, et pilos caprarum, camelorum et asinorum in opus consumere, atque de eo, quod abundabat, commercia tractare. Denique diutius quoque in sacro tabernaculo vel in templo, ubi hoc anno lex Mosis praelegebatur, commorandum fuit, ut de officiis et religione, atque de historia gentis, et de beneficiis a Deo impertitis instruerentur, Deut. 31, 10—13. Haec autem quies terrae, ut Moses Lev. 26, 34 — 35. praedixit, longo tempore neglecta fuit, 2 Paral. 36, 21.; post exilium accuratius observabatur.

Caput quintum.

De artibus.

§. 80. Origo artium.

Res arduae, nisus consequendi commoda, atque casus fortuiti docuerunt prima artium rudimenta, et quidem pleraque initia inventa sunt mox prima hominum aetate, qua majores difficultates et incommoda urgebant, et longaevitas subveniebat, ut facilius paulisper perfici possent; hinc sequenti aevo, de quo fusior nonnihil historia restat, jam plures artes occurrunt, et seculo post hominis creationem quarto, Gen. 4, 21—23., cuprum quoque et ferrum malleo subjectum, atque instrumenta musica memorantur. Civitas, quae cum agricultura non oriri non potuit, primis inventis refugium et fomentum praebebat, et locum tribuit, inventa ad majorem perfectionem perducendi. Id jam ante diluvium contigit, ut ex praegrandi navi Noachi colligitur.

Ferrum etiam inveniri solidum, testes sunt Bergmann Phys. Erdbeschr. I. 200. 451. 471. et Sonnerat Reis. 306. 361. Ausg. 1783.

§. 81. Artes a diluvio usque ad Mosen.

Noachus atque filii servique ejus, qui tantam navem aedificarunt, artibus bene exercitati erant; alia quo-

que artificia saltem viderant, et post diluvium etiam ista, qua potuerunt ratione, imitati sunt. Hinc inter Noachidas, qui in civitates coierunt, non multo post, plures artes et utensilia arte parata obvia sunt, Gen. 9, 21. 11, 1—9. 14, 1—16. 12, 7. 8. 15, 10. 17, 10. 18, 4. 5. 6. 19, 32. 21, 14. 22, 10. 23, 13—16. 24, 22. 53, 61. 66. 26, 12. 15. 18. 27, 3—4. 14. 31, 19. 27. 34.; plura alia, quae progrediente tempore occurrunt, attentum Bibliorum lectorem latere nequaquam possunt.

§. 82. Artes inter Hebraeos sub Mose.

Hebraei in Aegypto, quae olim artibus prae aliis regionibus excellebat, permulta didicerunt; hinc demum in Arabia Petraea inter eos erant, qui omnia artificia pro sacro tabernaculo conficiebant. Moses quidem legibus artes non fovit, nequaquam tamen interdixit aut vilipendit, sed artifices laudavit, Exod. 21—11. 35, 30—35, 36. 1. seqq. 38, 22—23. etc. Mosis consilium erat, rem rusticam promovendi, artes vero, uti id temporis apud alias gentes moris erat, industriae populi reliquit.

§. 83. Artes Hebraeorum in Palaestina.

Paulo post obitum Josuae, a Joabo ex tribu Juda, condita quidem fuit vallis artificum גֵי חֲרָשִׁים, 1 Paral. 4, 14. conf. Neh. 11, 35., et aderant ea aetate fabri auri et argenti, Jud. 17, 3—5.; artes vero vix quidquam proficiebant, etsi quae necessariae erant, nunquam deessent, nisi forte quando artifices

ab hostibus abducti fuerunt, Jud. 3, 31. 5, 8. 1 Sam. 13, 19. Faciliora vero instrumenta, ad rem rusticam necessaria, quilibet sibi ipsi parabat. Foeminae quoque, et quidem etiam matronae probae, fila ducebant, texebant, acu pingebant, et vestimenta non tantum pro sua familia, sed etiam pro mercatu conficiebant, Exod. 35, 25. 1 Sam. 2, 19. Prov. 31, 18—34. Act. Ap. 9, 39. Hinc non erat merces, nisi artificibus, qui difficiliora tractabant, uti qui currus construebant, lapides scindebant, idola sculpebant vel ex metallo fundebant, aut aurum, argentum, vel aes in opus convertebant, denique figulis, et aliis similibus artificibus, Jud. 17, 4. Jes. 29, 16. 30, 14. Jer. 28, 23. Zach. 12, 13. Hi artifices, חָרָשׁ, חָרָשִׁים, non erant, ut inter Graecos et Romanos, servi, sed ingenui, Jer. 24, 1. 29, 3. 2 Reg. 24, 14., et increscente sub regibus luxu, augebantur. Jam sub Davide et Salomone aderant, qui palatia et templum exstruere possent, et ab artificibus Tyriis, qui Hebraeis erant superiores, discebant, 1 Paral. 14, 1. 22, 15. In historia Hebraeorum occurrunt plura instrumenta, et artificia metallurgica, ex quibus colligitur, plures artes cognitas fuisse.

§. 84. Artes post exilium.

In exilio multi Hebraei, quia non ubique agros fertiles, quos colerent, reperiebant, artibus et mercaturae se addicebant, quod demum, quum progressu temporis in quam plurimas regiones dispergerentur, adeo invaluit, ut Thalmudici praeciperent

parentibus, ne negligerent, filios docere artem vel opificium; quare in Thalmude plures eruditi quoque Judaei memorantur, qui artem aut negotium quodpiam tractabant, et in novo quoque foedere non modo Josephus, nutritius Jesu, erat artifex, qui ligna in opus convertebat, et ab ipso quoque Jesu adjuvabatur, Matth. 13, 55. Marc. 6, 3., sed etiam Simon refertur fuisse coriarius in urbe Joppe, Act. Ap. 9, 43. 10, 32.; Alexander, eruditus Judaeus, dicitur aerarius, 2 Tim. 4, 14., atque ipse Paulus et Aquila erant σκηνοποιοι. Quaepiam tamen negotia, non modo Graecis, sed etiam Judaeis, hac recentiori aetate infamia erant; agasones enim asinorum et camelorum, tonsores, remiges seu nautici, pastores et caupones, a Rabbinis praedonibus accensentur. Ast illi αισχροκερδεις Ephesii, 1 Timoth. 3, 8., et Cretenses, Tit. 1, 7., qui alioquin, testibus scriptoribus antiquis, nullum lucrum existimabant turpe, non erant alii quam qui injustis artibus quaestum faciebant. Artifices Graeci nobiliores, aevo Apostolorum jam societate quapiam inter se nexi erant, Act. Ap. 19, 23. conf. Xenophon Cyrop. VIII. 2, 4. De quibusdam artibus singillatim agendum est.

§. 85. Antiquitas artis scribendi.

An primum scriptura symbolica, dein hieroglyphica, demum syllabica, et denique literalis, inventa sit, non liquet, neque id hoc loco quaeritur; sed qua aetate literae repertae sint. Omnes antiqui hoc ingeniosum inventum Asiae vel regionibus orientalibus et

aevo admodum remoto, etsi de ipsa aetate nil certum referunt, attribuunt, et consentiunt quoque, literas in Graeciam ex Phoenice allatas fuisse per Kadmum (קַדְמוֹן), et quidem si antiquo Chronico Parensi fides est, anno 1519 ante Christum, seu 45 post obitum Mosis.

In oriente literae profecto pluribus seculis translationem in Graeciam praecesserunt. Anticlides apud Plinium Hist. Nat. VII. 57., literas in Aegypto inventas esse tradit, et ex antiquis monumentis adprobare conatur, 15 annis ante Phoroneum, antiquissimum Graeciae regem, i. e. anno 409 post diluvium, et 117 Abrahami; inventio autem haec profecto non est, nisi illatio antiquioris inventi Phoenicii in Aegyptum, ut literae apud Phoenices praecesserint. — Epigenes, qui est Plinio gravis inprimis auctor, apud Babylonios 720 annorum observationes siderum, coctilibus laterculis inscriptas, docet, qui minimum, eodem referente Plinio, Berosus et Critodemus, 480 annorum; unde Plinius colligit a e t e r n u m, i. e., perantiquum l i t e r a r u m u s u m. Simplicius, qui seculo quidem V. vixit, sed sua ex Porphyrio, acuto historico, hausit, refert, Calisthenem, comitem Alexandri, Babylone observationes siderum 1903 annorum consignatas reperisse, quarum itaque initia incidunt in annum 2234 ante Christ., seu 89num Abrahami; et hoc ipsum aevum confirmat nomen mensis Martii אֲדָר, si, ut verisimillimum est, ab ariete depromtum fuit; nam illo tempore sol hoc mense in ariete versabatur. Quum autem literae dubio procul,

haudquaquam ad consignandas observationes siderum, sed ad tractanda commercia inventae fuerint: multo profecto antiquiores sunt, quod etiam libellus emtionis Gen. 23. comprobat, qui, prout tenor ejus innuit, aetate Abrahami scriptus fuit.

Hinc nihil mirum, literas in libris Mosis pro notissimis et pervulgatis sumi, Exod. 17, 14. 24, 4. 28, 9—11. 17—18. 32, 32. 34, 27—28. Num. 17, 18. 33, 2. Deut. 27, 8., et adfuisse quoque jam tum longa abhinc aetate librarios publicos, qui genealogias in tabulas inferebant, et שׁוֹטְרִים, dicebantur, Exod. 5, 6, 14. Deut. 20, 5—9.; imo aetate Jacobi jam sigilla, quibus in oriente nomina insculpuntur, usitata fuisse, ex Gen. 38, 28. 41, 42. patet, unde multo major antiquitas literarum colligitur.

1. Herodotus et Diodorus Siculus duplex antiquum scripturae genus memorant, alterum sacrum, profanum alterum; Clemens vero Alexandrinus et Porphyrius triplex genus distinguunt, nempe hieroglyphicum, sacras literas, et profanas, de quibus aliqui חֶרֶט אֱנוֹשׁ Jes. 8, 1. explicant. Scriptura hieroglyphica, in Aegypto lapidibus incisa, nomine אֶבֶן מַשְׂכִּית Lev. 26, 1. Num. 33, 52., occurrit, quae jam tum tanto abusui exposita fuit, ut hae figurae divino honore colerentur. Qui illam legebant, חַרְטֻמִּים, non modo Exod. 8, 3. 14—15. 9, 11., sed jam Gen. 41, 8. erant dignitate inter Aegyptios conspicui.

2. Vocem שֹׁטְרִים Gesenius vertit antistites, et confert سَيْطَرَ praefuit, مُسَيْطِرٌ antistes; ast propinquius est verbum سَطَرَ scripsit, unde مِسْطَرٌ scri-

ba, مسطر scriptus, ac Syr. שְׁטַר scriptum cf. Archaeol. Bibl. Germ. II. Th. I. B. §. 8. s. 133. §. 10. s. 62. II. Th. §. 213. s. 390.

§. 86. Divulgatio literarum.

Literae, orientalibus populis antiquissimo jam aevo notae, a Phoeniciis mercatoribus et coloniis, et demum etiam ab Aegyptiis emigrantibus late per orientem et occidentem divulgatae fuerunt, quod ipsum etiam cognatio literarum diversarum, quae communem originem produnt, confirmat. Patriarchae Hebraeorum, literas a Phoenicibus seu Canaanitis acceperunt, et posteri eorum in Aegypto, ubi alioquin id temporis iidem characteres valebant, conservabant, uti ex eo liquet, quod aetate Mosis jam longo abhinc aevo librarios publicos seu genealogos suos, שׁוֹטְרִים, habuerunt, et Deut. 24, 1—3. 17, 18—19. lex lapidibus insculpi jubetur, ac scriptura, ita insculpta, proprio suo nomine חָרוּת, memoratur, conf. Exod. 32, 16. 32. Quare non pauci Hebraei legere et scribere noverunt, Jud. 8, 14.; plurimi tamen erant illiterati. Hinc, qui artem scribendi pro aliis profitebantur, cuilibet petenti exarabant literas, quae necessariae videbantur; hi, si non omnes, plerique tamen erant sacerdotes, qui, prout adhucdum in oriente moris est, atramentarium, קֶסֶת הַסּוֹפֵר, in cingulo gerebant, Ezech. 9, 2. 3. 11. In atramentario erant materiae et instrumenta scripturae, et culter, quo calamus acuebatur, Jerem. 36, 23. Ceterum di-

tiores habebant proprios, non modo notarios, sed etiam lectores, quare frequentior auditionis quam lectionis est mentio, 1 Reg. 4, 3. 2 Reg. 12, 11. Jes. 29, 18. Jer. 36, 4. Rom. 2, 13. Jac. 5, 11. Apoc. 1, 3. Hos librarios adibant juvenes, qui literas discebant. Quipiam horum notariorum scholas quoque publicas habuisse videntur, quarum quaepiam deinceps, inprimis cura Samuelis et aliorum prophetarum, inclaruerunt, et nomen a prophetis duxerunt, 1 Sam. 19, 16. seqq. 2 Sam. 10, 5. seqq. 2 Reg. 2. 3. 5. 4, 38. 6, 1. Discipuli harum scholarum erant, non quidem infantes, sed juvenes, qui singularia aedificia incolebant, fere ut mos in academiis Persarum obtinet. Docebantur musicam et cantum, et dubio procul quoque literas, religionem Mosaicam et poësim. A prophetis cognominabantur prophetarum filii, id est, discipuli; prophetae vero et doctores nuncupabantur patres, 2 Reg. 1, 12. conf. Jes. 50, 4. Post exilium scholae ad synagogas vel in ipsis erant, de quibus paulo post dicemus.

§. 87. Materia et instrumenta scripturae.

Quae fuerit prima scripturae materia, non liquet; usitatae autem olim materiae erant:

I. Ex regno vegetabili.

1. Folia arborum.
2. Liber, βιβλος, seu cortex arborum, ex quo demum resoluto, et rursus compacto, carta corticea parabatur.

3. Pugillaris, πίναξ, לוּחַ, seu tabula lignea, Jes. 8, 1. Ezech. 37, 16. Luc. 1, 72., quae tamen in oriente vix, ut in occidente, cera illinita fuit.

4. Linteum; hinc et Romae erant libri lintei, a Livio saepius memorati; aut etiam pannus xylinus, qui in Mumiis Aegyptiorum reperitur hieroglyphis inscriptus.

5. Carta papyracea, quae ex divisis papyri arundinibus, גֹּמֶא, jam ante bellum Trojanum parabatur, ut ostendit Plinus Histor. Nat. XIII. 21 — 27.

II. Ex regno animali.

Pelles animalium, quarum praeparatio quidem rudior erat, donec sub Eumene rege Pergami, circa ann. 200 ante Christ., melior inventa esset, quae ab hoc loco adhucdum Pergamena dicitur, et alias quoque μεμβράνα audit, 2 Tim. 4, 13.

III. Ex regno minerali.

1. Tabulae plumbeae, עֹפֶרֶת, Job 19, 24.

2. Tabulae aeneae, δέλτοι χαλκαῖ, quae pro monumentis perpetuis usitatae erant, 1 Macc. 8, 22. 14, 20. 26.

3. Lapides seu saxa, quibus inprimis monumenta publica insculpebantur, et literae insculptae nonnunquam quoque calce explebantur, Exod. 24, 12. 31, 18. 32, 19. 34, 1. seqq. Deut. 5, 19. 27, 1—9. conf. Jos. 8, 33. seqq. Job. 19, 24. Ps. 16, 1. 56, 1. 58, 1. 60, 1.

4. Laterculi, qui, insculptis literis, igni coquebantur, et adhucdum ex ruderibus Babylonis effo-

diuntur; exstant autem in oriente multo recentiores quoque hujusmodi inscriptiones.

5. Arena in terra strata, in qua adhucdum in India proles scribendi artem discunt, et in qua ipse quoque Archimedes figuras mathematicas delineabat, conf. Joh. 3, 1 — 8. Ceterum si Ezech. 2, 9. Apoc. 10, 9., libri in visione manducantur, symbolum id est revelationis, nequaquam vero argumentum, in alimentis quoque scriptum fuisse.

Instrumentum, quo scribebatur, erat stilus, חֶרֶט, עֵט.

1. In materia dura, uti lapidibus et tabulis aeneis, stilus erat ex chalybe paratus, Jes. 19, 24., nonnunquam cuspide adamantina munitus, עֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר, Jer. 17, 1.

2. In tabulas ligneas, cera obductas, literae inprimebantur acuminato γραφιῳ, quod erat ex altera extremitate latum et planum, quo, quod male scriptum fuerat, deleri, et cera rursus complanari posset. Ast obductio cerae in calidis illis regionibus vix usitata erat; literae itaque in his tabulis atramento vel tinctura pingebantur.

3. In linteis, pannis xylinis, carta, pellibus et Pergamena literae primum pingebantur bacillo acuto, vel penicillo, fortasse חֶרֶט, demum vero calamo, qui etiam findebatur; hoc eleganti calamo orientales adhucdum, loco pennarum nostrarum, utuntur. Culter, quo calamus scindebatur, dicebatur תַּעַר הַסּוֹפֵר, Jer. 36, 23.

Atramentum, דְּיוֹ, jam Num. 5, 23. pro usitatissimo ponitur, conf. Jer. 36, 18., et diversis modis parabatur, quos Plinius XVI. 6. XXX. 25. narrat; simplicissimum autem, adeoque antiquissimum componebatur ex contusis carbonibus, aut etiam ex fuligine, et aqua, addito gummi. Utebantur vero antiqui aliis quoque coloribus, et, ut Cicero de N. D. II. 20. et Persius III. 11. testantur, etiam atramento, quod sepia, תְּכֵלֶת, effundit, etsi Plinius id negat. Hebraeos quoque auro scripsisse sacros libros, Josephus testatur Archaeol. XII. 2, 11., conferatur Plinius XXXIII. 40.

§. 88. De libris.

Libri, סֵפֶר, סְפָרִים, qui jam Job. 19, 23. Num. 21, 14. Exod. 17, 14., notissimi erant, scribebantur olim in pellibus, linteis, pannis xylinis et carta papyracea, et demum quoque Pergamena. Spatium materiae in columnas plerumque minutas, דְּלָתוֹת, Jer. 36, 23., dividebatur. Si liber fusior erat, plures pelles, cartae, panni xylini aut lintei connectebantur. Raro ex utraque parte inscribebantur, Ezech. 2, 9. Zach. 5, 1. An lineae antiquissimo aevo fuerint βυστροφηδὸν scriptae, uti in inscriptione Sigaea et in inscriptionibus Hetruscis, mox expeditum esset, si illi lapides Jos. 8, 32. reperirentur. An intervalla verborum relicta fuerint, discussimus in Introductione in V. T. P. I. §. 98.

Libri, materiae flexibili inscripti, circa baculum, vel si liber erat longior, ex duabus extremitatibus circa duos baculos convolvebantur, et lector librum vel

locum libri revolvebat, αναπτυξας το βιβλιον, et lecto loco complicabat, πτυξας. Luc. 4, 17 — 20.; unde descendit nomen מְגִלָּה, volumen, Ps. 40, 7. Jes. 16, 1. 34. 4. Ezech. 2, 9. 2 Reg. 19, 14. Ezr. 6, 2. Liber, hujusmodi scipioni obvolutus, et filo vel funiculo ligatus, facile poterat sigillo obsignari, Jes. 29, 11. Dan. 12, 4. Apoc. 5, 1. 6, 6. Libri vero, qui tabulis ligneis, plumbeis, aereis, vel eburneis inscripti erant, per annulos in tergo, aequali distantia dispositos, per quos bacili trajiciebantur, conjungi solebant.

Orientales amant inscriptiones librorum tropicas et aenigmaticas, quales quipiam etiam censent esse inscriptiones Psalmorum 56, 1. 60, 1. 80, 1.; et profecto negari nequit, 1 Sam. 1, 18. lessum Davidis super Saulum et Jonathan, simili ratione קֶשֶׁת, arcum nuncupari.

§. 89. De epistolis.

Epistolae, quae eodem cum libris nomine, סֵפֶר, סְפָרִים, veniebant, eo rariores sunt, quo aevum est antiquius. Prima memoratur epistola 2 Sam. 19, 14. seqq. Deinde vero frequentior est epistolarum mentio, et interdum etiam sub mentione nuncii latent, ut Ezr. 4, 15 — 17. Mittuntur vero in oriente plerumque sine sigillo; si autem ad magnatem scriptae sunt, in crumenam pretiosam conduntur, quae ligatur, et argilla vel creta apposita, et sigillo impresso signatur, conf. Jes. 29, 11. Neh. 6, 5. Job. 38, 14. Ceterum epistolae antiquissimae sine salutatione inchoant, et sine valedictione finiunt; verum sub mo-

narchia Persarum prolixa salutatio usitata erat, quae Ezr. 4, 7. 10. 5, 7. in compendium redacta est. Apostoli in epistolis salutatione quidem Graecis consueta usi sunt, omiserunt tamen consuetum χαίρειν, et adjecerunt benedictionem quampiam religioni Christianae consentientem. Paulus, qui epistolas dictabat, in epilogo benedictionem propria manu adscribebat, 2 Thess. 3, 7.; et generatim dictare notario magis consuetum erat, quam scribere.

§. 90. De poësi.

Poësis, prima mox hominum aetate orta est, quum imaginatio, vehementiori affectu agitata, audaciores expressiones suppeditaret, et vocem ad modulationem, atque corpus et inprimis pedes ad insolitos motus seu saltum permoveret; hinc poësis, cantus et saltatio simul orta est. Poësis non modo apud Hebraeos, sed etiam apud aliquas alias gentes, jam aetate Mosis ad summum perfectionis culmen evecta erat, Exod. 15. Deut. 31. Num. 21 — 24. conf. quoque librum Job. Floruit deinceps apud Hebraeos per mille fere annos, et quovis honore digna reputabatur. Usus ejus erat non solum ad voluptatem, sed antiquissima aetate etiam ad conservandam historiam, quum praeclare gesta, carminibus comprehensa, decantarentur; porro quam maxime ad laudem numinis, et ad elegantiam quoque operum eruditorum, prout libros Jobi, Proverbiorum et Ecclesiastis carminibus exaratos comperimus, conf. 1 Reg. 5, 12 — 13. et Gen. 3, 24. 4, 23. 9, 25 — 29.

§. 91. Indloes poëseos Hebraicae.

Poëmatibus et carminibus Hebraicis insunt illa, quae omnibus poëmatibus communia sunt, nempe sensus elati et ardentes, sententiarum lumina, figurarum atque imaginum pulcritudo et varietas, verborum denique vis, pondus et elegantia; sunt autem alia, quibus a poëmatibus occidentalium distinguuntur.

I. Tropi, imagines et figurae sunt audaciores et insolentiores, quae inprimis ex collatione poëmatum Arabicorum lumen capiunt.

II. Ornamenta orationis a rebus orientalibus, inprimis Palaestinensibus et Hebraicis depromta sunt, nempe 1. ab objectis naturalibus illius regionis, uti a Libano cedrisque ejus, a Carmelo, a quercubus Baschan, a vineis, hortis et arboribus, a jumentis et feris, inprimis a bobus, asinis, leonibus, aquilis, gazellis; a fontibus et fluminibus; a terrae motibus etc.; 2. a re pecuaria et rustica; 3. ex historia; 4. ex vita communi et moribus, atque etiam a vitiis, uti ab ebrietate, impudicitia, fornicatione et adulterio: 5. ex mythologia orientalium, quae magna quidem ex parte, sed nequaquam omnis, convenit cum mythologia Graeca et Romana; sic occurrit quidem thalamus solis Ps. 19, 5 — 6., ast sol non vehitur curru, sed volat alis, Ps. 139, 9. Jes. 18, 1. Malach. 3, 20.; ita quoque currus tonitruum, cui vero non equi, nisi forte Habak. 3, 15., sed כְּרוּבִים, monstrosa symbola nubium juncta sunt, Ezech. 1, 2 — 28. Ps. 18, 11. 99, 1.; aetas aurea Jes. 2, 4. 11, 6 — 9. 24, 23.

30, 24 — 28. 60, 19 — 20. 65, 4 — 25. 66, 1 — 5.; porro etiam inferi vel orcus, שְׁאוֹל, ᾅδης, in quem non modo milites, belliduces, imperatores et omnes morientes, sed etiam populi devicti, civitates et regna eversa personificata, imo et arbores, symbola civitatum, descendunt, et ibi in lectis cubant, armis capiti suppositis, Jes. 14, 9 — 20. Ezech. 26, 20. 31, 14 — 18. 32, 7 — 8. 17. 30. Matth. 16, 18.; ita quoque flumina orci, Ps. 18, 4 — 6. 2 Sam. 22, 5.; denique coelum politicum, quod concutitur, ut stellae obscurentur vel decidant, quum rerum omnium fit conversio Hagg. 2, 6. 21. Jes. 20, 13 — 14. 14, 27. 24, 21 — 22. 27, 1. 34, 4. 65, 17. Amos 8, 9 — 10. Matth. 24, 29. conf. quoque Gen. 37, 9 — 12.

III. Carmina Hebraica fortasse quidem pedibus, et certo syllabarum vel verborum numero, magis tamen sententiis parallelis dimensa sunt, quae, syntaxi vel sensu, synonymae, aut antitheticae, sibi respondent. Hic parallelismus syntacticus, synonymus, antitheticus, constat jam solis duobus membris, se immediate consequentibus, ut Ps. 114, 1 — 8.; jam tertio quoque membro impari, ut Hos. 6, 1 — 2.; jam quatuor membris, quorum primum tertio, et secundum quarto respondet, ut Ps. 33, 13.; jam etiam quinque membris, quorum duo prima et duo ultima sibi parallela sunt, et medium est impar, ut Jes. 31, 4.; vel primum tertio et secundum quarto respondet, et quintum est impar, ut Ps. 19, 8 — 10. Nonnunquam observatur quidpiam singulare, ut Ps. 113, 5 — 6. Mich. 1, 4. Haec

indoles poëseos Hebraicae, bene cognita, non contemnendam opem fert interpreti et critico, uti Ps. 77, 18 — 19. 139, 20. Jes. 47, 11. 49, 6. 16. In his membris observantur hinc inde aliqua similiter cadentia seu rithmi, ut videtur, studio quaesiti, sicut Jud. 14, 18. Prov. 7, 13 — 15. 29, 17. Jes. 26, 20 — 21. 40, 24. 49, 8. 51. 1. 2 — 5. 8. 53, 6 — 7. Zach. 11, 1.

§. 92. De musica.

Cantus poësi coaevus est. Instrumenta vero musica invenit Jubal, Gen. 4, 21., atque Gen. 31, 27. jam de integro choro mentio fit. Musica deinceps pari semper cum poësi passu ambulabat, et poëta carmen suum ipse canebat, et instrumento accinebat. Hinc musica aeque ac poësis magni fiebat, et dubio procul, quamdiu poësis floruit, ad magnum perfectionis gradum evecta, nimis tamen sonora fuisse videtur; ast id a consuetudine aurium pendet.

§. 93. Usus musicae apud Hebraeos.

Hebraei musica utebantur festis diebus domesticis, civilibus et religiosis, ut in nuptiis, anniversario natalis, diebus, quibus hostes devicti sunt, in inaugurationibus regum, in cultu divino, et in itinere ad festa majora in templo celebranda, Jes. 30, 29. In sacro tabernaculo, et deinceps in templo, Levitae erant musici; alias autem quilibet sine discrimine instrumenta musica tractare poterat; sacrae duntaxat buccinae argenteae sacerdotibus reservatae erant, qui clangore earum, dies festos indicebant,

primores convocabant, et in bello classicum ac receptui canebant, Num. 10, 1 — 10. Musicam in sacro tabernaculo David in meliorem ordinem redegit, et 4000 Levitas in 24 classes divisit, qui Psalmos canerent, et instrumentis accinerent. Quaelibet classis per hebdomadem munus suum obibat, et praefecto, מְנַצֵּחַ, parebat. Omnes verò classes a tribus directoribus regebantur, 1 Paral. 16, 5. 23, 4 — 5. 25, 1 — 31. conf. 2 Paral. 5, 12 — 13. Hic ordo demum sub Salomone in templum transiit, et conservatus fuit usque ad eversionem Jerosolymorum; etsi enim nonnunquam sub regibus idololatris interruptus fuerit, sub successore tamen rursus restitutus est, 2 Paral. 5, 12 — 17. 29, 27. 35, 15.; imo et post exilium denuo restauratus fuit, Ezr. 3, 10. Neh. 27 — 45. 1 Macc. 4, 54. 13, 51., quamquam musica recentiori hoc aevo, uti etiam poësis, eum perfectionis gradum, quem ante exilium adepta fuerat, nequaquam attigerit.

§ 94. Fides.

Instrumenta chordis instructa, seu fides, erant:

I. Cithara, כִּנּוֹר, antiquissima, Gen. 4, 21., quae ab octo chordis, Ps. 6, 1. 12, 1. 1 Paral. 15, 21. dicitur שְׁמִינִית, octachordon. In nummis Hasmonaeorum citharae aliae 8, aliae tribus chordis instructae sunt, vide Archaeol. Germ. P. I. T. I. tab. V. nro. VI.; duplex ergo fuit cithara; quare octachordon distinguitur. Fortasse prior est κιθάρα, et posterior κινύρα; nam haec duo nomina 1 Macc.

4, 54. distinguuntur. Josephus Flavius vero Archaeol. VII. 10, 3., citharae 10 chordas tribuit, ut progressu temporis numerus chordarum auctus fuerit. Chordae hujus instrumenti olim fortasse manu, aetate autem Josephi Fl. plectro tangebantur, et id dicebatur נָבָא, הָמִיה, שָׁאָה, נִגֵּן, תָּפַשׂ, et etiam זִמֵּר. Hoc instrumentum in Babylonia videtur nuncupatum fuisse פְּסַנְתֵּר et פְּסַנְטֵר, Dan. 3, 5. 7. 10. 15, idem ac ψαλτήριον, quod Alexandrinis quidem interpretibus est nomen fere omnium instrumentorum, erat tamen quoque singulare, uti nunc in Aegypto, duabus tabulis resonantibus, quae duobus pollicibus distant, compositum.

II. Nablium, nabla vel naula, νάβλιον, ναῦλα, נֵבֶל, primum in Psalmis Davidis occurrit, et Ps. 33, 2. 144, 9. quidem juncto עָשׂוֹר; sed Ps. 92, 4. ab עָשׂוֹר, decachordo, distinguitur. Josephus Archaeol. VII. 10, 3., ei tribuit 12 chordas, ut in hoc instrumento jam decem, jam duodecim fuerint chordae. Non plectro, sed digitis tangebatur, atque id dicebatur זִמֵּר. Constabat, ut ipsum nomen נֵבֶל innuit, ex utre seu corio, quod tabula resonante clausum erat; ex hoc utre duo oblique procurrentes baculi cum tertio transverso triangulum seu Graecum delta inversum ▽ formabant. Chordae, super tabulam resonantem extensae, in illo baculo transverso figebantur. Ita conformatum adhucdum in oriente reperitur, sed quinque tantum chordis instructum, vide Archaeol. Germ. P. I. T. I. tab. V. nro. I. conf. 2 Sam. 6, 5. 1 Reg. 10, 12. 2 Paralip.

6, 11. Aliud hujus instrumenti genus in Babylonia usitatum, aeque triangulare, est sambuca, σαμβυκη, סַבְּכָא, שַׂבְּכָא, Dan. 3, 5. 7. 10. 15., quod primum quatuor, deinceps etiam viginti chordis instructum erat.

Chordae dicuntur מִנִּים, Ps. 150, 1., et primum quidem erant fila, quae ex lino, libro, et nervis, dein vero ex ilibus ovium conficiebantur, quae ultimae jam ab Homero, nequaquam ut recenter inventae, memorantur.

§. 95. Instrumenta, quae inflabantur.

I. עוּגָב, עֻגָב, uggab, Gen. 4, 21., antiquissima fistula pastoritia, quae primum quidem erat sola una alterave, demum autem septem fere fistulis, ex arundine paratis, longitudine deficientibus componebatur, ut συριγξ. Hujus species erat, מַשְׁרוֹקִיתָא, maschrokitha, in Babylonia usitata, Dan. 3, 5.

II. חָלִיל chalil, נְחִילוֹת nechiloth, et נֶקֶב nekeb, tibiae sunt, quae ex ligno, arundine, cornibus, et ossibus parabantur. Nunc in oriente tibiae quoque triplicis generis consuetae sunt, quas Archaeol. Germ. P. I. T. I. tab. V. nro. II. aeri incidi curavi; prima, quae duplici fistula constat, videtur esse נְחִילוֹת; simplex altera cum orificio, fortasse est חָלִיל; et tertia sine orificio fortasse נֶקֶב, Jes. 5, 12. 30, 29. Jer. 48, 36. Ps. 5, 1. Ezech. 28, 3.

III. סוּמְפֹּנְיָה, vel juxta k'ri, סִיפֹּנְיָא, Dan. 3, 5. 10., fistula ex arundine parata, Syris Sambonja, Graecis Samponja, et Italis Zampogna dicta, et quidem, ut Servius contestatur, obliqua.

IV. קֶרֶן יוֹבֵל ,קֶרֶן, cornu, instrumentum antiquissimum, ipsum erat cornu boum, in culmine abscissum, ut orificium fieret. Temporis progressu etiam cornua arietum arte in hunc usum excavata fuerunt. Cornu alio nomine dicebatur שׁוֹפָר, schophar, ut jam Josephus Fl. et Hieronymus viderunt; differentia, si quae fuit, vix alia erat, nisi quod schophar esset cornu arietis arte excavatum, vel fortasse progressu temporis ex aere in formam cornu paratum. In bello ejus usus latissime patebat, et sonus ejus tonitrui comparabatur.

V. חֲצֹצְרָה, buccina recta, cubitum longa, paulisper crassior quam tibia, orificio instructa, et infra in formam campanulae desinens, vide Archaeol. Germ. P. I. T. I. tab. V. nro. V. Tempore pacis, et si populus aut proceres congregandi erant, clangebatur lenius, quod תָּקַע dicebatur; fortius vero, si castra movenda, aut ad praelium procedendum, et id dicebatur הֵרִיעַ et תָּקַע תְּרוּעָה, i. e. classicum canere.

§. 96. Instrumenta pulsatilia.

I. תֹּף, תֻּפִּים, Gen. 31, 27., instrumentum tympanis aliqua ratione simile, nempe circulus ligneus vel aeneus latitudine palmae, qui pendulis annulis aeneis vel tintinnabulis instructus, et pelle vel membrana obductus est, qui manu sinistra tenetur et agitatur, atque manu dextera ad numerum musicae pulsatur. Hoc instrumento mulieres adhucdum per uni-

versum orientem ad saltationem utuntur, conf. Exod. 15, 20. Job. 17, 6. 21. 12. 2 Sam. 6, 5.

II. צֶלְצְלִים, מְצִלּוֹת, ziltzelim, metzilloth, nomen a צלל, صَلَّ sonuit cum tinnitu ferrum, traxerunt. Duplex eorum olim erat et est adhucdum in oriente genus; alterum, צִלְצְלֵי תְרוּעָה, duae magnae patinae aut cymbala, quorum alterum musicus manu dextera, alterum vero sinistra tenet, et utrumque invicem, ad numerum musicae concutit, ut in nostra musica militari observare licet; hinc quoque numero duali מְצִלְתַּיִם nuncupantur. Alterum autem genus, צִלְצְלֵי שֵׁמַע Ps. 150, 5., quatuor sunt exiguae paterae magnitudine majoris nodi vestium nostrarum, quas mulieres saltantes pollici vel indici et digito medio utriusque manus affigunt, et, diversis manuum quoque gesticulationibus saltantes, ad numerum musicae invicem concutiunt, vide Archaeol. Germ. P. I. T. I. tab. V. nro. VII. Ast מְצִלּוֹת, Zach. 14, 20., nec haec sunt instrumenta musica, neque, ut quidam opinantur, tintinnabula, quae proprium habent nomen פַּעֲמֹנִים, Exod. 28, 33 — 36. 39, 25 — 26., sed bracteae vel laminae aereae concavae, quae equis ad ornatum affigi solebant, conf. Archaeol. Germ. P. I. T. I. tab. IV. nro. IV.

III. מְנַעַנְעִים, menaaneim, 2 Sam. 6, 5., nomen a נוע, نَاعَ vacillavit, nutavit, duxerunt; instrumenta itaque erant, quae agitabantur aut motitabantur, adeoque sistra, σειστρα, (a σειω mo-

veo, concutio), quae non erant aliud quam ferrum in modum baculi tensum, et quacunque ratione, plerumque autem in rotunditatem ovalem, aut etiam in duos angulos rectos et duas rotunditates flexum, annulis mobilibus instructum, ut agitatum, et ferro alio ad numerum musicae percussum, sonum et tinnitum ederet. Aliud genus hujus instrumenti videntur esse שָׁלִשִׁים, schalischim, triangula, usitata mulieribus, 1 Sam. 18, 6., quae in oriente non tractant nisi instrumenta, quae artem non requirunt.

Reliqua nomina instrumentorum musicorum nondum elucidata sunt, nempe I. הִגָּיוֹן, Ps. 9, 17. 92, 4. Jes. 8, 19., nisi hoc nomen forte carmen vel genus carminis designet; II. גִּתִּית, Ps. 8, 1. 81, 1. 84, 1. a גַּת, torcular, instrumentum, quo ad calcationem torcularis canebatur; alii ab urbe Philistaeorum Gath denominatum esse censent; III. עַלְמוּת לַבֵּן, Ps. 9, 1. fortasse melius עַלְמוּת לְבֵן; nam Ben est 1 Paral. 15, 18. nomen alicujus musici aetate Davidis; quid sit עֲלָמוֹת et עַלְמוּת, Ps. 46, 1. 1 Paral. 15, 20. non liquet; fortasse genus citharae, et hinc 1 Paral. 15, 21. permutatur cum שְׁמִינִית seu octachordo; IV. יְדוּתוּן, instrumentum a musico hujus nominis denominatum, Ps. 42, 1. 67. 1.; V. מָחֲלַת Ps. 53, 1. 88, 1., fortasse species fistulae pastoritiae, ut Aethiopicum mahlet. Alia quaeplam verba, ut שׁוֹשַׁן עֵדוּת, Ps. 60, 1. 69, 1. 80, 1., et יוֹנַת אֵלֶם רְחֹקִים Ps. 56, 1. videntur esse tropicae et aenigmaticae Psalmorum inscriptiones.

§. 97. De saltatione.

Saltatio Mohammedanis lusus esse videtur, qui gravitatem viri minime deceat, et hinc mulieribus, tanquam adultis infantibus, relinquitur, neque immerito; nam obscoena est moderna orientalium saltandi ratio. Olim autem erat alia, et apud Graecos quidem mimica imitatio actuum humanorum, etiam militarium, quare in ludis quoque gymnasticis celebrabatur. Ex moderna saltatione orientalium et Graecarum mulierum colligitur, saltatum olim fuisse in orbem seu circulum, ita quidem, ut quaepiam, quasi dux, praecederet, et diversas, arte nequaquam carentes mutationes pedum, gesticulationes manuum, et inflexiones totius corporis formaret, quas omnes reliquae, in orbem sequentes, ad justum musicae numerum, qui instrumento תּוֹף indicabatur, imitabantur. Conf. Archaeol. Germ. P. I, T. I. tab. V. nro. VIII. Id consonat locis Bibliorum, in quibus de saltu sermo est, Exod. 15, 20. Jud. 11, 34. 1 Sam. 18, 6—7. Jer. 31, 4. 13. Ex Ps. 68, 26. liquet, saltasse quoque viros musicos; et cantores quidem in orbem praecessisse, secutos esse fidicines, et ex utraque parte a virginibus saltantibus cinctos fuisse. Hujusmodi chorea dicebatur מָחוֹל, quae etiam in cultu divino et diebus festis ducebatur; ast proceres non saltabant plebejis immixti, atque id est, quod Michal 2 Sam. 6, 16—23. Davidi, qui inter populum ante arcam saltavit, vitio vertit. Proceres alias, aevo saltem recentiori, nonnisi saltum juniorum puellarum spectabant, conf. Marc. 6, 21—25.

Ars oratoria in oriente nunquam floruit; quare Paulus, inter Graecos, qui artem hanc, etsi tunc jam senescentem et degenerem, magni faciebant, non bene audiebat, 1 Cor. 1, 17.; ejus tamen orationes in Actibus Apostolorum justam dispositionem, et artem persuadendi non fucatam produnt.

Caput sextum.

De scientiis.

§. 98. Scientiarum origines.

Quum artes meditatione ad certas leges redigerentur, ortae sunt scientiae, quarum prima initia antiquissimo aevo offenduntur; de integro autem aliquo systemate nullum etiam aevo recentiori occurrit vestigium. Reliquis praecelluerunt Aegyptii et Babylonii; laudantur quoque Arabes 1 Reg. 5, 9., et Edomitae, Jer 49, 6. Hebraei inclaruerunt sub Davide et inprimis sub Salomone, qui ipse omnes alios doctrina et perspicacia superasse refertur, et hinc a celeberrimis extraneis invisebatur, 1 Reg. 5, 9 — 14. Exemplum tanti regis alios plurimos dubio procul in imitationem traxit. Excolebant autem prae ceteris morum disciplinam, philosophiam religionis, historiam suae gentis, et historiam naturalem, de qua Salomo plurima scripsit, quae aetatem non tulerunt. Post Salomonem Hebraei vix progressi sunt. In exi-

lio plurimas quidem notiones et ideas exoticas acceperunt, et dein quoque a Graecis permulta vera et falsa mutuati sunt, quibus aliqui, ut auctor libri sapientiae, bene usi sunt; historiam vero non ita studiose, ut majores eorum, excoluerunt; hinc annales postremorum seculorum, antiquioribus similes, desunt.

§. 99. De Historia, Genealogia et Chronologia.

Historiae studium olim in oriente prae ceteris viguisse, ipsa testantur Biblia, quae res praecipuas a creatione hominis usque ad 5tum ante Christum seculum narrant, et multos alios libros historicos laudant, atque plura quoque monumenta, in memoriam rerum gestarum erecta, מַצֵּבָה, יָד, זִכָּרוֹן, inscriptionibus quoque instructa, referunt. Idem apud alias quoque gentes obtinebat; non solum Aegyptii ordinem sacerdotum, scribendae historiae addictum, alebant, sed etiam Babylonii, Assyrii, Persae et Tyrii suos habebant annales. Antiquissima aetate id munus apud plerasque gentes ad sacerdotes spectabat, recentioribus autem temporibus etiam reges, suos habebant cancellarios, qui inprimis dicta regis et facta consignabant. Apud Hebraeos etiam prophetae historiam suorum temporum scribebant, et antiquiori aevo genealogi multa genealogiis inserebant; erat enim antiqua historia magis genealogica, quam chronologica; quare סֵפֶר תּוֹלְדוֹת, genealogia, etiam pro historia venit, Gen. 6, 9. 10, 1. Hinc aera, Nabonassare an-

tiquior, non reperitur, in Bibliis tamen hic defectus per genealogias chronologicas et insertos hinc inde numeros annorum certae temporis periodi, aliqua ratione suppletus est. In compendiariis genealogiis sine chronologia Hebraei sicut Arabes, generationes pro arbitrio ommittebant, Ruth 4, 20—26. Ezr. 7, 1 — 5. Matth. 1, 8.; ast alias nomen per posteros in genealogiis conservari, magno honori ducebatur; quare jam a prima origine Hebraeis erant publici genealogi, שׁוֹטְרִים, שׁוֹטֵר, dicti.

Antiqui, non modo Hebraei, sed etiam Aegyptii, ut ex Herodoto et Diodoro Siculo patet, adamabant cyclum generationum, quarum tres, centum annos efficiebant; ast antiquiori aevo, quo homines erant longaevi, centum anni generationi deputabantur, ut ex Gen. 15, 13. 16., atque ex 215 annis liquet, quibus Abraham, Isaac et Jacob in regione Canaan versati sunt, et duae tantum generationes erant.

§ 100. Arithmetica, Mathesis, Astronomia et Astrologia.

Arithmeticae species priores quatuor, in Pentateucho pro notis ponuntur, nec dubium est, mercatores pluribus operationibus arithmeticis, quae tamen non erant nostrae, usos fuisse, quum et nomina myriadis רִבּוֹ, רְבָבָה, jam Gen. 24, 60. Lev. 26, 8. Deut. 32, 30. usitata fuerint.

Mathesis. quatenus ad rem rusticam et nauticam, atque ad artes necessaria fuit, deesse non potuit, etsi singularis ejus mentio non offenditur.

Quaepiam astronomia ad rem rusticam et nauticam necessaria erat; et menses omnes 30 dierum, qui Gen. 7, 11. 8, 3. 4. occurrunt, argumento sunt, jam id temporis tentatum fuisse, annum ad cursum solis exigere. Hac scientia prae ceteris Aegyptii, Babylonii et Phoenices excelluerunt. In Aegypto memorantur Exod 7, 11. 22, 17. Deut. 18, 10. incantatores, מְכַשְּׁפִים, inde sic dicti, quod ecclipses solis et lunae computabant, et suis praestigiis illas efficere mentiebantur. Aliqua nomina stellarum, כּוֹכָב, כּוֹכָבִים, occurrunt, Job 9, 10. 37, 9. 38, 31. 32. Jes. 13, 10. 24, 12. Amos 5, 8. 26. 2 Reg. 23, 5, Hebraeos vero astronomiae non majorem operam navasse, mirari non subit; erat enim juncta astrologiae, quae illis, Exod. 22, 17. Deut. 18, 10., interdicta fuit, ab omnibus autem aliis gentibus magni fiebat, Jes. 47, 9. Jer. 27, 2. 50, 53. Dan. 2, 13. 48. Daniel astrologiam quidem Babylone didicit, sed in usum non redegit, Dan. 1, 20. 2, 2. Astrologi, quales et illi magi Matth. 2, 1. seqq. fuisse videntur, coelum in domos seu habitacula dividebant, quorum cuilibet praesidem tribuebant, unde βεελζεβουλ, בַּעַל זְבוּל dominus habitaculi, descendit, 10, 10, 25. 12, 24. 27. Marc. 3, 22. Luc. 11, 15 —19.

§. 101. Divisio diei et noctis.

Diem Hebraei juxta legem Mosaicam computabant a vespera usque ad vesperam; diem vero naturalem, ab ortu solis usque ad occasum, ante exilium

dividebant fere, ut nunc Arabes, in sex partes inaequales, I. שַׁחַר, aurora seu crepusculum matutinum, etiam נֶשֶׁף dictum, quod recentiori aetate, exemplo Persarum, divisum erat in duas partes, quarum prima inchoabat, quando orientalis, altera, quando occidentalis horizontis pars illustrabatur; a Thalmudicis Jerosolymitanis dividitur in quatuor partes, quarum prima אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר, dicitur, quae Ps. 22, 1. occurrit, et Marc. 16, 2. Joh. 20, 1. λιαν πρωι nuncupatur. II. בֹּקֶר, mane, oriente sole. III. חֹם הַיּוֹם, calor diei, qui inchoat circa horam nonam, Gen. 18, 1. 1 Sam. 11, 11, IV. צָהֳרַיִם, meridies. V. רוּחַ הַיּוֹם, ventus diei, qui quotidie aliquot horis ante solis occasum inchoat, et usque ad vesperam spirat, Gen. 3, 8. VI. עֶרֶב, vespera, in duas partes, עַרְבַּיִם, divisa, quarum prima inchoabat, juxta Karaeos et Samaritanos, occidente sole, et altera ingruentibus tenebris; juxta Rabbinos autem prima, sole ad occasum vergente, et altera, eo occidente. Arabes cum Karaeis et Samaritanis faciunt, et ita quoque Hebraei ante exilium computasse videntur, ut Rabbini ex Craeco δειλη novam computationem desumsisse videantur.

Horarum, שָׁעָה, mentio prima occurrit in Daniele 3, 6. 15. 4, 6. 30. 5, 5. Primum quidem horae ad gnomones, qui nonnisi meridiem indicabant, dein ad σκιαθερικον, seu horologium solare, denique etiam ad clepsydras exigebantur. Horologium solare sub rege Hizkia occurrit, 2 Reg. 18, 9 — 10. Jes. 38, 8., et a rege Achaz denomiuatur, qui illud

ex Babylonia accepisse videtur, unde et Anaximenes Milesius recentiori aevo primum Skiathericon in Graeciam transtulit. Quia vero noctu, et coelo obnubilato quoque interdiu, ejus nullus erat usus, inventa est clepsydra, quae adhucdum seculo XVII. in Persia erat simplicissima, nempe scutella ex tenui lamina aerea, in fundo exiguo foramine perforata, quae in vas aqua repletum posita, aqua per foramen penetrante, tribus horis implebatur, ut submergeretur; quare minister clepsydrae, qui scutellam submersam ex aqua elevaret, et vacuam super aquam reponeret, necessarius erat. Horae praecipuae erant tertia, sexta et nona, quae jam Dan. 6, 11. precibus consecrabantur, conf. Apost. 2, 15, 3, 2. 10, 9. Dies dividebatur, Joh. 11, 9., in duodecim horas inaequales, aestate longiores, breviores hyeme, qua scutellae aliquantum cerae illiniebatur, ut citius subsideret. Horae numerabantur ab ortu solis, ut in aequinoctio tertia nostrae nonae, sexta nostrae duodecimae, et nona nostrae tertiae responderet; aliis anni temporibus hora, qua sol in Palaestina oritur et occidit, consulenda est, ut, quae forte memoratur, hora ad nostrum horologium redigi possit. Quare annotamus, solem in Palaestina solstitio aestivali oriri fere nostra hora 5ta, et occidere fere 7ma, solstitio vero hyemali oriri hora 7ma, et occidere 5ta.

Nox ante exilium divisa fuit in tros vigilias, quarum prima, רֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת, initium vigiliarum, usque versus mediam noctem, Thren. 2, 19.; se-

cunda, אַשְׁמֹרֶת תִּיכוֹנָה, vigiliae mediae, usque ad gallicinium, Jud. 7, 19.; et tertia, אַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר, vigiliae matutinae, usque ad ortum solis extendebatur; haec nomina a vigiliis Levitarum in sacro tabernaculo et templo, desumta esse videntur. Exod. 14, 24. 1 Sam. 11, 11. Aetate Christi autem nox, exemplo Romanorum, in quatuor vigilias divisa erat, Thalmudicis frustra repugnantibus; prima dicebatur ὀψὲ, vespera, conticinium, ab ingruente nocte usque ad nostram horam nonam; secunda, inde usque ad mediam noctem, μεσονύκτιον, media nox, concubium et intempestum; tertia usque ad nostram horam tertiam matutinam, ἀλεκτοροφωνία, gallicinium; quarta denique usque ad crepusculum matutinum πρωΐ, diluculum.

§. 102. De hebdomadibus.

Periodus septem dierum jam in historia diluvii, Gen. 7, 4. 10. 8, 10. 12., et Gen. 29, 27—28. nomen quoque ejus שָׁבוּעַ occurrit; antiquissima itaque est, ut gentes, apud quas inventa fuit, eam a Noachi filiis accepisse et conservasse videantur, uti e. gr. Nigri in Africa cf. Oldendorps Gesch. der Mission I. 308. Dies numerabantur a die solis, ut dies Saturni esset septima, quae Hebraeis erat sabbathum, שַׁבָּת; nomina planetarum, ipsis imposita sunt ab Aegyptiis. A sabbatho, שַׁבָּתוֹן, שַׁבָּת, σαββατον, tanquam praecipua die, tota demum hebdomas dicta fuit שַׁבָּת, Syriace שַׁבְּתָא, in N. F. σαββατον et σαββατα,

et dies numerabantur, una vel prima Sabbathi, secunda Sabbathi vel etiam Sabbathorum etc., i. e. dies solis, dies lunae etc. Marc. 16, 2, 9. Luc. 18, 12. 24, 1. Joh. 20, 1. 19. etc. Hebraeis, praeter hebdomadem dierum, aliud triplex genus hebdomadum praescriptum erat; Exod. 22, 10 — 11. Lev. 25, 1 — 17. et Deut. 16, 9. 10. I. Hebdomas hebdomadum: periodus septem hebdomadum, seu 49 dierum a paschate usque ad festum pentecostis, quod, die 50ma incidens, inde dicitur festum hebdomadum, Deut. 16, 9 — 10.; II. hebdomas annorum: periodus septem annorum, ita ut septimus esset sabbathicus, quo erat vervactum totius regionis; III. hebdomas septem annorum sabbathicorum: periodus 49 annorum, quae anno quinquagesimo seu Jobelaeo claudebatur. Exod. 22, 10. 11. Lev. 25, 1 — 22. 26, 34.

§. 103. De mensibus et anno.

Mutationes lunae primam procul dubio temporis dimensionem suppeditarunt, neque tamen, ut quipiam opinantur, originem hebdomadibus dederunt, quia nequaquam 4 hebdomades, seu 28, sed 29½ dies efficiunt; neque primitus computationibus annorum occasionem dedisse censeri possunt; nam anni profecto primum juxta reditum aestatis vel fructuum maturescentium, numerabantur. Quum autem observaretur, post duodecim fere menses lunares redire fructus maturos, annus ad 12 menses lunares seu 354 dies determinatus fuerit; ast post 17 annos quo-

que observabatur, eodem redeunte mense omnia esse contraria; quare, ut ex historia diluvii liquet, tentatum fuit, menses ad cursum solis, 30 diebus definire; sed defectus 5 dierum post 10 vel viginti annos non observari non potuit. Hinc Moses Hebraeis annum et menses lunares reliquit, sacerdotes vero adstrinxit, ut secunda die paschatis, seu 16 post primam neomeniam Aprilis, maturum manipulum ad altare offerrent; hac ratione normam eis praebuit, annos lunares ad solares redigendi; si enim ultimo anni mense viderent, segetem statuto tempore non fore maturam, coacti erant, mensem intercalare, quod fere omni tertio anno accidebat. — Initium anni oeconomici ducebatur a mense septimo (Thischri), seu a prima neomenia Octobris; ecclesiastici vero anni initium, Exod. 12, 2. statutum fuit a mense spicarum (Nisan), seu a prima neomenia Aprilis, quia Hebraei 15ta hujus mensis ex Aegypto egressi sunt; atque ab hoc prophetae reliquos menses numerant, ut antiquior annus oeconomicus tantum in re rustica et civili observaretur.— Praeceptores Judaeorum quidem Septembrem et Martium initium duplicis hujus anni statuunt; ast post excidium Jerosolymorum, a Romanis, anni initium a Martio ducentibus, decepti fuisse videntur, ut quondam mensem intercalare omitterent; nam Josephus, et lingua quoque Syriaca et Arabica Rabbinis adversatur; et illa quoque, quae majoribus tribus diebus festis praescripta erant, Martio et Septembri non congruunt, ut J. D. Michaelis de mensibus Hebraeo-

rum in commentat. in soc. Reg. Goett. 1763 — 1768. prael. p. 10. seqq. ostendit.

Menses, qui יֶרַח, יַרְחֵי, יְרָחִים, et etiam a neomenia, a qua incipiebant, חֹדֶשׁ, חָדְשֵׁי, חֳדָשִׁים, dicebantur, olim anonymi erant, et numerabantur, solus primus nomine חֹדֶשׁ הָאָבִיב, mensis spicarum, insignitus erat, Exod. 13, 4. 23, 15. 34, 18. Deut. 16, 1. In exilio vero Hebraei adoptarunt nomina mensium Babylonica, quae sunt: I. נִיסָן, Nisan, Neh. 2, 1. Esth. 3, 7., jam olim חֹדֶשׁ הָאָבִיב, mensis spicarum, dictus, a prima neomenia Aprilis. — II. זִיו, זִו, Ziv., 1 Reg. 6, 1. 36. 37., etiam אִיָּר, Ijjar, dictus, a prima neomenia Maji. — III. סִיוָן, Sivan, Esth. 8, 9., a prima neomenia Junii. — IV. תַּמּוּז, Thammuz, a prima neomenia Julii. — V. אָב, Ab, a prima neomenia Augusti. — VI. אֱלוּל, Elul. Neh. 6, 75., a prima neomenia Septembris. — VII. תִּשְׁרֵי, Thischri, etiam יֶרַח הָאֵיתָנִים mensis perennium fluminum dictus, 1 Reg. 8, 2., a prima neomenia Octobris; initium anni civilis. — VIII. בּוּל, Bul, 1 Reg. 6, 38., etiam מַרְחֶשְׁוָן, Marcheschvan, dictus, a prima neomenia Novembris. — IX. כִּסְלֵו, Khislev, Zach. 7, 1. Neh, 1, 1., a prima neomenia Decembris. — X. טֵבֵת, Tebeth, Esth. 2, 16., a prima neomenia Januarii. — XI. שְׁבָט, Schebat, Zach. 1, 7., a prima neomenia Februarii. — XII. אֲדָר, Adar, Esth. 3, 7. 13. 8, 12. 9, 1., a prima neomenia Martii. — Mensis intercalaris a Judaeis dicitur וַאֲדָר.

Divisio anni in sex partes, jam §. 19. adducta, hic repetenda non est; ast longaevitatem primorum hominum praeterire non possumus; varia enim recentiores tentant, quibus illos annos centenos in totidem decennia mutent; jam annos illos primaevos in menses, jam in quadrantes anni, jam in hyemes vel aestates redigere satagunt, immemores vel ignari, orientales jam Gen. 8, 22., prout et adhucdum Arabes, annum dividere in sex partes sextas, et non tantum omnes sex partes, sed etiam menses, et quidem jam ad cursum solis exactos, memorari in historia diluvii, ne dicam, juxta hunc computum aliquos patriarchas jam quinto aut saltem decimo anno genuisse proles. Quae veteres quipiam de anno multo breviori referunt, non sunt nisi, ut Diodorus Sic. I. I. C. 26. disertis verbis dicit, conjecturae, quibus immensum numerum annorum, quem Aegyptii aliique nonnulli populi jactabant, explicarent.

§. 104. De Geometria, Mechanica et Geographia.

Mensurae longitudinis Gen. 7, 15—16., et planimetria Gen. 47, 20—27. occurrunt. In libro Job et Josuae, memoratur funiculus mensorius, קַו, חֶבֶל, allatus ex Aegypto, ubi, testibus omnibus antiquis, geometria inventa, et cogentibus Nili inundationibus, maxime exculta fuit. In hac regione Hebraei quoque tantum de geometria combiberunt, ut dein regionem Canaan geographice delineare, et funiculo mensorio dividere potuerint. Pondera librae, quae Gen. 23, 15—16. attinguntur, quaedam saltem rudimenta stereometriae nota fuisse, docent. — De mechanica

non quidem diserta mentio, sed plura alia, ex quibus ejus cognitio colligitur, occurrunt, ut navis Noachi, turris Babylonica, aedificia in Aegypto, currus, Genes. 41. 43. 45, 19. 50, 9. Exod. 14, 6—7., et machinae Aegyptiorum ad irrigandos agros, Deut. 11, 10. Ex his aliisque. quae progressu temporis plura memorantur, colligitur, plura instrumenta, quae ad illa paranda necessaria erant, vel quae aliunde praecedere debebant, cognita fuisse. — Notitiae geographicae in Bibliis tot obviae sunt, ut opus non sit, plura de iis dicere, vide Gen. 10, 1 — 30. 12, 4 — 15. 14, 1 — 16. 28, 2 — 29. 3. 42, 1 — 4. 49, 13 etc.; mentionem tamen meretur, sub Josua regionem Canaan geographice descriptam fuisse, Jos. 18, 9. In his et similibus aliqua rudimenta scientiae mathematicae deesse non potuerunt.

§. 105. Medicina.

Aegroti Babylone, et fortasse in pluribus aliis regionibus primum in viis publicis exponebantur, ut transeuntes consulerent, quae ipsis, simili morbo affectis conduxerint. Aegyptii in templa Serapis, et Graeci in templa Aesculapii deferebant aegrotos, et media, quibus sanati sunt, scripta, in his fanis conservabantur. Ex his, per experientiam cognitis medicamentis progressu temporis ars medica in scientiam redacta est, primum in Aegypto, multo recentiori aevo in Graecia, cujus tamen medici paulo post, Aegyptios longe superarunt. Quantum vero Aegyptii profecerint, ex notitiis medicis, quae in Pentateu-

cho de indiciis leprae occurrunt, facile colligitur. Auxilia quoque ab inanibus artibus petita fuisse, nil mirum, quum et Plinius plurimas medicinas referat, quae profecto effectus, quos eis adscribit, producere nequeunt. Medici, רֹפְאִים, רֹפֵא, occurrunt primum Gen. 50, 2. Exod. 21, 19. Job. 13, 14.; chirurgicae autem operationes quaepiam jam in circumcisione, Gen. 17, 11 — 14., latent. De cognitione diversarum internarum partium corporis humani plura in Bibliis occurrunt testimonia, etsi cadavera usque in aetatem Ptolemaeorum secta non fuerunt. Medicos internorum quoque morborum, ante Davidem adfuisse, testatur, quod 1 Sam. 16, 16. legitur consilium, Saulo insano suppeditatum. Inter Hebraeos, ut in Aegypto, ars medica sacerdotibus commissa fuit, qui, utpote magistratus reipublicae theocraticae, de lepra cognoscebant, Lev. 13, 1 — 14, 57. Deut. 24, 8 — 9. Occurrunt vero alii quoque medici, qui non videntur omnes fuisse sacerdotes, 1 Sam. 16, 16. 1 Reg. 1, 2 — 4. 15, 33. 2 Reg. 8, 29. 9, 15. Jes. 1, 6. Jer. 8, 22. Ezech. 30, 21. Prov. 3, 18. 11, 30. 12, 18. 16, 15. 29, 1. Carpitur autem 2 Paralip. 16, 12., rex Asa, non Dei, sed medicorum auxilium quaesivisse, quia medici illius aevi, frequenter non medicinis naturalibus, מַרְפֵּא, רְפוּאָה, sed mediis superstitiosis utebantur. Prae ceteris medicamentis laudatur balsamum, צֳרִי, צְרִי, Jer. 8, 22. 46, 11. 51, 11. Balnea mineralia neglecta non fuisse, argumento est Gen. 36, 14. Recentiori aevo medici Hebraei Graecos legebant, et non tantum scientia proficiebant, sed

etiam numero aucti sunt, Eccles. 38, 1 — 12. Marc. 5, 26. Luc. 4, 23. 5, 31. 8, 43. Joseph. Arch. XVII. 6, 5. Ceterum ex Thalmude Schabbath p. 110. constat, medicos Hebraeos solitos fuisse, salutare aegrotos: surge de morbo tuo, quod in ore Jesu Marc. 5, 41. effectum habuit; et in Thalmude Jerosol. Berachoth p. 9. sanus censetur aegrotus, qui manducare incipit, cf. Marc. 5, 43.

§. 106. Physica, Historia Naturalis et Philosophia.

Physica in oriente parum culta fuit, major opera navabatur historiae naturali, ex cujus tribus regnis quam plurima in Bibliis occurrunt, atque regnum quidem vegetabile et animale ipse rex Salomo descripsit, 1 Reg. 5, 13. — Philosophiae stricte sic dictae, occurrunt exempla in libro Jobi, in Psalmis 37. 39 et 73., atque in libris Proverbiorum et Ecclesiastis. In exilio Hebraei plures ideas novas, inprimis a Mehestannis receperunt, et in rem suam converterunt. Demum philosophiam Graecam didicerunt, qua auctor libri sapientiae egregie usus est. — Quum post exilium lingua librorum sacrorum jam non esset vernacula; in templo anno Sabbathico, quo lex praelegebatur, et in synagogis, quae demum exstruebantur, necessarii erant interpretes, qui praelecta interpretarentur. Hi linguam Hebraicam in scholis discebant, quarum doctores, qui ultimis duobus ante Christum seculis, philosophiam Graecam noverunt, nequaquam simplici interpretationi idiomatis Hebraici acquiescen-

dum esse rati, illa quoque, quae verbis Bibliorum edicebantur, ad normam philosophiae exigere satagebant; hinc paulo post contentiones natae sunt, quibus ortum suum debent sectae Pharisaeorum, Sadducaeorum et Essenorum. Inter Pharisaeos aetate Christi nova orta erant schismata; nam scholam Hillel inter et scholam Schammai agitabantur, ut Judaeorum praeceptores referunt, 18 acutissimae quaestiones, ex quibus erat et haec, quaenam caussa ad libellum repudii sufficiat. Matth. 19, 3. Si Schammai et Hillel Thalmudis, cum Samea et Pollione Josephi iidem sunt eruditi, qui 34 annos ante Christum floruerunt, Schammai seu Sameas dubio procul est Simeon, de quo Luc. 2, 25 — 35. sermo est, et filius ejus Gamaliel, in Thalmude celebris, est ille, qui Act. Apost. 5, 34. 22, 3. occurrit. — Eruditi, olim dicebantur חֲכָמִים, uti apud Graecos σοφοι, sapientes, aevo Christi autem nomine γραμματευς, סוֹפֵר, literatus, veniebant, et honoris compellatione רַב vel רַבִּי, i. e., magnus, nempe magister, salutabantur; septem autem celebriores, exemplo septem sapientum Graecorum, ampliori nomine רַבָּן insigniti fuerunt. Ipsi autem se dicebant filios seu discipulos sapientiae vel sapientum, quod cum voce φιλοσοφος convenit, Matth. 11, 19. Luc. 7, 31. Auctores sectarum dicebantur patres, Matth. 12, 27. 23, 1 — 9. Discipuli, תַּלְמִיד, תַּלְמִידִים, audiebant filii. Doctores Judaeorum, saltem quipiam, propria quidem auditoria habebant, docebant tamen etiam in synagogis, in templo, et ubicunque auditores inveniebant. Metho-

dus erat eadem, quae apud Graecos valebat, ut discipulus quipiam quaestionem proponeret, de qua doctor dissereret, Luc. 2, 46. Doctores nec ab ecclesia, neque a civitate instituebantur, nec salario gaudebant, nisi quod a discipulis dabatur, et honorarium, τιμή, dicebatur, 1 Tim. 5, 17.; ceterum exercitio artis vel opificii acquirebant, quibus vitam tolerarent. Cathedra sublimiori usos fuisse, ex Luc. 2, 46. 22, 3. quidem non efficitur, verisimile tamen est. Thalmudici tract. Berachoth praeter alias modestiae leges, quas eruditis ferunt, cavent, ne cum muliere loquantur, et ne cum plebejis mensae accumbant, Joh. 4, 27. Matth. 9, 11. Objecta doctrinae permulta, erant minutiae, quibus Thalmud scatet.

In scholis Judaeorum, quae post excidium Jerosolymorum Tiberiade et Babylone, seu Seleuciae, floruerunt, introductus est aliquis gradus academicus, qui a Maimonide Jad chazaka L. VI. 4. describitur. Praecipua, quae observabantur, erant: I. ratio vitae et doctrina candidati examinabatur; II. approbatus cathedram conscendebat, Matth. 23, 2.; III. pugillaris ei porrigebatur, in symbolum, ut omnia, ne memoriae elabantur, scribat; IV. tradebatur ei clavis, symbolum, ut nunc aliis scientiam recludat, Luc. 11, 52. V. Imponebatur ei manus, quod ex Num. 29, 18. sumtum est. VI. Committebatur ei jurisdictio, procul dubio duntaxat in discipulos. VII. Denique Tiberiade quidem רַב magnus, Babylone vero מָר dominus salutabatur.

Caput septimum.

De mercatura.

§. 107. Antiquitas mercaturae.

Mercatura in oriente, antiquissimo aevo orta, et paulo post multum provecta fuit; hinc viae publicae, vada fluviorum et pontes, jumenta et navigia quoque ad transvehendas merces, mensurae, pondera atque pecunia, in historia etiam antiquiori passim occurrunt. Gen. 12, 5. 23, 16. 37, 25 — 26. 42, 1 — 5. 49, 3. 10, 4 — 5. Jud. 5, 17. Exod. 20, 23. 25, 4. Lev. 20, 19. Deut. 3, 14. 19, 3. Jos. 13, 2. 12, 5. 13, 13. 19, 3. 1 Sam. 27, 8 — 10. 2 Sam. 3, 3. 13, 37. 15, 8.

§. 108. Commercium Phoenicum, Arabum et Aegyptiorum.

Phoenices olim in mercatura primas tenebant. Merces ex toto oriente, vel ipsi, vel per conciliatores coëmebant, et navibus in mari mediterraneo ad littora Africae et Europae devehebant, argentum, et merces reportantes, quas in oriente divendebant. Metropolis eorum prima erat Zidon, dein Tyrus, 240

annis ante templum Salomonis, seu 1251 ante Chr. condita. Emporia vix non ubique terrarum habebant; ceteris autem eminebant Carthago et Tartessus, seu תַּרְשִׁישׁ in Hispania, unde naves, quae longinquiora itinera suscipiebant, אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ dicebantur. De commerciis eorum legatur Ezech. 27 — 28. et Jes. 23. — Incolae Arabiae felicis mercaturam cum Indis tractabant, et merces partim per fretum Babel-Mandeb in Habessiniam et Aegyptum; partim vero per sinum Persicum et Euphratem, Babylonem; et partim per sinum Arabicum in portum Etziongeber deportabant; hinc eis venerunt illae divitiae, quas antiqui fortasse nimis extollunt. — Aegyptiorum mercatura inchoat cum rege Necho vel Necao et ejus successore Psammeticho, eluctari tamen non potuit, donec ab Alexandro Tyrus eversa, et Alexandria condita fuisset.

§. 109. Viae mercatorum.

Phoenices recipiebant merces Indicas partim ex sinu Persico, ubi in insulis Dedan, Arad et Tyro, colonias habebant; partim ab Arabibus, qui eas jam itinere terrestri per Arabiam, jam per sinum Arabicum usque in portum Etziongeber devehebant, unde itinere terrestri Gazam, et hinc in Phoenicen deportabant. Has extraneas merces Phoenices illis, quas ipsi parabant, augebant, et mari mediterraneo in omnes alias orbis plagas deportabant. Aegyptii olim merces recipiebant a Phoenicibus, Arabibus, Africanis, et Habessiniis, in quorum regione adhucdum insignia rudera empo-

riorum supersunt; recentiori autem aevo ipsi quoque merces Indicas propriis navibus adportabant, et demum per mare mediterraneum in alias orbis plagas devehebant. Praecipuum vero in oriente commercium erat terrestre; hinc in Bibliis naves fere non memorantur, nisi Ps. 107, 23 — 30., et ubi sermo est de Phoenicibus, vel de Salomonis et Josaphati re nautica. — Ex Palaestina in Aegyptum duae erant viae notatu dignae; altera in littoribus maris mediterranei a Gaza usque Pelusium, quae tribus diebus conficiebatur; altera a Gaza ad brachium Elaniticum sinus Arabici, quae nunc ad montem Sinai flectitur, et fere mense absolvitur.

§. 110. De vectura mercium terrestri.

Etsi antiqui orientales curribus utebantur, mercatores tamen merces camelis, qui in desertis facilius aluntur, et aestus patientiores sunt, vehebant, et, ne a praedonibus spoliarentur, multi congregati iter faciebant, sicut adhucdum in oriente usitatum est, et major quidem societas peregrinantium dicitur karvân vel karavân, אֹרְחָה, אֹרְחוֹת, אוֹרְחִים; minor vero kafle vel kafile, הֲלִיכָה, συνοδία, Job. 6, 18 — 20. Gen. 37, 25. Jes. 21, 13, Jer. 9, 1. Jud. 5, 6. Luc. 2, 44. Suppellectilia itineris sunt: stratum, stragulum, tapetum in quo sedeatur, corium rotundum loco mensae, lebetes vel ollae aliquae aereae stanno obductae, patera aerea stanno obducta, quae sub veste ante pectus portatur, et ex qua bibitur, 1 Sam. 26, 11 — 12. 16.; utres pro aqua, et, prout

facultates ferunt, tentorium, luminaria et annona, Ezech. 12, 3. — Per deserta conducitur dux viae, qui fontes, cisternas, et semitas novit, quas ex lapidum cumulis, ex indole et odore soli, et, omnibus aliis deficientibus, ex stellis dignoscit, Num. 10, 29 — 32. Jer. 31, 21. Jes. 21, 14. — Omnibus paratis, peregrinantes conveniunt aliquo ab urbe intervallo, et princeps, qui ab ipsis ex ditissimis itineris sociis eligitur, indicit diem discessus. — Ita quoque actum fuit in itineribus Hebraeornm ad sacrum tabernaculum, et ad templum Jerosolyma. — Itinera quotidiana plerumque diluculo aut noctu inchoantur, et ita instituuntur, ut in statione, in qua, si fieri possit, sit aqua, Job. 6, 15 — 20., tempestive adveniant, atque adhuc interdiu omnia parare possint, quae necessaria sunt. In itinere nocturno non raro, ne quisquam facile aberrare possit, faces seu lampades, in perticis fixae, praeferuntur, quarum vicem Hebraeis in Arabia, supplevit nubes lucens. Nisi urbs quaepiam attingatur, peregrinantes castra metantur, et noctu securitatis caussa, alternis vigilias agunt. In urbibus sunt hospitia publica, quae Ghan et Karvanserai dicuntur, in quibus habitatio gratis habetur. Aedificia sunt ampla, in quadrum disposita, in quorum medio area est. Hujusmodi hospitium primum Jerem. 41, 17. occurrit, ad urbem Bethlehem situm, sub nomine גֵרוּת כִּמְהָם; Graecis haec aedificia nominibus πανδοχειον, καταλυσις et καταλυμα veniebant, Luc. 2, 7. 10, 34.

§. 111. Commercium Hebraeorum.

Moses dubio procul situm Palaestinae, ad commercia peropportunum esse, non ignoravit, neque tamen in favorem mercaturae ullas leges tulit, inprimis quia Hebraei, ad veram religionem conservandam consecrati, sine dispendio inter idololatras dispergi non poterant. Itaque solam bonam fidem in emtione et venditione inculcavit, Levit. 19, 36 — 37. 21, 9. Deut. 25, 12 — 16., et reliqua futuro aevo commisit; mercaturae tamen occasionem dedit per tria festa majora, ad quae omnes mares adulti quotannis in unum locum convenire debebant; nam inde factum est, ut, qui vendendum quid habebant, illuc adferrent, ubi plures emtores sperabant; et qui emere quidpiam cogitabant, differrent in illum locum, ubi plures venditores praevidebant, quod demum mercatores quoque attraxit. — Quia vero Moses commercia extranea non interdixit, Salomo non tantum mercaturam equorum fecit, ut supra dictum est; sed etiam naves ex portu Etziongeber per sinum Arabicum in Ophir, quae probabilius est Africa, et usque in Hispaniam emisit; 2 Reg. 9, 26. 2 Paralip. 9, 21. Hoc commercium, etsi quaestuosum, post obitum Salomonis neglectum fuisse videtur, et quum Josaphat illud restituere vellet: naves in ipso portu scopulis allisae, perierunt 1 Reg. 22, 49 — 50, 2 Paral. 20, 36. Alias Joppe erat portus Jerosolymorum, minus quidem commodus, in quo tamen naves quoque majores, in Hispaniam tendentes, appellebant, Jon. 1, 3.; et aetate Ezechielis Jerosolymis tanta erant

commercia, ut in invidiam Tyri inciderent, Ezech. 26, 20. Post exilium Hebraei quam plurimi erant mercatores, qui in omnes plagas diffundebantur, atque demum princeps Simon in Judaea quoque portum ad Joppen commodiorem reddidit; hinc rex Antigonus Pompejo delatus est, emisisse piratas. Denique Herodes ad Caesaream novum portum condidit.

§. 112. De mensuris et ponderibus.

Ad mercaturam pecunia, mensurae et pondera necessaria sunt, quae in Asia antiquissimo jam aevo definita fuerunt, et eorum normae a Mose Hebraeis in sacro tabernaculo suppeditatae sunt, ut, sicut in Aegypto, sacerdotes rectitudinem ponderum et mensurarum curarent. Hae normae transierunt deinceps in templum; eo autem everso perierunt, et jam caveri non poterat, ne mensurae et pondera sensim mutarentur. Hebraei sub ditione aliena, ponderibus et mensuris dominorum suorum non uti non poterant, uti jam Ezechiel cubitum recentiorem et minas novas memorat. Quare distinguenda sunt pondera et mensurae ante et post exilium, et ea, quae interpretes Alexandrini et Josephus Flavius referunt, in antiquius aevum transferenda non sunt. Quanta autem fuerint ante exilium pondera et mensurae, accurate definiri non potest.

§. 113. Mensurae longitudinis.

Mensuras longitudinis gentes fere omnes a corpore humano desumserunt, et quantae fuerint apud

Hebraeos ante exilium, nonnisi ex mediocri corporis humani habitudine colligi potest. — I. אֶצְבַּע, digitus, nempe latitudo digiti, aetate Christi 10 linearum Parisiensium, quae non aequant 10 lineas Viennenses, quia pes Viennensis 4 lineis minor est Parisiensi; ex quo sequentes mensurae aevi recentioris, facile aestimantur. — II. טֶפַח, טֹפַח, palma, seu quatuor digiti, 1 Reg. 7, 26. conf. 2 Paral. 4, 5. Jer. 52, 21. — III. זֶרֶת, spithama ab extremitate pollicis usque ad extremitatem digiti auricularis, seu tres palmae, Exod. 28, 16. 39, 9. 1 Sam. 17, 4. — IV. אַמָּה, cubitus, a cubito usque ad radicem manus, Ezech. 41, 8., seu quatuor palmae, quae sextam partem altitudinis corporis humani efficiunt, Deut. 3, 11. 1 Sam. 17, 4. Ezechiel memorat c. 40, 5. c. 43, 13., cubitum quinque palmarum, quae aequant longitudinem a cubito usque ad elevationes ante digitos manus; hic esse videtur cubitus Babylonius, de quo etiam 2 Paral. 3, 3. mentio fit, conf. Herodotum I. 178. et Solinum 56, 2. — V. גֹּמֶד, Jud. 3, 16.; ut videtur, longitudo totius brachii. — VI. קָנֶה, calamus mensorius sex cubitorum, seu longitudo corporis humani; Ezechiel c. 40, 5. memorat calamum Babylonium sex palmis longiorem. — VII. Στάδιον, stadium, Chald. רֵיסָא, mensura Graeca, a Judaeis adoptata, 125 passuum geometricorum, fere 100 orgiarum Viennensium, seu sexcentesima pars gradus, Luc. 14, 13. Joh. 6, 19. 11, 18. Apoc. 14, 20. 21, 16. Stadium vero Aegyptiacum tantum est 67 orgiarum et 2 pedum. — VIII. Ὁδὸς

σαββατε, via Sabbathi, 6 aut 7 stadiorum, Act. Ap. 1, 12. Hanc mensuram recentiores Judaei ex Exod. 16, 29. exsculpserunt. — IX. Μίλιον, milliare Romanum, 1000 passuum geometricorum, seu 8 stadiorum, fere milliare Italicum, Matth. 5, 41. — X. כִּבְרַת הָאָרֶץ, Gen. 35, 16. 18, 7. 2 Reg. 5, 19., ex versione Alexandrina ἱππόδρομος, cursus equi, qui juxta Arabes fere explet tres quadrantes milliaris Germanici, seu Parasangam, qua voce Pheschito interpretatur. — XI. דֶּרֶךְ הַיּוֹם, iter diei, quod jam majus, jam minus est, medium tamen est 150. ut apud Romanos, vel 160 stadiorum, ut Herodotus V. 53. exponit, seu quatuor milliarium Germanicorum.

§. 114. Mensurae cavae.

I. קֹמֶץ, manipulus, vel pugillus, mensura non accurate definita, Levit. 2, 2. 5, 12. 6, 8. — II. עֹמֶר, Omer, pro aridis, ut ex Exod. 16, 16. 18, 22. 32. 33. 36. liquet, quantum personae cuilibet pro victu quotidiano assignabatur; igitur idem ac χοῖνιξ, choenix Graecorum, etsi hinc inde variabat, Apocal. 6, 6., fere 40ma aut 36ta pars modii Viennensis. — III. אֵפָה, אֵיפָה, Aegyptiacum οιφι, pro aridis, capiebat decem omer, ut annotatum legitur Exod. 16, 36., qui locus quidem dubius, sed antiquissimus est, quia in omnibus versionibus, et in ipso quoque textu Samaritano habetur. Epha itaque fere 4ta pars est modii Viennensis. Ejusdem quantitatis erat Bathus, בַּת, pro liquidis. Josephus vero Archaeol.

VIII. 2, 9. comparat bathum 72 ξεςαις, et μετρητη, qui tertia parte major erat amphora seu pede cubico Romano, adeoque, quum pes Romanus aequalis sit fere 11' pollicibus Viennensibus, bathus aetate Christi Joh. 2, 6., fuit 15½ seu fere 16 pollices Viennenses longus, latus et altus. — IV. סְאָה, Sea, videtur esse nomen Hebraicum ejusdem mensurae, quae nomine Aegyptiaco Epha dicta fuit, conf. Gen. 18, 6. cum Jud. 6, 19. et 2 Reg. 7, 16.- 18. 1 Sam. 25, 18.; ab aliis putatur esse tertia pars Ephae. In N. F. satum, σατον (a סָאתַיִם) Matth. 13, 33. Luc. 13, 21., ex Josepho definiendum est, qui Archaeol. IX. 2. dicit esse μοδιον και ἡμισυ ιταλικον, qui erat tertia pars amphorae; ex calculo Eisenschmidii σατον erat 674 pollicum cubicorum Parisiensium, seu fere 15 pollices Viennenses longum, latum et altum, sed, ut videtur, minus recte. — V. חֹמֶר, Chomer, pro aridis et liquidis, etiam כֹּר dictus, decem Ephas capiebat. Itaque לֶתֶךְ, ejus dimidium, quinque ephis aequale erat. — VI. קַב, Kab, de aridis duntaxat occurrit 2 Reg. 6, 25., ex quo loco liquet, parvam fuisse mensuram. — VII. הִין, Hin, pro liquidis, cujus dimidia, tertia, quarta et sexta pars memoratur; reputatur 6ta pars bathi, quod locis, in quibus occurrit, utcunque congruit. — VIII. לֹג, Log. duodecima pars Hin. — IX. פּוּרָה, Phura, Jes. 63, 2. est torcular; ast Hagg. 2, 16. videtur esse nomen ignotae mensurae Persicae. — X. Ξεςης, sextarius Romanus, 48va pars amphorae. — XI. Μοδιος, modius Romanus, pro aridis, tertia pars ampho-

rae seu pedis cubici Romani. — XII. Μετρητης, mensura Graeca, tertia parte major quam amphora Romana, seu 1⅓ pedem Romanum longa, lata et alta. — Ex his emenda, quae in Germanica Archaeologia de his mensuris scripsi.

§. 115. De ponderibus et pecunia.

In oriente jam aetate Abrahami valor mercium, ad certam quantitatem argenti, definiebatur, cujus puritas a mercatore notata erat, כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר, Gen. 23, 16.; de moneta vero ante exilium nullum occurrit vestigium. Argentum, כֶּסֶף, olim nequaquam in partes certi ponderis, divisum erat; quare in bilance, מֹאזְנַיִם, פֶּלֶס, raro in lance seu vecte, קָנֶה, Jes. 46, 6. ponderabatur, seu pendebatur, vel appendebatur. Hinc mercatores, vel qui quidpiam emere vel vendere cogitabant, bilancem et pondera, quae e lapidibus parata erant, et hinc אֶבֶן et אֲבָנִים dicebantur, in cingulo portabant, Lev. 19, 36. Deut. 25, 13—18. Prov. 10, 20. 11. 1. 16, 11. Mich. 6, 11. Fraudulenti duplicia pondera, leviora et graviora, אֶבֶן וָאֶבֶן, gestabant, ut in rem suam, jam his, jam illis uterentur. Ex his liquet, pecuniam et pondera ad eandem normam aestimanda esse. Aurum usque ad Davidem non erat norma valoris, sed merces pretiosa, quae aeque ad bilancem exigebatur. — Antiquissimum pondus et simul genus pecuniae, est קְשִׂיטָה, ignotae quantitatis, Gen. 33, 19. Jos. 24, 32. Job 42, 11. — Aetate Mosis autem pondus praecipuum dicebatur שֶׁקֶל, siclus, ejus dimidium

בֶּקַע beka, et pars vigesima גֵּרָה gera. Centum sicli dicebantur מָנֶה, μνα, μνα, mina, 2 Paral. 9, 16. conf. 1 Reg. 10, 17.; et 30 minae seu 3000 sicli efficiebant כִּכָּר, talentum, Exod. 38, 25—26. Talentum autem Graecorum pro varietate regionum variabat; Atheniense 6000 drachmis computabatur.

§. 116. Valor ponderum et pecuniae ante exilium.

Rabbini quidem, uti adhucdum Persae, valorem ponderum ad numerum granorum hordei, aestimant; antiquae autem gentes grana siliquarum pro minimo pondere usurpabant, et cum arbores, quae hos fructus ferunt, in Palaestina sint copiosae, dubio procul Hebraeorum גֵּרָה, nomen minimi ponderis, granum siliquarum est, quocum concinit etymologia a גָּרַר traxit, detraxit. Fannius, Augusto coaevus, dicit: „semina sex aliis siliquis latitantia curvis, at- „tribuunt scriplo --- scripla tria drachmam faciunt." Hinc drachma aequat 18 siliquas, quas Eisenschmid de Ponderib. et mens. p. 23., invenit esse aequales 87 vel 88 granis Parisiensibus; quare viginti siliquae seu gerae Hebraeae, i. e., siclus = 96 vel 97 granis Parisiensibus, id est 26½ cruciferis, et גֵּרָה fere = 5 siliquis, fere = 1⅓ cruciferis nostris. — Sub monarchia Hebraeorum erat etiam siclus et pondus regium, אֶבֶן הַמֶּלֶךְ, quo capilli Absalomi appendebant 200 siclos; quum autem optima coma viri, reperta sit 10 semiunciarum: siclus regius erit 12. vel, si

capilli Absolomi alterum tantum effecerint, 24 granorum Parisiensium, = 2½, vel ad summum = 5 cruciferis nostris. — Aurum, זָהָב, בֶּצֶר, כֶּתֶם, חָרוּץ, פָּז, iisdem ponderibus appendebatur; valor autem definiri nequit, quia ratio ejus ad argentum non liquet; id modo constat, siclum aureum, 1 Paral. 12. 25., non valuisse, ut Joh. D. Michaelis opinatus est, 1½ aureum nostrum, sed, quia siclus regius erat, 4tam, vel ad summum tertiam partem nostri aurei, qui 65 grana Parisiensia appendit.

Hac definitiones non sunt accuratae, inprimis si simul consideretur diversa metalli puritas, de qua in Bibliis frequentior recurrit mentio, uti Ps. 12, 7. argentum septies defoecatum, et alias aurum quoque purius singularibus nominibus פָּז, חָרוּץ, vel epithetis אוּפָז, אוֹפִיר distinctum, quod aurum solidum esse videtur.

§. 117. Pondera et monetae post exilium.

In exilio et post reditum pondera et monetae aliarum gentium invaluerunt. Hinc Ezechiel c. 45, 12. memorat minas exoticas 15, 20, et 25 siclorum. Dein Hebraei usi sunt moneta Persarum, Graecorum et Romanorum; ast principes Hasmonaei proprias quoque monetas cuderunt. — Nummus antiquissimus est aureus Persicus דַּרְכְּמֹן, אֲדַרְכְּמֹן, 1 Paral. 29, 7. Ezr. 2, 69 8, 27. Neh. 7, 70 — 72., δαρεικος, nequaquam a Dario rege, sed a Persica voce دارا vel داراب, rex, denominatur, quia erat pecunia regia, opposita argento a mercatoribus signato. Exhibebat effigiem regis, et altera facie sagittarium

tiara acuminata ornatum, atque sinistra arcum, dextera vero sagittam tenentem. Pondus ab interprete Alexandrino drachmae comparatur, = 87 granis Parisiensibus, id est 1¼ aurei imperialis; Suidas, scholiastes Aristophanis εκκλησ. v. 598, et Harpocration, Daricum valere dicunt 20 drachmas. — Praecipua moneta Graeca erat ςατηρ, qui Matth. 17, 26 — 27. duobus dimidiis siclis, seu siclo integro aequalis ponitur. Quatuor drachmis constabat, unde et τετραδραχμον dicebatur. Juxta pondus siliquae, supra expositum, esse deberet 348 granorum Parisiensium; ast exemplaria, quae multa supersunt, fere pondus 302 usque 324, ad summum 333 granorum exhibent. Quo recentiores sunt hi nummi, eo quidem elegantiores, minoris vero ponderis; unde liquet, sumtus excusionis in valorem fuisse computatos. Si illis exemplaribus, quae superesse, et bilanci appensa fuisse diximus, addatur, quod usu detritum fuit: pondus tamen aetate Christi non superaverit 316 grana Parisiensia, = 1 fl. et 24 cruciferis nostris. Scoria fere ½ reperta est. Exhibent plerumque caput Minervae, atque altera parte noctuam et monogramma vel nomen. — Drachma itaque, δραχμη, erat quarta stateris pars, fere = 21 cruciferis nostris. Alexandriae autem drachma erat alterum tantum, adeoque 42 cruciferorum nostrorum. — Drachmae in commercio quotidiano quidem aequalis habebatur Denarius, δηναριον, nummus Romanus; verus autem valor septima parte minor erat. Exhibet altera facie deam Romam seu victoriam, altera vero currum, cui duae

bigae equorum junctae sunt, aevo autem recentiori effigiem Caesaris, Matth. 22, 19.

Ad pondus stateris, princeps Judaeorum Simon 1 Macc. 15, 16., siclos cudit, qui itaque 316 fere grana, seu 1 florenum et 24 cruciferos nostros aequabant. Qui adhucdum supersunt, characteribus antiquis insigniti, genuini censentur, etsi aliqua forte exemplaria, recentiori aevo ad normam antiquorum fabricata fuerint. Signatio est varia, uti in Archaeol. Germ. P. I. T. I. tab. V. nro. 5. 6. Tom. II. tab. VI. et tab. X. nro. 8. exhibui.

Ἀσσάριον, as, nummus Romanus aeneus, qui aetate Christi erat dimidiae unciae; altera facie effigiem olim Jani, recentiori aevo Caesaris, et altera puppim repraesentabat Matth. 10. 29. Luc. 12. 6. Asses 16 erant aequales denario. — Quarta pars assis erat Κοδράντης, quadrans, nummus aeneus; 64 quadrantes aequales erant denario, Matth. 5, 26. Marc. 12, 42. — Λεπτόν, minutum, moneta Graeca aenea, dimidium quadrantis; adeoque 128 minuta aequalia erant denario. Marc. 12, 42, 59.

Pondus, λίτρα dictum, pro diversitate regionum variabat, ita quidem, ut merces plures ad litram regionis, ex qua advectae erant, venderentur; quare valor litrarum Joh. 12, 3. 19, 39. definiri nequit.

Notandum autem est, olim argentum et aurum fuisse rarius, et hinc eo majoris valoris; quarto seculo ante Christum valor se habebat ad valorem in Anglia 1780 fere ut 10 ad 1, ut tunc quis 440 granis argenti, tantumdem

emere potuerit, quod dicto anno in Anglia, 4400 granis, seu integra Marca emebatur.

Caput octavum.

De vestitu.

§. 118. Materia vestium.

Protoparentes primum se foliis ficuum, dein pellibus contegebant, quae progressu temporis certo modo subactae sunt. Inventa demum sunt coactilia, ex pilis animalium coagmentata, quae novum quasi pellium genus praebebant, donec tandem pili, lana, gossypium et linum in fila ducerentur et texerentur, quae omnes artes summam antiquitatem attingunt, Gen. 14, 23. 31, 18 — 19. 37, 3. 38, 28. 41, 42. 45, 22. Job 7, 6. 31, 20. Aegyptus olim ab his erat celeberrima, ubi Hebraei tantum didicerunt, ut ipsis quoque Aegyptiis praecellerent, 1 Paral. 4, 21., et dein in Arabia pro sacro tabernaculo omnia, quae erant hujus generis, pararent, atque acu quoque pingerent. Materia majoris aestimata erat pannus xylinus, sequebatur pannus laneus, dein lineus, et denique qui ex pilis animalium parabatur. — Sericum antiquiori aevo non occurrit, nisi forte Ezech. 16, 10. 13. מֶשִׁי sericum sit; id saltem constat, Alexandrum in Persia sericum invenisse, et probabilius jam illae

vestes Medicae, quas Persae sub Cyro cum suis commutaverunt, sericae erant. Vide Archaeol. Germ. P. I. T. II. tab. VII. nro. 12. In occidente sericum serius invaluit.

§. 119. De coloribus vestium.

Color panni xylini albus et purpureus ceteris praeferebatur. Xylinus albus, qui olim שֵׁשׁ et בַּד, demum etiam בּוּץ, βυσσος, byssus, dicebatur, erat vestitus festus, quo inprimis divites et proceres utebantur. Fullones, כֹּבְסִים, singulari arte splendentem albedinem inducebant, ad quod cinerer clavellatos herbae בֹּרִית. et etiam urinam putrefactam adhibebant; quare, ne foetor molestus esset, extra urbes habitabant, Jes. 7, 3. Xylinus pannus purpureus, אַרְגָּמָן, רַגְמָה, Chald. אַרְגְּוָן, sanguine venae, in faucibus muricum haerentis, operose tinctus erat; laus ei summa, color sanguinis concreti, nigricans aspectu, idemque suspectu refulgens, et hujus generis erat purpura Tyria; color ruber nigricante deterior. — Hoc pretiosissimo colore utebantur reges et regia stirpe nati. Luc. 16, 19. Apoc. 18, 12. — Color coccineus primo Gen. 38, 28., et dein persaepe occurrens, magni aestimabatur. Parabatur ex cocco, seu ex ovis insectorum ilici immissis; hinc a verme תּוֹלַעַת, nuncupatur. Pannus xylinus hoc colore bis tingebatur; hinc etiam שָׁנִי et תּוֹלַעַת שָׁנִי, dibaphus, dicebatur; כַּרְמִיל, 2 Paral. 2, 6. 13. 3, 14., ejusdem coloris nomen est Persicum

كرمال, ruber color vermis, قرمس vel קִרְמִז, dicti, unde gallicum carmoisin descendit. — Hyacinthinus color, תְּכֵלֶת, a pisce sepia, ut videtur, qui quoque תְּכֵלֶת dicebatur, cognominatus, non minus placebat, Ezech. 23, 6. Color niger non erat nisi viliorum vestium, et inprimis lugubrium. — Versicolores vestes, כְּתֹנֶת פַּסִּים, praecipuis accensebantur, Gen. 37, 3. 23. 2 Sam. 13, 18. — Materia vestium, jam aetate Mosis quoque acu pingebatur, non modo filis gossypii et lini versicoloribus, sed etiam aureis, quae ex subtilibus auri laminis scindebantur; si sola altera facies acu picta erat, רִקְמָה, רְקָמוֹת; si utraque, רִקְמָתַיִם dicebatur, Exod. 25, 36. 35, 35. Jud. 5, 30. Ps. 45, 10. Ezech. 16, 10. Quaenam autem sit materia aut vestis, שַׁעַטְנֵז, quae Hebraeis Levit. 19, 19. Deut. 22, 11. interdicitur, non convenit; explicatur quidem mox per צֶמֶר וּפִשְׁתִּה יַחְדָּיו, seu quae lana et lino simul constaret; ast id, dubium non tollit. Josephus testatur, suo aevo sententiam valuisse, vestes esse acu pictas, quas dicit, fuisse praerogativam sacerdotum: verum lex universalis erat, et etiam sacerdotes obligabat. Fortasse est illa vestium materia, teste Aryda, adhuc dum in oriente pervulgata, cujus subtegmen, لُحمة, עֵרֶב, est lana, stamen autem, سَدى, שְׁתִי, est gossypium, ut Moses Hebraeis communi aliis gentibus veste interdixerit.

§. 120. De tunicis.

Simplicissima, ideoque antiquissima vestis est, plebejis in oriente adhucdum usitata, حرم, احرام, dicta, nempe linteum vel pannus, qui cingulo circa lumbos in orbem alligatur, et usque ad genua pertingit. In Bibliis primum nomine כֻּתֹּנֶת insignitur, dein vero sub nomine cinguli חֲגוֹרָה latet, et homo hoc solo panno cinctus, nudus esse dicitur, Job 24, 7. 10 Jes. 20, 2—4. Mich. 1, 8. Joh. 21, 7. — Quum anterior pars hujus perizomatis, ne vento elevaretur, cum posteriori parte inter pedes colligaretur: ortae sunt caligae, מִכְנָסַיִם, quae aetate Mosis non usque ad genua pertingebant, Exod. 28, 42.; progressu vero temporis usque ad talos prolongatae sunt. Moses, Exod. 28, 42., caligas has breves sacerdotibus, ob adjuncta ministerii sacri, praecipit; unde colligitur, alias non multum fuisse usitatas, quod et adhucdum in diversis orientis regionibus observatur. Si Strabo p. 734. refert, Persas triplicibus caligis indutos fuisse, de recentiori aevo loquitur, ex quo sunt Dan. 3, 21. caligae exteriores סַרְבָּל, Persis سلوار, Syris שרבלא et Arab. سراول dictae. Orientales tamen, sive caligis careant, sive iis vestiti sint, micturi, locum remotum quaerunt, et se demittunt, ut nonnisi proletarii stantes, in parietem mingant, qui designantur expressione illa מַשְׁתִּין בְּקִיר, mingens ad parietem, 1 Sam. 25, 22. 34. 1 Reg. 14, 10. 16, 11.

13. 21, 21. 2 Reg. 9, 8. — Hoc perizoma progressu temporis prolongatum fuit usque ad collum, et demum etiam manicae breviores, denique longiores, totum brachium tegentes, appositae sunt, ut tunica perfecta prodiret, quae primum, ut illud perizoma, usque ad genua pertingebat, demum autem usque ad talos prolongabatur. Haec vestis dicitur כְּתֹנֶת, χιτών, et primum quidem arcte corpori adhaesit, demum autem laxior facta est. — Babylonii, Aegyptii, et Persae, super hac tunica induebantur alia simili veste, plerumque pretiosiori, qua etiam Hebraeos potentiores usos fuisse comperimus, Prov. 31, 21. Matth. 10, 10. Luc. 9, 3. Marc. 6, 9. Arch. Germ. P. I. T. II. tab. VIII. nro. 14.

§. 121. Cingulum.

Quum illud perizoma in tunicam transformaretur, cingulum, אֵזוֹר, חֲגוֹר, חֲגוֹרָה, conservatum fuit, ne nempe tunica ambulantem impediret; quare, qui domi forte discincti erant, exeuntes cingebantur, 2 Reg. 4, 29. 9, 1. Jes. 5, 27. Jer. 1, 17. Joh. 21, 7. Act. Ap. 12, 8. Erat et est adhucdum in Asia duplex genus cingulorum: alterum commune coriaceum, אֵזוֹר עוֹר, ζώνη δερματίνη, latitudine dimidii pedis, et fibulis instructum, quibus ad ventrem clauditur, 2 Reg. 1, 8. Matth. 3, 4. Marc. 1, 6.; alterum pretiosum ex gossypio, vel lino, אֵזוֹר פִּשְׁתִּים, nunc quidem etiam ex serico textum, olim autem acu pictum, latitudine palmae, quod anterius ad ventrem colligabatur Jer. 13, 1., Foeminae cingulum non raro

bulla vel umbilico pretioso, שֹׁרֶר, claudebant, Cantic. 7, 3., et gestabant etiam cingula pretiosissima, קִשֻּׁרִים, et fasciam pectoralem, פְּתִיגִיל; atque ipsum quoque cingulum laxius, et aliquantum infra lumbos ligabant, quum viri cingulum perpetuo in lumbis gestarent; unde dicitur cingulum lumborum, אֵזוֹר מָתְנַיִם, et cingere lumbos, אָזַר מָתְנַיִם, 1 Reg. 18, 46. Prov. 31, 17. Jes. 11, 5. Jer. 1, 17. Arabes cultrum vel pugionem in cingulo portant, quod etiam Hebraeis consuetum fuit, 2 Sam. 20, 8 — 10., et observatur quoque in ruderibus Persepolitanis. Ceterum cingulum simul erat marsupium, in quo pecunia et quidquid necessarium erat, gestabatur, 1 Sam. 25, 13. 2 Sam. 18, 11. Matth. 10, 9. Marc. 6, 8.

§. 122. De superindumentis.

Vestis, quae super tunica induebatur, שִׂמְלָה, שַׂלְמָה, nonnunquam etiam בֶּגֶד, ἱμάτιον, dicta, simplicissima, ideoque antiquissima, est pannus quadratus diversae magnitudinis, plerumque autem 5 — 6 cubitos longus, et 5 — 6 pedes latus, qui corpori circumvolvitur; quum autem eundo rursum decideret, coelo sereno commodius gestabatur: nempe vel duo anguli oppositi in brachia imponebantur, ut ipse pannus duobus aliis angulis in dorso penderet; illi duo anguli, in brachia inflexi, dicuntur alae vestis, כָּנָף, כַּנְפֵי, כְּנָפַיִם, 2 Sam. 15, 20. Hagg. 2, 12. Zach. 8, 23.; vel pannus, juxta duos angulos oppositos convolutus, conjiciebatur in humerum sinistrum, et pars posterior per dorsum, anterior per pectus

trahebatur sub axillam dexteram, ibique connectebatur, ut commode penderet. Si pannus erat minoris formae, fere ut pallium gestabatur. Hoc panno etiam onera quaecunque involvi, et commode portari poterant, Exod. 12, 34. 2 Reg. 4, 39. Pauperes noctu se totos hoc panno involvebant, et super cingulum expansum, lapide capiti supposito, decumbebant, uti in Asia adhucdum fieri consuevit; quare Moses consuetudinem, ne superindumentum oppignoratum, per noctem retineatur, in legem convertit, Job. 22, 6. 24, 7. Exod. 22, 25 — 26. Deut. 24, 13. Lex, etsi saluberrima, ab avaris tamen violabatur, Ezech. 18, 7. 16. Amos 2, 8. Aetate Christi creditores, non superindumentum, sed tunicam, de qua nulla lex exstabat, pignus accipiebant, quo collineat Jesus Matth. 5, 40. — Occasione violati Sabbathi, Moses, Num. 15, 32 — 41., legem tulit, ut Hebraei in quatuor angulis hujus amictus, gestarent in vittis hyacinthinis fimbrias, צִיצִית, Chald. כְּרַסְפְּדוֹן, κρασπεδον, ut in intuitu earum recordarentur legum, Matth. 9, 20. Luc. 8, 44. — Ex variis mutationibus hujus indumenti, prodiit I. מְעִיל, Meil, vestis xylina omni parte clausa, foraminibus duntaxat pro transmittendis brachiis et capite patens; pertingebat usque ultra genua; II. אֵפוֹד, Ephod, quod duabus partibus, constabat, quarum altera per tergum, et altera per pectus et ventrem dependebat, et ambae partes in humeris, fibulis connexae erant; aetate autem Josephi Archaeol. III. 7, 5. habebat manicas, quas Moses Exod. 28, 6 — 7. non memorat. Ceterum Ephod et Meil erant vestes summo sacerdoti prae-

scriptae; gestabantur autem ab aliis quoque viris illustribus, Job. 29, 14. 1 Sam. 18, 4. 2 Sam. 6, 14. Ezech. 26, 16. Vestis אֵפוֹד בַּד 2 Sam. 6, 14. quidem cum מְעִיל בּוּץ Paral. 15, 27. permutatur; duplex tamen et diversum fuisse hoc vestium genus, non est dubium. III. פַּטִּישׁ, subucula, Dan. 3, 21., quae in ruderibus Persepolitanis conspicitur.

Etsi clima orientis est calidum, pellicea tamen adeo usitata sunt, ut nomen eorum in Bibliis deesse non possit, nec aliud superest, nisi אַדֶּרֶת. Erat jam vile et pilosum, אַדֶּרֶת שֵׂעָר, Gen. 25, 25., quo utebantur pauperes, et prophetae, paucis contenti, 2 Reg. 1, 8. 2, 8. 13. 14. Zach. 13, 4. Hebr. 11, 37.; jam erat pretiosum, quo utebantur divites et proceres, Jos. 7, 21. 24. I Reg. 19, 13. 19. Jon. 3, 6. — סָדִין et σινδων, idem quidem nomen, nequaquam vero eandem rem significat; סָדִין, enim pretiosa erat tunica xylina, Jud. 14, 12. 13. 19. Prov. 31, 24. Jes. 3, 23.; σινδων vero erat xylinum tegumentum nocturnum. Marc. 14, 51. 52. 15, 46. Luc. 23, 53. — Χλαμυς est nomen pallii Graeci usque ad genua pertingentis, quod in pectore, vel ad dexteram pectoris partem connectebatur; ast χλαμυς κοκκινη, quae Matth. 27, 28. Marc. 15, 17., juxta plebejum usum loquendi, πορφυρα dicitur, est pallium rubrum militum Romanorum ejusdem fere cum pallio Graeco longitudinis. Cum hoc verbo χλαμυς conferendum non est Hebraicum גְלוֹם; nam Ezech. 27, 24. גְלוֹמֵי תְכֵלֶת nequaquam pallia sunt Graeca, sed panni coloris hyacinthini, ex Arabia advecti. —

Φελονης vel φαινολης, poenula vel penula, 2 Timoth. 4, 13., Romanum est pallium pluviale et itinerarium, undique clausum, solo aperto foramine, per quod caput eminebat, ut ipsa vestis humeris insideret.

§. 123. Sandalia, soleae, calcei.

Primum pedibus, ut ab acutis lapidibus, a solo frigido, vel solis ardoribus candente, munirentur, asserculi, vel frusta corii alligabantur. Utramque hoc sandaliorum genus adhucdum in oriente cernitur; accesserunt duntaxat soleae, ocreae, et in Persia quoque calcei, qui in ruderibus Persepolitanis conspiciuntur, et a Strabone quoque memorantur. Alias olim usitata non erant nisi sandalia, נְעָלִים, σανδαλια, ὑποδηματα, quae loris seu corrigiis, שְׂרוֹךְ, ἱμαντες, ἱμας, alligabantur, Gen. 14, 23. Exod. 12, 11. Jes. 5, 27. Judith 10, 4. Matth. 3, 11. 10, 10. Marc. 1, 17. 6, 9. Joh. 1, 27. Haec sandalia vilis erant pretii, Amos 2, 6. 8, 6. Eccles. 46, 22.; matronis autem non deerant elegantiora, Judith. 10, 3. 16, 11. Quale Ezech. 16, 10. pretiosum sit calceamentum תַּחַשׁ, expeditum non est. Ocreae et calcei occurrunt in ruderibus Persepolitanis. Sandalia ingressuri cubile solvebant, et egredientes rursus alligabant; unde descendunt phrases: חָלַץ שַׁל נַעֲלַיִם מֵעַל רַגְלַיִם, vel שָׁלַף solvit sandalia, et נַעֲלַיִם הֵשִׂים בְּרַגְלַיִם assumsit sandalia, Exod. 3, 5. Deut. 25, 9. Jes. 20, 5. Ruth. 4, 7—8. Ezech. 24, 17. Solvere et alligare san-

dalia, erat officium servorum infimorum, quod tamen discipuli quoque doctoribus praestabant, Rabbini autem monent, ne coram ignotis id faciant, qui ipsos servis accenserent. Servorum recenter emtorum primum munus erat, domino sandalia solvere, et aliquo viae spatio portare. Quare corrigiam sandaliorum solvere, Marc. 1, 7., et portare sandalia, Matth. 3, 11., proverbiales sunt phrases, quae prorsus idem sonant. Quia autem tibialium non erat usus, pedes ambulantium pulveribus vel luto contaminabantur; quare domum ingressi, depositis sandaliis, pedes lavabant, quod itidem servorum erat munus; insignioribus tamen hospitibus ipse quoque pater familias id officium praestabat, Gen. 18, 4. 5. Luc. 7, 44. Joh. 13, 4. Pauperes quidem discalceati incedebant, alias tamen sandaliorum usus communis fuit, ut vir gravis nunquam incederet nudipes, יָחֵף, nisi forte in luctu, 2 Sam. 15, 30. Jer. 2, 25. Quia autem mos erat, ut venditor emtori, in signum contractus, traderet sandalia: convitium חֲלוּץ נְעָלִים discalceatus, prodigum significabat. Deut. 5, 29, 9 — 10. Ruth. 4, 7.

§. 124. De barba.

Barba, זָקָן, Hebraeis, ut nunc orientalibus, erat insigne viri decus, quod nullus tangere, nisi ut oscularetur, audebat, 2 Sam. 20, 9.; radi vero, vel alia ratione barbam laedi, summum dedecus erat, 1 Paral. 19, 3 — 5. 2 Sam. 10, 4 — 10. Hinc barba tropice pro viris insignibus alicujus nationis, et

rasura barbae pro indicio servitutis veniebat, Jes. 7, 10. Ps. 9, 21. Jer. 48, 45. Barba diversis quoque modis colebatur, 2 Sam. 19, 24. Hebraeis solum interdictum erat, radere פְּאַת הַזָּקָן, i. e., illos angulos barbae, quibus cum coma capitis concurrit, Lev. 19, 27., quia genus Arabum hac rasura angulorum barbae et capillorum cum barba concurrentium, פְּאַת הָרֹאשׁ, se numini cuipiam, quod Baccho simile erat, devovebat, Herodot. III. 8. Jerem. 9, 26. 25, 23. 49, 32. Ceterum פֵּאָה non est, ut J. D. Michaelis opinatus fuit, mystax, qui suo proprio nomine שָׂפָם gaudet. Sibi evellere vel scindere barbam, indicium erat summi luctus, in quo consuetum erat, omnem ornatum deponere; alteri autem barbam evellere, summa erat contumelia. Jes. 50, 6.

§. 125. De capillis.

Capillos, שֵׂעָר, olim fere soli Aegyptii et quipiam Arabes radebant, גִּלַּח רֹאשׁ; Hebraei vero, ut ceterae gentes, eos alebant, et interdum novacula, מוֹרָה, תַּעַר, succidebant, כִּסֵּם רֹאשׁ, quod solis interdictum erat Naziraeis, qui comam sine succisione, פֶּרַע, gestabant, שַׁלַּח פֶּרַע, Num. 6, 5. Jud. 13, 15. 16, 7. 1 Sam. 1, 11. 2 Sam. 14, 16. Jes. 7, 20. Ezech. 5, 1. Calvities facile contemtum afferebat, 2 Reg. 2, 23., et capilli, שְׂעַר רֹאשׁ, ornatui deputabantur, 2 Sam. 14, 26. Cant. 5, 11., in ordinem redigebantur, vel comabantur, Jud. 16, 11., et ungebantur, inprimis diebus festis et in conviviis, Ps. 23, 5. 92, 11. 133, 2. 2 Sam. 14, 2. Ruth. 3, 3.

Prov. 21, 17. 3, 3. Jes. 3, 24. etc. Unguentum erat generosissimum olivarum oleum, mixtum aromatibus, quorum praecipuum erat nardus, ex India advecta, sed passim adulterata; hinc Marc. 14, 3. ναρδη πιςικη, nardus genuina esse videtur. Color comae sub illo climate fere niger, rufus rarus, qui, quamvis de lepra suspectus, singulari tamen decori ducebatur. — Sexus foemineus, ut alias ubique gentium, caesariem alebat, Luc. 7, 38. Jud. 11, 1. 1 Cor. 11, 6—12., eamque, ut ex Num. 5, 18. Judith 10, 3. 1 Tim. 2, 9. 1 Petr. 3, 3., et ex Thalmude discimus, plectebat, aurum gemmasque intertexens, 2 Reg. 9, 30.

§. 126. De tegumentis capitis.

Initio sufficiens capitis tegumentum erant capilli, qui demum, ne vento diffluerent, funiculo capiti alligabantur, prout in ruderibus Persepolitanis conspicitur, et adhucdum agasonibus orientalibus usitatum est. Tandem capiti injiciebatur linteum vel pannus, quo coma diversis modis colligabatur. Denique pannus in diversas mitras conversus fuit. Duplex autem genus mitrarum antiquarum distinguitur, nempe tiara recta, quae in Persia regibus, et illis, qui a rege ea donati erant, propria fuit, atque haec est, quae Esth. 8, 15. dicitur תַּכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן, tiara byssina et purpurea, et ornata erat diademate aureo, עֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה. Altera erat in modum trianguli acuminata, et quidem diversis modis, ut in antiquis monumentis videre est, et haec est, quae Dan. 3, 21.

כַּרְבְּלָא, et a Graecis κυρβασις, κυρβασια dicebatur. De linteo, quo orientales mitram circumvolvunt, ante exilium nulla occurrit diserta mentio, neque ex nominibus צָנִיף, et מִצְנֶפֶת quidquam pro eo extundi potest; neque etiam in עֲטָרָה vel לִוְיַת חֵן׳ רֹאשׁ latere videtur; e contrario mitram capiti alligatam fuisse legimus. Ast Josephus Archael. L. III. c. 7. §. 3 et 7. de ligatione silet, et linteum illud circumvolutum memorat. Unde colligitur, ejus usum demum post exilium invaluisse. — Omnibus mitris, quas uterque sexus gestabat, nomen commune est צָנִיף; mitra autem sacerdotum dicitur מִגְבָּעָה, a majori altitudine; quare capiti alliganda fuit, Exod. 28, 40. 29, 9. 39, 28. Num. 8, 13. Mitra summi sacerdotis, מִצְנֶפֶת, solo diademate seu lamina aurea, צִיץ הַזָּהָב, quae ei in fronte alligata erat, distincta fuisse videtur; quare Ezech. 21, 31., etiam regi tribuitur, Exod. 28, 4. 37. 29, 6. 39, 31. Num. 8, 9. 16, 4. Mitrae nempe sacerdotum et summi sacerdotis erant, quae ab illustribus illius aevi viris gestabantur. Progressu temporis novae invaluerunt elegantiores, ut פְּאֵר, utrique sexui communis. צְפִירַת הַפְּאָרָה, et צְפִיעוֹת, ast נֵזֶר et עֲטָרָה non sunt nomina mitrae sed diadematis. — Ceterum viri non minus ac foeminae, prout et nunc in oriente consuetum est, caput nunquam aperiebant, sed semper et in ipsis quoque precibus et in templo tecto erant capite, 2 Reg. 9, 30.

§. 127. De peplo.

Discrimen vestitus muliebris a virili, exiguum quidem, sed tamen, praesertim pretio et subtilitate atque longitudine vestium, notabile fuit; capillorum vero ratio alterius sexus, prout supra diximus, prorsus diversa erat, ad quam accedebat peplum. Hinc Deut. 22, 5. cautum est, ne vestitus alterius sexus assumatur. — Peplo omnes foeminae (exceptis ancillis et personis inferioris conditionis, Jes. 47, 2.) utebantur, nec illud, prout adhucdum in oriente mos est, deponebant, nisi domi coram servis et illis consanguineis, quibuscum nuptiae interdictae erant, Lev. 18. conf. Koran 24, 34. 33, 54. In itinere quidem peplum super occiput rejiciebant; ast, sicut nunc in oriente observatur, conspecto eminus viro, mox rursus demittebant, Gen. 24, 65. Domi suae quoque hospiti non loquebantur, nisi velatae et praesentibus quibusdam ancillis; nec cubiculum hospitis ingrediebantur, sed ante fores stantes, servo hospitis indicabant, quid domino dictum vellent, 2 Reg. 4, 13., quod etiam in Homero observatur. Meretrices peplum parum curasse, monendum vix est; Thamar enim, quae pro meretrice haberi voluit, Gen. 38, 14., peplum sumsit, ne a socero suo Juda agnosceretur. Virgines peplo non fuisse usas, ex Gen. 20, 16. eo minus efficitur, quod modernus orientalium mos contrarius est. — Diversa autem sunt in Asia peplorum genera, quae cum iis, quae in Bibliis leguntur, conveniunt. Matronae quadruplici peplo utuntur, et olim quoque utebantur: primum, רְדִיד dictum, con-

tegit verticem, et per tergum dependet, Cant. 5, 7. Jes. 3, 23.; secundum, צַמָּה, pectus, collum, et mentum usque ad nasum operit Cant. 4, 1, 3. 6, 7. Jes. 47, 2.; tertium, רְעָלָה, رعل, ab oculis super faciem pendulum, Jes. 3, 19.; quartum denique, pro diversitate hyemis et aestatis, מַעֲטָפָה, معطف, et מִטְפַּחַת, ܡܛܦܚܬܐ, dictum, totum corpus a vertice usque ad plantam pedis contegit, Jes. 3, 22. Ruth 3, 15. Gen. 38, 14. In quibusdam regionibus unicum est matronis majus peplum, quod, vertici impositum, a tergo, et per faciem et pectus dependet, Arch. Germ. P. I. T. II. tab. VIII. nro. 8. 11. 12. Tab. X. B. C.; quare ut duplex respici potest, et hinc dubio procul nomine צָעִיף designatur. In aliis locis pannum tenuiorem translucidum, per faciem pendulum, gestant, qui Jes. 3, 18. dicitur שְׁבִיסִים, coll. شبس, aranea. Nomine כְּסוּת עֵינַיִם Gen. 20, 16., peplum significari non videtur, legendum fortasse: כַּסּוּת עֵינַיִם mulcta oculorum. Quale fuerit peplum, 1 Cor. 10, 11. ἐξουσία ἐπὶ τῆς κεφαλῆς dictum, ignoratur.

§. 128. Baculus, sigillum, annuli.

Hebraeos baculum, מַטֶּה, מַקֵּל, מִשְׁעָן, מִשְׁעֶנֶת, שֵׁבֶט, non modo viatores pro sustentaculo, Exod. 12, 11. Jud. 6, 21. Matth. 10, 11. Marc. 6, 8. Luc. 9, 3. 10, 4. 22, 35 — 36., sed etiam alias ad pompam, prout Babylonii solebant, gestasse; liquet

ex Gen. 38, 18. 25. Eodem more Babylonio quoque sigillum, חוֹתָם, funiculo, פְּתִיל, ex collo super pectus pendens, gestabant Gen. 38, 18. Cant. 8, 6. Hagg. 2, 24. Sigillo solum nomen possessoris, et forte nonnunquam, ut hodiedum in Asia, sententia quaepiam insculpta erat, atque atramento intinctum, loco subscriptionis, imprimebatur, quod Plinius XXXIII. 6. non intellexit. Si cista aut fores signandae erant, apponebatur ligamen et argilla aut creta, cui sigillum imprimebatur. Non raro sigillum insculptum erat annulo, cujus traditione reges, supremos regni praefectos creabant, Gen. 41, 42. Esth. 3, 10. 12. 8, 2. Jer. 22, 24. Dan. 6, 10. 13, 17. Hinc annuli, quia simul sigilla erant, a tingendo טַבַּעַת, טַבְּעוֹת, dicuntur, et plerumque ad ornatum in digito manus dexterae gestabantur, Jes. 22, 24. Exod. 35, 22. Luc. 15, 22. Jac. 2, 2.

§. 129. Annuli mulierum.

Mulieres in digitis plures annulos, טַבָּעוֹת, et alios quoque non solum ex lobis aurium, sed etiam ex pariete nasi pendulos, נְזָמִים, נִזְמֵי, gestabant. Annulus nasi, נֶזֶם עַל אַף, nomine quoque חַח, seu illius annuli venit, qui naso jumentorum ferociorum trajiciebatur. Gen. 24, 22. Exod. 32, 2. 3. 35, 22. Jes. 3, 21. Ezech. 16, 12. Job. 42, 12. Prov. 11, 22. 25, 12. Hi annuli erant, prout facultates ferebant, ex auro, argento vel alio metallo parati, aut constabant margaritis, נְטִיפוֹת, filo appensis, Jes. 3, 19. 8, 26., aut globulis ex auro solido, כּוּמָז, Exod. 32, 2. Num. 31, 50. Ezech. 16, 11., qui

etiam in auribus figurarum Persepolitanarum conspiciuntur; nam et viri aliarum gentium haec ornamenta aurium gestabant; viris autem Hebraeis perforatio auris erat servilis, Plinius XI. 50. Jud. 8, 24. Mulieres porro in articulis pedum gestabant periscelides seu annulos ex argento, auro, aliisque materiis paratos עֲכָסִים, qui nonnunquam catenis aureis vel argenteis, ex pede altero ad alterum transeuntibus, nexi erant; hae catenae dicuntur צְעָדוֹת, l. مصعان; fortasse comprehenduntur quoque nomine עֲכָסִים, coll. عكاس, Jes. 3, 18. Prov. 7, 22. Archaeol. Germ. P. I. T. I. tab. V. nro. VIII. T. II. tab. VII. 4, 8. 10. tab. VIII. 3.

§. 130. Torques, armillae, pericarpia.

Mundus muliebris in oriente nullo non tempore sumtuosissimus fuit, Gen. 24, 22 — 23. 53. Exod. 25, 1 — 7. Num. 31, 50. Jes. 3, 16 — 26. Ezech. 16, 10. seqq. Gestant enim matronae, et gestabant quoque olim, praeter illos annulos pretiosos, etiam diversas torques, quae nominibus חֲלִיָה, חֲרוּזִים, רָבִיד, תּוֹרִים, צְוָרִים, Chald. הַמְנִיכָא, insigniuntur, quibus viri quoque illustres, qui eas a rege dono accipiebant, ornabantur, ut in figuris Persepolitanis videre licet, Gen. 41, 42. Prov. 3, 4. 22. 6, 21. 14, 24. Cant. 1, 11. Dan. 5, 7. 16. 29. Ita quoque armillis, צְמִידִים, אֶצְעָדוֹת, et pericarpiis שֵׁרוֹת condecorabant se non solae matronae sed etiam viri principes,

Gen. 24, 22. 30. 47. Num. 31, 50. Jes. 3, 19. Ezech. 16, 11. 23, 42. Judith 10, 4. Haec quoque ornamenta jam ex auro argentove, jam ex serie unionum, ex globulis auri solidi, Exod. 35, 22. Num. 31, 50., vel ex coraliis פְּנִינִים parata erant, Exod. 25, 1 — 7. Num. 31, 50. Matronae orientales nunc quidem tres torques gestant, et in tertia, quae usque ad zonam dependet, et plerumque aurea, et gemmis ornata est, pendent olfactoriola, musco et ambra impleta, quae Jes. 3. 20. 23. dicuntur בָּתֵּי נֶפֶשׁ. Lunulas quoque argenteas vel aureas illis olim usitatas fuisse, vel ipsum nomen שַׂהֲרֹנִים, coll. سَهَرٌ, comprobat; his Arabes colla quoque camelorum ornabant, Jes. 3, 18. Jud. 8, 21. 26.

§. 131. Amuleta.

Orientales ab antiquissimo aevo vim influxus siderum, incantationum et aliarum artium, firmiter credunt, contra quam, ut se praemuniant, amuleta מוֹטָפוֹת dicta, gestant, quae olim, non raro erant pretiosi lapides, globuli auri solidi, aut gemmae auro impositae, aut schedae characteribus inscriptae, et rebus pretiosis exornatae, ut simul ad decus conferrent, Ezech. 13, 17 — 31. Hujus generis erant quoque effigies aureae serpentum, לְחָשִׁים, quas matronae Hebraeae gestabant, Jes. 3, 20. Moses Exod. 13, 9. 16. Deut. 6, 8. 11. 18 — 19., inde phrases depromsit, unde Judaei φυλακτήρια, seu תְּפִלִּים, exsculpserunt, de quibus alia occasione loquemur.

§. 132. Specula.

Specula, רְאִי, מַרְאוֹת, conflata erant ex aere polito; hinc etiam גִּלְיוֹנִים (coll. جلا) dicebantur, et Job 37, 18. coelum fuso speculo, רְאִי מוּצָק, comparatur; hinc quoque ex speculis, quae mulieres ad sacrum tabernaculum obtulerunt, fusum fuit labrum aeneum, Exod. 38, 8. Mulieres specula ad pompam in manu portabant; cubicula illis non ornabantur, recentiori autem aevo interdum fores cubiculorum, ut essent translucidae, ex lapidibus specularibus constabant, per quos tamen objecta nonnisi obscure cernebantur, 1 Cor. 13, 12.

§. 133. Marsupium, sudarium.

Marsupii locum quidem cingulum subibat; matronae tamen marsupia aurea, instar coni formata, et superius panno pretioso contecta, חֲרִיטִים, in cingulo pendula gestabant, Jes. 3, 22. 2 Reg. 5, 23. — Sudarium uterque sexus in cingulo, vel in manu, vel super brachio sinistro ferebat, quod potentibus erat pretiosum, etiam acu pictum. In sudario illa, quae custodire oportebat, asservabantur, et caput quoque cadaverum involvebatur, Luc. 19, 20. Joh. 11, 14. 20, 17. — Semicinctia, Act. Ap. 19, 12., erant genus sudariorum, quae collo pro excipiendo sudore imponebantur.

§. 134. Fucus et stigmata.

Fucus quidem varius omnibus gentibus nullo non tempore usitatus fuit, nobis de eo duntaxat dicendum

est; qui in Bibliis dicitur פּוּךְ, Arabibus كُحْل, et Syr. כחלא, de cujus usu usurpatur כָּחַל, كَحَلَ. Stibium est, in oriente usque in Indiam, adhucdum usitatum, quod stilo argenteo oculis, ut nigrescant et dilatentur, infertur, et superciliis quoque illinitur, ut ex utraque parte prolongentur, quod decori deputatur, 2 Reg. 9, 30. Jer. 4, 30. Ezech. 23, 40. 1 Paral. 29, 2. Apocal. 3, 8. De fuco, ex cineribus Alhennae parato, quo matronae orientales manibus, brachiis et pedibus colorem flavum, et unguibus rubrum inducunt, etsi antiquissimo, in Bibliis non fit mentio; allusio autem occurrit Jer. 2, 22, in נִכְתָּם. Fucus ruber matronarum Romanarum, qui idolis quoque diebus festis illiniri solebat, memoratur Sap. 13, 14. Consuetudo quoque antiqua, in oriente usque in nostrum aevum perdurat, ut, qui templum invisit, vel deo cuipiam se devovet, effigiem templi, aut nomen Dei brachio dextero, stigmate inurat, quod, etsi Lev. 19, 28., sub nomine כְּתֹבֶת קַעֲקַע, interdictum erat, pluribus tamen locis tropice occurrit, et saepe signatio vel obsignatio hominis dicitur, Jes. 44, 5. 49, 16. Ezech. 9, 2 — 12. Act. Ap. 9, 5. Gal. 6, 17. Eph. 1, 13. Apoc. 7, 4. 8. 14, 1 — 5. 13, 17 — 18.

§. 135. Amictus festus et lugubris.

Amictus festus nonnisi sumtuositate distinguebatur, et quia plerumque albus erat, lavabatur, atque aromatibus quoque, inprimis myrrha, casia et aloe in-

fumabatur, Gen. 27, 27. Ps. 45, 9. Cant. 4, 11. Gestabatur festis familiae, civitatis et religionis, Ezech. 7, 20, dein autem rursus deponebatur, unde descendunt nomina הַדְרֵי קֹדֶשׁ, מַעֲטֵה תְהִלָּה, خلعة, מַחֲלָצוֹת, חֲלִיפוֹת. Enormis in his vestibus erat luxus, 2 Reg. 5, 5. Matth. 10, 10. Jac. 5, 2. Vestis lugubris seu cilicium, שַׂק, jam Gen. 37, 34. obvium, erat reapse saccus, qui, foraminibus pro transmittendis brachiis instructus, usque ad genua descendebat, atque alias sacci usum praestabat; nomen vero traxit a laceratione, شقّ, quae a collo usque ad pectus, aut usque ad cingulum fiebat. Materia erat rudior pannus niger, ex pilis caprarum paratus Job. 5, 11. 16, 15. Jon, 3, 5. Luc. 10, 15.

Lepra vestium lintearum et lanearum, pellium et corii, indiciis quidem Lev. 13, 47 — 57. designata est, neque tamen liquet; nam eruditorum de ea conjecturae non satisfaciunt; verisimillimum est, fuisse insecta, oculo inermi invisibilia, quae materiam arrodebant, unde nomen צָרַעַת מַמְאֶרֶת, plaga exulcerans, descendit. Hebraei hunc morbum vestium et materiae, tanquam contagiosum, valde horruisse videntur; hinc leges de ea rigidae Lev. 12, 47 — 59. latae fuerunt.

Caput nonum.

De alimentis et conviviis.

§. 136. De alimentis generatim.

Prima hominum alimenta erant fructus arborum, herbae, radices, semina, et si quid aliud ex regno vegetabili conducebat, atque id omne לֶחֶם sensu latissimo dicitur, Gen. 1, 29. 2, 16. Demum ars excogitata fuit, semina pinsendi, in massam subigendi, fermentatione perficiendi, et coquendi panem, qui dicitur לֶחֶם sensu stricto. Denique farinae, praeter aquam, etiam lac, pinguedo, oleum, vel mel additum fuit, et coctae inde sunt placentae, quae לֶחֶם sensu medio dicuntur. Haec jam aevo Abrahami ad aliquam perfectionem provecta erant. Caro quoque animalium jam ante diluvium in cibum conversa fuit, prout ex distinctione animalium mundorum et immundorum Gen. 7, 2. 8. colligitur, ut regnum vegetabile, aliquo duntaxat temporis spatio, quo animalia multiplicarentur, alimenta suppeditarit. Post diluvium Gen. 9, 3—6. animalia disertis verbis accensentur alimentis. Carnes autem sub illo climate calidiori minus salubres sunt, et olim nequaquam erant

cibus quotidianus, sed fere fructus, semina, panis, olera, et lac animalium, alimenta praebebant.

§. 137. Praeparatio per ignem.

Primitus omnia alimenta cruda, sine ulla praeparatione, deglutiebantur, quia deerat ignis; et si ignis aderat, usus ejus ad praeparationem ciborum, ignotus erat. Casus, dubio procul, homines docuit, carnes assare, et demum coquere, quibus semel gustatis, perpetuus ignis solerter alebatur, donec fomes repertus esset, quo scintillae, lapidum aut lignorum affrictu excitatae, excipi, et in flammam redigi possent. Quae ratio excitandi ignem per chalybem et lapidem, vel per affrictum lignorum, in quo verbi קָדַח etymologia haeret, Jes. 50, 11. 64, 1., antiquior sit, facile definitur.

§. 138. De molis.

Frumentum itaque primitus sine omni praeparatione manducabatur, quod etiam aetate Christi nondum prorsus in desuetudinem abierat, Matth. 12, 1. Levit. 2, 12. Deut. 23, 25. Invento usu ignis, coeperunt quipiam frumentum torrere, quod et deinceps fieri consuevit; hinc tostum frumentum et ejusdem farina nominibus singularibus, קָלִיא, קָלוּי, קָלִי, gaudet, 2 Sam. 17, 28. Levit. 2, 12. 14. 23—24. Ruth 2, 14. 18. Quum tandem quipiam, ut molestiae masticationis parcerent, grana frumenti lignis vel lapidibus contererent, inventa sunt mortaria, et denique molae. Mortarium, מְדוֹכָה, מַכְתֵּשׁ, aeta-

te Mosis ad parandam farinam jam non fuit usitatum, Exod. 2, 14. Num. 11, 8., sed longo abhinc tempore mos obtinuerat, utendi molis, רֵחַיִם, טְחֹן רֵחַיִם, טחן. Farina quoque purior, סֹלֶת, jam Gen. 18, 6. distinguitur; unde patet, jam aetate Abrahami operationem hanc non fuisse recens inventum. — Molae autem omnes erant manuariae; asinariae multo recentiori aevo inventae sunt, Matth. 18, 6. Familiaris Hebraeorum mola vix differebat ab ea, quae adhucdum in oriente et Aegypto usitata est, et duobus orbicularibus lapidibus diametri duorum pedum, et crassitudine dimidii pedis, absolvitur; inferior, תַּחְתִּי, Job 41, 15. 16., et פֶּלַח dictus, Deut. 24, 6., circa medium paulisper elevatus, atque pavimento fixus est; superior vero mobilis, רֶכֶב dictus, Jud. 9, 53. 2 Sam. 15, 21., in medio, ut inferiori ad amussim respondeat, aliquantum excavatus, et in medio perfossus est foramine, per quod frumentum molendum immittitur; farina vero ex collisione lapidum per circuitum defluit. Adaptatum est superiori lapidi manubrium, quo circumvolvitur. Cribra, quibus farina a granis non penitus contritis, ideoque molae rursus immittendis, separabatur, ex junco contexta erant; quae ex setis equinis parantur, aetate Plinii inventa sunt.

§. 139. Molere.

Quum nec molae publicae, neque pistores, אֹפִים, nisi regii, Gen. 40, 2. Hos. 7, 4—10. Jerem. 37, 21., essent: mola cuilibet necessaria erat;

quare interdictum fuit, molam aut lapidem molarem in pignus accipere, Lev. 26, 26. Num. 11, 5. Deut. 24, 6. Primitus quidem molebatur hordeum, deinceps vero plerumque triticum, ut hordeo soli pauperes uterentur. Panis hordeaceus sub illo climate melior est quam sub frigidiori coelo; altera vero die asperior et insipidus, quod autem in oriente etiam pani triticeo accidit; quare panis quotidie recens coquitur, et hinc quotidie circa vesperam molitur, unde strepitus in plateis auditur, Jerem. 25, 10. Mola olim plerumque a duabus, sortis infimae ancillis circumagebatur, quae facie sibi obversae sedentes, mediam habebant molam, ut altera lapidem manubrio moveret, et altera mox apprehenso manubrio eum plene circumageret, Exod. 11, 5. Job 31, 10—11. Jes. 47, 2. Matth. 24, 41. Labor erat molestus, ad quem nonnunquam etiam hostes capti, ad inurendam ignominiam, damnabantur, Jud. 16, 21. Thren. 5, 13.

§. 140. Coctio panis in clibano.

Parare et coquere panem, אָפָה, olim erat matris familias, etiam principis, Gen. 18. 6. Lev. 26, 26. 2 Sam. 13, 6. 8. Jer. 7, 18—19.; ast invalescente luxu matronae hunc laborem ancillis suis, אֹפוֹת, reliquerunt, 1 Sam. 8, 13., quarum jam in Davidis aula tanta erat copia, ut ingenti hominum multitudini, cuilibet חַלַּת לֶחֶם distribui potuerit, 2 Sam. 6, 19. His demum pistores regii, qui in Aegypto aevo multo antiquiori fuerant, successerunt,

Hos. 7, 4—7. Jer. 37, 21. — Mactra erat patina lignea, מִשְׁאֶרֶת, מִשְׁאֲרוֹת, Exod. 7, 28. 12, 34. Deut. 28, 5. 17., in qua farina cum aqua in massam, עֲרִיסָה, miscebatur, et post aliquod temporis intervallum, adjecto fermento, חָמֵץ, depsebatur, לוּשׁ. Quodsi panes festinanter parandi erant, azymi, מַצּוֹת, coquebantur, Gen. 18, 6. 19, 3. Jud. 6, 9. 1 Reg. 17, 12. Exod. 12, 15. 34. 13, 3. 7. Lev. 2, 11. Deut. 16, 3. Amos 4, 5. Forma panum, כִּכַּר לֶחֶם, Jud. 5, 13., erat rotunda, diametro 9 vel 10 pollicum; et azymus quidem non erat cultro crassior; fermentatus autem crassitiem digiti auricularis non superabat; quare panis haudquaquam cultro scindebatur, sed manu frangebatur, פָּרַס, Jes. 58, 7. Lam. 4, 4. Matth. 14, 19. 15, 36. 26, 26.

Clibanorum genus erat quadruplex: I. Arena humi, excitato igni calefacta, cui, ablato igni, massae formatae imponebantur, post aliquod tempus vertebantur, atque demum igni cineribusque calidis contegebantur; quodsi versae non fuissent, non perfecte coquebantur, Hos. 7, 8. Hac ratione parabantur עֻגוֹת, panes subcinericii, Gen. 18, 6. 19, 3. 1 Reg. 17, 3. 19, 6. — II. Rotunda fossa in terra, fere ut puteus, cujus diameter in Persia est 2½ pedum, et profunditas quidem diversa, interdum etiam 5 vel 6 pedum. Haec fossa nomine כִּירַיִם, quod Lev. 11, 35. nomini תַּנּוּר jungitur, venire videtur. Fundus sternitur lapidibus, et quum fossa excitato igni calefacta est, aufertur ignis, et panes calentibus lapidibus imponuntur, atque orificium clauditur.

III. Urceus testaceus, fere 3 pedes altus, תַּנּוּר dictus, qui intrinsecus et extrinsecus argilla illinitur, et imponitur basi mobili. In ipso excitatur ignis, et parietibus ejus agglutinantur massae farinaceae, quae mox coquuntur, et vocantur מַאֲפֵה תַנּוּר, Lev. 2, 4. — IV. Bractea ferrea, tribus lapidibus imposita, in quam, igni infra excitato calefactam, massae farinaceae imponuntur. Haec fortasse est מַחֲבַת, Lev. 2, 5. 6, 14. — In his clibanis non modo panis fermentatus et azymus, sed alia quoque genera placentarum coquebantur, quae enumerare non vacat, uti et reliquum culinae apparatum non exiguum praeterimus.

§. 141. De cibis.

Cibos coquere, בַּשֵּׁל, erat matris familias, nisi mundo muliebri intenta, id negotium ancillis relinqueret. Cibi, ut jam diximus, fere ex regno vegetabili depromebantur, inter quos in deliciis erant etiam lentes, quae orientalibus adhucdum carae sunt, Gen. 25, 30. 34., nec non placentae, melle mixtae, Ezech. 16, 13. Carnes nonnisi praesenti hospiti et in conviviis apponebantur, Gen. 18, 7. Deut. 15, 20. conf. Luc. 15, 23. Orientales hodiedum parce carnibus utuntur; longior tamen abstinentia ingentem carnis appetitum, et morbum quoque producit, qui Arabibus peculiari nomine قَرَم venit, Num. 11, 4 — 12. Invalescente luxu, potentioribus carnes factae sunt quotidianae. Aestimabantur prae ceteris

carnes ferinae, et juvenes boves saginati, בָּרִיא, עֵגֶל מַרְבֵּק, שׁוֹר אֵבִים, מְרִיא, Gen. 18, 4. 20. 41, 2. 1 Sam. 16, 20. 28, 24. 2 Sam. 6, 13. etc. Carnes ovium et caprarum, et praesertim agnorum et capellarum, in illis regionibus lautissimae sunt; quare agni et capellae sacrificiis sacratae erant. Aevo antiquissimo animal ab ipso patre familias, etsi princeps esset, a grege auferebatur et mactabatur, Gen. 18, 2. 6. Jud. 6, 19., uti praeparatio erat matris familias etiam principis Gen. 13, 6. Inter partes animalis crus, שׁוֹק, ceteris praeferebartur, 1 Sam. 9, 23—24. Ars coquinaria jam Gen. 27, 3—4. 9—10. tam promta erat, ut palatum fallere posset. Carnes animalis mactati, mox omnes, quia in climate calido non facile incorruptae conservantur, ad convivium parabantur, qui mos nunc quoque, etsi ars carnes in aprico siccandi, et etiam condiendi et conservandi nota est, a nomadibus observatur. Carnes, quae coquebantur, in frustra minuta seu bolos secabantur, et ex jusculo, quo orientales non vescuntur, adjectis oleribus embamma, מָרָק, parabatur, Jud. 6, 19—20, Jes. 65, 4.

§. 142. De assa.

Prima carnium praeparatio erat assatio, צָלָה, אָפָה, quae, ut supra diximus, primum casu innotuisse videtur, et demum deliciis deputabatur. Nomades more antiquissimo scindunt carnes assandas in minuta frusta, eaque salita, veru ligneo suffigunt, et ad ignem acclinant, atque hac parte assata, in alte-

ram vertunt. Gallinas autem integras assant in veru, quod in furcis ligneis, terrae circa ignem impositis, rotatur. Integras autem oves et agnos assandos baculo acuto, a cauda usque ad caput, et altero transverso ad anteriores pedes trajecto, quasi crucifigunt, et in clibanum illum §. 140. nro. II. descriptum suspendunt, qui assandi modus verbo صَلَبَ, crucifixit, exprimitur. — Assae plebejis in oriente communes, sunt locustae, אַרְבֶּה, ἀκρίδες; evulsis enim alis, pedibus et intestinis, saliuntur, ligno acuminato suffiguntur, igni apponuntur, et demum manducantur. Ast non est hic unicus modus locustas praeparandi; nam etiam coquuntur; in aprico siccatae moluntur, atque in panem convertuntur; denique etiam salitae, et in utre compressae asservantur, atque pro tempore, in orbiculos scissae, manducantur, Lev. 11, 22. Matth. 3, 4. Aliquae locustarum species reputantur noxiae; quare et Moses Lev. 11, 12. certas duntaxat species mundas esse statuit. Quamquam autem locustae sunt cibus communis, nequaquam tamen שְׂלָוִים, Exod. 16, 13. et Num. 11, 32., ipsis accensendi sunt; nam שלו adhucdum orientale nomen coturnicum est, quae aves migratoriae, a diuturno super maria volatu defessae, in Arabia Petraea non raro copiosissimae concidunt, ut manibus quoque facillime capiantur, Diod. Sic. I. 61. Niebuhr Reiseb. I. Th. S. 176. Caro vero earum, quia cicutam vorant, minus salubris esse censetur, Num. 11, 31—35.

Usus salis, מֶלַח, antiquissimus est; nam Num. 18, 19. jam salarium ab eo denominatur, conf. Ezr. 4, 14. et 2 Paral. 13, 5., imo Exod. 30, 35., כְּמֶלַח טָהוֹר, sal purum a communi distinguitur. Ceterum sal orientalibus est symbolum inviolabilis amicitiae, atque hinc **foedus salis** idem valet ac foedus perpetuum et inviolabile; est autem quoque symbolum conservationis atque etiam sapientiae, Marc. 9, 49—50. Coloss. 4, 6., et, si infatuatum, i. e. acido spoliatum sit, insipientiae symbolum est, Matth. 5, 13.

§. 143. Cibi interdicti.

Cibi Hebraeis interdicti, alii erant immundi, qui noxii vel saltem sordidi et abominabiles erant aut putabantur, quales nulli non genti sunt; alii autem altari consecrati erant, quibus ideo vesci nefas erat. Illis interdictis cautum erat, ne Hebraei cum gentilibus manducarent, aut epulas idololatricas frequentarent, et ita ad cultum deorum seducerentur; his posterioribus autem reverentia erga ea, quae ad cultum divinum spectabant, inculcabatur. — Immunda erant, I. quadrupedia, quae vel non ruminant, vel ungulas non habent plene fissas; II. serpentes, et insecta reptantia, quae non, ut locustae, praeter alas et quatuor pedes, simul habent duo longiora crura, quibus saliunt; III. volucrium certae species, quarum nomina pleraque sunt obscura; IV. pisces, qui vel pinnulis vel squammis carent; V. omnis cibus et potus in vase, et omne semen aqua humefactum, in quod cadaver insecti immundi delapsum erat; aquae vero in cisternis, puteis et fontibus, atque semen non ma-

defactum hujusmodi casu non contaminabantur, Lev. 11, 1—38.; VI. omnis cibus et potus in vase, quod in tentorio vel cubiculo morientis aut mortui non erat alligato operculo contectum, Num. 19, 15.; VII. omne, quod a quocunque idolis aut diis consecratum fuit, Exod. 34, 15.; id erat, quod in primitiva ecclesia quibusdam dissensionibus occasionem praebuit, quas Paulus saepius, et inprimis 1 Cor. 8—10. corrigit; VIII. hoedus in matre lactis coctus, Exod. 23, 19. 34, 26. Deut. 14, 21., cujus legis ratio obscura est; an sit quaepiam latens superstitio, vel inculcatio mansuetudinis etiam erga animalia, vel tacita laus olei, et reprobatio butyri, non liquet. — Cibi sacri, quibus vesci non licebat, erant; I. sanguis, Lev. 3, 9—10. 17. 7, 26—27. 17, 10—14. 19, 26. Deut. 12, 16. 23. 25. 15, 13.; II. animal, quod a feris dilaceratum fuit, quia sanguis in corpore mansit, Exod. 22, 30. Deut. 14, 21.; III. adeps tegens intestina, lobus major hepatis, renes et adhaerens eis adeps Exod. 29, 13. 22. Lev. 3, 4. 10. 15. 4, 9. 7, 4. 9, 10. 19., et cauda pinguis ovium, אַלְיָה, Exod. 19, 22, Lev. 3, 9. 7, 3. 8, 26. 9, 19., quae omnia altari consecrata et sancta erant. — Consuetudine, ex Gen. 32, 25. 33. descendente, Hebraei quoque ligamento terete seu acetabulo abstinebant, quod nostri Judaei ad totam partem posteriorem animalium extenderunt.

§. 144. Potus.

Potus Mohammedanis est aqua, et illustribus et divitibus dulcis quaepiam potio, scherbet dicta, quae olim in sola Aegypto locum habuit, Gen. 40, 11., ubi quoque cerevisia, ζυθος, οινος κριθινος, usitata erat, inventio fortasse aetate Mosis recentior. Orientales vino, יַיִן, חֶמֶר, utebantur non raro usque ad ebrietatem, a qua permulti tropi depromti sunt, Jes. 5, 11—22. 28, 1—11. 49, 26. Jer. 8, 14. 9, 14. 16, 43. Deut. 32, 42. Ps. 78, 65. etc. Vina, etsi in illo climate aliunde generosa, nonnunquam tamen aromatibus, inprimis myrrha condiebantur, et haec vina myrrhata, dicebantur interdum simpliciter mixta; plerumque autem mixtum dicitur vinum aqua dilutum, quod, insciis ementibus factum, tropice pro adulteratione venit Jes. 1, 22. 2 Cor. 2, 17.; scientibus autem bibentibus adeo consuetum erat, ut Arabes, etsi nunc vino abstemii, verba de hac dilutione usitata, conservaverint, uti سَخَطَ, قَطَّعَ. Erant quoque vina ex dactylis, et ex diversis seminibus et radicibus confecta, quae omnia, ut jam Hieronymus vidit, nomine שֵׁכָר, sicera, veniunt, quae est omnis arte parata potio, quae inebriare potest; hinc miscebatur aqua, ut potatores eo plus consumere possent. Ex vino naturali et artificioso parabatur acetum, חֹמֶץ, quod non modo ad olera et cibos, Ruth. 2. 14., sed etiam ad potum adhibebatur, Num. 6, 3.; unde est posca militum Romanorum, Matth. 27, 43.

Ceterum a Thalmudicis acetum quoque vinum dicitur, unde explicandus est locus Matth, 27, 34.

Vasa, ex quibus bibebatur, primum quidem erant cornua, quae vero ab Hebraeis ad sola unguenta retenta sunt, 1 Sam. 10, 1..16, 13.; ad potum enim adhibebatur, I. patera simplex aerea, stanno obducta, צַפַּחַת, qua adhucdum viatores utuntur; erat plerumque forma lilii, non raro etiam orbiculari; utraque in ruderibus Persepolitanis exhibetur, conf. 1 Reg. 7, 26.; II. calix, etiam forma lilii vel floris; nomen ejus גָּבִיעַ, calicem quoque floris significat, Exod. 25, 33.; ast forma variasse videtur, plura enim adsunt nomina, e quibus כּוֹס, כְּפוֹר, קֻבַּעַת, operculo, צָמִיד, per funiculum annexo, tegebantur; ast גְּבִיעַ, קְשָׂוֹת, קְשׂוֹת, operculo caruerunt, forte nomina postrema tornatilem formam innuunt. Haec vasa divitibus, jam aetate Mosis, fuisse aurea et argentea, ex Num. 7, 12—83. apparet, cf. 1 Reg. 10, 21. Vasa majora, ex quibus vinum in pocula fundebatur, erant מְנַקִּיּוֹת, urcei, חֵמֶת, חֵמֶת, נֹאד, נֵבֶל, utres, דְּלִי minores utres, et כַּד testaceus urceus orificio angustiori.

§. 145. Tempus et adjuncta refectionis.

Prandium non tantum orientalibus, sed Graecis quoque et Romanis, circa nostram horam 10 vel 11, erat minutum, atque fere in fructibus, lacte, caseo et similibus consistebat. Refectio praecipua erat coena, circa horam 6 vel 7.; hinc convivia quoque omnia erant coenae, calores enim meridiei in illis regionibus,

ciborum appetitum minuunt, et animi hilaritatem supprimunt, Eccl. 5, 16. Matth. 3, 26. Marc. 6, 21. Luc. 14, 24. 20, 46. Joh. 12, 2. Ante mensam lavabantur manus, quod ratio manducandi requirebat. Preces ante mensam primum 1 Sam. 9, 13. occurrunt; ast aetate Christi, ante et post mensam a patre familias dicebatur congruens ferculis et potui benedictio vel gratiarum actio, cujus formulae in Thalmude praefinitae sunt, et fere recidunt in verba: benedictus esto Domine Deus noster! rex mundi! qui hunc cibum, vel hunc potum ex terra, vel ex vite producis, Matth. 14, 9. 15' 36, 26. 27. Marc. 14, 26. 1 Cor. 10, 30. 1 Tim. 4, 4 — 5. Hebraeis quidem adeo accuratus ordo hospitum non erat, qualis olim in Aegypto invaluerat, Gen. 43, 32.; neglectus tamen non fuit, 1 Sam. 9, 22. Aetate Christi, Pharisaei arrogantes, qui, more philosophorum, ubique dignissimi haberi volebant, locum primum ambiebant, Luc. 14, 7.

§. 146. Mensa et sedes.

Ad coenam pavimentum coenaculi illo corio rotundo, quod supra memoravimus, sternebatur, super quo mensa parva et humilis, שֻׁלְחָן, scabello quam mensae similior, ponebatur, et haec non portabat nisi patinam. Sedes erant ipsum pavimentum, blattis aut tapetibus vel etiam culcitis stratum, in quibus coenantes, genibus flexis, dextera mensae observa, quasi alter in alterius sinu recubaret, per orbem corii sedebant. Cultri, fuscinae et cochlearia non aderant,

pannus vero, prout nunc in oriente moris est, circa peripheriam corii sternebatur, ne tapetes contaminarentur. Locum nostrarum paterarum seu orbium, subibant rotundi et tenues panes supra memorati. — Aetate vero Christi jam dudum invaluerat mos Persicus, mensae accumbendi. Aderant in coenaculo lecti plerumque tres, aut pro numero hospitum plures, quorum quilibet capiebat tres personas; unde nomina triclinium et architriclinus descendunt. Convivae accumbebant in latere sinistro, facie ad mensam conversa, et quidem secundus occipite ad pectus primi, et tertius occipite ad pectus secundi, et ita rursus alter in sinu alterius recumbebat, conf. Luc. 7, 36. 38. 16, 22 — 23. Joh. 1, 16. 2, 9. 13, 23. Lectus medius, et medius in eo locus erat honoratior, quem Pharisaei ambiebant Luc. 14, 7. 10. — Sexus alter olim quidem in Asia ad mensam virorum non admittebatur, sed mensam in gynaeconitide habebat, Esth. 1, 6. Luc. 7, 39. 16, 21. 17, 7. Matth. 15, 27. Babylone vero et in Persia foeminae a conviviis virorum exclusae non erant, Dan. 5, 2., et praesertim Babylone, testibus auctoribus antiquis, non raro modestiae limites excedebant.

§. 147. Ratio manducandi.

Cibos digitis manus dexterae, ex patina in os inferebant, prout in orientalibus plagis adhucdum mos viget, Ruth. 2, 14. Prov. 26, 15. Joh. 13, 16. Cultro et fuscina opus non erat; fuscina, מַזְלֵג, quae 1 Sam. 2, 12. memoratur, neqnaquam ad mensam, sed

ad foeum spectat, ut nempe carnes ex olla efferrentur. — Antiquiori aevo cuilibet convivae portio singularis apponebatur, et ille magis honoratus censebatur, qui duas aut plures portiones recipiebat, Gen. 42, 34. 1 Sam. 1, 4 — 5. 9, 22 — 24. 1 Paral. 16, 13.; recentiori autem aevo omnes assidentes vel accumbentes ex communi patina manducabant. Potus in supra dictis pateris et calicibus, et antiquiori quidem aevo cuique praebebatur in calice singulari, qui ideo tropice pro sorte hominis venit, Ps. 11, 6. 75, 9. 116, 3. Jes. 51, 22. Jer. 25, 15. 27. 35, 5. 49, 12. Ezech. 23, 31 — 34. Matth. 26, 27. 30. Aegyptii, ut moderni orientales, finita demum mensa bibebant. Servi stantes, nutum domini observabant, atque mox euntes exequebantur; hinc coram domino stare, vel ambulare idem est, ac servire seu ministrare, quod etiam ad cultum Dei refertur, Gen. 5, 22. 24. 17, 1. 24, 40. 28, 15. 1 Sam. 2, 35. Ps. 25, 3. 24. 17. 114, 9. et a. l.

§. 148. Convivia.

Res secundae socios laetitiae desiderant, et ad convivia celebranda excitant, hinc non mirum est, ea jam antiquissimo aevo occurrere, Gen. 21, 8. 28, 22. 29, 22. 31, 27. 54. 40, 20. Moses Hebraeos ad secundas decimas, ex voto Jacobi Gen. 28, 22. descendentes, et sacrificiis conviviisque dedicatas, arctius adstrinxit, Deut. 12, 4 — 19. 14, 22 — 29. 16, 10 — 11. 26, 10 — 11.; secunda etiam primogenita animalia, et secundas primitias fructuum addidit, et

praecepit, ut ad haec convivia non modo proles, sed etiam servi, ancillae, pauperes, viduae, pupilli et Levitae vocarentur, Deut. 16, 11 — 14. 12, 12 — 18., quod Jesus Judaeis, qui pro conviviis a Deo remunerationem sperabant, in memoriam revocavit, Luc. 14, 12 — 13. — Hospites per servos invitabantur, et tempore statuto accersebantur, Matth. 22, 24. Luc. 14, 7.; pretioso oleo ungebantur, Ps. 23, 5. 45, 6. Amos 6, 6. Eccl. 9, 7. Matth. 14, 3. Luc. 7, 37 — 38.; atque antiquiori aevo, uti nunc in Asia, ante dimissionem, praesertim in barba, incensebantur, prout ex Exod. 30, 37 — 38. colligitur. Hebraeos in conviviis fortasse nonnunquam, ut Graecos, in capite coronas, ex floribus textas, gestasse, ex Jes. 28, 1. Sap. 2, 7. concludi vix potest. Omnes autem in vestimentis festis, id est, albis, comparebant, Eccl. 9, 8. Pompa in epulis ostentabatur jam majori quantitate ejusdem cibi, Gen. 18, 6. 27, 9. 35, 43 — 44. Job. 36, 16., jam etiam multitudine ferculorum, 1 Reg. 5, 2. Amos 6, 4 — 5. Esth. 1, 5 — 8. 7, 9. Neh. 5, 18 — 24. Caro autem, et inprimis vinum, praecipuum erat, a quo ipsum quoque conviviorum nomen מִשְׁתֶּה, tempus potationis, descendit, Jes. 22, 13. Haec compotatio, ingruente luxu apud omnes gentes ita exorbitavit, ut a vespera usque ad mane protraheretur, atque hujusmodi convivia dicebantur recentiori aevo κῶμοι, quae Rom. 13, 13. Gal. 5, 21. 1 Petr. 4, 3. merito damnantur. — Quum convivia omnia essent coenae: coenaculum lampadibus illustratum erat; et quum sub illa

climate, noctu semper, saltem diluculo, frigus esset; facile explicabis loca Matth. 8, 12. 22, 13. 25, 30. Ceteroquin in conviviis, quae hilaria erant conventicula, joci, aenigmata et musica non deerant; quare convivia passim imago erant felicitatis, et exclusio a convivio erat symbolum miseriae et calamitatis, Prov. 9, 2. seqq. Amos 6, 4 — 5. Jes. 5, 12. 24, 7 — 9. Matth. 26, 20 — 26. Luc. 7, 46 — 50. 12, 1 — 9. Hinc etiam aetas aurea, et regnum Messiae, hoc symbolo adumbratur, Luc. 7, 39. 46. 14, 12 — 13. 13, 29. Matth. 8, 11. 26, 29. Hic tropus notissimus erat, ut interpretes quoque antiqui voces laetari, laetitia, atque convivari, convivium, promiscue usurparint, conf. Ps. 68, 4. et Esth. 9, 18. 19. cum versione Alexandrina et Vulgata. In Novo quoque Foedere χαρα, gaudium, pro convivio venit, Matth. 25, 21. 23. Quum autem convivia Hebraeorum pleraque ex sacrificiis pararentur, convivae mundi seu sancti esse debebant, ad quod etiam in tropis et allegoriis respicitur, Ezech. 39, 16 — 20. Jes. 34, 4. Apoc. 19, 17 — 18.

§. 149. Hospitalitas.

Antiquo illo aevo, quo publica hospitia non erant, ultronea collectio hospitis, insigne erat humanitatis officium, cui probi religiose satisfaciebant; haec laus hospitalitatis exstructis demum hospitiis publicis, haudquaquam mox desiit, et in oriente usque in hodiernum diem perseverat. Job. 22, 7. 31, 17. Gen. 18, 3 — 9. 19, 2 — 10. Exod. 2, 20. Jud.

19, 2 — 10. Act. Ap. 16, 15. 17, 7. 28, 7. Matth. 25, 35. Marc. 9, 41. Rom. 12, 13. 1 Timoth. 3, 2. 5, 10. Hebr. 13, 2. Hinc non tantum nomades, peregrinos adventantes perhumaniter excipiunt, sed in urbibus quoque sunt, qui vicos obeunt, et cuilibet obvio aquam gratis offerunt, quae in oriente non est res nihili; quare liberalitas haec munusculo compensari solet, Matth. 10, 42. Marc. 9, 41. Viget quoque adhucdum antiquissima honestatis ratio, qua, quicunque, etsi ceteroquin praedo, hospitem collegit, eum tueri, et se quoque ipsum praesenti pro eo vitae periculo objicere tenetur, nisi ab omnibus infamis haberi velit, et id quidem jam obtinet, si quis eum peregrinó vel crustam panis manducavit, Gen. 19, 1 — 9. Jos. 2, 1 — 6. 9, 14. Jud. 4, 17 — 22.; ad hunc morem non raro alluditur, Ps. 41, 10. 91, 1. 119, 19. 2 Sam. 12, 3. Jos. 9, 14. Luc. 7, 34. Joh. 13, 18. cf. Iliad. VI. 210 — 231. Hospitibus, ut supra diximus, pedes lavabantur; unde demum lotio pedum in symbolum hospitalitatis transiit, Gen. 18, 4. 29. Joh. 13, 15. seqq. 1 Tim. 5, 10.

Caput decimum.

De societate domestica.

§. 150. Praecautiones contra fornicationem.

Primaeva institutione ad propagandum genus humanum per individuum consortium viri et mulieris, Gen.

Moses non memorat, quia in foro probari non potest. — Denique, ut et pudicitiam alterius sexus, tanquam singularem castitatis muliebris custodem, corroboraret, IV. legem tulit, ut sponsa, quae, se virginem mentita, consummato matrimonio talis deprehensa non esset, ante januam domus paternae lapidaretur, Deut. 22, 20 — 21. — Etsi rigidae erant hae leges: meretrices tamcn, זֹנָה, זוֹנוֹת, קְדֵשָׁה, קְדֵשׁוֹת, et sub regibus idololatris etiam cynaedi, קָדֵשׁ, קְדֵשִׁים, diis consecrati, non deerant, Prov. 2, 16 — 19. 5, 3 — 6. 7, 5 — 27. 20, 6. 26 — 30. Amos 2, 7. 7, 17. Jer. 3, 2. 5, 7. 1 Reg. 14, 24. 15, 12. 23, 47. etc.

§. 151. Polygynaecia.

Eadem institutione primaeva polygynaecia quoque exclusa fuit. Lamech primus duas uxores duxit, Gen. 4, 19. conf. Matth. 19, 4 — 8., et multos imitatores nactus est, nec post diluvium exemplum Noachi et filiorum ejus, quidquam profecit. Inter Hebraeos aetate Mosis polygynaeciam permultum invaluisse, ex numero primogenitorum 22,373, inter 603,550 viros, qui ultra 20 annos nati erant, colligere licet, Num. 3, 42. Ut hoc malum, progressu temporis minueretur, Moses I. attulit Gen. 1, 27 — 28. 2, 23. 24., primaevam matrimonii institutionem, primam ejus transgressionem Gen. 4, 19., atque omni occasione narravit incommoda, quae marito e pluralitate uxorum enascuntur, Gen. 16, 4 — 10. 30, 1 — 3. 15., et testibus viris gravibus, qui orientem inviserunt, sane non sunt exigua. II. Interdixit Deut. 17, 17. re-

gibus, quos Hebraei aliquando electuri essent, magnum uxorum numerum, quem quidem non definivit, sed ex consuetudine pro noto sumsit, fortasse non ultra quatuor, uti Rabbini et Mohammedani ex exemplo Jacobi Gen. 31, 50. interpretantur. III. Virum Exod. 21, 10 — 11. obligavit, ut uxori cuilibet, tempore fixo debitum reddat, conf. Gen. 30, 14— 16., fortasse, ut fert modernum jus orientalium, semel per hebdomadem. Excepit solum tempus menstruorum, quo congressum sub mortis supplicio prohibuit, quia ex hoc concubitu proles leprosae nasci putabantur, vel quia alias in illis regionibus reapse noxius est. Denique IV. immunditiem, per concubitum contractam, ad integrum diem extendit, Lev. 15, 18., quo incommodo vir impediebatur, ne facile ultra quatuor uxores ducere posset. His dispositionibus polygynaecia progressu temporis permultum imminuta fuit.

§. 152. Delectus sponsae.

Sponsam כַּלָּה, filiis, et sponsum, חָתָן, filiabus, pater familias seligebat, Gen. 21, 21, 24, 31. 34, 13. Exod. 21, 9. Deut. 22, 16. Jud. 14, 1 — 4. 1 Cor. 7, 6. Si filius certam personam exoptabat uxorem, nihilominus pater sponsam a patre illius petebat, Gen. 26, 30. 34, 2 — 5. Jud. 14, 1 — 2. Hinc patet, Jes. 4, 1 — 2. Jer. 31, 22. enormem virorum penuriam inuui. Pater vero filiam sine consensu fratrum germanorum in matrimonium elocare non poterat, Gen. 24, 50. 34, 11 — 27. 2 Sam. 13, 20 — 29. conf. Gen. 12, 11 — 13. 20, 2 — 6.

26, 7 — 17. Impedimenta matrimonii, quibus arbitrium patrum familias in delectu limitabatur, recensentur Levit. 8, 7 — 18, 20, 11 — 20., ex quibus locis apparet, ea secundum gradum consanguinitatis et affinitatis non excessisse. Praeterea prohibitae erant nuptiae cum Canaanitis, ne Hebraei per haec connubia ad idololatriam pellicerentur, Exod. 34, 15—16. Deut. 7, 3. Id ab Ezra et Nehemia ad omnia connubia cum alienigenis, extensum est, quia illis ea aetate idem seductionis periculum subesse credebatur, Ezr. 9, 2—12. 10, 3. Neh. 13, 23. conf. Malach. 2, 13. Sacerdotibus interdicta quoque erat persona repudiata, lapsa, et meretrix, atque summo sacerdoti etiam vidua et quaecunque alienigena, Lev. 21, 7, 13—14. Filiae, quae defectu fratrum haeredes erant, alicui viro tribus suae, et quidem propinquo remotioris gradus, nubere jussae erant, ne haereditas ad aliam tribum et familiam devolveretur, Num. 27, 1 — 11. 36, 1 — 12. conf. Matth. 1, 16. Luc. 2, 1 — 5.

§. 153. Sponsalia.

Sponsalia, אֵרֶשׂ, erant pacta inter patrem fratresque germanos sponsae, et patrem sponsi, praesentibus testibus, recentiori aevo etiam literis mandatum, cui interdum jusjurandum intercedebat, Prov. 2, 17. Ezech. 16, 8. Malach. 2, 14., ad quod spectare videntur sacrificia nuptialia, quorum Josephus Arch. IV, 8, 23. meminit. Per sponsalia non modo connubium, sed etiam dona, quae germanis

fratribus sponsae ferenda essent, et pretium sponsae, מֹהַר, quod patri solvendum erat, definiebantur; nam sponsae olim soluto pretio emebantur, Gen. 29, 18. 27. 34, 11—12. Jos. 15, 16. 1 Sam. 18, 23—26. 2 Sam. 3, 4, quod pro varietate adjunctorum, varium fuit; aetate Mosis medium fuisse videtur 30 siclorum, et summum, 50 siclorum, Exod. 21, 32. 22, 15. conf. Hos. 3, 1, 2. Deut. 22, 29. Hinc uxores emtae, a maritis fere tanquam ancillae habebantur, nihilominus non raro maritos pro arbitrio flectebant et regebant, 1 Sam. 25, 19—30. 1 Reg. 11, 2—5. 19, 1—2. 21, 7—8. Amos. 4, 1. Honor, qui a Christianis alteri sexui habetur, ex doctrina Apostolorum originem ducit, et optandum, ne nimius sit, Gal. 3, 8. Eph. 5, 25—33, 1. Petr. 3, 7. — Divites vero filiam nonnunquam donabant sponso, cui autem jus, hac invita alias uxores ducendi, ademtum erat, Gen. 16, 1—3. Uxor donata liberalius habebatur, et ipsa quoque, dignitatis suae sibi conscia, plura sibi arrogabat, Gen. 16, 5—6. 21, 9—11. cf. 31, 15. Aliqui in praemium fortitudinis sponsam acceperunt, Jos. 15, 15—19. Jud. 1, 15. 1 Sam. 18, 24—27. Singulare erat, si sponsa dotem a patre tulit, Jos. 15, 18—19. Jud. 1, 16—17. 1 Reg. 9, 16.

§. 154. Nuptiae.

A sponsalibus usque ad nuptias, intervallum 10 vel 12 mensium relinquebatur, Gen. 24, 55. Jud. 14, 8.; sed matrimonium, etsi sponsum inter et spon-

sam nullum prorsus vel sermonis commercium intercedebat, jam ratum erat, et sponsa dicebatur uxor sponsi sui. Si dein sponsus eam ducere nollet, ei, ut uxori, libellum repudii tradere tenebatur; vel si sponsa cum alio rem habuisset, accusata, ut adultera, ad lapidationem condemnabatur, conf. Matth, 1, 18—20. Luc. 2, 5. — Ingruente die nuptiarum, sponsa se balneabat, et omni mundo muliebri exornabat, 2 Cor. 11, 2. Eph. 5, 26. Caput ejus corona cingebatur, unde nomen כַּלָּה, coronata, descendit. Sponsus vero domi suae convivium parabat, quod apud ditiores per hebdomadem continuabatur, Gen. 19, 27. Jud. 14, 17. 22. Tob. 11, 12. Circa vesperam, veste festa indutus, Jes. 61, 10., cum juvenibus sibi coaevis, υἱοῖς τοῦ νυμφῶνος, sub canticis et musicis instrumentis, sponsam, virginibus coaevis cinctam, ex domo paterna in domum patris sui deducebat, Jud. 14, 11—16. 1 Macc. 9, 37—47. Joh. 3, 9. Matth. 9, 18. conf. Jer. 7, 34. 25, 10. 23, 11. Recentiori aevo, in hac vespertina sponsae deductione, praeferebantur in scipionibus lampades supra descriptae, prout in Thalmude refertur, et Matth. 25, 1—10. innuitur. Interim convivium virorum inchoabat, quum alter sexus in gynaeconitide convivium celebraret. Denique nuptis ampla posteritas exoptabatur, et haec erat omnis benedictio nuptialis, Gen. 24, 60. Ruth 4, 11—12., quae recentiori aevo paulisper solemnior facta est, Tob. 7, 15. Sponsa denique, quae semper, a capite usque ad calcem velata erat, in thalamum, חֻפָּה, deducebatur.

Hae omnes solennitates dicuntur: sponsam domum deducere, uxorem accipere, intrare in domum, et convenire, συνελθειν, Gen. 24, 65. 29, 23 — 26. Jos. 15, 18. Matth. 1, 18. 20. 24.

§. 155. Pellices.

Hae solennitates duntaxat in nuptiis uxorum proprie dictarum, observabantur; pellices enim, פִּילֶגֶשׁ, פִּילַגְשִׁים; non modo ancillae, sed etiam liberae, absque solennitate, solo mutuo consensu assumebantur, et matrimonium erat legitimum, ut pellex, etsi mancipium esset, nec jure uxoris privari, neque vendi posset, Deut, 20, 10 — 12. Patres non raro filiis, ne exorbitarent, pellicem tradebant ancillam, quae mox ut filia seu nurus habenda erat, Exod. 21, 9 — 12. Mulieri autem bello captae, mensis, quo lugeret parentes et cognatos suos, indulgendus erat, antequam herus, vel filius eam pellicem acciperet, Deut. 20, 10 — 14.

§. 156. Foecunditas matrimonii.

Foecunditas matrimonii erat valde exoptata, et major prolium numerus, singulare Dei beneficium reputabatur; multo tamen majoris aestimabantur filii, qui nomen patris in genealogiis propagabant. Sterilitas vero pro poena Dei et summo opprobrio habebatur, Gen. 25, 2. 49, 21. Deut. 18, 4. 1 Sam. 1, 6 — 7. Ps. 127, 3 — 5. 128, 4. Hos. 9, 14. Prov. 17, 6. Eccl. 6, 3., et inprimis uxoribus erat probrosa;

hinc virginibus quoque tristissimum erat, innuptas et orbas mori, Gen. 16, 2—4. 19, 30—32. 30, 13. Jud. 11, 34. Jes. 4, 1. 47, 9. Quare uxores steriles varia tentabant filtra, Gen. 30, 15—16. Cant. 7, 14., vel maritis ancillas offerebant, quarum deinde proles adoptabant, Gen. 16, 1—3. 30, 3—18.

§. 157. Leviratus.

Ne hoc desiderium prolium, incremento populi proficuum, minueretur, Moses jus leviratus, eidem innixum, etsi molestum et nonnunquam perniciosum, Gen. 38, 8—12., non sustulit, sed ita circumscripsit, ut esset innoxium. Nam cum viduam sine liberis defuncti frater aut proximus consanguineus, נֹּאֵל, teneretur uxorem ducere, יִבֵּם, primum filium ex ea genitum nomine defuncti in genealogiam inserere, atque ei haereditatem defuncti tradere: Moses Deut. 25, 5—10. decrevit, ut, qui fratriam ducere nollet, in foro coram judicibus renunciare posset, concessa viduae licentia, ipsi sandalia solvendi, faciem ejus inspuendi, atque eum scommate discalceati, i. e., dilapidatoris, compellandi. Contumelia a muliere, quae repulsam passa fuit, illata, non adeo magna, ut per eam, qui fratriam ducere nollet, facile deterreri posset, Ruth 4, 7—8. Matth. 22, 23—28.

§. 158. De adulterio.

In polygynaecia adulterium reputatur solus concubitus cum nupta, vel desponsata, vel vidua exspe-

ctante matrimonium leviri, ut maritus, qni cum quacunque alia persona innupta rem habet, nonnisi fornicationem, זְנוּנִים, committere censeatur. Adulteri, dudum ante Mosen, supplicio afficiebantur, Gen. 38, 24.; in Aegypto adulterae nasus, et in Persia nasus et aures amputabantur, Ezech. 23, 25. Moses mortis supplicium lege sanxit, Lev. 20, 10. Deut. 23, 22., genus vero supplicii disertis verbis non praefinivit, quia ex consuetudine notum erat; id autem non fuisse, ut Thalmudici contendunt, strangulationem, sed lapidationem, antiquiores Hebraei Joh. 8, 5., Ezechiel 16, 38—40., et ipse quoque Moses, testantur, si Exod. 31, 14. 35, 2. cum Num. 15, 35—36. conferatur. Si vero adultera esset mancipinm, ambo rei vapulabant taurea בִּקֹּרֶת, neque tamen pluribus quam 40 ictibus; adulter praeterea sacrificium pro delicto offerre tenebatur, Levit. 19, 20—22.

§. 159. Uxor suspecta.

Marito Num. 5, 11—31. facultas concessa erat, uxori, de adulterio snspectae, deferendi jusjurandum purgatorium, in sacro tabernaculo vel templo praestandum, cui Moses tot ritus terribiles adjunxit, ut rea illud non facile, quin se proderet, praestare potuerit, nisi perfrictae frontis esset. Hunc ritum Moses, videtur antiquiori et noxiae consuetudini substituisse cujus vestigium in Africa superest cf. Oldendarps Geschichte der Mission S. 266—267. Etsi vero uxores jusjnrandum hoc formidabile horrebant, invalescente tamen licentia, adulteria erant frequen-

tia, et frequentissima quidem ultimis temporibus, prout ipsi quoque Thalmudici fatentur, cum Sota c. 9. narrant, hoc jusjurandum quadraginta ante excidium Jerosolymorum annis abrogatum fuisse, quia viri ipsi, omnes erant adulteri, et Deus imprecationem jurisjurandi opere non compleret, si maritus ejusdem criminis reus esset, conf. Joh. 8, 1—8.

§. 160. Libellus repudii.

Quum antiqui sponsas emerent: in eas pleno jure gaudere se opinabantur, cui pro arbitrio renunciare, et uxorem repudiare possent. Id esse iniquum, et alteri sexui injuriosum, Moses apprime perspexit, sed torrenti, quin alibi exundaret, obicem ponere non potuit, primaevae tamen matrimonii institutioni monitionem hac de re adjunxit, Gen. 2, 24. conf. Mich. 2, 9. Malach. 2, 11—15., et licentiam mariti saltem eatenus restrinxit, ut repudium sine interventu quidem judicis, ast non sine libello scripto, et non antequam uxor repudiata cum libello repudii domo mariti excessisset, ratum esset; imo et porro concessit, ut maritus repudiatam recipere posset, non autem, si jam alii marito juncta esset, ut nempe fides secundo matrimonio adstrueretur, Deut. 24, 1—4. conf. Jer. 3, 1. et Matth. 1, 9. 19, 8. — Rationem, quae ad repudium sufficeret, Moses arbitrio mariti reliquit, quod his enunciat verbis: si deprehendat in ea עֶרְוַת דָּבָר, nuditatem rei, id est, ut ex Deut 23, 14—15. liquet, quidpiam displicens, quod ad repudium sibi sufficere vi-

deretur. Nihilominus de hac expressione recentiori aevo nata est acris contentio; schola enim Hillelis contendebat, quamlibet minimam caussam marito ad repudium sufficere, quod quidem legi Mosis, quae caussam arbitrio mariti commisit, non adversatur, sed repugnat disciplinae morali, de qua legislator locutus non fuit; schola Schammai vero nuditatem rei explicabat de adulterio, quod disciplinae quidem morali congruit, a lege autem Mosaica mere civili dissonat. Jesus, qui non explicabat, sed perficiebat legem Mosaicam, et morum disciplinam docebat, assensit Scholae Schammai, Matth. 5, 31—32. 19, 1—9. Marc. 10, 2—12. Luc. 16, 18. — Uxores, quae maritorum erant peculium, nequaquam eodem jure, maritis porrigendi libellum repudii, gaudebant; aetate autem ultima, potentiores sibi, exemplo matronarum Romanarum, idem jus arrogabant, Joseph. Archaeol. XV. 7, 10. Marc. 6, 17—29. 10, 12. Si vero uxor se gravatam sentiebat, poterat, uti ipsa quoque ancilla pellex, per iudicem libellum repudii petere, Exod. 21, 10.

§. 161. Puerperium.

In puerperio solae primum matres, filiabus auxilio erant; alioquin puerperia in oriente non magna difficultate laborant, Exod. 1, 19.; difficiliori partu, qui rarior erat, matres peritiores et perspicaciores vocabantur, unde ortae sunt obstetrices, Gen. 35, 17. 38, 28. — Natus infans, praeciso umbilico, balneabatur, sale fricabatur, et fasciis involvebatur

הַחְתֵּל, Ezech. 16, 4. Antiquiori aevo, pater recens natum, etiam resonante musica, in sinum suum recipiebat, et hoc ritu, suum esse, declarabat, Gen. 30, 31. 50, 23. Job. 3, 12. Ps. 22, 11., quod uxores, quae filios ancillarum suarum adoptabant, imitabantur, Gen. 16, 2. 30, 3—5. Dies natalis, praesertim filii, erat festus, Gen. 21, 6., et quotannis convivio celebrabatur, Gen. 40, 20. Job 1, 4. Matth. 14, 6. Herodot. I. 133. Cyropaed. I. 3, 9. Nuncius patri referens nativitatem filii, erat gratissimus, et, ut nunc in Persia, dono excipiebatur, Job 3, 3. Jer. 20, 15. — Puerpera post partum filii, 7 dies erat immunda, et 33 dies sequentes domi se continebat; post partum filiae duplicabatur numerus dierum, quibus elapsis in sacrum tabernaculum vel templum veniebat, et agnum anniculum, vel, si pauper erat, duos turtures, vel duos pullos columbae in sacrificium purificationis offerebat, Levit. 12, 1 — 8. Luc. 2, 22.

§. 162. Circumcisio.

Octavo post partum die filii circumcidebantur, et in carne sua consecrabantur cultui Jehovae et verae religioni Gen. 17, 10—. conf. Rom. 4, 11. Gal. 5, 3. Hic quidem erat finis circumcisionis praecipuus, alii tamen fines secundarii non defuisse videntur, conf. Joh. 7, 23., nempe I. praecautio contra morbum carbunculi, qui in glande membri virilis, ex immunditiis, sub praeputio aggregatis, oritur, et mortiferus est, Herodot. II. 45. Joseph. contra

Apion. II. 13. Philo de circumcis.; et II. fortasse etiam foecunditas et incrementum populi; nam longius et arctius praeputium, sub illo climate non rarum, foecunditatem concubitus impedit. — Ceterum dolores circumcisionis tertio die vehementissimos esse, edicunt renegati Mohammedani, conf. Gen. 34, 25.

§. 163. Antiquitas circumcisionis.

Praeceptum circumcisionis, Gen. 17, 10—14., conceptum est terminis, ex quibus eam notissimam fuisse apparet; unde colligitur, Abrahamo multo antiquiorem esse. Quum in Aegypto omnes sacerdotes, et non pauci quoque laici, testibus Herodoto, Diodoro Sic., Strabone, et Jeremia c. 9, 24—25., circumcisi fuerint, qui hunc ritum profecto non ab Hebraeis mutuati sunt: negari vix potest, Abrahamum circumcisionem in Aegypto didicisse, Gen. 12, 10—15. Praeputium Jos. 5, 9. opprobrium Aegypti dici potuit, si modo non omnes Aegyptii circumcisi erant; Hebraei enim antiqui circumcisionem sibi honori ducebant, Gen. 34, 14. Jos. 5, 9, Jer. 9, 24—25.; aetate vero Maccabaeorum permulti, ad sacra Graecorum transeuntes, et in gymnasiis nudi prodeuntes, circumcisionem sibi dedecori esse reputabant, et praeputium arte rursus adducebant, quod dicebatur, ἐπισπᾶσθαι; operationem describit Celsus L. VII. c. 25. 1 Macc. 1, 15. 1 Cor. 7, 18.

§. 164. Denominatio prolis.

Antiquiori aevo, proli mox post partum, recentioribus autem temporibus filiis saltem, primum in circumcisione imponebatur nomen, quod orientalibus nunquam significatione vacuum est, et antiquiori aetate ab adjunctis personae, temporis vel historiae depromebatur, Gen. 16, 11. 19, 37. 21, 36. 25, 25—26. Exod. 2, 10. 18, 3—4.; saepe quoque a nominibus Dei, atque inter idololatras ab aliquo numine petebatur, adjecto quopiam epitheto vel alio nomine, uti שְׁמוּאֵל, אֲדֹנִיָּה, יְהוֹצָדָק, אֶתְבַּעַל, בֵּלְשַׁאצַּר, Belschazar, etc. Interdum nomen quoque erat propheticum, Gen. 17, 5. 15. Jes. 7, 3. 14. 8, 3. Hos. 1, 4. 6. 9. Matth. 1, 21. Luc. 1, 13. 60. 63. Recentiori autem aetate nomina ex majoribus familiae seligebantur; quare in libris postremis fere antiqua nomina recurrunt, Matth. 1, 12. Luc. 1, 61. 3, 27. Orientales non raro et levi ex caussa mutant nomen suum; hinc tot occurrunt personae binomines, ut Ruth 1, 20—21. 1 Sam. 14, 49. 31, 2. 1 Paral. 10, 2. Jud. 6, 32. 7, 1. 2 Sam. 23. Reges et magnates suorum quoque ministrorum et servorum nomina immutabant, inprimis si eos recenter adquisiverunt, aut ad eminentiorem dignitatem evexerunt, Gen. 41, 45. 18, 5. 32, 28. 35, 10. 2 Reg. 23, 34—35. 24, 23. 24. 24, 17. Dan. 1, 6. Joh. 1, 42—43. 21, 15—17. Marc. 3, 17. Hinc nomen quoque pro dignitate venit Phil. 2, 9. Hebr. 1, 4. Apoc. 2, 17. 13, 12. Mutabantur et nomina mortuorum; ut הֶבֶל Gen. 4,

2, 8., aut vertebantur in aliam linguam, ut fere omnia nomina Gen. 1—11., ex antiquiori lingua in Hebraicam translata sunt. — Ceterum orientales nomini suo nomen patris, imo et avi, proavi, atavi etc., addunt, ut ab aliis ejusdem nominis viris distinguantur.

§. 165. De primogenito.

Primogenitus, בְּכוֹר, qui parentibus erat carissimus filius, dicitur quidem apertio uteri, פֶּטֶר רֶחֶם, nequaquam tamen ille erat, quem pater ex uxore virgine, sed quem primum ex uxore etiam vidua genuit. Ante Mosen pater juniorem quoque filium poterat designare primogenitum; hoc autem jus ei Deut. 21, 15—17. ademtum fuit, quia arbitrariae hujusmodi dispositiones animos fratrum abalienabant, Gen. 25, 31. 32.; nam primogenitus magnis gaudebat praerogativis; I. capiebat duas portiones hereditatis, quas Jacob a primogenito Ruben, ob incestum Gen. 35, 22., in Joseph, filios ejus duos adoptando, transtulit, Gen. 48, 5—8. Deut. 21, 17.; in genealogiis vero Ruben scriptus erat primogenitus, 1 Paral. 5, 1. — II. Primogenitus erat sacerdos familiae, quod Moses, jussu Dei, a tribu Ruben in tribum Levi transtulit. Num. 3, 12—18. 8, 18.; hinc primogeniti a sacerdotio redimendi erant, Num. 18, 15—16. conf. Luc. 2, 22. — III. Primogenitus gaudebat insigni inter fratres auctoritate et quasi patria potestate, Gen. 25, 23. 27. 29. Exod. 12, 29. 2 Paral. 21, 3., quam Jacob a Rubene in Judam

transtulit, Gen. 49, 8 — 10.; quare haec tribus, etiam antequam reges Israelitis dabat, ubique a ceteris distinguitur. Hinc demum primogenitus erat quoque successor in regno, excepto Salomone, quem, etsi juniorem, David singulari Dei nutu successorem designavit. Ex his patet, cur vox **primogenitus** interdum singularem dignitatem, atque etiam superlativum exprimat, Jes. 14, 30. Ps. 89, 28. Rom. 8, 29. Coloss. 1, 15. 18. Hebr. 12, 13. Apoc. 1, 5. 11. Job 18, 3.

§. 166. Educatio.

Matres olim suas proles ipsae lactabant, הֵינִיק, et quidem per 30 vel 36 menses, et delactatio erat dies festus, Gen. 21, 8. Exod. 2, 7. 9. 1 Sam. 1, 22 — 24. 2 Paral. 31, 16. 2 Macc. 7, 27 — 28. Matth. 21, 16. Joseph. Archaeol. II. 9. Nutrices, מֵינִיקוֹת, quae praebebant lac infantibus, non substituebantur, nisi mater obiisset, aut lactando impar esset; recentiori vero aevo matronae saepius sibi infirmiores videbantur, et officium maternum in nutrices devolvebant, quae autem praecipuis familiae personis accensebantur; quare in historia quoque memorantur, Gen. 35, 8. 2 Reg. 11, 2. 2 Paral. 22, 11. — Filii usque ad annum aetatis quintum in gynaeconitide versabantur, tandem transibant in disciplinam patris, et discebant negotia plerumque ea, quae patris erant, et ab ipso etiam lege Mosaica et religione avita imbuebantur, Deut. 6, 20 — 25. 7, 19. 11. 19. Qui filios suos aliquid amplius doceri volebant,

nisi servos ad id idoneos haberent, eos mittebant ad quempiam sacerdotem vel Levitam, qui nonnunquam etiam plures alumnos habebat; nam ex 1 Sam. 1, 24—28. liquet, ad sacrum tabernaculum scholam educandae iuventuti dedicatam fuisse, cujus generis aliae plures fuerint, quas dein Samuel restauravit, ex quo tempore discipuli, filii prophetarum dicti, inclaruerunt. — Filiae manebant in gynaeconitide, nisi simpliciori vitae genere, cum urceo, כַּד, ad apportandam aquam exirent, Exod. 2, 16. Gen. 24, 16. 29, 10. 1 Sam. 9, 11—12. Joh. 4, 9. Discebant oeconomiam et artes muliebres, donec alicui sponso venderentur, vel, meliori sorte, donarentur, Prov. 31, 13. 2 Sam. 13, 1. Filiae divitum in suis palatiis degebant, et, ut earum matres, fere nonnisi mundo muliebri occupabantur, cantu et saltatione se oblectabant, et saepius tricas habebant, prout peregrinatores de gynaeconitide orientalium referunt, qui plura quoque scelera memorant in his mulierum palatiis patrari solita, Ezech. 23, 18. Raro, et, quo majoris sunt dignitatis, eo rarius, prodeunt, sed alias invisentes foeminas facile recipiunt. His contraria de muliere proba laudantur, Prov. 31, 10—31.

§. 167. Potestas paterna.

Potestas patria non modo in uxores, proles et servos utriusque sexus eorumque proles, sed etiam in proles filiorum porrigebatur; nam filii nupti olim in domo patris manebant, nisi filiam, quae, defectu fratrum, heres erat, uxorem invenissent, vel per ali-

quod industriae genus, uti per locationem operarum suarum, aut per opificium vel artem aliquam, aut per commercium, tantum acquisivissent, ut propriam familiam alere possent. Haec patris potestas erat absoluta, et ad extremum quoque supplicium pertinebat, Gen. 21, 14. 38, 24, quod Moses ita restrinxit, ut pater, si filium mortis reum judicaret, caussam in foro ageret; sed simul statuit, ut judex sententiam mortis ferret, si filius convictus esset, maledixisse, vel verbera intulisse patri aut matri, aut si probatum esset, filium esse luxuriosum nebulonem, protervum et contumacem, et emendari non posse, Exod. 21, 15. 17. Lev. 20, 9. Deut. 21, 18 — 21. Ceteroquin potestas patris per leges fundamentales, Exod. 20, 12., consecrata fuit, nec finiebatur nisi morte patris. Qui autem antea, quacunque ratione facultates acquisiverat, parentibus, non modo animo et verbis, sed etiam honorariis seu donis gratum animum testari jussus erat, Matth. 15, 5 — 6. Marc. 7, 11 — 13. Olim potestas paterna prolibus permagnae erat auctoritatis, et ipsa quoque parentum benedictio vel maledictio magni fiebat, Gen. 9, 27, 4 — 41. 49, 2 — 28. Exod. 20, 12. Jud. 12, 2 — 5.

§. 168. Testamentum.

Defuncto patre, filii propriam oeconomiam obtinebant ex hereditate, quae plerumque in aequales partes dividebatur; solus enim primogenitus duplicem portionem tulit. Pater ultimam voluntatem coram testibus, et probabilius quoque coram heredibus,

exponebat, 2 Reg. 20, 1.; recentiori autem aevo testamenta scripta invaluerunt. Filii pellicum arbitrio et amori paterno relicti erant; Abrahamus non solum Ismaelem, sed etiam filios ex secunda uxore Ketura genitos, cum donis ante mortem suam expedivit; Jacobus autem filios quoque pellicum heredes instituit, Gen. 21, 8 — 21. 25, 1 — 6. 49, 1 — 27. Moses arbitrium patris non restrinxit, et filii pellicum aequalem hereditatis partem tulisse videntur, quum et Jiphthach seu Jephte, filius meretricis, conqueratur, se sine hereditate domo paterna pulsum fuisse, Jud. 11, 1 — 7. Filiae non modo exheredes erant, sed et ipsae, si coelibes erant, ad haereditatem pertinebant, et a fratribus in matrimonium vendebantur, ut duntaxat defectu fratrum ad hereditatem vocarentur, Num. 27, 2 — 8. Si quis, prole orbus, ab intestato decesserat, de patrimonio ejus disposuit lex Num. 27, 8 — 11. Testamentó vero quivis quemcunque, etiam servum, heredem instituere poterat, conf. Gen. 15, 3.; imo et illi, qui heredes necessarios habebant, nonnunquam in favorem servorum fidelium disponebant, Prov. 27, 8 — 11. Viduae exheredes erant, a filiis vel consanguineis sustentandae, conf. 1 Tim. 5, 8., nisi testamento aliter dispositum fuisset; quare nonnunquam in domum paternam revertebantur; sustentatio enim, quam heredes suppeditabant, votis persaepe non respondebat, aut non sufficiebat, Gen. 38, 11. Ruth. 2, 15.; hinc prophetae persaepe in neglectum viduarum invehuntur, Jes.

1, 26. 10, 2. Jer. 7, 6. 22, 3. Ezech. 22, 7. conf. Exod. 22, 22. 24. Deut. 10, 18. 24, 17.

§. 169. S e r v i.

Societas domestica per servos seu mancipia magnum incrementum cepit, quo plures patriarchae, et postmodum quoque Graeci et Romani, quasi reguli etiam 20,000 subditorum fiebant. Servitus jam ante diluvium introducta et pervulgata fuit, Gen. 9, 25. Moses itaque hanc hominum conditionem, cujus aerumnas probe perspexit, tollere nec potuit, neque debuit, sed, ut decuit, legibns circumscripsit. Hebraei quidem habere poterant Hebraeos et alienigenas servos, עֶבֶד, עֲבָדִים, et ancillas שִׁפְחָה, שְׁפָחוֹת, אָמָה, אֲמָהוֹת; alienigenae vero circumcidendi erant, et unicum verum Deum colere tenebantur, Gen. 17, 13 — 17. Excepti erant soli Canaanitae, qui, si in servitutem recepti fuissent, jam ipsa sua multitudine nocuissent, atque idololatria et mala fide Hebraeos in summum discrimen adduxissent. Gibeonitae, Kephirithae, Beerothitae, et incolae Kirjathjearim, foedere per subreptionem obtento, servis sacri tabernaculi, additi sunt, Lev. 27, 1 — 8. Jos. 9, 1 — 27.

§. 170. Viae ad servitutem.

Origo servitutis conjecturis vix erui potest; quare vias, quae ad hanc vitae conditionem ducebant, sine discrimine proponimus: I. Captivitas, quam permulti primam servitutis origi. em esse arbitrantur, Deut. 20, 14. 21, 10 — 11. Gen. 14. — II. Debita,

quibus solvendis debitor par non erat, 2 Reg. 4, 1. Jer. 50, 1. Matth. 18, 25. — III. Furtum, cui resarciendo facultates furis non sufficiebant; Exod. 22, 2. Neh. 5, 4 — 5. — IV. Plagium, quo homo liber, tempore pacis in servitutem redigebatur aut vendebatur, cui crimini Moses Exod. 21, 16. extremum supplicium decrevit, quod Deut. 24, 7. ad eum restrinxit, qui liberum Hebraeum in servitutem rapuisset, et eo tanquam servo usus fuisset, aut eum vendidisset. — V. Nativitas ex contubernio servili, cujusmodi servi dicebantur יְלִידֵי בַיִת, domi nati, בְּנֵי הָאָמָה ,בְּנֵי הַשִּׁפְחָה filii ancillae, בְּנֵי בַיִת filii domus, Gen. 14. 14. 15, 3. 17, 23. 21, 10. Ps. 86, 16. 116, 16. — VI. Venditio, sive homo liber, rerum angustia pressus, se ipse, sive dominus servum alteri venderet, et haec erat fere communis ratio servos acquirendi. Num. 31, 4. 14 — 18. 35. Hinc servi vocantur מִקְנַת כֶּסֶף, argento emti. Pretium diversis temporibus, et pro diversa mancipiorum aetate, sanitate, dexteritate et sexu, variabat; Moses Exod. 21, 32. medium pretium, 30 siclos statuit, accuratius pretium, sed etiam medium Lev. 27, 1 — 8. definivit.

§. 171. Conditio servorum inter Hebraeos.

Servi a dominis recipiebant victum et vestitum infimae plerumque sortis; quae vero ab illis acquirebantur, domini erant, unde lucrum duplo majus quam a mercenariis resultabat, Deut. 15, 18. Contubernia fere omnes, nutu domini, inibant; ast proles,

quas gignebant, erant servi domini, qui, etsi dominum, non compellarent patrem, Gal. 4, 6. Rom. 8, 15., ei tamen, tanquam patri, addicti et fideles erant; quare patriarchae illis arma credebant. Gen. 14, 14. 32, 6. 33, 1. Labores servorum erant, quoscunque dominus assignabat, plerumque autem rem rusticam et pecuariam exercebant; ancillae ad labores quoque domesticos adhibebantur. Servus perspicacior et fidelis, ceteris praefectus erat, qui זְקַן בַּיִת, οἰκονόμος, dicebatur, Gen. 24, 2. 47, 6. 1 Sam. 24, 7. 1 Paral. 28, 29 — 30. Ruth. 2, 5., et ceteris negotia assignabat, et victum distribuebat, nisi hoc postremum solertior mater familias curaret, Prov. 31, 15. 1 Cor. 4, 1 — 2. 9, 17. Gal. 4, 2. Eph. 3, 2. Tit. 1, 7. 1 Petr. 4, 10. Quipiam erant instructores vel paedagogi filiorum, et quipiam domino ministrabant, uti et ancillae quaepiam obsequia uxorum obibant. Hi paulo meliori sorte utebantur; ast apud dominos, nihil humani a se alienum putantes, etiam reliquorum conditio tolerabilis erat, Job. 31, 15. Moses vero, ut eos amplius sublevaret, statuit.

I. Ut servi humaniter habeantur; lex Lev. 25, 39 — 53. de solis quidem servis, origine Hebraeis, diserte loquitur; quum autem alienigenae per circumcisionem Hebraeis inserti essent, aliquatenus saltem ad omnes servos pertinebat. — II. Ut dominus, qui servum cujuscunque originis, sive baculo, sive pugno occidisset, a judice pro arbitrio puniretur; si vero mors servi percussi, post unum alterumve diem sequeretur, dominus impunis erat, quia consilium occi-

dendi praesumi non potuit, et jactura servi, poena sufficiens censebatur, Exod. 21, 20 — 21. — III. Ut servus, qui a domino, oculo vel dente, id est, quocunque membro laesus esset, ipso facto libertatem nancisceretur, Exod. 21, 26 — 27. — IV. Ut omnes servi sabbatho et aliis quoque festis diebus, ab omni labore immunes quiescerent, Exod. 20, 10. Deut. 5, 14. — V. Ut ad convivia vocarentur, quae ex secundis decimis instituenda erant, Deut. 12, 17 — 18. 16, 11. conf. Matth. 25, 21 — 23. — VI. Ut, juxta jus antiquum Job. 24, 10 — 11., de iis, quibus occupabantur, libere manducare possent, Deut. 25, 4. conf. 1 Tim. 5, 18. 1 Cor. 9, 9. — VII. Ut dominus ancillarum matrimonium provideret, nisi eas ipse pellices habere, vel filio tradere mallet, Exod. 21, 8. — VIII. Ut mancipia originis Hebraeae, sex duntaxat annis servirent, et anno septimo cum dono insigni, quo oeconomiam instituere possent, et cum uxore, quam attulerant, manumitterentur Exod. 21, 2 — 4. Lev. 25, 1 — 17. conf. Gen. 39, 15. Contubernalis, seu uxor servo a domino tradita, in servitute retinebatur, donec ejus annus septimus ingrueret, Exod. 21, 4. Lev. 25, 39 — 41. Deut. 15, 12 — 17.; nam Moses Exod. 21, 7. ancillis quidem hoc beneficium denegavit, sed Deut. 15, 12 — 17., mutata rerum facie, concessit. — Libertus dicebatur חָפְשִׁי. — Si vero servus amore domini, vel uxoris suae, vel liberorum, quos in servitute genuit, oblatam libertatem recusaret, dominus nonnisi coram judice id acceptare poterat, et in signum servitutis per-

petuae, aurem servi ad postem januae perforabat, quo simul perforatio aurium ad gestanda amuleta, servilis facta fuit, Exod. 21, 5—6. Deut. 15, 16.; ast neque hi servi alienigenis extra regionem Hebraeorum, vendi poterant, Exod. 21, 7—8. Si vero servus origine Hebraeus alienigenae, in regione Hebraeorum habitanti, venditus fuisset; eum consanguineus, vel alius quiscunque, vel etiam ipse servus se, si opes aderant, redimere potuit, soluto duntaxat pretio pro residuis, usque ad septimum annum servitiis, Levit. 25, 47—55. — IX. Ut anno Jobelaeo omnia mancipia Hebraeae originis, manumitterentur, Levit. 25, 39—41. — X. Servos Hebraeorum quaepiam habere propria potuisse, ipsa lex Lev. 25, 49. docet, conf. 2 Sam. 9, 10. — XI. Denique servus ex alia gente ad Hebraeos profugus, ut hospes, humaniter excipiendus, nec illi genti rursus reddendus fuit, Deut. 23, 16—17.

§. 172. Conditio servorum in aliis gentibus.

Moses quidem hanc, erga mancipia humanitatem saepius inculcavit, et momentis fortissimis munivit, nihilominus nonnunquam durius in hoc hominum genus actum est, Jer. 34, 8—22. Negari tamen nequit, mancipia Hebraeorum meliori sorte, quam aliarum gentium, gavisa fuisse, ut ex illis notissimis tumultibus servorum inter Graecos et Romanos, liquet. Nec mirum; nam Hebraei ad humanitatis officia, his hominibus praestanda, momentis gravibus impellebantur, quae aliis gentibus deerant, inter quas nulla mancipiis quies, nullum legum praesidium erat, et poenae atrocissi-

mae imminebant. Fugaces et de fuga suspecti stigmate, plerumque in fronte, signabantur, ad quod Gal. 6, 17. Apoc. 14, 9. 22, 4. alluditur. Ab omnibus festis communibus et ab ipso religionis exercitio arcebantur, quod apud Hebraeos secus erat, et in ecclesia Christiana, ex gentibus collecta, mox mutatum fuit, Gal. 3, 28. Coloss. 3, 10 — 11. Phil. 10. 1 Cor. 12, 13. Eph. 6, 8. Prohibebantur vesci de illis, quibus occupabantur, Pollux in voce παυσακαπη; matrimonium seu contubernium eis non facile concedebatur; peculium eorum in arbitrio dominorum erat, et de eo dominis dona ferre tenebantur. Quibus felicioribus esse licuit, ut manumitterentur, nomen tamen haesit libertorum, νοθων, atque etiam liberi eorum nomine libertinorum distinguebantur, ut taceam immanitatem dominorum. Misera ergo erat ubique conditio mancipiorum, et ingenui magna praerogativa eminebant, de qua Judaei Joh. 8. 33. gloriantur, et quam Paulus amplecti suadet, si jure obtineri possit, 1 Cor. 7, 21 — 23. Rom. 8, 15. Hinc patet, quid sibi velit comparatio peccatoris, aut etiam Judaei sub lege Mosaica cum statu servitutis, atque Christiani probi cum statu libertatis, Joh. 8, 32. 34. Rom. 6, 17. Jac. 1, 25. Comparatio illa peccatoris, jam philosophis usitata, Judaeis aetate Christi apprime nota fuit; quare Christum Joh. 8, 31 — 34. facile intelligere potuissent, nisi nodum in scirpo quaere maluissent.

Caput undecimum.

De moribus, atque ritibus conversationis.

§. 173. Mores Hebraeorum.

Indoles Hebraeorum exhibet communia orientalibus vitia, arrogantiam, luxum, pompam et mollitiem, Arrogantia Hebraeorum ultimis temporibus erat maxima, Thalmud. Bab. metzia p. 83, Joh. 8, 33. Oppressiones et extorsiones, atque dolus sub specie amicitiae, erant vitia magnatum, quae prophetae perpetuo reprehendunt; occurrunt tamen insignia quoque magnanimitatis exempla, Gen. 14, 23. 44, 34. Jud. 8, 23. 1 Sam. 12, 3 — 4. 18, 1. 20, 4 — 8. 41 — 44. 23, 16 — 18. 24. 7 — 12. 26, 9 — 12. 1 Reg. 20, 31. Singularis Hebraeorum per totam historiam est indocilitas et inflexibilitas, Act. Ap. 7. Proclivitas ad idololatriam, post exilium desiit; si haec insania, aetate Maccabaeorum rursus Judaeos permultos politissimos invasit, potiori tamen gentis parti non praevaluit. — Virtutes politicae erant industria in re rustica, et fortitudo in bello, qua quibusdam temporibus, inprimis Davidis et Maccabaeorum, excelluerunt. — Virtutes morales laudantur in Bibliis prae ceteris צֶדֶק, צְדָקָה, justitia, quo no-

mine autem non raro omnis vitae integritas, et puritas a scelere, comprehenditur; dein אֱמוּנָה, אֱמֶת, fides, fidelitas, sinceritas, חֶסֶד, humanitas seu caritas proximi. Quam maxime etiam celebrantur mites, עֲנָוִים. Plura quidem alia officia in Bibliis commendantur, prout disciplina moralis Hebraeorum, omnibus aliis antiquis gentibus palmam praeripit; ast cogitandum non est, Hebraeos omnes his officiis satisfecisse, imo plerique longe ab illis aberant, et nunquam longius, quam ultimis temporibus, quibus legem Mosis, philosophicis argutiis pervertebant, et, literam tenentes, a spiritu et scopo alienissimi, et inter omnes gentes a mendaciis, imposturis et perjuriis infames erant, Tacitus Hist. V. 5. 1. Thess. 2, 15. Eph. 2, 14. Haec vitia demum in ultimo contra Romanos bello, in rabiem degenerarunt, ut ipse Josephus Judaeus candide fatetur, conf. Matth. 12, 43 — 45.

§. 174. Elegantia morum.

Elegantia morum, etsi non ad nostrum modum conformata, Hebraeis nunquam defuit, et ab ipso Mose, Levit. 19, 32., momento religionis firmata erat. Tot in Bibliis occurrunt ejus argumenta, ut lector, potius excessum, quam defectum arguere posset. Verum cuique terrarum plagae, et cuivis genti propria est morum et humanitatis ratio, et quidem ubique, si verba et gestus ad vivum resecentur, exorbitans; et quum orientales sensa sua fere verbis fortioribus exprimant: non mirum est, id obtinere quo-

que in illis verbis et gestibus, quibus civilitatis officia exhibent, et non amplius dicunt, quam nostra ejusmodi verba et gestus aeque exorbitantes; ita postratio in terram, vix plus innuebat, quam mos noster caput aperiendi et se inclinandi. Orientales fere omnes antiquissimos civilitatis ritus, qui Gen. 18, 1—30. 19, 1—3. 23, 7. 12. 41, 43. 42, 6. leguntur, et ab Herodoto aliisque antiquis referuntur, usque in nostram aetatem retinuerunt. Aetate Christi ex scholis honoris quoque compellatio רַב, רַבִּי, irrepsit; alias enim usitata non erat, nisi compellatio **domine**, et aetate Christi κρατιϛε, **Luc.** 1, 3. **Act. Ap.** 23, 26. 24, 3. 26, 25.

§. 175. Salutatio.

Salutatio et valedictio benedictionem quampiam complectebatur; hinc בֵּרֵךְ **benedixit**, etiam venit pro **salutavit**, valedixit, **Gen.** 47, 8—11. 2 **Reg.** 4, 49. 10, 13. 1 **Paral.** 18, 10. Formulae salutationis erant, **benedictus a Jehova esto**, בָּרוּךְ יְהֹוָה. מְבֹרַךְ יְהֹוָה, בָּרוּךְ לַיהֹוָה; **benedictio Dei sit super te**, בִּרְכַּת יְהֹוָה עָלֶיךָ; **Deus tecum, seu tibi praesto sit**, יְהֹוָה עִמְּךָ; communis autem formula erat: **pax (omnis prosperitas) sit tibi**, שָׁלוֹם לָךְ, vel שָׁלוֹם עָלֶיךָ, **Ruth.** 2, 4. **Jud.** 19, 20. 1 **Sam.** 25, 6. 2 **Sam.** 20, 9. **Ps.** 129, 8. Phoenices salutabant per חֲוֵה אֲדֹנִי, **vive prospere mi domine!** quod ab Hebraeis nonnisi regibus acclamabatur. Graeci dicebant χαιρε, Romani **salve vel ave** (חֲוֵה vel חֲיֵה) **Luc.** 1, 27 — 28.

Matth. 26, 49. 28, 9. — Corporis gestus pro diversa dignitate illius, qui salutabatur, erat diversus, prout ab orientalibus adhucdum observatur; nam pronunciando illas salutationis formulas, manum dexteram imponunt pectori sinistro, et caput graviter inclinant. Id in omni salutatione locum habet. Si vero Arabes salutant amicum, porro sibi mutuo porrigunt dexteram, et quasi osculaturi elevant, uterque autem manum suam retrahit, eamque, loco manus amici, osculatur, et mox fronti imponit; si vero alteruter sublimioris est conditionis, alteri manus osculandae copiam facit. Tum salutantes sibi invicem barbam, manum eidem supponendo, osculantur, quo unico casu licet harbam attingere, 2 Sam. 20, 9.; aliqui, loco osculi duntaxat genas sibi mutuo apponunt. Persae os, vel si alter altioris erat dignitatis, genas invicem osculabantur. 2 Sam. 20, 9., Gen. 29, 11. 13. 31. 55. 33, 4. 39, 11. 48, 10 — 12. Exod. 4, 27. 18, 7. — Arabes porro rogant de salute سَلَامٌ, שָׁלוֹם, Gen. 29, 6. 43. 27. 1 Sam. 16, 4. 2 Sam. 20, 8. Luc. 15, 20. Act. Ap. 20, 34.; Deo de conspectu amici gratias agunt, orant pro eo Deum, et precantur omnem prosperitatem; atque salutationem, porrectionem manuum, osculum, interrogationem de salute, gratiarum actionem et preces, usque decies repetunt. Haec amicorum salutatio longior est; hinc etiam olim festinantibus nunciis inculcabatur, ut neminem per viam salutarent, 2 Reg. 4, 29. Luc. 10, 4. Johannes 2 epist. 11. vetat quoque, ne Christiani hominem

alterius sectae salutarent, aut in domum reciperent, nempe eo solo titulo, quod Christianus, etsi alterius sectae, est; nam hac salutationis ratione, se ejusdem sectae esse, professi fuissent. — Coram magnatibus orientales se fere usque ad terram inclinant, et genu vel fimbriam vestis ejus osculantur, eamque fronti imponunt; coram principibus et regibus vero se totos in terram prosternunt, vel genibus flexis fronte terram attingunt, et pedes illius vel terram osculantur. Haec Hebraeis quoque usitata fuisse, ipsa lingua testatur; nam קָדַד est caput inclinare; כָּרַע corpus profunde inclinare: בָּרַךְ genu flectere; et הִשְׁתַּחֲוָה, כָּרַע אַפַּיִם אַרְצָה, נָפַל, אַרְצָה אַרְצָה, se inclinare in terram, procumbere in terram, se facie in terram prosternere; ast הִשְׁתַּחֲוָה simpliciter positum, non prostrationem, sed solam inclinationem corporis significat, ut ex 1 Reg. 2, 19. liquet. Prostratio Graece προσκυνειν, et Latine adorare dicitur. Omnes hi gestus etiam in venerationem Deo exhibebantur; Graeci autem et Latini adorationem soli numini reservabant, Act. Ap. 10, 26. Apoc. 19, 20. 22, 9. Verbum סָגַד de sola adoratione idolorum occurrit Jes. 44. 15. 17. 19. 46, 6.; Aramaeis autem et Arabibus latius patet, Dan. 2, 46. 3, 5.

§. 176. Visitatio.

Qui alium invisebat, ante januam clamabat vel pulsabat, donec dominus egressus, illum, si ita visum esset, introduceret, facto antea signo, ut alter sexus se in locum suum subduceret, 2 Reg. 5, 9 —

12. Act. Ap. 10, 17. Magnatibus, non modo adventus prius significandus, sed etiam, prout nunc in oriente mos est, dona convenientia ferenda erant; hospes demum cum omni pompa veniebat, et honorificentissime excipiebatur, caput ejus ungebatur, et tandem aromatibus incensebatur, cujus vestigia Gen. 27, 27. Exod. 30, 37 — 38. Prov. 27, 9. Num. 16, 6. 17 — 18. 37 — 38. occurrunt. Incensum nostro aevo est in oriente indicium, hospiti redeundum esse.

§. 177. Dona.

Ferre dona, מִנְחָה, בְּרָכָה, כָּבֵד, τιμη, Num. 22, 7. 16. 37. 24, 11 — 13., in oriente pervulgatum est. Origo a primis regibus derivanda esse videtur, qui non mox tributa exigere ausi, comiter suscipiebant, quod sponte offerebatur, 1 Sam. 10, 27. Id demum in consuetudinem abiit, ut, qui regem adibat, nunquam sine dono compareret, atque inde mos ad alios quoque magnates, imo et ad aequales, qui invisebantur, transivit, Prov. 18, 16. Reges vero ipsi quoque hunc morem observabant erga eos, quos honorare volebant, quale donum fere semper מַתָּן et מַתָּנָה dicitur; imo et aliis regibus dona mittebant, 1 Reg. 15, 19. Jes. 30, 2 — 6. 31, 1 — 2. 56. 9. 2 Reg. 16, 8. 18, 14 — 18. cf. §. 135. Antiquiores quoque prophetae dona sibi oblata non recusabant, nisi forte ex indignatione, 2 Reg. 5, 6. 8, 9.; quum autem pseudoprophetae vaticinia sua pro ratione donorum ederent: prophteae veri dona respuebant, Amos 7, 14. Haec dona confundenda non sunt cum

dono שֹׁחַד dicto, quo judex corrumpitur; id enim omni aevo nefas reputatum fuit, Exod. 23, 8. Deut. 10, 17. 16, 19. 27, 25. Ps. 15, 5. 26, 10. Jes. 1, 23. 5, 23. 33. 15.

§. 178. Conditio et apportatio donorum.

Dono offerebatur, quodcunque utile esse poterat, non modo argentum, aurum, vestes, arma, sed etiam alimenta, quae nonnunquam erant minutiae, Gen. 43, 11. 1 Sam. 9, 7. 16, 20. Job. 42, 11. Res tamen minutiores, non ipsis magnatibus, sed in usum domesticorum offerri solebant, prout adhucdum in oriente moris est, 1 Sam. 25, 27. Reges et magnates aliis, nempe ministris, legatis, aut peregrinis, eruditis etc., fere vestes donabant, ut jam supra dictum fuit, Gen. 45, 22—23. Dan. 16, 29. Esth. 8, 15. Reges habebant מֶלְתָּחָה, seu conclave, in quo magna harum vestium copia asservabatur, 2 Paral. 9, 24. Major honor erat, si rex aut magnas vestem, qua indutus erat, de corpore detractam donabat, 1 Sam. 18, 4. Quicunqne autem adhucdum in oriente a rege vestem recipit, eam mox induere, et homagium praestare tenetur, nisi iram regis excitare velit, cf. Matth. 22, 11—12. Nonnunquam rex omnibus hospitibus ante convivium vestes donabat, quibus induti accumbebant, 2 Reg. 10, 22. Gen 45, 22. Apoc. 3, 5. Cyropaed. VIII. 3, 1. Iliad. XXIV. 226—227. — Dona in oriente adhucdum, ad reges et magnates, ab hominibus et jumentis singulari cum pompa portantur, et quodlibet, etsi pondere levissimum,

a singulari viro ambabus manibus, aut etiam a jumento fertur, Jud. 3, 18. 2 Reg. 8, 9.

§. 179. Honores publici.

Summus honor exhibetur in Asia magnatibus, legatis et regibus solenniter urbem vel aulam ingredientibus. Maximus est populi concursus, fenestrae illae paucae, in plateas respicientes, alias interclusae, recluduntur, et, uti et ipsa tecta plana, spectatoribus complentur; plateae, ne pulveres excitentur, aquis rigantur, et floribus, frondibus arborum et tapetis sternuntur, ut non maneat, nisi semita ingredientibus. Spectatores plaudunt manibus, et undique jubila resonant, quum alias rex in silentio salutatur, 2 Sam. 16, 15. 1 Reg. 1, 40, 2 Reg. 9, 13. Jes. 62, 11. Zach. 9, 9. Matth. 21, 7—8. Primi incedunt musici, 1 Reg. 18, 46. 1 Paral. 15, 27—29., quos sequuntur ministri et servi, denique ipse rex, omnes generosis equis vecti; olim vero reges etiam curribus, affabre factis, vehebantur, Gen. 41, 43. 2 Sam. 15, 1. 1 Reg. 1, 5.

Quidpiam simile in Asia exhibetur non modo illis, qui ad religionem Mohammedis deficiunt, sed etiam pueris, qui Koranum perdidicerunt; imponuntur enim generoso equo, et praecedentibus musicis, atque comitantibus et acclamantibus reliquis discipulis, deducuntur per urbem, unde loca Gen. 41, 43. Esth. 6, 7—9. 1 Sam. 10, 5—10. aliquam lucem capiunt.

§. 180. Conversatio. Balneum.

Conversatio, qua antiqui orientales tempus fallebant, erat in janua urbis, ubi spatium, prout adhucdum in Mauretania cernitur, pro consessu adaptatum erat, Gen. 19, 1. 2 Sam. 19, 5. Ps. 69, 13. Considentes hoc loco otiosi spectabant introeuntes et exeuntes, nundinas et judicia, quae hic quoque agitabantur. Gen. 19, 1. 34, 20. Ps. 26, 4 — 5. 69, 13. 127, 5, Ruth 3, 11. Jes. 14, 31. 15, 4. Confabulationes non quidem frequentes, neque tamen adeo rarae, ut in modernis Asiae domibus Kahue, fuisse videntur; antiqui enim orientales, qui vino indulgebant, multo erant vivaciores; Hebraei saltem, ut ex Jes. 30, 29. Jer. 7, 34. 30, 19. Sam. 5, 14. Amos 6, 4—5. constat, musica delectabantur, confabulabantur, saltabant, et cantabant. Ast ambulare illis, sicut modernis orientalibus, sub calido climate molestum fuisse, facile credimus; quare potius in urbis janua, vel sub ficu aut vite considebant, 1 Sam. 22, 6. Mich. 4, 4. Hinc consessus persaepe memorantur, Ps. 1, 1. 107, 32. 89, 8. 111, 1. 64, 3. 50, 21. 26, 5. Balnea autem orientalibus nullo non tempore erant acceptissima, Ruth. 3, 3. 2 Sam. 11, 2. 2 Reg. 5, 10. Caloris enim sunt refrigeratio, et pulveres, corpori molestos, abstergunt; hinc, ab altero praesertim sexu, adeo frequentantur, ut merito delectamentis accenseri possint. Antiquiores Aegyptii in Nilo se balneabant Exod. 2, 5. 7, 13—25. Herodot II. 37. Hebraeis balneum, munditiei caussa, lege praescriptum erat, Lev. 14, 2. 15, 1 — 8. 17,

15—16. 22. 6. Num. 19, 6. Hinc probabile est, in Palaestina paulo post, publica balnea, qualia nunc in oriente frequentia conspiciuntur, aedificata fuisse. — In colloquio orientales aequissimi sunt, nec facile contradicunt, etsi observant, mendacia ipsis narrari. Hebraeis, reprobationis summum indicium erat cognominatio שָׂטָן, adversarius, vel רֵקָה sputatilis, seu contemtibilis, aut etiam נָבָל, stultus, quod idem sonabat ac atheus et sceleratus Job 2, 10. Ps. 14, 1. Jes. 32, 6. Matth. 5, 22. 16, 23. Thanchuma p. 5, 2. p. 8. Si quid insanum prolatum fuit, dicebant: sufficit, רַב לָכֶם, דַּיֶּךָ, ἱκανοῦσθω, Deut. 3, 26. Luc. 22, 38. Formula affirmandi: tu dixisti, vel recte dixisti, כֵּן דִּבַּרְתָּ, σὺ εἶπας, adhucdum, teste Aryda, in monte Libano de eo usitata est, quod quis affirmaturus, disertis verbis exprimere non vult, Matth. 26, 64. — Exspuere coram alio in cubiculo, ubi pavimentum tapetis opertum est, rusticitatem olet; ast remoto tapeto in angulo exspuere, nemo vitio vertit. Quare locus Deut. 25, 7—9. וְיָרְקָה בְּפָנָיו eo magis ad literam explicandus est, quod et alias quoque vehementiores in foro indignationis affectus occurrunt, Matth. 26, 67. Marc. 14, 65. conf. 1 Reg. 22, 24. Jes. 57, 4. Ezech. 2, 6. 25, 6. 2 Sam. 16, 6—7. — Ceterum abunde notum est, orientales amare meridianum somnum, ad quem calores climatis invitant, 2 Sam. 4, 5. 11. 2. Matth. 13, 25., quod dicit phrasis: pedes tegere, Jud. 3, 24. 1 Sam. 24, 4.

§. 181. Mores erga peregrinos.

Humanitatem erga peregrinos, Moses gravissimis momentis inculcavit, et exemplis quoque in Genesi adductis, ad eam invitavit. Duplex quidem genus peregrinorum, גֵּרִים, distinguit: alterum eorum, qui, sive alienigenae, sive Hebraei, domo carebant, תּוֹשָׁבִים; et alterum alienigenarum, qui domum in Palaestina habebant, גֵּרִים strictiori sensu; sed utrosque iisdem humanitatis officiis prosequendos, et eodem cum civibus jure habendos esse, statuit; rarissima in antiquo orbe alienigenarum praerogativa, Lev. 19, 33—34. 24, 16. 22. Num. 9, 14. 15, 14. Deut. 10, 18. 23, 8. 24, 17. 27, 19. Peregrini inter Hebraeos olim se bene habuisse videntur; a Davide et Salomone ad labores quidem dominicales adstricti fuerunt, id autem erat communis illo aevo juris 1 Paral. 22, 2. 2 Paral. 2, 1. 16, 17. Verum aetate Christi Judaei alienigenas ab officiis humanitatis excludebant, atque ipsum nomen רֵעַ, interpretatione ad solos amicos detorserunt, etsi loca supra adducta repugnabant, Lev. 19, 18.

§. 182. Pauperes et mendici.

Pauperibus, ut supra passim vidimus, Moses abunde providit; ast mendicos prorsus ignorat. Primi mendici memorantur Ps. 37, 25. 109, 10., atque deinceps nunquam defuerunt. Aetate Christi sedebant in plateis, ad januas divitum, ad portas templi, et probabilius quoque ad januas synagogarum, Marc.

tus, quibus mundati, societati restituerentur. Immundi neminem tangebant, quos vero attingebant, aeque immundos reddebant; et omnes sacro tabernaculo et templo exclusi erant, Lev. 13, 3. Immundi vero erant: I. Leprosi, qui extra urbes et pagos habitabant, veste lugubri et lacerata induti, nudo capite, operto mento incedere, et occurrentibus acclamare tenebantur: immundus immundus, Levit. 13, 45. Num, 5, 1. seqq. — II. Gonorrhaea, sive benigna, sive virulenta laborantes, Lev, 15, 3. III. Qui quacunque ratione, etiam concubitu legitimo, semen emiserant, immundi erant usque ad vesperam, Lev. 15, 16—22. — IV. Puerperae post partum filii, 7., post partum filiae, 14 diebus immundae erant, sequentibus 33 vel 66 diebus a sacro tabernaculo vel templo et sacrificiis arcebantur, Lev. 12, 1—6. 15, 16—28. — V. Menstruatae, et etiam morbido fluxu sanguinis laborantes, erant immundae, quamdiu fluxus perdurabat, Gen. 31, 35. Lev. 15, 19—21. Matth. 9, 10. — VI. Qui attigit cadaver hominis aut animalis, ossa mortuorum, vel sepulcrum, et qui erat in tentorio, cubili vel domo morientis vel mortui, septem dies immundus erat. Sacerdotes per sola quoque signa luctus de defuncto contaminabantur, ideoque illis signa luctus nonnisi de mortuis parentibus, prolibus, fratribus, et sororibus virginibus, in domo paterna exsistentibus, permissa, summo autem sacerdoti de quocunque mortuo prorsus interdicta erant, Lev. 5, 2. 11, 8—11. 24—31. 21, 1—5. 10—11. Num. 19. 11—15.

Caput duodecimum.

De morbis.

§. 184. De morbis generatim.

Prima mundi aetáte homines, simplicissima vitae ratione utentes, perpaucis morbis fuisse obnoxios, et sequentibus demum aetatibus, non modo morbos novos invaluisse, sed etiam diversis aetatibus diversos fuisse morbos epidemicos, imo et perpetuo cuilibet fere plagae et regioni proprios fuisse et esse quosdam morbos, nemo harum rerum mediocriter peritus negabit. Quinam morbi in Aegypto et aliis ejusdem climatis regionibus plerumque grassentur, paucis complexus est Prosper Alpinus de Medicin. Aeg. L. I. c. 13. p. 13., sunt nempe oculorum lippitudines seu ophtalmiae, leprae, phrenitides, articulorum dolores, herniae, renum et vesicae calculi, phtyses, obstructiones hepatis lienisque, stomachi imbecillitates, febres tertianae, ardentes, hecticae et pestilentes. Ex his ophthalmiae, febres pestilentes et phrenitides epidemice grassantur, alii vero morbi sparsim observantur. — Denique cuilibet queque regioni et aetati propria est ratio, morbos certis caus-

sis assignandi, et depromtis hinc nominibus insigniendi, quae deinceps, detectis aliis morborum caussis, non tantum a vulgo, sed etiam ab ipsis non raro medicis conservantur. Hinc nostra prae ceteris interest, indagare, quinam morbi sub antiquis nominibus lateant. Id quidem apud omnes in confesso est, antiquos solitos fuisse, morbos, inprimis quorum caussam non perspiciebant, efficaciae numinis tribuere; unde ab antiquis Graecis μαςιγες, flagra nempe numinis, dicti sunt, quae denominatio adhuc in N. F., ab ipso quoque medico Luca c. 7, 21. usurpatur, Matth. 10, 5, 29. 34. Marc. 5, 29, 34.

§. 185. Morbus Philistaeorum, 1 Sam 5—6.

Morbus Philistaeorum, 1 Sam. 5, 6. 12. 6. 18., dicitur עֳפָלִים, quod nomen etiam Deut. 28, 27. occurrit, et ubique in k'ri, nomine Aramaeo טְחֹרִים explicatur, quod Syriace, טחרא et טחורא, podicem, et nisum exonerantis ventrem, significat; igitur auctores hujus notae marginalis, cum Josepho Arch. VI. 1, 1., dysenteriam intellexisse videntur.

عَفَلٌ et عَفَلَةٌ est tumor in anteriori parte vulvae, herniae virorum similis, qui autem longe abest ab haemorrhoidibus, de quibus aliqui עֳפָלִים explicarunt. His quoque mures non conveniunt, qui 1 Sam. 6, 5. 12. 16, 18., et in Alexandrina et Vulgata versione etiam 1 Sam. 5, 6. 6, 5. 11. 18. memorantur. Quare Lichtenstein mures, עַכְבָּרִים, de solpugis fatalibus exposuit, quae ad genus quidem aranearum per-

tinent, soricibus tamen similes sunt, ut mures dici possint. Vescuntur scorpionibus, et, cum eos quaerunt, mordent homines, praesertim in podice et pudendis, unde tubercula mortifera (עֳפָלִים) oriuntur, Plinius H. N. L. XXIX. 4. Solpugae itaque fatales in regione Philistaeorum, singulari Dei providentia, illo tempore multiplicatae sunt, et multos homines laeserunt.

§. 186. Morbus regis Joram.

Rex Joram, idololatra et parricida fratrum, duos annos, sicut ipsi propheta Elias literis, 2 Paral. 21, 12—15. allegatis, praedixerat, intestinis laborabat, et tandem viscera egessisse dicitur, 2 Paral. 21, 18—19. Hic morbus dubio procul erat dysenteria, quam tanto tempore continuare, rarum quidem, sed nequaquam inauditum est. Viscera hoc morbo exulcerantur, et ex ipsis cruor cum stercore aliquo, semper liquido, et cum quibusdam quasi mucosis manat, atque nonnunquam etiam carnosa quaedam ramenta simul descendunt, ita ut ipsa intestina ejici videantur, Mead Medic. sacr. c. IV.

§. 187. Mola ventosa.

Hebraei solebant post calamitates, laetiorem rerum commutationem exspectare; quare aerumnas laboribus et tremoribus parturientis, et meliorem tandem sortem laeto demum partui comparabant, Jes. 13, 8. 26, 17. 2 Reg. 19, 3. Jer. 4, 31. 13, 21. 22, 23. 30, 6. Mich. 4, 9—10, Joh. 16, 21—22. Hinc

longius progressi, res adversas, quas aliae rursus adversitates sequebantur, compararunt morbo, quo mulieres correptae, gravidae esse videntur, et omnia gravitatis incommoda sentiunt, demum vero non pariunt nisi molam ventosam, Jes. 26, 18. Ps. 7, 15.

§. 188. Patria leprae.

Lepra Aegypto, Asiae anteriori, et generatim climati calidiori proprius morbus est; hinc inter Hebraeos, Aegypto emigrantes, plures ea infectos fuisse, nihil mirum; ast omnes ea laborasse, et ideo Aegypto pulsos fuisse, Manetho somniavit, quem oscitantes secuti sunt Strabo, Tacitus, Justinus Trogi, et recentiores nonnulli. Morbus quidem est abominabilis, et hinc ab antiquis pro singulari poena Dei habebatur, atque ab Hebraeis quoque הַנֶּגַע, plaga, et נֶגַע צָרַעַת, plaga scuticae nempe divinae, dicebatur, Num. 12, 1 — 10. 2 Reg. 5, 25. 15, 5. 2 Paral. 26, 16. seqq. Herodot. I. 138. Ast reges Aegypti, qui, testibus omnibus antiquis, frequentiam populi rite aestimabant, longe aberant, ut ob morbum endemium, ultra ducentas myriades hominum regione sua expellerent.

§. 189. Initia et progressus leprae.

Lepra se in cute quidem exteriori exserit, sed etiam telam cellulosam, imo ossa quoque et medullam, atque articulos ossium inficit, ut extremi membrorum articuli sensim emoriantur, dissolvantur et decidant, et corpus horrendum in modum mutiletur.

Hinc liquet, materiam morbi in externas partes propelli ex internis, in quibus per plures annos, in infantibus plerumque usque ad pubertatem, in adultis 3 vel 4 annos latet, donec in cute se insinuet; abhinc progressus rursus lentus est, et post plures demum annos medium, atque post plures rursus annos extremum gradum assequitur. Qui a nativitate leprosus est, 50, et qui deinceps infectus fuit, adhuc 20 annos tristissimos vivere potest. — Eruptio morbi, non quidem semper eadem, plerumque tamen macula est exigua, instar puncturae acus, vel impetigo, vel serpigo. Macula plerumque subito, praesertim irato aut exterrito, Num. 12. 2 Paral. 26, 19., et quidem fere in facie circa nasum aut oculos, oritur, et per aliquot annos dilatatur, donec magnitudinem lentis assequatur, et tum dicitur שְׂאֵת; haec lentigo vel lenticula, si ex serpigine orta est, בַּהֶרֶת, morphea alba; si autem ex impetigine, סַפַּחַת morphea nigra, dicitur, Lev. 13, 2. 12. 39. 14, 56. Hae omnes maculae, vel manifeste, vel occulte lepram indicant, a quibus Lev. 13, 6 — 8. 29. distinguitur serpigo innoxia, בֹּהַק, et impetigo innocua, מִסְפַּחַת. Moses Lev. 13. distincte explicat, quae sint maculae leprosae, quae innocuae. Maculae leprosae sensim dilatantur, donec progressu temporis totum corpus occupent. Non solum universa cutis prorsus destruitur, sed tota quoque machina corporis afficitur. Dolor quidem non vehemens, sed debilitas magna, et tristitia est anxia, imo et impetus ad autochiriam frequentes, Job. 7, 15. Denique morbus transit in quatuor genera perfectae leprae,

nempe in lepram elephantiam, in qua praesertim articuli membrorum solvuntur et decidunt, ac corpus horribili modo mutilatur; in elephantiam albam צָרַעַת; in vitiliginem nigram, seu Psoram, יַלֶּפֶת, חֶרֶס, שְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת, שְׁחִין, גָּרָב, Deut. 28, 27. 35. Lev. 21, 20—22.; et in lepram rubram, seu alopeciam. Mors denique aegrotum plerumque inopinate obrepit, sed morbum non finit; nam hic plerumque transit in posteros usque ad tertiam et quartam generationem, atque ad id saltem simul collineare videtur, quod Exod. 20, 4 — 6. 3, 7. Deut. 5, 9. 24, 8 — 9. legitur. In generatione quarta, si non ipsa lepra, saltem dentes immundi, halitus grave olens, et color morbidus adest. Nihilominus leprosi a procreandis liberis, quos miserrimos futuros praevident, vix abstinent; vehementissimis enim stimulis carnis jactantur. Morbus inficit quoque eos, qui concubitu, vel multa contrectatione cum aegroto agunt, unde liquet, Mosen merito tulisse leges illas de inspectione et separatione leprosorum, in quibus tamen, prout legislatorem decebat, id solum spectabat, ut vere leprosi dignoscerentur, et e societate hominum removerentur. Quare non omnia indicia leprae, aliunde indubia, sed ea sola, quae in contentionem venire poterant, attingit, et sacerdotibus, quorum curae ars medica commissa fuit, certa leprae indicia prodit, ut leprosas maculas ab innocuis discernere possent, in quibus Moses, judicio Hensleri Geschichte des abendländischen Aussatzes S. 273., profundam hujus morbi scientiam prodit. —

rabantur, omnia loca, in quibus de angelis fit mentio, de aliis creaturis, quibus Deus utitur instrumentis, interpretarentur, atque ipsi quoque Samaritani verbum angelus, impropia hac notione usurparent, sicut Relandus de Samarit. 7 — 9. ostendit. Hic mos loquendi ad Syros quoque transivit, qui morbos compellant angelos, qui homines colaphizant, et aegrotum vocant מְנַסְיָא, tentatum a Deo vel ab angelo, Assemanni Bibl. Orient. T. I. p. 215. conf. 2 Cor. 12, 7. — Ita pestis tribuitur Deo Exod. 11, 4—7. 12, 23. 29. conf. Ps. 78, 49—50., angelo autem. 2 Sam. 24, 15. 16., qui gladio homines percutit, et 1 Paral. 21, 16. inter coelum et terram medius, sistitur, atque 2 Sam. 24, 12. 15. diserte de erumpente peste exponitur; hinc Alexandrinus interpres דֶּבֶר, pestis, Ps. 91, 6. reddidit δαιμόνιον μεσημβρινὸν, et Jonathan Habak. 3, 5. vertit angelus, מַלְאַךְ. Ubicunque igitur angelum edere strages pestis legimus, dubitandum non est, indicari pestem, uti in exercitu Sancheribi, 2 Reg. 19, 35. conf. 2 Reg. 18, 23. 19, 6—8., ubi pestis primo impetu, quo vehementissima esse solet, potuit 185,000 militum perimere, si praedae Aegyptiacae, peste infectae, per castra dispersae fuerunt; hinc funera primum mane observata fuisse referuntur. De indole et symptomatibus hujus morbi vide Archaeol. Germ, P. I. T. II. §. 223. p. 389 — 397.; annotandum tamen est, neminem a peste, nisi per ulcus; nequaquam vero omnes, quibus adhuc viventibus ulcus erumpit, sanari, 2 Reg. 20, 7. Jes. 38, 21.

§. 191. Morbus Sauli et Nebucadnezaris.

Quod §. 190. observavimus, casus insolentes, morbos, imo et quotidiana quaelibet, ab antiquis Hebraeis Deo vel angelo tributa fuisse, pluribus Bibliorum locis lucem affundit. Ita spiritus Dei, רוּחַ יְהוָה, qui a Saulo recessit, non est, nisi recta et generosa animi affectio; atque spiritus malus a Jehova, רוּחַ רָעָה מֵאֵת יְהוָה, qui 1 Sam. 16, 14 — 15. 18, 10. 19, 9., Saulum obrepsit et exterruit, est insania, qua sibi ideam fixit, se esse prophetam, et hinc ex insania se gessit prophetam, וַיִּתְנַבֵּא, 1 Sam. 18, 10., atque sibi ipsi jacturam regni vaticinabatur; hinc Jonathan vertit: insanivit. Spiritus hic malus non magis est Dei angelus, quam ille spiritus malus, רוּחַ רָעָה, quem Deus Jud. 9, 23., in incolas Sichem misisse refertur, et, prout omnes, antiquiores quoque interpretes, viderunt, non significat nisi dissensum et animi immutationem; uti etiam רוּחַ זְנוּנִים, spiritus fornicationis, Hos. 4, 13., nihil aliud est quam libido, conf. 1 Sam. 11, 6. 16, 14. Jud. 3, 10. 6, 34. 11, 29. 14, 6. Ps. 51, 12. Ezech. 11, 19. 13, 31. — Hinc Saulo quoque musica profuit, cujus vis contra malignum spiritum profecto irrita fuisset. — Hic mos loquendi non quidem, ut multis videtur, demum in exilio ex doctrina Mehestanorum ortus sed duntaxat amplificatus est, unde occurrunt Dan. 4, 10. 14, 12., עִירִים, astrorum custodes vel vigiles; quorum etiam consilium refertur, quod autem Daniel c. 4, 28. ad Deum refert. Morbus vero Nebucadneza-

ris, de quo Dan. 4. sermo est, erat insania, qua sibi videbatur, delapsam coelitus vocem de expulsione ex regno, audivisse; atque sibi imaginabatur, se in bestiam esse immutatum; hinc Dan. 4, 31. 33. ait, se rursus usum rationis recepisse; unde liquet, ipsum quoque demum agnovisse, se insania laborasse.

§. 192. De daemoniacis.

De daemoniacis, qui non solum in N. F., sed etiam apud antiquos profanos auctores occurrunt, intricata est quaestio. Sunt, qui contendunt, omnes hos homines fuisse epilepticos, melancholicos, insanos, vel furentes, atque ad experientiam medicorum provocant; quare expressiones de daemoniacis olim usitatas, de solo modo exponunt, quo plerique antiquiori aevo hos morbos explicabant et denominabant. His repugnant alii non modo theologi, sed quipiam etiam medici, quibus expressiones novi foederis indicare videntur, daemoniacos revera a maligno spiritu fuisse agitatos, idque Deum permisisse censent, ut Jesu materiam miraculorum praeberet. Longe absumus, ut huic controversiae nos interponamus, sed allatis pro utraque sententia rationibus, judicium lectori deferemus.

§. 193. Argumenta, daemoniacos N. F. fuisse a diabolo correptos.

I. Daemoniaci N. F., aliqua produnt, quae ab epilepticis, melancholicis, insanis et furentibus aliena sunt, uti Matth. 8, 28. Luc. 8, 27. Marc. 5, 3., fu-

rentes rupisse omnes catenas, in sepulcris habitasse, rogasse Jesum, ne eos torqueat, congruenter ad quaestiones propositas respondisse, daemones ex illis egressos et in porcos ingressos fuisse; nam furor seu phrenesis non egreditur ex hominibus, et ingreditur in porcos; neque dici potest, gregem porcorum ab aggredientibus daemoniacis ipsis, in mare actum fuisse, quia porci, per furentes terrefacti, dispersi fuissent, nec congregati cucurrissent, multo minus omnes, fere 2000, in lacum Gennesareth se praecipitassent. — II. De daemoniaco muto, Matth. 9, 32. Luc. 11, 14., atque de muto et coeco daemoniaco, Matth. 12, 22. symptomata non adferuntur; itaque sanus erat uterque, et duntaxat diabolus organa loquelae et visus impediebat. — III. Lunaticus, Matth. 17, 15., prodit quidem symptomata epilepsiae, sed haec tribuuntur diabolo. — IV. Puella Philippis, Act. Apost. 16, 16, vaticinata est, quod insana non potuisset; malo itaque spiritu agitata fuit. — V. Daemoniaci dicunt, se a diabolo agitari; Judaei in N. F. idem de ipsis affirmant; ipsi quoque Apostoli et scriptores sacri dicunt, daemoniacos et a daemonibus vexatos allatos fuisse ad Jesum, et jussu Jesu daemones fuisse egressos Matth. 4, 24. 7, 22. 9, 33. 12, 18. Marc. 1, 32. 39. 43. 9, 25. Luc. 4, 41. 8, 2. 30. 38. 9, 49. 11, 14. Jesus denique ipse dicit, ejicio daemonia, Luc, 11, 19. 23. Matth. 12, 27. 28. — VI. Sacri scriptores daemoniacos ab aegrotis, et ejectionem daemonum a sanatione aegrotorum distinguunt, Marc. 1, 32. 16, 15. Luc. 6, 17 — 18. 7, 21. 8, 2. 13, 32.

Igitur daemoniaci non erant aegroti. — VII. Daemoniaci sciunt, quod insani, furentes, melancholici et epileptici a se ipsis scire non potuerunt, Jesum esse filium Dei, Messiam, filium Davidis, Marc. 1, 24. 5, 7. Matth. 8, 29. Luc. 4, 34. — VIII. Jesus daemones alloquitur, de nomine eorum interrogat, et daemones respondent; Jesus eis minatur, eos silere, egredi, et non rursus reverti jubet, Marc. 1, 24. 5, 8. 9, 9. 12. 25. Matth. 8, 29. 31. 12, 27 — 28. Luc. 4, 35. 8, 30 — 32. — IX. Septuaginta discipulis reversis et gaudentibus, daemones quoque pronunciato nomine Jesu obedivisse, respondit Jesus Luc. 10, 17.: „videbam Satanam sicut fulgur de coelo ca„dentem. Ecce dedi vobis potestatem, calcandi su„pra serpentes et scorpiones et super omnem virtu„tem inimici, et nihil vobis nocebit; verum tamen „non adeo de hoc, spiritus vobis subjici, gaudete, „sed magis gaudete, nomina vestra scripta esse in „coelis." — X. Quum Jesus a Pharisaeis argueretur, ab ipso per Beelzebul ejici daemonia, respondet Matth. 12, 25 — 28. Marc. 3, 23 — 25. et Luc. 11, 17 — 19., regnum, civitatem et familiam, in qua scissiones et discordiae sunt, interire; si itaque in regno Satanae hujusmodi essent scissiones, ut daemon daemonem ejiceret, regnum Satanae non substiturum; his addit: „si ego per Beelzebul ejicio daemones, „disciplui vestri per quem ejiciunt? — — si autem „ego per spiritum Dei" (miraculum divinum) „ejicio daemones, profecto pervenit in vos regnum „Dei; aut quomodo potest quisquam intrare domum

„potentis, et vasa" (arma) „ejus dirripere, nisi „prius alligaverit potentem, et tunc vasa ejus diri- „piat?" — XI. Jesus inquit Matth. 12, 43. Luc. 11, 24., immundum spiritum, ab homine egressum, ambulare per loca deserta, et quaerere requiem, qua non inventa, cogitare de reditu ad habitationem suam, atque reducem invenire eam mundatam et ornatam, et assumtis septem aliis spiritibus, qui nequiores sunt ipso, ingredi et ibi habitare. Quis haec de morbis dicat aut intelligat? — XII. Mulierem, quae Luc. 13, 11. spiritu infirmitatis inclinata erat, Jesus Luc. 13, 16. dicit, a Satana fuisse ligatam. Ita quoque ait Petrus Act. Apost. 10, 38., omnes a diabolo oppressos, καταδυναςευομενες ὑπο τȣ διαβολȣ, a Jesu fuisse sanatos. — XIII. Miracula Jesu multum imminuerentur, si non ejecisset daemones, sed duntaxat aegrotos sanasset. Hinc patres ecclesiae unanimes eam tenent sententiam, homines illos vere a daemonibus fuisse correptos; et ipsa quoque ecclesia, ex hac sententia, ordinem exorcistarum instituit.

§. 194. Argumenta, daemoniacos fuisse aegrotos.

Qui propugnant, daemoniacos fuisse epilepticos, melancholicos, insanos, aut furiosos, disputationem altius ordiuntur. Longa exemplorum inductione et multis locis scriptorum Graecorum, Romanorum, et Judaeorum probant, daemonia et daemones, quibus hi morbi tribuuntur, non esse diabolum, qui in N. F. perpetuo unicus certus, ὁ διαβολος, est, sed animas

hominum defunctorum, inprimis malorum, qui morte violenta occubuerunt; daemoniacos itaque fuisse homines aegrotos, qui ab his animabus, tanquam furiis, agitari putabantur. Vide Archaeol. Germ. P. I. T. II. §. 227 — 229. p. 411 — 454. Hinc concludunt, Jesum, Apostolos et scriptores N. F. si a coaevis intelligi volebant, non potuisse aliam his vocibus notionem, sine adjecta interpretatione, substernere. Hoc confirmant I. ex eo, quod symptomata daemoniacorum N. F., sunt illa ipsa, quae in epilepsia, melancholia, insania et furore deprehenduntur; II. quod ipsi sacri scriptores hinc inde innuunt, se uti his terminis, quia usus ita ferebat, et nequaquam de aliqua operatione malorum spirituum cogitare; III. quod hujusmodi operationes animarum defunctarum in viventes, repugnant doctrinae Jesu et Apostolorum, ut illos terminos et phrases non potuerint de quapiam operatione harum animarum, intelligere. Haec tria asserta sequentibus argumentis evincere conantur.

§. 195. Daemoniaci erant aegroti.

Primum observant, daemoniacos, qui aetate Christi et Apostolorum, inter alias gentes occurrunt, non raro medicinis sanatos, adeoque non ab animabus defunctis, quae per medicinas expelli non poterant, agitatos, sed aegrotos fuisse; et, cum daemoniacorum N. F. eadem prorsus sint symptomata, nempe epilepsiae, furoris, insaniae aut melancholiae: hos quoque non fuisse nisi aegrotos, quia non occurrunt symptomata, quae ex his morbis explicari

non possent, et animabus defunctorum seu daemonibus necessario tribuenda essent; adeoque nullum adesse indicium, in his hominibus adfuisse daemonem, cujus praesentia non alia ratione, quam ex operatione, illi soli propria, cognosci potest. — I. Duo Gadareni, Matth. 8, 28. seqq., (quorum solus alter celebrior, dein Jesum sequi volens, Marc. 5, 2. et Luc. 8, 27. memoratur) erant furiosi, laborantes fixa idea, sibi inesse innumeras animas defunctorum; hinc apud mortuos in sepulcris seu cryptis commorabantur, erant indomiti, vestes non tolerabant, clamabant, se ipsi caedebant, et transeuntes aggrediebantur, quae omnia sunt furiosorum; nec insigne robur, quo alter omnes catenas rumpebat, quidquam est, quod non in aliis quoque furiosis observaretur, aliunde catenae non erant solidiores, quam quas propinqui habebant. Hinc ipse Marcus c. 5, 15., et Lucas quoque c. 8, 35. adnotat, incolas Gadarae invenisse demum daemoniacum, postquam a Jesu sanatus fuisset, σωφρονοῦντα, i. e., sanae mentis, quo innuitur, prius fuisse insanum. Si vero hi daemoniaci Jesum nuncupant filium Dei, i. e., Messiam, et rogant, ne eos torqueat: id nihil est aliud, quam quod in lucidis intervallis, quae insanis non desunt, audierant, Jesum, cujus fama jam Matth. 4, 24. usque in Syriam propagata fuerat, haberi pro Messia. Insaniam aperte produnt, quum se esse innumeros daemones affirmant, et Jesum rogant, ne eos mittat in mare, sed concedat, ut in porcos, qui ibi pascebant, ingrediantur; hanc enim habitationem non elegisset diabolus aut daemon. Si Jesus

Marc. 5, 8. jubet, immundum spiritum (qui immundus dicitur, quia anima defuncti cujuspiam, adeoque immundi putabatur) egredi, id unicum intendit, ut adstantes observent, morbum ipsius jussu sanari. Nequaquam daemones, sed, ut Act. 19, 16., ipsi furiosi gregem porcorum celeri cursu aggressi, in lacum Gennesareth propulerunt. Id Marcus et Lucas more vulgari eloquuntur, daemones egressos, et in porcos ingressos fuisse. Nam mos erat, illa, quae erant daemoniacorum, daemonibus tribuendi, conf. Matth. 9, 32. Luc. 11, 14. 12, 4. 13, 11. et Archaeol. Germ. P. I. T. II. §. 231. p. 464. Porcos, pavida animalia, a duobus furiosis, summa celeritate incurrentibus, in lacum pulsos fuisse, et periisse, nihil singulare est; si forte aliqui dispersi fuerunt, verba, vulgari more loquendi scripta, non sunt ad vivum resecanda. Denique insanos reveritos fuisse Jesum, de cujus dignitate et miraculis audierant, nihil insolitum est; nam exempla non desunt furiosorum, qui certos viros timent et verentur. — II. Mutus, Matth. 9, 32. Luc. 11, 14., atque coecus et mutus, Matth. 12, 22., fuit quoque insanus aut saltem melancholicus; haec enim utriusque generis vitia saepe conjuncta esse, medicorum experientia comprobat. Id etiam inde colligitur, quod Lucas 11, 14., daemonem ipsum vocat mutum, ubi Matthaeus c. 9, 32. dicit, virum fuisse mutum. — III. Juvenis, Matth. 17, 15., a pueritia lunaticus, quem, Luc. 9, 38 — 40., spiritus apprehendebat, et exclamantem elidebat, cum spuma dissipabat, et dilanians vix deserebat, a

Marco c. 9, 17. dicitur habuisse spiritum immundum, et exclamans jam in terram, jam in aquam, jam ignem concidisse, ore spumam egessisse, et dentibus striduisse, manifeste erat epilepticus; Hippocrates epilepsiam vocat sacrum morbum in libro, in quo ostendit, eum nequaquam esse sacrum, seu a numine immissum. — IV. Puella, quae Act. 16, 16., Philippis spiritum Pythonis, πνευμα πυθωνος, i. e. Apollinis, habuisse dicitur, erat insana, laborans idea fixa, se ab anima aliqua defuncta, per Apollinem immissa, agitari; hinc (quia Apollini omnia vaticinia tribuebantur) vaticinabatur, uti etiam Cicero de Divin. I. 5. p. 661. ed. Ern., testatur, insanientes vaticiniis multam pecuniam fecisse. Vera vaticinia profecto non erant, quae Apollo, ex mente Pauli, nihilum, suppeditare non potuit. Insanis accensendi sunt plerique etiam alii daemoniaci, de quibus nulla symptomata narrantur, ut Maria Magdalena, ex qua Jesus Luc. 8, 2. septem daemonia ejecit, i. e., quam sanavit ab insania, qua, se a septem animabus defunctorum agitari, opinabatur. Si Jesus daemoniacis interdicit, ne ipsum manifestum faciant, non est alia ratio, quam quod confessio insanorum, plus nocuisset quam profuisset, Marc. 1, 24. Luc. 4, 34. Matth. 8, 29. Marc. 5, 7. — V. An ejectio daemonum, vel sanatio epilepticorum, furiosorum, insanientium et melancholicorum per sola verba, majus fuerit miraculum, ad quaestionem quidem hanc prorsus nihil facit; ast negantibus operationes daemonum, sanatio horum morborum per solam jussionem Jesu, multo eminen-

tius esse videtur miraculum, quam ejectio spirituum, quam contrariae sententiae patroni etiam exorcistis tribuunt.

§. 196. Jesus, Apostoli et sacri scriptores daemoniacos pro aegrotis habuerunt.

Apostoli et sacri scriptores (contendunt illi eruditi) juxta usum loquendi, tunc in illis regionibus vigentem, expressionibus vulgatis utebantur; hinc dicebant et scribebant, daemoniacos ad Jesum venisse, vel adductos fuisse, a daemonibus agitatos fuisse, a Jesu ejectos fuisse daemones, daemones egressos et ingressos fuisse; quum autem similes expressiones illo aevo etiam de illa insania, cujus caussa naturalis nota erat, usitatae essent, et daemones quoque ea ratione usurparentur, qua Bachus pro vino, Ceres pro frumento dicebatur: ex illis dictionibus concludi nequit, Jesum, Apostolos et sacros scriptores adstruxisse, illos homines revera a daemonibus, seu animabus defunctorum, agitatos fuisse, inprimis quum contrariam suam sententiam saepius non obscure innuunt, quod sequentibus probant.

I. Evangelistae inter genera aegrotorum saepe commemorant daemoniacos, tanquam singulare aegrotorum genus, Matth. 4, 23—24. 10, 18. Marc. 1, 32. Luc. 4, 40—41. 5, 15. 8, 2. 9, 1. 13, 32.; imo Act. Apost. 10, 38. omnes aegroti, quorum plerique in Evangeliis non vocantur daemoniaci, dicuntur καταδυναστευομενοι ὑπο τȣ διαβολȣ, unde apparet,

sacris scriptoribus idem esse, aegrotum esse, et daemoniacum esse, vel vexari a diabolo, nempe per spiritus subordinatos seu animas defunctorum ab illo immissas. — Ita sacri scriptores e contrario comprehendunt daemoniacos nomine aegrotorum, ideoque eos, tanquam jam nomine aegrotorum comprehensos, omittunt, quando generatim omnes, quibus Jesus opem tulit, commemorant, Luc. 7, 21. 22. Matth. 11, 5.; omittere vero eos non potuissent, si ceterum sanos, et duntaxat a daemone impeditos cogitassent. — Saepe dicunt daemoniacos sanatos fuisse, quo ipso aegrotos fuisse innuunt, Matth. 8, 16. 12, 22. Luc. 7, 21. 8, 2. 9, 42. Inprimis Lucas c. 11, 14., spiritum mutum, et c. 13, 11., spiritum infirmitatis seu infirmum commemorans, profecto non de spiritu, sed de homine muto et infirmo intelligi voluit; si porro Lucas, qui erat medicus, c. 7, 21. 8, 2. et Act. Apost. c. 10, 38. dictione quoque utitur: sanare et sanari a spiritibus et sanare oppressos a diabolo: manifestum est, spiritus venire pro morbis. — Non solum Evangelistae, sed ipsi quoque Judaei in Evangelio loquentes, utuntur, sicut scriptores profani, voce δαιμων vel δαιμονιον tropice, quando de insania, melancholia et furore naturali loquuntur, Matth. 11, 18. Luc. 7. 33. Joh. 7, 19—20. 48—52. 10, 20.; imo Marc. 3, 21. 22. εξεςι permutatur cum βεελζεβϐλ εχει. — Permutatur quoque vox daemon cum voce morbus, tanquam prorsus synonyma Marc. 7, 29. conf. Matth. 15, 22, 28.; ita quoque

Marc. 9, 17. conf. Luc. 9, 39. et Matth. 17, 15.; atque Luc. 13, 10. 12, 18.

II. Johannes inducit quidem Judaeos, usui de daemoniacis loquendi insistentes, c. 7, 19—20. c. 8, 48—52. c. 10, 20.; ast ipse, etsi de aegrotis a Jesu sanatis saepe loquitur, daemoniacorum tamen nunquam meminit, Joh. 4, 46. 5, 3. 6, 2, — Ita quoque Paulus, 1 Cor. 12, 14. omnia dona miraculorum commemorans, de dono ejiciendi daemones, quo ipse praeditus erat, Act. Apost. 16, 16., et quod Jesus Marc. 16, 17. Matth. 10, 8. Luc. 10, 16. promiserat, altum observat silentium. Hi duo Apostoli itaque daemoniacos aegrotis accensuerunt, quia in Asia minori, ubi Johannes Evangelium, et Paulus primam ad Corinthios epistolam scripsit, ars medica illo aevo florebat, unde in vulgus quoque innotuerat, hos morbos, daemonibus tributos, esse naturales, conf. Archaeol. Germ. P. I. T. II. §. 232. p. 477—480. — Si itaque daemoniaci in N. F. dicunt, se a daemonibus agitari, cogitandum est, ab insanis nihil aliud expectandum esse. Si Judaei in N. F. de daemoniacis loquuntur, probare non possunt, nisi hunc fuisse usum loquendi, vel hanc viguisse opinionem. Si vero ipsi Apostoli et sacri scriptores dicunt, daemoniacos ad Jesum venisse, vel adductos, et sanatos fuisse; et si ipse Jesus dicit: ejicio daemonia: non indicant nisi usum loquendi, quo Jesus, Apostoli et scriptores sacri utebantur, ut de melancholia, insania, furore et epilepsia loquentes, ab auditoribus et lectoribus intellige-

rentur, eodem fere modo, quo nostri medici aegrotos quosdam dicunt lunaticos, aut eos purpura alba, igne Antonii, saltu Viti, et incubo laborare, etsi alias caussas horum morborum optime noscunt; uti et nos ipsi dicimus: sol oritur, sol occidit, novem aut decem jam noti sunt planetae, seu stellae errantes, etsi haec aliter se habere, probe perspicimus. Si autem daemoniaci nonnunquam ab aliis aegrotis distinguuntur, Marc. 1, 32. 6, 15. Luc. 6, 17—18. 7, 21. 8, 2. 13, 32.: ratio est, quia daemoniacorum morbi, nempe melancholia, insania, furor et epilepsia, singulares sunt, qui difficillime sanantur, atque hinc sanatio per Jesum solis verbis, eo majoris momenti fuit.

III. Jesus quidem daemones alloquitur, illis minatur, et eos tacere et egredi jubet, atque redire vetat, Marc. 1, 24. 5, 8. 9, 2. 25. Matth. 8, 27—28. Luc. 4, 35. 8, 30—32.; verum id partim ad daemoniacos spectat, quos tacere jubet, et quibus minatur; partim ad morbum, quem cedere jubet, et reditu interdicit, prout Paulus, Act. Apost. 16, 16., ad spiritum Pythonis dicit: praecipio tibi in nomine Jesu, ut egrediaris, quum tamen Paulus 1 Cor. 8, 4. omnes deos, adeoque etiam Apollinem seu Pythonem, tanquam nihilum explodat; neque, si Lucas Act. Ap. 16, 18. adjicit: mox reliquit eam spiritus, concludi potest, eum credidisse, adfuisse spiritum Pythonis. Illae allocutiones solum modo admonent praesentes, morbum jussui Jesu vel Pauli cessisse; qua de caussa Jesus quoque ven-

tos et mare quiescere jussit. Qui quaerunt, qua ratione Jesus daemonem de nomine interrogare potuerit, si eum praesentem non credidit, legant textum Graecum Marc. 5, 9. Luc. 8, 30., et perspicient, daemoniacum, non daemonem, fuisse de nomine interrogatum, επηρωτα αυτον, nempe ανθρωπον, non αυτο — πνευμα. Jesus etiam Luc. 10, 17., non asseruit daemonum operationes in homines; nam Satanam cum serpentibus et scorpionibus sociat; unde liquet, haec omnia nomina esse tropica pro adversariis etiam astutissimis et potentissimis, qui propagationem Evangelii impedire non poterunt. Jesus nempe dicit: „jam video (רָאִיתִי) Satanam" (i. e. omnes adversarios Evangelii, qui dein scorpiones, serpentes et exercitus inimici dicuntur) „sicut fulgur de coelo cadere" (nempe de coelo politico conf. Jes. 14, 12 — 13. Matth. 24, Luc. 10, 15. Apocal. 12, 7—9.; uti et Cicero dicit Antonio: collegas tuos de coelo detraxisti; hi adversarii Evangelii etiam Luc. 22, 31. nomine Satan veniunt). „Trado vobis „potestatem calcandi super serpentes, scorpiones et „omnem potestatem" (per donum miraculorum omnes adversarios confundendi et superandi) „et nihil vobis nocebit:" (seu vos opprimet, αδικησει conf. עָשַׁק) „Verum Dei gratia et favor vo„bis majori gaudio esto, quam donum daemones eji„ciendi" (seu morbos difficillimos sanandi). — Contra Pharisaeos vero, Matth. 12, 24 —30. Marc. 3, 22—30. Luc. 11, 16—24. utitur ar

gumento ad hominem, quod vim non habet nisi ad refutationem adversariorum. Nam Pharisaei teste Josepho, daemones, qui agitarent homines, esse docebant animas defunctorum malorum hominum, a Beelzebul immissas; Jesus itaque regerit: si res ita se haberet, Beelzebul, ferendo opem ad ejiciendos legatos suos daemones, ipse regnum suum everteret; dein addit, hunc potentem spiritum, qualem Pharisaei cogitabant, ad tale quoque subsidium ferendum cogi non posse, nisi fortior veniat, eum vinciat, et homines ipsi eripiat. — Parabola autem, Matth. 12, 43—45. Luc. 11, 24—28., explicanda est ex scopo, qui in fine adjectus est: sic erit generationi huic pessimae. Daemon et daemones hujus loci, sunt vitia Judaeorum, quae conatibus Johannis Baptistae et Jesu aliquatenus emendata sunt, sed pejora redibunt, prout in bello demum cum Romanis accidisse testatur Josephus, cf. Archaeol. Germ. P. I. T. II. §. 232. p. 490—491. — Denique mulierem inclinatam Luc. 13, 12. jubet Jesus a morbo liberari, nec ullam de daemone facit mentionem, si itaque paulo post dicit, hanc filiam Abrahami, a Satana 18 annis ligatam fuisse, dictio est tropica, quae alludit ad jumentorum solutionem, quae, ut ad potum ducerentur, sabbatho licita habebatur; et respicit simul ad illam Judaeorum sententiam, omnes morbos, non quidem a daemonibus, sed a diabolo, qui Evam seduxit, descendere, quo etiam loca Act. Ap. 10, 38. et 2 Cor. 12, 7. spectant.

IV. Patres ecclesiae unanimes statuisse daemonum operationes in homines, negant, qui daemoniacos pro aegrotis habent, et, productis in contrarium testimoniis, monent, Patres non duxisse consultum, ubique talia asserere, quum rem haberent cum philosophis, qui has daemonum operationes mordicus tuebantur. Addunt, nihil effici, si patrum quoque in hac re unanimis esset sententia, quia haec quaestio nec ad fidem, neque ad morum doctrinam pertinet, in qua sola, consensus patrum summae auctoritatis est. Ex ordine denique exorcistarum, negant, concludi posse, ecclesiae fidem fuisse, dari hujusmodi daemonum operationes, quia quae sunt agenda, instituuntur quoque ex opinione probabili; quare etiam mutari possunt, prout Veronius in regul. fid. §. 4. nro. 4. docet.

§. 197. Jesus, Apostoli, et sacri scriptores non potuerunt dictiones de daemoniacis sensu proprio usurpare.

Denique conferunt daemonologiam cum doctrina Evangelii, et hinc conficere student, Jesum, Apostolos et sacros scriptores, illas de daemoniacis loquendi formulas, proprio sensu usurpare non potuisse, quin in doctrina primaria ipsi sibi repugnassent. Nam I. Jesus et Apostoli docent, omnia, etiam minutiora, quae homines concernunt, ab ipso Deo gubernari; non potuerunt itaque ejus esse sententiae, a daemonibus (sive animae defunctorum, sive alii mali spiritus intelligantur) hominibus tanta mala inferri, aut Deum

talia permittere; quia haec de daemoniacis opinio ex idololatria orta est, in qua dii coelestes gubernationem mundi, spiritibus inferioris ordinis, et defunctis quoque animabus reliquisse putabantur. — II. Jesus et Apostoli docent, animas defunctorum mox commigrare ad sortem, quam meruerunt: probas ad praemia, a quibus redire nolunt; improbas vero ad supplicia, a quibus redire, ut viventes vexent, non possunt, Joh. 5, 11. 26. 8, 21. 56. 11, 25. Luc. 16, 22. 23, 43. 2 Cor. 5, 1. Philipp. 1, 21. 3, 12. Hebr. 12, 23. Alios autem spiritus malos ad judicium seu poenam asservari, legitur 2 Petr. 2, 4. Jud. 6., quocum eorum adventus in terram, ut homines torqueant, conciliari non potest. — Urgent denique dicentes: si Jesus non diserte edixit, daemoniacos non affligi a daemonibus, sed morbo laborare: etiam non diserte edixit, daemoniacos non laborare morbo naturali, prout Sadducaei contendebant, aut, non a daemonibus, id est, ab improbis animabus defunctis, ut Pharisaei asserebant, sed a diabolo vexari, prout contendunt, qui nostro aevo asserunt, daemoniacos fuisse a diabolo obsessos. Addunt, Jesum neutrum diserte edixisse, quia quaestio haec ad pathologiam spectat, quam docere medicorum est. Apostoli vestigia magistri presserunt, nisi mutatis adjunctis, ut Johannes et Paulus in minori Asia, permoverentur, ut a phrasibus, quae alias de daemoniacis usitatae erant, abstinerent. Neque opus fuisse putant, opinionem vulgi de daemoniacis refutare, quae cum doctrina Evangelii de statu defunctorum, aliunde sub-

sistere non potuit, et a medicis quoque ejus aevi permultis, optimo successu impugnabatur. Denique oppugnatio hujus opinionis in illis regionibus, in quibus adhuc vigebat, ut hi eruditi arbitrantur, vix quidquam profuisset, aut saltem Jesum et Apostolos in prolixas disputationes involvisset, et a praedicatione Evangelii avocasset.

Expositis jam argumentis pro utraque sententia, eligat quisque, quod sibi probabilius videtur.

§. 198. Probatica piscina Jerosolymis.

Piscina επι τῃ προβατικῃ, seu receptaculum aquarnm **Bethesda**, **Joh.** 5, 2., balneum erat. Ita Rabbinis et Paraphrastae Ecclesiastis פְּרִיבְּטָאוֹת et פְּרוֹבַּטְיָא sunt **balnea**, ac פַּרְבִּיטָא est **balneator**. Nomen Bethesda (sic enim legendum est) בֵּית חַסְדָּא, **domus gratiae**, balneo salutari apprime congruit, quod etiam indicant non tantum coeci, claudi et aridi, qui ibi congregabantur, sed etiam quinque porticus, quae, ad recipiendos nempe aegrotos, exstructae erant. Ita explicatur quoque in Pheschito et a Snida. — De hoc balneo narratur Joh. 5, 2 — 4. 6 — 7., angelum Domini, secundum tempus descendisse, et turbasse aquam, ac eum, qui primus descendit, sanatum fuisse, quacunque infirmitate laborasset. Descensio quidem angeli, et sanatio primi in aquam descendentis, in quibusdam manuscriptis Graecis et Latinis, et in versione quoque Armenica deest, et in quibusdam Graecis codicibus jam obelo, jam asterisco notata, ideoque suspecta est; si autem tota narratio

est genuina: balneum erat vel animale, pluribus morbis salutare, in quod sanguis victimarum ex templo per meatum subterraneum defluebat, quo aqua, praesertim diebus festis, quibus quam plurimae victimae mactabantur, turbata fermentabat; vel potius erat balneum minerale, vim salutarem recipiens ex coeno fundi, quod salibus metallicis, sulphure forsan, alumine aut nitro impraegnatum erat, quibus aqua, quum certis temporibus calore subterraneo, vel imbribus turbaretur, miscebatur, jam illis aegrotis prodesset, qui, antequam particulae metallicae rursus subsedissent, in aquam descendebant. Id quodam modo Eusebius in Onomastico sub voce βεζηθα confirmat; nam refert, suo aevo fuisse illo loco duo fere contigua aquarum receptacula, quae nonnisi tempore pluviarum aquas habebant, easque in altero fuisse rubro colore infectas, quod fundum arguit particulis mineralibus impraegnatum. Cf. Richter Diss. Medic. theol. de balneo animali p. 107. 1775. Goetting. et Mead. Medic. sacr. c. 8. Angeli descensio, et sanatio primi descendentis, venit ex opinione hominum, quam Johannes c. 5, 4 — 6., quin judicium suum interponeret, attulit, ut responsum aegroti versu 7. intelligeretur.

§. 199. De paralyticis.

Paralysis in N. F. memorata, non est ex usu loquendi recentiorum medicorum, explicanda; antiqui enim, ut Richter Diss. Med. Theol. p. 73. seqq., demonstravit, plures hoc nomine infirmitates complexi

sunt, nempe I. apoplexiam, seu paralysim totum corpus afficientem; II. hemiplegiam, quae unius tantum lateris vires resolvit; III. paraplegiam, quae impotentiam motus parit in partibus sub cervice positis; IV. catalepsim, quae ex contractione musculorum vel totius corporis vel partis, e. g. manus, oritur, et periculo mortis minime caret; hoc morbo fit, ut, e. gr. manus non possit extendi, vel extensa non possit retrahi, et simul minuatur, et quasi arescat; quare ab Hebraeis dicitur manus arida, 1 Reg. 13, 4 — 6. Zach. 11, 17. Matth. 12, 10 — 13. Joh. 5, 3.; denique V. tetanum, morbum terribilem, in oriente frequentiorem, qui ex nocturnis refrigerationibus oritur; artus nempe quicunque, e. gr. manus, fit immobilis, et jam introrsum, jam retrorsum flectitur, ut aegrotus homini in quaestione torto, βασανιζομενῳ, similis sit, et eosdem fere dolores, βασανους, sentiat; mors paucis diebus sequitur, Matth. 8, 9 — 10. conf. Luc. 7, 2. 1 Maccab. 9, 55 — 58.

Morbidus sanguinis fluxus mulierum, Matth. 9, 20. Marc. 5, 25. Luc. 8, 43., est satis notus; id modo monendum, ipsos medicos fateri, eum difficulter sanari, Marc. 5, 26.

§. 200. De morte Judae.

Judas Iscariotes (אִישׁ קְרִיּוֹת vir ex Karioth, Jos. 15. 25. Jer. 48, 41. Amos 2, 2.) Matth. c. 27, 5. απηγξατο, suspendit se; ast Act. Ap. 1, 18. πρηνης γενομενος ελακησε μεσος, και εχυθη παντα

τα σπλαγχνα αυτȣ, pronus factus crepuit medius, et effusa sunt omnia viscera ejus. Ex hac locorum pugna variae ortae sunt eruditorum sententiae; ast Petrus in oratione Act. Ap. 1; 18., factum, aliunde vulgatissimum, narrare noluit, sed quaedam adjuncta attingere satius duxit, ita ut Judas suspensus, vel rupto, vel abscisso demum, cum sepeliendus esset; fune, delapsus, crepuerit medius. Haec simplicissima locorum conciliatio omnibus aliis, a longe petitis conjecturis, longe praeferenda est.

§. 201. Coecitas magi Bar Jesu.

Bar Jesus magus vel Elymas, عَلِيم, a Paulo Act. Apost. 13, 6 — 12. percussus est coecitate, quae proprio nomine nuncupatur αχλυς, nebula et caligo oculorum, vel hebes oculorum acies, ut non videatur nisi quasi per nebulam; est nempe macula vel cuticula in oculo, quae visum obscurat; hinc et σκοτος dicitur. Facile sanatur, et temporis progressu sine medicamento dissolvitur; quare Paulus addit: non videns solem usque ad tempus.

§. 202. Morbus Herodis Aggrippae.

Morbum Herodis Agrippae, Lucas Act. Ap. 12, 23., et Josephus Archaeol. L. XIX. 8, 2., poenae divinae deputant, quod acclamationem, qua deus salutabatur, non declinavit. Josephus morbum in intestinis haesisse refert, sed superstitiosa et incredibilia interponit; Lucas vero medicus, morbum accuratius

definiens dicit, regem a vermibus, qui in oriente sunt frequens intestinorum malum, consumtum fuisse; quinto demum die defunctum esse, addit Josephus.

Caput decimum tertium.

De morte, sepultura et luctu.

§. 203. De morte.

Hebraei vitam spectabant tanquam iter vel peregrinationem per hunc mundum, et mortem tanquam exceptionem in hospitio apud parentes et majores defunctos, Gen. 25, 8. 35, 29. 37, 35. Jes. 47, 1. 9. 49, 33. Ps. 39, 13. conf. Hebr. 11, 13 — 15. Eccl. 12, 7. Hospitium apud Deum duntaxat Hagg. 2, 23. et Eccl. 12, 9. occurrit. Hinc de morte usitatae erant phrases: excipi apud populos suos, הֵאָסֵף אֶל עַמָּיו, Num. 20, 24. 26. Deut. 32, 50., בּוֹא אֶל אֲבוֹתָיו venire ad patres suos Gen. 15, 15., a quo sepultura, Gen. 15, 15. 25, 8 — 9. 35, 29. 37, 35. 49, 29. Jer. 8, 2. 25, 33. diserte distinguitur; dicebatur porro, uti nunc ab Arabibus, ire, abire, הָלַךְ, יָלַךְ, πορευεσθαι, βαδιζειν, απολυεσθαι, αναλυειν, Tob. 3, 6. 13. Joh. 7, 33. 8, 21. 16, 16 — 17. 2 Cor. 5, 6 — 9. Philipp. 1, 3. 2 Tim. 4, 6. 13. Luc. 2, 29. 22, 2. conf. vers. Alex. Gen. 15, 2. 15. et Num. 20, 26. In libris recen-

tioribus usurpantur phrases: dormire, vel cubare apud patres, seu majores suos, שָׁכַב עִם אֲבוֹתָיו, 2 Sam. 7, 12. 1 Reg. 11, 21. Alias dicitur quoque exspirare, גָּוַע, atque etiam: non est, אֵינֶנּוּ, Gen. 42, 13. Num. 20, 3. 29. Jer. 31, 15. 2 Sam. 7, 12. 1 Reg. 2, 10. 11, 43. 2 Reg. 21, 18. Ps. 37, 10. 36. 39, 14. 103, 16. Matth. 9, 24. 27, 15. Joh. 11, 11 — 14. Marc. 15, 37. 1 Thess. 4, 13. Hujusmodi euphemias mortis, censent permulti quoque esse illas dictiones, quae Gen. 5, 24. Eccles. 44, 15. Sap. 4, 10. Hebr. 11, 5., 2 Reg. 2, 12. leguntur. — Haudquaquam autem perpetuo mortem adeo amicam intuebantur, sed persaepe etiam terribilem inimicum exhorrescebant, quem repraesentabant venatorem, stimulo seu jaculo, κεντρον, retibus, מִכְמָר, et laqueis פַּחִים, חֶבְלֵי שְׁאוֹל, מוֹקְשֵׁי מָוֶת, חֶבְלֵי מָוֶת, armatum, quibus homines captos interficiat, 2 Sam. 22, 6. Ps. 18, 6 — 7. 116, 3. 1 Cor. 15, 55 — 56. Poëtae mortem, מָוֶת, finxerunt regem terribilem orci, dederuntque ei palatium subterraneum, שְׁאוֹל, ᾅδης, in quo omnibus defunctis, regibus, heroibus et militibus dominetur. Hic locus quoque nomine שַׁעֲרֵי מָוֶת, αἱ πυλαι τε ᾅδε, venit, Job. 38, 16. Ps. 9, 14. 49, 15. 107, 18. Jes. 38, 18. Matth. 16, 18.; id nos diceremus aulam regiam mortis, conf. 2 Sam. 15, 2. Dan. 3, 49. De fluviis quoque orci mentio fit Ps. 18, 5. — Recentiores Hebraei, literae justo arctius inhaerentes, et haec ad verbum interpretantes, angelum aliquem mortis, מַלְאַךְ הַמָּוֶת, commenti sunt, nempe

ipsum diabolum, supremum malorum spirituum dominum, qui alias Sammaël, Aschmedai, i. e., ὁ πειραζων, רַב חָעוֹלָם, ὁ αρχων τȣ κοσμȣ, ὁ το κρατος τȣ θανατȣ εχων, dicitur. Hunc putabant accusatorem hominum apud Deum, a quo mortem eorum postulet, Judae 9., et demum aegrotis appareat, et guttam veneni instillet, qua degustata moriantur, conf. Joh. 14, 30. Hebr. 2, 14. Hinc descendunt phrases: mortem gustare, calicem mortis bibere, quae Syris quoque et Arabibus et Persis usitatae sunt, Matth. 16, 28. Marc. 9, 1. Luc. 9, 27. Joh. 8, 52. Hebr. 2, 9.

§. 204. Compositio cadaveris.

Mortuo oculos claudebant filii vel amici, Gen. 46, 4. Tob. 14, 14. Cadaver, פֶּגֶר, נְבֵלָה, עֲצָמוֹת, מֵת, נֶפֶשׁ, lavabatur, Act. Ap. 9, 37., et porro ad sepulturam praeparabatur, atque nisi mox sepultum fuerit, in coenaculum עֲלִיָּה, ὑπερωον, deponebatur, 2 Reg. 4, 21. Act. Ap. 9, 37. Compositio cadaveris non omni aevo eadem fuit, et pro diversitate quoque gentium variabat. — Aegyptii cadaver, pro ratione divitiarum, triplici modo condicbant, חָנַט, quorum primus in funeribus Jacobi et Josephi obtinuit, et ultra 2000 fl. requirebat. Gen. 50, 2. 24. Herodotus II. 86 — 88. refert, sacerdotem quempiam medicum designasse in latere defuncti sinistro infra costas locum, qui secandus esset, atque alium secuisse, et mox summa celeritate aufugisse, atque, ut profanatorem funeris, ab omnibus praesentibus fuisse

lapidibus impetitum. Demum reliqui sacerdotes medici, exemtis intestinis, corpus aqua lavabant, vino dactylorum perluebant, atque mumia seu bitumine, myrrha, casia et nitro condiebant. Cerebrum ferro adunco per nasum eximebatur, et cranium mox dictis aromatibus complebatur. Demum totum corpus pollingebatur, sindone involvebatur, quodlibet autem membrum singillatim longissimis fasciis illigabatur. Haec conditio cadaveris 30 vel 40 diebus absolvebatur, Gen. 50, 2. Alii duo condiendi modi, qui paucis perficiebantur, ad nos non pertinent. Conditum cadaver in loculum seu cistam, ex lignis sycomori paratam, quae exterius fere formam hominis referebat, imponebatur, et nonnunquam per secula supra terram, domi suae, erectum et parieti acclinatum, asservabatur, Exod. 13, 19. conf. Gen. 50, 24 — 25. Jos. 24, 32. Archaeol. Germ. P. I. T. II. tab. X. nro. 1. — Hebraei recentiores cadaver in sindonem, et caput in sudarium involvebant, et multis fasciis ligabant, Joh. 11, 44. Haec omnia vocabantur ὀθόνια. Imponebant quoque aromata, praesertim myrrham et aloe seu xylaloe, quod ex Arabia advehebatur. Hoc dicebatur ἐνταφιάζειν, et a propinquis et amicis peragebatur, Matth. 16, 1. 26, 6 — 14. 27, 15. 59. Joh. 19, 39 — 40. 20, 7. 11, 44. Marc. 14, 8. Act. Ap. 9, 37. Antiquiores Hebraei eadem quidem observasse videntur, testimoniis tamen comprobari nequit.

§. 205. De funere.

Etsi funera diversis gentibus fuerunt diversissima, omnibus tamen ignominiosum erat, funere consuetuo privari, aut a canibus, avibus et feris devorari; hinc heroes adversariis in praelio hoc dedecus minabantur, et ipsi quoque prophetae clades repraesentant tanquam convivia, quae Deus avibus et feris de cadaveribus hominum occisorum praeparet, 1 Sam. 17, 44 — 46. 31, 8 — 13. 2 Sam. 4, 12. 21, 9 — 10. 1 Reg. 14, 11 — 14. Jer. 7, 33. 8, 2. 16, 4. 34, 20. Ezech. 29, 5. 32, 4. 39, 17 — 20. Ps. 63, 11., 79, 2 — 3. Jes. 14, 19. 21, 18. etc. — Patriarchae mortuos, aliquot post mortem diebus, sepeliebant Gen. 23, 2 — 4. 25, 9. 35, 29. Posteri eorum in Aegypto, sepulturam diutius distulisse videntur. Hinc Moses immunditiem, per cadavera contractam, usque ad septem dies extendit, ut hoc incommodo ad celeriorem humationem cogeret. Ast posteriori aevo, exemplo Persarum inducti, mortuos mox post obitum humabant, Act. Ap. 5, 6. 10. Funus Tabithae, Act. Ap. 9, 37., dilatum fuit, quia Petrus accersebatur. — Funus et ipsam etiam depositionem in sepulcrum, curabant filii, propinqui et amici, aut servi; Gen. 23, 19. 25, 9. 35, 29. 48, 7. Num. 20, 28. 1 Reg. 13, 30. 2 Reg. 23, 30. 1 Macc. 2, 70. Tob. 14, 16. Marc. 6, 29. Matth. 27, 59 — 60 Loculus seu cista, אָרוֹן, excepta Aegypto et Babylone, usitata non erat, sed cadaver sindone involutum et fasciis ligatum, feretro, מִשְׁכָּב מִטָּה, Deut. 3, 11., imponebatur, et a quatuor aut sex propinquis ad

sepulcrum portabatur, qui aetate Christi, ut nunc Judaei portitores funeris, properasse videntur, Luc. 7, 14. Lugentes feretrum comitabantur cum lessu, ad quem solenniorem reddendum conductae erant praeficae et musici, Gen. 50, 7 — 11. 2 Sam. 3, 31 — 32. Amos 5, 16. Matth. 9, 23. 11, 17. Magnates, qui rebus bene gestis favorem populi meruerant, quam plurimorum comitatu honorabantur, Gen. 50, 7. 14. 1 Sam. 25, 1. 2 Paral. 32, 33. 1 Reg. 14, 13. Recentiori aevo, sepelire mortuum, summae pietati deputabatur, Tob. 1, 12 — 19. 2, 4 — 8. 4, 17 — 18. 12, 12 — 13. Eccl. 7, 31. Act. Ap. 8, 2.

§. 206. Situs sepulcrorum.

Sepulcra, ceu domus aeternae, extra urbes, oppida et pagos sita erant, Jes. 14, 18. Eccl. 12, 5. Luc. 7, 12. Joh. 11, 32. Matth. 8, 28. Id quidem lex Mosaica de immunditie, requirebat, apud alias tamen gentes non minus usitatum erat, et adhucdum in oriente observatur, ubi nonnisi regibus et aliis personis bene meritis sepulcrum in urbe conceditur conf. 1 Sam. 28, 3. 2 Reg. 21, 18. 2 Paral. 16, 14. 24, 16. Regum Hebraeorum sepulcra erant in monte Zion, 2 Paral. 21, 20. 24, 25. 28, 27. 2 Reg. 14, 20. Alioquin Hebraei sepulcra sub arboribus frondosis et in hortis adamabant, Gen. 23, 17. 35, 8. 1 Sam. 31, 13. 2 Reg. 21, 18. 26. 23, 16. Joh. 19, 41. Quum ejusmodi loca non essent communia, etiam sepulcra fere omnia familiis certis pro-

pria erant, Gen. 23, 4 — 20. 50, 13. Jud. 8, 30. 16, 31. 2 Sam. 2, 32. Occurrunt tamen quaepiam communia, 2 Reg. 23, 6. Jer. 26, 23., aut certo generi hominum destinata, Matth. 27, 7. Humatio in sepulcro paterno singularis honos; eo autem excludi, ignominiosum reputabatur; hinc corpora hostium jam tradebantur familiae, jam, etiam petita, denegabantur, Gen. 49, 29. 50, 13. 25. Jud. 8, 30. 13, 2. 16, 21. 31. 2 Sam. 2, 13. 22. 12, 21. 19, 37 — 38. 2 Reg. 9, 28. Jer. 26, 23. Hic honor quoque leprosis negabatur, 2 Paral. 26, 23. Exosi quoque reges sepultura regia privabantur 2 Paral. 21, 20. 24, 25. 28, 27. Hinc alias annotari solet, defunctum ultimos honores et locum in sepulcro paterno obtinuisse, 1 Reg. 11, 43. 14, 31. 15, 8. etc. Summum dedecus erat, sepultura asini, i. e., sine luctu clandestina, Jer. 22, 16 — 19. 36, 30.

§. 207. Sepulcra.

Plebs mortuos dubio procul in terram defodiebat, quod nunc in oriente generatim obtinet; at potentiores habebant specus seu cryptas subterraneas, quae jam dicuntur מְעָרָה, jam בּוֹר, שִׁיחָה, שׁוּחָה, jam communi nomine sepulcrorum קֶבֶר, קְבָרִים, ταφος, μνημειον, Gen. 23. Ps. 28, 30. Matth. 23, 27. 29. 27, 52 — 53. Occurrit tamen Ps. 141, 7. etiam nomen שְׁאוֹל. Hae specus partim jam aderant, partim recenter effossae, aut saxis excisae erant, Gen. 23, 2. seqq. Jos. 10, 27. Jes. 22, 16. 2 Reg. 13, 21. Joh. 11, 38. 19, 41. Matth. 27, 52. 60. Talia se-

pulcra in Syria, Palaestina et Aegypto quam plurima supersunt, quorum pulcerrima sunt ad plagam septemtrionalem Jerosolymorum, dicta regia, opus forte Helenae reginae Assyriae, aut Herodum. Joseph. de B. J. V. 4, 2. p. 843. In haec sepulcra per gradus descenditur, et pleraque constant duobus, aliqua tribus, imo et septem cubiculis. In parietibus foramina excavata sunt, in quae cadavera immittebantur, saepe autem nonnisi humi deposita fuisse videntur. Cubilia postrema saepe sunt profundiora, in quae rursus per gradus descenditur, 2 Paral. 32, 33. Ps. 88, 7. Jes. 14, 15. Janua foribus lapideis, vel grandi lapide acclinato claudebatur, Ps. 5, 10. Joh. 11, 38. 20, 5. 11. Matth. 28, 2. Marc. 16, 3 — 4. Hae fores, et etiam superficies sepulcrorum, nisi aliunde facile agnoscerentur, quotannis mense ultimo seu Adar dealbabantur, ne proficiscentes ad festum paschatis Jerosolyma, accederent et contaminarentur, Matth. 23, 27. Luc. 11, 44. In Aegypto supersunt rudera magnificentissimorum sepulcrorum, unde desumta sunt, quae Job. 3, 14. 17, 2. leguntur.

§. 208. Mortuis in sepulcro adjecta.

Plures antiquae gentes mortuis sepeliendis aurum, argentum, vel alias res pretiosas addebant; ast Hebraei haec, quae mortuis nihil prosunt, pro vivis, quibus utilia sunt, retinebant, et mortuis non committebant nisi forte arma, quibus in vita usi erant, Ezech. 32, 27., et regibus insignia regia, quae Herodes, aperto sepulcro Davidis, invenit. Si Joh.

Hyrcanus, ut Josephus Arch. XVI. 1, 11. de B. I. 2. narrat, thesaurum in sepulcro Davidis reperit, profecto non erat nisi thesaurus templi, qui aetate Antiochi Epiphanis, in hunc locum reconditus fuerit.

§. 209. Monumenta sepulcralia.

Monumenta sepulcralia, quae מַצֵּבָה, μνημεῖον, dicuntur, ab Abrahamo usque in aetatem Christi, occurrunt, Gen. 19, 26. 35. 20. 2 Reg. 23, 16—17. 1 Macc. 13, 25—30. Matth. 23, 29. Arabes antiqui congerebant super sepulcrum acervum lapidum, Job 21, 22., qui autem Hebraeis erat symbolum lapidationis et summae ignominiae, Jos. 7, 26. 8, 27. 29. 2 Sam. 18, 17. Progressu temporis seligebatur lapis unicus major, qui demum quoque exscindebatur, et inscriptione ornabatur. Hi lapides sepulcrales sunt perantiqui, et in oriente adhucdum usitati. Aegyptii vero illos lapidum cumulos demum in pyramides semper altiores, et tandem in altissimos quasi montes lapideos exstruxerunt. Alia antiqua monumenta, in formam magnarum columnarum vel minorum obeliscorum constructa, adhucdum in Syria cernuntur. Nostro aevo orientales super sepulcris sanctorum Mohammedanorum, parvas aediculas, quatuor columnis innixas, et fornice contectas, exstruunt, et magnates, qui favorem populi aucupantur, eas reparari curant, ut Pharisaei aetate Christi, monumenta prophetarum exornabant, Matth. 23; 19. Monumentum Maccabaeorum in Modeim, describitur 1 Macc. 13, 27,, lapidibus quadris alte aedificatum; an-

te ipsum erant 7 pyramides, et in circuitu plures columnae, quibus transversi grandes lapides incumbebant; delineatio alicujus partis cernitur in nummis, et ex his quaepiam similitudo cum monumentis sanctorum Mohammedanorum elucet.

§. 210. Combustio funeris.

Combustio mortuorum, antiquis Hebraeis summa erat ignominia, quae nonnisi quibusdam, ultimo supplicio affectis, contigit, Gen. 38, 25, Num. 20, 14. 21, 9. Saulus, a Philistaeis in moenibus Betschan suspensus, ab incolis Jabesch Gilead depositus, et concrematus fuit, ne porro ignominiose tractari posset, 1 Sam. 31, 12. Annis 140 autem post Saulum, honoris caussa, cum multis aromatibus combustus fuisse memoratur rex Asa, quod tamen nequaquam ut ritus aliquis novus narratur, ut omnino paulisper antiquior esse videatur. Abhinc combustio summae amplitudini deputabatur, ut regibus dedecus esset, si non concremarentur 2 Paral. 16, 14. 21, 19. 29. Amos 6, 10. Jes. 50, 32—33. 33, 12. Jer. 31, 14. 34, 5. Post exilium autem Judaei hunc ritum abominati sunt, ideoque Thalmudici adducta scripturae loca, interpretatione pervertunt, ac si duntaxat aromata incensa fuissent.

§. 211. Luctus.

Luctus orientalium erat vehemens, et quantum ex collatione scriptorum antiquorum cum recentioribus itinerum historiis colligere licet, nunc maxima ex

parte adhucdum idem est. Quamprimum nempe aliquis moritur, sexus foemininus familiae, alta voce tristem lessum, quamdiu pectus uno halitu suffert, insonat, et singultu intimo finit; post aliquod temporis spatium eundem repetit, et ita continuat per octiduum, ut unoquoque die rarius et mitius sonet. Donec autem funus domo efferatur, sedent foeminae propinquae in cubiculo quopiam humi in orbem; uxor, aut filia, vel propinqua defuncti, centrum occupat, et quaelibet strophium manu tenet. Adsunt et aderant olim praeficae, מְקֹנְנוֹת, quae laudes defuncti carmine lugubri canunt; facto autem a sedente in medio, signo, subsistunt, et reliquae surgentes, et strophia convolventes, discurrunt quasi furibundae, sedens vero in medio, fixa manet, caesariem sibi evellens, et faciem, brachia et pectus unguibus dilanians, conf. Gen. 50, 3. Num. 20, 29. Deut, 34, 8. 1 Sam. 31, 13. Eccles. 22, 13. Judith 16, 29. Addebantur olim etiam musici et cantores, יֹודְעֵי נְהִי, Amos 5, 16. Jer. 9, 11. 19, 16. 48, 36. Matth. 9, 23. Luc. 7, 32. Hae lamentationes, quae נִי, נְהִי, קִינָה, נִהְיָה dicebantur, inchoabant plerumque: hoi hoi frater! vel: hoi hoi soror! vel, si defunctus erat rex: hoi hoi majestas! 1 Reg. 13, 29—30. 2 Paral. 35, 25. 2 Sam. 1, 17. 3, 33. Jer 34, 5. Ezech. 5, 11. Viri quidem hodiedum plerumque moderatiores sunt, non desunt tamen, nec defuerunt olim exempla majoris vehementiae, 2 Sam. 1, 11—12. 19, 4. Ezech. 4, 1. 6. 22. Mulieres post humationem quoque sepulcrum adibant, mor-

tuum deploraturae, Joh. 11, 31. — Signa luctus erant multiplicia, prae ceteris autem usitata erat laceratio vestis interioris, vel exterioris, vel utriusque, antrorsum a collo usque ad cingulum, prout adhuc in Persia moris est, Gen. 37, 34. Jud. 11, 35. 2 Sam. 1, 2. 3, 31. 13, 3. 2 Reg. 5, 7—8. 6, 30. 14, 1. Hinc descendit nomen vestis lugubris שַׂק, a شَقَّ scidit, laceravit. Hebraei in luctu incedebant discalceati et aperto capite; mentum veste exteriori velabant, capillos et barbam sibi evellebant vel abscindebant, aut in ordinem redigere negligebant. Interdictum autem erat, Deut. 14, 1. 2., supercilia detondere. Intermittebant denique unctionem capitis, balnea et colloquia cum hominibus, et pulveres aut cineres in caput, vel versus coelum spargebant, vel cineribus incubabant, Job 1, 20. 2, 12. Levit. 10, 6. 13, 45. 21, 10. 2 Sam. 1, 2—4. 14, 2. 13, 19. 15, 30, 19, 4. Jes. 3, 17. 6. 15, 2—3. 20, 12. 47, 4. Jer. 6, 26. etc. Manus complodebant, vel eas versus coelum jactabant, pectus vel femur percutiebant, pede supplodebant, 2 Sam. 13, 19., Jer. 3, 19. 31, 19. Ezech. 6, 11. 21, 12. Esth. 4, 1. 3. Faciem unguibus laniabant, etsi id Lev. 19, 28. Deut. 14, 1—2. interdictum fuit, Jer. 16, 4—6. 41, 5. Jejunabant, vino abstinebant, aut epulas evitabant, 2 Sam. 1, 11—12. 3, 36—37. 12, 16. Jer. 25, 34. Ad mortuos insigniores carmina lugubria seu lessus componebantur, 2 Sam. 3, 33. 11, 18. 2 Paral. 34, 25, — Post humationem

propinqui, ut lugentes exhilararent, convivium instituebant, quod dicitur לֶחֶם אוֹנִים, panis dolorum, et כּוֹס תַּנְחוּמִים, calix consolationis, 2 Sam. 3, 35. Jer. 16, 4. 7. Hos. 9, 4. Ezech. 24, 16 — 17. Aetate Christi vero, teste Josepho, ipse lugens convivium instituebat. — Mortuos lugebant propinqui per octiduum, reges vero et alios insigniores totus populus luctu 30 plerumque dierum prosequebatur, Gen. 50, 4. 1 Sam. 25, 1. 1 Macc. 13, 26.

Luctus Graecorum, de quo Paulus 1 Thess. 4, 13. loquitur, ut plurimum cum luctu orientalium conveniebat; erat tamen paulo vehementior, cujus stultitia ridetur a Luciano de luctu; nam inter cetera defuncto exprobrabant, quod cum illis non manserit, et diis quoque imprecabantur, et alia his similia.

§. 212. Aliae caussae luctus.

Signa luctus non modo de mortuis edebantur, sed etiam de ingruentibus quibuscunque calamitatibus, uti de sterilitate, fame, incursione hostium, cladibus et depopulationibus, in quas prophetae carmina lugubria edebant, Ezech. 26, 1 — 18. 27, 1 — 36. 27, 30. seqq. 30, 2. seqq. 32, 2 — 32. Amos 5, 1. seqq. Ita David fugitivus a rebelle filio, nudipes, יָחֵף. et velato capite incedebat, quod exemplum omnes sequaces imitabantur, 2 Sam. 15, 30. cf. 1 Sam. 4, 12, Jos. 7, 6. 1 Reg. 21, 27. 2 Reg. 19, 1. Jes. 15, 2. 16, 2 — 3. 22, 12. 61, 3. Joel 1, 12 — 13. Mich. 2, 3 — 5. 7, 16, Amos 5,

1—2. Nâhum 2, 7. etc. Inprimis laceratio vestis, audita blasphemia, consueta erat, qua occasione ipse quoque summus sacerdos vestem lacerabat, 1 Macc. 11, 71. Matth. 26, 25.; nam lex Lev. 10, 6. ipsi duntaxat de mortuo signa luctus interdixit, quibus contaminatus fuisset. Dies quoque jejunii erant dies luctus, uti alias jejunium luctui jungebatur, 1 Reg. 21, 17. Jon. 3, 5—7. 1 Macc. 3, 47. Quaecunque autem esset luctus caussa, nunquam omnia illa signa, sed jam haec, jam illa edebantur.

Pars secunda.

De antiquitatibus politicis.

Caput primum.

De republica Hebraeorum.

§. 213. Imperium patriarchale.

Quum posteri Jacobi in Aegypto augerentur, conservarunt imperium patriarchale, quale nomadibus esse solet. Qulibet paterfamilias potestatem paternam exercebat in suos domesticos; quaelibet tribus, מַטֶּה, שֵׁבֶט, parebat principi suo, נָשִׂיא, qui primitus quidem erat primogenitus auctoris tribus; progressu vero temporis electus fuisse videtur. Aucto populo plures patresfamilias quempiam ex cognatis insigniorem, primatem elegerunt, vel tacito consensu suspexerunt, ejusque monitis parebant. Hujusmodi familiarum societates dicebatur בֵּית אָבוֹת, et בֵּית אָב, etiam מִשְׁפָּחָה, Num. 3, 24. 30. 35. et אֲלָפִים, אֶלֶף, mille, 1 Sam. 10, 19. 22, 23.

Jud. 6, 15.; etsi numerus fuit varius, Num. 26, 5 — 50. Praefecti harum familiarum dicebantur רָאשֵׁי בֵית אָבוֹת, et אֲלָפִים, etiam רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל, Num. 1, 16. 10, 4., et suberant principibus tribuum, נְשִׂיאִים, etiam נְשִׂיאֵי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. Omnes hi primores populi veniunt communi nomine זְקֵנִים, senes seu senatores, et רָאשֵׁי שְׁבָטִים capita tribuum, atque regimine paterno juxta dictamen rationis, et juxta jus consuetudine introductum, gubernabant tribus et familias, bonum commune curantes; cetera enim patresfamilias sibi vendicabant. Quum vero principes tribuum primum quidem genealogias quoque scriberent, et paulo post notarios sibi adsciscerent: hi progressu temporis tantam auctoritatem nacti sunt, ut et ipsi, sub nomine שׁוֹטְרִים, in partem regiminis venirent, Exod. 5, 14 — 15. 19. Ab his magistratibus Hebraei in Aegypto regebantur, nec reges Aegypti hunc ordinem immutarunt, Exod. 3, 16. 5, 1. 14. 15. 19.

§. 215. Lex fundamentalis reipublicae Mosaicae.

Quum posteri Abrahami, Isaaci et Jacobi, ad veram religionem conservandam destinati essent, Gen. 18, 16—20. conf. Gen. 17, 9 — 14. et 12, 3. 22, 18. 26. 28, 14.: jam nunc numerosiores, inter gentes idololatriae deditas degere non potuerunt, quin et ipsi omnes hac lue inficerentur, sed singulari regione concludendi erant, quam, ut tanta copia hominum alimenta reperiret, non more noma-

dum pervagarentur, sed colerent, et ita ope aliarum gentium non indigerent. Hebraei quoque quam plurimi, in Aegypto ad idololatriam inducti, pluribus miraculis ad agnitionem veri Dei reducendi, et omnes ad suscipienda ea, quae porro ad custodiam religionis disponerentur, permovendi erant. Atque ad id collineant omnia, quae a Mose praecepta sunt. Lex itaque fundamentalis lata fuit, ut solus verus Deus creator et gubernator universi, coleretur, atque, ut id eo certius obtineretur, Deus se per Mosen Hebraeis regem obtulit, et ab universo populo acceptatus est; hinc etiam Canaan, ab Hebraeis occupanda, declarata fuit regio regis Dei, cujus Hebraei non essent nisi coloni hereditarii; quare, sicut Aegyptii, ad duplicem decimam pendendam adstricti fuerunt, Exod. 19, 4—8. Lev. 27, 20—38. Num. 18, 21—22. Deut. 12, 17—19. 14, 22. 29. 26, 12 — 15. — Deus, electus rex, ex nubibus in monte Sinai, sub perpetuis tonitribus et fulguribus, promulgavit fundamentales religiosae civitatis leges, Exod. 20., quae dein, territis Hebraeis, a Mose amplius expositae, et simul praemia obedientiae, et poenae transgressionis annunciatae sunt; Hebraei autem obedientiam solenni jurejurando promiserunt, Exod. 21 — 24. conf. Deut. 27—30. Ut id perpetuo, quasi coram oculis Hebraeorum versaretur, omnia ad Deum regem relata sunt, ut sacrum tentorium simul esset templum Dei et palatium regis; mensa cum panibus et vino, esset simul mensa regia; altare esset coquinaria regia; sacerdotes et Levitae essent mi-

nistri regii, qui non modo cultum divinum curare, sed etiam munera civilia obire tenerentur, et primam decimam, quam Hebraei coloni Deo regi pendebant, salarium reciperent; atque sic de ceteris, ut etiam minutiora aliquid ad hunc finem conferrent. — Quum itaque Deus esset rex Hebraeorum et Palaestinae: idololatria cujuscunque incolae, etiam peregrini in hac regione, erat defectio a legitimo rege, et crimen perduellionis; quare ultimo supplicio plectebatur. Quicunque ad idololatriam invitabat, erat seditiosus, et eidem poenae obnoxius. Imo etiam incantatio, necromantia, et reliquae artes idololatricae seditionis criminibus accensitae, et eidem supplicio subjectae fuerunt. In his tantus, quantus alias in crimine perduellionis, rigor jubetur, ut etiam frater, filius, filia, uxor, vel intimus amicus ad idololatriam incitans, ad judicem doferendus esset, Deut. 13, 7 — 12. Hoc supplicium, ut quilibet alioquin intelligit, non erat cogitationum, sed actuum externorum; de his enim solis judicat praetor, et lex non erat religiosa, sed civilis, Num. 19, 31. 20, 6. Deut. 13, 2 — 19. 17, 2 — 5.; nam ubi sermo est de religione, inculcatur fides interna, amor dominans erga Deum, fiducia illimitata, et perpetuo promta obedientia divinis praeceptis praestanda Deut. 6, 4 — 9. 10, 12. 11, 1. 13. Illa vero poena idololatriae, illi aevo congruit, quo, non dictamine conscientiae, sed spe auxilii temporalis seligebatur deus, et inprimis deus regionis colendus esse videbatur; quare non erat, quod impediret quem-

cunque etiam peregrinum indololatram in regione Habraeorum, huic legi satisfacere.

§. 215. Hebraeorum ratio ad alias gentes.

Ne Hebraei, undique gentibus idololatris circumdati, ad defectionem a Deo et rege suo, seducerentur, necessarium erat, ut a familiaritate horum populorum abstraherentur. Eo respiciunt leges de singularibus ritibus, qui honesti quidem et utiles, aliis vero gentibus non erant usitati; nam Hebraei his semel imbuti, gentibus commisceri vix poterant, quia difficillimum erat, ea, quibus a juventute assueti erant, deserere et damnare. Ne autem haec separatio in odium aliarum gentium degeneraret, Moses sedulo inculcavit, ut proximum, רֵעַ, id est, omnem hominem, quocum agendum habent, et peregrinos quoque ament, Exod. 22, 20. 23, 9. Lev. 19, 34. Deut. 10, 18—19. 24, 17, 27, 19., quo fine docet, beneficia, quae Deus ipsis prae aliis gentibus contulit, esse immerita, Deut. 7, 6—8. 9, 4—24. Quamqaam autem Hebraei singuli, per diversos ritus, ab ineunda arctiori cum idololatris amicitia arcebantur; civitas tamen Hebraeorum poterat cum civitatibus gentilium foedera pangere, excepti solummodo erant: I. Canaanaei (etiam Philistaei, etsi non erant origine Canaanaei), qui nec ad foedus admittendi, neque in servitutem recipiendi, sed internecino bello delendi, aut regione pellendi erant, non modo, quia pascua patriarcharum tenebant, sed etiam, quia sublestae fidei fuissent socii vel servi, et

praeterea idololatriae addicti, itaque in regno Dei regis perduelles, tolerandi non erant, et Hebraeos in idololatriam, id est, in crimen perduellionis, induxissent, Exod. 23, 32—33. 34, 12—16. Deut. 7, 1—11. 20, 1—18. Excepti tamen erant Phoenices, littora septemtrionalia tenentes, qui, suis limitibus clausi, de pascuis patriarcharum nihil occuparant. Hanc hostilitatem componi potuisse, legimus Jos. 11, 19., si nempe Canaanaei solum vertere voluissent, quod permulti praetulerunt, confugientes ad Phoenices, a quibus in Africam deportati sunt, Procopius de Vandal. II. 10. p. 258. — II. Amalekitae, seu Canaanaei in Arabia Petraea, aeque internecione delendi, quia in itinere per Arabiam infirmos et defessos Hebraeorum, adorti sunt, et aliunde praedones, Palaestinae ad meridiem contermini, Hebraeis perpetuo molesti fuissent, quin ulla ratione coerceri potuissent, Exod. 2, 17, 8—14. Deut. 25, 17. conf. Jud. 6, 3—5. 1 Sam. 15, 1. seqq. 27, 8—9. 30. — III. Moabitae et Ammonitae bello quidem non lacessendi, sed a foederibus, et a jure civitatis Hebraicae in perpetuum exclusi erant, Deut. 2, 9—19. 23, 7., quia Hebraeis, quibus transitum in limitibus suis concesserunt, annonam, etiam soluto pretio, denegarunt, Deut. 2, 29. 23, 5.; dein, quibusdam tribubus Midianitarum juncti, prophetam Bileam, ut Hebraeis malediceret, vocarunt, et demum Hebraeos ad idololatriam, id est, ad crimen perduellionis, pellexerunt, Deut. 22, 2 — 25. 15. 23, 3—8. conf. Deut. 2, 9—19. 37. Hebraei quoque illis

bellum non intulerunt, donec ab ipsis lacessiti fuissent, Jud. 3, 12—30. 1 Sam. 14, 47. 2 Sam. 8, 2. seqq. 12, 26. seqq. Midianitas, qui cum Moabitis conspirarant, mox bello ultorio compescuerunt, Num. 25, 16—17. 31, 1—24. — Amoritis, qui olim regionem trans Jordanem, Moabitis et Ammonitis armis eripuerant, bellum decretum non fuit, neque enim quidquam de pascuis patriarcharum tenebant; ast reges eorum, Sichon et Og, Hebraeis non modo transitum innoxium denegarunt, sed etiam cum exercitu occurrerunt, atque victi, et regione pulsi sunt, quae Hebraeis in praedam cessit, Num. 21, 21—35. 32, 5. Deut. 1, 4. 2, 24—37. 3, 1—18. 4, 46—49. conf. Jud. 11, 13—23. — Cum omnibus aliis populis foedera permissa erant; hinc David cum regibus Tyri et Hamath, atque Salomo cum regibus Tyri, Aegypti atque cum regina Saba amicitiam coluit, et ipsi quoque religiosi Maccabaei cum Romanis foedera pepigerunt. Prophetae passim quidem carpunt foedera cum gentibus, sed non, quia legi Mosis contraria erant, sed quia civitati noxia erant, quod demum eventus comprobavit, Jes. 7. conf. 2 Paral. 28, 20—21. Jes. 36—37. 2 Reg. 18—19. Hos. 5, 8. 7, 11. 12, 1. seqq. Jes. 30, 2—12. 31, 1—3. cf. 2 Reg. 17, 4. seqq.

§. 216. Proceres civitatis Hebraicae.

In hac Mosaica civitatis forma manserunt pleraque, qualia prius fuerant. Principibus tribuum, praefectis familiarum, et genealogis conservata est anti-

qua auctoritas, Num. 11, 16. Deut. 16, 18. 20, 5. 31, 28. Moses tamen, consilio soceri sui Jethro, Exod. 18, 13 — 26., addidit judices, שֹׁפְטִים, quorum alii erant 10, alii 50, alii 100, et alii 1000 virorum; hi plerique ex aliis proceribus, a populo electi fuerunt. Inferiores judices superioribus subordinati erant, ut caussae difficiliores ad superiores, et difficillimae ad Mosen, post eum vero ad summum sacerdotem, vel ad rectorem reipublicae, si aderat, devolverentur. Judices, saltem superiores, Deut. 31, 28. conf. Jos. 8, 33. 23, 2. 14, 1., proceribus accensentur. Hi omnes proceres, demum in Palaestina per urbes dispersi, senatum loci formabant, qui totam viciniam regebat, Deut. 25, 1 — 8. 19, 12. 22, 13. 25, 8 — 9. Jud. 8, 14. 9, 3 — 46. 11, 5. 1 Sam. 8, 4. 16, 4. Congregati unius tribus proceres, comitia tribus, et congregati omnes, comitia generalia constituebant, et universum populum repraesentabant, Jud. 1, 1 — 11. 11, 5. 20, 12 — 24. Jos. 23, 1 — 2. 24, 1. — His, Dei mandato additi sunt proceres hereditarii et literati, Levitae, Exod. 32, 29. Num. 36, 13. 8, 5 — 26., qui ministeriis religionis, civitatis, et aulae Dei regis, dicati fuerunt; et quia diversissima eorum officia erant admodum gravia: magna quoque commoda percipiebant, quae quidem eis creaverunt invidiam; verum tumultus, auctoribus Korach, Dathan et Abiram ortus, singulari divino supplicio suppressus, et designatio tribus Levi, insigni miraculo confirmata fuit, Num. 16, 1 — 17.

§. 217. Nexus tribuum.

Quaelibet tribus a suis proceribus gubernabatur; itaque singularem, a ceteris tribubus independentem civitatem constituebat, Jud. 20, 11 — 46. 2 Sam. 2, 4. Jud. 1, 21. 27 — 33. Si caussa quaepiam ad plures tribus spectabat, ab ipsis conjunctis tractabatur, Jud. 11, 1 — 11. 1 Paral. 5, 10. 18. 19. 2 Sam. 3, 17. 1 Reg. 12, 1 — 24.; aut si quaepiam tribus negotio se imparem sensit, cum alia tribu aut cum pluribus tribubus in societatem coibat, Jud. 1, 1 — 3. 22. 4., 10. 7, 23. 24. 8, 1 — 3. Quamquam autem tribus quaelibet per se subsistebat: omnes tamen inter se connexae erant; nam non tantum communes majores, Abraham, Isaac, et Jacob, et communes promissiones, quas ab his majoribus quasi hereditate acceperant, erant indissolubile vinculum, quod indigentia mutui auxilii firmabatur, sed etiam communis Deus rex, commune palatium regis et templum Dei, et commune sacerdotale et Leviticum ministerium, omnes tribus in unam civitatem et ecclesiam consociabat. Hinc tribus quaelibet in omnes alias jure quodam inspectionis gaudebat, ut lex observaretur; et, si in aliqua tribu neglecta esset, eam reliquis tribubus denunciare poterat, ut, si alia ratione fieri non posset, bello castigaretur, Jos. 22, 9 — 34. Jud. 20. 1. seqq. — Civitas ita constituta, salutem publicam lente quidem procurat, nihilominus tranquilla et prospera esse, ast bellis quoque externis et tumultibus intestinis jactari poterat. Utriusque hujus conditionis exempla offert aevum Judicum.

Deesse vero in hujusmodi civitate vix poterat, ne tribus potentiores, vel praerogativa gaudentes, perpetua aemulatione pugnarent, quod reipsa observatur inter tribum Juda, cui auctoritas primogeniturae obtigit, Gen. 49, 8—10., et inter tribum Joseph, quae jus duplicis portionis, primogenitio convenientis, obtinuit, Gen. 48, 5—6., et hinc in duas quidem tribus, Ephraim et Manasse, divisa fuit, quae tamen ambae conspirabant. Ex hac aemulatione demum triste Schisma ortum est, 1 Reg. 12.

§. 218. Comitia.

Caussae omnibus tribubus communes agitabantur in universalibus comitiis procerum, qui a rectore reipublicae seu Judice, vel eo deficiente, a summo sacerdote convocabantur; Num. 10, 2—4. Jud. 20, 1. 27—28. Jos. 23, 1—2. Locus comitiorum ad januam sacri tabernaculi fuisse videtur, Num. 10, 3. Jud. 20, 1. 27, 28. 1 Sam. 10, 17., nisi alius locus, plerumque celebritate aliqua insignis, indictus esset, Jos. 24, 1. 1 Sam. 11, 14—15. 1 Reg. 12, 1. Quamdiu Hebraei in Arabia castra incolebant, comitia per sacerdotes clangore sacrarum buccinarum convocabantur; in Palaestina vero ob locorum distantiam, per nuncios indicenda fuerunt. Ex Num. 10, 2—4. liquet, comitia alia fuisse, ad quae soli principes tribuum et capita familiarum clangore unius buccinae; alia autem, ad quae duabus buccinis omnis coetus כָּל הַקָּהָל, nempe etiam genealogi, judices, et, saltem interdum, omnis populus, vocaban-

tur, Deut. 29, 9 — 10; Jud. 20. Ast soli quoque principes tribuum et capita familiarum, populum universum repraesentabant, ideoque nomine סוֹד, כָּל הָעֵדָה, כָּל הַקָּהָל, veniebant, et hinc dicuntur principes coetus, נְשִׂיאֵי הָעֵדָה; vocati ad coetum, קְרִיאֵי הָעֵדָה, קְרִיאֵי מוֹעֵד; deputati ad coetum, פְּקוּדֵי הָעֵדָה; et senes seu senatores coetus, זִקְנֵי הָעֵדָה; conf. Exod. 19, 7. 24, 3 — 8. 34, 31 — 32. Lev. 4, 13. 18, 3 — 5. 9, 5. Ad haec comitia Moses mandata Dei deferebat, quae dein genealogi populo annunciabant, Exod. 19, 7. 24, 3 — 8. 35, 1. 4. Num. 11, 25. 30. In hoc senatu jura quoque majestatica exercebantur, bella indicebantur, pax decernebatur, foedera pangebantur, rectores et belliduces, atque demum etiam reges eligebantur; proceres hi a regibus iusjurandum recipiebant, et eis vicissim nomine populi, sacramentum dicebant, Exod. 19, 7. 24, 2 — 8. Jos. 9, 15 — 21. Jud. 20, 1, 11 — 14. 21, 13 — 20. 1 Sam. 10, 24. 11, 14. 2 Sam. 2, 4. 3, 17 — 19. 5, 1 — 3. 1 Reg. 12. Haec omnia proceres propria auctoritate agebant; de singulari enim populi mandato nullum occurrit vestigium; decreta vero sua populo proponebant, ut consensu rata haberentur, 1 Sam. 11, 14 — 15. conf. Jos. 8, 33. 23, 2. seqq. 24, 1. seqq. Electio tamen regis Dei, ab omnibus facta, et sacramentum ei ab omnibus, etiam a mulieribus et juvenibus dictum fuit, Exod. 24, 3 — 8. Deut. 29, 9 — 14. Populus quidem plerumque approbabat, quae se-

natus decreverat; interdum tamen senatoribus excusatione opus erat, ut, Jud. 9, 18—19.

§. 219. Forma regiminis.

Quum Deus ab Hebraeis rex electus esset, eis leges civiles tulisset, eorum lites graviores dirimeret, Num. 17, 1—11. 27, 1—11. 36, 1—10., et ad quaestiones propositas responderet, Num. 15, 32—41. Jos, 7, 16—22. Jud. 1, 1—2. 20, 18. 27—28. 1 Sam. 14, 37. 23, 9—12. 30, 8. 2 Sam. 2, 1.; quum porro Deus poenas minaretur, et contumaces nonnunquam modo etiam insolito puniret, Num. 11, 33—35. 12, 1—15. 16, 1—50. Lev. 26, 3—46. Deut. 28—30.; cum denique prophetas, tanquam legatos suos, promisisset, Deut. 18., et dein quoque mitteret, atque universum populum singulari providentia ita gubernaret, ut religio conservaretur: Deus profecto erat rex Israelitarum, et forma regiminis erat theocratica, qualis illi aevo conveniebat, quo civitates aliarum quoque gentium, simili ratione cum religione connexae erant, et dii tutelares regionum et regnorum credebantur, ut, quod alibi fictum erat, apud Hebraeos veritate niteretur, eo porro discrimine, quod alibi religio esset medium ad salutem civitatis, apud Hebraeos vero civitas esset medium ad conservandam religionem. — Etsi autem civitas erat theocratica, humana tamen quoque forma regiminis locum habuit. Deo regi erat minister aulicus, nempe summus sacerdos, non vero vicarius rex, ut eo magis pateret, Deum ipsum esse regem; proceres,

auctoritatis suae aliunde tenacissimi, negotia politica tractabant, ad quos vel ideo etiam Moses mandata divina deferebat, eorum potestatem diserte agnoscebat, et eorum postulata sententiae divinae submittebat, Num. 14, 5, 16, 4. seqq. 27, 5. 36. 5—6. Hinc civitas a Josepho dicitur aristocratica. Quia autem proceres jure ferendi leges et exigendi tributa, carebant, et populus quoque magna auctoritate pollebat, ut etiam de sententia rogaretur, et quod non placebat, non sine tumultibus reprobaret, atque etiam proceribus, quae postulabat, proponeret, Exod. 19, 7—8. 24, 3—8. conf. Deut. 29, 9—14. Jos. 9, 18. 19. 23, 1. seqq. 24, 2. seqq. 1 Sam. 10, 24. 11, 14—15. Num. 27, 1—8. 36, 1—9.: civitas Hebraeorum a Lowmann et J. D. Michaelis dicta fuit democratica. Verbo: forma regiminis erat aristocratica per democratiam moderata.

§. 220. Rector reipublicae.

Supremus civitatis Mosaicae rector itaque alius non erat nisi Deus, cujus praesentiam sacrum tabernaculum referebat. Moses, mediator Deum regem inter et Hebraeos, rem publicam quidem administrabat, sed proprie erat dux populi ex Aegypto et legislator, qui finito hoc negotio successorem non habuit. Hinc quoque senatus 70 virorum, qui Mosi ad onus regiminis alleviandum, concessus fuit, post obitum ejus desiit. Josua, non successor Mosis, sed bellidux ad occupandam et dividendam regionem Canaan, designatus fuit; quare et ipse, hoc negotio

confecto, successore caruit. Quamquam autem ita constituta fuit civitas Hebraeorum, ut praeter Deum invisibilem regem et ejus ministrum summum sacerdotem, alius non esset totius reipublicae rector; nihilominus Num. 17, 9. pro noto sumitur, certis temporibus electum vel susceptum iri rectorem, qui nomine שופט compellatur, haudquaquam quod non esset nisi judex, tenebat enim supremum imperium; sed quia שופט etiam rectorem, gubernatornm vel administratorem negotiorum publicorum significat, conf. Jos. 16, 31. Sam. 8, 20. Jes. 11, 4. 1 Reg. 3, 9. Hi judices bella quidem indicebant, exercitui imperabant, et pacem concludebant, neque tamen haec sola aut praecipua erant eorum negotia; plures enim judices nihil horum praestiterunt, ut Jair, Ibzan, Elon, Abdon, Heli, et Samuel. Erant ergo proprie administratores supremae potestatis, qui jura quidem majestatica exercebant, et mandata edebant, jure vero ferendi leges et exigendi tributa, carebant; honore quidem conspicui, nullo tamen signo externo distincti, nullo commodo fruebantur, nec dignitatem ad posteros transmittebant; sed bonum publicum sine proprio emolumento curabant, ut civitas salva esset, et per eam vera religio conservaretur, atque Deus solus rex esset in Israel, Jud. 28, 22 — 25. Nequaquam tamen omnes hi rectores, toti civitati, sed plures aliquibus duntaxat tribubus praeerant, Archaeol. Germ. P. II. T. I. §. 22. p. 110 — 112.

§. 221. Regimen Dei regis.

Deus rex per 16 secula Israelitas ad eam normam gubernavit, quam eis Exod. 29, 4—5. 23, 20 —33. Lev. 26, 3—46. Deut. 28 — 30., per Mosen annunciaverat, ut nempe rebus prosperis uterentur, si Deo regi fidem datam servarent; adversis vero conflictarentur, si eam fallerent. A Josua usque ad Samuelem, id ipsum docet liber Judicum et 1 Sam. 1—8. Quum dein forma regiminis in monarchiam mutaretur: electio regis per sortem Deo commissa est, ut providentia divina regem designaret, et rex non esset nisi vicarius Dei regis, ac eadem regiminis divini norma maneret, quae ideo Hebraeis 1 Sam. 8, 7. 10, 17—23. 12, 14—15. 20 — 22. 24 — 25. rursus inculcata fuit. Quia vero rex Saulus non usquequaque se Dei vicarium gessit, ejusdem Dei regis audivit decretum, regnum in aliam familiam translatum iri, 1 Sam. 13, 5—14. 15, 1 — 31. David demum, per Samuelem prophetam, Dei mandato designatus fuit rex, ut rursus pateret, Dei regis esse, sibi substituere vicarium, 1 Sam. 16, 1—13. Undecim tribus se Davidi regi Judae subjiciunt, quia Deus rex eum vicarium suum designavit, 2 Sam. 5, 1—3. conf. 1 Paral. 28, 4—6. David hanc normam regiminis Dei, religiose secutus, et disertis quoque verbis professus est, 1 Paral. 28, 7—10.; atque ejus regnum prosperum erat, quia omnis populus Deo firmiter adhaerebat. Quum Salomo deficeret, tumultus orti sunt. Haec norma observatur quoque in libris regum et Paralipomenon. Psalmi et

prophetae hanc normam diversis verbis repetunt, fidem erga Deum, et custodiam mandatorum divinorum urgent, atque, nisi Hebraei his se conformaverint, minantur illas castigationes per exilium, quas jam Moses Deut. 28, 49. 63—65. 29, 17—27. attigerat. Hi legati Dei regis, qui exilium praedixerunt, etiam promiserunt reditum in patriam, constantiam in religione, tranquillitatem et prosperitatem, independentem rursus theocratiam, propagationem cognitionis veri Dei ad omnes gentes, atque ultimam exterminationem gentis ex regione patria, quae omnia, prout praedicta erant, consecuta sunt. Ita regente Deo vera inter Hebraeos religio conservata, et demum ad alias gentes propagata fuit, uti Gen. 12, 13. 18, 18. 22, 18. 26, 4. 28, 14. promissum fuerat.

Caput secundum.

De regibus eorumque ministris et aliis magistratibus.

§. 223. Unctio regum.

Inauguratio regum Hebraeorum nomine unctionis venit; quia haec erat praecipuus ejus ritus, 2 Sam. 2, 4. 5, 3.; observata autem legitur duntaxat in regibus primis, Saulo et Davide, atque deinceps in Salomone et Joascho, quorum jus ad regnum, impugnari potuisset, 1 Sam. 10, 24. 25, 11, 15. 2 Sam. 2, 4. 5, 1—3. 1 Paral. 11, 1—2. 2 Reg. 11, 12 —20. 2 Paral. 23, 1—21. Reliquis regibus unctio, quam auctor familiae regiae receperat, sufficere putabatur. In regno Israel reges aliis quibusdam solennitatibus inaugurabantur, 2 Reg. 9, 13. Unctiones privatae, quae a prophetis peractae fuisse leguntur, 1 Reg. 19, 10. 2 Reg. 9, 3. conf. 1 Sam. 10, 1. 16, 1—13., non erant nisi vaticinia symbolica de adipiscendo regno, nec sine consensu procerum jus ad regnum tribuebant, uti vaticinia de seditionibus, nullum jus haec crimina perpetrandi, conferebant, 1 Reg. 11, 29—40. 12, 20. 2 Reg. 8, 11—14. So-

lennitates inaugurationis regiae, quae in Bibliis attinguntur, sunt: I. Rex, militibus stipatus, in locum publicum, recentiori aevo in templum ductus, a summo sacerdote ungebatur oleo sacro; quare in regno Israel, ubi oleum hoc deerat, unctio non memoratur, 1 Reg. 1, 32—34. 2 Reg. 11, 12—20. 2 Paral. 23, 1—21. Hinc rex dicebatur מָשִׁיחַ, unctus, et quia erat vicarius Jehovae et a Jehova designatus, etiam מְשִׁיחַ יְהוָה, a Jehova unctus seu inauguratus, nuncupabatur, 1 Sam. 24, 6. 10. 26, 9. 11. 16. 23. 2 Sam. 13, 22. 23, 1. Ps. 2, 2. 89, 39. Habak. 3, 12. etc. An rex quoque gladio cinctus fuerit, ex Ps. 45, 4. non liquet. — II. Diadema capiti aut mitrae regis alligatum, et sceptrum quoque ei traditum fuisse videtur, 2 Sam. 1, 10. Ezech. 21, 26. Ps. 45, 7. — III. Pactio, בְּרִית, qua, מִשְׁפַּט הַמְּלוּכָה, conditiones imperii praefiniebantur, atque etiam liber Mosis, ei proponebatur; et rex jurabat, se juxta pactionem, et juxta legem Mosis gubernaturum, 1 Sam. 10, 25. 2 Sam. 5, 3. 1 Paral. 11, 3. 2 Reg. 11, 12. 2 Paral. 23, 11. conf. Deut. 17, 18. Proceres vero vicissim spondebant obedientiam, et se praestituros, quae promiserunt, et hanc sponsionem etiam osculo, fortasse genuum aut pedum, confirmasse videntur, Ps. 2, 12. — IV. Inauguratus magna cum pompa, et sub plausibus et acclamationibus populi: יְחִי הַמֶּלֶךְ, vivat (feliciter) rex, musica quoque resonante, urbem intrabat, et sacrificia offerebat, quae ad illud jusjurandum pertinuisse videntur, et demum ad convivium adhibebantur, 1 Reg. 1, 1.

11. 19. 24. 34. 39. 40. 2 Reg. 11, 12. 19. 2 Paral. 23, 11. conf. Matth. 21, 1—11. Joh. 12, 3. Ad laetum hunc urbis ingressum et acclamationes plura scripturae loca alludunt. Ps. 47, 2—9. 83, 1—2. 97, 1. 99, 1. — V. Rex denique in throno consedit, et gratulationes excepit, 1 Reg. 1, 35. 4—48. conf. 2 Reg. 9, 13. 11, 19. — In inauguratione Sauli, quum nec sceptrum, neque diadema, neque thronus adesset, haec non fuisse observata, vix opus est monere. Pleraque quoque omissa fuerunt, si victis regem designabat victor, qui ei aliud nomen imponebat, et fidem ab eo, jurejurando firmatam recipiebat, ac convivium celebrabat, 2 Reg. 23, 24. 24, 17. 35. 2 Paral. 36, 4.

§. 224. Vestitus regius, diadema, corona.

Vestitus regum erat splendidus, et comitatus amplus et magnificus. Ezech. 28, 13—20. 1 Reg. 4. Vestis erat pannus xylinus albus et purpureus, בוץ וארגמן, πορφυρα και βυσσος, Luc. 16, 18. Apoc. 18, 12. 16. Reges Mediae et Persiae serico usi fuisse videntur, Esth. 6, 8. 10. 11. 9 15. Inprimis mitra regum erat, et est quoque in Asia adhucdum pretiosissima, gemmis et unionibus ornata. Diadema, uti etiam torques et armillas pretiosas, reges perpetuo gestabant; in Persia cognati quoque regis, et alii, quibus rex concesserat, diadema quodpiam gerebant, Esth. 8, 8, 15. Erat autem diadema, נֵזֶר, taenia duos pollices lata, capiti vel mitrae circumligata, ut frontem et tempora cingeret, et in occipite connecteretur. Ortum est ex illo fune, quo

antiquissimo aevo capilli, et demum mitrae capiti alligabantur. Color videtur fuisse diversus; regibus Persiae, teste Curtio VI. 11., diadema erat purpureum albo distinctum, Ps. 89, 40. 2 Sam. 1, 10. 2 Reg. 11, 12. 2 Paral. 23, 11. — Coronae, עֲטָרוֹת, עֲטָרָה, quoque usitatae erant, 2 Sam. 12, 30. 1 Paral. 10, 2. Zach. 6, 11. 14. Ps. 21, 4. Nomen autem hoc nonunquam diadema designare videtur, et etiam ornatum capitis muliernm, forte illam altam, ex metallo paratam mitram, significat, quae in Arch. Germ. P. I. T. II. tab. IX. nro. 4. et 8. repraesentata est. An coronae regiae antiquiores ejusdem formae fuerint, non constat.

§. 225. Thronus.

Thronus, כִּסֵּא, erat sella, crepidine a tergo, et cubitalibus instructa, tantae altitudinis, ut pedibus scabello, הֲדֹם, opus esset, Curtius V. 7. Gen. 41, 40. Ps. 110, 1. Hac ratione quoque thronus Salomonis, deauratus et ebore exornatus, 1 Reg. 10, 18—20. 2 Paral. 9, 17., conformatus fuit, nisi quod crepido esset in aliquam rotunditatem flexa, et penes utrumque cubitale leonis effigies, symbolum regis, posita esset; locatus erat in pavimento sex gradibus elevato, in quorum quolibet ex utraque parte leonis consistebat effigies. — Ante monarchiam summus quoque sacerdos sellae altiori insidebat, 1 Sam. 1, 9. 4, 18. — Ceterum thronus, et ipsa quoque sessio in throno, יָשַׁב, tropice pro gubernatione et regimine venit, 2 Sam. 3, 10. Ps. 9, 7 61, 8. 89, 45.

102, 13. Jes. 47, 1. etc. Thronus regum Hebraeorum, etiam thronus Jehovae appellatur, quia reges Hebraei vicarii erant Dei regis, 1 Paral. 9, 8.; alias tribuitur Deo, non modo ut regi Hebraeorum, sed ut rectori quoque universorum thronus, Job 23, 3. Exod. 17, 16. Jes. 6, 2. 1 Reg. 22, 19., qui, ut currus tonitruum, junctus כְּרוּבִים, fistitur, Ezech, 1, 3. seqq. 2 Reg. 19, 15. 1 Paral. 13, 6. Ps. 18, 11. Hinc figurae כְּרוּבִים, operculo arcae foederis impositae, thronum Dei repraesentabant, uti arca, scabellum throni erat, Ps. 99, 35. 132, 7. 1 Paral. 28, 2. Hae imagines amplificantur, cum coelum dicitur thronus Dei, et terra scabellum pedum ejus, Jes. 66, 1. Matth. 5, 34.

§. 226. Sceptrum.

Sceptrum regis Sauli erat jaculum, חֲנִית, 1 Sam. 18, 10. 22, 6., prout et Justinus L. 43. C. 3. de antiquiori aevo refert, reges loco sceptri hastam gestasse. Alias vero, ut vel ex Iliade patet, sceptrum שֵׁבֶט, erat baculus ligneus, (Ezech, 19, 11.) longitudine viri vix brevior, et in superiori extremitate globo ornatus, prout in ruderibus Persepolitanis cernitur. Hoc sceptrum deauratum, vel ut Homerus canit, annulis et clavis aureis condecoratum, ortum est ex baculo pastorali, vel ex baculis, qui ab aliis quoque potentioribus ad pompam gestabantur, Gen. 38, 18. Num. 17, 17. Ps. 23, 4. Sceptrum tropice pro dignitate regia et pro regimine, atque sceptrum rectum pro justa gubernatione venit, Gen. 49, 10.

Num. 24, 17. Amos 1, 5. 8. Jer. 48, 17. Ps. 45, 7.

§. 227. Mensa regia.

Mensa regia in Asia luxu exorbitat. Permulti ministri ex coquinaria regis aluntur; hinc venit illa alimentorum multitudo, quae 1 Reg. 4, 22—23. quotidie consumta fuisse refertur. Vasa pleraque sunt, et erant etiam olim aurea, 1 Reg. 10, 21., praesertim in conviviis, quae frequentia sunt. In his adsunt musici, et saltatrices, quae 2 Sam. 19, 35. non memorantur. De his omnibus, vel pluribus paucioribusve pro ratione adjunctorum, cogitandum est, ubi leguntur convivia regia, Gen. 40, 20. Dan. 5, 1. Matth. 22, 1. seqq. Marc. 6, 21. Mulieres nonnisi Babylone conviviis regiis intererant, et in Persia aderat regina, donec viri vino incalescerent, Curtius V. 5. Herodot. I. 199. Dan. 5, 2. 3. 23. Esth. 1, 9. 5, 4. 8, 7, 1. Ceterum Hebraei, quorum rex erat Deus, majoribus festis, ex sacrificiis eucharisticis ad tabernaculum vel Jerosolymis convivia instituentes, a Deo rege suo de allatis donis convivio excipiebantur; quare sanguis ad pedem altaris effundebatur, et praecipuae quaepiam partes in altari concremabantur.

§. 228. Regum ratio agendi.

Reges in oriente raro conspiciuntur, neque facilis est ad eos accessus, qui apud Persas illis, qui vocati non erant, sub poena capitis interdictus erat,

Esth. 4, 11. Herodot. III. 48. Antiquiores autem reges, qui multa ipsimet tractabant, non adeo semoti vivebant, et ad reges Hebraeorum aditus patebat, 2 Sam. 18, 4. 19. 7. 2 Reg. 22, 10. Jer. 38, 7.; bene tamen et prospere verti putabatur, si quis faciem regis videret, Prov. 29, 26. Jes. 33, 17.; unde dictio: Deum videre, de magna felicitate explicatur. — Prodeuntes autem reges Asiae, magno et splendido comitatu stipati sunt. Si itinera in provincias suscipiunt, praecedit, qui adventum summi hospitis, ut viae, et quae alia necessaria sunt, parentur, annunciat, et in Persia laetus nuncius dicitur, cf. מְבַשֵּׂר, εὐαγγελιστής, et מַלְאָךְ, Malach. 3, 1. Jes. 62, 10—12. Thalmudici Deo quoque tribuunt hujusmodi praecursorem, quem מְטַטְרוֹן, מֵטַטְרוֹן, metatorem nuncupant, et ex Malach. 3, 1. desumserunt. Ex Zach. 2, 12—15. 3, 1. 4, 9—10. Gen. 16, 10—14. 22, 16. Exod. 3, 4—20. 20, 2—3. 23. 20—23. Jes. 48. 16. 43. 14. collegerunt, hunc metatorem esse supremum et increatum, Deo proximum angelum, qui patriarchis apparuit, et nomine Dei locutus est, conf. Buxtorfii Lexic. Chald. Thalm. Rabbin. col. 1192. et meam Append. ad Hermen. Fasc. I. p. 58—63. — Reges Hebraeorum prodeuntes asinis et mulis, 2 Sam. 13, 29. 17, 20. 1 Reg. 1, 33. 38., aut curribus vehebantur, ante quos milites praetoriani, praecurrebant, 1 Sam. 13, 11. 17. 2 Sam, 25, 1. 1 Reg. 1, 5. 2 Reg. 8. 4. 44. 9, 21. 10, 15.

§. 229. Palatia et horti regii.

Famam aucupabantur reges ex magnificis palatiis et templis, quae aedificabant; ex sepulcris saxo excisis; ex hortis, quos plantabant; ex munimentis urbium, quae extsruebant; et ex aliis, quibus ornabant urbes et inprimis urbem regiam, cui tanta dignitas tribuebatur, ut diceretur, in eam ascendere, ex ea descendere, etsi, ut Babylon, in planitie sita esset; 1 Reg. 12, 27—28. 22, 2. Ezr. 7, 6—7. Act. Apost. 8, 5. 15. 4, 27. 15, 2, 18, 22. 24, 1. etc. Inprimis magnificum erat palatium regium, quod jam antiquissimo aevo, uti hodiedum, nomine portae veniebat, 2 Sam. 15, 2. Dan. 2, 49. Esth. 2, 19. 21. 3, 2. 3. 6, 6—7. cf. Matth. 16, 18.

§. 230. Veneratio et nomina regum.

Moses Exod. 22, 27. interdixit, magistratui etiam clam maledicere, et quamvis lex, nulla poena sancita erat, religiose tamen observabatur, et reges permagna veneratione colebantur, 1 Sam. 24, 4—15. 26, 6—20. Laesae vero majestatis rei, morte plectebantur, 2 Sam. 29, 22. 24, 5—8. 2 Reg. 21, 10. Non defuerunt tamen, qui reges interimerent, inprimis in regno Israel, in quo mores magis corrupti erant. Magistratus quidem, non solum in poësi, Ps. 82, 1. 6—7. 138, 1., sed nonnunquam etiam in prosa, Exod. 4, 16. 7, 1. 21, 6., אֱלֹהִים compellabantur, quod ex etymologia est venerandus; re-

gibus vero hoc nomen non fuit tributum, nisi Ps. 45, 7—8. Alias usitata erat compellatio אָדוֹן, dominus, מֶלֶךְ rex, מְשִׁיחַ יְהוָה a Jehova inauguratus, 1 Sam. 12, 3—5. 24, 7—11. 26, 9—11. 16. 23. 2 Sam. 19, 22. 23, 1. Ps. 131, 17. מָשִׁיחַ erat nomini מֶלֶךְ synonymum; quare Jes. 43, 1. Cyrus quoque hoc nomine compellatur. In poësi rex interdum filius Dei vocabatur, quod ex 2 Sam. 7, 14. 1 Paral. 17, 13. descendit. Hinc inauguratio in poësi quoque genitura dicitur, Ps. 2, 6—8. 12.; et rex maximus, dicitur primogenitus regum terrae, i. e. rex celsissimus, Ps, 89, 28. Nomina haec, Messias, et filius Dei, recentiori demum aetate magno illi Davidis filio, qui promissus fuit, peculiariter tributa sunt, Joh. 1, 41. 49. 4, 25. Matth. 1, 16—18. 16, 16. Luc. 4, 41. — Reges a plerisque gentibus communi quopiam nomine compellabantur: a Romanis dicebantur Caesares, ab Aegyptiis recentioribus Ptolemaei, ab Amalekitis Agag, 1 Sam. 15, 19. conf. Num. 24, 7., a Philistaeis Abimelech, 1 Sam. 21, 20. Ps. 34, 1. Gen. 20, 2. 26, 10., a Syris Adad, vel Hadad, vel Ben Hadad, 1 Reg. 21, 1—29., a Meroënsibus reginae, quas habebant, dicebantur Candace, Strabo p. 281. Dio Cassius LIV. p. 525. conf. Act. Ap. 8, 27. Huc autem non pertinet nomen Pharao, quod non est aliud nisi rex, (der König); nec nomen Darius, Zendice Eanterafesch vel Darafesch דריוש, idem ac in Parsi דארא rex, ab Herodoto vero VI. 98. exponitur ἑρξείης. Cf. Introduct. in V.

F. P. II. §. 57 et §. 66. In poësi jam pastores, jam mariti civitatis, dicuntur, et e contrario civitas jam uxor regis, jam virgo, jam mater civium, etiam vidua, et orba sistitur; hinc Deus quoque, qui Hebraeorum erat rex, maritus civitatis, et civitas Hebraea uxor Ejus, ad idola vero deficiens, adultera et meretrix nuncupatur.

§. 231. Officia regis Hebraeorum.

Reges olim proprie erant belliduces, judices, et summi sacerdotes, Gen. 14, 18 — 19.; hinc vox כֹּהֵן, sacerdotem et simul supremum magistratum civilem significat, Exod. 2, 16. 3, 1., de quo etiam aetate Davidis usurpabatur, 2 Sam. 8, 18. conf. 1 Paral. 18, 19. Rex autem Hebraeorum ministerium sacrum, tribui Levi et familiae Aharonis delatum, sibi arrogare non potuit, 2 Reg. 15, 1. seqq. 2 Paral. 26, 16, seqq. Qua vicarius Dei regis vero, jure circa sacra, ut omnia rite peragerentur, gaudebat, quo David, Josaphat, Hizkias et Josias egregie usi, plures vero ad introducendam idololatriam abusi sunt. Judicis et belliducis munus Hebraei a rege, quem petebant 1 Sam. 8, 5. 12, 12., exspectabant, conf. 2 Paral. 26, 21. Jes. 16, 5., quod utrumque vel reges ipsi vel per alios, quos eligebant, praestiterunt. Belliduces jam Gen. 21, 22. erant regibus; hinc quoque David, etsi ipse bellidux, non semper bello intererat. Judices inferiores jam ex institutione Mosis aderant, ut rex non haberet, nisi eos seligere, et ipsis invigilare, 1 Paral. 23, 4. 26, 29.

seqq. 2 Paral. 19, 5—11., atque appellationes ab eorum tribunalibus, suscipere, quod longe praestat, quam si rex caussas omnes aut justo plures sibi arroget, 1 Sam. 17, 9—19. 2 Sam. 15, 2. seqq.

§. 232. Jura regis.

Reges in Asia arbitrarium et illimitatum exercent imperium; olim vero potestas aliquorum, ut regum Phoenicum et Philistaeorum, restricta erat. Ita quoque Moses, Deut. 17, 14—20., regibus leges tulit, et demum proceres mox Saulo, et dein Davidi conditiones imperii scripto posuerunt, quas uterque jurejurando in se et successores suos recepit, 1 Sam. 10, 25. 2 Sam. 5, 3. conf. 1 Reg. 12, 1—18. Accedit, quod proceres quoque sub regibus magna auctoritate pollerent, et prophetae, utpote legati Dei regis, devios reges reprehenderent et arguerent. Nihilominus plures regia potestate abusi sunt. Ex lege Mosaica rex erat vicarius Jehovae, et jure gaudebat, omnia, quae legi contraria erant, impediendi, atque illa, quae ad custodiam legis Mosaicae conducebant, mandandi et exsequendi. Hinc non modo, ut olim judices, mandata dabant, sed etiam leges ferebant, 2 Paral. 19, 11. Jes. 10, 1., quae vero nequaquam, ut in Persia, erant immutabiles, Esth. 1, 19. Dan. 6, 16. A poenis, lege Mosaica statutis, interdum dispensasse, ex 2 Sam. 14. colligi potest; id tamen, qui erant religiosi, rarissime sibi sumebant; quare David, 2 Sam. 21, 1—14. homicidas vindicibus sanguinis tradidit, et, 1 Reg. 2, 1—9, alios

reos, quos punire ipse non poterat, successori commendavit.

§. 233. Promulgatio mandatorum et legum.

Leges Mosis, uti mandata Josuae c. 1, 11—12. 3, 2. seqq., per genealogos populo promulgabantur, mandata vero et leges regum per praecones proclamabantur, Jer. 34, 8—9. Jon. 3, 5—7., qui Dan. 2, 4. 5, 29. nomine כָּרוֹזָא veniunt. In provincias, urbes et pagos, per cursores mittebantur, 1 Sam. 11, 7. Amos. 4, 5. 2 Paral. 36, 22. Ezr. 1, 1. Proclamationes hae fiebant in portis et foro urbium, Jerosolymis quoque in templo, ubi copia hominum non deerat; quare et prophetae saepe in templo vaticinia sua, ut edicta supremi regis, promulgabant, et aevo recentiori eruditi et ipse quoque Jesus atque Apostoli ibidem docebant, Jer. 7, 2—3. 11, 6. 17, 19—20. 36, 9—19. Joh. 10, 3. Luc. 2, 46. Matth. 26, 55. Marc. 12, 35. Act. Ap. 3, 11. 5, 12.

§. 234. Proventus regis.

A populis, qui armis subacti fuerunt, victores exigebant labores dominicales et tributa, quae utraque nomine מַס comprehenduntur, etsi interdum tributa etiam vocantur dona, מִנְחָה, Exod. 1, 11. Jos. 16, 10. Jes. 31, 8. A proprio vero populo reges, labores non postulabant, et reliqua quoque onera non poterant pro arbitrio exigere, Gen. 47, 19—27. Herodot. III. 97. Hebraei, quid regi praestandum esset, singulari pactione definiverunt, 1 Sam. 10,

25. 2 Sam. 5, 3., quae nobis quidem ignota est, omnia tamen illa, quae 1 Sam. 8, 11—27. enumerantur, certe complexa non est. Proventus regum Hebraeorum itaque nonnisi ex iis, quae alias in oriente consueta erant, et ex quibusdam occurrentibus indiciis colligi possunt. I. Dona spontanea, 1 Sam. 10, 27. 16, 20. II. Greges regum, 1 Sam. 21, 7—8. 2 Sam. 13, 23. 1 Paral. 26, 10. 32, 28—29. conf. Gen. 47, 6. III. Agri, vineae, et horti olivarum regii, qui ex regionibus incultis parabantur, vel ex bonis perduellium fisco cedebant, et a mancipiis, forte etiam a populis subactis colebantur, 1 Reg. 21, 9—16. Ezech. 46, 16—18. 1 Paral. 27, 28. 2 Paral. 26, 10. 2 Sam. 16, 4. IV. Hebraeos per pactionem regibus suis quaepiam tributa promisisse, apparet ex 1 Sam. 17, 25., fortasse decimas, quas alii quoque populi regibus pendebant, 1 Sam. 8, 15. Has curasse videntur praefecti, qui 1 Reg. 4, 6—9. 1 Paral. 27, 25. memorantur. Salomo aliquid amplius exegisse videtur, quod, post mortem ejus, Hebraei minui volebant, 1 Reg. 12, 18. 2 Paral. 17, 5. Aliquid in pecunia quoque parata, regi tributum fuisse videtur, quod nomine מִנְחָה veniebat, 2 Paral. 17, 5. conf. Ezech. 45, 13—18. V. A devictis populis non modo pretiosissima praeda regi cedebat, ex qua David thesauros suos collegit, sed tributa quoque pendebantur, quae etiam dona מִנְחָה, dicebantur, et partim in parata pecunia, partim vero in proventibus rei pecuariae et rusticae exigebantur, 1 Reg. 5, 1. Ps. 72, 10. Paral. 27, 5. VI. Denique vecti-

gal mercatorum, qui per regionem Hebraeorum transibant, 1 Reg. 10, 15. — In Persia non, ut Strabo p. 735. ex Polycrito refert, Darius Hystaspis fuit auctor tributorum, sed jam Darius Medus, seu Kyaxares II., tributa, מִדָּא, מִנְדָּא, exegit, Dan. 6, 2—3., quae dein post pseudo-Smerdem, qui tributis ad tres annos renunciaverat, per Darium Hystaspis restaurata, et demum per Xerxem aucta sunt. Esth. 10, 1. His accedebant, quae ex rebus naturalibus pendebantur, בְּלוֹ, et telonium הֲלָךְ Ezr. 4, 13. 19—20.

§. 235. Magistratus regii.

Introducta monarchia principes tribuum, capita familiarum, genealogi et judices auctoritatem suam retinuerunt, atque senatum urbium constituebant, 1 Reg. 12, 1—24. 1 Paral. 23, 4. 26, 29. seqq. 28, 1—29, 5. Attamen Genealogi et judices designabantur a regibus, uti diversi alii regii praefecti, quorum praecipui sunt: I. Consiliarii regis, 1 Reg. 12, 6—12. 1 Paral. 27, 32. Jes. 3, 2. 19, 11—13. Jer. 26, 11. 36. 13. 26. II. Ad hos pertinent quoque prophetae, a piis regibus consulti, 2 Sam. 7, 2, 1 Reg. 22, 7—8. 2 Reg. 19, 2—20. 22, 14—20. Alii, ut reges ethnici, in consilium vocabant hariolatores et pseudoprophetas, 1 Reg. 18, 22, 22, 6. conf. Exod. 7. 12. 8, 14—15. Dan. 1, 20. 2, 2. 4, 48. Jer. 27, 9. III. הַמַּזְכִּיר, cancellarius, qui omnia, quae in regno contingebant, ad regem referebat, et haec, prout quoque illa, quae rex gerebat,

dicebat, aut jubebat, literis mandabat, 2 Sam. 8, 16. 20, 24, 1 Reg. 4, 3. 2 Reg. 18, 18. 37. 1 Paral. 19, 15. 2 Paral. 32, 8. Jes. 36, 3. Esth. 3, 12. 6, 1. 10, 2, conf. Herodot VI. 100. VII. 9. VIII. 90. IV. Summus quoque sacerdos magistratibus seu consiliariis regiis accensetur 2 Sam. 8, 17. 1 Paral, 18, 17., quod theocratiae consentiebat.

§. 236. Ministri aulici.

Ministri aulici in oriente magno numero esse solent, quorum praecipui sunt: I. שָׂרֵי הָרְכוּשׁ, 1 Paral. 27, 25—31., qui 1 Reg. 4, 5. 7—19. נִצָּבִים, et 1 Reg. 20, 15. שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת dicuntur, et proventus ad mensam regis spectantes, curabant, non confundendi cum illis, qui tributa, מַס, exigebant, 1 Reg. 4, 6. II. נָגִיד עַל הַבַּיִת, aut אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת, gubernator aulae, qualis ditioribus quoque erat servus senior seu oeconomus; hic ministris aulicis imperabat, et curabat, quae ad aulam spectabant, 1 Reg. 4, 6. 18, 3. 2 Reg. 18, 18. 2 Paral. 28, 7. Jes. 36, 3. 37, 2. 22, 15. seqq. In signum sui muneris singularem vestitum, cingulum pretiosum, אַבְנֵט, et elegantem clavem super humerum gestabat, Jes. 22, 22. III. אֲשֶׁר עַל הַמֶּלְתָּחָה, praefectus cubiculo vestium, quas rex donabat illis, quos honorare volebat, 2 Reg. 10, 22. IV. רֵעֶה הַמֶּלֶךְ vel רֵעַ, amicus regis, seu quocum rex familiariter conversabatur, qui interdum simul magistratum regni, vel officium aulicum administrabat, 1 Reg. 4, 5. 1 Paral. 27, 33. — Ast 1 Maccab. 10, 65. 11, 26—

27. amicus regis dicitur, qui praestabat, quod rex volebat, et ei proximus erat. V. Milites praetoriani, in Aegypto et Babylone טַבָּחִים, i. e. mactatores, et sub Davide כְּרֵתִי exstirpatores dicti, Gen. 37, 36. 39, 1. 2 Reg. 25, 8. 10, 11 — 20. 2 Sam. 20, 23. 22, 17. 1 Reg. 1, 38. 2, 25. 34. 36. Parebant praefecto, qui שַׂר הַטַּבָּחִים et רַב הַטַּבָּחִים dicebatur, Gen. 40, 3—4. 4, 10. 12. Jer. 39, 9—11. 40, 1—5. 41, 10. 43, 6. 52, 12—20. Dan. 2, 14—15. Nomen inde ducebant, quod sententias mortis, ab ipso rege pronunciatas, exsequebantur. Sub Davide etiam פְּלֵתִי, celeres, atque sub Saulo et demum post Davidem רָצִים, cursores, nuncupabantur; nam etsi milites erant, qui vigilias aulae agebant, simul tamen mandata et leges regias in loca dissita ferebant, et ad pompam quoque ante rhedam regis currebant, dubio procul etiam, quando rex cum uxoribus prodibat, viros de via pellebant, prout nunc in oriente mos est, 2 Sam. 15, 1. 1 Reg. 14, 27. 2 Reg. 10, 15. Sub monarchia Persica cursores regii singularem ordinem constituebant, et, ut ab omnibus noscerentur, pugionem, خنجر, Changjar, dictum gestabant; jure enim gaudebant, quemlibet obvium cogendi, ut ipsis jumentum cederet, aut se ducem viae praeberet, quod dicebatur ἀγγαρεύειν, angariare, Matth. 5, 41. 27, 32. Marc. 15, 21. Reges Hasmonaei, et demum Herodes ejusque filii, milites praetorianos alebant peregrinos, qui spiculum gestabant, et hinc σπικȣλάτωρες nuncupabantur, Marc. 6, 27.

§. 237. Gynaeconitis regum.

Comitatui regio accensenda quoque est gynaeconitis; nam magna ex parte solum ad pompam spectat. Moses quidem Deut. 17, 17. hanc licentiam coërcuit, sed reges, et inprimis Salomo, periculum a multitudine uxorum impendens, quod Moses notaverat, minime curabant, 1 Reg. 11, 1—3. 2 Paral. 11, 21. 13, 21., nec sumtibus parcebant, quos mundus muliebris, et eunuchi, praesertim nigri ad custodiam foeminarum necessarii, requirebant; hi enim omnes, quum Hebraeis castratio Lev. 22, 24. Deut. 23, 1. interdicta esset, ex aliis gentibus magno pretio emendi erant, 1 Reg. 22, 9. 24, 12. 15. 2 Règ. 8, 6. 9, 32—33. 20, 18. 23, 11. Jer. 23, 23. 19, 2. 38, 4—7. 39, 16. 41, 16. Quae in gynaeconitide adsunt ancillae, rege id volente, pellices fiunt. Successor regis est quoque heres gynaeconitidis, ea tamen non utitur. Hinc Adonias, qui Abisag, Davidis pellicem, etsi intactam, uxorem postulavit, tanquam seditiosus, supplicio affectus est, 1 Reg. 2, 13—15. Etsi autem rex illimitata et herili in gynaeconitidem potestate utitur, uxor tamen, quae regi prae ceteris in amore est, et quam maxime mater regis, permulta et quidem politica quoque negotia evincit 1 Reg. 11, 3. 2 Paral. 21, 6. 22, 3. Hinc in Libris Regum et Paralipomenon ubique mater regis nominatur, et a Jeremia c. 29, 2. consiliariis regiis accensetur.

§. 238. Ministrorum ratio agendi cum rege.

Quum rex in oriente fere inaccessibilis sit: illi, qui quidpiam petunt, vel accusationem, aut appellationem deferunt, libellum exhibent alicui ministro, qui regi tradat, 2 Reg. 4, 13., vel, nullo suscipiente, regi in publicum prodeunti porrigunt. Si vero incolae alicujus provinciae praesidem suum accusant, plures centeni, ad gynaeconitidem congregati, conclamant, vestes suas lacerant, et pulveres in aërem spargunt, donec rex misso nuncio caussam quaerat, Exod. 5, 15—19. Ad reges Hebraeorum, uti jam monuimus, facilior erat accessus, 2 Sam. 14, 2—3. 15, 2—3. — Qui autem regem adibant, etiam ministri, praemissa adoratione, sicut servi coram domino suo, stabant; hinc stare coram rege, idem est ac muhere regio fungi, Gen. 41, 46. 1 Sam, 22, 6—7. 1 Reg. 10, 8. 12, 6—8. Dan. 1, 18., quae expressio etiam de sacerdotibus et Levitis, ministris Dei regis, et de cultu divino usurpatur, Deut. 10, 8. 17, 12. 1 Reg. 8, 4. Jer. 15, 1. 18, 20. 28, 5. Ps. 24, 3. Marc. 11, 15. Luc. 18, 11. 13. Ministri et magistratus regii, penitus ab arbitrio regis pendebant; sed ipsi vicissim subditos pro arbitrio tractabant; hinc illae querelae prophetarum de oppressionibus et violentiis. Omnes ministri nomine servorum regis veniebant, et ipsi se quoque hoc nomine nuncupare amabant, prout in oriente adhuc usitatum est, atque huic denominationi annecti solet gloria promtae obedientiae, quae promta omnino est, etsi mandata regis injusta sunt. — Qui in oriente re-

gios curant, rationibus reddendis vix subsunt; si autem hae petuntur, jam argumenta fraudis in promtu sunt, et exitium fere certum est, Luc. 16, 2. — In Persia regii magistratus provinciarum, quotannis visitabantur a legato regio, qui, exercitu instructus, examinabat conditionem provinciae, et praefectorum rationem agendi, Zach. 1, 7—12.

§. 239. Magistratus in exilio et post exilium.

Hebraei in exilio et post exilium retinebant capita familiarum, et fortasse etiam principes tribuum, qui sub imperio praefectorum regiorum, gubernabant suas tribus aut familias, Ezech. 14, 1. 20, 1—8. Ezr. 1, 5. 2, 6. 4, 3. 5, 5. 6, 8. Neh. 2, 16. 4, 13. 6, 17—18. Jojachinum, et demum Schealtielem et Zerubabelem a Judaeis habitos fuisse principes exsulantium, vero simillimum est. Post reditum in patriam Hebraei parebant suo פֶּחָה, seu praesidi provinciae, ampla potestate instructo, ut Zerubabeli, Ezrae, et Nehemiae, Ezr. 7, 25—26. Alias fere summus sacerdos hoc munere fungebatur. Id sub imperio Graecorum usque ad Antiochum Epiphanem perduravit, sub quo Judaei, arreptis armis, jugum ditionis alienae excusserunt, et vindicata demum libertate rursus principes, et denique etiam reges pontifices obtinuerunt. In aliis regionibus proprios habebant magistratus, et supremus in Aegypto Alabarchus, in Syria vero Archon dicebatur. In imperio Romano praerogativa quoque gaudebant, lites civiles deferendi arbitris, quorum sententiam praetor

exsequi tenebatur, Cod. L. I. T. 9. l. 8. de Judaeis. Hinc Paulus 1 Cor. 6, 1 — 7. Christianis, qui tum Judaeis accensebantur, Act. Ap. 23, 24., vitio vertit, quod caussas suas coram praetore disceptabant, et non potius arbitris deferebant.

§. 240. Tetrarchae.

Regno Judaeorum demum rursus collabente, quaepiam provinciae acceperunt tetrarchas. Origo hujus dignitatis a Gallis descendit, qui, facta irruptione in Asiam minorem, a rege Bithyniae obtinuerunt eam regionem, quae posthac ab ipsis Galatia nuncupata fuit; tres tribus constituebant, quarum quaelibet divisa erat in quatuor partes seu tetrarchias, quae suis tetrarchis parebant; ipsi vero tetrarchae regi subjecti erant. Haec nuncupatio, quae proprie dicit magistratum summum quartae partis alicujus tribus sub summo imperio regis, dein extensa fuit ad alios supremos praefectos, alicui regi, vel Caesari subjectos, etsi non imperarent quartae parti tribus aut populi. Tales tetrarchae fuerunt Herodes Antipas et Philippus, Matth. 14, 1. Luc. 9, 7. Act. 13, 1. Etsi autem a rege vel Caesare dependebant, potestate tamen regia gubernabant suos, dignitate vero cedebant ethnarchis, qui quidem regis nomine non utebantur, a subditis tamen hac honoris compellatione colebantur, uti Archelaus Matth. 2, 22. Joseph. Archaeol. XVII. 11, 4.

§. 241. Procuratores Romani.

Quum Judaea post Archelaum ethnarcham, et rursus post Herodem Agrippam regem, in formam provinciae Romanae redacta esset, gubernabatur a procuratore, qui in N. F. ἡγεμών, a Josepho Fl. vero ἐπίτροπος nuncupatur. Procuratores hi erant jam equites Romani, jam liberti Caesaris, uti Felix Act. Ap. 23, 24—26. 24. 3. 22—27., qui, teste Suetonio in Claudio 28., Caesari in paucis carus erat, sed provinciam pessime administrabat, quod Tacitus Hist. V. 9. confirmat. Libertus quoque, teste Herodiano IV. 8, 11., fuit Festus, Act. Ap. 24, 27. 25, 12. 26, 24—25. Hi praefecti non a senatu, sed a Caesare in eas provincias, quae in limitibus imperii sitae et Caesari reservatae erant, mittebantur, ut tributa exigerent, justitiam administrarent, et tumultus compescerent. Quipiam a proximo quidem proconsule aut praeside dependebant, ut procuratores Judaeae a praeside Syriae; magna tamen auctoritate, et jure quoque vitae et necis gaudebant. Procuratores Judaeae, tributa quidem per magistratus Judaicos colligi curabant, cetera vero ipsi administrabant, non raro tamen alios quoque in consilium adhibebant, Act. Ap. 23, 24—36. 24, 1—10. 25, 23. Praesidium eorum erant sex militum cohortes, σπεῖραι, quarum quinque erant Caesareae, ubi procurator residebat, et una Jerosolymis in palatio Herodis et in arce Antonia excubabat, ex qua, dominabatur templo, Act. Ap. 10, 1. 21, 32. Hi milites sententias procuratoris exsequebantur, et tu-

multus compescebant, Matth. 8, 5. 27, 27. 28, 12. Joh. 19, 2. 23. Marc. 15, 16. Majoribus festis, quibus ingens Jerosolymis erat confluxus hominum, procurator ipse Jerosolyma veniebat, ut orto forte tumultu, mox praesens, mediis convenientibus uti posset, Matth. 27, 2—65. Joh. 18, 29—19, 38.

§. 242. De vectigalibus et semisiclo templi

Vectigalia provinciarum conducebantur ab equitibus Romanis, qui inde publicani, ἀρχιτελῶναι, aut τελωνάρχαι, dicebantur, et in provinciis conductis suos habebant portitores, seu exactores vectigalium, qui τελῶναι dicebantur. In Judaea vectigalia etiam Judaeis locabantur, qui demum praerogativa equitum Romanorum, gaudebant, Luc. 19, 2. Josephus de Bello II. 14, 9. Portitores eorum, τελῶναι, qui in Vulgata minus recte dicuntur publicani, commorabantur in portubus et in viis publicis, ubi telonium, τελώνιον, erat, et perquirebant; quae adducebantur, Matth. 9, 9. Marc. 2, 14. Luc. 5, 27. 29. Hi portitores, teste Cicerone, procliviores erant ad amplius. exigendum, quam ad fallendam fidem, dominis suis promissam; hinc ubique, praesertim autem in Judaea exosi erant, et peccatoribus publicis accensebantur Luc. 3, 13. Marc. 2, 15—16. conf. Thalmud. Baba kama c. 10, 113. Col. 1. Nedarim c. 3.; quare Pharisaei illis non communicabant, et Jesu vitio vertebant, quod cum eis mensae accumbebat, Matth. 5, 46—47. 9, 10—11. 11, 19. 18, 7. 21; 31—32. — A vectigali et tributo regibus,

tetrarchis et ethnarchae praestando, atque a censu Romano distinguendus est semisiclus, qui post exsilium, ex loco Lev. 30, 11. seqq. prave explicato, introductus fuit, ut a quolibet Judaeo adulto quotannis templo solveretur. Pendendum autem erat numisma Judaicum, ad quod Jesus Matth. 22, 17—19. Marc. 12, 14—15. collineat; hinc, ut Thalmudici Schekalim I. 1. 3. dicunt, a 15 Adar sedebant in templo nummularii, κολλυβισταί, qui monetas Romanas et Graecas semisiclis Judaicis permutabant; quum autem lucrum, quod inde petebant, usura esset, quae Deut. 23, 20 — 21. inter Judaeos vetita fuit; a Jesu templo expulsi sunt, Matth. 21, 12. Marc. 11, 15. Joh. 2, 15. In alias urbes mittebantur apostoli, qui semisiclum exigebant, Matth. 17, 25., et quidem mense Adar, si Thalmudicis, Schekalim I. 1. 3., fides est, ubi addunt, die 25 Adar pignus acceptum fuisse ab illis, qui semisiclum nondum solverant. Judaei in regionibus exteris hanc pecuniam, quotannis collectam, mittebant Jerosolyma. Hinc confluebant enormes illae templi divitiae, Joseph. Archaeol. XIV. 7, 2. Cicero pro Flacco 28.

Caput tertium.

De judiciis et poenis.

§. 243. Judices.

Ex lege Mosaica per omnes urbes erant judices, qui etiam pagis adjacentibus jus dicebant; appellationes vero et caussae graviores ad summum judicem seu rectorem reipublicae, et, ejus defectu, ad summum sacerdotem, Deut. 17, 8—9., et demum ad regem spectabant, qui in casibus difficilioribus sententiam summi sacerdotis rogasse videtur, uti adhucdum regibus Persarum et Othmanorum mos est. Post exsilium rursus judices inferiores et superiores designati sunt, Ezr. 7, 25., caussae vero graviores et appellationes deferebantur ad praefectum provinciae, פֶּחָה, vel ad summum sacerdotem, donec aetate Maccabaeorum supremum tribunal institueretur, quod primum sub Hyrcano II. memoratur, Joseph. Archaeol. XIV. 9, 3., et non est confundendum cum consiliariis, qui Mosi ad gubernationem rerum publicarum praesto erant, et nequaquam judicum officio fungebantur.

§. 244. Synedrium.

Hoc, aetate Maccabaeorum institutum tribunal, seu Synedrium, Thalmudicis Sanhedrin dictum, compositum erat 72 judicibus. Praeses, ראש vel הַנָּשִׂיא, fere semper erat summus sacerdos, secundus אַבְ בֵּית, דִּין, et tertius הֶחָכָם, quorum ille ad dexteram, hic ad sinistram praesidis consedisse dicitur. Conf. Matth. 20, 22. Assessores erant triplicis generis. I. Αρχιερεις, summi sacerdotes, qui in N. F. et a Josepho Fl. saepius plures commemorantur, et partim sacerdotes erant, qui summo sacerdotio functi fuerant, partim vero principes 24 classium sacerdotum, qui hac honoris compellatione gaudebant. II. Πρεσβυτεροι, seniores, nempe principes tribuum vel capita familiarum. III. Γραμματεις, scribae seu eruditi. Nequaquam autem omnes eruditi aut omnes seniores erant assessores Synedrii, sed soli illi, qui hoc munus, vel electione, vel nominatione regia, obtinuerant, quare perpetuo junguntur: πρεσβυτεροι και γραμματεις, seniores et scribae, Matth. 26, 57. 59. 27, 3. 12. 20. 41. Act. Ap. 4, 5. 6, 12. — Huic tribunali fuisse notarios et apparitores, Thalmudicis facile credimus; de loco autem consessus, quem in templo fuisse statuunt, litem eis movet Josephus, qui de Bell. V. 4, 2. VI. 6, 3., βουλην et βουλευτηριον cum archivo, in castello Zion versus templum, memorat. Ast in judicio de Jesu, assessores praepropere in palatio summi sacerdotis congregati fuerunt, Matth. 26, 3. 57. Joh. 18, 24. A Thalmudicis di-

cuntur consedisse in orbem semicirculi, ut praeses cum duobus propraesidibus suis medium locum occupaverit. In pavimento, tapete strato, vel in subjectis culcitis, cruribus plexis, prout in oriente moris est, consedisse, aliunde intelligitur. — Ad hoc tribunal pertinebant appellationes et aliae caussae gravissimae, ad quas Thalmudici, Sanhedrin I. 5. X. 89., referunt quoque quaestionem, an quispiam sit pseudopropheta, cf. Luc. 13, 33. Aetate Jesu limitata quidem per Romanos erat potestas; mittebat tamen apostolos seu legatos ad synagogas exteras, Act. Ap. 9, 2., et jure gaudebat, supplicium decernendi, exsequendi vero potestas ei ademta erat, et ad procuratorem Romanum spectabat, Joh. 18, 31. Sanhedrin p. 24, col. 2.; Pilatus enim Joh. 18, 31. 19, 6., solum hoc unico casu, jus exsecutionis illi obtulit. Lapidatio vero Stephani, Act. Ap. 7., non a synedrio exsecutioni mandata, sed in tumultu peracta fuit. Jacobus, frater Johannis, Act. Ap. 12, 2., sententia regis Herodis Agrippae interfectus est. Summus Sacerdos Ananus quidem Jacobum fratrem seu cognatum Jesu, aliosque ad lapidationem condemnavit, verum id absente procuratore factum, et ab ipsis Judaeis improbatum fuit, Archaeol. Germ. P. II. T. II. §. 132. p. 121 — 122.

§. 245. Alia tribunalia aetate Christi.

Josephus Fl. Arch. IV. 8, 14. refert, in qualibet urbe fuisse tribunal septem judicum cum duobus apparitoribus Levitis, et id pro institutione Mosaica

venditat; ast, quod suo aevo usitatum vidit, incaute in antiquius aevum transtulit. Haec tribunalia, quae minoris momenti caussas decidebant, κρισις, judicium, dicebantur, Matth. 5, 22. Quod Thalmudici de synedrio 23 judicum, et de alio trium judicum referunt, Josephus ignorat. Illa synedria 23 judicum, non sunt nisi tribunalia synagogarum, quae Joh. 16, 2. 2 Cor. 11, 24. memorantur, et solas caussas religionis tractabant, nec alias poenas quam 40 ictus minus uno, infligebant. Synedria autem trium judicum sunt arbitri, quos leges Romanae Judaeis in caussis civilibus concedebant, quod ipsi Thalmudici produnt, scribentes, alterum judicem ab accusatore, alterum a reo, et tertium ab utroque eligi, Sanhedrin 3.; id enim erat arbitrii.

§. 246. Tempus judiciorum.

Tempus, quo caussae in foro agebantur, erat matutinum, בֹּקֶר, Jer. 21, 12. Ps. 101, 8. Thalmudici Sanhedrin IV. interdicunt, ne judicia capitis noctu agantur, et ne una eademque die examen instituatur, sententia feratur, et exsecutioni mandetur, et jubent, ut exsecutio saltem in sequentem diem differatur, quae omnia in tumultuario de Jesu judicio neglecta fuerunt, Matth. 26, 57. Joh. 18, 13—18. Quod enim recentiores Judaei fabulantur, Jesu 40 dies relictos fuisse, antiquiores eorum contribules ignorant. Diebus festis judicia agi, pluribus locis Thalmudis prohibetur; ast id fini poenarum capitalium, Deut. 17, 13. expresso, ut omnis popu-

lus Israel audiat et timeat, non congruit; nec verendum est, ne per judicia, quae in theocratia erant Dei, profanaretur festum. Judaei Matth. 26, 5. diem festum declinare student, ne tumultus oriatur in populo; occurrente autem demum traditore, hanc quoque sollicitudinem dimiserunt.

§. 247. De foro seu loco judiciorum.

Judicia antiquiori aevo agebantur in januis urbium, quae ad id adaptatae erant. Publica igitur erant; nam non tantum ingredientibus et egredientibus, sed etiam ad nundinas et ad tempus fallendum congregatis patebant, Gen. 23, 10. seqq. Deut. 21, 19. 25, 6—7. Ruth. 4, 1. seqq. Ps. 127, 5. Prov. 22, 22. 24, 7. Id quoque post exilium observabatur, Zach. 8, 16. Graecis forum, αγοϱα, erat quoque locus nundinarum, et ipse etiam areopagus, αϱειος παγος, collis Martius, primum non erat nisi collis, in quo quondam Marti jus dictum fuisse ferebatur, Act. Ap. 17, 19. In hoc foro Graeci quoque conveniebant, ut candidatos et magistratus examinarent seu probarent, quod dicebatur δοκιμαζειν, conf. 1 Cor. 11, 28., ubi congregatio civium, εκκλησια, erat vel συγκλητος, quae extra ordinem convocabatur, vel κυϱια, quae statutis diebus, ἡμεϱαις κυϱιαις, nempe intra 35 dies quater, conveniebat.

§. 248. Forma judicii.

Judicia olim erant ubique summaria, excepta Aegypto, ubi actor litem scripto intentabat, reus

scripto respondebat; actor replicabat, et reus responsum suum duplicabat. Diodorus Sic. I. p. 75. conf. Job., 14, 17. 31, 25. In Aegypto judex quoque codicem legum coram se habebat, quod adhuc in oriente consuetum est, conf. Dan. 7, 10. Moses tamen formam judicii summariam, quae apud populum nomadem obtinebat, ipse observabat, et suis quoque legibus non immutavit; frequenter autem inculcat, judicium esse forum Dei, ideoque studium partium vitandum esse; et severe interdicit dona, שֹׁחַד, quae judices pervertunt, Exod. 22, 20 — 21. 23, 1 — 9. Lev. 19, 15. Deut. 24, 14 — 15. Praecavit quoque, ne poenae corporales et capitales, uti in aliis gentibus, ultra reum, in parentes aut filios, extendantur, Exod. 23, 7. Deut. 24, 16. conf. Dan. 6, 25. Lex haec saluberrima demum a regibus neglecta fuisse videtur, 2 Reg. 9, 26., etsi alias forma judicii, etiam contra innoxios, quos regia potestas sublatos volebat, observaretur, 1 Reg. 21, 7 — 16. Talibus regum exemplis facile inducebantur judices ad imitationem; hinc illae prophetarum de injustitiis, querelae. Quae de forma judicii nota sunt, ad sequentia redeunt. I. Actor et reus se sistebant judici vel judicibus, Deut. 25, 1., qui pavimento, tapete culcitis strato, plexis cruribus insidebant; aderat, recentiori saltem aevo, notarius, qui, prout adhucdum in oriente consuetum est, sententiam et alia acta, uti contractus, scribebat, Jes. 10, 1 — 2. Jer. 32, 1 — 14. Judaei asserunt, praesidi Synedrii adfuisse duos notarios, alterum ad dexteram, qui sententiam abso-

lutionis: et alterum ad sinistram, qui sententiam condemnationis scribebat, cf. Matth. 25, 33—46. Apparitorem adfuisse, aliunde intelligitur. II. Actor et reus stabat, et quidem actor ad dexteram rei, qui saltem post exilium, in caussis gravioribus veste lugubri indutus, et coma inculta comparebat. Actor dicebatur satan, שָׂטָן, i. e., adversarius, Ps. 106, 6—7. Zach. 3, 1—3. III. Caussa plerumque testibus juratis agebatur, vel etiam actor, aut reus in ipsis quoque judiciis capitis, a judice ad jusjurandum adstringebatur, Jos. 3, 19. 1 Sam, 14. 37 — 40. Matth. 26, 63. Testes saltem duo, et numerato actore, tres requirebantur, qui separati, in praesentia tamen rei, audiebantur, Num. 35, 30. Deut. 17, 1—15. Matth. 26, 59. Argumenta ex documentis quoque aliis ducebantur, quo pertinebant scripti contractus emtionis et venditionis, quorum duo exemplaria, alterum obsignatum, alterum apertum, exarabantur, prout adhuc aetate Hieronymi usitatum fuit, Jer. 32, 10—13. IV. Sortem in judicio quoque locum habuisse, liquet ex Prov. 18, 18.; sed dubio procul nonnisi consentiente actore et reo. Sors sacra, Urim et Thummim, olim ad detegendos quoque reos adhibita fuit, Jos. 7, 14—24. 1 Sam. 14., quod a Mose mandatum non erat. V. Sententia mox post examen pronunciabatur, et sine dilatione, etsi de capite agebatur, exsecutioni mandabatur. Jos. 7, 22. seqq. 1 Sam. 22, 18. 1 Reg. 2, 23.

§. 249. Carceres et quaestio seu tormenta.

Celerrima itaque erat administratio justitiae, quare carceres necessarii non erant, uti adhucdum in Persia, apparitores reum duntaxat in quodam cubili judicis custodiunt, conf. Gen. 40, 3—4. Cippus, סַד, qui Job. 13, 27. 33, 11. occurrit, ex Aegypto depromtus est. Apud Hebraeos rei primitus custodiebantur, Lev. 24, 12., et quidem non raro in cisternis aqua vacuis; unde carceres nomen בּוֹר, בְּאֵר, fovea, traxerunt, Gen. 40, 15. Exod. 12, 19., qui Gen. 39, 20. nomine, ut videtur, Aegyptio בֵּית הַסֹּהַר, veniunt, alias autem dicuntur בֵּית הָסוּרִים (pro הָאֱסוּרִים) Eccl. 4, 14., בֵּית הָאֵסוּר Jer. 37, 15., בֵּית הַכֶּלֶא 1 Reg. 22, 27. 2 Reg. 25, 29. כְּלִיא, כְּלוּא, Jer. 37, 4. 52, 31., בֵּית הַמַּהְפֶּכֶת 1 Paral. 16, 11., et מַסְגֵּר Jes. 42, 7. 24, 20. Ps. 142, 8. Multa haec nomina argumento sunt, carceres Hebraeis recentioribus fuisse frequentes, et non modo ad asservationem reorum, sed etiam ad poenam adhibitos, Jer. 37, 15—20. Qui carceribus mandabantur, catenis, זִקִּים, כֶּבֶל, בַּרְזֶל, etiam aereis, נְחֻשְׁתַּיִם, vinciebantur, Jer. 40, 4. 52. 11. Ps. 105, 18. 107, 10. Judaei post exilium, exemplo aliarum gentium, etiam debitores carceribus includebant, et, prout nunc in oriente mos est, per apparitores, βασανιςτας, verberibus castigabant, Matth. 5, 26. 18, 28—34. Ita quoque tormenta, βασανοι, quibus veritas a reis exigebatur, recentiori aetate a Graecis mutuati sunt, Sap. 2, 19. Diversa horum tor-

mentorum genera in tractatu de Maccabaeis, qui Josephi operibus adjectus est, recensentur. — Remani quospiam captivos catenis utraque vel una saltem manu militi connectebant, atque hi in proprio domicilio permanebant, Act. Ap. 28, 16. Seneca Epist. 5. et de Tranquill c. 20. Custodibus carcerum non raro poena reo, qui elapsus fuit, imminens, irrogabatur, Act. Ap. 12, 19. 16, 27.

§. 250. Caussae debitorum.

Creditores sibi securitatem debiti pignore, hypotheca, vel etiam sponsore procurabant; cautum autem erat, I. ne creditor, pignus petens, domum debitoris ingrederetur, ut, quidquid arrideret, sumeret, sed ante ostium exspectaret, donec debitor illud, quo carere facile posset, pignus traderet, Deut. 24, 10—11. conf. Job. 22, 6. 24, 3. 7—9.; II. ne mola aut lapis molaris, vel superindumentum in pignus traditum, per noctem retineatur; haec vero pro omnibus rebus aliis, quibus debitor non facile carere poterat, in exemplum nominantur Exod. 22, 25—26. Deut. 24. 6. 12.; III. ne debita anno Sabbathico ab Hebraeo, qui vervactum agens, reditus non habebat, exigantur; quare hic annus quoque שְׁמִטָּה dilatio, dictus fuit, Deu. 15, 1—11. Alias debitore non solvente, ager aut domus ejus vendebatur; plerumque autem agri creditoribus usque ad annum Jobelaeum venditi fuisse videntur, Prov. 31, 16. Si haec non aderant, vel non sufficiebant: debitor cum uxore et liberis, in servitutem vendebatur,

Prov. 22, 27. Mich. 2, 9. Si vero sponsor intercesserat, hic ad solutionem iisdem mediis urgebatur; unde monetur Prov. 6, 1—4. 11, 15. 17, 18. 22. 26., ne quis facile debitori coram creditore manum porrigat, id est, pro eo spondeat. Moses autem non statuit, anno sabbathico vel Jobelaeo, debita exstingui, seu novas tabulas fieri; si Josephus Arch. III. 12, 1. de anno Jobelaeo id asserit, testatur duntaxat de sua aetate. Nehemias vero c. 5, 1—12., ad sublevandos pauperes, novas tabulas extra ordinem evicit.

§. 251. U s u r a.

Moses Exod. 22, 24. Lev. 25, 35—37. cavit, ne a pauperibus accipiatur usura pro mutua pecunia, נֶשֶׁךְ, vel pro frumento, תַּרְבִּית, מַרְבִּית; quia vero lites oriebantur, quisnam pauper habendus esset: legem demum Deut. 23, 20—21. ad omnes Hebraeos extendit, et usuram tantum a peregrinis permisit; quare ad mutuum Hebraeis dandum, tanquam ad singulare opus caritatis, hortatur Deut. 15, 7—11. 24, 13. Hinc passim celebratur, qui mutuum dat, nec recipit usuram, Ps. 15, 5. 37, 21. 26. 112, 5. Prov. 19, 17. Ezech. 18, 8. Id civitati recenter conditae, quae mercaturam non faciebat, optime congruebat, in civitates divites, in quibus mercatura floret, non transferendum.

§. 252. Poena levissima

Deliberatae transgressioni legum ceremonialium, excidio e populo, de qua paulo post dicemus, con-

stituta erat; qui autem errore, praecipitantia, vel indeliberate legem ceremonialem vel etiam certas leges naturales civili poena sancitas, transgressus fuit, sacrificio se ab excisione redimere poterat, si sua sponte ad se rediit, et se timore excisionis liberare voluit, Num. 15, 27—31. Ita peccatores invitabantur, ut in se redirent, laeso satisfacerent, et emendarentur; nequaquam tamen per sacrificium hoc Deo reconciliabantur, sed civilem duntaxat poenam abolebant, Hebr. 9, 13—14. Id vero valebat de aliquibus duntaxat peccatis, quae dividuntur in חַטָּאת, חַטָּאוֹת. חֲטָאוֹת, peccata, et in אַשְׁמוֹת, אָשָׁם delicta; pro peccatis sacrificium pro peccato, quod aeque חַטָּאָה, חֲטָאָה, חַטַּאת, dicitur, et pro delictis sacrificium pro delicto, אָשָׁם dictum, statutum erat. Discrimen paulo obscurius est; ex Lev. 4—5. id modo elucet, peccata hoc sensu strictissimo, esse transgressiones legum negativarum, non sine testibus admissas; delicta autem esse transgressiones legum affirmativarum sine omni teste commissas; in adulterio enim cum ancilla, Lev 19, 20—22., spectatur intermissio redemtionis ex servitute, conf. Archaeol. Germ. P. III. §. 101. Poena erat, quod reus jacturam victimae faciebat, et, non quidem peccatum, sed delictum super caput animalis ad suam confusionem confitebatur, et, si neglexerat restitutionem injuste partorum, non modo aliena restituebat, sed etiam quintam partem pro indemnitate addebat, Lev. 6, 1—5. Num. 5, 5. 10.; restitutio enim domino, vel ejus heredibus, vel ho-

rum defectu sacerdoti, tanquam ministro Jehovae, praestanda, semper ad amussim exigebatur; quare, ut res notissima, in N. F. non commemoratur, Eph. 4, 28.

§. 253. Mulcta.

Mulcta, עֹנֶשׁ, alia ad arbitrium laesi, alia ad aestimationem arbitri, et alia ex lege, praestanda erat. Ita פִּדְיוֹן נֶפֶשׁ, כֹּפֶר נֶפֶשׁ, seu lytrum pre illis poenis corporalibus, quae jure talionis infligendae venirent, arbitrio laesi, Exod. 21, 30.; et lytrum, quod dominus, monitus de tauro cornupeta, qui dein hominem liberum interemit, arbitrio vindicis sanguinis relictum erat; hoc solo casu lytrum pro poena capitis permissum fuit, Exod. 21, 28—31. Si vero viri rixantes gravidam laesissent, ut citius pareret: mulcta ad aestimationem mariti et arbitri solvenda fuit. Pro servo denique, qui a bove cornupeta interemtus fuit, a domino, qui scivit, bovem esse ferocem, ex lege Exod. 21, 32. pendendi erant 30 sicli, conf. Deut. 22, 19. Muctae omnes laeso solvebantur.

§. 254. Poena furti.

Furtum, et fraus quaelibet, duplo resarcienda erat, Exod. 22, 3. 6. 8.; si vero ovis, furto ablata, jam mactata vel vendita erat, ut, furem de restitutione non cogitasse, pateret: quadruplo, et bos eodem casu quintuplo resarciri debuit, quia oves in desertis furto magis expositae, et boves ad agricul-

turam necessarii erant, Exod. 21, 37. Si fur, גַּנָּב, solvendo impar erat: cum uxore et liberis in servitutem vendebatur, Exod. 22, 2. 2 Reg. 4, 1. conf. Gen. 43, 19. 44, 7. Sub regibus furum mulcta, aucta fuisse videtur, Prov. 6. 30—31. Capitis vero poena duntaxat in furem, qui de חֵרֶם seu anathemate, quidquam surripuerat, statuta fuit, Jos. 7, 25.; nam quod David 2 Sam. 12, 5. de raptore ovis dicit: filius est mortis, nihil aliud est, nisi reus, poena dignus est; addit enim, ut raptor ovem raptam et mactatam, quadruplo resarciat; hinc simul apparet, furtum et raptum eodem jure venisse. Qui vero furem noctu, ante solis ortum, parietes perfodientem, in conflictu occidit, impunis erat, quia non poterat scire, an non venerit consilio occidendi, neque eum agnoscere, ut illum in jus vocaret, Exod. 22, 1.

§. 255. Poenae corporales.

Poenae corporales erant ictus baculi, Lev. 19, 20. Deut. 22, 18. 25, 2—3., nec dignitas personae exceptionem admittebat; hinc verbera generatim pro poena veniunt, Prov. 10, 13. 17, 26. Jer. 37, 15—20. Ps. 89, 33. Id nunc, ut olim, est in oriente jus commune, hoc solo discrimine, quod nunc ictus plantis pedum, olim autem tergo infligebantur. Instrumentum erat baculus. Crudeles scorpionibus, עַקְרַבִּים, i. e. flagellis, quae cuspidibus ferreis munita erant, et a Romanis horribilia dicta sunt, utebantur; haec vero non erant ex lege Mosis, sed immanibus heris in servos usitata, 1 Reg. 12, 11.

Ad ictus condemnatus, pronus in terram sternebatur, et praesente judice ad summum 40 ictibus caedebatur, Deut. 25, 2—3. Judaei recentiores, justo scrupulosiores, ne errore numerum excederent, ictus 40 uno demto, seu 39, et quidem in synagogis infligebant, Matth. 10, 7. 17, 26., atque juxta Thalmudicos, Maccoth, 3. 10., flagello utebantur, quod tribus loris constabat, ut quolibet ictu triplicem plagam infligerent; quare nonnisi 13 ictibus percutiebant, qui conficiebant 39 2 Cor. 11, 24. Cum his nequaquam confundenda est crudelis Romanorum flagellatio, nullo ictuum numero adstricta, a qua tamen lege Porcia, cives Romani exemti erant, Cicero pro Rabirio, ad famil. X. 32., in Verrem V. 53. conf. Act. Apost. 16, 22. 25—30. 37.

Excoecatio, עִוֵּר, Hebraeis consueta non erat, nec in aliis gentibus ad poenam decernebatur, sed ne excoecatus moliri quidquam posset. Ex hac caussa excoecabantur reges rebelles, Jer. 52, 1. 2 Reg. 25, 2., et in Persia sec. XVII. filii regis, nempe stilus argenteus, quo oculi stibio fucari solent, candens admovebatur oculis, ut acies destrueretur, et nonnisi debile lumen remaneret, quo objecta discerni non poterant.

§. 256. Jus talionis.

Qui alterum in rixa ita percussit, ut lecto affigeretur, eum indemnem praestare tenebatur, Exod. 21, 18—19. Qui vero mox initio rixae, deliberate vel ex insidiis, membrum aliquod alterius laesit, jure talionis eodem membro laedendus erat, ut non

modo vita pro vita, sed etiam oculus pro oculo, dens pro dente, pes pro pede, manus pro manu, adustio pro adustione, vulnus pro vulnere, livor pro livore redderetur, Exod. 21, 23—25. Lev. 24, 19—22. Testis quoque mendax eodem talionis jure, illa poena afficiendus erat, quae crimini, pro quo mendaciter deposuerat, decreta erat. Deut. 19, 16—21. Aetate Christi, Matth. 5, 38—40 cum disciplina morum confundebatur hoc jus criminale, ex quo solum a judice, ad actionem laesi, sententia ferenda erat, et ex quo laesus satisfactionem majorem petere non poterat, et neque hanc petere tenebatur, sed licebat, ante vel post sententiam judicis, de alia satisfactione transigere cum reo, qui profecto per se ipsum et per amicos, omnem lapidem moverit, ut laesus data pecunia, פִּדְיוֹן, כֹּפֶר placaretur. Jus hoc omnibus antiquis gentibus commune erat, et medium profecto est efficacissimum, a laesionibus absterrendi; progressu autem temporis, quum mores mansuescebant, transactiones in jus ordinarium abierunt, ut demum satisfactio arbitrio praetoris relicta fuerit. Argumenta, quibus hoc jus impugnatum fuit, ad rem non faciunt; uti si dicunt, hoc jure cives mutilatos multiplicari; nam potius minuuntur, quia poena haec a laesionibus efficaciter deterret; vel si dicunt, difficile esse, aut prorsus fieri non posse, ut alteri vulnus non majus infligatur, quam auctor injuriae, intulit; id enim ipse sibi imputet.

§. 257. Supplicia Mosaica.

Poena mortis Gen. 9, 6. in homicidas statuitur, genus autem supplicii non definitur. Decollatio in Aegypto usitata fuit, Gen. 40, 17—19., Hebraeis itaque nota erat, et sub regibus non quidem ipsa, aliquid tamen simile occurrit, 2 Sam. 4, 8. 20, 14. 2 Reg. 10, 6—8. Postremis temporibus reges, praesertim Herodes et ejus posteri, decollationis sententiam non raro tulerunt, Matth. 14, 8—12. Act. Apost. 12, 2. Moses vero legibus nequaquam eam sanxit, sed gladium, quo reus quaecunque ratione interimebatur, ut vel ex phrasibus liquet: irrue in eum, --- et irruit in illum, פְּגַע בּוֹ --- וַיִּפְגַּע בּוֹ, Jud. 8, 21. 1 Sam. 22, 18. 2 Sam. 1, 15. 1 Reg. 2, 15. 29. 31. 34. Probabilius exsecutor sententiae, gladio in ventrem rei irruebat. — Alterum supplicium ex lege Mosaica est lapidatio, pluribus antiquioribus gentibus usitata. Moses, ut videtur, ex antiqua consuetudine, statuit, ut testes conjicerent primos lapides in reum, et demum universus populus lapidaret, Deut. 13, 10, 17, 7. Jos. 7, 25. Joh. 8, 7. Quod Thalmudici Sanhedrin 6, 1—4., decernunt, ut reus primum ex contabulato quopiam dejiciatur, et dein lapidetur, commentum est. Hoc supplicium intelligendum est, ubicunque genus mortis non definitur, adeoque etiam Levit. 20, 10. Deut. 23, 22. de adulteris, prout Ezech. 16, 38. 40. Joh. 8, 5. exponitur, conf. quoque Exod. 31, 14. et 35. 2. cum Num. 15, 35—36., ut adeo auctoritas Thalmu-

dicorum, qui strangulationem intelligunt, prorsus nulla sit.

§. 258.

Excisio ex populo; excommunicationes.

Si Deus loquens inducitur: exscindam, הִכְרַתִּי, illum de populo, de providentia divina intelligendum est, qua futurum sit, ut familia ejus emoriatur, conf. 1 Reg. 14, 10. 21, 21. 2 Reg. 9, 8. Si autem dicitur de populo suo exscindatur נִכְרַת, יִכָּרֵת, supplicium lapidationis intelligendum est, Lev. 17, 4. 20, 10—18. conf. Exod. 31, 14. 35, 2. Hebr. 10, 28. Judaei vero recentiores excisionem de excommunicatione interpretati sunt, et tres ejusdem species introduxerunt. Levissima, נִדּוּי est separatio a synagoga et a consortio Judaeorum, ipsius quoque uxoris et domesticorum ad quatuor cubitos, per 30 dies, qui, nisi excommunicatus resipiscat, duplicantur et triplicantur, etsi peccata, ob quae infligitur, adeo grandia non sint, Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabbin col. 1304. seqq. — Gravius est anathema, חֵרֶם, quod cum imprecationibus, in coetu 10 virorum pronunciatur, et reum ab omni communione Judaeorum excludit, ut nullus ei vel alimenta vendere possit; Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. col. 827. conf. Joh. 16, 1—2. 1 Cor. 5, 2—9. — Excommunicatio tertia est gravissima, שַׁמַּתָּא, solennis exclusio ab omni prorsus communione Judaeorum, ut reus judicio Dei relinquatur, Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. col. 2463—2470. An nomen

שַׁמְתָּא idem sit cum שֵׁם אָתָא, Nomen, i. e., Deus venit, et cum μαραν αϑα, מָרַן אָתָא, Dominus noster venit, disputatur; multo verisimilius est, illa aetate secundam excommunicationem a tertia non fuisse distinctam, et 1 Cor. 5, 5. 1 Tim. 1, 20. exprimi verbis: Satanae tradere ad perditionem carnis.

§. 259. De infamia post supplicium.

Infamia vivorum in lege Mosaica non occurrit, in quospiam autem, supplicio affectos, triplex infamiae genus decernitur. I. Combustio rei lapidati, ex consuetudine retenta, Gen. 38, 24. Lev. 20, 14. 21, 9. Jos. 7, 15. 25.; praeceptores Judaeorum somniant, in os rei vivi plumbum liquefactum infusum fuisse. II. Suspensio cadaveris in arbore vel stipite, in Aegypto usitata, Gen. 40, 17—19. Num. 25, 4—5. Deut. 21, 22—23. Suspensus respiciebatur tanquam a Deo maledictus, i. e., a Deo punitus, abominationi expositus; quare eadem die deponendus et sepeliendus erat. Quod 2 Sam. 21, 6. narratur, Gibeonitarum, non Israelitarum est. Haec suspensio a crucifixione Romanorum quidem longissime distabat; ast Judaei legem Deut. 21, 22—23., ad hanc quoque extendebant, Joh. 19, 31. seqq. Gal. 3, 13. III. Lapidatio cadaveris, vel loci, in quo affectus supplicio sepultus fuit, Jos. 7, 25—26. 2 Sam. 18, 17. Hinc exsurgebat acervus lapidum, cui posthac quilibet transiens, ut aversationem criminis testaretur, lapidem adjiciebat. Cf. supra §. 209.

§. 260. Supplicia exotica.

Alia supplicia, quae in Bibliis occurrunt, sunt exotica, quae recentiori aetate inter Hebraeos quoque invaluerunt. I. Decollatio, Persis, Graecis, Romanis et multis aliis gentibus usitata. II. Strangulatio, ad quam 1 Reg. 20, 31. alluditur. Judaei recentiori aevo eam Mosi obtruserunt; phrasim enim, morte moriatur, interpretantur de strangulatione, tanquam levissimo supplicio, quod vero ab ipsis nequaquam levissimum describitur; nam praecipiunt Sanhedr. 10, 3., ut reus strangulandus usque ad medium corporis in fimum defodiatur, et sudario, collo injecto, a duobus lictoribus ex utraque parte attracto juguletur, et ori simul plumbum igni liquefactum infundatur. III. Combustio vivorum in clibano, qui, ut diximus, puteo similis erat, Dan. 3. Conf. Chardin Voyage T. IV. p. 276. Supplicium Chaldaeis usitatum, Jer. 29, 22. IV. Fossa leonum, adhucdum in regno Fess et Marocco usitata, Höst Nachrichten von Fess und Maroccos c. 2. p. 77. Dan. 6. V. Dichotomia Chaldaica et Persica, qua reo manus sinistra et pes dexter, vel manus dextera et pes sinister, vel manus et pedes articulatim abscindebantur. Dan. 2, 5. Ezech. 16, 40. 22, 46—47. Luc. 12, 46. Matth. 24, 51. Mutilatio supplicio affectorum occurrit 2 Sam. 4, 12. VI. Τυμπανισμος, supplicium Graecum, servis praefinitum, quo reus in stipite suspensus, scipionibus ligneis verberabatur, donec moreretur, 2 Macc. 6, 10. 19. 28, 30. Hebr. 11, 35. VII. Reus nonnunquam, inprimis in Persia,

serra per longum dissecabatur, quo supplicio Jesaiam a rege Manasse affectum fuisse, tradunt Thalmudici, Sanhedrin p. 103. c. 2. cf. Justinus dial. cum Tryphone. David eo usus est in devictos incolas Rabbath Ammon, cf. 1 Paral. 20, 3. VIII. Romani cogebant reos, et captos quoque hostes, ad oblectamentum populi, in theatris cum bestiis, vel etiam more gladiatorum contra se invicem, usque ad mortem decertare, Timoth. 4, 17. cf. 1 Cor. 15, 32. IX. Persis erat septus altis parietibus locus, cinere completus, supposito tigno prominente, in quem magnates collocabantur, et benigne cibo et potu nutriebantur, donec somno sopiti in illam insidiosam congeriem deciderent, et lenta morte perirent. Hoc supplicium Macedones in Syria imitati sunt, 2 Maccab. 13, 4. X. Graeci et Romani nonnullos, praesertim sacrilegos, suspenso lapide in collo, et sacco impositos, in mare vel fluvium praecipitabant, conf. Matth. 18, 6. Marc. 9, 4. XI. Crucifixio Persis, Carthaginensibus et Romanis usitata erat; Romanam reges quoque Hasmonaei receperunt; Jesus vero, agentibus tumultuose Judaeis, a Romanis crucifixus fuit; quare de hoc supplicio plura dicenda veniunt.

§. 261. Crucifixio Romana.

Crux a Romanis decreta erat facinorosis servis, latronibus, sicariis, et seditiosis, quibus Judaei Jesum accensebant, quia se regem seu Messiam dicebat, Luc. 23, 1—5. 13—15. — Lata sententia: ibis ad crucem, cruciarius, omnibus

vestibus spoliabatur, et stipiti humili, usque ad lumbos pertingenti, alligatus, interdum virgis, plerumque vero flagellis adeo dilaniabatur, ut ministrorum immanitate non pauci interierint. — Jesus etiam spinis coronatus et illusus fuit; sed id petulantiae militum Romanorum debetur, ad supplicium crucis non pertinebat, Matth. 27, 29. Marc. 15, 17, Joh. 19, 2—5. Nam alias cruciarius flagellatus mox crucem ipse trahebat ad locum supplicii, qui erat extra urbem in aliquo colle penes viam publicam, et Jerosolymis quidem in plaga occidentali versus septemtrionem, — Crux, quae infame lignum, infelix lignum, ςαυρος, i. e., stipes, dicebatur, constabat stipite perpendiculari, et altero transverso, in formam literae T., eminente tamen supra stipite perpendiculari, cui scripta caussa supplicii affigebatur. De suppedaneo silent veteres, qui hoc supplicium et cruces quam plurimas viderunt, sed testantur, in medio fere stipitis perpendicularis, eminuisse clavum instar cornu, cui cruciarius, ne corporis pondus fixuram manuum rumperet, inequitabat; hinc illae phrases: cruci inequitare, cruce invehi, acuta cruce sedere, acuta cruce requiescere, conf. Irenaeus contra Haeres. II. 42. Justinus dial. cum Tryph. Tertullianus adv. Nation. L. II. et adv. Marcion. L. III. c. 18. — In loco supplicii, crux primum erecta, terraeque infixa, firmabatur; altitudo vix 10 pedes superabat. Cruciarius nudus, sine tegumento verendorum, ad clavum, in medio stipitis eminentem, elevabatur vel fu-

nibus attrahebatur, et eidem inequitanti mox manus ex utraque parte trabi transversae funibus alligabantur, et dein clavis per palmas transactis affigebantur. Hinc illae phrases: tollere in crucem, ferre in crucem, agere in crucem, ascendere in crucem, salire in crucem, excurrere in crucem, cf. Cicero in Verrem. V. 66. et Josephus de Bell. VII. 6, 4. Quospiam cruciarios non fuisse clavis affixos, sed duntaxat funibus alligatos, nullo antiquorum testimonio probari potest. Pedes vero fuisse quoque clavis affixos, diserte legitur in Plauti Mostellaria Act. II. sc. I. 12. cf. Tertullianus adv. Judaeos c. 1. adv. Marcion L. III. c. 19. Non ambos pedes unico clavo, sed singulos singulis clavis affixos fuisse, verisimilius est; nam Cyprianus, qui cruciarios vidit, de passione dicit, singulos clavos singulis pedibus adhibitos fuisse, Gregorius Naz. autem, qui cruciarios non vidit, contrarium asserit. — Ita cruciarius affixus haerebat, donec moreretur, et cadaver putresceret. Quamdiu vivebat, vigiliae aderant, quae eo mortuo discedebant, sed, ut cadaver humaretur, concessum non fuit, nisi ex singulari indulto, quod Caesar nonnunquam die suo natali, uni alterive largiebatur. In Judaea autem Romani, ob Deut. 21, 22—23., concedebant, ut cruciarii eadem die humarentur; quare eos fumo, ex igne sub cruce excitato, suffocabant, vel bestias eis immittebant, vel malleo ossa ad crucem, tanquam ad incudem, contundebant, vel lancea latus perforabant, ut morerentur, et humari possent.

Judaei his ultimis temporibus ex Prov. 31, 6., reo ante supplicium, vinum myrrhatum praebebant, ut mente turbaretur, et dolores minus sentiret, Sanhedrin I. p. 250. Hunc potum Jesus, ut serena mente pateretur, recusavit, Matth. 27, 34. Marc. 15, 23. Ab hoc potu distinguendum est acetum, seu posca, quam miles Romanus Ei in cruce porrexit, Matth. 27, 48. Marc. 15, 36. Luc. 23, 36. Joh. 19, 29.

§. 262. Immanitas crucifixionis.

Quemadmodum ignominiosissimum, ita quoque crudelissimum et teterrimum fuit crucis supplicium, quod Cicero in Verrem V, 64. et 66. dicit, ab oculis auribusque et omni cogitatione hominum removendum esse. Atrocitas sistitur a medico Georg. Gottl. Richter Diss. de Morte Servatoris in cruce p. 36. seqq. I. Situs corporis violentus, brachiis sursum extensis, per tantum tempus immobilis, ubi vel minima motitatio dolores manuum et pedum clavis perfossorum et tergi flagellatione laniati, exacerbabat. II. Clavi per loca palmarum et pedum, nervis et tendinibus plena, trajecta, dolores ineffabiles creabant. III. Tot vulnera sub aëris liberrimi circumfusi attactu, inflammabantur, unde dolor omni momento magis increscebat. IV. In loca tensa et pressa plus sanguinis per arterias influebat, quam revehi per venas potuit, et aorta, inter illa in extremis obstacula, fluxum sanguinis magis ad caput et ventrem determinans, ibi pressis carotidibus rubores faciei doloresque capitis pariebat, hic opportuniora ad stasin et corruptelam loca occupabat. Illud autem

longe atrocius erat, aortam, quae jam non, ut olim, aequali et placidiori rivo per patentia vasa se liberabat, omnem, quem sinister cordis sinus suggerit, sanguinem minime suscepisse, neque pulmonali sanguini liberum huc aditum fuisse, adeoque et dextri cordis sinum, sub nixu expulsionis suae in oppletum pulmonem, horrenda anxietate, quae omni dolore et ipsa morte intolerabilior erat, laborasse. Arteriae et venae pulmonales, coronoriae, intercostales, omniaque majora vasa circa cor, ob copiam huc redundantis et accumulati sanguinis, angores vehementissime intendebant. V. In his, perpetuo crescentibus tormentis cruciarius plerumque usque ad tertium, nonnunquam quoque usque ad septimum diem vivebat; hinc Pilatus audiens, Jesum obiisse, rei veritatem a centurione militum exquisivit, Marc. 15, 44.; hinc quoque latronibus, cum Jesu crucifixis, ossa malleis contundebantur, ut morerentur, et hac adhuc die sepeliri possent, Joh. 19, 31—37.; hinc Jesu quoque latus, procul dubio sinistrum, miles lancea perforavit, ut videret, an duntaxat deliquium passus, vel reapse mortuus esset, ast nullum vitae signum observatum fuit, Joh. 19, 31—37.; quodsi mortuus non fuisset, ipsa haec lateris perforatio ei vitam ademisset, prout medici Eschenbach opuscul. med. de Servatore non apparenter sed vere mortuo, et Frid. Gruner Diss. inaug. med. de Jesu Christi morte vera non synoptica 1800., ostenderunt; pertusum enim fuit pericardium, hinc lympha et sanguis effluxit.

§. 263. Exsecutor supplicii.

Sententias mortis a rege latas, milites praetoriani exsequebantur, cf. §. 216, sed etiam alius quiscunque hoc officium sibi honori ducebat, 2 Sam. 1, 15, 4, 12. Reges Persiae olim, ut hodiedum, latam mortis sententiam revocare non poterant, Dan. 6, 15—25. Rei quoque passim proprio cingulo vinciebantur, et ad supplicium rapiebantur, conf. Act. Ap. 21, 10—14. Joh. 21, 18. — Homicidae a vindice sanguinis, גֹּאֵל, i. e., a proximo cognato interficiebantur, de quo mox plura dicemus. Lapidationem autem testes inchoabant, et omnis populus prosequebatur et consummabat, Deut. 17, 7. — Magistratus Romani suos quidem habebant lictores; ast sententiam crucis aetate Caesarum exsequebantur milites, ad quos vestes cruciarii, quasi praeda, pertinebant, Matth. 27, 35. Marc. 15, 25. Luc. 23, 24. Joh. 19, 23—24.

§. 264. De vindice sanguinis, et de urbibus asyli.

Exsecutio supplicii, Gen. 9, 6. in homicidam statuti, devoluta est in fratrem aut proximum cognatum, qui, nisi reum occideret, infamis erat, unde Hebraeis dicitur גֹּאֵל, quasi maculatus, donec homicidium vindicaverit. Jus hujus generis, ubi non habetur tribunal, necessarium est; mutandum autem foret, quamprimum judices constituuntur. Verum mutatio perdifficilis est; hinc Moses jus quidem reliquit, sed abusus praecavit, decernendo asyla,

עָרֵי הַמִּקְלָט, urbes refugii, tres trans, et tres cis Jordanem, ad quas viae ex omni parte, linea recta sternendae et signandae erant, ut qui quempiam inopinate praeter intentionem, vel iniquum vitae aggressorem, vel furem ante solis ortum occidisset, eo fugeret; sed ex urbe demum non egrederetur usque ad mortem summi sacerdotis, post quam jus vindicis extinctum esset. In his urbibus, quae Sacerdotum et Levitarum erant, et Deut. 19, 1—13. 4, 41—43. Num. 35, 9—29. Jos. 20, 1—9. 21, 11—13. 21. 27, 32. 36. 38. nominantur, omnes quidem recipiebantur, sed demum examinabantur, et si rei deprehenderentur, vindici sanguinis tradebantur; nam homicidae strictissimo jure talionis tenebantur, ut nec altare asylum praeberet, neque lytrum suscipiendum esset, Exod. 21, 12. Num. 35, 9—35. Deut. 19, 5—13. 1 Reg. 2, 28—34. Ceterum antiquissima est orientalium opinio, locum in quo sanguis hominis effusus est, nec rore, neque pluvia irrigari, donec homicida poenas dedisset, cf. 2 Sam. 1, 21. Ezech. 24, 7—8.

§. 265. Homicida ignotus.

Si occisus in campo inventus erat, nec homicida detegi poterat, exibant seniores et judices proximarum urbium, et examinabant, quae urbs cadaveri sit proxima, atque hujus urbis seniores demum vaccam, quae nunquam jugum portavit, ad fluvium perennem adductam, ita mactabant, ut sanguis in fluvium descenderet, et praesentibus sacerdotibus, ministris Dei regis, manus in flumine lavantes, dicebant: manus

nostrae non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi nostri effundi viderunt; propitius esto Domine populo tuo Israel, quem redemisti, et ne reputes sanguinem innocentem (culpam homicidii) populo tuo Israel! Deut, 21, 1—9. Hic ritus non modo innocentiam judicum et seniorum, et abominationem caedis, sed etiam poenam, quam homicida meruit, testabatur.

Caput quartum.

De re militari.

§. 266. Conspectus rei militaris.

Ex rixis singulorum natae sunt progressu temporis pugnae familiarum, praelia tribuum, et demum bella gentium et populorum. Praeda, qua ditabantur victores, alliciebat potentiores ad capessenda arma, et viam sternebat ad feritatem, quam, ut patriarchae post diluvium evitarent, servos armis instruebant, ut ad vim vi repellendam semper parati essent; erga alios autem aequitatem observabant, atque foedera cum vicinis pangebant, quibus sibi securitatem procurarent, et aliis verecundiam incuterent. Quum familiae in tribus excrevissent, servis armatis opus non erat, sed quilibet ingenuus armis assuefiebat, et con-

tra hostes in arenam descendebat. Arma pleraque jam in Pentateucho occurrunt. Hebraei posthac bello vicinis jam superiores, jam inferiores, generatim utcunque pares erant, donec sub Davide multo superiores fierent. David militem perpetuum, quem Saulus induxerat, auxit, et Salomo etiam equitatum et currus bellicos invexit, qui sequenti aevo quidem retenti, et ingentes quoque exercitus coacti sunt, atque munitiones et arma perficiebantur; ast ars militaris parum profecit, donec Hebraei tandem Assyriis et Chaldaeis succumberent. Post exilium, rei militaris auctores fuerunt Maccabaei; verum eorum posteri praepotentibus Romanis succubuerunt.

§. 267. Conscriptio populi.

Secundo anno post egressum ex Aegypto, conscripti sunt, qui ad tractanda arma erant idonei, כָּל יֹצֵא צָבָא, nempe qui aetatem 20 annorum attigerant, et qui 50 annos nondum excesserant. Levitae, qui vigilias sacri tabernaculi, palatii regis Dei, agebant, singillatim conscripti sunt, Num. 1, 1—54. Conscriptio anno quadragesimo post egressum ex Aegypto, repetita fuit, Num. 25, 19. seqq. Principes tribuum, dubio procul per genealogos, conscriptiones curabant, ex quibus demum, instante bello, milites legebantur; totus enim populus nonnisi singulari casu ad arma vocabatur, Jud. 20. 1 Sam. 11, 7. conf. Exod. 17. Num. 31. Jos. 7, 7. 11. 12. Conscriptio sub Davide, 2 Sam. 24,, quae ipsi Joabo displicuit, eo spectasse videtur, ut totus populus militiae perpetuae

manciparetur; quare non per genealoges שׁוֹטְרִים, sed per praefectos militares, שָׂרֵי הֶחָיִל, peracta fuit, nec de ea usitatum alias verbum מָנָה, sed סָפַר, usurpatur. Haec universalis conscriptio populi interrupta quidem fuit; at sub regibus sequentibus invaluisse videtur, alioquin ingentes illi exercitus, qui in libris regum memorantur, demtis etiam locis de mendo librariorum suspectis, cogi non potuissent.

§. 268. Delectus militum.

Delectum militum instante bello, genealogi curabant, Deut. 20, 5—9. Sub regibus erat quoque supremus genealogorum praefectus, הַשּׁוֹטֵר, qui numerum militum tenebat, et a summo praefecto militari, הַסּוֹפֵר, distinguitur 2Paral. 26, 11. conf. 2Sam. 8, 17. 20, 25. 1 Paral. 18, 16. Lectis militibus a genealogis annunciandum fuit, quinam vacatione a militia gaudeant, Deut. 20, 5—8., nempe. I. Qui domum aedificarant, et nondum incoluerant. II. Qui כֶּרֶם, vineam aut hortum olearum plantarant, et fructus nondum perceperant, adeoque primis quinque annis. III. Qui sponsam emerant, nuptias vero non celebrarant, aut anno cum ea nondum vixerant. IV. Timidi, qui alioquin nonnisi aliorum animos dejecissent, et, quia fere omnia ad magnum animum et fortitudinem redibant, periissent.

§. 269. Divisio militum.

Divisio exercitus in tria agmina, quae Gen. 14, 14—15. Job 1, 17. Jud. 7, 16. 20. 1 Sam. 11, 11. 2 Sam. 18, 2. memoratur, probabilius erat cornu dexterum, et sinistrum, atque centrum. Praefecti harum divisionum, שָׁלִשִׁים dicti fuisse videntur, Exod. 14, 7. 15, 4. 2 Reg. 7, 2. 17. 19. 9, 25. 15, 25. Ezech. 23, 13. 23. — Hebraei egredientes ex Aegypto, more militari divisi, progrediebantur עַל צִבְאֹתָם, Exod. 12, 51., quae dictio Exod. 13, 18. permutatur cum חֲמֻשִׁים, fortasse melius חֲמִשִּׁים, ut divisio ad quinquaginta exacta fuerit, et 50 viri in longitudinem sese sequerentur; hinc occurrunt praefecti 50 militum, qui in capite lineae consistebant, 1 Sam. 8, 12. 2 Reg. 1, 9—14. 19. conf. Jos. 1, 14. 3, 12. Jud. 7, 11. — Aliae divisiones erant 100, 1000 et 10,000 virorum, quarum cuilibet praeerat praefectus, Num. 31, 48. Deut. 1, 15. Jud. 20, 10. 1 Sam. 8, 12. 18, 13. 29, 1. 1 Macc. 3, 55. Hae divisiones juxta familias dispositae erant, et parebant capitibus familiarum, 2 Paral. 25, 5. 26, 12—13. Centuriones et chiliarchae consiliis bellicis participabant, 1 Paral. 13, 1—3. 1 Sam. 18, 13., et videntur Jos. 10, 24. Jud. 11, 6. 11. vocari קְצִינִים. Dux totius exercitus dicebatur שַׂר עַל הַצָּבָא, et qui conscriptionem ejus curabat, הַסּוֹפֵר, qui non est confundendus cum סֹפֵר אֶת הַמִּגְדָּלִים Jes. 33, 18. 1 Paral. 18, 15—16. 27, 33. 1 Reg. 4, 4. 2 Paral. 17, 14. 26, 11. — Sub Davide ducenta octoginta millia virorum erant, quorum 24000 cum suo duce,

alternis per mensem militiam obibant, 1 Paral. 27, 1—15. — Sub rege Josaphat exercitus in quinque inaequales partes divisus erat, quarum quaelibet suo duci parebat, 2 Paral. 17, 14—17. — Ex lege Mosis Deut. 20, 9., genealogi praefectos militum designabant, et dubio procul capita familiarum seligebant, quod sub regibus desiit; praefecti enim tum erant perpetui, partim principes familiarum, partim alii a rege selecti. — Duces et reges habebant armigerum, נֹשֵׂא כֵלִים, qui ex fortissimis viris selectus erat, et non modo arma domini sui portabat, sed etiam mandata ad alios praefectos deferebat, et domino suo in omnibus periculis praesto erat, 1 Sam. 14, 6. 17, 7. cf. Polybius X. 1.

— Equitatus, currus bellici, et exercitus pedestris, diversa erant agmina, Exod. 14, 6. 7.; exercitus quoque pedestris, juxta diversitatem armorum, divisus erat in velites. גְּדוּד, גְּדוּדִים, et in hastatos, Gen. 49, 19. 1 Sam. 30, 8. 15. 23. 2 Sam. 3, 22. 4, 2. 22, 30 Ps. 18, 30. 2 Reg. 5, 2. Hos. 7, 1. 10. Velites funda, jaculis, arcu, sagittis, pharetra, gladio, et recentiori saltem aevo etiam parma armati, hostem eminus impetebant; hastati autem, gladiis, hastis et clypeis armati, cominus pugnabant, 1 Paral. 12, 24. 34. 2 Paral. 14, 7. 17, 17. Velites inprimis ex tribu Benjamin et Ephraim legebantur, 2 Paral. 14, 7. 17, 7. cf. Jos. 20, 16. et Gen. 49, 27. Ps. 78, 9. — Milites Romani in legiones, legiones rursus in 10 cohortes, σπείρας, cohortes in tres manipulos, et manipuli denique in duas centurias divi-

debantur, ut legio 30 manipulis seu sex millibus virorum, et cohors sexcentis viris constaret, quamquam numerus non fuit semper aequalis. In Palaestina aetate Josephi Fl. de Bell. III. 4, 2., quaepiam cohortes erant 1000 peditum, aliae 600 peditum et 120 equitum, cf. Matth. 27, 27—28. Marc. 15, 16. Act. Ap. 10, 1. 21, 31. 27, 1. Cohortibus Palaestinensibus erant quoque velites δεξιολαβοι, hastis et jaculis armati, Act. Ap. 23, 23. — A militibus Romanis in N. F. distinguendi sunt, non modo milites Herodis Agrippae, Act. Ap. 12, 4., quorum quaterni more Romanorum, vigilias agebant; sed etiam Levitae, vigiles templi, quorum praefectus erat spectabilis sacerdos, Luc. 22, 4. 52 Act. Ap. 4, 1. 5, 24., nec obstat, de his quoque Joh. 18, 3. 12. nomen cohors, σπειρα, usurpari.

§. 270. Lustratio militum; divisio armorum.

Quando milites lustrabantur: juxta armorum diversitatem in agmina divisi, inspiciebantur, quod verbum פָּקַד, de lustratione militum usitatum, proprie dicit. Arma autem, quibus instructi se lustrationi sistebant, alia erant defensoria מַדִּים, 1 Sam. 17, 38., ut scutum, galea, thorax, ocreae et armillae; alia erant aggressoria, vel cominus, ut gladius et hasta, vel eminus, ut funda, sagittae, jacula, catapultae et ballistae. De his jam singillatim agendum est, addenda etiam quaepiam de munitionibus, de vallo seu aggere, de circumvallatione, de machinis, de equitatu et de curribus bellicis.

§. 271. Clypei.

Clypeus, מָגֵן, jam Gen. 15, 1., et deinceps saepius tropice pro tutela usurpatur, 2 Sam. 22, 31. 36. Prov. 30, 5. Ps. 47, 10. 144, 2. Alius clypeus, צִנָּה, et tertius, סֹחֵרָה, primitus Ps. 91, 4. cum מָגֵן occurrit. Discrimen horum clypeorum ex 1 Reg. 10, 16. 17. coll. 2 Paral. 9, 16. colligitur, מָגֵן nempe fuisse clypeum minorem, צִנָּה vero majorem, qui totum corpus tegebat; hinc צִנָּה semper hastae, מָגֵן autem gladio et sagittis jungitur 1 Paral. 12, 8. 24. 34. 5, 18. 2 Paral 14, 7. 26, 14. Nomen סֹחֵרָה, ex etymologia, clypeum rotundum seu parmam significat. Quale genus clypei fuerint שְׁלָטִים, שְׁלָטֵי, non liquet; clypeos autem fuisse, constat ex collatione 2 Reg. 11, 10. cum 2 Paral. 23, 9. 2 Sam. 8, 7. 1 Paral. 18, 7—8. Clypei erant ex levi ligno parati, vel ex salicibus plexi, et pellibus taurorum cooperti, vel etiam ex pelle taurina duplicata vel triplicata concinnati. Pellis ungebatur, ut glabra esset, et ab humoribus praemuniretur, 2 Sam. 1, 21—22. Jes. 21, 5. Clypei aerei erant rari, 1 Sam. 17, 6., interdum tamen lamina aerea, etiam argentea vel aurea obducebantur, 1 Reg. 10, 16—17, 14, 25—28. 2 Paral. 13, 13—16. — Meditullium clypei habebat umbonem; margo autem, ne clypeus terrae impositus, humoribus inficeretur, lamina ferrea cinctus erat. Ansa, qua clypeus tenebatur, varia fuit. Tempore pacis clypei in armamentariis asservabantur, 2 Paral. 26, 14. 31, 27., atque etiam ad ornatum parietibus turrium affigebantur,

1 Reg. 10, 16—17. Cant. 4, 4. Ezech. 27, 2—3. Tempore belli vero milites clypeos loro, collum et brachium sinistrum ambiente, alligatos portabant, 1 Paral. 5, 18. 12, 8. 24. 2 Paral. 9, 15. 14, 7. Aggressuri hostem, clypeos manu sinistra in ansa tenebant, et invicem complicatos, quasi murum, armis hostium objiciebant. Moenia urbium adorturi, clypeos super capita mutuo compactos tenentes, testudinem, seu tectum omnibus missilibus impenetrabile, formabant, Paral. 25, 5. Job. 41, 7. Hinc descendunt phrases: arripere clypeum, implere (corpore) clypeum, pro: se parare ad praelium 2 Paral. 25, 5. Ezech. 38, 4—5. Jer. 46, 9. 51, 11. Clypeum in praelio amisisse, erat ignominiosum; praeda autem clypeorum gloriosa, 1 Reg. 14, 26. 2 Paral. 12, 29. 2 Sam. 1, 21. cf. Caryophilus de veterum clypeis.

§. 272. Galea.

Galea, כּוֹבַע, קוֹבַע, περικεφαλαιον, erat mitra, frontem, verticem et occiput contegens, et superius setis equinis et crista ornata. Antiquiori aevo soli hastati galea usi fuisse videntur; ast Chaldaei jam omnes galea muniti comparent, Ezech 22, 24. Jer. 46, 4. cf. Archaeol. Germ. P. II. T. II. tab. XI. nro. V. et VII. Rex Uzzias pro militibus galeas in armamentario asservabat, 2 Paral. 26, 14. Materia erat pellis bovina, plerumque tamen, recentiori praesertim aevo, aere obducta. Quia caput militis bene

muniebat, tropice pro tutela et praesidio venit, Eph. 6, 17.

§. 273. Lorica.

Lorica, שִׁרְיָה, שִׁרְיֹן, שִׁרְיוֹן, סִרְיוֹן, θώραξ, plerumque duabus partibus constabat, quarum altera pectus et ventrem, altera vero tergum tegebat, et ambae fibulis, in utroque latere jungebantur. Lorica squammata Goliathi, 1 Sam. 17, 5. 38., aerea fuit, quae et alias ducibus non erat insolita. Lorica ab aevo Davidis apud Hebraeos invaluisse videtur, et Uzzias inter alia arma quoque loricas in armamentariis deposuit, 2 Paral. 26, 14. Quum loricae corpus bene munirent, tropice pro tutela veniunt, Jes. 59, 17. Eph. 6, 14. 1 Thes. 5, 8. Apoc. 9, 17.

§. 274. Ocreae et vestitus militum.

De munimento brachii dexteri, seu armilla militari, nulla in Bibliis occurrit mentio, sed pes dexter Goliathi munitus erat tibiali aereo, מִצְחָה 1 Sam. 17, 6.; alias quoque usitata fuit ocrea, סְאוֹן Jes. 9, 4. Hebraeis haec ratio pedes muniendi non videtur fuisse usitata. — Milites tunicis longis, quae impedimento fuissent, abstinebant, et sago utebantur. Inter vestes militares saepius occurrit cingulum, אֵזוֹר, quo gladius gestabatur, Jes. 5, 27. 1 Reg. 17, 39. Eph. 6, 14.

§. 275. Munitiones.

Munitiones primae non erant nisi fossa circa aliquot tuguria, in colle vel monte exstructa, acce-

debat vallum, quod ex effossa terra exsurgebat, septum, et fortasse contabulatum quodpiam, ex quo lapides in hostes majori vi conjici possent. Talem urbem aedificavit Cain; nam aedificare urbem, orientalibus est munire. Aetate Mosis et Josuae quidem moenia erant alta, et turribus instructa; quum autem Hebraei, artium obsidendi urbes ignari, tot urbes trans et cis Jordanem, paucis annis ceperint; liquet, munitiones, quae Hebraeis primum Num. 13, 29., erant terribiles, valde mediocres fuisse. — Reges autem Hebraeorum muniendi artem excolebant, et Jerusalem omni tempore erat bene munita, praesertim castellum Zion; ultimis temporibus templum quoque vicem castelli subibat. — Munitiones jam nomine urbis, עִיר, עָר, עָרִים, veniebant, jam proprio nomine dicebantur עָרוֹת בְּצוּרוֹת, מָצוֹר, מְצוּרָה, et עָרֵי מִבְצָר. Sub regibus non carebant praesidiis militum et armamentariis, בֵּית הַכֵּלִים 2 Paral. 17, 2. 19. 26, 14. 15. 32, 5. 33, 14. Partes autem munitionum erant: I. Moenia, חוֹמָה, quae quibusdam urbibus erant duplicia et triplicia, 2 Paral. 32, 5. Solebant exstrui alta et lata, ne facile transcendi vel perforari possent, Jer. 51, 28. Superius latitudo paulisper deficiebat, ut spatium, in quo milites consisterent, superesset; et murus eminens erat denticulatus, ut per incisuras missilibus pugnari posset. II. Turres, מִגְדָּל, מִגְדָּלוֹת, מִגְדָּלִים muris in certis distantiis alte eminebant, opertae tecto plano, quod lorica denticulata cinctum erat. Hujusmodi turres quoque supra portas exstructae erant.

Tempore saltem regum erant perpetui in illis vigiles, qui omnia, quae eminus conspiciebant, indicabant, et irruptione hostium conspecta, cornu classicum insonabant, 2 Sam. 13. 34. 18, 26—27. 2 Reg. 9, 17—19. 1 Paral. 17, 2. Nahum 2, 2. In aliis quoque per regionem locis, praesertim celsioribus, turres paulo majores exstructae erant, in quibus praesidia excubabant, Jud. 8, 9. 17. 9, 46. 49. 51. Jes. 21, 6. Hab. 2, 1. Hos. 5, 8. Jer. 31, 6. Hujusmodi turres solitariae rotundae, ab Arabibus adhucdum arces vel castella vocantur, Hebraeis nomine צְרִיחַ veniebant, Jud. 9, 46—49. 1 Sam. 13, 6. His excubiis comparantur prophetae, Ezech. 3, 16. 27, 11. 33, 1—9. Hos. 12, 13. Ab his turribus distinguendae sunt speculae pastorum, טִירָה, טִירוֹת, מִצְפֶּה 2 Paral. 26. 11. 27, 4. quae, progressu temporis non raro in turres, et demum in urbes munitas conversae sunt; hinc plures urbes nomine מִגְדָּל et מִצְפָּה occurrunt. Ex his explicanda est phrasis: a specula pastorum usque ad urbem munitam — III. Muri introrsus sinuati, ut latera oppugnantium ad ictus paterent, erant ultimo aevo Jerosolymis, Tacitus Hist. V. 11. Orti hinc in moenibus anguli, פִּנּוֹת, 2 Paral. 26, 15., ab Uzzia rege, 810 ante Christ., inducti sunt, et à Zephania c. 1, 16. quoque memorantur. IV. Fossa, חֵל, חַיִל augebat altitudinem moenium, et difficiliorem reddebat accessum hostium, 2 Sam. 20, 15. Ies. 26, 1. Neh. 3, 8. Ps. 48, 14. Si situs loci, uti Babylone, admittebat, aqua complebatur. V. Portae, שַׁעַר, שְׁעָרִים,

primum quidem ligneae et parvae erant, et fores, דְּלָתַיִם, vectibus ligneis claudebantur; demum vero majores et validiores factae, et, ne incendi possent, laminis aereis vel ferreis obducebantur, דַּלְתֵי נְחשֶׁת quod idem etiam in vectibus, ne clam incidi possent, observabatur, vel vectes ex ferro parabantur, בְּרִיחֵי בַרְזֶל, et addita fuit sera Ps. 107, 16. Jes. 45, 2.

§. 276. Arma, quibus cominus pugnabatur.

Arma, quibus cominus pugnabatur, erant primum quidem malleus et clava; sed ab Hebraeis vix usurpata; an Ps. 2, 9. 100, 2. שֵׁבֶט בַּרְזֶל sit clava ferrea, et an Prov. 25, 18. מֵפִיץ sit malleus, quo pugnabatur, anceps est judicium. Alia vero hujus generis arma erant: I. Gladius, חֶרֶב, qui ab Hebraeis singulari cingulo gestabatur, 2 Sam. 20, 8. 1 Sam. 17, 39.; hinc phrases: accingere se gladio, חָגַר חֶרֶב, i. e., bellum inchoare; et gladium solvere, פָּתַח חֶרֶב, i. e., bellum finire, 1 Reg. 20, 11. 2 Reg. 20, 8. Gladii Hebraeorum videntur fuisse breves; erant tamen etiam longiores, Jud. 3, 16.. et alii gemina acie instructi, פִּיּוֹת, פִּיפִיּוֹת, Ps. 149, 6. Jes. 41, 15. Jud. 3, 16. Gladius conservabatur in vagina; unde phrasis: הֵרִיק חֶרֶב, extraxit gladium, Ps. 35, 3. Politura splendebat; quare tropice pro fulmine venit, Gen. 3, 24. Ps. 7, 13.; hinc Deo quoque tribuebatur gladius, qui a poëtis, sanguine ebrius fingitur; imo quaelibet poena aut calamitas, et ipse quoque sceleratus, tanquam gladius Dei ad puniendos alios, repraesentatur, Ps. 17, 13. Jer. 12, 12. 47, 6. Ceterum חֶרֶב, non ubi-

que gladium, sed saepe, ut Arabibus, bellum significat, Deut. 5, 3. Lev. 26, 6. Jer. 14, 12—16. cf. *μαχαιρα* Matth. 10, 34. — II. Hasta, רֹמַח, Num, 25, 7., erat pertica lignea, cuspide ferrea munita; longitudo pro diversitate temporum et populorum variabat, sed nec 11 cubitis brevior, neque 24 cubitis longior erat.

§. 277. Arma missilia seu jacula.

Jacula videntur fuisse duplicis generis; nam I. חֲנִית fere semper jungitur armis velitum, Ps. 57, 5. 1 Sam. 13, 21. 22. 18, 10. 21, 9. 22, 6. 2 Sam. 23, 18.; in solis locis 1 Paral. 11, 11. 13, 34. majori scuto צִנָּה junctum legitur; quidquid sit, jaculum fuisse, liquet ex 1 Sam. 18, 11. 19, 10. 20, 33. quod fortasse nonnunquam pro hasta usurpabatur; hinc 1 Reg. 11, 10. distinguitur per epitheton חֲנִית כַּפֵּעַ. Haec jacula, חֲנִיתוֹת, חֲנִיתִים, erant lignea, et cuspide ferrea munita. II. כִּידוֹן jaculum significare, colligitur ex Job. 39, 23., ubi cum חֲנִית jungitur, cf. Job. 41, 20. Jos. 8, 18. 26 1 Sam. 17, 6. Discrimen horum jaculorum ignotum quidem est, id modo ex Jos. 8, 18 26. et 1 Sam. 17, 6. colligere licet, כִּידוֹן majus fuisse jaculum.

§. 278. Arcus, sagittae et pharetra.

Arcus, קֶשֶׁת, קְשָׁתוֹת, et sagittae, חֵץ חִצִּים, sunt arma antiquissima, Gen. 21, 17. 20, 3. 48, 22. 49, 22. cf. Gen. 9, 14 — 15. Sagittarii קֶשֶׁת, בַּעֲלֵי קֶשֶׁת, רֹמֵי קֶשֶׁת קַשָּׁתִים, Hebraeis erant per-

multi, 1 Paral. 8, 18., inprimis ex tribu Benjamin, et Ephraim Ps. 78, 13. 1 Paral. 8, 39. 21, 2. 2 Paral. 14, 7. 17, 17. Ad velites pertinebant, qui gladio, scuto et arcu armati dicuntur, 2 Paral. 11, 17. Alias, non tantum a sacris scriptoribus, sed etiam a profanis, sagittarii Persarum laudantur, Jes. 13, 18. Jer. 49, 35. 50, 10. 14. 29. 42. — Arcus erant liguei, rariores aerei Ps. 18, 35. Job. 20, 24. Verum lignei quoque passim adeo validi erant, ut milites se mutuo ad eos tendendos provocarent. Ut arcus tenderetur, altera extremitas pede in humum imprimebatur; manu sinistra flectebatur altera extremitas, et manu dextra chorda seu nervus adstringebatur; hinc de tensione arcus usurpatur verbum calcare, דָּרַךְ, 1 Paral. 5, 18. 8, 40. 2 Paral. 14, 8. Jes. 5, 28. 21, 15. Jer. 46, 9. Si arcus laxior erat, dirigentem percutiebat, unde קֶשֶׁת רְמִיָּה arcus dolosus, dicebatur, Ps. 78, 57. Hos. 7, 16. Ne itaque vitiaretur, in capsam recondebatur. Nervus ex loris, setis equinis, et ex tendinibus boum plexus erat, Iliad. IV. 116. 124. Milites arcum in brachio seu humero sinistro portabant — Sagittae, חִצִּים, חֵץ primum ex arundine, demum vero, ex levioribus lignis, parabantur, et cuspide ferrea muniebantur. Veneno quoque nonnunquam infectas fuisse, ex Job. 6, 4. Deut. 32, 24. vix concludi potest; frequentius per genistam, רְתָמִים, ignitae ejiciebantur, Ps. 120, 4. Job. 30, 4., Hinc tropice pro fulguribus usurpantur, Deut. 32, 23. 42. Ps. 7, 14. 28, 3. Zach. 9, 14. — Forma pharetrae, תְּלִי, Gen. 27, 3., erat

pyramidalis, et in tergo, parte angustiori deorsum versa, gestabatur, ut miles, manu dextera super humerum protensa, sagittas expromeret.

§. 279. Funda.

Funda, קֶלַע, armis antiquissimis accensenda est Job. 14, 19—20. Funditores, קוֹלֵעַ, קַלָּעִים, קַלָּע, ad velites pertinebant, et qui, ut Benjaminitae, manu sinistra aeque ac dextera utebantur, prae ceteris laudantur, Jud. 20, 16. 1 Paral. 12, 2. Diuturno exercitio opus erat, ut scopus lapide tangeretur, 1 Sam. 17, 49. Funditores exercitui magna commoda praestabant, Diodorus Sic. L. XV. 85.

§. 280. Tormenta.

Tormenta, חִשְּׁבֹנוֹת מַחֲשֶׁבֶת חוֹשֵׁב, arte fabricatae machinae, artificia artificis, a rege Josephat super turres et angulos moenium disposita sunt, 2 Paral. 26, 15.; quare antiquiora esse videntur. Erant duplicis generis, catapultae et ballistae. Illae erant, arcus majores, qui per machinam tendebantur, et non modo maximas sagittas et jacula, sed etiam grandiores trabes, summa vi projiciebant. Ballistae vero dici possunt majores fundae, quae aeque per machinam tendebantur, et magnos lapides et globos plumbeos jaciebant.

§. 281. Arietes.

Arietes, כָּרִים, מְחִי קָבָלוֹ, primum ab Ezechiele c. 4, 1—2. c. 21, 22. c. 26, 9., Chaldaeis tribuuntur;

ab his autem profecto excogitati non sunt, antiquior itaque est eorum aetas. Erant trabes longae et robustae, inprimis querceae, quarum extremitas aerea in caput arietis conformata erat. Trabs haec, a militibus brachiis portata, muro impellebatur; progressu temporis vero catenis in aequilibrio suspensa, a militibus contra moenia, ut perforarentur, agitabatur. Milites hi sub tecto, pellibus recentibus cooperto, a jaculis hostium tuti erant.

§. 282. Equitatus.

De re equestri jam alibi plura diximus, quibus id unicum addimus, Maccabaeos quoque perspexisse, equitatum in montosa regione parum prodesse, et hinc pedites eo magis curasse, atque per hos vicisse. — Caramani in bello asinis utebantur, qui in exercitu Cyri equos hostium terrebant, et equites invitos in fugam conjiciebant, Jes. 21, 7, conf. Xenophon Cyropoed. VII. 1. 22, — Elephantes primum in expeditionibus Alexandri occurrunt, et demum celebres facti sunt. His jumentis machinae instar turrium constructae, imponebantur, ex quibus interdum 32 milites pugnabant; elephantem vero pedites cingebant et tuebantur; qui jumentum regebat, dicebatur, ut hodiedum, Indianus, 1 Macc. 6, 37. Ipsi quoque elephantes proboscide simul contra hostes pugnabant, quare, ut ad id excitarentur, ante praelium vino myrrhato potabantur, 1 Macc. 6, 34. et 2 Macc. 5, 2.

§. 283. Currus bellici.

Arma, Hebraeis quam maxime terribilia, erant currus bellici, equitatui coaevi, Exod. 14, 6. 9. 23—28. 16, 18.; sed nonnisi in planitie pugnare poterant, Deut. 20, 1. Jos. 17, 16—18. Jud. 1, 19. 2, 4—5. 4, 3. 7. Ab aetate Salomonis Hebraei quoque perpetuo hujusmodi currus habebant, et in illis magnam vim reponebant, 2 Paral. 1, 14. 1 Reg. 10, 26. 22. 32. 35. 2 Reg. 2, 12.; hinc currus tropice pro singulari praesidio venit, 2 Reg. 2, 12. 13, 4. His curribus, רֶכֶב, מֶרְכָּבָה, qui, ut alii omnes, duabus rotis volvebantur, jam equi duo, addito tertio collaterali, jam etiam duae bigae equorum junctae erant. Heros pugnator currui insistebat. Currus in formam turrium constructos Xenophon, Cyropoed. IV. 1. 16—17., refert, a Cyro excogitatos fuisse, et ex his singulis 20 milites pugnasse. Currus erant in temone, in extremitatibus axium et etiam subtus axes, falcibus ferreis longe procurrentibus muniti, quibus, summa vi in hostes invecti, ingentes strages edebant.

§. 284. Lusus armorum.

Antiquissimo aevo milites usum armorum singillatim discebant, ad quod venatio opportunam occasionem praebebat. Quum vero ipsa quoque venatio usum armorum requireret, exercitium praecedere debuit, cf. Gen. 14, 14. 32, 6. Job 16, 12. 14. Jud. 20, 16. 1 Paral. 12, 1. 1 Sam. 17, 52. 2 Sam. 18, 23. Hujusmodi lusum armorum apud Hebraeos obtinuisse, ex locis innumeris liquet, et id est, quod di-

citur discere bellum, לְמַד מִלְחָמָה, et hoc lusu exacti audiunt bellum edocti, לְמוּדֵי מִלְחָמָה. Jud. 3, 20. 1 Sam. 3, 3—4. 20, 20. 35—40. 2 Sam. 1, 22. 22, 35. Jes. 2, 4. Mich. 4, 3.

§. 285. De ludis gymnasticis.

Ludi gymnastici non erant quidem lusus armorum, quum tamen initio militares essent, et juventutem ad tractanda arma et ad bellum praepararent, hoc loco de illis agendum est. Graecorum erant, deinceps ab aliis gentibus adoptati, et sub Antiocho Epiphane a multis quoque Judaeis adamati, 1 Macc. 1, 14—15. 2 Macc. 4, 12—14., et demum ab Herode introducti sunt. Ampla erant illis dedicata aedificia, γυμνασια, in quadro oblongo exstructa, et exterius porticu circumdata. Pars orientalis, muro separata, ultra dimidium totius spatii occupabat, et tria hujus partis latera interna porticus occupabat, in quarto autem latere erant cubicula pro balneis, pro unctione corporis et ad depositionem vestium; cubile medium dicebatur εφηβειον, unde nonnunquam totum aedificium ephebium denominatur. Area subdivalis una cum porticu, quae in latere septemtrionali duplex erat, dicebatur παλαιϛρα, ubi concertabatur saltu, lucta, jactu disci, et coestu; hinc totum aedificium interdum palaestra dicitur. Pars occidentalis erat area oblonga, porticu cincta, in qua athletae, coelo non tractabili exercebantur; hae porticus dicebantur ξυϛοι, a quibus aliae ejusdem aedificii partes dictae ξυϛα, eo solo differebant, quod

porticus serie arborum cinctae, superius nullo tecto opertae, et deambulationi dedicatae erant. Extrema pars occidentalis erat stadium, in formam majoris semicirculi dispositum, 125 passus geometricos longum, et per circuitum sedilibus gradatim altioribus instructum, in quibus spectatores considebant. In stadio concertabatur inprimis cursu pedestri et equestri, et curribus.

Athletae, a quarto ante Christum seculo, penitus nudi erant, ne vestibus impedirentur; soli qui discum jaciebant, et qui curribus vehebantur, levem quampiam vestem retinebant, 1 Macc. 1, 16. Hebr. 12, 1. Caestus, ad quem 1 Cor. 9, 26. alluditur, erat lorum, quod athleta dexterae manui et digitis alligabat, atque etiam involuto plumbo aut ferro aggravabat, et demum omnibus intensis viribus adversarium iciebat, πυγμευειν, ille vero ictum devitare studebat. Cursus in stadio, a quo Paulus 1 Cor. 9, 24—27. 2 Tim. 4, 7—8. Phil. 3, 11—14. phrases mutuatur, ea ratione fiebat, ut quatuor simul ad scopum currerent, qui in altera extremitate stadii erat. Qui primus illum apprehendebat, victor erat; sed ipsi porro cum aliis tribus, et demum rursus cum aliis currendum erat, donec omnes cursu vicisset. Victor omnium in quocunque genere ludi, leve quidem referebat praemium, βραβειον, nempe coronam ex ramis certarum arborum textam, sed honorificentissimam, 1 Cor. 9, 24. Phil. 3, 14. Coloss. 3, 15. 2 Tim. 4, 8. Ubique locorum victor accipiebat quoque frondem palmae, Apoc. 9, 9., et splendide in-

dutus cum summis honoribus in urbem et domum suam deducebatur. — Res athletarum autem minime levis erat. Multum quidem vorabant, ut vires acquirerent, id vero duntaxat vespere; prandium ex rudi pane erat parcum, nec omnibus quibuscunque cibis vescebantur. Victus plerumque 10 ficus arefactae, nuces, mollior caseus, olera et panis, progressu temporis usus carnis optimae et assae cum rudi pane azymo permissus; vino autem et altero sexu prorsus abstinebant, nec eis licebat, mulierem intueri, 1 Cor. 11, 25. — Certae quoque ab eis leges pugnae observandae erant, et qui eas transgressus fuit, praemio, etsi victor esset, privabatur. Hinc erant ludorum judices, qui non modo victorem designabant, sed etiam custodiae legum invigilabant, 2 Tim. 2, 5. 4, 8. — Hos ludos jam olim plures Graeci et Latini carpebant; hinc nihil mirum, potiori parti Judaeorum invisos fuisse. Erat vero Judaeis aliud ludi genus, quod in Palaestina adhuc tempore Hieronymi vigebat, et cujus in Arabica quoque voce رَبِيعَة superest vestigium. Juvenes nempe levatione gravioris lapidis exercebantur, et qui lapidem omnibus reliquis altius levabat, victor erat, Zachar. 12, 3.

Theatrum, quod ab Herode et ejus filiis in Palaestina introductum fuit, erat aedificium forma majoris semicirculi constructum, ut scena esset in diametro, seu in illa linea, qua dimidium circuli claudebatur. Si duo sibi obversa erant theatra, dicebantur amphitheatrum, quod forma ovali exstructum erat, ut scena esset in meditullio. Sedes

vero spectatorum erant aedificatae in orbem, gradatim altiores. Tectum non erat, nisi posteriori aevo Romae; alias calores vel pluviae linteis vel pannis extensis arcebantur. In theatro hoc, non modo comoediae et tragoediae agebantur, sed etiam congregationes populi habebantur, et legati quoque excipiebantur, Act. Ap. 12, 20. 19, 29., Romani etiam ludos gymnasticos et quidem sanguinolentos, in theatris agebant; nam damnatos et hostes quoque captos cogebant, ut in theatro cum bestiis, vel inter se mutuo usque ad mortem pugnarent, aut etiam praelia repraesentarent, conf. 1 Cor. 4, 9. Hebr. 10, 33.

§. 286. Castra.

In Aegypto ars metandi castra, מַחֲנוֹת, מַחֲנִים, מַחֲנֶה, longe ante egressum Hebraeorum bene nota fuisse videtur, ubi Moses ordinem, quem Hebraeis praescripsit, didicerat, Num. 2. Meditullium occupabat sacrum tabernaculum, tanquam palatium regis, prout alias in oriente tentorium ducis medium locum tenere solebat. Proxima tentoria erant Levitarum, qui, ut milites praetoriani, vigilias ad sacrum tabernaculum obibant. Familia Gerschon ad occidentem, Kehat ad meridiem, Merari ad septemtrionem, et sacerdotes ad orientem ante introitum sacri tabernaculi, considebant, Num. 1, 53. 3, 21 — 38. In aliqua distantia ad orientem erant Juda, Issachar et Zebulon; ad meridiem Ruben, Simeon et Gad; ad occidentem Ephraim, Manasse et Benjamin; et ad septemtrionem Dan, Ascher et Naphtali. Ita populus in quatuor agmina divisus fuit, et quodlibet agmen

trium tribuum, suum habebat signum, דֶּגֶל. Familiae tribuum habebant quaelibet proprium signum, אוֹת, et quilibet Israelita se ad suum agmen et suum signum locare tenebatur. Haec castra rotunda fuisse videntur, qualia nomades metari solent. Hanc castrorum conformationem subsequentibus temporibus in exemplum imitationis tractam fuisse, nulla occurrunt vestigia. In castris Sauli 1 Sam. 16, 5—16. neque nocturnas excubias deprehendimus, quae tamen alias, si periculum imminebat, agebantur, et statuto tempore mutabantur, Jud. 7, 19. 1 Sam. 14, 16. 26, 14—17. Quum autem dein sub regibus perpetui essent in turribus moenium vigiles, profecto in castris quoque nunquam deerant. Ignes quidem nocturni ante castra alebantur; illam vero Hebraeorum in Arabia Petraea nubem, noctu splendentem, non fuisse, ut quipiam contendunt, hujusmodi castrorum ignem, ex Num. 9, 15—23. evincitur. — Moses Num. 5, 1—4. Deut. 23, 10—15. praecepit: I. ut immundi extra castra degerent; II. ut quilibet praeter arma, paxillo, יָתֵד, instructus esset, quo corpus deoneraturus, terram effoderet, et excrementa rursus terra contegeret, quod nunc quoque Othmani observant, Busbeque epist. III. p. 250.

§. 287. Itinera militaria.

Similis ordo ab Hebraeis observabatur in itinere. Quando nubes super sacro tabernaculo ascendebat, Num. 9, 15—23.: sacerdotes buccinis argenteis, חֲצֹצְרוֹת, classicum, תְּרוּעָה, canebant, הֵרִיעַ, תָּקַע תְּרוּעָה. et mox a plaga orientali Juda, Issachar

et Zebulon, motis castris, iter ingrediebantur. Clangore buccinarum secundo, ex plaga meridionali Ruben, Simeon et Gad sequebantur. Nunc Levitae, partes sacri tabernaculi et arcam foederis portantes, procedebant, quos ad tertium clangorem, ex plaga occidentali sequebatur Ephraim cum Manasse et Benjamin, et ad quartum Dan, Ascher et Naphtali, ex plaga septemtrionali exsurgentes, tanquam agmen ultimum, גָּן, exercitum claudebant. Quilibet vexillum et signum suum sequebatur. Nube rursus descendente eodem ordine castra metabantur, Num. 2, 1. 3. 10. 17—18. 25. 31. 10, 5—8. 23—28. Hunc ordinem in Palaestina demum non potuisse observari, vix opus est monere.

§. 288. Signa militaria.

Signa erant: I. דֶּגֶל, cuilibet quatuor agminum proprium. Haec quatuor signa videntur fuisse majora vexilla, solis quatuor coloribus praecipuis, albo, purpureo, coccineo et hyacinthino, distincta; Judaei addunt in primo vexillo Judae, leonem; in secundo Rubenis, hominem; in tertio Ephraimi, taurum; et in quarto Dani, Cherubim fuisse acu pictos, quod ex Gen. 49, 3. 9. 17. 22. depromtum, sed incertum est. II. אוֹת cuilibet majori familiae singulare, fortasse pertica vel hasta, in cujus extremitate frondes vel aliae similes quaepiam res alligatae erant, progressu temporis fortasse clypeus adstrictus fuit. III. נֵס non erat signum portatile, sed stipes vel pertica terrae infixa, ut ex Num. 21, 8—9. liquet. Erigebatur in al-

tis montibus, quo eminus conspecto milites congregarentur; quare ad erectam hanc perticam cornu quoque bellico clangebatur, et barritus ciebatur, Jes. 5, 26. 13, 2. 18, 3. 30, 17. 49, 22. 62, 10—13. Hinc colligitur, in summitate vexillum affixum fuisse, quod vento agitatum, eminus conspiciebatur, Jes. 33, 23. Jer. 4, 6. 21. 51, 2. 12. 27. Ezech. 27, 7.

Sacerdotes argenteis buccinis classicum cecinisse, jam monuimus; saepe tamen de clangore quoque cornu fit mentio, quo aliae quoque permultae gentes in bello utebantur, Jos. 6, 4. 5. Jud. 3, 27. 6, 34. 7, 18. 1 Sam. 13, 3. 2 Sam. 2, 28. 18, 15. 20, 1. 22. Jes. 18, 3. Jer. 4, 5. 15, 21. 6, 1. 17. 42, 14. 51, 27. Hos. 5, 8. 8, 1.

§. 239. Bellum.

Ante bellum ethnici interrogabant oracula, praestigiatores, astrologos, necromantas, 1 Sam, 28, 1—10.; divinos, et etiam sortem, quae sagittis diversorum colorum jaciebatur, Jes. 41, 21—24. Ezech. 21, 21. Hebraei, quibus haec omnia interdicta erant, olim consulebant Urim et Thummim, seu sortem sacram, Jud. 1, 1. 20, 27—28. 1 Sam. 24, 37. 22, 5. 23, 2. 28, 6. 30, 8. Post Davidem autem reges, prout animo affecti erant, jam prophetas, jam pseudoprophetas de exitu belli in consilium vocabant, 1 Reg. 22, 6—13. 2 Reg. 19, 2. seqq. 20. seqq. Numini quoque sacrificia offerebantur, quod dicebatur: se ad bellum consecrare, Jes. 13, 3. Jer. 6, 4. 51, 27. Joel. 4, 9. Obad. 1. — Bellum,

מִלְחָמָה, indicebatur quidem, et nonnunquam etiam de compositione tractabatur, 2 Reg. 14, 8. 2 Paral. 25, 27. Jud. 11, 12—28.; ast id haudquaquam semper observatum fuit, 2 Sam. 10, 1—12. Hoste inopinate irruente, vel bello repente exorto, populus missis nunciis, clangore cornu bellici, clamoribus in montibus, donec ex aliis montibus responderetur, et signis illis נֵס ad arma vocabatur, Jud. 3, 27. 6, 24. 7, 22. 8, 23. 11, 10. 19, 29—30. 1 Sam. 11, 7—8. Jes. 5, 26. 13, 2. 18, 3. 30, 17. 49, 2, 62, 10. Expeditio plerumque inchoabat vere, 2 Sam. 11, 1., nec caloribus aestatis interrumpebatur; hyemalia autem agebantur. Compositio belli per duellum, in Bibliis non occurrit; nam 1 Sam. 17, 3—11. provocatio est, qualis in Homero frequens offenditur, quin ab ea compositio belli penderet. — Bellum ab orientalibus, ut divinum judicium respicitur, in quo Deus ipse, gentibus jus dicit, et victricem absolvit, victam autem condemnat, 2 Paral. 20, 12. Jes. 66, 15—16. Hinc in lingua Hebraica, Aramaea et Arabica, verba, quae puritatem, innocentiam, justitiam significant, ad victoriam, et verba improbitatis et injustitiae ad cladem transferuntur, Ps. 7, 9. 9, 9. 26, 1. 35, 24. 43, 1. 75, 3. 76, 13. 78, 9. 82, 8. etc. Eadem quoque translatio observatur in vocibus auxilium significantibus, quia Deus gentem victricem adjuvat, 1 Sam. 14, 45. 2 Reg. 5, 1. Jes. 59, 17. Habak. 3, 8. Ps. 20, 6. 44, 5.

§. 290. Acies.

Ante praelium arma parabantur, clypei ungebantur, atque cibus sumebatur, ne vires instantibus laboribus deessent, Jer. 46, 3—4. Jes. 21, 5. Milites, et inprimis duces et reges, nisi forte nosci nollent, 1 Reg. 22, 30—34., splendidissimum apparatum assumebant, qui Ps. 110, 3. dicitur הַדְרֵי קֹדֶשׁ, amictus sacer. — Exercitus in aciem, נֶשֶׁק, מַעֲרָכָה, מַעֲרֶכֶת, מַעֲרָךְ ordinabatur, quod dicitur הֶעֱרִיךְ מִלְחָמָה, et jam Gen. 14, 8., atque deinceps persaepe occurrit, nihil tamen attingitur, ex quo colligi posset, qualis fuerit acies; triplex modo agmen, ut videtur, cornu dexterum et sinistrum, atque centrum, uti et praefecti tertiae partis, שָׁלִישִׁים, saepius memorantur, Gen, 14, 14—15. Jud. 7, 16—19. Exod. 14, 7. 15, 4. 2 Reg. 7, 2. 17, 19. 9, 22. 25. 10, 25. Ezech. 15, 23. Genus quoddam phalangis fuisse, dubitari vix potest. Acies disposita nonnunquam, inprimis si periculum instabat, longa itinera conficiebat, uti quoque Hebraei in acie, ex Aegypto egressi sunt, Exod. 13, 18. conf. Jos. 1, 14. 4, 12. Jud. 7, 11. De exercitu appropinquante eminus non cernebatur nisi nubes pulverum, in minori distantia apparebat fulgor armorum, donec tandem ipsi ordines conspicui fierent, Ezech. 26, 10. Jes. 14, 31. Xenophon in Exped. Cyri I. 8, 5. — Ante praelium milites Hebraei a sacerdotibus, sermone ad fortitudinem animandi erant, Deut. 20, 2., quod recentiori aevo duces et reges praestabant, 2 Paral, 13, 4. 20, 20. Nonnunquam a propheta,

vel eo praesente sacrificium offerebatur, 1 Sam. 13, 8—13. Denique sacerdotes bucoinis sacris classicum canebant, הָרִיעַ Num. 10, 9—10. 2 Paral. 13, 12—14. 1 Macc. 3, 54.

§. 291. Praelium.

Graeci, ab acie hostili 4 vel 3. stadiis distantes, canebant Paeana, cui simile quidpiam occurrit 2 Paral. 20, 21. Dein conclamabant, αλαλαζειν, quod Hebraeis quoque usitatum fuit, et dicebatur תְּרוּעַ מִלְחָמָה, הָרֵעַ, צָרַח, Jos. 5, 20. 1 Sam. 17, 52. Jes. 5, 29—30. 6, 5. 16. 20. Jer. 4, 19. 25, 30. 42, 13. Clamor hic Jud. 7, 20. erat חֶרֶב לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן, gladius Jehovae et Gideonis; alias fortasse, saltem nonnunquam, erat clamor inconditus sine certis verbis. Ipsa quoque processio exercitus cum armis, curribus et equitibus, ingentem strepitum excitabat, qui fremitibus maris aut exundantium aquarum, comparatur, Jes. 17, 17—20. Jer. 28, 2. — Praelia in Bibliis non describuntur, sed paucissimis attinguntur. Velites procul dubio, ut apud alias gentes, praelium, מִלְחָמָה, inchoabant; tandem phalanx protensis hastis citissimo cursu in hostem irruebat; hinc velocitas cursus in Bibliis, uti in Homeri poëmatibus, magna laus militis, 2 Sam. 2, 19—24. 1 Paral. 12, 8. 18. Ps. 18, 34—35. Persaepe singuli milites cum singulis manus contulisse videntur, ut fortitudine fere omnia agerentur; hinc milites exacerbati, magnas strages edebant, et clades erant ingentes, 2 Paral. 13, 17. Stratagema, saepe recurrens, erat, diviso

exercitū ex insidiis adoriri, Gen. 14, 14—16. Jos. 8, 12. Jud. 20, 39. Dolus quoque malus in hostes licitus habebatur, in Bibliis vero non occurrit, nisi Gen. 34, 25—34., ubi autem reprobatur; nam factum Jahel Jud. 4, 17—22., erat potius minus rectá exceptio in collisione officiorum, quam dolus malus. Hebraei, hostem aggredientes, de orta tempestate gaudebant, ac si Deum in nubibus auxiliaturum audirent et viderent, 1 Sam. 7, 20. Jud. 5, 20. 21. Jos. 10, 12. 15. Habac. 3, 11. Orientalium aggressio semper est, et erat quoque olim, vehemens; si vero in fortes irruunt adversarios, terga vertunt, mox rursus majori impetu adorturi; Romanorum vero militum erat in acie stare, et impetum hostium sustinere, ad quod alluditur 1 Cor. 16, 3. Gal. 5, 1. Eph. 6, 14. Phil. 1, 17. 1 Thess. 3, 8. 2 Thess. 2, 15.

§. 292. Obsidiones.

Si hostis imminebat urbi, excubiae in turribus sedulo vigilabant, et etiam in verticibus montium constituebantur, qui, quae observabant, per signa vel per nuncios significabant; Jerosolymis fontes quoque extra urbem obstruebantur, Jes. 22, 9—11. — Hostes urbem, vel inopinate opprimebant, vel ex insidiis, aut ex proditione capiebant, vel assultu occupabant, vel fame et siti ad deditionem cogebant. Obsidiones, defectu machinarum, quibus moenia perrumperentur, diuturniores erant, et hinc non suscipiebantur, nisi alia media fefellissent. Ante obsidionem urbs ad deditionem invitabatur, קָרָא אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם,

Deut. 20, 10. Jes. 36, 1—20. 37, 8—20. Si obsessi pactionibus se dedere cogitabant, proceres ex urbe in castra hostium egrediebantur; hinc egredi vel exire, idem est ac, pactionibus urbem dedere, 1 Sam. 11, 3. 10. 11. 2. Reg. 18, 21. 24, 12. Jer. 21, 9. 38, 17—18. 1 Maccab. 6, 49. Antiquissimo aevo hostis urbem corona simplici, duplici, aut etiam triplici cingebat, et assultu urbem capiebat, quod et recentiori aevo fieri consuevit, si spes successus affulgebat; hinc descendunt tritae de obsidione phrases: castra contra urbem metari, et צור angustiare, quia obsessis jam fuga intercIusa erat, Jos. 10, 5. Jud. 9, 50. 1 Sam. 11, 1. 1 Reg. 19, 17. 2 Reg. 25, 1. Jes. 29, 3. Nota autem jam aetate Mosis erat quoque circumvallatio, et vallum seu agger, Deut. 20, 19—20., etsi dein primum 2 Sam 20, 15. memoratur.

§. 293. Circumvallatio.

Circumvallatio, περιτειχος, χαρακωμα, דָּיֵק, ex corona militum circa urbem, orta est; quum enim exercitus saepe longiori tempore urbem corona cingeret: castra per fossam contra eruptiones obsessorum muniebat, et, ne a tergo facile impeti posset, aliam fossam extrinsecus, priori parallelam, parabat. Hae fossae diuturniori obsidione dilatabantur, et ex terra effossa utrinque murus et turres exstruebantur; ita novum contra urbem munitam munimentum exsurrexit, in quo exercitus tuto degebat. Haec circumvallatio, de qua dicitur: בָּנָה דָּיֵק, בָּנָה מָצוֹר עַל הָעִיר.

2 Reg. 25, 1. Jer. 52, 4. Ezech. 4, 2. 17, 17. 21, 17. 27, 8., ita conclusit incolas urbis, ut fame, morbis, et hostium missilibus, lente conficerentur, 2 Reg. 6, 28—31. Ezech. 4, 10—15. 5, 10—15. 16, 17. Jer. 32, 24. 34, 17.

§. 294. Vallum seu agger.

Vallum seu agger, סֹלְלָה, primum medium fuit, quo alta et valida moenia superabantur, nempe declivis mons, ex aggesta terra paratus, trabibus ex utraque parte, ne dirueret, munitus, versus moenia semper altior, ut tandem illa aequaret. Hic agger a circumvallatione oblique versus debiliorem munitionis partem exaggerabatur, et id dicitur: שָׁפַךְ סֹלְלָה עַל הָעִיר, 2 Sam. 20, 15. 2 Reg. 19, 32. Jer. 6, 6. 32, 24. 33, 4. Ezech. 4, 2. 17, 17—23. 26, 8. In aggerem missilibus pugnabant obsessi, et hostes ex aggere in moenia arma emittebant, donec arietem admovere possent, ut moenia perforarent vel perrumperent, ubi obsessi non raro intrinsecus secundum murum exstruebant, et proximas domus, ut materiam acquirerent, diruebant, Jes. 22, 10. Interdum captos hostes insigniores in moenibus flagellabant, vel interficiebant, aut sacrificabant, ut hostes ad discessum permoverent, 2 Reg. 3, 27. Muro autem perrupto, פָּה בְּרָצָה, Ezech. 21, 27., hostes mox irrumpentes, majorem partem moenium diruebant, quod et alias fieri consuevit, si urbs pactionibus dedita fuit, 2 Reg. 14, 13. 2 Paral, 25, 23—24.

Ceterum funibus trahere urbem in vallem, 2 Sam. 17, 13., est vana jactatio proverbialis.

§. 295. Consectaria victoriae.

Victor olim arbitrario quidem jure in victos utebatur, humanitas tamen laudabatur. Victores omnia, non modo pecora, segetes, fructus, ipsosque agros, hortos, domus et deos seu idola, sed etiam uxores et proles sibi attribuebant, et in servitutem vendebant, imo crebro quoque urbes ipsas evertebant, 2 Sam. 5, 21. 2 Paral. 25, 14. Hos. 10, 5—6. Jer. 46, 25. 48, 7. 13, 46. Virgines et uxores violabantur, Lam. 2, 11. Jes. 15, 16. Proceres, et quicunque insigniores, milites, et opifices, qui arma parare et munitiones exstruere possent, in dissitas regiones deportabantur. Victores tamen nequaquam omni suo jure utebantur, sed plerumque reges ipsos populis permittebant, et solummodo fidei suae adstringebant, ac tributa exigebant, ut nonnisi defectionibus et rebellionibus iteratis coacti, ad illa extrema descenderint, Gen. 14, 4. 2 Reg. 23, 34. 24, 1. 14. Jes. 24, 2. Jer. 20, 5—6. etc. Capti autem omnibus spoliabantur, et nudi in servitutem ducebantur. Si urbs vi capta fuit, omnes viri interficiebantur, mulieres et proles in servitutem redigebantur, et levissimo quoque pretio vendebantur, Mich. 1, 11. Joel. 4, 3. Jes. 47, 3. 20, 34. 2 Paral. 28, 9—15. Ps. 44, 13. — Hinc tantus planctus eorum, qui victi erant. Fugiebant, qui poterant, Jes. 5, 6. 16, 1—6. Jer. 4, 10. 13. 41, 5. 43, 6. Qui manebant, aurum et ar-

gentum abjiciebant, ut ab immanitate militum tutiores essent, Ezech. 17, 19.; confugiebant in specus, in vertices montium, et in rupes, quae ideo tropice pro refugio et asylo veniunt, ut ipse quoque Deus saepe rupes, צוּר, dicatur, Jud. 20, 47—48. Jer. 4, 29. 16, 16. 22, 20. Ezech. 7, 7. 17. Jes. 26, 4. Hanc calamitatem prophetae nonnunquam repraesentant tanquam gravem ebrietatem, cujus incommoda a generosis illarum regionum vinis multo majora sunt; et quemadmodum sors hominis dicitur calix, ita quoque haec sors tristissima dicitur calix titubationis, כּוֹס תַּרְעֵלָה Jer. 25, 15—31. Nah. 3, 11. Zach. 12, 2. Ps. 75, 9.

Victor, si erat ultor injuriarum, non raro arbores succidebat, fontes obstruebat, agros lapidibus opplebat, et solum in multos annos reddebat sterile. Id Hebraeis quidem Deut. 20, 19—20. interdictum erat; ast praetermissum non fuit, 2 Paral. 20, 1. 2 Reg. 3, 18—25. Capti reges et proceres vinciebantur, excoecabantur, vel mutilabantur, humi prostrati pedibus calcabantur, et interficiebantur Jud. 1, 6—7. 2 Reg. 25, 7. Jos. 10, 24. Capti nonnunquam quoque super spinas prostrati, serra dissecabantur, vel machinis triturationis conterebantur, 2 Sam. 12, 31. 1 Paral. 20, 3. Jud. 8, 5. Non raro senes et proles et mulieres interficiebantur, et cadavera prolium in acervos accumulabantur, רִטֵּשׁ, 2 Reg. 8, 12. Hos. 10, 14. 14, 1. Jes. 13, 17—18.; imo uterus quoque gravidarum dissecabatur, Jes. 13, 16—18. 2 Reg. 8, 12. Amos. 1, 13. — Moses simi-

lia non praecepit; nam nec excisio Cananaeorum, de qua posthac loquemur, huc pertinet, neque etiam huc trahi potest anathema, חֵרֶם, seu votum irrevocabile, quo omnia viva internecioni, reliqua vel igni vel sacrario addicebantur, urbs solo aequabatur, et locus sale conspergebatur, maledicto addito in illum, qui rursus urbem aedificaret, i. e., munitionem restitueret, Lev. 27, 21. 28—29. Num. 18, 14. Deut. 13, 17.; id enim in exemplum justitiae vindicativae, in urbes idololatras seu rebelles erga Deum regem, addeterrendos alios statutum erat. Alioquin populi victi solum tributarii fiebant, 2 Sam. 8, 6. 14, 2. 2 Reg. 14, 14.; sed hoc ipsum olim erat magnae ignominiae, quae in deos quoque, tanquam imbecilles, redundabat, 2 Sam. 8, 6. 14, 2. 2 Reg. 19, 8—13. Jes. 7, 20. Ps. 9, 21.

Victores gaudio et laetitia diffluebant. Victoria undique ex montibus proclamabatur, Jes. 42, 11. 45, 9. 52, 7—8. Jer. 50, 2. 25. Ezech. 7, 7. 17. Nah. 2, 1. Militibus victoribus omnes, et ipsae quoque mulieres cantantes et saltantes, occurrebant, Jud. 11, 34—37. 1 Sam. 18, 6—7. Epinicia exarabantur, et heroum quoque, qui ceciderant, laus canebatur, 2 Sam. 1, 17—18. 2 Paral. 35, 25. Jud. 5, 1—31. Deut. 15, 1—21. Erigebantur victoriae monumenta, 2 Sam. 8, 13. Ps. 6, 1., et arma hostium templis consecrabantur, 1 Sam. 31, 10. 2 Reg. 8, 7. 11, 10. 1 Paral. 11, 10. Bene meritis dona et matrimonia honorifica offerebantur, Jos. 13, 7. 1 Sam. 17, 25. 23, 17. 2 Sam. 18, 11. Sub-

Davide ordo quoque heroum honorificentissimus institutus erat, 2 Sam. 23, 8—39. 1 Paral. 11, 10—50. — Cadavera hostium a pluribus gentibus, avibus et feris discerpenda relinquebantur. Id prophetae, ut convivium sistunt, quod Deus, Judex populorum, feris praeparet, 1 Sam. 17, 44. Jer. 25, 33. Zeph. 1, 7. Non raro quidem cadavera insigniorum consanguineis reddebantur, 2 Sam. 2, 32. 21, 14. Ezech. 39, 11—14. 2 Macc. 12, 13.; interdum vero contumeliis afficiebantur, Jud. 7, 27; 1 Sam. 31, 8. Hebraei ob leges de immunditie cadavera sepelire, et milites se ab immunditie, tactu cadaverum contracta, purificare tenebantur, Num. 31, 19—24.

§. 296. Rigor antiqui juris bellici.

Jus belli olim ubique terrarum erat rigorosum et immane; quare Hebraeis condonandum, si nonnunquam eodem rigore usi sunt, ut per hujusmodi exempla aliis gentibus terrorem incuterent, eas ab offensionibus deterrerent, et suae tranquillitati consulerent. Nec omnia, quae egerunt Hebraei, probanda aut excusanda sunt, 2 Reg. 15, 16. 2 Paral. 25, 12. Jud. 8, 4—21. 20, 1—30.; neque etiam omnis rigor, quo usi sunt, damnandus est; nam jure gentium naturali licet hosti tot tantaque mala inferre, quot et quanta, ad alias gentes a laesionibus deterrendas, necessaria sunt. A mansuetudine autem et immanitate gentium dependet, quae mala ad hunc finem sufficiant. Si, mutata rerum facie nunc in Europa jus belli, tacito consensu populorum, hu-

manius est: hoc jure antiqui uti non poterant, nisi vellent omnibus aliorum laesionibus patere. Num. 31, 14. 15. 2 Sam. 12, 31. coll. 2 Sam. 10, 1—5. 11, 1. Amos. 1, 13. et 2 Sam. 8, 2. coll. 2 Reg. 3, 27. Amos. 2, 1. Hebraei tamen plerumque erant aliquantum mitiores, 2 Sam. 8, 2. 1 Reg. 20, 30—43. 2 Reg. 6, 21—23. 2 Paral. 28, 8.

§. 297. Hebraeorum jus belli in Canaanaeos.

Caussa quidem expulsionis Canaanaeorum, Gen. 15, 16. dicitur fuisse morum corruptio, ad quam puniendam Deus multis videtur, jus belli Hebraeis, tanquam instrumentis justitiae suae, concessisse. Id quidem non negatur, sed quaeritur, cur Deus Hebraeis non in aliam quamcunque gentem, non minus corruptam, vel alteri cuipiam genti in Canaanaeos jus belli tribuerit. Hinc alia porro subesse debet ratio. — Qui arbitrantur, Hebraeis non aliud jus belli in Canaanaeos fuisse, quam aliis gentibus, novas sedes quaerentibus, et populos ex avita sede depellentibus, nihil aliud dicunt, quam nullum eis jus belli fuisse. Quod addunt, id temporis valuisse sententiam, gentem, quae aliam numine annuente vicisset, id jure fecisse, huc non facit, quia ipse locus Jud. 11, 24., ad quem provocant, aliam juris deductionem Jud. 11, 12—28. exhibet. Unde liquet, vigente licet hac sententia, adprime notum fuisse, jus belli ex alia legitima caussa derivandum esse. Si Hebraei eodem cum aliis gentibus migrantibus jure, id est, nullo, Canaanaeos aggressi fuissent: neque Edomitis, Moabitis et

Ammonitis pepercissent, neque ab Amoritis trans Jordanem, transitum innoxium flagitassent, Num. 20, 14—22. 21, 4. 10—31. 22, 1—35. 31, 3—54. Deut. 2, 4—12. 16—37. — Verum Abraham cum servis et gregibus suis, pascua Canaan occupaverat, atque puteis, quos fodit, et altaribus, quae aedificavit, voluntatem, sibi hanc regionem propriam habendi, declaraverat, Gen. 12, 5—6. 8—9. 21, 25—30. conf. 13, 4. 14. 18. 15, 7. 13. 21. 17, 8. Hic patriarcha eam dein non Ismaëli, sed Isaaco reliquit, qui rursus eam non Esauo, sed Jacobo assignavit. Canaanaei quidem jam erant in regione, Gen. 12, 6., sed pauci, qui aliquos duntaxat districtus tenebant. Patriarchae itaque haec pascua sibi propria reddiderunt, et 215 annos possederunt, neque Jacob et filii ejus, in Aegyptum migrantes, regionem abdicarunt; animo enim revertendi discesserunt. Gen. 38, 21—22. 48, 4. 21. 22. 49, 1—26. conf. 1 Paral. 7, 21. 24. Morantibus autem illis in Aegypto, Canaanaei aucti, illa pascua occuparunt, atque Hebraeos regione excluserunt, qui proinde jure suo regionem repetebant, et quum spes cessionis spontaneae, nulla affulgeret, jure armis utebantur. Transactionem pacificam offerre, Canaanaeorum fuisset, quibus jus Hebraeorum apprime notum fuit; quod si rem armis experiri maluerunt, omnia consectaria sibi imputare debebant. Jos. 11, 19. 9, 3—26.

§. 298. Praeda, stipendium.

Ad consectaria victoriae spectat inprimis praeda, שָׁלָל, בַּז, quae militum labores remunerabatur, et hinc eis singularem laetitiam creabat, Gen. 49, 27. Exod. 15, 9. Jud. 5, 30. Jes. 9, 2—3. Joel. 4, 11. Ezech. 29, 18—20. Ps. 119, 162. Milites enim antiquiori aevo, etiam sub regibus, exceptis praefectis et praetorianis, stipendio carebant, sed ex suis facultatibus, et ex illis, quae a parentibus submittebantur, victitabant, Jud. 20, 10. 2 Sam. 17, 17—20. Recentiori demum aevo reges annonam in urbibus, עָרֵי מִסְכְּנוֹת, deponebant, 2 Paral. 17, 12. 32, 28. Milites conducti, fortasse exemplo Phoenicum Ezech. 28, 11., occurrunt quidem 2 Sam. 10. et 2 Paral. 25, 6—9.; sed de praeda nihilominus participabant, ut merces non militibus, sed regi, eos elocanti, soluta fuisse videatur. Sub monarchia Persica stipendium militare invaluit; ast praeda praemium militare mansit. Maccabaei, exemplo Graecorum, stipendia solvebant, 1 Macc. 14, 32. Hinc stipendium in N. F. saepe occurrit, et etiam tropice usurpatur, Luc. 3, 14. Rom. 6, 23. 1 Cor. 9, 7. 2 Cor. 11, 18. 2 Tim. 2, 4. — Praedae autem deputabantur non modo bona quaecunque, sed etiam captivi viri et mulieres, puellae et pueri, inprimis in urbibus vi captis, in quibus omnes in servitutem redigebantur. Gen. 14, 11—12. Jud. 5, 30. Milites Hebraei, Num. 31, 48—54., sibi attribuebant, quidquid arripuerant, exceptis solis pecudibus et hominibus. Res magni pretii interdum bellidux sibi vindi-

cabat, Jud. 8, 24—25., quod David imitatus, thesauros pro exstructione templi collegit, 2 Sam. 8, 11—12. 12, 30. 2 Paral. 28, 14—19. 19, 2—5. Pecudes autem et homines congregabantur, et numerati, in duas partes dividebantur, quarum altera cedebat illis, qui domi remanserant, sed hi quinquagesimam partem Levitis tradere tenebantur; altera vero ad milites pertinebat, qui 500mam duntaxat partem sacerdotibus tradebant, conf. Gen. 14, 20. Inter milites partitio erat aequalis, sive praelio interfuissent, sive interim castra custodiissent, 1 Sam. 30, 20—25. Hinc, ut portiones fieri possent aequales, pecudes et homines capti, venditi, et pecuniae distributae fuisse videntur. Ast si urbs anathemati, חֵרֶם, subjecta fuit, praeda omnis interdicta erat, raro exceptio locum habuit, Deut. 2, 34. 3, 7. Num. 21, 3. Lev. 27, 28. Jos. 6, 24—26. 8, 26—28. 10, 28—30. 11, 11.

§. 299. An Hebraei praedam ab Aegyptiis tulerint?

Quum antiquo jure res hostium, quae ante exortum bellum ad alterum populum quocunque titulo devenerant, occupantium fierent: etiam illa, ab Aegyptiis accepta pretiosa vasa et vestimenta, Exod. 3, 22. 11, 2., praeda Hebraeorum fuisse videri possent, postquam Pharao illos cum exercitu persecutus esset, et eis bellum intentasset. Ast obstat, quod Deus ipse per Mosen jussit Hebraeos, ab Aegyptiis illa omnia petere, et quod percipi non potest, Aegyptios res pretiosas mutuo dedisse Hebraeis, quos bene noverunt, non esse reversuros; quare Hebraei potius vi-

dentur petiisse haec omnia tanquam pretium pro domibus, quas relinquebant, ut Aegyptii illas satis levi pretio emerint, et verbum נִצֵּל, spoliare, Exod. 3, 22. tropice usurpatum sit.

§. 300. Induciae.

Arabes, maxima parte Hebraeis cognati, olim quatuor observabant menses sacros, quibus ab armis abstinebant. Simile quidpiam Moabitis, Ammonitis et Edomitis aliisque gentibus usitatum fuisse videtur. Unde fortasse explicandum est, qua ratione Hebraeorum possessiones potuerint ab invasionibus manere immunes, quum omnes mares adulti, ter quotannis, ad sacrum tabernaculum vel templum proficiscerentur, atque urbes et pagos, etiam in limitibus, incursionibus vicinorum populorum patentes, sine praesidio relinquerent, quin unquam de direptionibus mentio occurrat. Festis quidem diebus securitas, Num. 34, 24. promissa fuit, sed sine perpetuis miraculis inter populos hostiles obtingere non potuisset, nisi similes induciae consuetae fuissent. Idem etiam de sabbatho dicendum foret, si antiquiores Hebraei usum armorum laboribus interdictis deputassent; verum haec nimia religio primum post exilium, inter Hebraeos literae legis inhaerentes, orta est; quare et ipsi paulo post senserunt, saltem defensionem contra insultus hostium, laboribus vetitis non esse accensendam, 1 Macc. 3, 39—42., quae restrictio nihilominus permagna illis incommoda attulit, quibus similia in antiquiori historia non leguntur.

Pars tertia.

De antiquitatibus sacris.

Caput primum.

Conspectus historiae religionis Biblicae.

§. 301. Religio usque ad diluvium.

Protoparentes nostri, adulti infantes, omni experientia destituti, ab ipso Deo educabantur, et ad agnitionem creatoris et gubernatoris universorum, atque ad morum disciplinam ducebantur, inprimis per illud interdictum de arbore cognitionis boni et mali, i. e., in cujus interdicto ratio hominis cognitione boni et mali moralis excolenda erat, id enim phrasis, דַּעַת טוֹב וָרָע, ex usu loquendi Hebráico, significat, Gen. 2, 8—20. Jes. 7, 15. Hinc nempe primi homines observabant, non solum, esse ens aliquod intelligens supremum, a quo ipsi et omnia alia dependerent, sed etiam, non pro lubitu quaecunque esse agenda,

sed discernenda, quae huic supremo rerum omnium Domino placerent et quae displicerent. — Castigatio, quae violationem interdicti subsecuta est, perpetua deinceps erat hac de re monitio, ut, quae noxia esse cognoscebant, vitârent, quia Deo displicent, et conditionem hominis deteriorem reddunt, conf. Gen. 5, 29. Accessit monitio Caini in fratrem exacerbati, et ejusdem deinceps fratricidae relegatio permolesta, quae, coaevis et posteris ob oculos versans, perpetuo inclamabat, malum esse Deo exosum, et poena dignum. — At progressu temporis, quum plura delicta manerent impunita, plurimi, sensualitate et levitate abrepti, negligebant illa monita divina in factis posita, atque potentiores opprimebant infirmos et debiles, omniaque caedibus et sanguine complebant. Res jam circa annum 235 post hominis creationem (Gen. 4, 26. 6, 1.), eo delapsae erant, ut Dei cultores necessarium esse duxerint, sese nomine filiorum seu cultorum Dei, distinguere a reliquis tanquam filiis hominum, qui, Dei obliti, humano impetu ad quaecunque audenda abripiebantur. Hoc malum per connubia cultorum Dei cum filiabus hominum, i. e., irreligiosorum, latius serpsit; hae enim uxores, familias quoque piorum corrumpebant, quum informationem prolium, ad quam matres plus, quam patres contribuunt, negligerent, atque ita progenem nequiorem relinquerent. Hinc corruptio paulo post omne genus hominum ita pervasit, ut repetita Dei monita per spiritum propheticum,

Gen. 6, 3., nihil proficerent; quare diluvium subsecutum est.

§. 302. A diluvio usque ad Abrahamum.

Haec terribilis omnium viventium strages, 120 annis antea, Gen. 6, 3. annunciata fuit, ut Noachi familia agnosceret, eam esse a Deo, eo quoque fine immissam, ut insigni hoc facto, cujus memoria facile per omnes generationes conservaretur, patefieret, esse summum universorum gubernatorem, cui vitia hominum displicent, et qui, etsi longanimis, nihilominus in sceleratos demum animadvertit. Accessit post diluvium monitio divina, omnem homicidam morte plectendum esse, et nullum porro diluvium fore; atque haec securitatis spes signo visibili, arcui in nubibus, annexa fuit. Posteri Noachi has doctrinas alta mente reposuerunt, et, consilio aedificandi turrim, ne dispergerentur, dissipato, facile observabant, id Deo displicuisse. Ita quoque illud, quod Nimrod aggressus est, vi regnum sibi condens, reprobabant, quod ipsum nomen Nimrod, נִמְרֹד, rebellis, et proverbium: sicut Nimrod venator potens coram Jehova, innuit. Ast progressu temporis homines rudes, sibi consulere non valentes, et imaginatione ducti, coeperunt, diversis objectis vim sublimiorem et divinam tribuere, et ab iis opem exspectare. Ita in numina transformata sunt saxa, arbores, animalia, venti, fluvii, sol, luna, astra, defuncti homines, etc. Accesserunt demum imagines sculptae, altaria, templa etc. Primum quidem, Deum creato-

rem et gubernatorem universorum, et has creaturas, simul venerabantur, paulo autem post, Dei obliti, has solas adorabant, et cum haec ficta numina morum probitatem non curarent, disciplina quoque morum magis magisque negligebatur, ut tandem plurima gravissima scelera nihili fierent, imo et in cultum deorum verterentur.

§. 303. Abraham, Isaac et Jacob.

Corruptione hac nova se latius diffundente, Deus vocavit Abrahamum, cujus majores inde a primo homine religionem et morum probitatem custsodiverant, Gen. 5, 1—32. 11, 10—32.; ast demum quoque in idololatriam prolabebantur, Jos. 24, 3. Hunc Chaldaeum et posteritatem ejus, Deus decrevit custodem religionis usque in illud aevum, quo ad reliquas gentes propaganda esset. Hoc fine Deus promisit huic Semi generationis decimae postero protectionem, amplissimam progeniem, possessionem regionis Canaan, atque omnes gentes quondam per ipsius semen beandas fore, seu religionem veram recepturas esse, Gen. 12, 13. 18, 18. 22, 18. Has promissiones Deus nomini Abraham et Sarra copulavit, atque obligationem, religionem custodiendi, Gen. 18, 19., circumcisioni annexuit, ut haec ipsa nomina et signa essent perpetua documenta et promissionum et custodiae religionis. Has easdem promissiones Deus repetivit deinceps Isaaco et Jacobo Gen. 26, 4. 28, 14., qui, quod suarum erat partium, sedulo praestabant, et cultum veri Dei domesticis suis praecipiebant, et ad posteros suos propagabant, Gen. 28, 20—22. 35,

2—7. 9—13. 39, 9. 50, 17—20. Hae promissiones atque haec officia Abrahami et posterorum ejus per Isaacum et Jacobum, sunt eardo totius antiqui foederis; quare omnia, que deinceps consecuta sunt, ad illa referenda sunt, atque ipsum quoque novum foedus cum illis arctissimo nexu cohaeret.

§. 304. Patriarcharum religio.

Notitia itaque unius veri Dei, generi humano coaeva, ex revelatione descendit. Patriarchae illi noverunt Deum creatorem, gubernatorem, et judicem totius terrae, non ex principiis philosophicis, quae tum quidem prorsus ignota erant, sed quia Deus se ipsis talem revelavit. Idea vero Dei, primum arctioribus limitibus circumscripta, progressu temporis diversis eventibus ordinariis et extraordinariis ampliata fuit. Modus quidem de Deo loquendi, erat anthropopathicus, Gen. 6, 6—7. 8, 21. 11, 15—17. 18, 20—21.; sed verbis hujus generis, subest veritas. Cultus Dei erat liberrimus, prout sensus internus dictabat et ratio approbabat, atque fere orationibus, altaribus, sacrificiis, decimis et votis absolvebatur, Gen. 4, 3—4. 8, 20. 12, 7. 8. 13, 4. 18. 14, 20. 15, 8—20. etc. De celebratione Sabbathi hoc solum est vestigium, quod periodus septem dierum Gen. 7, 4. 10. 8, 10. 12., et ipsum quoque hebdomadis nomen, שָׁבוּעַ, Gen. 29, 27. occurrit; unde colligitur, diem septimum, juxta Gen. 2, 2., saltem singulari quopiam modo fuisse discretum. De disciplina morali plura occurrunt indicia, Gen. 4, 6—16. 6, 3—8. 11,

4—6. 22—27. 13, 8. 14, 14—24. 18, 19. Cogitandum vero non est, pientissimis illis patriarchis non plura de Deo et morum disciplina, cognita fuisse, quam quae in his historiae fragmentis attinguntur, in quibus tantum decerpta sunt illa, quae prae reliquis ad legislationem Mosaicam praeparabant.

§. 305. Moses.

Hebraei plerique in Aegypto jam deos Aegyptiorum colebant, quum Moses divinitus mitteretur, ut eos e servitute liberaret, Exod. 3, 13. Ut igitur verae religionis custodes, non solum ex Aegypto, ubi ulteriori temporis progressu, cultum Dei dimisissent, educerentur, sed etiam ut ad agnitionem veri Dei reducerentur, necessaria erant opera extraordinaria, quae ita simul et praedicerentur et patrarentur, ut Dei omniscii et omnipotentis argumenta essent manifesta, et non modo Pharaonem ad dimissionem Hebraeorum cogerent, et exercitum ejus, ne Hebraeos persequi posset, perderent, sed etiam Hebraeos convincerent, opera haec esse Dei gubernatoris universorum, et Mosen, per quem haec praedicta et patrata sunt, esse ejusdem Dei legatum, Exod. 6, 7. 7, 5. 9, 14—16. 29. 10, 2. 11, 9—10. 12, 9. 14, 4. 17—18. 31. 16, 12. 19, 4. 9. Deut. 4, 35, 39. His operibus simul ostendendum fuit, alia numina, quae suos cultores Aegyptios a plagis immissis liberare non poterant, esse inania, et viribus carere, Exod. 12, 12. Nisi autem Hebraei deinceps in Arabia, porro similibus omniscientiae et

omnipotentiae testimoniis confirmati, et divinis hujus generis auxiliis adjuti fuissent: nec in cultu veri Dei perseverassent, neque eas dispositiones et leges suscepissent, sine quibus inter gentes, quae idololatriam et multitudinem deorum sanae rationi deputabant, veram unius Dei invisibilis religionem non conservassent, ut vel ex eo liquet, quod sub providis licet his cautionibus constituti, nihilominus toties ad diversas superstitiones abrepti fuerunt.

Qui Mosis miracula praestigiis, vel imposturis, vel mythis deputant, aut conficta esse contendunt, assertum suum, nec cum egressu Hebraeorum ex Aegypto, neque cum subsequente certa historia conciliare, neque etiam originem hujus ideae Dei, quae in his scriptis exhibetur, explicare possunt, ut adeo ipse hic egressus, et subsequens historia, atque haec Dei idea testetur, illa miracula vere patrata fuisse, conf. Archaeol. Germ. P. III. §. 12. in Not. et §. 13.

§. 306. An Moses docuit Deum mere nationalem?

Mosen non docuisse, nisi Jehovam Deum tutelarem Hebraeorum, seu nationalem, tot loca reclamant, ut mirum sit, quospiam in hanc delapsos esse sententiam. Nam nomine Jehovae compellat illum, qui creavit coelum et terram, Gen. 1. Exod. 20, 8—12. 31, 17. Deut. 4, 23.; qui diluvium immisit, Gen. 6, 9.; qui ab Abrahamo et Melchizedeko dicitur celsissimus, dominus coeli et terrae, et judex universae terrae, Gen. 14, 18—20. 17, 1. 18, 16—25.;

a Josepho agnoscitur omnipotcius gubernator universorum, Gen. 39, 10. 45, 5. 8. 50, 20.; qui se Jehovam, semper eundem, esse dicit, Exod. 6, 3.; qui illa miracula in Aegypto et in Arabia et praedixit et patravit, quibus se omniscium et omnipotentem esse manifestavit, Deut. 4, 32—36. 10, 21. Exod. 6, 7. 7, 5. 10, 1—2. 14, 18. 31. 16, 12. 29, 46.; qui est auctor vitae omnium viventium, Num. 16, 22. 27, 16.; invisibilis (apparitiones enim factae erant in symbolis) Exod. 33, 18—23. Deut. 4, 12—20. 39.; cujus est coelum et terra et omne, quod in eis est, et qui etiam peregrinos amat, Deut. 10, 14—18.; praeter quem denique nullus est Deus, Deut. 4, 39. 6, 4. 32, 39. Moses Jehovam ubique proponit omnipotentem omnium hominum et populorum gubernatorem, qui nec donis, neque sacrificiis corrumpi potest, resipiscentibus vero se misericordem et clementem exhibet. Hunc verum Deum docet esse illum, qui ab Hebraeis colendus sit, non tantum, quia unicus est Deus, sed etiam, quia Patriarchis, eorumque posteris permagna beneficia promisit, et partim jam praestitit, eos ex Aegypto eduxit, legibus instruxit, et jamjam in Canaan introducturus est, atque futuro quoque aevo proteget; denique quia Deum hunc elegerunt regem. Universa lex Mosis spectat ad cultum Dei creatoris et gubernatoris omnium, conservandum usque in ea tempora, quibus ad alias gentes propagandu esset, quod ipsum Deus ab Abrahamo ejusque posteris postulavit, Gen. 17, 9—14. 18, 19.

§. 307. An Moses non sistit Deum nisi formidabilem.

Deum a Mose saepius sisti judicem justum, qui in sceleratos severe animadvertit, mirandum non est, non solum, quia populus levis, juveniliter exsultans, indocilis et inflexibilis, non alia ratione coërceri, et ad custodiam legis permoveri poterat; sed etiam, quia Deus simul erat rex Hebraeorum, cujus est, delinquentibus poenas indicere et irrogare, ut bonos cives a laesionibus malorum, communiat; alioquin omnes leges irritae fuissent, si mox transgressionis venia annexa fuisset. Ast Deum a Mose non sisti nisi judicem inexorabilem, prout plures contendunt, oppido falsum est; nam illae promissiones divinae, patriarchis et Hebraeis toties repetitae, et ipsa quoque liberatio ex Aegypto, legislatio, et deductio in regionem Canaan, beneficia sunt divina, quae Deum sistebant beneficentissimum, Deut. 7, 6—9. 8, 2—20. 9, 4—8. 10, 1—11. Hinc Hebraeis saepius inculcatur, ut per custodiam legis gratum erga Deum animum testentur, imo disertis quoque verbis amor Dei praecipitur, quod utique ponit, Deum esse beneficum et clementem, Deut. 6, 4—5. 11, 12. 15. 22. Moses Deum compellat, Deut. 8, 5. 32, 6., patrem populi, atque Exod. 34, 6—7. Num. 14. 18. Deut. 7, 9—10. 32. 6. Jehovam dicit misericordem, clementem, benignum et fidelem, qui amorem paternum, probis et piis cultoribus suis, in mille generationes conservat, praevaricationem et iniquitatem

condonat, neque tamen perpetuo ignoscit, sed castigat iniquitatem patrum in filiis ac nepotibus in tertiam et quartam generationem. Haec quidem castigatio usque in quartam generationem, nempe per calamitates publicas, quarum consectaria etiam posteri sentiunt, legibus quoque fundamentalibus Exod. 20, 5—6. inserta, multis offendiculo est, qui non advertunt vel advertere nolunt, eam patribus, qui illis temporibus de sorte posterorum suorum perquam solliciti erant, magnam fuisse poenam, quum prospicerent, dilectissimos filios, nepotes, pronepotes et abnepotes, fore miseros; aliunde autem intelligitur, haec mala posteris non fuisse poenas, sed monitiones, ut resipiscerent, et a peccatis caverent, uti etiam reapse contigit, prout magnum exemplum Hebraeorum, in Assyria et Babylonia exulum, docet, qui monente hac diuturniori castigatione resipuerunt, ut constantes demum cultores Dei essent, quod et Moses praedixit, Lev. 26, 40—25. Deut. 4, 28—31. 30, 1—10.

§. 308. Dispositiones ad conservandam religionem.

Ut Hebraei, qui in Aegypto magna ex parte idola coluerant, nunc per extraordinarias divinas operationes, vix ad cultum Dei reducti, in religione constantes essent, nec facile exemplo aliarum gentium, inter quas versaturi erant, ad idololatriam inducerentur: Deus se illis, ut §. 214. diximus, regem obtulit, et ab ipsis acceptatus fuit, atque hinc omnis Dei

cultus simul fuit obsequium erga regem. Haec theocratica reipublicae forma, in qua omnes leges regis, erant leges Dei, perpetuo verum Deum in mentem revocabat. Ita etiam rigida observatio sabbathi, festi pentecostis post septem hebdomades messis, anni septimi seu sabbathici, anni Jobelei post septem annos sabbathicos, erat symbolica confessio Dei creatoris et gubernatoris omnium. Pascha quoque et festum tabernaculorum in memoriam revocabat, eundem Deum creatorem fuisse liberatorem ex Aegypto, et ductorem per Arabiam; et quum festis pentecostis et tabernaculorum, grates rependerentur pro collectis fructibus, docebantur Hebraei, hos quoque eidem Deo creatori in acceptis referendos esse. — Ut autem assuescerent Deum credere invisibilem, omnes effigies Jehovae, interdictae fuerunt, ne ipsis quaepiam vis tribueretur, aut multiplicatione earum etiam plures Jehovae introducerentur. Sacrum duntaxat tabernaculum concessum, quod apotheosim non admittebat. Ne autem et in hoc sacro loco superstitio irreperet, omnes minutiores quoque ritus legibus definiti fuerunt, atque praeceptum fuit, ut omnia sacrificia in uno hujus sacri loci altari offerrentur, ubi mutua sacerdotum et Levitarum observatio accederet, ne quisquam superstitione viam ad idololatriam sterneret. — Parentibus quoque sedulo inculcatum fuit, ut omni occasione, praesertim vero celebrantes festa, et observantes ritualia praescripta, proles suas religionem et historiam gentis edocerent; et ne haec instructio fallente memoria, vel ignorantia de-

generaret, cautum fuit, ut liber legis omni septennio in sacro tabernaculo praelegeretur, ubi non modo parentes errores, quos fortasse fovebant, corrigere, sed etiam adolescentes audire possent, an doctrina, quam perceperunt, libris sacris consentiret. — Denique ipsa Dei nomina: Jehova, Deus Abrahami, Isaaci et Jacobi, atque possessio regionis Canaan, unicum sacrum tabernaculum, unicus summus sacerdos, unica familia sacerdotum, unica tribus Levitarum, imo et ipsae decimae, sacrificia, redemtio primogenitorum, primitiae, immunditiae, purificationes immundorum, et reliqua, quae praescripta fuerunt, perpetuo monebant Hebraeos, Deum esse unicum omnium gubernatorem, qui eos ex Aegypto in hanc regionem deduxit, atque haec omnia observanda praecepit. Conf. inprimis Deut. 26, 1—11. Exod. 10, 1—2. 12, 25—28. 13, 4—16. Canticum quoque Deut. 32., Hebraei memoriae mandare jussi erant, ut esset perpetuus monitor officii et futurae sortis suae, si officio suo deessent.

§. 309. An religio Mosaica ad morum disciplinam spectat?

Quum Moses praeparationem ad legislationem, librum Geneseos, in quo religio est moralis, praemiserit: exspectandum est, religionem quoque illam, quam ipse inculcat, ad moralem disciplinam spectare. Atque id in Lege ubique deprehenditur; omnia enim ad Deum creatorem et gubernatorem universorum referuntur, cui omnes homines gratum animum et

obedientiam debent. Cum autem Hebraei a Deo singularia recepissent beneficia, et alia, porro promissa, jure exspectarent: eo pluribus quoque et gravioribus rationum momentis Deo devincti erant, Exod. 20, 2. Lev. 11, 45. 25, 38. Deut. 4, 32—40. 5, 24—28. 16, 12—13. 20—25. 7, 6—11. 8, 1—6. 10—18. 9, 4—5. 10, 12. 11, 1. 26, 1—10. 32, 6. Quare Deum, non modo creatorem et rectorem universorum, qui omnes homines innumeris beneficiis ornat, sed etiam peculiariter liberatorem et benefactorem suum, qui ipsos tot tantisque beneficiis mactavit, et futuris quoque temporibus fovere promisit, ex toto corde, ex tota anima et ex omnibus viribus amare, et ex hoc amore atque ex grato erga Deum animo, mandata observare jubentur, quia nonnisi per hanc custodiam legum, Dei benevolentiam promereri, atque ulteriorum beneficiorum divinorum capaces se praestare possent, Deut. 6, 4—5. 11, 1. 13—14. 13, 4—5. Non modo per abstinentiam a cibis immundis, Lev. 11, 45. 20, 26. Deut. 14, 1—2. 21., sed etiam morum probitate sancti esse monentur, sicut Deus sanctus est, Lev. 19, 2. 20, 7—8. Praecipitur, ut, sicut ipsi se, ita etiam proximum, רֵעַ, ament, Lev. 19, 18., non modo Hebraeum, sed etiam peregrinum, Lev. 19, 33—34. Exod. 22, 20—21. 23, 9. 12. Num. 15, 14. Deut. 10, 18—19. 24, 17. 27, 19. Interdicitur inimicitia et vindicta, Exod. 23, 4—5. Lev. 19, 16—18. Deut. 23, 7—8. conf. Job. 31, 29—31. Cavetur, ne in servos quidem immites aut inhumani sint, Exod. 20, 10—11.

21, 2—11. 20—26. Lev. 25, 39—53. Deut. 5, 14—15. 12, 17. 15, 12—15. 16, 11—14. 23, 16—17. 24, 1—4. 25, 4. conf. Job. 31, 14—15., et beneficentia in pauperes, viduas et pupillos inculcatur, Exod. 22, 24—26. Lev. 19, 9—13. 23, 22. 25, 5—6. Deut. 12, 5—7. 14, 22—24. 15, 7—15. 16, 10—12. 24, 10—22. 26, 11—15. 27, 19. His incitamentum additur ex eo, quod et ipsi in Aegypto peregrini et servi fuerunt, atque adeo pro notissimo ponitur, alteri esse praestandum, quod nobis ab aliis praestari optamus; et alteri non esse faciendum, quod nobis fieri nolumus. Imo et crudelitas in pecudes prohibetur, Exod. 20, 10—11. 23, 11. 18. 34, 26. Lev. 22, 28. 25, 7. Deut. 14, 21. 22, 6—7. 10. 25, 4. Monentur, ne surdo maledicant, aut coeco obstaculum ponant, Lev. 19, 14. Deut. 27, 18.; ne mentiantur, Exod. 23, 1. 7.; ne tanquam delatores regionem obambulent, quia, ne alienorum peccatorum rei fiant, sufficit, delinquentes monuisse, Lev. 19, 18—19. Vetatur, ne magistratibus, quos forte sibi non favere opinantur, maledicant, Exod. 22, 27—28. Jubentur, omnem fraudem, tanquam abominationem coram Deo, fugere, Deut. 25, 13—16., res inventas restituere, et dominum earum sedulo indagare, Deut. 22, 1—3., a fornicatione et paederastia, atque ab incestu et bestialitate, imo etiam a concupiscentia impudica abhorrere; quia haec enormia et abominabilia sunt coram Deo crimina Lev. 18, 1—30. Deut. 23, 18—19. 22, 5. Exod. 20, 17. — Leges quoque civiles eo incitamento observandae erant, quod leges erant

Dei creatoris, gubernatoris et benefactoris sanctissimi, Lev. 11, 41—45. 18, 3—5. 11. 30. 19, 10. 12 14. 18. 25. 28. 30—32. 34. 37. 22, 3. 8. 30—33. 23, 22. 43. 25, 17. 15. etc. Moses custodiam legum ubique memoratis modo momentis urget, et perpetuo inculcat, alia omnia, sine hac religiosa observatione legum, nullius esse momenti, inprimis Deut. 4, 1—40. 5, 1—6. 25. 8, 1—19. 10, 12, 11. 1. 29, 1. 30, 20., quae loca lege et relege. — Sacrificia quidem permulta mandantur; ast non propter se, sed quia exercitium erant grati in Deum animi, vel poenam peccatori debitam, quasi in effigie, repraesentabant, et graviter monebant, peccata esse cavenda. Hinc sacrificia aliique ritus in seipsis, nunquam permagni penduntur, imo diserte monetur, Deum non respicere munera, et vota non esse necessaria, Deut. 10, 17. 23, 22—23.; atque redemtio quoque votorum conceditur, et patrifamilias potestas confertur, irritandi vota uxorum et filiarum suarum, Lev. 27, 1—33. Num. 30, 2—14.; nequidem formula aliqua precum praescribitur, nisi benedictio Num. 6, 24—26., et gratiarum actio Deut. 26, 1—10. 13—15. — Promissiones bonorum temporalium, et minae malorum, illo aevo, quo cognitio vitae futurae erat perobscura, necessariae erant, et morum probitatem non amplius impediebant, quam hujusmodi promissiones et minae nostram moralem prolium educationem impediunt, ne dicam, haec incitamenta ad rempublicam quidem civilem pertinuisse, et nihilominus ostendisse, Deum probare morum integritatem, et reprobare

Hermeneuticam generalem V. et N. F. §. 15—16. p. 43—48.

§. 311. Religio a Mose usque post exilium Babylonicum.

Haec Mosis institutio per omnes sequentes aetates efficaciam suam exseruit. Deus aeterno decreto pro illis temporibus, quibus religio periclitabatur, mala et calamitates disposuerat, quae gentem monebant, ut judices seu rectores reipublicae acceptaret vel eligeret, qui patriam et religionem restituebant; vel legatos prophetas mittebat, qui reges et proceres graviter monebant, et ausibus nefariis, quibus idololatriam introducere nitebantur, grandia impedimenta objiciebant, ne perficere possent, quae moliebantur, inprimis quum divina providentia, pios regum impiorum successores disposuisset, qui prophetas audiebant, quae sub antecessoribus male acta erant, rescindebant, idololatriam tollebant, et cultum Dei rursus restituebant. Quum vero monitiones demum vix quidquam proficerent, et omnia perpetuo in pejus ruerent: respublica Israelitica anno 253 post schism. (722 ante Chr.) eversa est, et cives ab Assyriis in Gozan, Calachenem, Assyriam et urbes Mediae deportati sunt; regnum vero Juda 387 post schim. (588 ante Chr.) per Chaldaeos eversum est, et cives ad ripas fluvii Cabor et in Babyloniam abducti sunt. Haec contigerunt, prout jam Moses, et dein prophetae praedixerant. — Discrimen, quod inter conditionem Hebraeorum sub judicibus, et dein sub regibus, intercessit, in eo ver-

satur, quod aevo judicum, per 450 annos, non erat qui idololatriam juberet, aut auctoritate sua promoveret, sed gens sponte in hoc vitium ruebat; quare haec lues nunquam tam late grassabatur, ut ipsum sacrum tabernaculum hac foeditate contaminaretur. Reges vero impii idololatriam jubebant, aut auctoritate sua promovebant; quare et in templum usque penetravit. Pessimi erant in regno Juda, Achaz et Manasses, qui filios suos Molocho immolaverunt, et Achaz denique ipsum quoque templum clausit. In regno Israel Achab cum Zidonia uxore Izabel, reliquos omnes superavit. Ultimis annis in utroque regno, praesertim vero in regno Juda, omnis generis superstitio, et morum corruptio invaluit. Nullum itaque aliud restabat medium, quam extrema severitas, qua gens universa e patria in longinquas regiones dispersa, humiliata et afflicta disceret, se sine Deo nihil posse, nec deos ullam opem ferre. — Quum demum, qui a Mose et prophetis praedictus fuit reditus, per Cyrum inopinate contingeret, atque templum et urbs Jerusalem restauraretur: gens, per tot insignia et latissime patentia vaticinia opere completa, convicta fuit, Jehovam omnipotentem et omniscium esse gubernatorem universorum, et inanes esse omnes alios deos; quare abhinc Deo adeo constanter adhaesit, ut demum nec Antiochi Epiphanis mandatis, neque ejusdem suppliciis cederet, sed omnis generis tormenta subiret, arma pro religione arriperet, libertatem vindicaret, et alias quoque gentes ad suam religionem pertraheret. Judaei reliqui, in oriente et occidente latissime di-

spersi, ubique locorum proselytos acquirebant, et reliquis ethnicis innotuit, esse gentem, quae unicum Deum invisibilem creatorem et gubernatorem universorum coleret. — Judaei id temporis sperabant, jam appropinquare illud aevum, quo vera religio ad omnes gentes propaganda esset, sicut patriarchis promissum, et a prophetis praedictum fuerat; res quidem eorum, discordia principum, rursus magis magisque collabebantur, et ruinam minabantur, nihilominus illud ipsum, quod promissum fuerat, per Jesum et Apostolos praestitum fuit, et religio sequentibus aetatibus usque ad nos, porro propagata est, ut nunc in magna amplitudine completum conspiciamus, quod ante 4000 annos patriarchis promissum fuerat

§. 312. Hebraeorum post exilium perseverantia in religione.

Hebraeorum post exilium in religione perseverantia, cujus meminimus, inprimis complemento vaticiniorum de eversione regnorum Israel, Juda, Assyriorum et Chaldaeorum, atque de reditu Hebraeorum ex captivitate, nitebatur, uti ex Zach. 1, 2—6. Ezr. 9, 7—15. Neh. 9, 32—37. 13, 17—18. liquet. Nam illa Hebraeorum, per diuturnum exsilium castigatio, quam dii alii, quos coluerant, avertere non poterant; et reditus, qui sola providentia illius Dei, qui haec omnia annunciaverat, sine ulla gentis cooperatione demum contigit, animos, tot casibus afflictos, excitabat, ut haec et omnia reliqua, quae, prout praedicta fuerant, acciderant, et antiquiora quoque singularia

Dei beneficia, tranquillo animo perpenderent, quod, ut saepius fieret, institutae sunt synagogae, in quibus omni sabbatho Lex Mosis, et non multo post etiam alii sacri quipiam libri, inprimis prophetae praelegebantur, preces fundebantur, hymni sacri decantabantur, et populus exhortationibus quoque ad religionem et morum probitatem excitabatur. His accesserunt scholae, in quibus juventus accuratius de religione edocebatur, quam a parentibus instrui potuit. — Similitudo, quae Mosaicam religionem inter et Zoroastricam Medorum et Persarum, intercedebat, fere ad id unicum redibat, quod utraque ab idolis abhorrebat. Nam I. illud, quod Zoroaster docuit, omnium entium primum principium, tempus nempe aeternum, Hazaruam, nec creator, neque gubernator mundi erat, sed ens supremum, (si tamen ens) quod genuit Ormuzdem, et Ahrimanium. Ormuzde vero mundum creante, Ahrimanius invidus defecit, et mundo creaturas malas immiscuit. A Mehestanis praeterea non Ormuzdes solus, sed sex quoque Amschaspandi, et innumerabiles spiritus ubique dispersi, atque etiam sol, luna, astra, aliaeque creaturae terrestres quam plurimae sine discrimine colebantur. II. Si exemplum Persarum Medorumque, qui Ormuzdem creatorem et rectorem universorum colebant, Hebraeos in cultu Jehovae confirmasset, inducere etiam potuisset, ut astra et spiritus illos, a Persis Medisque cultos, adorarent, aut equos et currum solis, quos olim majores regis Josiae, exemplo Mehestanorum, Jerosolymis introduxerant, adoptarent, aut cultum illum Me-

hestanicum, quem Ezechiel in templo Jerosolymis vidit, imitarentur. III. Neque etiam Judaei, si solo gentis dominantis exemplo ad perseverantiam in sua religione permoti fuissent, post eversam monarchiam Persarum, sub dominantibus idololatris Graecis, in cultu unius veri Dei perseverassent, ex quo tamen aevo historia nobis illustrissima constantiae documenta sub Antiocho Epiphane exhibet. — Judaeos his temporibus, Deum ex principiis philosophicis cognovisse, atque hinc eorum in religione avita perseverantiam descendere, repugnat I. argumento librorum, qui ex his temporibus supersunt; nam ex Haggaeo, Zacharia, Ezra, Nehemia et Malachia, imo et ex libro Ecclesiastici et Sapientiae apparet, religionem historiae antiquiori, et praesertim antiquis miraculis et complemento vaticiniorum superstructam fuisse. Imo II. ex philosophica Dei cognitione haec persuasionis firmitas nequaquam orta fuisset, siquidem antiquiori aevo nequaquam deprehenditur, etsi in Psalmis et scriptis antiquorum prophetarum, plura adfuerunt argumenta, quae ex rerum natura ad confirmandam doctrinam de vero Deo, et ad ostendendam deorum inanitatem, depromta sunt. Ast III. ad convellendum hoc commentum sufficit vel illud unicum, aetate nempe Antiochi Epiphanis Judaeos cultissimos, qui philosophiam Graecorum didicerant, conatos fuisse, idololatriam postliminio reducere. Sed de ipsa quoque philosophica Dei cognitione aliqua dicenda veniunt.

§. 313. Dei cognitio philosophica ante Christum.

Nemo philosophorum de Deo, cui auctori hoc universum debeatur, cogitavit, usque ad Anaxagoram Hermotimi discipulum, qui anno 456 ante Chr., Athenas venit, et primus docuit, mundum ab aliqua mente, ex materia aeterna exstructum fuisse. Hanc sententiam Socrates, Plato, aliique amplexi sunt, et amplius exornarunt; Aristoteles quidem mundum esse aeternum, ens tamen supremum fuisse primum motus auctorem, statuit. Nec deerant, qui id omne impugnabant, et, ut de atheis taceam, vel atomorum concursum, omnium rerum caussam jactabant, — Epicurei; vel de omnibus dubitabant, et omnia convellebant, — sceptici. Qui mundi architectum (creatorem nemo unus agnovit) propugnabant, addebant animam mundi, quae, ab illo ente supremo genita, universum animaret et regeret; quae autem sunt minutiora, et inprimis quae ad hominis sortem spectant, ab omnibus gubernationi deorum assignabantur, quare et ipsi non architectum mundi, sed deos colebant, et alios quoque ad hunc cultum hortabantur, Rom. 1, 19—24, Hanc mancam Dei cognitionem Paulus benignius interpretatur. — Quaeri autem potest, an non Anaxagoras, vel Hermotimus per Judaeos, qui a Phoenicibus in servitutem venditi sunt Graecis, Joel 4, 15., aut per ipsos Phoenices mercatores in Joniam et Graeciam venientes, de Deo Judaeorum audiverint quaepiam, quae deinceps sua

fecerint; aut an non a doctrina Persarum de tempore aeterno Hazaruam, et de Ormuzde, ansam arripuerint, de architecto universorum cogitandi, — Quidquid sit, Hebraei I. in religione sua constantes perseverabant, antequam philosophiam Graecorum noscerent, et multi aetate Antiochi Epiphanis deficiebant, quum hanc scientiam combibissent. II. Doctrina quoque philosophorum de mundi architecto, subtilioribus rationibus innitebatur, quas plebs Hebraeorum dijudicare, et ad confirmandum in religione animum adhibere non poterat; nam tanta de diis, ut Cicero de Nat. Deor. L. I. 6. scribit, erat doctissimorum hominum dissensio, quae eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrabantur, addubitare cogeret. Legendi omnino sunt Ciceronis libri de N. D.

§. 314. De conditione hominis post mortem.

Antiquos Hebraeos, et ipsos quoque patriarchas obscuram quampiam vitae futurae notitiam habuisse, apparet I. ex distinctione orci, שְׁאוֹל, בּוֹר, a sepulcro, קֶבֶר, Gen. 25, 8. 37, 38. 35. 49, 33. 50, 2—10, Num. 20, 24—26. Deut. 34, 7. 31, 16. 1 Reg. 2, 20. 11, 43. 2 Paral. 13, 23. Jer. 20, 24—26. II. ex necromantia, qua animi defunctorum, אוֹבוֹת, אוֹב, יִדְּעֹנִי, excitari posse credebantur, Lev. 19, 31. 20, 6—7. 26—27. Deut. 18, 11. 1 Sam. 28, 3—10. 1 Reg. 21, 7. 23, 24. 2 Reg. 23, 24. 1 Paral. 10, 13. 2 Paral. 23, 7. Jes. 19, 3. 29, 4. 57, 9. conf. Zachar. 13, 2—6. Quod enim quipiam opponunt, superstitiosos sibi minime constare, eo certe

non valet, ut superstitiosus animos defunctos, quos non esse credit, suscitari, et de arcanis et futuris interrogari posse credat. Sententia itaque antiquorum Hebraeorum erat, animos mortuorum excipi in orco seu limbo, qui sistitur tanquam ingens locus subterraneus, Gen. 37, 35. conf. Num. 16, 30—33. Deut. 32, 22., in quem omnes homines, et probi quidem, aetate provecti, et vitae saturi, tranquille descendunt; improbi autem ante vitae terminum eo praecipites aguntur. Hoc praegrande mortuorum hospitium saepe describitur tenebricosum, triste et deses Job 10, 21. Ps. 6, 6. 88, 11—12. 115, 17. Jes. 38, 18. Eccl. 14, 16. 17, 27—30.; ast Jes. 14, 19, seqq. est activum, et Job 26, 5. 28, 4. manium est scientia, quae mortalibus deest, quam ponit quoque fides illa, quae necromantis habebatur; porro manes ibi gaudent quiete, orientalibus adeo exoptata, Job 3, 13.; vivi sperant, se ibi dilectis suis majoribus et filiis occursuros, Gen. 37, 35. conf. Gen. 25, 10. 35, 28. 49, 29. Num. 20, 24—26. 1 Reg. 2, 10—11. 43. etc.; servi denique ibi sunt manumissi, et a laboribus quiescunt, Job 3, 13—19. Antiquos Hebraeos cogitasse aliquod in hoc orco discrimen inter probos et improbos, nullo testimonio idoneo comprobari potest, etsi ex eorum ideis de divina justitia et benignitate, aliquid hujuscemodi colligi possit, Matth. 22, 32. Ecclesiastes c. 3, 18. seqq. de immortalitate animi humani sceptice loquitur, et c. 12, 7. dicit, spiritum reverti ad Deum; ast remunerationis aut poenae non meminit. Hebraeis itaque an-

tiquis non alia erant incitamenta sectandi probitatem, et fugiendi improbitatem, nisi quae desumebantur a divinis beneficiis et praemiis ac poenis hujus vitae, prout Jes. 26, 9—10. diserte memoratur, atque eo tendunt imprecationes, quae hinc inde leguntur. — Mehestani, a Zoroastre edocti, credebant immortalitatem animi, remunerationem et poenam post mortem, et resurrectionem mortuorum, in qua omnes improbi per ignem purgandi, et demum probis sociandi essent, Zend-Avesta I. Th. S. 107—108. II. Th. S. 211. 227. 229. 124—125. 173. 245—246. et. a. l. conf. Ezech. 37, 1—14. — Daniel c. 12, 2—3. 13. fortasse mortuorum resurrectionem confirmat, et Haggaeus c. 2, 23. saltem conditionem aliquam gloriosam post mortem memorat, conf. Zach. 3, 7. Haec prophetarum postremorum sententia, quae cum Dei justitia et clementia, alias in Bibliis persaepe proposita, optime conspirabat, demum a Judaeis adoptata est, ut a solis Sadducaeis negaretur, contra quos 2 Macc. 7, 9. 11. 14. 23. 29. 36. 12, 40—45. et Sap. 3, 1—11. 4, 7—16. propugnatur. Ita Judaei praeparati erant, ad amplius lumen suscipiendum, quod Jesus praebuit, 2 Tim. 1, 10.

§. 315. Propagatio Judaismi.

Judaei ultimis quatuor ante eversionem Jerosolymorum seculis, latissime dispergebantur, et ubique locorum nanciscebantur proselytos. Id non parum promovit persecutio Antiochi Epiphanis, qua Deus ille, qui Judaeis tantas victorias conferebat, atten-

tionem gentilium excitabat; quare demum integrae gentes, ut Idumaei, Ituraei et Moabitae, per circumcisionem ad Judaismum transierunt. In Jaman seu Jemen, regione Arabiae felicis, centum et aliquot annis ante Christum, rex erat Judaeus, et religionem Judaicam tuebatur et propagabat. Judaei in Asia minori, Graecia, et demum Romae plures ad religionem suam alliciebant. Romae praesertim multitudine proselytorum, non raro in comitiis praevalebant, et, quia inquieti erant, demum a Tiberio Italia, atque a Claudio Roma discedere jussi sunt, quin tamen jussa effectui mandarentur, Tacitus Annal. II. 85. Suetonius in Tiberio §. 36. et in Claudio §. 25. Dio Cassius L. 60. p. 669. Praerogativae, quae ipsis sat amplae a Romanis concessae erant, removebant impedimenta, quae ethnicos a transitu ad Judaeos, retinere potuissent. Hinc proselyti et inprimis proselytae, a doloribus circumcisionis exemtae, perpetuo augebantur, et in N. F. saepe commemorantur Act. Ap. 2, 11. 6, 5. 13, 43. 16. 14. 17. 4. 17, 18, 7. 13. 19, 29. 13, 50. 16, 13—15. 17, 4. Joseph. de B. J. II. 20, 2. Archocol. Jud. XVIII. 3, 5. Circa tempora Christi Izates, rex Adiabenis, per foeminas edoctus, circumcisus est, et religionem Judaicam in regno suo propagabat, Joseph. Arch. XX. 2, 1—5. Hac ratione providentia sternebat viam, qua religio Christiana in totum orbem deferri posset; ubique enim erant Judaei et synagogae, in quibus Apostoli Jesum praedicabant, et ethnicis quoque, praesertim per proselytos, annunciabant, Act. Ap.

2, 5—11. 11, 19. 13, 4—6. 13—52. 14, 1—28. 16, 1—40. 17, 1—17. etc.

§. 316. Rerum Judaicarum conditio.

Judaei, ubique locorum concordes, peculiarem quampiam societatem constituebant, et, etsi magnis terrarum tractibus dissiti, inter se tamen juncti erant per templum Jerosolymitanum, quo omnes quotannis undique semisiclum mittebant, et, qui poterant, etiam ad festa proficiscebantur, qui vero non poterant, dona, templo aut sacrificiis dicata, aliis transferenda tradebant. Judaeis Aegyptiis, Leontopoli in nomo Heliopolitano, ab anno 149. ante Chr. usque ad 73 post Chr., templum quidem erat peculiare, nihilominus nexus cum Jerosolymitanis constabat. Concordia haec, minime turbabatur per tres sectas scholasticas, usu philosophiae in interpretatione Bibliorum, ortas; nam, ut ipse Josephus Archaeol. XV. 10, 4. observat, Pharisaei Stoicis, Sadducaei Epicureis, et Essaei vel Esseni Pythagoraeis simillimi erant. — Pharisaei familiarem inter se amicitiam colebant, et, quia illis plebs et nobiles foeminae adhaerebant, potentissimi, hincque audaces, in tumultus proni, et ipsis regibus summisque sacerdotibus formidabiles erant, Joseph. Archaeol. XIII. 10, 5—6. XVII. 2, 4. XVIII. 1, 3. Scissiones quaepiam inter ipsos, uti asseclae Schammaei, Hillelis, et demum Judae Galilaei, concordiam non turbabant. — Sadducaei non erant nisi divites et magnates, qui, si muneribus publicis fungebantur, sententiis Phari-

saeorum se accomodare coacti erant, ut a plebe tolerarentur. Joseph. Arch. XIII. 10, 6. XVIII. 1, 3. 4. — Esseni, arctissimo nexu conjuncti, quasi ordinem quempiam monachorum constituebant, et non modo in Aegypto, sed in aliis quoque regionibus, et fere 4000 in ipsa etiam Palaestina, praesertim ad occidentalia maris mortui litora degebant, Joseph. Arch. XVIII. 1, 5. Plinius H. N. L. V. c. 17.

§. 317. Aetas harum sectarum.

Ex narratione Josephi Archaeol. XIII. 10, 5 —6., Johannem Hyrcanum, per suam a Pharisaeis ad Sadducaeos defectionem, familiae suae multa incommoda creasse, liquet hunc principem jam olim juvenem, i, e., circa annum 150 ante Chr., fuisse Pharisaeum, et has duas sectas jam illa aetate fuisse celebres. Josephus Arch. XIII. 5, 9. quoque diserte dicit, jam sub principe Jonathane, i. e. ann. 159—144 ante Chr., omnes tres sectas inclaruisse, et addit, eas esse εκ τȣ πανυ αρχαιȣ. In libris quidem Maccabaeorum non memorantur; ast ex allegato mox Josephi loco liquet, eas illa aetate certo adfuisse. Sunt tamen, qui arbitrantur, Pharisaeos sub ασιδαιοις, חֲסִידִים, i. e., piis, 1 Macc. 2, 42. 7, 13. 2 Macc. 14, 6., latere, eosque ideo nomine piorum venisse, quod amplius, quam lege praescriptum erat, praestare voluerunt, quum e contrario alii, qui literae legis inhaerebant, צַדִּיקִים, justi, compellati fuerint, et hos esse Sadducaeos. Similis quidem origo harum sectarum, negari vix potest; verum haec antiquior est Maccabaeis. Accedit,

ἀσιδαιους, 1 Macc. 2, 42., esse πάντας ἑκουσιαζομένους τῷ νόμῳ, כֹּל מִתְנַדֵּב לַתּוֹרָה, qui sponte pro religione militabant; et 2 Macc. 14, 6. omnes milites Judae, dici ἀσιδαιους, conf. 1 Macc. 7, 13. Josephus quoque Arch. XII. 10, 3. ἀσιδαιους non compellat Pharisaeos, sed ἀγαθους καὶ ὁσιους τε εθνους. — Quod in Pirke Aboth de Zaddok et Baithos, discipulis Antigoni Sochaei, auctoribus Sadducaeorum, refertur, eo minus probari potest, quod Josepho Flavio ignotum est; id modo verum subesse videtur, aetate Antigoni Sochaei discipuli Simeonis justi, vel paulo post, i. e., circa initium vel medium seculi III. ante Chr., has sectas natas fuisse. Esseni certe orti sunt in Aegypto, quam suo vitae instituto produnt, et ingens eorum in hac regione multitudo et Philonis quoque testimonium de vit. contempl., comprobat, qui Essenos seu Essaeos אָסְיָא, et Therapeutas, θεραπευτας, quidem distinguit, sed distinctio in minutiis quibusdam versatur. Utrumque nomen significat medicos, quia medicinam non solum corporis, sed etiam animi profitebantur.

§. 318. Doctrina theoretica Pharisaeorum.

Pharisaei se, ob accuratam legis et religionis cognitionem, Deo acceptissimos esse gloriabantur, Joseph. Archaeol. XVII. 2. 4. de B. J. II. 8, 14. Luc. 11, 52. 18, 11. Sententias autem eorum duntaxat eas, quae in N. F. attinguntur, exponemus: I. docebant cum Stoicis fatum, seu immutabilem rerum ordinem a Deo decretum, seu si ita placet, divinam providentiam, a qua autem actiones humanae

tantum eatenus dependeant, ut divina providentia iisdem cooperetur, et nequaquam penitus arbitrio hominis relictae sint; nam actionum quoque humanarum ordinem quempiam Deus ab aeterno decrevit, Joseph. Arch. XIII. 5, 9. XVIII. 1, 3. de B. J. II. 8. 14. Act. Ap. 5, 38—39. — Docebant II., animos hominum esse immortales, et in receptaculo quopiam subterraneo (שְׁאוֹל) asservari; animos improborum quidem poenis aeternis excruciari, et in hac terra homines epilepsia, insania, furore et melancholia vexare, proborum vero animos praemiis frui, et demum in alia corpora humana transire, Joseph. Arch. XVIII. 1, 3. de B. J. II. 8, 14. III. 8. 5. Matth. 14, 2. 16, 14. Joh. 9, 2. 34. Resurrectionem corporum, Josephus non memorat, ast ab ipsis creditam fuisse, ex N. F. liquet, Matth. 22, 24—34. Marc. 2, 18—23. Luc. 20, 27—36. Joh. 11, 24. 2 Macc. 7, 9—11. 14. 23. 29. 36. 12, 40—45. — Docebant III. existere angelos, seu eminentiores spiritus bonos et malos; summus bonorum credebatur increatus, et, in libris saltem recentioribus dicitur Mittatron; malorum vero princeps dicebatur diabolus, Samael, Aschmedai seu tentator, mendax et homicida ab initio, serpens antiquus, et princeps hujus seculi, qui homines apud Deum accuset, et mortem eorum postulet, Matth. 4, 3. Luc. 4, 2. Joh. 8, 44. 14, 30. Apocal. 12, 9. 20, 2. Hebr. 2, 14. Omnes hos spiritus credebant esse ministros Dei in hoc orbe terrarum, atque aliquem eorum cuilibet regno et homini esse

praefectum, qui interdum etiam appareat, Matth. 4, 18. 10, 6. Luc. 4, 10. Hebr. 2, 5. Act. Ap. 12, 15. 23, 8—9. Denique IV. contendebant, Deum jure stricto teneri Judaeis benefacere, et eos omnes regni Messiae participes reddere, justificare, et aeternum beatos reddere, nec ullum posse damnare. Caussam justificationis vero ex meritis Abrahami, ex cognitione Dei, ex circumcisione, et ex oblatis sacrificiis repetebant, Jos. Fl. Arch. XVII. 2, 4. de B. J. II. 8, 4. Justinus Dialog. cum Tryphone. Pirke Aboth. Rom. 1—11. Hebr. 10, 1—18.

§. 319. Pharisaeorum disciplina morum.

Pharisaei morum quidem probitati studebant juxta sectae suae disciplinam, quae autem magna ex parte perversa et laxa erat; nam I. plura, quae a Mose, ad majus malum vitandum, civiliter permissa fuerant, etiam moraliter recta esse statuebant, ut repudium uxoris ex quacunque caussa, et jus talionis, Matth. 5, 31. seqq. 19, 3. seqq. — II. Leges quaspiam Mosaicas ad literam premebant, et ad suam philosophiam contorquebant; ita legem de amore proximi, de solo amore amici exponebant, et odium inimici licitum esse docebant, Mtth. 5, 43. conf. Luc. 10, 33.; jusjurandum, in quo nominatum non esset nomen Dei, non obligare pronunciabant, aut saltem minutiis deputabant, Matth. 5, 23.; prohibebant sabbatho evellere paucas spicas, sanare aegrotum, etc. Matth. 12, 1. seqq. Luc. 6, 6. seqq. 14, 1. seqq. III. Leges naturales, quas Moses nulla

poena sanxit, mandatis parvis seu minutiis accensebant, quibus leges ceremoniales, tanquam mandata magna, longe praeferebant, Matth. 5, 19. 22, 34. 15, 4.; atque alia, quae nequaquam erant mandata, commendabant; hinc iram absque caussa, et impudica desideria parvi faciebant, Matth. 5, 21—22. 27—30.; proselytos facere studebant, parum curantes, ut mores eorundem emendarent, Matth. 23, 15.; felicitatem in hac vita, et divitias maximi pendentes, opes per fas et nefas corradebant, Matth. 5, 1—12. 23, 4. Jacob. 2, 1—8. Luc. 16, 14. Joseph. Arch. XIII. 3, 4—5.; vanae gloriae cupidi, preces in omnium oculis, non sine sensu sanctitatis suae, peragebant, Matth. 6, 2. 5. 18, 11. Luc. 18, 11., et sepulcra prophetarum ornare amabant, Matth. 23, 29.

§. 320. De traditionibus Pharisaeorum.

Quam plurimas observabant traditiones seu decreta majorum, quae ex parte ab ipso Mose repetebant, et legibus divinis non modo aequiparabant, sed etiam praeferebant, Matth. 15, 2. 3. 6, Marc. 7, 3—13. Thalmud Rosch haschana p. 19, 1. Zebachim p. 101, 1. Joseph. Arch. XIII. 10, 6. Haec decreta demum collecta et aucta sunt in Thalmude, ex quo aliqua, in N. F. obvia, exponemus. Lotionem manuum ante mensam, quam mos, cibos digitis ex patina in os inferendi, postulabat, in officium religionis vertebant, quia si quis inscius immundum quidpiam tetigisset, illotus cibos quoque

contaminaret. Omissionem hujus lotionis, statuebant esse crimen fornicationi aequale, et exterminatione dignum, Thalmud. Babyl. Aboda Zara p. 11, 1. Sota p. 4, 2. Berachoth p. 46, 2. Thaanith p. 20, 2. conf. Matth. 15, 1. Si quis domum non fuerat egressus, praecipiebant, ut manus sine distensione digitorum, aqua perfundantur, et demum eleventur, quo aqua ad cubitos defluat; dein, rursus affusa aqua, demittantur, ut aqua ad digitos defluat. Hoc innuitur Marc. 7, 3. εαν μη πυγμη νιψωνται, et a Rabbinis dicitur נטל. Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. col. 1335. Qui vero domo egressi erant, se balneo abluebant, aut saltem manus distensis digitis in aquam immergebant. Id Marc. 7, 4. dicitur εαν μη βαπτιζωνται, et a Rabbinis nuncupatur טבל. Haec mundatio vasis quoque ante Sabbathum contingebat, Marc. 7, 4. Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. col. 849. Ad purificationes hujusmodi spectarunt illae hydriae, quae Joh. 2, 6. memorantur. Ab his distinguenda est symbolica lotio manuum Deut. 21, 6. Ps. 26, 6. Matth. 27, 24. — Ita etiam potum percolabant, ne inscii animalculum immundum deglutirent, Matth. 23, 24. De immunditie adeo anxii erant, ut non tantum ethnicis, sed etiam illis Judaeis, qui negotium invisum tractabant, uti portitoribus et publicanis, nequaquam convescerentur, et more philosophorum, omnes, qui non essent Pharisaei, spernerent, et peccatoribus accenserent, quibus, ne contaminarentur, non communicabant, Thalmud Chagiga 2, 7. Luc. 7, 39.

Matth. 9, 11. — Per hebdomadem bis jejunabant, nempe die jovis, quo Mosen ascendisse montem Sinai arbitrabantur, et die lunae, quo eum descendisse credebant, Thaanith II. 9. p. Schabb. I. 24. conf. Luc. 18, 11. Fimbrias superindumenti, et phylacteria gestabant majora, Matth. 23, 5. Fimbrias illas supra §. 122. descripsimus; phylacteria vero, quae ex Exod. 13, 16. Deut. 6, 8. 11, 18. exsculpserunt, erant membranae, quibus quatuor loca, Exod. 13, 1—10. 11—16. Deut. 5, 4—9. 11, 13—21. inscripta erant, dein in formam literarum vocis שַׁדַי, convoluta, capsulis coriaceis imponebantur, et loris exteriori parti manus sinistrae supra carpum, אוֹת עַל יָד, et fronti inter oculos, טֹטָפוֹת בֵּין עֵינַיִם, alligabantur.

Pharisaei itaque erant corruptum genus hominum; ast id non de omnibus et singulis valet; occurrunt inter illos viri morum probitate conspicui, Matth. 27, 21. Marc. 15, 43. Luc. 2, 25. 23, 51. Joh. 19, 38. Act. Ap. 5, 34. Hoc ipsum colligitur etiam ex utroque Thalmude; nam Thalmud Jerosolymitanum refert Berachoth p. 13, 2. Sota p. 20, 3., et Babylonicum Sota p. 22, 2., septem Pharisaeorum genera valde dissimilia, quorum duo duntaxat referemus, nempe Pharisaeos, qui dicebantur Sichemitae, פָּרוּשׁ שִׁכְמִי, qui Pharisaismum ob commoda temporalia profitebantur, Matth, 23, 5. 14.; et eos, qui disciplinae moralis studiosi, et ad exequenda officia prompti erant, unde nomen eis inditum: פָּרוּשׁ אֵדַע מָה חוֹבָתִי וְאֶעֱשֶׂה, Pharisaeus (qui dicit): scire volo, quod sit officium meum, ut illud praestem, conf. Luc. 18, 18.

§. 321. Galilaei et Zelotae.

Anno Christi 12mo, quo Archelaus relegatus fuit, nova ex Pharisaeis prodiit secta Galilaeorum; nam quum sub Quirino praeside Syriae, cui Judaea, nunc provincia Romana, attributa fuit, census ageretur: Judas Galilaeus, etiam Gaulonites dictus, Zaduko Sadducaeo junctus, publice docuit, id genus tributi repugnare legi Mosis, ex qua Judaei non nisi Deo regi subsint. Tumultus, quos cievit, suppressi quidem sunt, Act. Ap. 5, 37.; ast discipuli ejus, qui Galilaei dicebantur, doctrinam hanc propagabant, et praeterea etiam a proselytis omnibus exigebant, ut circumcidantur. Conf. Joseph. Arch. XVIII. 1, 6. de B. J. II. 17, 7—9. VII. 8, 1—6. 9, 1—2. Hinc Matth. 22, 17. seqq. Jesu proponitur captiosa quaestio, an liceat dare censum Caesari. Galilaei, quos Pilatus Luc. 13, 1—2., in templo occidit, hujus sectae fuisse videntur. — Inter Apostolos Jesu Luc. 6, 15. Simon dicitur καναvιτης, seu ζηλοτης, et Act. Ap. 21, 20. 22, 3. sunt etiam inter Christianos Jerosolymis Zelotae; ast hi solummodo observationem legis Mosaicae urgebant, et nequaquam ita exorbitabant, ut illi Zelotae, quos in historia belli Judaici deprehendimus.

§. 322. Sadducaei.

Sadducaeorum sententiae singulares erant, I. praeter Deum nullum existere spiritum bonum vel malum, et animos quoque hominum cum corporibus emori, nec resurrectionem exspectandam esse, et

nequidem fieri posse Matth. 22, 23. Act. Ap. 23, 8.; II. non esse fatum, vel providentiam, sed omnia a liberis hominum actionibus pendere; III. traditiones Pharisaeorum, seu decreta majorum non obligare, Josephus Arch. XIII. 5, 9. 10, 6. XVIII. 1, 4. et de B. Jud. II, 8; 14. Alias quidem quaspiam opiniones fovebant, sed non fervide propugnabant, neque arctam societatem inter se colebant. Solum autem Pentateuchum suscepisse et reliquos libros rejecisse, Josephus Arch. XIII. 10, 6. non dicit; nam Legem hoc loco non opponit reliquis libris, sed traditionibus non scriptis, quas Sadducaei repudiabant; hinc in Thalmude ex aliis libris non solum oppugnantur, sed etiam ipsi pro suis sententiis argumenta depromunt, Sanhedrin p. 90, 2. Cholin. p. 87. 1.

Sadducaei temporis progressu existentiam angelorum, et immortalitatem animi suscepisse videntur, ut seculo VIII. solas jam traditiones rejicerent, unde demum Karaei dicti sunt; quidquid sit, Karaeos esse recentiores, ipsum Josephi de illis silentium affatim comprobat. Nihilominus Dr. Rosenmüller in Analectis III Stüch S. 163—176. contendit, scribam Marc. 12, 38. seqq. fuisse Karaeum.

§. 323. Esseni et Therapeutae.

Discrimen praecipuum Essenos seu Essaeos inter et Therapeutas, erat, quod illi fuerunt Judaei Hebraei, seu Aramaeam loquentes, hi autem Judaei Graeci, prout innuunt ipsa nomina אָסְיָא et ϑεραπευται. Esseni praesertim in Palaestina, Therapeu-

tae vero inprimis in Aegypto morabantur, et rigidiores erant quam Esseni, qui majores duntaxat urbes fugiebant, pagos vero et oppida inhabitabant, et agriculturam, artes et opificia (solis, quae arma parabant, exceptis) exercebant; Therapeutae autem omnia loca habitata fugiebant, in desertis, campis aut hortis commorabantur, et contemplationi vacabant. Esseni et Therapeutae quidem omnia habebant communia, et ex gazophylacio communi vitae necessaria recipiebant; sed candidati Essenorum sua societati offerebant, Therapeutarum autem ea propinquis relinquebant, et utrique post annos probationis professionem integerrimae probitatis emittebant.

Esseni ante solis ortum fundebant preces, post quas quilibet a praeposito ad agriculturam vel artem suam mittebatur. Hora undecima ad panem et pulmentum conveniebant, et ad operationem suam remittebantur. Vespere similis erat coena communis. Ante et post mensam sacerdos preces voce praeibat. Die Sabbathi in synagoga Legis praelectionem et allegoricam explicationem audiebant, atque etiam singuli privatim libros legebant. — Arcana nomina angelorum habebant, quae profanis evulgare, nefas erat. Integri vitae scelerisque puri, inprimis veracitatem colebant, quare jusjurandum reprobabant, nec jurabant nisi emittendo professionem ordinis sui. Servitutem repugnare naturae, asserebant. Quipiam donum prophetiae sibi arrogabant. Matrimonium non inibant, nisi Esseni alicujus classis singularis, neque tamen hi cum uxore congrediebantur, quamprimum

gravidam esse animadvertebant. Reliqui erant coelibes, non quod matrimonium damnabant, sed quod foeminas omnes censebant esse adulteras. Qui de quopiam crimine convictus erat, e societate excludebatur. — Doctrina eorum fere eadem erat, quae Pharisaeorum. I. Deum dicebant auctorem omnis boni, non autem mali, seu cooperari ad bona, non autem ad mala; II. animos statuebant esse immortales, et post mortem, probos in insulis beatorum trans mare, praemia recipere, improbos vero sub terra poenas subire aeternas; III. sacrificia cruenta reprobabant; quare templum non frequentabant, Joseph. Archaeol. XV. 10, 5. XVII. 13, 3. XVIII. 1, 5. 10, 5. de B. J. II. 8, 2—12, Philo quod omnis probus liber p. 867. seqq.

Therapeutae in plerisque cum Essenis faciebant; ast omnes erant coelibes; suscipiebant quidem in ordinem suum puellas; sed hae manebant virgines, et eandem vitae rationem tenebant. Solo die sabbathi communem habebant mensam, ubi viri a dexteris, virgines autem separatae, a sinistris sedentes, solo pane et sale, atque interdum hyssopo vescebantur. Nocte sabbathi vigilias agebant, et, ut olim Israelitae post transitum sinus Arabici, hymnos cantabant, et sacras choreas ducebant, Philo de vit. contempl.

§. 324. Hellenistae.

Hellenistae, qui Act. Ap. 6, 1. 9, 29. 11, 20. occurrunt, dicebantur illi Judaei, qui non solum in

Aegypto, Asia minori, Graecia, sed ubicunque locorum vernacula utebantur Graeca, ideoque non sunt prorsus iidem, qui Joh. 7, 35. Jac. 1, 1. 1 Petr. 1, 1, διασπορα των ἑλληνων compellantur; nam Hellenistae etiam Jerosolymis erant, Act. Ap. 6, 1.; atque inter Graecos dispersi quoque erant Judaei Hebraei, qui Aramaea dialecto utebantur, uti ipse Paulus, Tarso oriundus, 2 Cor. 11, 12. Philipp. 3, 5. Nempe Aramaeam loquentes se hoc aevo Judaeis Graecis longe praestare arbitrabantur, ideoque contendebant in aliis quoque locis, vernaculam suam Aramaeam ad posteros propagare. — Hellenistis Onias filius Oniae III., ut supra diximus, in Aegypto Leontopoli, circa annum 149 ante Chr., templum exstruxit, in quo sacerdotes de genere Aharonis, et Levitae ministrabant, et omnia erant eadem, quae Jerosolymis cernebantur, nisi quod candelabrum aureum non insistebat basi, sed catena aurea in aëre pendebat, Joseph. Arch. XIII. 3, 1—3. Onias hoc ausu suo innitebatur quidem loco Jes. 19, 18. seqq., qui vero nequaquam ita ad literam capiendus est. Templum itaque hoc erat illegitimum, nec ab aliis Hellenistis, nisi Aegyptiis et Cirenensibus frequentabatur, qui tamen non raro quoque templum Jerosolymitanum invisebant, Act. Ap. 6, 9. Thalm. Jerus. Megilla p. 73, 4. Propter tumultus Judaeorum templum hoc, anno 73 post Chr., mandato Caesaris Vespasiani, clausum fuit, Joseph. de B. J. VII. 10, 4. Archaeol. XX. 10, 1.

§. 325. Proselyti.

Proselyti, προσηλυθοι, advenae, απο τȣ προς-εληλυθεναι dicti, olim memorantur fere duntaxat in itinere per Arabiam, et demum in Palaestina sub Davide et Salomone; a Mose dicuntur גֵּרִים, si domo carerent; תּוֹשָׁבִים vero, si domum haberent. Aetate autem Christi et Apostolorum ubique terrarum erant frequentes, et quidem vel circumcisi, גֵּרֵי הַצֶּדֶק, proselyti justitiae, vel incircumcisi גֵּרֵי הַשַּׁעַר proselyti portae, in N. F. ευλαβεις, ευσεβεις, σεβομενοι τον θεον, colentes Deum, et φοβȣμενοι τον θεον, timentes Deum, nuncupantur Act. Apost. 2, 5. 10, 2. 22. 13, 16. 18, 7. conf. 2 Reg. 5, 17—19. His antiqui illi Kenitae et Rechabitae (posteri Chobab, leviri Mosis) accensendi sunt; nam unum quidem verum Deum coluisse, sed legem Mosaicam minime observasse videntur, Num. 10. 29. Jud. 1, 16. 4, 11. 1 Sam. 15, 16. Jer. 35. Judaei ajunt, his proselytis observanda fuisse praecepta, quae dicunt Noachica, nempe, I. ab idololatria abstinere; II. solum verum Deum colere; III. ab incestu abhorrere; IV. homicidium non committere; V. non furari aut praedari; VI. homicidam morte punire; VII. sanguinem, et omne, in quo sanguis est, ut suffocatum, non manducare. Ceterum cum Judaeis synagogas frequentabant, et quamvis ubique Deo sacrificare potuerint, templum tamen Jerosolymitanum invisebant, et per sacerdotes sacrificia offerebant. — Proselyti justitiae autem non solum circumcisione

genti Judaicae inserebantur, sed etiam, sanato circumcisionis vulnere, praesentibus tribus testibus seu patrinis, baptizabantur, seu aquis immergebantur, in symbolum, eos non modo a sordibus idololatriae esse purgatos, sed etiam quasi in aquis sepultos, novos homines resurgere, seu regenerari tanquam filios Abrahami, Joh. 3, 3. seqq. Judaei hunc proselytorum baptismum jam Exod. 19, 10. 14, 24. et Gen. 35, 2. commemorari, et necessarium esse, atque per eum proselytos fieri omnino novos homines asserunt, ut omnis cognatio cum carnalibus propinquis, pereat, et proselytus propriam matrem ducere possit uxorem, conf. 1 Cor. 5, 1. seqq. Baptismum hunc Christus Joh. 3, 10., ponit esse notissimum, et Nicodemus id unicum non comprehendit, Judaeos quoque, qui nati erant filii Abrahami, per baptismum rursus regenerandos esse. — Post baptismum proselytus sacrificium duorum turturum vel pullorum columbae, offerebat. Ad hanc oblationem et ad baptismum, etiam foeminae, quae legem Mosaicam suscipiebant, tenebantur. Seldenus de Jure Nat. et Gent. II. 25. c. 4. p. 158. seqq.

§. 326. Samaritani.

Coloni, a Salmanassare et Assarrhadone ex Cutha, Avva, Hamath et Sepharvaim in regionem tribus Ephraim et Manasse missi, 2 Reg. 17, 24. Ezr. 4, 2—11., cum relictis Israelitis in unum populum coaluerunt, atque a metropoli Samaria, dicti sunt Samaritani. Primum quidem deos patrios colebant; quum

autem in regione desolata, a leonibus lacessiti, caussam mali in Deum hujus regionis, quem non colebant, refunderent: receperunt a rege Assyriae exulem sacerdotem Israeliticum, qui, fixa in Bethele, antiquo vituli aurei sacrario, sede, eos ex libris Mosis cultum Jehovae, dubio procul sub effigie vituli, edocuit, ut nunc quidem Jehovam et idola simul colerent, 2 Reg, 17, 26—34. conf. 2 Paral. 30, 1—10. Hebraeis, post reditum ex captivitate, templum aedificantibus, se socios obtruserunt; quia vero magis beneficiorum a Cyro concessorum, quam templi et religionis communionem quaerebant, neque diis patriis valedixerant, repulsam passi sunt, ideoque implacabili in Judaeos odio concepto, templi restaurationem, quantum in ipsis erat, impediebant, atque per obreptionem a pseudo-Smerde interdictum aedificii impetrarunt. Judaei vicissim exacerbati, et simul timidiores facti sunt, Ezr. 4, 4—24; quare demum, sub Dario Hystaspis templum aedificantes, ab Haggaeo et Zacharia saepius, magno animo esse, jubentur. Nehemia moenia Jerosolymorum restituente, Samaritani, ut opus impedirent, irrito conatu omnem lapidem movebant, unde aversio Judaeorum aucta fuit, Neh. 6. 1—14. — Quum autem Nehemias, circa annum 408 ante Chr., uxores alienigenas, ob periculum seductionis, e populo submoveret: Manasses, filius summi sacerdotis Jojadae, uxorem suam, filiam Sanballati praefecti Samaritanorum, dimittere nolens, ad Samaritanos transivit, Neh. 13, 28., et Sanballat, impetrata a Dario Notho facultate, Sama-

ritanis templum in monte Garizim aedificavit, ac illum transfugam Judaeum, generum suum, sacris praefecit. Hoc summo sacerdote agente, Samaritani idololatriam dimisisse videntur; quare deinceps plures Judaei, legis transgressores, ut poenas effugerent, ad illos transibant; unde odium utrinque augebatur. De erroribus, quos Josephus huic historiae interposuit, vide Archaeol. Germ. P. II. Vol. II. §. 63. p. 278—280. — Sub Antiocho Epiphane, 167 ante Chr., Samaritani templum suum Jovi consecrarunt, 1 Macc. 3, 10. Joseph. Arch. XII. 5, 5.; ast demum rursus ad religionem Mosaicam redierunt. Anno autem 129. ante Chr. Johannes Hyrcanus templum eorum evertit, Joseph. XIII. 9, 1. Ceterum ubi poterant, Judaeos vexabant et laedebant, Josephus Arch. XII. 4, 1. XVIII. 2, 2. Unde odium mutuum perpetuo alebatur; quare aetate Christi nullum erat horum populorum commercium, Luc. 17, 16. Joh. 4, 9. seqq., ut Judaei, ex Galilaea Jerosolyma proficiscentes, non facile per Samariam transirent, sed trajecto Jordane iter per Gilead conficerent, et ad Jericho rursus Jordanem trajicerent. Judaei hoc odio impulsi, nomen urbis Sichem, שְׁכֶם, cum nomine Sichar, שִׁכָּר, ebrius, commutarunt, Joh. 4, 5. Controversiae autem erant, quod I. Samaritani solum Pentateuchum, quem ab illo, ex Assyria misso sacerdote receperant, venerabantur, Messiam tamen prophetam exspectabant, Joh. 4, 25, seqq., probabilius Gen. 12, 13. 18, 18. 22, 18. 26, 4. 28, 24. et aliis quibusdam locis nixi; II. quod contendebant, locum adorationis,

nequaquam Jerusalem, sed montem esse Garizim, Joh. 4, 20. Joseph. XIII. 3, 4.

Caput secundum.
De locis sacris.

§. 327. De locis sacris generatim.

Aevo antiquissimo Deus sine discrimine locorum colebatur, ubicunque homines interno religionis sensu movebantur, praesertim vero in locis, in quibus prosperum successum, aut favorem Dei experti, aut periculo erepti fuerant, et alias sub umbra frondosarum arborum, et in collibus et montibus. — Primum altare, quod occurrit, est Noachi, Gen. 8, 20.; Abraham, Isaac et Jacob plura in Canaan exstruxerunt, praesertim in locis, in quibus eis revelationes divinae obtigerant, Gen. 12, 7. 13, 4. 18. 26, 25. 33, 20. 35, 1. 3. 7. — Moses et auctor libri Josuae commemorant idola, altaria, et lucos; de templis vero silent; primum Sichemi, deo Baal-Berith dedicatum, sed jam turri munitum, legitur; quare omnium primum putandum non est, Jud. 9, 4. Moses quidem, etsi in Aegypto templa fuerint, in itinere tamen per Arabiam exstruere non potuit aliud, nisi quod de loco in locum transferri posset,

sacrum nempe tabernaculum, hoc ipsum quoque non fuisse omnium primum, ex Amoso 5, 26. colligitur, uti et Carthaginenses, saltem in expeditionibus bellicis, sacrum tentorium habuisse leguntur. Ast Moses nequidem mandavit, ut demum in Canaan templum aedificaretur, sed David hoc sponte sua cepit consilium, quod dein Salomo exsecutus est.

§. 328. Sacrum tabernaculum.

Locus itaque publicus divini cultus, a Mose usque ad Solomonem, erat sacrum taberhaculum, quod אֹהֶל, tentorium, מִשְׁכָּן, habitaculum, מִקְדָּשׁ, sanctuarium, הַבַּיִת, domus, מִשְׁכַּן כְּבוֹד יְהוָֹה, habitaculum gloriae Jehovae, אֹהֶל יְהוָֹה tentorium Jehovae, et אֹהֶל מוֹעֵד vel אֹהֶל הָעֵדוּת tentorium congregationis, et nonnunquam etiam הֵיכָל, palatium, dicitur. Tripartitum erat: prima pars erat vestibulum, הֶחָצֵר, area quadrata, 100 cubitos longa, et 50 lata, undique sipariis byssinis, altitudine quinque cubitorum, cincta Siparia, קְלָעִים, pendebant ex perticis argenteis, quae columnis, עַמּוּדִים, innitebantur, et hae in plaga australi et aquilonari erant, ubique 20, in plaga occidentali et orientali 10, dubio procul ex lignis acaciarum concinnatae; ne vero ab humoribus terrae facile laederentur, aeneis basibus, אֲדָנִים, insistebant. In capite autem argentei uncini, וָוִים, adaptati erant, quibus perticae argenteae, siparia sustinentes, infigebantur. Ostium erat ex plaga orientali, 20 cubitis patens, ubi siparia, מָסָךְ, quatuor columnis innixa,

opere Phrygionico ornata seu aucupicta erant, et quidem colore hyacinthino, purpureo, coccineo et albo; ut ingressus pateret, attollebantur, Exod. 27, 9—19. 38, 9—20.

In medio lateris occidentalis hujus areae erat sanctuarium, seu tabernaculum, quadratum oblongum, undique coopertum, ab occidente in orientem 30 cubitos longum, ab aquilone in austrum 10 cubitos latum. Parietes compositi erant 48 asseribus, קְרָשִׁים, qui ex lignis acaciarum, longitudine 10 cubitorum, et latitudine cubiti et dimidii, parati, et laminis aureis obducti, basibus argenteis innitebantur, vectibus deauratis jungebantur, et ita dispositi erant, ut in latere occidentali 6, in latere aquilonari et australi utrinque 20 asseres, et duo quidem in duobus angulis duplicati essent, latus vero orientale pateret, Exod. 26, 15—30. — Hoc oblongum quadratum, asseribus constructum, quatuor operimentis contectum erat, quorum primum seu intimum strictissime dicitur מִשְׁכָּן; erat byssinum, et cherubinos colore purpureo, hyacinthino, coccineo et albo acupictos exhibebat; in lateribus fere cubito a terra distabat, Exod. 26, 1—6. Secundum operimentum, strictissime אֹהֶל dictum, ex pilis caprinis contextum, undique fere usque ad terram pertingebat, Exod. 26, 7—13. Tertium operimentum ex rubris pellibus arietum, et quartum ex pellibus תַּחַשׁ, caeruleis, vel juxta alios phocarum compositum erat, et utrumque מִכְסֶה, appellatur. Latus orientale apertum, sipario seu velo gossipino acupicto claudebatur, quod

ex perticis argenteis, per quinque columnas deauratas sustentatis, pendebat. — Interius spatium bifariam divisum erat; primum 20 cubitos longum, et 10 latum et altum, ab intimo, quod cubus 10 cubitorum erat, separabatur per siparium acu pictum, quod ex quatuor columnis aureis pendebat, et δευτερον καταπετασμα dicebatur, Exod. 26, 36—37. Primum conclave est קֹדֶשׁ, sanctum, σκηνη πρωτη, Hebr. 9, 2.; intimum vero seu adytum nuncupabatur קֹדֶשׁ קָדָשִׁים, ἁγια ἁγιων, sanctum sanctorum, seu sanctissimum, σκηνη δευτερα.

§. 329. Altare et labrum aeneum.

In media fere arca exteriori erat altare, מִזְבֵּחַ, מִזְבַּח הָעוֹלָה, Exod. 40, 29., focus, tres cubitos altus, et 5 longus et latus, ex lignis acaciarum in formam cistae ita constructus, ut inferior pars quatuor tantum columnis ceu pedibus insisteret, et latera aeneo opere reticulato clausa essent, ubi sanguis victimarum effundebatur. Superior pars, parietibus ligneis aere obductis conclusa, replebatur terra, super qua ignis ardebat. Quatuor anguli eminebant superius instar cornuum; in medio autem altitudinis columnis quatuor annuli aenei, טַבָּעוֹת, aequali intervallo inserti erant, per quos perticae, בַּדִּים, trajiciebantur, ut altare commode portari posset. Ascensus ex parte meridionali erat clivus ex terra aggestus. Exod. 20, 23. 24, 4. 27, 1—8. 38, 1—7, Lev. 9, 22. Ad hoc altare pertinebant סִירוֹת לְדַשְּׁנוֹ, urnae

ad deportandos cineres; יָעִים, palae ad cineres colligendos; מִזְרָקוֹת, pelves ad excipiendum et spargendum sanguinem victimarum; מִזְלָגוֹת, fuscinae ad vertendas in igne partes victimarum; מַחְתּוֹת, thuribula seu vasa ad recipiendas prunas, et alia instrumenta aenea, Exod. 27, 3. 38, 3. — Inter altare et Sanctum, aliquantum versus meridiem, erat labrum, כִּיּוֹר, quod una cum basi sua, כַּנּוֹ, כֵּן, ex speculis aeneis, quae matronae obtulerant, forma rotunda fusum erat, unde כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת dicitur, Exod. 30, 18. 40, 8. Ex hoc labro sacerdotes, obituri functiones, manus pedesque lavabant.

§. 330. Candelabrum aureum.

Lychnuchus seu candelabrum aureum, מְנוֹרָה, in primo conclavi sanctuarii, ad latus australe positum, insistebat basi, יָרֵךְ, ex qua stipes, קָנֶה, linea recta in altum surgebat; utrinque aequalibus distantiis tres rami, קָנִים, linea incurva procurrebant in eandem cum stipite altitudinem, ut Judaei dicunt, 18 palmarum, cum latitudo esset 12 palmarum. Stipes et rami globis, floribus, aliisque ornamentis aureis condecorati erant. Septem extremitates, totidem portabant lampades aureas, quae noctu omnes, interdiu autem tantum tres ardebant, Exod. 30, 8. Num. 34, 3. Joseph. Arch. III. 8, 3. Sacerdos mane et vespere lampades forcipibus aureis, מַלְקָחַיִם, disponebat, et sordes in vasis aureis, מַחְתּוֹת, efferebat. Aurum totius lychnuchi appendebat talentum,

seu 4477 solidos aureos nostros, Exod. 25, 31—40. 27, 20. 37, 17—24. Lev. 24, 1—4. Num. 4, 9.

§. 331. Mensa panum propositionis.

In eodem primo sanctuarii cubiculo, ad latus septemtrionale erat mensa, שֻׁלְחָן, ex lignis acaciarum constructa, duos cubitos longa, cubitum lata, atque cubitum et dimidium alta, tota laminis aureis obducta. Ambitus tabulae cinctus erat limbo seu corona, זֵר, et mox infra tabulam erat cingulum palmare, מִסְגֶּרֶת, itidem limbo, זֵר, cinctum. Penes hoc cingulum palmare in quatuor pedibus, aequali distantia, affixi erant quatuor annuli aurei, טַבְּעוֹת זָהָב, quibus immittebantur deaurati vectes, quibus mensa portabatur, Exod. 25, 23—28. 37, 10—16. Annuli, excepta area foederis, deinceps in templo omissi sunt. In hac mensa duodecim panes azymi, thure, et, ut Alexandrina versio Levit. 24, 7. addit, sale conspersi, duplici ordine dispertiti erant, qui omni sabbatho a sacerdotibus permutabantur, atque לֶחֶם פָּנִים, panis faciei (quia coram facie, seu throno Jehovae jacebant), לֶחֶם הַמַּעֲרָכָה, panis dispositus, לֶחֶם תָּמִיד, panis perpetuus, dicebantur, Lev. 24, 6—7. 1 Paral. 23, 29. Appositum quoque erat vinum in scutellis profundis, קְעָרוֹת, et minoribus, כַּפּוֹת, in calicibus operculo tectis, קְשׂוֹת, atque in מְנַקִּיּוֹת seu urceis, ex quibus vinum in scutellas et calices infundebatur, et in quos rursus effundebatur, Exod. 25, 29—30. 37, 10—16. 40, 4. 24. Lev. 24, 5—9. Num. 4, 7.

§. 332. Altare suffitus.

Inter mensam et candelabrum aureum, versus siparium sanctissimi, erat altare thymiamatis, מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת, ex lignis acaciarum constructum, cubitum longum et latum, et duos cubitos altum, in 4 angulis cornibus ornatum, et totum laminis aureis obductum; quare מִזְבַּח זָהָב, altare aureum, et altari victimarum oppositum, מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי, altare interius, dicitur. Superficies, גַּג, erat limbo, זֵר, cincta, et ad duo latera, aequali distantia, gemini annuli aurei affixi erant, per quos perticae auro obductae, quibus portabatur, transmittebantur. In hoc altari quotidie, mane et vespere, incensum offerebatur, quod Exod. 30, 34—37. describitur, cf. Exod. 30, 1—10. 37, 25—29. 40, 5. 26. Joseph. Arch. III. 6, 8. et de B. J. V. 3, 5.

§. 333. Arca foederis in Sanctissimo.

In Sanctissimo seu adyto, in quod nullus lucis radius penetrabat, erat arca foederis, אֲרוֹן הַבְּרִית, אֲרוֹן הָעֵדוּת, ἡ κιβωτος της διαθηκης, cista oblonga, ex lignis acaciarum parata, cubitum et dimidium lata et alta, duos cubitos et dimidium longa, auro purissimo undique obducta, superius limbo aureo ornata, et in binis lateribus longitudinis, aequali distantia, quatuor aureis annulis instructa, in quibus vectes deaurati, quibus portabatur, perpetuo, etiam dein in templo, immissi erant. Situs ejus in adyto talis erat, ut extremitates vectium, siparium attingerent, Exod. 25, 10—15. 37, 1—9. 1 Reg. 8,

8. 1 Paral. 5, 8—9. Operculum, כַּפֹּרֶת, ἱλαστήριον, nempe ἐπίθημα, ejusdem longitudinis et latitudinis, erat ex auro purissimo elaboratum, super quod in duabus obversis extremitatibus duo Cherubim, vultu sibi obverso et paululum ad operculum inclinato, insidebant. Alae eorum super operculum expansae erant, et formabant thronum Dei Regis, ut arcà esset ejusdem scabellum. In arca non erant nisi duae tabulae lapideae, quibus 10 leges fundamentales religionis et reipublicae, insculptae erant. Penes arcam asservabatur manna in vase aureo, צִנְצֶנֶת, Exod. 16, 32—36., baculus Aharonis, Num. 31, 26., et autographum librorum Mosis, Deut. 31, 26.

Altare thymiamatis Hebr. 9, 2—6., in adyto, et vas manna plenum atque baculus Aharonis in arca fuisse, perhibetur. Auctor hujus epistolae, etsi non esset Paulus, tantam eruditionem prodit, ut loca Exod. 16, 33—34. Num. 17, 10. 1 Reg. 8, 9. ignorare non potuerit; quare hae assertiones dubio procul sunt errores interpretis, qui epistolam Hebraicam in Graecum transtulit.

§. 334. Regio sancta.

Castra Hebraeorum, per sacrum tabernaculum et thronum Dei regis, quampiam externam participabant sanctitatem, Deut. 23, 13—15. Lev. 13, 46. 15, 21. Haec idea deinceps regioni Hebraeorum adhaesit, quae jam a patriarchis per altaria Deo consecrata fuerat, et nunc sedes verae religionis erat, Exod. 15, 17. 2 Macc. 1, 7. Recentiores Judaei alias quoque praerogativas adjecerunt, et diversos

sanctitatis gradus statuerunt, quorum summum provinciis, sub Mose et Josua occupatis, minorem vero regionibus, per Davidem subactis, tribuebant, reliquas omnes regiones profanas esse dicebant, quarum vel pulveres contaminent Judaeum, Matth. 10, 14. Act. Ap. 13, 51. 18, 6. — Sacerrimus autem regionis locus habebatur, in quo fixum erat sacrum tabernaculum, et arca foederis asservabatur, nempe primum Gilgal, et dein Silo, quae urbs in tribu Ephraim, fere 5 milliaribus Germ. distabat Jerosolymis versus septemtrionem, et in monte peramoeno sita erat, Jos. 18, 19. 10. 50—51. 22, 9. Jud. 20, 1. 1 Sam. 1, 3—24. 2, 14. 3, 3—21. 4, 3—4. 13—18. 7, 5. 10, 17. Sub rege Saulo, tabernaculum Nobam, inter Arimathiam et Joppen, 1 Sam. 21, 1—9. 22, 19., et denique Gibeonem, 50 stadiis Jerosolymis versus septemtrionem dissitam, translatum fuit 1 Paral. 16, 39—43. 1, 29—30. 2 Paral. 1, 2—6. 13. 1 Reg. 3, 5—9. Arca foederis vero, sub Heli ex tabernaculo in castra deportata, a Philistaeis capta, et demum remissa, in urbe Kirjathjcarim, in limitibus Judae et Benjamini, 2 milliaribus Germ. a Jerosolymis versus occidentem, reposita fuit, 1 Sam. 6, 20—7. 2., donec post 70 fere annos per Davidem in arcem Zion deportaretur, 2 Sam. 6, 1—20. 1 Paral. 13, 1—14. 15, 1—16. 3. Denique per Salomonem in templum translata fuit, 1 Reg. 8, 1—9. 2 Paral. 5, 2—20.

§. 335. Civitas sancta Jerusalem.

Ex hoc tempore Jerusalem, dicta est urbs Dei, עִיר הָאֱלֹהִים, sanctissimum habitaculorum Altissimi, קְדֹשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן, et urbs sancta, עִיר הַקֹּדֶשׁ., Ps. 46, 5. Jes. 48, 2. Dan. 9, 24., quo titulo etiam in monetis Hasmonaeorum, et hodiedum in oriente, etiam a Mohammedanis insignitur. Sita erat in meridionali limite tribus Benjamin, sub 31° 50′ lat., Jos. 15, 8. 13, 26—27. Jud. 1, 21., a littoribus maris fere 8, a Jordane vero 5 vel 6. milliaribus Germ., Relandi Palaest. P. I. L. II. p. 423. Tribus montibus vel collibus insidebat, quibus ab ortu, meridie et occasu contiguae erant valles; a septemtrione autem declive erat solum. Collium altissimus est Zion, seu urbs Davidis. Collis Moria, a Zione versus orientem, profunda valle disjunctus, templum portabat. Collis tertius humilior ad septemtrionem, valle a Zione et Moria separatus, recentiori aevo Acra dictus fuit. Aetate Christi erat versus septemtrionem suburbium, Βεζεθα, בֵּית חֲדַתָּא, καινόπολις, demum a rege Agrippa moenibus circumdatum, uti et Zion et Acra propria habebat moenia, atque mons Moria quoque muro templi peculiari cinctus erat. Ambitus urbis aetate Josephi de B. J. V. 4, 3., erat 33 stadiorum. — In meridionali radice montis Moria paulo versus orientem scaturit fons Siloam vel Siloe, שִׁלֹחַ, Jes. 8, 6. Neh. 3, 15. Joh. 9, 7. 11. Luc. 13, 4., quo unico urbs gaudebat. Hic erant horti regii, et adhuc aetate Hierony-

mi Comm. in Matth. 10. vallis erat nemorosa. Hieronymus Comment. in Jer. 14, et in Jes. 8, 6., scribit, fontem Siloe non jugibus aquis, sed incertis horis et diebus ebullire, et per terrarum concava et antra saxi durissimi, cum magno sonitu venire. Collis Ophel non procul hinc distitisse videtur. Joseph. de B. J. V. 4, 1. — Vallis, quae urbem ab ortu, a longe altiori monte olivarum dirimit, et torrens hyemalis, qui eam irrigat, dicebatur Kidron, קִדְרוֹן, Κεδρων, Joseph. de B. J. V. 6, 1. — A meridie est vallis Ben Hinnom, גֵּי בֶן הִנֹּם, ubi locus Thopheth, תֹּפֶת, ab immolatione prolium infamis. Ab occasu est Gihon, גִּיחוֹן, vallis minus profunda, 1 Reg. 1, 33. 38. 2 Paral. 33, 14. 32, 30. 2 Reg. 20, 20. Quum ex his tribus vallibus urbs non facile oppugnari posset, hostes eam a septemtrione aggrediebantur — Golgotha seu calvariae locus, Syriace גֹּלגֻולתָא, Chaldaice גֻּלְגֹּלֶת, גֻּלְגַּלְתָּא, extra urbem erat, Matth. 27, 33. Marc. 15, 22. Joh. 19, 17. Eusebius et Hieronymus testantur, locum hunc a Zione in septemtrione fuisse. Quare ille collis media in urbe Jerusalem situs, in quo nunc sepulcrum Jesu exhibetur, esse nequit hortus sepulcri Jesu. Quod opponunt, urbem hodiernam alio loco aedificatam esse, eatenus duntaxat valet, quod mons Zion, et clivus Bezetha urbe excluduntur, non vero, ac si urbs versus occidentem vel septemtrionem magis excurreret, et calvariam comprehenderet, quod alioquin valles prohibent. Haec observatio multas in historia resurrectionis Christi difficultates solvit. —

Portae urbis quidem plures commemorantur, sed situs fere omnium obscurus est.

§. 336. Mons Moria.

Moria mons, in quo, juxta ultimam voluntatem Davidis, circa annum 592 post egressum ex Aegypto, templum aedificatum fuit, erat collis praeceps, cujus vertex capiendis templi atriis et aedificiis non sufficiebat, Joseph. de B. J. V. 5, 1. Quare Salomo, ut spatium ampliaret, montem muro solido lapidibus quadris, ex vallibus erecto, cinxit, et intervalla vacua humo complevit, Joseph. Archaeol. XV. 11, 2. conf. 2 Paral. 4, 9. Post exilium Hebraei per plura secula, latera collis magis magisque exaggerabant, murum aquilonarem removerunt, versus meridiem quoque et occasum ex ima valle muros ingentibus lapidibus quadris exstruebant, et ita verticem montis in quadratum unius stadii dilataverunt. Murorum horum altitudo minima fuit 300, maxima 400 cubitorum, inprimis versus meridiem. Josephus, qui haec, B. J. V. 5, 1., refert, sibi quidem de B. J. I. 21, 1. V. 5, 6. et Archaeol. VIII. 3, 9. XV. 11, 3. XX. 9, 7. non satis constat; sed haec discutere, non vacat.

§. 337. Templum Salomonis.

Ambitus montis, muro cinctus, in latere orientali, vel probabilius in omnibus quatuor lateribus, porticibus ornatus, dividebatur in atrium magnum

seu exterius, הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה, הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה, et in atrium interius, הֶחָצֵר הַפְּנִימִית, quod etiam atrium ante domum, seu ante proprie sic dictum templum, הֶחָצֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי הַבַּיִת, et atrium sacerdotum, חֲצַר הַכֹּהֲנִים, dicebatur, 1 Reg. 6, 36. 7, 12. 2 Reg. 23, 12. 2 Paral. 4, 9. 20, 5. Ezech. 40, 28. An duo haec atria per murum vel cancellos separata fuerint, non liquet; descriptio enim templi Salomonis, 1 Reg. 6, 1—38. 7, 13—51. 2 Paral. 3, 1—4, 22., nimis succincta est: id tamen constat, atrium novum הֶחָצֵר הַחֲדָשָׁה, 2 Paral. 20, 5., non fuisse atrium tertium, sed atrium interius restauratum. In his atriis plura erant aedificia et conclavia, לְשָׁכוֹת, in quibus annona, utensilia et vasa templi asservabantur, vel etiam sacerdotes et Levitae tempore functionis suae habitabant, 1 Paral. 9, 26. 33. 23, 28. 28, 12. 2 Paral. 31, 12. Jer. 35, 2. 4. 36, 10. — Altare in atrio sacerdotum erat quidem, sicut in tabernaculo, aere obductum, sed ex lapidibus non sectis (sectos enim Moses diserte excluserat), et ad alias dimensiones aedificatum, nempe 20 cubitos longum et latum, et 10 cubitos altum, 2 Paral. 4, 1. 10. Vasa et instrumenta, ad altare pertinentia, multo majori numero, quam in tabernaculo, aderant 1 Reg. 7, 40—47. — Labrum aeneum permagnum, et hinc mare aere fusum, יָם מוּצָק, dictum, erat hemisphaerium, cujus diameter 10, altitudo 5 cubitorum, crassitudo aeris unius palmae, peripheria, quae formam lilii referebat, 30 cubitorum, et capacitas ter mille bathorum erat; replebatur vero duntaxat bis

mille bathis, 2 Paral. 4, 3—5. 1 Reg. 7, 26. Variis ornamentis, et epistomiis quoque instructum, quiescebat in dorsis 12 boum aeneorum, quorum terni identidem in aliam orbis plagam respiciebant. Praeterea aderant decem minora labra aenea, כִּירוֹת נְחֹשֶׁת, variis figuris ornata, quinque in aquilonari, et quinque in australi latere, basibus et rotis aeneis insistentia; ambitus cujuslibet erat 4 cubitorum, et capacitas 40 bathorum; in his lavabantur carnes victimarum, 1 Reg. 7, 27—39. 2 Paral. 4, 6.

§. 338. Sanctuarium Salomonis.

Sanctuarium, הֵיכָל בַּיִת, הֵיכָל, בַּיִת, ὁ ναὸς, 60 cubitos longum, 20 latum, et 30 altum erat, excepto sanctissimo, cujus interior altitudo erat 20 cubitorum, ut superius maneret cubiculum altitudine 10 cubitorum. Fenestrae erant decussatae, et clathris clausae, חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים, 1 Reg. 6, 2—4. Ante sanctuarium erat אוּלָם, πρόναος, seu vestibulum instar turris prominens, 120 cubitos altum, 20 cubitos ab aquilone in austrum latum, et 10 cubitos ab ortu in occasum longum, 1 Reg. 6, 3. 2 Paral. 3, 4. Ante januam ejus utrinque erecta erat columna aenea peripheriae 12 cubitorum; illa ad aquilonarem plagam, יָכִין, et haec ad australem posita, בֹּעַז dicta. Altitudo uniuscujusque columnae erat 18 cubitorum, coronamenta, כֹּתָרוֹת, 5 cubitorum, et basis 13 cubitorum, ut integra altitudo esset 36 cubitorum. Coronamenta 2 Reg. 25, 17. dicuntur 3 cubitorum, quia in reparationibus templi imminuta fuerant. Hae

columnae diversis figuris frondium et malorum Punicorum gloriabantur. Ceterum cavae erant, ut crassitudo aeris esset unius palmae, 1 Reg. 7, 15—20. 2 Paral. 3, 15—17. — Ad latera Sanctuarii, ad ipsos muros, excepto latere orientali, ex trabibus et asseribus constructa erant conclavia trium contignationum, in quas ex parte australi per cochleas, לולים ascendebatur. 1 Reg. 6, 5—6. 8. — Sanctuarium, lapidibus quadris constructum, totum, intrinsecus et extrinsecus, asseribus cedrinis, quibus diversae figurae insculptae erant, contectum, et laminis aureis obductum erat, 1 Reg. 6, 14—22. 2 Paral. 3, 5—9. — Janua προναε, praealta et lata, valvis carebat. Valvae autem Sancti ex lignis oleastri constructae erant binae, quae insculptis Cherubinis, palmis et floribus exornatae, atque laminis aureis obductae erant, et cardinibus aureis vertebantur 1 Reg. 6, 33—35. Eodem modo exornata erat porta in sanctissimo, forma pentagoni constructa, 1 Reg. 6, 31—32. 50. Utraque janua simul sipario byssino acu picto velata erat, 2 Paral. 3, 14. — In sancto altare thymiamatis deauratum, decem candelabra aurea, et decem mensae deauratae, de utrisque quinque in aquilonari, et quinque in australi latere, positae erant. In his mensis 12 panes, 100 scutellae aureae, vino plenae, apponebantur, uti et cetera vasa aurea longe plura erant, quam in sacro tabernaculo fuerant, 1 Reg. 7, 48—50. 2 Paral. 4, 19—22. Quodsi 2 Paral. 4, 7—8. commemorantur 20 candelabra aurea, id mendis librariorum debetur. — In Sanctissimo

arca foederis quiescebat, ita quidem, ut perticae, quae longiores factae fuerunt, siparium attingerent; unde apparet, fores non fuisse clausas, 1 Reg. 8, 8. 2 Paral. 5, 9. Penes arcam duo cherubini, ex lignis oleastri sculpti, et auro obducti, assistebant, quorum quilibet 10 cubitos altus, alam alteram super arcam protendit, ut in medio se contingerent, alteram vero alam usque ad parietem extendebat, 1 Reg. 6, 23—28. 2 Paral. 3, 10—13.

1. Descriptio templi Salomonis in libris Regum et Paralipomenon, plurima, illo aevo aliunde nota, reticet, et hinc inde mendis quoque librariorum laborare videtur; quare 1 Reg. 6—7. cum 2 Paral. 3—4. non ubique concordat. Hinc multum abest, ut perfecta hujus templi descriptio fieri possit. Aedificium quidem pro ratione illorum temporum, magnificum erat; ast cum recentiori architectura conferendum non est.

2. Cherubim, כְּרוּבִים, figurae monstrosae, Ezech. 1, currum tonitruum seu thronum Dei sustentantes, quatuor faciebus, alis, et manibus, duobus pedibus rectis, et ungulis bovinis praeditae, sistuntur, quae quidem omnia in figuris acupictis sisti non poterant, neque tamen in descriptione cherubinorum aureorum super arca foederis memorantur, fortasse forma non semper erat eadem. Significationem horum symbolorum exposui in mea Hermen. §. 20. p. 59—60.

§. 339. Templum Zerubabelis.

Templum, quod Zerubabel post reditum ex Babylonia, 535 ante Chr., aedificare coepit, dein 15 annos impeditus, demum ab a. 520 usque ad annum

515 ante Chr. perfecit, Ezr. 3, 8—9. 4, 4—24. 5, 1—6. 21., mandato Cyri Ezr. 6, 3—4., construendum fuisset altitudine et latitudine 60. cubitorum, juxta quam proportionem longitudo, quae siletur, vel e textu excidit, 120 vel 180 cubitorum fuisset; ast seniores Ezr. 3, 12. Hagg. 2, 1—9., conspectis mox fundamentis observabant, templum fore minus, quam illud Salomonis fuerat. — Quale vero fuerit, non refertur; id modo constat, progressu temporis ex dimidio siclo, quem Judaei ubique terrarum, quotannis pendebant, et ex donis, quae Judaei, proselyti, et ethnici consecrabant, ingentes thesauros confluxisse, Joseph. Arch. XIV. 12, 1. XX. 9, 7. de B. J. I. 6, 8., ex quibus illi ingentes, a radice montis exstructi sunt muri, quos supra memoravimus, Joseph. de B. J. V. 5, 1. Ceterum in hoc templo nonnisi unicus lychnuchus et una mensa aurea erat; defuit autem arca foederis, oleum sacrum, Urim et Thummim, ignis sacer, 2 Paral. 7, 1—3., atque illa singularis nubes, seu, שְׁכִינָה, quae olim supra sacrum tabernaculum visa fuit, et dein templum Salomonis complevit, 1 Reg. 8, 10—12. 2 Paral. 5, 13—14. 6, 1. — Hasmonaei ad plagam templi aquilonarem, aedificarunt arcem Baris, quam magnificentius restauratam Herodes vocavit Antoniam. Joseph. Arch. XV. 11, 4. Alexander Jannaeus autem, atrium sacerdotum per cancellos ligneos ab atrio Israelitarum separavit, Joseph. Arch. XIII. 13, 5.

§. 340. Templum Herodis.

Herodes templum, per partes successive novum, quam magnificentissimum aedificavit. Opus coepit anno 16to ante Chr., et potissimum anno 8vo ante Chr. perfecit, alia vero aedificia usque ad annum 64 post Chr. aedificabantur, Joh. 2, 20. Joseph. Arch. XV. 11, 1. 5. 6. XX. 9, 7. de B. J. I. 21, 1. Hoc templum tria habebat atria, quorum alterum altero altius situm erat. Primum externo illo unius stadii muro a radicibus montis exstructo, cinctum erat, et in medio areae, quatuor gradibus ascendebatur, ubi septum erat lapideum, tres cubitos altum, januis hinc inde patentibus, et columnis adstantibus, quarum inscriptiones literis Hebraicis, Latinis et Graecis, immundis et ethnicis ingressum sub poena capitis interdicebant; hinc area extra hoc septum, dicebatur atrium gentium. — Abhinc 14 gradibus ascendebatur in aream planam, 10 cubitos latam, unde 5 gradus ducebant ad portas muri secundi, qui exterius 40, interius vero 25 cubitos altus erat, et concludebat atrium Israelitarum, ubi atrium mulierum erat ex latere orientali inter atrium gentium et atrium Israelitarum, a quo muro humili separatum erat, ut mulieres quidem viros, hi autem illas non viderent. Introitus in hoc mulierum atrium erat ex parte orientali, per duas portas, alteram versus septemtrionalem, et alteram verses meridionalem plagam. In atrio Israelitarum, spatium quadratum circa altare et sanctuarium, dicebatur atrium sacerdotum, eleganti sed

humili septo cinctum, ut Israelitae in atrium sacerdotum prospicerent, neque tamen intrarent, Joseph. Arch. XV. 11, 5. de B. J. V. 5, 2—6.

§. 341. Portae templi Herodiani.

Porta maxima erat in exteriori muro orientali, et dicebatur speciosa, θυρα ὡραια, Act. Ap. 3, 2., tota fulgens aere Corinthiaco, quod argento et auro praeferebatur, Plinius H. N. XXXIV. 1. 3. 7. Altitudine sanctuarium, quod in altissimo loco 100 cubitis eminebat, aequabat; valvae 50 cubitos altae et 40 latae, laminis aureis et argenteis opertae erant. Ex valle Kidron per multos gradus ascendebatur. Joseph. de B. J. V. 5, 3. — Ab austro erat quidem profunda vallis 400 cubitorum, murus nihilominus habebat portam in civitatem inferiorem, quae in valle versus orientem procurrebat, ut moenia orientali muro templi jungerentur. Joseph. Arch XV. 11, 5. — Ab occasu, portae duae multis gradibus ducebant in subjectam vallem, quae versus meridiem excurrebat, et domibus consita erat; tertia per pontem, valli imminentem, templum cum monte Zion jungebat, et per quartam descendebatur in urbem inferiorem, Joseph. Arch. de B. J. V. 5, 3. — Ad aquilonem porta quidem nulla erat; ast arx Antonia meatu operto cohaerebat cum templo, cui dominabatur; quare hic demum cohors militum Romanorum excubabat, conf. Act. Ap. 21, 31—34. Joseph. XV. 11, 4. de B. J. V. 5, 3. — In interiori muro aquilonari et australi, aequalibus

intervallis, tres portae erant, quae sese mutuo respiciebant; in orientali muro erat porta, quae portae muri primi respondebat; et duae portae in atrium mulierum, jam supra memoratae. Murus occidentalis, cui sanctuarium adhaerebat, portis carebat, Joseph. Arch. XV. 11, 5. de B. J. V. 5, 3. — Omnes hae januae erant bifores, altitudine 30, et latitudine 15 cubitorum, atque ipsae, et limina, et postes auro et argento obducti erant. Structura omnium instar, turrium, ad 40 cubitos assurgebat; in januis autem erat spatium 30 cubitorum, ubi populus conveniebat, Joseph. de B. J. V. 5, 3.

§. 342. Porticus templi Horodiani.

In atrio gentium murus australis triplici, reliqui autem omnes muri atrii gentium et atrii Israelitarum, duplici porticu superbiebant. Quaelibet porticus duplex triplici, et triplex illa quadruplici serici columnarum innitebatur, quarum extremae muro contigua erant. Columnae erant Corinthiacae, ex albo marmore excisae, 25 cubitos altae, et cum basi, capitellis, coronamento et tecto porticus, in altitudinem 50 cubitorum assurgebant. Peripheriam columnarum ulnae trium virorum, se se contingentes, vix complectebantur. Tectum planum erat, ex lignis cedrinis affabre constructum. Quaelibet porticus 30 cubitos lata et 50 cubitos alta, media autem in latere australi 45 cubitos lata et 100 cubitos alta erat, ex cujus plano tecto in subjectam profundissimam vallem 500 cubitorum sine vertigine vix prospici pote-

rat, conf. Matth. 4, 5. cum Strabone p. 805. Joseph. Arch. XV. 11, 5. de B. J. V. 5, 2. Porticus orientalis atrii gentium, a Salomone denominabatur, Joh. 10, 23. Act. Ap. 5, 12. Joseph. de B. J. V. 5, 1. Pavimentum in omnibus atriis marmore versicolorio stratum erat, Joseph. de B. J. V. 5, 2. — In porticibus atrii gentium sedebant nummularii, et mercatores victimarum, Matth. 21, 12—16. 23—27. Joh. 2, 12—22. Thalmud. Jerusol. Gemara Jom. tob. p. 61. et Chagiga p. 78, 1. In hoc atrio pleraque quoque gazophylacia, a Josepho de B. J. VI. 5, 2. commemorata, fuisse videntur, in quibus thesauri, res pretiosae, supellectilia templi, annona, et alia necessaria asservabantur; distinguenda autem sunt a gazophylacio Marc. 12, 41. commemorato, in quod dona, templo facta, immittebantur; Thalmudici pro diversitate donorum tredecim faciunt, atque ea in atrium mulierum collocant; cistas fuisse ajunt, orificio in formam cornu desinente, in quod dona immittebantur. Plura in his atriis alia conclavia adfuisse, dubium non est, a Josepho vero non commemorantur, qui tamen data occasione mentionem camerarum subterranearum injicit. — Altare victimarum rudibus lapidibus, in altitudinem 15, et in longitudinem et latitudinem 50 cubitorum, exstructum erat, et anguli superius instar cornuum prominebant. Ascensus erat ex plaga australi declivis. Joseph. de B. J. V. 5, 6.

§. 343. Sanctuarium.

Sanctuarium, seu templum stricto sensu, ὁ ναος, ex albo marmore exstructum, 12 gradibus altius situm erat. Pronaos erat 100 cubitos altus et latus, cujus porta patebat altitudine 70, et latitudine 25 cubitorum, valvis carens, quia, arbitro Josepho, erat symbolum coeli visibilis. Spatium internum in altitudinem 90 cubitorum assurgebat, atque 50 cubitos ab aquilone in austrum, et 20 cubitos ab ortu in occasum extendebatur, ita ut ex parte aquilonis et austri maneret cubiculum 20 fere cubitorum. In medio crat janua in Sanctum, 55 cubitos alta, et 16 cubitos lata, super qua vitis aurea, magnitudine viri, affixa erat. Ipsa janua sipario acu picto clausa erat. Joseph. de B. J. V. 5, 4. Archaeol. XV. 11, 3. In hunc pronaon Judas Iscariotes 30 siclos conjecit, Matth. 27, 5. — Sanctuarium ipsum, 20 cubitos latum, et 66 longum et altum, ex tribus lateribus circumdatum erat aedificio trium contignationum, altitudine 40 cubitorum, latitudine vero aequali vestibulo, in cujus duobus cubiculis collateralibus erat introitus. Tectum planum totius sanctuarii, longis verubus, auro obductis, horrebat, Joseph. de B. J. V. 5, 5—6. — Sanctum erat 20 cubitos latum, 40 longum, et 60 altum; Sanctissimum vero erat cubus 20 cubitorum, ut superius duae manerent contignationes, qualibet altitudinis 20 cubitorum. In Sancto erat candelabrum aureum, mensa deaurata, et altare suffitus; sanctissimum autem, cujus janua, uti et janua Sancti, sipa-

rio acu picto clausum erat, vacuum fuit. Omnes parietes exterius et interius laqueari et auro obductos fuisse, aliunde intelligitur. Joseph. de B. J. V, 5, 5.

§. 344. Origo synagogarum.

Sacrificia quidem offerri non poterant, nisi in sacro tabernaculo vel templo; omnia autem alia religionis exercitia nulli loco adstricta erant. Hinc olim in scholis prophetarum laudes Dei decantabantur, et apud prophetas sabbathis et neomeniis pientiores ad preces et instructionem conveniebant, 1 Sam. 10, 5—11. 19, 18—24. 2 Reg. 4, 23. In exilio Babylonio Judaei, omni solenni religionis exercitio destituti, apud prophetam vel alium virum pium, qui domesticos suos religionem edocebat, et ad probitatem adhortabatur, aut etiam libros sacros legebat, conveniebant, Ezech. 14, 1..20., 1 Dan. 6, 11. cf. Neh. 8, 1—18. Hae congregationes domesticae pedetentim in quibusdam locis fixae sunt, et certus quoque in eis ordo invaluit, id est, ortae sunt synagogae.

§. 345. Constitutio synagogarum.

In Palaestina synagogae sub Antiocho Epiphane nondum commemorantur, adeoque demum sub regibus Hasmonaeis exstructae, et paulo post multiplicatae sunt; in regionibus vero exteris multo antiquiores fuerunt, Joseph. de B. I. VII. 3, 3. Quidquid sit, aevo Apostolorum ubique locorum, in quibus plures Judaei vivebant, aderant synagogae, ad formam

templi Jerosolymitani dispositae, ut atrium cum porticibus haberent, sicut synagogae in oriente adhuc-dum conformatae sunt. In medio atrii, sacrarium est, quatuor columnis innixum, ubi, loco nonnihil elevato, liber legis involutus quiescit, et statutis diebus praelegitur; adest etiam majus quoddam cubiculum, in quo, aura asperiori, et quidem, uti in atrio, juxta familias determinatis locis et sedibus congregantur Della Valle Reiseb. IV. Th. Sendschr. 5. 195. S. conf. Thalm. Succoth 51, 2. Loca sacrario, in quo sacri libri asservantur, propiora, majoris aestimantur, Matth. 23, 6. Jac. 2, 3. — Προσευχαι, a quibusdam pro synagogis minoribus, ab aliis vero pro locis sub dio, habentur, in quibus Judaei ad religionis exercitium conveniebant; ast Josephus, de vita sua §. 54., proseucham Tiberiadis nuncupat magnam domum, quae permultos homines capiebat, ut adeo προσευχη dicatur pro τοπος vel οικος της προσευχης, in dialecto Aramaea בֵּית תְּפִלִּים, quod est nomen synagogae. Quare proseuchae a synagogis eo solo distinctae erant, quod non erant singularia aedificia, cultui divino dicata, Act. 16, 13. 16. Philo de leg. ad Caj. p. 1011. Juvenalis Satyr. III. 14. In synagogis et proseuchis Apostoli Evangelium annunciabant, et cum suis ad liturgiam conveniebant. Demum autem exclusi imitabantur Judaeos eorum locorum, in quibus ob paucitatem synagoga deerat; nempe in domo cujuspiam Christiani ad celebrandam liturgiam conveniebant; hinc, uti in Thalmude synagogae domesticae, sic in

N. F, ecclesiae domesticae occurrunt, Rom. 16, 3. 5. 1 Cor. 16, 19. Coloss. 4, 15. Philem. 2. Act. Ap. 2, 46. 5, 42. Interdum Apostoli etiam domum conducebant, in qua non solum liturgiam peragebant, sed etiam quotidie docebant, Act. Ap. 19, 9. 20, 9.

Συναγωγη est proprie conventus vel coetus, et demum locus conventus, sicut εκκλησια proprie convocatio, congregatio, et demum locus congregationis. Synagogae a Judaeis quoque scholae nuncupantur; ast a scholis, proprie sic dictis, accurate distinguuntur, et minoris aestimantur, quam scholae sublimiores, מִדְרָשִׁים, quia in his Thalmud, in synagogis autem lex docetur, quam Thalmudi postponunt.

Caput tertium.

De temporibus sacris.

§. 346. Antiquitas Sabbathi.

Temporum sacrorum praecipuum est sabbathum, שַׁבָּת, שַׁבָּתוֹן, σαββατον, σαββατα, quae nomina quidem de aliis quoque diebus festis, inprimis tamen de die septima hebdomadis usurpantur. An sabbathum ex Gen. 2, 1—3. derivandum sit, disceptatur, quia ante Mosen de eo nulla fit diserta mentio. Verum I. quum Moses pleraque ex antiquiori consuetudine

retinuerit, idem de hoc die festo exspectandum est, inprimis cum II. Exod. 20, 8—11. praeceptum his terminis conceptum sit: memento, ut diem sabbathi sanctifices. Id confirmatur III. ex eo, quod nullibi dicitur, quae hac die ommittenda, et quae agenda sint, quod arguit, haec ex consuetudine nota fuisse. IV. Sabbathi sanctificatio ante latam de eo legem, Exod. 16, 22—30, commemoratur. V. Hebdomas jam Gen. 29, 27. proprio suo nomine שָׁבוּעַ, et Gen. 7, 4. 10. 8, 10. 12. periodus septem dierum occurrit, quae aliqua saltem distinctione cujuspiam diei insignis fuerit oportet. Accedit VI., doctrinam de creatore et creatione, illo antiquissimo aevo non posse non ex revelatione divina descendere, quam non esse illam Gen. 1, 1. 2, 2. 3., nulla est ratio affirmandi. Denique VII. id ipsum Exod. 20, 8—11. innuitur; unde gentes quam plurimae, quae legem Mosaicam profecto imitatae non sunt, hanc diem aliqua ratione distinxerunt, Jos. contra Apion. II. 39.

§. 347. Scopus Sabbathi.

Scopus sabbathi, Exod. 20, 8—11. 31, 12—17. repetitur ex Gen. 1, 1—2. 3., ut solennis haec quies esset symbolica confessio, Deum creasse universa, eumque solum, pietate et probitate colendum esse. Hinc profanationi hujus diei, ut defectioni a Deo rege, ultimum supplicium decretum erat, Exod. 35, 2. Num. 15, 32—36. Huic scopo alter subordinatus est, nempe ut homines, praesertim mancipia, per quietem vires recuperarent, et de Deo clementissimo

Domino, qui hanc quietem concessit, gauderent, Exod. 23, 12. Hac quiete liberationem quoque ex Aegypto, repraesentari, Deut. 5, 14—15. nequaquam dicitur, sed id solummodo monetur, ut Hebraei, qui, in Aegypto oppressi, molestiam perpetui laboris senserant, eo lubentius mancipiis et jumentis hanc quietem indulgeant. Quodsi Exod. 31, 13—17. et Ezech. 20, 20—21., sabbathum dicitur signum foederis Deum inter et Israelitas, id sibi nihil aliud vult, nisi Deum creatorem ab Hebraeis esse colendum, atque Deum id ab Hebraeis exigere, et Hebraeos idem promisisse.

Judaei recentiores quaepiam sabbatha peculiaribus nominibus distinguebant; ita ultimum sabbathum ante Pascha nuncupabant sabbathum magnum, Joh. 19, 31. conf. Oraeh. chajjim p. 430. et Schulchan Aruch. p. 33, 2., quia Israelitae olim in Aegypto hac die magnum miraculum viderint; nihilominus aliud quoque quodcunque sabbathum, quod majus festum immediate sequitur, magnum compellant. Aliud hujus generis cognomen est σαββατον δευτεροπρωτον, Luc. 6, 1., quod Matth. 12, 1. Marc. 2, 23. simpliciter sabbathum dicitur. Quodnam autem sit sabbathum secundoprimum, difficulter expeditur; plerique censent, esse illud, quod proxime sequitur secundum diem paschatis; nam quum Judaei a Paschate usque ad Pentecosten, dies numerarent, Deut. 16, 9.: sabbathum primum a secunda die post Pascha, nomen secundo-primum jure optimo meruisse videtur. Illud vero μεταξυ σαββατον, Act. Ap. 13, 42., non est nisi ipsa hebdomas, quae alias etiam simpliciter nomine sabbathi insignitur, prout alibi monuimus.

§. 348. Die sabbathi ommittenda.

Nomen שַׁבָּת, quies, quidem innuit, hac die labores esse intermittendos, quod ipsum saepius disertis quoque verbis repetitur, Exod. 20, 10. 31, 14—17. 35, 1—3. Deut. 5, 12—14. Omittendis, jam ante legem latam, accensetur collectio mannae, et postea quoque accensio ignis, Exod. 16, 22—30. 35, 3. Num. 15, 32—36. Verum quaenam, alia negotia intermittenda sint, non exponitur. Ast I. accensendus illis profecto non est usus armorum in bello, ut Judaei recentiores opinati sunt, 1 Macc. 2, 31. seqq. — II. Ita quoque interdicta censeri nequit sanatio aegroti, aut sumtio medicamentorum, ut quidam praeceptores Judaeorum aetate Christi et in Thalmude, somniarunt; vel etiam ambulatio aut iter ultra 1000 passus geometricos, vellicatio aliquarum spicarum ad latrantem stomachum compescendum, et omnia opera necessitatis, ut pecudibus pabulum praebere, aut eas in foveam delapsas extrahere, Matth. 12, 1—15. Luc. 6, 1—5. 13, 10—17. Marc. 3, 2. Joh. 5, 1. 9, 1—34. Thalmudici, Schabbath VII. 2., operibus 36, quae sabbatho interdicta esse statuunt, accensent quoque, massam farinae subigere; unde patet, cur Jesu vitio versum fuerit, pulveres saliva miscuisse, et oculis coeci illevisse, Joh. 9, 1—34. — Ita quoque III. prohibita non erant opera sacra, et quae in sacro tabernaculo aut templo peragenda erant, ut circumcisio puerorum 8va die, mactatio et concrematio victimarum, Lev. 6, 8. seqq. Num. 28, 3. seqq. Matth. 12, 2, Joh. 7,

23. Quia autem accensio ignis interdicta erat: ante vesperam diei veneris omnia ad coenam necessaria paranda erant; quare dies veneris nomen ἡ παρασκευή, praeparatio, et in dialecto Aramaea ערובתא, vespera κατ' ἐξοχήν, obtinuit. Meridie ipsius sabbathi, uti alias, exile erat prandium, et coena demum post occasum parabatur. — Denique IV. lex non praecipit prosabbathum, quod Judaei post exilium, quibusdam horis ante solis occasum inchoabant; ast quia hoc diei tempore omnia ad sabbathum praeparanda erant, quasi necessarium erat legis consectarium, id unicum carpendum, hoc a recentioribus Judaeis nimis accurate definitum fuisse. Marc. 15, 42.

§. 349. Die sabbathi agenda.

Quae ab Hebraeis die sabbathi agenda essent, ex consuetudine nota fuisse videntur; hinc non praecipitur, nisi, ut sacerdotes praeter victimas quotidianas, alios duos agnos anniculos cum ferto, oleo et libamine offerrent, et panes propositionis permutarent, Lev. 24, 8. Num. 28, 9—10. Ex scopo sabbathi, et ex Gen. 2, 3., ubi Deus diei septimae benedixisse, i. e., eam faustam et laetam pronunciasse refertur, patet, hanc diem hilariter agendam, et de Deo creatore et rectore universorum, laetandum fuisse, quod etiam Jes. 58, 13. innuitur; hinc tristitia die sabbathi symbolum magnae calamitatis est, Hos. 2, 11. Lam. 2, 6. 1 Macc. 1, 41. Hebraei itaque sabbathum jucunda quiete, conviviis, canticis, musica et choreis transegerint, sicut

ti et aliae gentes antiquae festa agebant, et de Hebraeis ipsa quoque Biblia testantur, Exod. 15, 20—21. 32, 6—7. 2 Sam. 6, 14. Ps. 68, 26—28. 149, 3. 150, 4. Ast peculiare erat Hebraeis, apud prophetas convenire, et ab ipsis edoceri, 2 Reg. 4, 23. Parentes religiosi his praesertim diebus, proles suas religionem Dei creatoris et rectoris universorum, docuerint, et ipsis antiqua admiranda beneficia et castigationes divinas narraverint, ac non longe remoti sacrum tabernaculum vel templum frequentaverint.

§. 350. Annus sabbathicus.

Quemadmodum periodus 7 dierum sabbatho, ita etiam periodus 7 annorum anno sabbathico, שְׁנַת שְׁמִטָּה, שְׁנַת שַׁבָּתוֹן, concludenda erat, ut longiori quoque temporis spatio memoriae imprimeretur, Deum creatorem esse solum colendum. Initium hujus anni erat prima dies mensis septimi seu Tischri (Octobris). De vervacto, quod hoc anno erat, alibi diximus, cf. Exod. 23, 10—11. Lev. 25, 1—7. 36, 33—35. Festo tabernaculorum hujus anni, per octiduum lex in sacro tabernaculo vel templo praelegenda erat, Deut. 31, 10—13. Debita quidem, quia proventus non fuit, exigenda non erant, Deut. 15, 1—2., nequaquam autem, ut Thalmudici censent, abolebantur; nam Deut. 15, 9. Hebraei duntaxat monentur, ne pauperibus mutuum ob propinquitatem anni sabbathici, quo exigere debitum non licebit, denegent. Neque servi hoc, sed septimo suae servitu-

tis anno, manumittendi erant, Exod. 21, 2. Deut. 15. 12. Jer. 34, 14.

§. 351. Annus Jobelaeus.

Ita quoque septem annos sabbathicos sequebatur annus Jobelaeus, יֹבֵל, nempe 50mus, prout Levit. 25, 8—11. legitur, atque Josephus Fl. Archaeol. III. 12, 3., Philo L. de caritate p. 404. et de septenario p. 1178. 1188., et Judaei, Rabbanitae non minus quam Karaei, asseverant, ut adeo nihil proficiant, qui contendunt, 49num esse annum, hac unica ratione nixi, quod vervactum ultimi anni sabbathici, nempe 49ni, et sequentis anni Jobelaei, nempe 50mi, penuriam annonae aut famem attulisset; nam longius hoc vervactum diu ante cognitum, monebat, frumentum reponere; atque fructus arborum sponte nati, permultis alimenta praebebant, inprimis quum quipiam, ut ficus et sycomori, fere dimidio anno haberi, et porro ad aliquos menses reponi possint. Observata autem non fuisse haec vervacta, jam monuimus. — Hic annus, 10 die mensis 7mi seu Tischri (Octobris), die propitiationis, a sacerdotibus indicebatur clangore cornuum, קֶרֶן יֹבֵל, שׁוֹפְרוֹת, Lev. 25, 8—13. 27, 24. Num. 36, 4. Jes. 61, 1—2. Praeter ea, quae anno sabbathico obtinebant, etiam I. omnia mancipia originis Hebraeae, libertatem nanciscebantur, Lev. 25, 39—46. conf. Jer. 34, 7. seqq.; II. omnes agri, et domus pagorum et urbium Levitarum et sacerdotum, prioribus annis venditae, venditoribus reddebantur, exceptis illis, quae

Deo sacratae, nec ante annum Jobelaeum redemtae fuerant Levit. 25, 10. 13—17. 24—28. 27, 16—21. III. Quum debitores plerumque agrum creditori in hypothecam et usum traderent, ut ita ager creditori venderetur, adeoque anno Jobelaeo debitori redderetur: debita quoque haec remissa erant, uti etiam debita eorum, qui, quum non essent solvendo, in servitutem venditi fuerant, et nunc libertatem nanciscebantur. Hinc recentiori aevo generatim valebat, anno Jobelaeo fieri novas tabulas, Joseph Arch. III. 12, 3.

§. 352. Neomeniae, et festum novi anni.

Ut superstitio gentium, quae lunae sacrificabant, excluderetur, praecipitur Num. 10, 10. 28, 11—14., ut in neomeniis, רָאשֵׁי חָדְשִׁים, חֹדֶשׁ, praeter sacrificia quotidiana, offerantur Deo duo juvenci, aries, septem oves anniculae cum ferto et libamine, in holocaustum, et hircus pro peccato, atque sacerdotes hos dies argenteis tubis sacris, חֲצֹצְרוֹת, annuncient, Num, 10, 10. Ps. 81, 4., et ita chronologiae quoque mensium provisum erat. Reges demum his diebus sacrificabant, 1 Sam. 20, 5. 24—27., et pientiores Hebraei prophetas frequentabant, 2 Reg. 4, 23. Labores in neomeniis non erant interdicti, sola neomenia mensis septimi, seu Thischri (Octobris), initium anni oeconomici et civilis, dies erat feria, et clangore cornuum annunciabatur; hinc יוֹם תְּרוּעָה dies clangoris, זִכְרוֹן תְּרוּעָה, memoriale clangoris, dicebatur Lev, 23, 24. 25, 10. Num. 29, 1—

6. Praeter sacrificia aliis neomeniis communia, juvencus, aries, septem oves anniculae, cum farina oleo perfusa et libamine vini, in holocaustum, et hircus pro peccato offerebantur, Num. 29, 2—9.

Neomenias non astronomice definitas, prout Judaei Rabbanitae contendunt, sed eas, quibus nova luna conspicitur, prout Karaei asserunt, intelligendas esse, ex eo patet, quod Moses omnem chronologiam, non ex astronomia, sed ex eo, quod in terra conspicitur, ordinavit. Accedit, quod et ipsi Mischnici de testibus novae apparitionis lunae loquuntur, et nec Josephus, neque Philo de duplici praefinitione neomeniarum, altera astronomica, et altera secundum phasim lunae, quidpiam novit. Ast auctorem librorum Regum in Babylonia, astronomico calculo usum fuisse, negari vix potest; nam 2 Reg. 25, 27. diem 27mum decimi mensis dicit, quem Jeremias in Palaestina, c. 52, 31. dicit diem 25tum. Ceterum nostri Judaei neomenias ob 1 Sam. 20. 27. duobus diebus agunt.

§. 353. De festis majoribus generatim.

Ad recolenda majora beneficia divina, instituta erant festa paschatis, pentecostis et tabernaculorum. Pascha et festum tabernaculorum cum octava celebrabantur, ita quidem, ut sola prima et ultima dies esset feria, qua tamen negotia, ad cibos parandos necessaria, permissa erant, Exod. 12, 16. Lev. 23, 7. 21, 35. Pentecostis festum octava carebat, Lev. 23, 15—22. His tribus festis omnes adulti Hebraei cum muneribus, quae ex secundis decimis, secundis primogenitis pecudum, et secundis primitiis depromenda erant, ad tabernaculum vel templum conveniebant,

sacrificia offerebant, convivia celebrabant, atque ita sub canticis, musica et choreis de Deo Domino suo clementissimo laetabantur; choreas ipsum festorum nomen חג innuit. Exod. 23, 17. Lev. 23, 38. Num. 29, 39. Deut. 12, 18. 14, 26. 16, 11—17. 26, 11.

§. 354. Festum paschatis.

Paschatis festum ad recolendam memoriam liberationis ex Aegypto, et salutis primogenitorum, institutum fuit. Exod. 12. Celebrabatur per septem dies, a 15 usque ad 21 mensis Abib seu Nisan, (Aprilis) Exod. 12, 1—28. 23, 15. Lev. 23, 4—8. Num. 28, 16—25. Deut. 16, 1—8. — Hac tota hebdomade azymi manducabantur; hinc חַג הַמַּצּוֹת, ἑορτη των αζυμων, festum azymorum, dicebatur, Exod. 12, 18. 13, 6. 7. 23, 15. Lev. 23, 6. Num. 28, 17. — Si Deut. 16, 8. sex tantum dies azymorum memorantur: prima dies, ut festum singulare, non computatur. Vespera diei 14tae, fermentum sublatum fuit, ut per totam hebdomadem nequidquam de eo conspiceretur, in quo hodierni Judaei admodum religiosi sunt, 1 Cor. 5, 7. Itaque dies prima azymorum, non modo 15ta, sed etiam 14ta Abib Levit. 13, 6. recte dicitur, quia nempe jam 14ta ante vesperam omne fermentum semovebatur; hinc Josephus festo paschatis Arch. II. 15, 1. octo, et III. 10, 5, IX. 13, 3. septem dies tribuit, reapse tamen septem erant. — Decima autem jam die Abib, paterfamilias arietem vel hircum anniculum separabat, Exod. 12, 1—6., quem 14ta hujus mensis inter duas vesperas

בֵּין עַרְבַּיִם, ante altare mactabat, Deut. 16, 2. 5. 6., et sacerdos sanguinem ad pedem altaris spargebat; prima autem vice in Aegypto sanguis per ipsos patresfamilias limini januae illitus fuit, Exod. 12, 7. Hic aries vel hircus, qui proprie פֶּסַח, פַּסְחָא, πάσχα, protectio, dicitur, integer, baculis duobus, altero per longum, et altero ad anteriores pedes transversim perfossus, et sic quasi crucifixus, in profundo illo, superius §. 140. II. descripto clibano assabatur, Pesachim c. 3. Joh. 19, 36. cf. §. 142. Huic assac addebantur herbae amarae seu lactucae agrestes, מְרֹרִים, atque carnes ex sacrificiis aliis, quae Deut. 16, 2—6. quoque nomine פֶּסַח veniunt. Ad has epulas non pauciores 10, nec plures 20 personis admittebantur, quae prima vice in Aegypto succinctae et calceatae, i. e., ad iter paratae celeriter manducabant, posthac haec adjuncta quidem omissa sunt; quod autem Hebraei jussi erant, ne os frangerent, etsi ad properationem pertinebat, perpetuo observatum fuit, conf. Joh. 19, 36. Ritus hujus coenae iidem fere fuisse videntur, qui nunc in coena commemorativa paschatis, observantur, et in libro, הַגָּדָה (conf. 1 Cor. 11, 26.) referuntur; nam attinguntur in ultima coena Jesu, ubi occurrit illa praescripta benedictio panis et vini Matth. 26, 26., et paterfamilias alterum panem, quem coram se habet, frangit et dividit adcumbentibus, ut quilibet de eo partem accipiat, quam pro lubitu, etiam jusculo intinctam, manducat, conf. Matth. 26, 23. Tertius calix, quem pater familias bibit, proprie dicitur

כּוֹס הַבְּרָכָה, calix benedictionis, Matth. 26, 27., 1 Cor. 11, 16. Dictis hymnis Ps. 115—118. quartus calix bibitur, Marc. 14, 26.; et si Ps. 120—137. dicere velint, quintum quoque calicem bibere possunt. Vinum autem, quod bibunt, aqua mixtum est.

Secunda die paschatis, seu 16 Abib, offerebatur primus manipulus hordeaceus, et agnus anniculus cum ferto et libamine in holocaustum. Atque hoc ritu messis initiabatur, Levit. 23, 1—14. Qualibet etiam die per totam hebdomadem singularia quaepiam holocausta, et victimae pro peccato, immolabantur, quae Num. 28, 16—25. referuntur.

In ecclesia Latina communis viget sententia, Jesum in ultima coena pascha manducasse; quipiam tamen contendunt, eum idipsum una die praeoccupasse, nempe opinantur, Sadducaeos neomenias juxta calculum astronomicum computasse, et pascha una die citius manducasse, quod jam supra refutavimus; id modo addimus, in templo omnia ex sententia Pharisaeorum acta fuisse; accedit, Matth. 26, 1—19, Marc. 14, 12—18. Luc. 22, 7—14. de consueto die paschatis sermonem esse. — Graeca vero ecclesia propugnat, coenam ultimam Jesu non fuisse paschalem, et Jesum eucharistiam in pane fermentato instituisse. Quipiam Latinorum Graecis quidem consentiunt, sed contendunt, fermentatum jam 13tia Abib ad vesperam, exterminatum fuisse, Jesum itaque etiam hac die, eucharistiam in azymo instituisse.

§. 355. Festum Pentecostis.

A 16 Abib, seu a secundo die paschatis, numerandi erant 50 dies, et 50mus erat πεντεκοστη, quae a septem

his hebdomadibus חַג הַשָּׁבֻעוֹת, festum hebdomadum dicitur, Exod. 3, 22. Lev. 25, 15—16. Num. 28, 26. Deut. 16, 10. Act. Ap. 2, 1. In gratiarum actionem pro messe celebrabatur; unde et festum messis, חַג הַקָּצִיר, dicebatur, Exod. 23, 16. Hinc duo panes de farina novarum frugum, et decima pars Ephae de eadem farina, tanquam primitiae, offerebantur, Exod. 27, 16. Lev. 23, 17. Num. 28, 26., unde nomen hujus festi, dies primitiarum, הַבִּכּוּרִים, descendit, Num. 28, 26. Holocausta quoque plura, et sacrificium pro peccato immolabantur, Lev. 23, 18—20. Num. 28, 27—31. Ad festum hoc laetum, aetate Apostolorum, permulti Judaeorum exterorum Jerosolymis conveniebant, prout Josephus de B. J. II. 3, 1. disertis verbis annotavit, conf. Act. Ap. 2, 5—13.

§. 356. Festum tabernaculorum.

Festum tabernaculorum, חַג הַסֻּכּוֹת, ἑορτὴ σκηνῶν, σκηνοπηγία, a 15ta usque ad 23tiam mensis septimi seu Thischri (Octobris), plenis octo diebus celebrabatur, et dies octava erat festum singulare, Lev. 23, 34—42. Num. 29, 12. 35. Deut. 16, 13—15. Neh. 8, 18. 2 Macc. 10, 6. Joh. 7, 2. 37. In memoriam illius per Arabiam itineris, institutum erat; quare Hebraei hoc octiduo, ut in illo itinere, tabernacula inhabitare tenebantur, Lev. 23, 42—43. Quia autem simul in gratiarum actionem pro collectione fructuum et vindemia agebatur, חַג הָאָסִף, festum collectionis fructuum, dicitur, Exod.

23, 16. 34, 22., et Hebraei his diebus fructus generosissimarum arborum, vel, prout recentiores Judaei פְּרִי עֵץ הָדָר interpretantur, citria, et praeterea ramos palmarum, salicum, aliarumque frondosarum arborum in manibus gestabant, vel, ut Karaei volunt, ex his frondibus tabernacula construere tenebantur, Lev. 23, 40., quibus etiam frondes olearum, oleastrorum, myrtorum et aliarum arborum addebant Neh. 8, 15. 2 Macc. 10, 7. Joseph. Archaeol. XIII. 13, 5. Festum erat laetissimum; hinc a Josepho Archaeol. VIII. 4, 1. XI. 5, 5., et a Philone de septenario p. 1195., maximum, μεγίστη, et a Thalmudicis הֶחָג, festum κατ' ἐξοχήν, (das Fest) appellatur, atque etiam Plutarcho Sympos. L. IV. c. 5. innotuit. Sacrificia publica plura, quam aliis festis, praescripta erant, Num. 29, 12—39.; atque Hebraei plures quoque victimas de secundis decimis et primogenitis immolabant, Deut. 16, 14—15. Lev. 23, 38—40. Num. 29, 39. His recentiores Judaei alia addiderunt; nam I. ex Jes. 12, 3. exsculpserunt ritum, quo sacerdos per totum octiduum, quotidie mane, vase aureo tria Log aquae ex fonte Siloe hauriebat, magna et laetissima solennitate per portam aquarum in templum portabat, et in cornu altaris australe versus occasum, effundebat, quum interim Levitae Hallel (Ps. 113—118.) decantarent, et tibiis accinerent. Thalmudici jam dicunt fuisse symbolum pluviae, jam gaudii, jam effusionis spiritus sancti. Conf. Joh. 7, 37. et Vetstenii N. T. T. I. p. 888—889. — II. Quotidie vespere in atrio mu-

lierum, in quatuor lychnuchis aureis, qui 50 cubitos alti fuisse dicuntur, magnae lampades accendebantur; sacerdotes et Levitae in 15 gradibus atrii interioris, Psalmos graduum (Ps. 120—134.) decantabant, et instrumentis musicis accinebant, atque proceres, ardentes faces manibus tenentes, in atrio mulierum saltabant, quos mulieres ex loco clathris clauso spectabant. III. Judaei quotidie, sinistra citrium, et dextera לוּלָב seu ramum palmarum, duos ramos salicum et mirtorum colligatos tenentes, solenniter altare cum conclamatione הוֹשִׁיעָה־נָּא, Hosianna, circuibant, et id die septima septies repetebant, in memoriam expugnatae olim urbis Jericho; quare hoc festum quoque magnum Hosianna vocant. Conf. 2 Macc. 10, 17.

§. 357. Dies propitiationis.

Quinta ante festum tabernaculorum dies, nempe 10ma mensis 7mi seu Thischri, erat dies propitiationis, יוֹם הַכִּפּוּרִים, quae feria erat, Lev. 16, 1—34. Exod. 23, 26—30. Num. 29, 1—11. Unicum hoc erat per totum annum jejunium, quo a vespera usque ad vesperam omnis cibus interdictus erat, Lev. 23, 27—29. 25, 9. Hac die summus sacerdos omnem liturgiam agebat, et quae erant singularia, ipsi soli reservata erant, quae jam referenda veniunt. Nempe loto corpore, et indutus femoralibus tunicaque alba byssina, zona cinctus, et imposita capiti consueta mitra sacerdotali, ad altare adducebat juvencum pro peccatis suis et familiae suae, et duos hir-

cos pro peccatis populi, quorum alterum Jehovae, לַיהוָה, et alterum ad liberum discessum לַעֲזָאזֵל, cf. عَزَازِل, sorte praefiniebat, Lev. 16, 6 —10. — Mactabat mox juvencum pro peccatis suis, et hircum לַיהוָה pro peccatis populi; dein prunas ex altari depromtas in thuribulo, et duos pugillos sacri thymiamatis in vase aliquo, inferebat in adytum seu Sanctissimum, atque injecto in prunas thymiamate, reversus, rursus cum sanguine juvenci et hirci intrabat, et digito suo primum de sanguine juvenci, et demum de sanguine hirci versus operculum arcae foederis, et septies versus pavimentum ante arcam, spargebat. Egressus in Sanctum, sanguine juvenci et hirci cornua altaris aurei illiniebat, atque septies in superficiem ejusdem spargebat; id dicebatur expiare ab immunditiis et praevaricationibus Israelitarum, Lev. 16, 11—19. — Egressus in atrium, ante altare ambas manus capiti hirci לַעֲזָאזֵל graviter imponebat, quo symbolo eum omnibus peccatis, delictis et praevaricationibus Israelitarum onerabat, et demum viro tradidit, qui eum in loca deserta deductum, liberum dimitteret, quo significabatur, Israelitas poena omnium peccatorum liberatos esse. Hircus autem, qui pro peccatis populi, et juvencus, qui pro peccatis summi sacerdotis immolatus fuit, symbolum erat promeritae poenae, et extra castra vel urbem integer concremabatur, Lev. 16, 20—22. 26—28. — Denique depositis vestibus albis, et indutus pretiosis muneris sui vestibus, holo-

causta pro se et populo, et sacrificium aliud pro peccato immolabat, Lev. 16, 23—25. Num. 29, 7—11. Judaei addunt, eum rursum in Sanctissimum ingressum esse, ut thuribulum efferret, quod quidem necessarium non erat, potuit enim thuribulum, secunda vice cum sanguine egrediens, una auferre; nam bis tantum ingressum fuisse, Philo de Leg. ad Caj. disertis verbis testatur; unicus enim ingressus, qui Lev. 16, 34. Exod. 30, 10. sancitur, de unica die per annum intelligitur; unico enim ingressu hac ipsa die, omnia illa nullatenus peragi potuissent.

§. 358. Alia jejunia.

Hebraei antiquiori aevo in rebus adversis jejunare quidem solebant, Jud. 20, 26. 1 Sam. 7, 6. 31, 13. 2 Sam. 3, 35. Jes. 58, 3—12.; ast novos anniversarios jejunii dies, demum in exilio introduxerunt: I. Die 17ma mensis 4ti seu Thammuz (Julii) in memoriam expugnationis Jerosolymorum, Jer. 52, 6—7. Zach. 8, 19. II. Die 9na mensis 5ti seu Ab, (Augusti), in memoriam incensi templi, Zach. 7, 3. 8, 19. III. Die 3tia mensis 7mi seu Thischri (Octobris) in memoriam interfecti Gedaliae, Jer. 40, 4. Zach. 7, 5. 8, 19. IV. Die 10ma mensis 10mi seu Tebeth (Januarii) in memoriam initii oppugnationis Jerosolymorum, Zach. 8, 19. — Hos dies lugubres Zacharias quidem c. 7. et 8. in laeta festa transmutandos esse dicit; ast Judaei eos usque in praesentem diem conservarunt, aut post eversa per Titum Jerosolyma postliminio reduxerunt.

Quid effusio aquarum in jejunio 1 Sam. 7, 9—7., sibi velit, obscurum est; fortasse, juxta consuetum orientalibus tropum, liberalitatem, qua Hebraei nunc se totos Deo tradere vellent, indicat.

§. 359. Festum Purim.

Mordechaeus. vel Mardochaeus, sub rege Xerxe, in memoriam liberationis Judaeorum ab immanitate Hamanis, instituit festum Purim vel Phurim, i. e., sortium, 14ta et 15ta mensis ultimi seu Adar (Martii) celebrandum, Esth. 3, 7. 9, 26.; unde etiam dies Mardochaica, ἡ Μαρδοχαϊκὴ ἡμέρα, dicitur, 2 Macc. 15, 36. Huic festo quosdam Judaeos, ut referunt Thalmudici, repugnasse, facile credimus; est enim festo Bacchi simile. In synagoga praelegitur liber Esther, et occurrente nomine Haman, omnes manibus plaudunt, atque pugnis et malleis scamna percutiunt, conclamantes: pereat nomen ejus. Olim in memoriam crucifixi Hamanis, cruces in tectis domuum suarum erigebant; his autem Cod. Theodos. Tit. 12. e. 2. interdictis, signum aliud substituunt. Ceterum convivia celebrant, sibi invicem fercula mittunt, et nugas alias tractant.

§. 360. Festum encaeniorum.

Quum templum, ab Antiocho Epiphane 167. ante Chr. profanatum, anno 164 ante Chr. rursus mundatum fuisset: multis sacrificiis, 25 mensis Kislev (Decembris), per octiduum dedicatum fuit, atque haec dedicatio conversa est in festum anniversarium,

quod encaenia, εγκαινια, dies dedicationis altaris, ἁι ἡμεραι εγκαινισμȣ τȣ θυσιαςηριȣ, mundatio templi, ὁ καθαρισμος τȣ ἱερȣ, dicebatur, 1 Macc. 4, 52—59. 2 Macc. 10, 1—8. Joh. 10, 22.; a Josepho Arch. XII. 7, 6—7. quoque nomine luminum, τα φωτα, insignitur, quia Judaei his diebus multa luminaria accendebant, quibus felicem rerum conversionem et laetitiam indicabant, conf. Joseph. contr. Ap. II. 39.

Caput quartum.

De personis sacris.

---

§. 361. Populus sanctus.

Posteri Abrahami, Isaaci, et Jacobi, ad conservationem verae religionis electi, Deo itaque consecrati, et hac ratione sacri seu sancti קְדוֹשִׁים, atque quasi sacerdotes dei, seu regnum sacerdotale erant, Exod. 19, 6. 22, 3. Lev. 11, 44—45. 19, 2. 20, 26. Deut. 7, 6. 14, 2. 21. 26, 19. 28, 9. Monitio erat, ut et moribus sancti esse studerent, Lev. 19, 2. 20, 7—8. 26. 11, 45. Exod. 22, 20—21. etc. Ast recentiores Judaei, hoc titulo inflati, omnes alias gentes, tanquam profanas et peccatrices, odio prosequebantur, Eph. 2, 14—15. 1 Thess. 2, 15—16. conf. Tacit.

Hist. V. 5. Matth. 9, 10—11. 19. 26, 45. Marc. 8, 28. Luc. 5, 8. Gal. 2, 15—17. Illa autem sanctitas, seu separatio et consecratio ad cultum veri Dei, perpetua erat, licet non raro magna fuit morum corruptio; quare aliqui Rabbini scelestissimos quoque reges hoc sensu sanctos nuncupant, ut sanctus et Israelita idem significet, conf. Sap. 10, 15. 17. 20. 8, 1. 7. 9. 20. Haec denominatio demum ad Christianos transiit, qui ab Apostolis non modo μαθηται, discipuli, ἀδελφοι, fratres, i. e., amici, et qui sunt de via seu de religione, sed frequenter etiam sancti, ἁγιοι, vocantur Act. Ap. 9, 41. 26, 10. Rom. 1, 7. 8, 17. 12, 13. 25, 25. 26. 16, 2. etc.

§. 362. De ministris sacris.

De Levitis, ministris Dei regis, alibi diximus; hoc loco de iisdem, tanquam ministris religionis, dicendum venit. Substituti fuerunt primogenitis, qui olim nati erant sacerdotes, aetate autem Mosis cum Levitis permutati sunt, et sequentibus quoque aetatibus a ministerio altaris redimendi erant, Num. 3, 5—13. 40—51. 8, 16—19. Ex hac tribu Aharon et posteri ejus, sacerdotio consecrati fuerunt, quibus propior ad thronum Dei in sanctissimo, accessus concedebatur, quod etiam nomen כֹּהֵן innuit, Exod. 19, 22. Reliqui Levitae obibant inferiores functiones sacras; sed pro negotiis vilioribus habebant servos, sanctuario adscriptos, qui ligna findebant, aquam apportabant, et alia similia praestabant. His omnibus praeerat summus sacerdos,

הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל. Cuilibet ordini horum ministrorum assignatae erant functiones, quae inferiori interdictae erant.

§. 363. Servi sanctuario adscripti.

Servi sacri, qui ab aevo Mosis aderant, orti sunt ex religiositate Hebraeorum, qui vel se, vel filium, aut servum, voto addixerunt sanctuario; quare Lev. 27, 1—8. pretium constituitur, quo sacrati redimi possent. Aetate Josuae illis additi sunt Gibeonitae, Beerothitae, Kephiritae, et cives urbis Kirjathjearim, Jos. 9, 23—29. Aucti porro sunt aetate Davidis et Salomonis. Post exsilium ordinem spectabilem constituebant, qui antiquo Levitarum titulo נְתִינִים, (i. q. נתונים Num. 3, 9. 8, 17. 19. 18, 6. Deut. 25, 52.) donati, insigniti, etiam reliquis Israelitis antepositi sunt, Ezr. 2, 54. 58. 8, 20. Neh. 10, 29. 11, 3.

§. 364. Consecratio Levitarum.

Levitae solenniter, a reliquis Israelitis separati. et singulari ritu ad ministeria sua consecrati fuerunt; nam I. loti et toto corpore rasi, juvencum cum farina et oleo, in holocaustum, et alium juvencum in sacrificium pro peccato, ad altare adduxerunt. II. A Mose aqua conspersi sunt. III. Israelitarum proceres illis manus imposuerunt; et hoc ritu eos in locum suum aut primogenitorum substituerunt. IV. Levitae praesentibus sacerdotibus, coram Deo seu sacro tabernaculo se prostraverunt, ut sese ei ad ministeria offerrent. Denique V. manus illis juvencis

imposuerunt, et eos immolarunt. — Hoc ritu Levitae, et eorum posteri, Deo et sacerdotibus donati, et sacris ministeriis consecrati erant, Num. 8, 5—22. conf. Act. Ap. 13, 2—3. Lex peculiarem quidem vestem eis non decrevit; ast aetate Davidis 1 Paral. 15, 27., et Salomonis 2 Paral. 5, 12., cantores et musici, atque portantes arcam foederis, superindumento byssino induti comparent, conf. Joseph. Arch. VIII. 3, 8. XX. 9, 6.

§. 365. Functiones Levitarum.

Levitarum partes erant, sacerdotibus auxilio esse, vigilias sacri tabernaculi et deinceps templi obire, in itinere per Arabiam, diversas partes sacri tabernaculi, et utensilia sacra portare, sacrum tabernaculum et deinceps templum mundare, annonam et thesauros sacros administrare, denique ab aetate Davidis etiam in templo cantare, et instrumentis musicis accinere, recentiori autem aevo, etiam victimas mactare, quum Hebraei his desuevissent; denique munera civitatis, ad quae vocabantur, obire, quae huc non spectant. — In tres familias, utpote a tribus filiis Levi descendentes, divisi erant; Kehat, Gerschom, et Merari. Hae familiae in itinere per Arabiam, assignatas partes sacri tabernaculi portabant ab anno aetatis 30 usque ad 50; alia autem leviora, uti vigilias, jam anno 25 incipiebant, et post annum 50 prosequebantur, Num. 3, 1—36. 4, 1. 30. 35. 38. 42. 46—49. 8, 23—26. Recentiori aevo ministeria sua jam anno aetatis 20 auspicabantur, 1 Pa-

ral. 23, 24. 27. 2 Paral. 31, 17. Ezr. 3, 8. — In Palaestina demum non multis negotiis distinebantur; quare David 38000 adultos Levitas in quatuor classes divisit, atque 24,000 ministros sacerdotum, 4000 vigiles seu janitores, 4000 musicos, et 6000 judices et genealogos esse jussit, 1 Paral. 23, 3—5. 24—32. 24, 20—31. 26, 1—28. Musici rursus in 24 classes divisi erant, quarum singulae alternis, per hebdomadem munere fungebantur. — Vigilias jam sex, jam quatuor, jam etiam duo viri simul obibant, in quorum stationes die sabbathi alii succedebant. 1 Paral. 26, 17—19. 2 Paral. 23, 4. 2 Reg. 11, 5. Omnes ordines et classes praefectis suis parebant.

§. 366. Sacerdotes.

Posteri filiorum Aharonis, nempe Eleazari et Ithamari, Lev. 10, 1—5. 1 Paral. 24, 1—2. aetate Davidis ita aucti erant, ut in 24 classes divisi fuerint, quae alternis, per hebdomadem, munere fungebantur; 16 classes erant Eleazari, et 8 Ithamari. Classis quaelibet praefecto seu capiti familiae suberat. Classis Jojarib 1 Macc. 2, 1. erat ordine prima, et classis Abia Luc. 1, 2. octava, 1 Paral. 24, 3—19. Haec divisio perpetuo retenta, 2 Paral. 8, 14. 31, 2. 35, 4—5. 36, 24., et post exilium, etsi quatuor duntaxat classes reversae sunt, rursus tamen sub antiquis nominibus restituta fuit, Ezr. 2, 36—39. Neh. 7, 39—42. 12, 1. Joseph de vit. sua §. 1. et Arch. VII. 14, 7. — Summo Sacerdoti Aharoni succedebat primogenitus, Josephus refert Arch. V. 11, 5. VIII,

1, 3., Eli, 1 Sam. 2, 30., non fuisse ex posteris Eleazari, primogeniti filii Aharonis, sed ex familia Ithamari, et Salomonem demum hanc dignitatem, Abiataro postero Ithamari ademtam, rursus transtulisse in familiam Eleazari, ex qua fuit Zaddokus, cui eam contulit, 1 Reg. 2, 26—27. An autem Josephus haec ex fontibus fide dignis hauserit, non liquet. Post exilium posteri Eleazari jure hereditario succedebant usque ad Antiochum Epiphanem, qui hanc dignitatem plus offerenti vendebat. Anno 152 ante Chr., Alexander rex Syriae, summum sacerdotium detulit belliduci Jonathani ex classe Jojaribi, 1 Macc. 10, 18—20., cujus fratrem Simonem demum Judaei principem et summum sacerdotem crearunt, 1 Macc. 14, 35—47. Hujus posteri, qui simul reges erant, summo sacerdotio fungebantur usque ad Herodem, qui summos sacerdotes ad libitum mutabat, quo arbitrario jure deinceps quoque Romani usi sunt. — Vicarius summi sacerdotis, non quidem nomine, a Judaeis adoptato, סְגָן, sed, כֹּהֵן הַמִּשְׁנֶה occurrit, Jer. 52, 24. cf. 1 Reg. 4, 4.; et quum ea, quae die propitiationis praescripta erant, solus summus sacerdos agere posset, necessarius erat alter, qui ejus vicem, si forte hac die aeger aut immundus esset, subiret, Joseph. Arch. XVII. 6, 4.

§. 367. Consecratio sacerdotum et summi sacerdotis.

Summus pontifex Aharon eodem ritu, quo filii ejus sacerdotes, consecratus fuit, nisi quod aliis ve-

stibus indutus, et oleo sacro, in capite largiter unctus est, Exod. 29, 5—9. Lev. 8, 2. — Sacerdotes nempe hi omnes, corpore loti, et vestibus sacris induti, stiterunt se ante altare, ubi juvencus, duo arietes, panes azymi, et placentae duplicis generis in corbe, praeparatae erant; manus capiti juvenci imposuerunt, quem Moses mox in sacrificium pro peccato, mactavit, sanguinem digito cornibus altaris illevit, reliquumque ad pedes altaris effudit, et partes sacrificii altari imposuit; reliqua caro integra extra castra concremata fuit, Exod. 29, 10—14. Lev. 8, 2—3. 14—17. — Ita quoque manus capiti arietis imposuerunt, quem Moses in holocaustum mactavit, sanguinem circa altare sparsit, et arietem dissectum, in altari concremavit, Exod. 29, 15—18. Lev. 8, 18—21. Alterum arietem, postquam sacerdotes ei manus imposuissent, Moses in sacrificium consecrationis mactavit, et sanguinem ejus, sacerdotum lobo auris dexterae, et pollici manus et pedis dexteri, illevit, atque reliquum pedibus altaris aspersit, a quo demum rursus aliquid sanguinis aspersi depromtum, et oleo sacro commixtum, in sacerdotes eorumque vestes sparsit; summum sacerdotem vero saero oleo in capite largius unxit; hinc הַמָּשִׁיחַ dicitur Lev. 4, 3. 5. 16. 6, 15. Ps. 133, 2. Partes sacrificii, nempe caudam, omentum, lobum minorem hepatis, ambos renes adipemque eis adhaerentem, et armum dexterum arietis, panem azymum, et placentam de quolibet genere, imposuit manibus sacerdotum, ut haec Deo offerrent, atque id dicebatur manus implere,

quod idem est, ac consecrare, conf. 1 Reg. 13, 13. Omnes hae partes demum in altari concremabantur. Pectus Deo oblatum cessit Mosi, reliquam autem carnem praeparatam, uti et panes illos azymos et placentas, sacerdotes in ipso sacro tabernaculo manducarunt, quod vero supererat, altera die igni traditum fuit, Exod. 29, 19—34. Lev. 8, 22—36. — Hic ritus, qui per octiduum continuatus fuit, sacerdotes ab omnibus aliis Israelitis et Levitis in perpetuum separavit, ut nova in posteris inauguratione opus non esset, Exod. 29, 35—37. Lev. 10, 7. conf. Rom. 1, 1. Eph. 3, 3. Act. Ap. 13, 2—3. Singulorum autem summorum pontificum inauguratio repetenda innui videtur Exod. 29, 29. Lev. 16, 32. 21, 10. Num. 20, 26—28. 35, 25.

§. 368. Vestes sacerdotum.

Vestitum sacrum sacerdotes non gestabant nisi officio fungentes, Exod. 28, 4. 43. Ezech. 42, 14. 44, 19. Descriptio Exod. 28. manca est, quia plura ex more vestiendi illorum temporum, pro notis ponuntur. Quae Josephus, Arch. III. 7, 1—3., addit, fortasse ex parte, recentiora sunt. Vestes hae erant: I. Femoralia xylina seu byssina, a renibus usque ad femora pertingentia, מִכְנְסֵי בַד, Exod. 24, 42. Lev. 6, 10. Ezech. 44, 18. II. Tunica xylina, כְּתֹנֶת שֵׁשׁ, quae, aetate Josephi, usque ad talos pertingebat, manicis instructa, et non consuta, sed una textura erat. Joseph. Arch. III. 7, 2. Exod. 28, 39. 41. 29, 5. conf. Joh. 19, 23. III. Cingulum, אַבְנֵט,

teste Josepho Archaeol. III. 7, 2., palma latum, in modum exuviarum serpentis textum, atque acu pictum erat floribus coloris purpurei, hyacinthini, coccinei et albi. Supra lumbos, et fere ad pectus gestabatur, Exod, 39, 29., bis corpus ambiebat, et antrorsum circa pectus ita nodabatur, ut extremitates usque ad talos dependerent, quas sacerdotes, functionibus occupati, ne impedirentur, super humerum sinistrum retorquebant, Exod. 39, 27—29. IV. Mitra, מִגְבָּעָה, erat olim alta, acuminata, et capiti alligabatur, Exod. 28, 9. 40. 29, 9. Lev. 8, 13, 17., ut §. 126. diximus; aetate vero Josephi (Archaeol. III. 7, 3.), qua etiam מִצְנֶפֶת dicebatur, globum formabat, sindone contectum, qui dimidio capitis firmiter insidebat, ut in flexionibus corporis non decideret. — Sacerdotes Hebraeorum, ut Aegyptiorum aliarumque gentium, discalceati, munere suo fungebantur, quod symbolum reverentiae et venerationis erat, Exod. 3, 5. Jos. 5, 15.

§. 369. De functionibus sacerdotum.

Ad functiones sacerdotales non modo origo ex familia Aharonis, Ezr. 2, 62. Neh. 7, 64. Joseph. de vita sua §. 1. et contr. Ap. I. 7., sed etiam immunitas ab omni vitio corporis, requirebatur, Lev. 21, 16—17. Ministeria sua obeuntes, vino et omni potu inebriante abstinebant, Lev. 10, 8—11. Antiquiori aevo, 30 annos nati, recentiori vero aetate jam, quum 20 annorum essent, munera obibant, Num. 4, 3. 2 Paral. 31, 17. — Quotidianas functiones

quaelibet classis singulis sorte assignabat, ut alius suffitum incenderet, alius die sabbathi panes propositionis permutaret, alius ignem in altari holocaustorum curaret, etc. Luc. 1, 9.

§. 370. Vestes summi sacerdotis.

Vestes summi sacerdotis erant duplicis generis; aliae simplices byssinae, nempe femoralia, tunica, cingulum sacerdotale et mitra simplex, atque his vestibus indutus, die propitiationis in Sanctissimum ingrediebatur, Lev. 16, 4. 23.; aliae autem erant magnificentissimae, quibus super vestes sacerdotales induebatur, nempe: I. Meil, מְעִיל, quod supra quidem §. 122. laicis quoque ditioribus commune fuisse vidimus; hoc vero sacrum erat coloris hyacinthini, et in inferiori limbo alternis tintinnabulis aureis et malogranatis, ex gossipio purpureo et coccineo contextis, superbiebat, Exod. 28, 31—35. 39, 5. conf. Hasselquist Reis. S. 55, 73. II. Ephod, אֵפוֹד, supra §. 122. laicis quoque commune fuisse, observavimus; sacrum vero erat byssinum, colore purpureo, hyacinthino, et coccineo, atque etiam auro variegatum, aetate Josephi, cubitum majorem longum, manicis instructum, atque ex lege Mosis in utroque humero onyche ornatum, in quo nomina 12 tribuum, nempe in quolibet sena, insculpta erant, Exod. 28, 6—7. III. Ad pectus hujus vestimenti erat spatium quadratum unius spithamae, cui חֹשֶׁן, ita adaptatum erat, ut intrinsecus (Exod. 39, 9.) instar marsupii duplicatum, extrinsecus vero duodecim gemmis, qua-

druplici serie dispositis, ornatum esset, quibus nomina tribuum insculpta erant; quatuor annulis ipsi Ephod annexum, et fasciis hyacinthini coloris alligatum, duabus porro catenis aureis in utroque humero fixis, pendebat, atque singulari cingulo, ipsum Ephod totum ambiente, adstrictum erat. In hoc חֹשֶׁן erant Urim et Thummim, אוּרִים וְתֻמִּים, ex quibus summus sacerdos responsa divina petebat, Exod. 28, 30. Lev. 8, 8. 27, 21. Deut. 33, 8. Quid fuerit, diversae sunt eruditorum conjecturae. Figura illa, gemmis ornata, quam, nomine ἀλήθεια, judex in Aegypto, collo suspensam gestabat, Diodor Sic. I. 75., nihil lucis adfert. Sententia verisimillima eo redit, fuisse sortem sacram, 1 Sam. 14, 41—42., fortasse tres lapides pretiosos, quorum alter affirmationem, alter negationem, et tertius nullum responsum referebat; quare quaestio semper ita formanda fuit, ut responsum esset ita, vel non, et, prout sacerdos interrogatus, lapidem manu extrahebat, vel affirmaretur, vel negaretur, vel responso careret. Historia Jos. 7, 13—21. 1 Sam. 14, 40—43. 28, 6. 2 Sam. 1, 2., haec duntaxat paucis narrat. Moses jubetur Urim et Thummim, (non, conficere, sed) in Choschen reponere, quod arguit, usum ejus fuisse antiquiorem, qui demum usque ad Davidem observabatur. IV. Mitra summi sacerdotis, מִצְנֶפֶת, eandem cum mitris sacerdotum formam referebat, Exod. 28, 4. 40. 29, 5., vel differentia saltem erat exigua, ut fortasse esset paulisper altior, Exod. 39, 27—28., uti quoque Joseph. Archaeol. III. 7, 6. ait, super mitram sum-

mi sacerdotis eminuisse aliam consutilem ex hyacintho et albo variegatam. Ast in fronte per vittam hyacinthinam alligata erat lamina aurea, צִיץ הַזָּהָב, cui verba: s a n c t u s J e h o v a e, קֹדֶשׁ לַיהוָה, incisa erant, symbolum, summum sacerdotem portare poenam eorum, quae Israelitae in muneribus et donariis delinquebant, E x o d. 28, 36—38. 29. 6. 39, 30—31. Aetate Christi haec mitra, teste Josepho, triplici quoque corona aurea cincta erat, quam sacerdotes Hasmonaei, qui simul erant reges, addiderunt.

§. 371. An fuerint doctores populi.

Sacerdotes et Levitae Hebraeorum, in theocratica regiminis forma, erant ministri reipublicae et ecclesiae, nequaquam vero, ut sacerdotes Christiani, doctores populi. Hinc non singuli in urbibus, oppidis et pagis dispersi erant, sed suas urbes incolebant. Populum eatenus duntaxat religionem docebant, quatenus cultui divino praeerant, festa indicebant, et cavebant, ne aliis diis sacrificaretur, aut Deo victimae illegitimae, aut alienis ritibus immolarentur; qua medici civitatis, de munditie et immunditie cognoscebant; et qua judices reipublicae, respondebant de jure. Loca, quibus refertur, eos populum docere, ut Deut. 33, 10. Malach. 2, 6—9., ea ipsa, quae modo diximus, concernunt, c o n f. et M i c h. 3, 11. H o s. 4, 6. 2 P a r a l. 15, 13. Quodsi rex Josaphat, 2 Paral. 17, 7—9., Levitas in oppida misit, ut populum religionem docerent, id erat extraordinarium. Post exsilium Levitae legem, Hebraice praelectam, populo dialecto

Aramaea exponunt, nequaquam vero sermones ad populum dicunt, Neh. 8, 7. Qui in templo Psalmos decantabant, auditores quidem salutari doctrina imbuebant, quin tamen nostris ecclesiae ministris similes sint. Sacerdotes per sacros ritus, quos peragebant, ideas religionis refricabant; ast id nemo unus in similitudinem doctorum ecclesiae Christianae traxerit. Prophetae quidem doctoribus similiores erant, nostris tamen multum dissimiles; nam I. immediati erant legati Dei, sublimiori itaque auctoritate pollebant; II. de rebus quoque civitatis, III. ad cultiorem duntaxat populi partem, et IV. nequaquam statutis temporibus loquebantur, sed erant extraordinarii doctores, prout tempora exigebant. Prophetae, sabbathis et neomeniis pios coetus cogentes, nostris ecclesiae ministris propiores sunt.

§. 372. Ministri synagogarum.

Ecclesiae quidem Christianae ad normam synagogarum conformatae sunt; in synagogis tamen non erant ordinarii doctores, qui ex officio populum sermonibus docuissent, nisi interpretes, מְתֻרְגְּמָן, תֻּרְגְּמָן, qui ea, quae Hebraice praelegebantur, lingua vulgari exponebant; nam דָּרְשָׁן, seu orator synagogarum, in N. F. non occurrit, sed lector, vel alius quiscunque, doctrina et sermone pollens, populum religionem et officia edocet, Luc. 4, 16—21. Act. Ap. 13, 5. 15. 15, 21. Matth. 4, 23. 26, 5. Alii ministri synagogarum erant: I. Antistes synagogae, *αρχισυναγωγος*, רֹאשׁ הַכְּנֶסֶת, qui coe-

tum regebat, lectores et oratores invitabat, nisi quipiam se sponte obtulissent, quos acceptaret, Marc. 5, 22. 35—38. Luc. 8, 41. 13, 14—15. 18, 8. 17. Act. Apost. 13, 15. II. Seniores synagogae, זְקֵנִים, πρεσβυτεροι, antistiti a consiliis, erant potentiores et doctiores populi; hinc etiam αρχισυναγωγοι dicuntur, Act. Ap. 13, 15. Hic Senatus non modo de institutionibus synagogae, sed etiam de transgressoribus Legis agebat, et poenam 40 ictuum demto uno, decernebat, aut etiam peccatorem communione excludebat, Joh. 9, 12. 12, 42. 16, 2. 2 Cor. 11, 24. III. Collectores eleemosynarum, גַּבָּאֵי צְדָקָה, διακονοι, etsi non omnia, quae Judaei de illis statuunt, jam aetate Apostolorum valuerint, ipsos tamen illa jam aetate adfuisse, dubium non est, Act. Ap 6, 1. seqq. IV. Minister synagogae, חַזָּן, ὑπηρετης, Luc. 4, 20., qui libros praelegendos porrigebat et recipiebat, et alia hujusmodi servitia praestabat, Luc. 4, 20.; ritus, quo in synagogis nostrorum Judaeorum liber legendus solenniter defertur, aetate Christi nondum obtinuit. V. Apostolus seu legatus synagogae, שְׁלִיחַ צִבּוּר, alius erat, qui, a synagogis exteris missus, eleemosynam Jerosolyma deportabat, Phil. 2, 25. 1 Cor. 16, 1—4.; alius, qui a synagogis ad propagandam religionem delegabatur, Act. Ap. 14, 4. Rom. 16, 7. 2 Cor. 8, 23.; alius denique, qui preces publicas in synagoga, nomine coetus recitabat, a coetu ad id delegatus, qui nunc cantor nuncupatur cf. Apoc. 1, 20. 2, 1. 8. 12. 18.

3, 1. 7. 14. αγγελος της εκκλησιας, Vitringa de synag. Vet. L. III. P. I. c. 1 et 2., P. II. c. 1—3.

Iudaei eruditos synagogae dicunt פַּרְנָסִים, pastores, conf. Eph. 4, 11., quod nomen autem, recentiori saltem aevo, tribuunt quoque senioribus synagogae et collectoribus eleemosynarum; nam cum vox פַּרְנָס, dubio procul a πυρνος, fragmentum panis, cibus, descendat, et in Thargummim Hebraico verbo רָעָה, pascere respondeat, ac, uti רָעָה, de regibus quoque usurpetur: potuit etiam פַּרְנָס ad quoscunque ministros synagogae transferri. Ast aetate Apostolorum hoc nomine proprie veniebant docti cum allusione quapiam ad sententiam Stoicorum, solos sapientes esse vere reges, conf. Philo de agricult. p. 150.

Caput quintum.

De rebus sacris.

§. 373. Quid est sacrificium?

Sacrificium est illud, quod Deo immediate offertur, et aliqua ratione destruitur, uti per ignem, vel per effusionem libaminum. Hinc nec ligna, ad fovendum ignem altaris necessaria, neque alia dona, quae sanctuario aut templo offerebantur, dicuntur sacrificia, sed קָרְבָּן, מַתָּנָה, תְּרוּמָה, quae nomina quidem

etiam sacrificiis tribuuntur, sed latioris sunt significationis, et omnia comprehendunt, quae Deo quacunque ratione sacrantur.

§ 374. Origo sacrificiorum.

Sacrificia, juxta documenta Mosaica, generi humano coaeva sunt, Gen. 4, 3—5. 8, 20. 12, 7. 13, 4. 15, 9—21. 22, 13. 26, 35. 25, 1—7.; Moses solum ritus accuratius praefinivit, conf. Lev. 1, 2. Hunc singularem, omnibus populis communem, cultum divinum primitus ex aliquo nutu divino descendisse, argumentis idoneis evinci nequit; nam divinum mandatum non refertur, et origo ex grato animo, quo antiquissimi homines Deo aliquid de ejus donis offerre voluerint, utcunque explicari potest. Ast quum in fragmentis Gen. 1—11., paucissima referuntur: ex silentio vix quidpiam concluditur, inprimis cum Deus Gen. 15, 9. sacrificium offerri jubeat, et alibi hoc religionis exercitium probet. Ubi dicitur, Deo sacrificia non probari, Jes. 1, 11—18. Jer. 6, 20. Amos 6, 20. Hos. 6, 6. Malach. 1, 10.: sermo est de sacrificiis, tanquam meris ritibus, aut mediis per se efficacibus, quin ex animo probo proficiscantur. Neque Deo indignum est, hujus generis arbitraria religionis exercitia praecipere, quae non indecentia sunt, et infantiae ac adolescentiae humanitatis conducunt. Ernesti de Vindiciis arbitrii divini in religione constituenda. Aliunde arbitrio primorum hominum, qui rudes erant infantes, omnis cultus externus relinqui vix potuisse videtur. Acce-

dit, originem victimarum cruentarum non satis commode ex inventione humana repeti posse. Quare vero non est prorsus dissimile, Deum protoparentibus lapsis, per mortem animalium, quorum pelles posse praebere usum vestium, docuit, non modo ostendisse, quid per peccatum meruerint, sed etiam innuisse, violentam animalium mortem, in reatus et poenae memoriam, saepius repetendam esse, aut protoparentes nostros ex illa prima animalium violenta aut subitanea morte in hanc sententiam descendisse. Verum sunto originis humanae, symbola tamen et effectus erant reverentiae et grati animi erga Deum, et solennis simul confessio, Deum esse supremum rerum omnium, et vitae quoque dominum.

§. 375. Divisio sacrificiorum.

Ante Mosen non occurrunt sacrificia nisi holocausta, eucharistica, et illa, quibus foedera pangebantur, atque de ritibus perpauca attinguntur. De sacrificiis pro peccato et pro delicto, atque de libationibus, fertis et farina nulla fit mentio. Quum vero aetate Mosis sacrificia gentilium jam in certum ordinem redacta essent: Moses illa, quae ex consuetudine patriarcharum descenderant, ad praesentem rerum conditionem accommodavit, ritibus auxit, non modo, ne Hebraei pompa gentilium, ad colenda idola allicerentur, sed etiam, ut religionem saepius exercerent, ideas religiosas altius menti imprimerent, gratum erga Deum animum excitarent, atque mentem ad mandatorum custodiam firmarent; accedebat,

quod nova ad Deum regem relatio, quam gens modo iniverat, majorem apparatum deposcebat. Sunt itaque ex lege Mosaica, sacrificia alia cruenta seu victimae; alia incruenta, et quidem vel farina, panes, placentae; vel libamina (vinum). Sacrificia cruenta erant alia piacularia, et alia eucharistica. Piacularia rursus erant vel holocausta, vel sacrificia pro peccato, vel sacrificia pro delicto. Holocausta et sacrificia pro peccato, non modo a singulis offerebantur, sed etiam pro universo populo praescripta erant. Sacrificia piacularia solummodo civiliter apud Deum regem transgressiones expiabant, mactabantur ad plagam aquilonarem altaris, et erant sanctissima, קָדְשֵׁי קָדָשִׁים, de quibus sacrificans nihil participabat, Lev. 6, 18. 22. 7, 1. 10, 17. 14, 13. Eucharistica vero mactabantur ad australem altaris plagam, et postquam partes praefinitae igni altaris impositae, et aliae partes sacerdoti traditae essent, erant sacrificantis, exceptis primogenitis animalium, quae sacerdoti cedebant.

Divisio sacrificiorum scholastica in latreutica, eucharistica, impetratoria et piacularia nequaquam ex Mose deprompta est.

§. 376. Locus sacrificiorum.

Sacrificia ex lege Mosaica nonnisi super altari in sacro tabernaculo aut templo, per sacerdotes offerenda erant, Deut. 5, 13—14, ne alibi idolis, aut ritibus superstitiosis sacrificaretur, conf. Lev. 17,

1—7. Deut. 12, 15—16. Sine hac cautione vera religio conservari vix potuisset. Sacerdotes ad plura altaria dispersi, sine mutua observantia, partim cultui idolorum consensissent, partim multitudini resistere non potuissent. Quare hoc de unico altari praeceptum saepius, et imprimis Deut. 12; 13—14. energice inculcatur, et omnia alia altaria Lev. 26, 30. damnantur, cf. Jos. 22, 9—44. Recentiori autem aevo, praesertim sub regibus, illegitima altaria, multum invaluerunt, quae, etsi fortasse partim Jehovae dedicata fuerint, suspecta tamen erant. Prophetae, in quos similis suspicio non cadebat, in aliis quoque locis sacrificabant, 1 Sam. 13, 8—14. 16, 1—5. 1 Reg. 18, 21—40.

§. 377. Sacrificia cruenta.

Victimae offerri non poterant, nisi boves, caprae et oves; מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן, et interdum ex volucribus turtures; תּוֹר, תּוֹרִים, et pulli columbarum, בְּנֵי יוֹנָה, Levit. 1, 2. 5, 7. 12, 6—8. 15, 29. Num. 6, 10., quae Lev. 14, 4—7. צִפֳּרִים, aves, dicuntur. Haec animalium genera, ab Abrahamo Gen. 15, 9. oblata, erant Aegyptiis numina, Exod. 8, 22. Lev. 17, 7. Herodot. II. 41—46. Ferae ab altari exclusae erant; unde explicanda est phrasis: manducare sicut capream et cervum, Deut. 12, 15. 22. — Holocaustis praefinita erant animalia mascula, et turtures vel pulli columbarum, in quibus sexus non attendebatur. Sacrificiis pro peccato juvenci, hirci, caprae, oves, et turtures vel

pulli columbarum, pro diversitate sacrificantium, congruebant; pro delicto autem eadem animalia, exclusis tamen juvencis, offerenda erant. **Sacrificia** denique **eucharistica** duntaxat ex supra memoratis tribus generibus quadrupedum immolari poterant. — Omnes victimas, exceptis turturibus et pullis columbarum, non infra aetatem 8 dierum, et non ultra aetatem trium annorum esse oportuit. Plerumque oves et caprae anniculae, et juvenci triennes immolabantur. Animalia aegrota, evirata, clauda, coeca, vel quocunque defectu laborantia, ad sacrificia non erant idonea, quia animum, Dei minus reverentem prodebant, Lev. 22, 20—24. Malach. 1, 8.

§. 378. Ritus sacrificiorum.

Qui victimam offerehat, I. animal Deo sistebat, seu in atrio ante altare, capite versus januam sanctuarii converso, statuebat, הִקְרִיב לִפְנֵי יְהוָה, הֵבִיא לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד, παραςῆσαι τῷ Θεῷ Lev. 1, 3—9. 3, 1. 4, 14. conf. Rom. 12, 1. II. Manum suam eapiti victimae (exceptis turturibus et pullis columbarum) imponebat, quod pro universo populo proceres praestabant Num. 27, 18. 23. Lev. 4, 15. 16, 21. conf. 2 Paral. 29, 23. Hac manuum impositione victima in locum sacrificantis substituebatur, ut in ea ostenderetur poena, quam sacrificans promeruit, vel promeriturus esset, si peccaret. Haec hujus ritus significatio, manifesta est non solum in eo, qui victimae pro delicto manum imponebat, et delictum

suum in caput victimae confitebatur; et in summo sacerdote, qui, imponens hirco לַעֲזָאזֵל manus, omnia peccata populi ei imponebat; sed etiam ex eo colligitur, quod Israelitae Levitis, ut eos in suum locum, ministerio sacro destinarent, manus imposuerunt; quare hanc impositionem manuum etiam Apostoli in consecratione ministrorum ecclesiae, quos in locum suum substituebant, retinuerunt. — III. Victimae pro populo, a sacerdotibus et Levitis, aliae autem, olim quidem ab offerente, recentiori vero aevo a Levitis mactabantur, Lev. 1, 5. 2 Paral. 29, 24. 34. Ezr. 6, 24., et quidem eodem loco, quo manus impositae erant, nempe holocausta, et sacrificia pro peccato et pro delicto, ad septemtrionalem; reliqua vero ad meridionalem plagam altaris. — IV. Sanguis victimae a sacerdote in cratere, מִזְרָק, excipiebatur, et ad pedes vel parietes altaris effundebatur; sanguis sacrificiorum pro peccato, etiam cornibus altaris illiniebatur, et, si haec sacrificia pro universo populo, vel pro summo sacerdote offerebantur, etiam in Sancto versus siparium Sanctissimi, et die propitiationis in ipso quoque Sanctissimo versus operculnm arcae, et versus pavimentum ante arcam, spargebatur, atque cornibus altaris suffitus, illiniebatur, quod כִּפֵּר expiare, et a recentioribus Judaeis etiam נְתִינָה, donum, dicebatur, Lev. 4, 7. 8, 15—16. Zach. 9, 15. Num. 18, 17. — V. Sacrificans olim animal, pelle detracta, ipse dissecuit, sed recentiori aevo id praestabant Levitae et sacerdotes, et aetate Josephi aderant in templo columnae et

mensae marmoreae, ad id adaptatae. Sacrificia pro peccato et holocausta populi et summi sacerdotis, integra, nec pelle detracta, sed exemtis duntaxat partibus in altari concremandis, extra castra vel urbem, in loco, in quo cineres congeri solebant, comburebantur. — VI. Quaepiam victimae, jam ante, jam post mactationem, Deo singularibus ritibus offerebantur, qui etiam in oblatione quorundam panum et placentarum, imo et aliorum donorum sacrorum observabantur. Horum rituum alter dicitur הֵרִים תְּרוּמָה, et alter הֵנִיף תְּנוּפָה, Exod 29, 24. 27—28. Lev. 7, 30. 32. 34. 8, 27. 9, 21. 10, 15. 14, 12. 23, 20. Num. 5, 25. Quales fuerint hi ritus, imo an diversi fuerint, obscurum est; interdum enim permutantur, Exod. 38, 24. coll. Num. 31, 52.; Exod. 29, 24. coll. Exod. 29, 27.; Exod. 29, 28. coll. Lev. 9. 21. Verisimillimum est, תְּרוּמָה fuisse elevationem, et תְּנוּפָה depositionem in terram; quia vero, quod elevatum fuit, rursus demittendum et deponendum erat: hi termini interdum latius usurpari, et permutari potuerunt. Exprimebant autem traditionem oblati, et desiderium, ut Deus oblationem acceptaret. — VII. Interim sacerdos ligna in altare deferebat, in ordinem redigebat, et accendebat; alii mox sacerdotes apportabant et incensis lignis imponebant illa, quae de victima concremanda erant, nempe omnes carnes holocaustorum privatorum, de holocaustis autem populi et summi sacerdotis, et de omnibus aliis sacrificiis, adipem intestina tegentem, הַחֵלֶב אֲשֶׁר מְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב; adipem, qui est super

intestina, הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב; ambos renes cum adipe eis adhaerente, הַכְּלָיוֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם; lobum minorem hepatis, הַיֹּתֶרֶת אֲשֶׁר עַל הַכָּבֵד, et caudam crassam ovium, אַלְיָה, Exod. 29, 13. 22. Lev. 3, 4. 10. 15. 4, 9. 7, 3—4. 8, 26. 9, 9—10. 19. Omnes hae sacrificii partes sale puro condiebantur, Exod. 30, 25. Lev. 2, 13. 9, 46. — VIII. Reliqua caro sacrificiorum eucharisticorum, erat a sacrificante in convivium convertenda, excepto dextero armo, שׁוֹק, per תְּרוּמָה consecrato, et pectore חָזֶה, per תְּנוּפָה oblato, quod utrumque sacerdotibus cedebat. Carnes autem sacrificiorum pro delicto et pro peccato, si non erant summi sacerdotis aut populi, erant sacerdotum, qui eas, uti illum armum et pectus, in atrio vel templo comedebant. Num. 18, 10. 11. 18. Lev. 10, 14.

§. 379. De holocaustis.

Holocausta, עֹלָה, עֹלוֹת, sacrificia solida, de quibus omnia concremabantur, erant piacularia, et omnium antiquissima, ideoque praecipua; quare Moses de eis primo loco agit, Lev. 1, 3. Philo de Victim. p. 838. Ab ethnicis quoque per sacerdotes Hebraeos offerri poterant. Alias jam pro universo populo offerenda erant, uti holocausta quotidiana mane et vespere, et quae diebus festis praescripta erant; jam a singulis pro se, vel sponte, vel ex voto, Ps. 51, 20—21. 66, 13—14., aut etiam ex mandato legis in certis adjunctis offerebantur, uti a Naziraeis improvise contaminatis, et finito demum voto, Num. 6, 11—16.; ab illis, qui a lepra sanati erant, Lev.

14, 20. 15, 15., a mulieribus post puerperium, Lev. 12, 6. 8. Victimae erant juvenci triennes, atque hirci et arietes anniculi, denique turtures et pulli columbarum. Sanguis, a sacerdote ad pedes altaris per ambitum spargebatur. Partes praefinitae, et reliqua caro, sicut §. 378. V. VII. diximus, comburebantur. Libamen vini ad altare effundebatur. Ethnici vero vinum victimis idolorum inter cornua affundebant, ad quod alludit Paulus Phil. 2, 17. 2 Tim. 4, 6. — Turturibus et pullis columbarum sacerdos caput ungue resecabat, sanguinem ad latus altaris spargebat, ingluviem et plumas ad plagam altaris orientalem in cinerarium abjiciebat, et reliquum, ruptura in alis facta, igni altaris imponebat, Lev. 1, 3—17.

§. 380. Sacrificia pro peccato,

De discrimine peccatorum et delictorum, et de sacrificiis pro utrisque, quatenus rempublicam concernebant, egimus §. 252; quare pauca addenda veniunt, quae ad ritus spectant. — Victimae pro peccato, quae et ipsae dicebantur peccata, חַטָּאת, חַטָּאוֹת, erant pro diversitate peccatorum diversae. Summus sacerdos, et populus, immolabat juvencum, פַּר בֶּן בָּקָר, et magistratus hircum. Sacerdos exceptum sanguinem illiniebat cornibus altaris holocaustorum, reliquum vero ad latus altaris effundebat, Lev. 4, 22—26. Alii vero privati pro peccato offerebant eodem ritu arietem vel ovem Lev. 4, 27—35. Reliqua dicta sunt §. 378. — Sacrificia pro peccato quibusdam praecepta erant; nempe I. puerperis post dies

purificationis, 40 post nativitatem filii, 80 post nativitatem filiae, et quidem turtur vel pullus columbae, cui accessit holocaustum arietis anniculi, vel ob paupertatem alius turtur vel pullus columbae, Lev. 12, 6—8. conf. Luc. 2, 24.; II. leprosis sanatis hircus, vel ob paupertatem turtur aut pullus columbarum, Lev. 14, 13. 19. 22. 30—31.; III. Naziraeis inopinate contaminatis turtur aut pullus columbarum, Num. 6, 10—11.

§. 381. Sacrificia pro delicto.

Sacrificia pro delicto, אֲשָׁמוֹת, אָשָׁם, populo praescripta non erant, sed duntaxat singulis, qui sine teste praecipientem legem Mosaicam, aut naturalem, a Mose poena exterminationis sancitam, errore, ignorantia aut indeliberate violarant, et demum id observantes, in se redibant; nam Lev. 5, 17., ubi contrarium asseritur, dubio procul לֹא transpositum est, ut legendum sit: וְלֹא עָשְׂתָה אַחַת מִכָּל מִצְוֹת יי" אֲשֶׁר תֵּעָשֶׂינָה: Delicta, quae sacrificio expiari poterant, enumerantur Num. 4, 1—16. 20—26., nempe I. qui, testis adjuratus, veritatem facti reticuit; qui inscius contaminatus, mundationem omisit, et dein id observabat; et qui temerarie juravit, se aliquid praestiturum, et non praestitit: hi rei ovem vel capram, aut ob paupertatem duos turtures vel pullos columbarum, alterum pro delicto, et alterum in holocaustum, et ob summam paupertatem, decimam partem Ephae farinae, sine oleo et thure, offerebant, Lev. 5, 1—16. II. Qui sacrum quidpiam sibi attribuit, vel depositum, pro-

missum, furto ablatum, vel inventum, etiam jurejurando abnegavit, vel alia ratione damnum intulit, vel alienum restituere omisit, offerebat pro delicto arietem ex aestimatione sacerdotis, et non modo alienum restituebat, sed quintam quoque partem addebat, ut laesum indemnem praestaret, Lev. 5, 20—26. III. Qui cum ancilla adulterium commisit, et eam e servitute non redemit, arietem pro delicto offerre tenebatur Lev. 19, 20—22. IV. Naziraei inopinate contaminati, offerebant ovem anniculam pro delicto Num. 6, 11. V. Denique leprosi sanati et mundati, arietem pro delicto sacrificabant, Lev. 14, 10—14. — Ritus oblationis, iidem erant, qui in sacrificiis pro peccato observabantur.

§. 382. Sacrificia eucharistica.

Sacrificia eucharistica, salutaria, pacifica, שְׁלָמִים, זִבְחֵי תוֹדָה, שֶׁלֶם, שְׁלָמֵי, et interdum quoque absolute זְבָחִים dicuntur, Exod. 28, 12. Levit. 17, 8. Num. 15, 3. Juvenci, vaccae, hirci, caprae, arietes et oves (haec enim animalia sola ad haec sacrificia idonea erant) immolabantur, sicut §. 378. dictum est, Lev. 3, 1—17. 7, 23—27. Ad haec sacrificia, quae in gratiarum actionem, לְתוֹדָה, offerebantur, accedebant placentae azymae, חַלּוֹת מַצּוֹת, oleo perfusae; tenuiores, רְקִיקֵי מַצּוֹת, oleo unctae; et oleo subactae et demum oleo perfusae, סֹלֶת מֻרְבֶּכֶת מַצּוֹת, de quibus singulis sacerdos, qui sanguinem sparsit, unam dono ferebat, Lev. 7, 11—14. 28—35. Reliquas carnes et placentas sacrificans in con-

vivium convertebat, ad quod etiam mancipia, viduae, pupilli, pauperes et Levitae invitandi erant. Ne hoc opus caritatis omitteretur, cautum fuit, ne quid in posterum diem servaretur, et duntaxat permissum erat, altera die, quod de convivio supererat, manducare; quod vero tertia die reliquum erat, comburendum fuit, Lev. 7, 15—21. Deut. 12, 18. Hoc convivium quidem extra sacrum tabernaculum aut templum, sed non extra urbem sanctam celebrari poterat.

§. 383. Sacrificia foederum.

Sacrificia, quibus foedera pangebantur, eucharisticis accenseri possunt, aliqua tamen habent peculiaria, a Chaldaeis descendentia, qui, teste Ephraemo Syro T. I. p. 161., foedera firmaturi, per victimas dissectas et in duos ordines dispositas, transibant, dicentes: ita nobis non fiet. Hujusmodi confirmationem foederis Deus per symbolum fumi inflammati, Abrahamo Chaldaeo in visione praestitit, Gen. 15, 8—9. 17—18.; et hoc ritu demum Hebraei non modo foedus cum Deo, Deut. 29, 11., sed etiam cum rege Zidkia firmarunt, Jer. 34, 18—19. Dubitandum itaque non est, alias quoque foederum confirmationes eodem ritu peractas fuisse, Exod. 24, 4—8. Jos. 24, 25. 1 Sam. 11, 15. 1 Reg. 1, 9. seqq. 2 Paral. 29, 10. 34, 31—32. Ps. 50, 5. Hine jusjurandum ad altare, adeoque ad victimas praestandum, memoratur 1 Reg. 8, 3. 2 Paral. 6, 22., uti et aliis fere omnibus antiquis gentibus solenne erat, foedera

sacrificiis sancire, quod ipsa quoque nomina et phrases de foederibus usitatae, comprobant, ut בְּרִית, **foedus, sectio victimarum**, a בָּרָה, **secuit**; Latinum **foedus**, a foedis vulneribus victimarum dictum est, ut Servius ad Aneid. VIII. 641. annotavit; hinc Romani dicebant, **foedus icere, percutere, ferire, sancire**; et Graeci, ὅρκια τέμνειν, ut Hebraei כָּרַת בְּרִית, **secuit foedus**, et ipsum quoque נִשְׁבַּע, **juravit**, proprie per septem, nempe victimas, adjuratus est, conf. Gen. 21, 24. Hae victimae erant manifesta symbola poenae, quae violatorem foederis maneat, et quam paciscentes, transeundo per segmenta victimarum, in se recipiebant. In illo magno foedere Dei cum Hebraeis Exod. 24, 3—8., accessit, quod Moses sanguine victimarum conspersit altare, librum foederis, et universum populum, dicens: **hic est sanguis foederis, quod Jehova vobiscum pangit, ut omnia mandata observetis.** Id monebat Hebraeos, si mandata non custodierint, dignos fore, ut eorum sanguis eadem ratione dispergatur.

§. 384. Significatio victimarum.

Ex his, quae modo diximus, luculenter apparet. quae sit significatio omnium victimarum; nam si Hebraei, inde ab Abrahamo, in victimis foederum poenam foedifragi adumbrare consueverunt: profecto reliquas quoque victimas esse similia symbola censebant, et holocausta quidem, ad quae Deus Noacho et Abrahamo Gen. 8, 20. 15, 9—18. fidem dedit

esse divinas confirmationes promissionum, quibus per manuum impositionem, quam Moses addidit, accessit repraesentatio poenae offerentis, si suis promissis non satisfecerit. Quia itaque holocausta erant symbola divinae confirmationis promissionum: integra concremabantur, et praecipua erant sacrificia, uti promissiones erant fundamentum omnis illius instituti; etiam ab ethnicis offerri poterant, quia promissiones etiam ad hos, per Hebraeos ad veram religionem adducendos, spectabant; erant simul piacularia, quia ostendebant, Deum, intercedentibus licet vitiis hominum, promissis staturum esse. — Victimae pro peccato et pro delicto, nova genera piacularium, a Mose introducta, adumbrabant, poenam excisionis, quae peccanti et delinquenti debebatur, et promittebant, Deum ob haec peccata et delicta promissis non defuturum. — Eucharistica denique sacrificia erant umbrae poenarum, Hebraeis imminentium, si observationem religionis, quam promiserant, negligerent, ac si dicerent: ut his victimis, nobis non fiet, quia promissis stabimus; quare hoc firmati proposito in convivio laetabantur. Victimae itaque omnes erant symbolicae, quibus promissiones divinae confirmabantur, et Hebraei vicissim observantiam religionis spondebant, et ita se ad studium pietatis et probitatis excitabant. — Si multi Hebraei aliam sacrificiis efficaciam tribuebant, et multitudini victimarum, quocunque animo offerrentur, confidebant: id veritati praejudicare non poterat, inprimis cum hic error persaepe gravissimis verbis argueretur, ut Ps.

50, 8—13. 40, 7—8. Jes. 1, 11—15. cf. 1 Sam. 15, 22. Hos. 6, 7. Mich. 6, 6—8. Mal. 2, 1—9. — Symbolicis autem his substitutionibus victimarum in locum transgressoris, aliquam significari veram substitutionem Messiae in locum peccatorum, Hebraeorum quidem antiquorum vix unus alterve Propheta perspexit, Jes. 53.; id tamen significationem ipsam non minus impedit, quam vaticiniis obest, quod prophetae ipsi, ea sibi non esse pervia, fatentur. Etsi enim illo quidem tempore, hanc sacrificiorum significationem non intelligebant, ad illam tamen aliquando percipiendam praeparabantur. Hinc violenta mors Jesu in N. F. perpetuo sacrificium dicitur, ut hoc genus loquendi non possit meris allusionibus accenseri, quales occurrunt Rom. 12, 1. 15, 16. Philipp. 2, 17. 2 Tim. 4, 6. Hebr. 13, 15—16.; sed verum aliquid, ad quod illa sacrificia V. F. praeparabant, innuat, sicut disertis quoque verbis Hebr. 9, 3—28. 10, 10—14. 18. exprimitur, conf. Matth. 26, 28. Marc. 14, 24. Luc. 22, 20. 1 Cor. 11, 24—25. Hebr. 12, 24. 1 Petr. 1, 2. coll. Exod. 24, 8.; Joh. 1, 29. 36. 19, 36—37. 1 Cor. 5, 7. 1 Petr. 2, 24. coll. Jes. 53, 5—12.; 2 Cor. 5, 21. Eph. 5, 2. Rom. 3, 23—25. 7, 25. 1 Joh. 2, 2. 4, 10.

§. 385. De sacrificiis incruentis.

Sacrificia incruenta, partim ex frumento, partim ex vino offerebantur. Illa (excepto hordei manipulo, secunda die paschatis oblato, et sacrificio uxo-

ris suspectae)ex purissima farina triticea offerebantur, et quidem vel aliquo modo praeparata, vel sine omni praeparatione; salienda et oleo perfundenda, aut ungenda, jam oleo et depsenda et ungenda erant; quibusdam addebatur thus. Mel autem et fermentum ab altari exclusum erat, Lev. 2, 10. 12., exceptis duobus panibus fermentatis festo pentecostis, et sacrificiis eucharisticis; ast ex his fermentatis altari nihil imponebatur, Lev. 7, 13. 23, 17. 2, 11. — Hae molae salsae erant additamenta victimarum; excipiendi tamen sunt I. duodecim panes propositionis in Sancto, qui omni sabbatho permutati, ut sacerrimi, a solis sacerdotibus in sacro tabernaculo vel templo manducabantur, Lev. 24, 5—9. 1 Sam. 21, 3—6. conf. Marc. 2, 26.; II. manipulus hordei, secunda die paschatis oblatus, Lev. 23, 10.; III. primitiae panum festo pentecostis, Lev. 23, 17—20.; IV. farina a paupere in sacrificium pro delicto oblata, Lev. 5, 1—4. 11—13. Ceteroquin victimis addebantur, et quidem iuvenco tres decimae partes Ephae purissimae farinae triticeae, et dimidium Hin olei; arieti duae decimae partes Ephae farinae, et tertia pars Hin olei; et ovi vel agno decima pars Ephae farinae, et quarta pars Hin olei; Num. 15, 3—12. 28, 7—29, 39. — Libamen, נֶסֶךְ. seu vinum eadem mensura, qua oleum, addendum fuit, Num. 15, 3—12. 28, 7—29, 39., verum non, ut Rabbini asserunt, in cornu altaris, sed, ut Josephus Arch. III. 9, 4. refert, circa altare effundebatur.

§. 386. Purificatio immundorum.

Immunditiae non erant peccata, nisi illae, quae simpliciter interdictae erant, aut illis, quibus, ut summo sacerdoti et Naziraeis, omnis contaminatio prohibita fuit; ast neglecta purificatio erat delictum, cui exterminatio e populo, decreta fuit. Pleraeque quidem immunditiae desinente praefinito tempore, cessabant, si modo immundus corpus et vestes lavit; quibusdam autem contaminatis ritus, quo mundarentur, praescriptus erat. — Ita, qui cadavere, ossibus mortuorum, aut sepulcro contaminatus fuit, tertia et septima die per alium virum mundum hyssopo, in aquam cineribus vaccae ruffae mixtam, intincto conspergendus erat, quo peracto, corpus et vestes lavabat, et septimo die mundus erat. Eadem ratione etiam tentorium, domus et suppellectilia, funere contaminata, mundanda erant, Num. 19, 11—21. — Cineres autem illi, singulari ritu parabantur. Vacca ruffa, i. e., fulva, vitii expers, et quae nunquam jugum portavit, adducebatur ad sacerdotem; per alium, extra castra aut urbem educta, mactabatur, et sacerdos praesens intincto in sanguinem digito, septies versus sanctuarium spargebat. Eodem mox loco vacca integra comburebatur, et sacerdos igni ligna cedri, hyssopum et filum coccineum injiciebat. Tertius quipiam cineres in locum extra castra vel urbem, futuro usui reponebat, Num. 19, 1—10. Qui vaccam ducebat, qui eam mactabat, qui comburebat et cineres ejus deferebat, et sacerdos, qui praedicta in ignem injiciebat, usque ad vesperam immundus erat. Num.

19, 6. 8. 10. 21. Hoc ritu perniciosa aliqua superstitio exclusa fuisse videtur.

§. 387. Mundatio leprosorum.

Leprosus sanatus, a sacerdote medico extra castra vel urbem examinabatur, Matth. 8, 4. Marc. 1, 44. Lev. 5, 14. 17, 14.; et, si perfecte sanus inventus esset, curabat per alium duas aves vivas (turtures aut pullos columbarum), lignum cedrorum, filum coccineum et hyssopum adportari, et alteram avem ita mactari, ut sanguis in vase testaceo, aqua repleto, exciperetur, in quod sacerdos alteram avem vivam, lignum cedrorum, filum coccineum et hyssopum intingebat, sanatum septies aspergebat, et avem vivam liberam, dimittebat, in symbolum viri a lepra liberati, Lev. 14, 1—7. (Hoc observabatur quoque in lustratione domus leprosae, Lev. 14, 48—53.) — Sanatus demum lotis vestibus et corpore, et rasis pilis, mundus quidem erat, sed septimo primum abhinc die, castra vel urbem ingrediebatur; hoc autem die omnes pilos totius corporis, etiam barbam et supercilia, radebat, rursus vestes et corpus lavabat, et jam perfecte mundus habebatur, Lev. 14, 8—9. Eodem porro die duos arietes anniculos et ovem anniculam cum consueta farina oleo perfusa, et Logum olei in sacrum tabernaculum vel templum apportabat; sacerdos sanatum et illa animalia Deo sistebat, et arietem alterum sacrificium pro delicto, et Logum olei per תְּנוּפָה Deo offerebat, et sanguine mactati arietis pro delicto, sanato lobum auris dexterae atque

pollicem manus et pedis dexteri, illiniebat. Oleum porro, palmae suae infusum, intincto indice dexterae suae, septies versus sanctuarium spargebat, atque rursus sanato lobum auris dexterae, atque pollicem manus et pedis dexteri, ungebat, et reliquum capiti ejus affundebat, Lev. 14, 10—18. Dein ovem, sacrificium pro peccato, et tandem alterum arietem, holocaustum immolabat. Ob paupertatem, in locum ovis et alterius arietis, substitui poterant duo turtures, aut duo pulli columbarum, Lev. 14, 19—32. conf. Luc. 17, 12—14. Matth. 8, 2—4. Marc. 1, 40—44.

§. 388. Primogenita.

Primogenita hominum et animalium, בְּכֹרִים, Deo sacra erant. Filii primogeniti Deo sistendi, et ex aestimatione sacerdotis, attamen non ultra 5 siclos, et non ante primum aetatis mensem, redimendi erant; plerumque autem redimebantur in purificatione puerperae, Num. 18, 14—16. Exod. 13, 13. Luc. 2, 22. Primogenita boum, caprarum et ovium ab 8va die usque ad unum annum aetatis, in sacrificium offerenda erant, et, concrematis partibus praefinitis, sacerdotibus relinquebantur. Num. 18, 17—18. Lev. 27, 26. Quodsi essent vitiosa, nihilominus sacerdotibus cedebant, Deut. 15, 19—23. Primogenita aliorum animalium, ex quibus Exod. 13, 13. asinus in exemplum nominatur, vel occidenda, vel agno permutanda, vel ex aestimatione sacerdotis, addita quinta pretii parte, redimenda erant; quodsi redemta non

essent, vendebantur, et pretium erat sacerdotum, Exod. 14, 12—13. Lev. 27, 22. Ita Hebraei testabantur gratum erga Deum animum, qui primogenita ipsorum in Aegypto a peste illaesa conservavit Exod. 13, 2. 11—16. Num. 3, 12—13. In filiis vero primogenitis accessit etiam altera ratio, quod, nati familiarum sacerdotes, a ministerio redimendi erant, Num. 3, 20—51. — Ex Deut. 12, 6—7. 14, 23. 15, 19 — 23. colligitur, etiam secunda primogenita boum, caprarum et ovium, ad sacrum tabernaculum vel templum adferenda, et in sacrificia eucharistica et convivia convertenda fuisse; permissum vero erat, si mendosa essent, ea domi mactare, et in cibum vertere.

. 389. Primitiva seu primitiae.

Duplex genus primitiarum distinguendum esse, ex Deut. 18, 12—13. Neh. 10, 36—38. evinci nequit, sed id solum sequitur, primitias, πρωτογεννήματα, רֵאשִׁית, per ritum תְּרוּמָה offerri debere. Atque primus quidem hordei manipulus altera die paschatis, et primi panes festo pentecostis, nomine populi offerebantur; singulis autem praescripta erant offerenda primitiva vitis, arborum, frumentorum, mellis, et lanae, quibus gratum Deo animum pro regione ipsis concessa exhiberent, Exod. 23, 19. Lev. 2, 12. Num. 15, 17—21. 18, 11—13. Deut. 26, 1—11.; quod autem allatum fuit, sacerdotum erat Lev. 2, 12. Num. 18, 11—13. Deut. 18, 4. Aliqui putant, primitias praeparatas non necessario in templum appor-

tandas fuisse, sed ubique locorum alicui sacerdoti tradi potuisse, uti quilibet Hebraeus de animali, quod domi suae mactabat, armum, זְרֹעַ, maxillas, לְחָיַיִן, et omasum, קֵבָה, ἤνυστρον, alicui sacerdoti tradere tenebatur, Deut. 18. 3 Joseph. Archaeol. IV. 4, 4. Philo de sacerdotum honoribus et praemiis p. 832. — Secundae quoque primitiae Deut. 26, 1—11. sacrificiis eucharisticis et conviviis deputantur, et praecipitur, ut quilibet Hebraeus canistrum earum in sacrum tabernaculum vel templum ferat, coram altari deponat, et alta voce Deo grätias agat, qui Hebraeis immeritis fertilem hanc regionem concessit.

§. 390. Decimae.

Decimae antiquissimae sunt, et fere omnibus antiquis gentibus notae, Herodot. I. 5. 77. Pausan. Eliac. I. c. 10. Phocic. c. 11. Diodor. Sic. XX. 14. Abraham Gen 14, 20. eas de praeda Melchizedeko, sacerdoti Dei altissimi, obtulit; et Jacob Gen. 28, 22. vovit Deo decimas omnium proventuum suorum, quod ipse Gen. 35, 1—15, et posteri ejus observabant; id Deut. 12, 11. 17—19. 14, 22—23. pro notissimo sumitur, et solum praecipitur, ut hae decimae ad sacrum tabernaculum in eucharistica sacrificia convertantur, et omni triennio, quod superesse deprehenditur, domi in convivium servorum, viduarum, pupillorum, pauperum et Levitarum impendatur, Deut. 14, 28—29. 26, 12—15. — Antequam autem hae decimae, que secundae dicuntur, de proven-

tibus decerperentur, aliae, quae primae dicuntur, Tob. 1, 7., tradendae erant Deo regi, qui eas tribui Levi, pro ministeriis sacris et civilibus, salarium assignavit, Lev. 27, 30. Num. 28, 20—24. Deut. 14, 22—23. Neh. 13, 5. 22. Decimae de fructibus arborum et frugibus terrae, redimi poterant, si quinta pars pretii, quae in transportationem consumta fuisset, addita fuit; boves autem, caprae et oves tradi debebant Lev. 27, 31. Fructuum et frumentorum decimae facile separabantur; animalia autem singillatim coram oeconomo transibant, qui ea numerabat, et decimum quodque baculo, quem manu tenebat, signabat; quod si signato dein aliud substitueretur, ambo Levitis cedebant, Lev. 27, 32—33. conf. Jer. 33, 13. Ezech. 20, 37—38. De his decimis Levitae rursus decimam partem tradebant sacerdotibus, Num. 18, 25—32. Neh. 10, 28. 13, 10—14. Malach. 3, 8—10. conf. Hebr. 7, 5—7.

§. 391. De sacro oleo.

Oleum sacrum, quo tabernaculum, arca foederis, candelabrum aureum, mensa, altare thymiamatis, altare holocaustorum, labrum, et omnia utensilia sacra, atque ipsi etiam sacerdotes uncti fuerunt, erat compositum ex Hin olei olivarum, et ex myrrha generosissima, מָר דְּרוֹר בֹּשֶׂם, casia, קִדָּה, cinnamomo, קִנְּמָן בֶּשֶׂם, et calmo generoso, קְנֵה בֹשֶׂם, ita quidem, ut myrrhae et casiae partes essent quingentesimae, cynnamomi vero et calmi ducentesimae et quinquagesimae. Hoc unguentum, cujus omnis alius usus sub poena

exterminationis interdictus erat, rebus et personis unctis honorem conciliabat.

§. 392. De jurejurando.

Qui sponte effatum suum jurejurando, שְׁבוּעָה, firmabat, formulam elevata manu dextera pronunciabat, persaepe tamen imprecationem reticebat, ac si vereretur, eam, quae aliunde intelligebatur, disertis verbis edicere, Gen. 14, 22—23. Ps. 106, 26. 80, 18. Ezech. 17, 18. 37, 7. Interdum imprecatio generatim additur: haec mihi faciat et haec addat Deus, si etc., Ruth. 1, 17. 1 Sam. 14, 45. 20, 23. 2 Sam. 3, 9. 35. 15, 14. 1 Reg. 2, 23. 2 Reg. 6, 31. Vel jurans dicebat: Jehova testis esto, aut etiam: per vitam Jehovae, חַי יְהוָֹה, Jer. 42, 5. Jud. 8, 15. Ruth. 3, 13. 1 Sam. 14, 41. 47. 15, 6. 20, 3. 21. Qui vero, sive judex, sive alius, jusjurandum exigebat, formulam voce praeibat, et alter respondebat, אָמֵן אָמֵן, verum verum, vel alia formula asseverabat, uti: σὺ εἶπας, Num. 5, 19 — 22. Levit. 5, 1. Prov. 29, 24. 1 Reg. 22, 16. Deut. 27, 15—26; vel exigens jusjurandum simpliciter dicebat: adjuro te per Deum vivum, ut dicas, si hoc est ita, et adjuratus simpliciter respondebat. Num. 5, 22. Matth. 26, 63. Quare asseverationis formula: amen, amen, nequaquam ubique jusjurandum involvit. Ab his adjurationibus descendit forma verbi נִשְׁבַּע, juravit, proprie adjuratus fuit. — Quia autem per Deum jurabatur, Lev. 19, 12. Deut. 6, 13., perjurium Exod.

20, 7. interdicitur phrasi: ne pronunciaveris nomen Jehovae Dei tui in vanum, i. e., ad mendacium. In Aegypto jam aetate Josephi jusjurandum per vitam regis, usitatum erat, Gen. 42, 15., quod demum etiam apud Hebraeos invaluit, 1 Sam. 25, 26. 2 Sam. 11, 11. 14, 19. conf. Ps. 63, 12. Hebraei jurabant quoque per civitates et loca sacra, uti Hebron, Silo, Jerusalem, Ps. 139, 29. Jurabatur quoque per se ipsum: בִּי, per meipsum; vel per vitam alterius; חֵי נַפְשְׁךָ, per vitam tuam, 1 Sam. 1, 26. 30, 3. 2 Reg. 2, 2. Gen. 43, 20. 44, 18. Exod. 4, 10. 13. Num. 12, 11. Jos. 7, 8. Jud. 6, 13. 15. 1 Reg. 3, 17. 26. Jusjurandum per feras, Cant. 2, 7., joviale censendum est, prout et Arabes poëtae similibus formulis uti solent, Koran Sura 85, 1—3. 86, 1. 11—13. 89, 1—4. 90, 1—4. 91, 1—8. etc. Judaei aetate Christi formulas: per altare, per Jerosolyma, per coelum, per terram, per me ipsum, per caput meum, per aurum templi, per sacrificia, etc., quae non exprimebant nomen Dei vivi celsissimi, partim inanes esse statuebant, partim minutiis deputabant, Martialis Epigramat. XI. 95.; hinc Jesus in has fallendi artes invehitur, Matth. 5, 33—37. 23, 16—22.; Jesum vero has duntaxat formulas fallaces, nequaquam vero omne jusjurandum reprobasse, vel ex eo patet, quod ipse Matth. 62, 63. jusjurandum dedit, conf. Rom. 9, 1. 2 Cor. 1, 23. — Antiquo aevo Hebraei jusjurandum religiose observabant, Jos. 9, 14—15. Prophetae demum saepe, perjuria arguunt. Post

exilium Judaei rursus a religione jurisjurandi celebres erant; at morum corruptione denuo invalescente, supra memoratis formulis alios decipiebant, et apud omnes gentes, perjurorum infamiam sibi contraxerunt.

§. 393. Vota.

Spontaneae et solennes promissiones, Deo aliquid sacrandi, vel boni quidpiam praestandi, ad quod aliunde nulla obligatio urgebat, vel ab aliqua re grata et licita abstinendi, seu vota, נְדָרִים, נֶדֶר, ab hominibus descendunt, qui Deo quidpiam hujus generis spondebant, ut optata consequerentur. Votum Jacobi Gen. 28, 22., primum memoratur, et, cum a posteris quoque observaretur, ad conservationem cognitionis Dei non parum contulit. Alia vota saltem pia sensa fovebant et augebant. Moses vota ex antiqua consuetudine ad exercitium religionis, retinuit, et obligationem, quae ex eis, uti ex aliis promissionibus, nascitur, inculcavit, nequaquam vero ad ea emittenda excitavit, Deut. 23, 23—24., sed e contrario locum redemtioni concessit, Lev, 27, 1—25., et jus patrifamilias et marito contulit, vota filiarum et uxorum suarum irritandi, Num. 30, 2—17. Vota autem non agnoscit, nisi quae verbis prolata, et, ut ex Num. 30, 3. 11. 14. patet, jurejurando firmata erant, quo mentibus timidiusculis consultum fuit, Deut. 23, 24. conf. Jud. 11, 35—36. Ps. 66, 14. Matth. 15, 5. Erant vel affirmativa, stricte dicta נְדָרִים, quibus res, vel animal, aut persona, Deo devovebatur, et in his

(anathemate et animalibus ad sacrificium idoneis exceptis) redemtio locum habuit; vel **negativa**, per quae promittebatur abstinentia a quibusdam rebus licitis, et haec dicebantur אֱסָר עַל נֶפֶשׁ, **vinculum super appetitum**, i. e., **cohibitio appetitus**. Horum praecipuum erat votum Naziratus.

§. 394. De votis affirmativis.

Votis affirmativis Deo consecrabatur, non modo res quaecunque, uti pecunia, ager, domus, animal mundum vel immundum, sed etiam servus, filius, et quipiam se quoque Deo sacrabant. Haec omnia nomine, donis sacris communi, קָרְבָּן, veniebant Joseph. Arch. IV. 4, 4. Marc. 7, 11. Animalia ad sacrificia idonea, sacrificanda erant; exclusa autem ab altari, ex aestimatione sacerdotis vendebantur, redimi tamen, addita quinta pretii parte, poterant. Homines devoti, fiebant mancipia sacri tabernaculi aut templi, nisi redimerentur. Pecuniae, agri, et domus devotae, sacro tabernaculo vel templo cedebant, nisi agri ante annum Jobelaeum redemti fuissent, Lev. 27, 1—24. — Singulare votum irrevocabile, חֵרֶם **anathema**, de quo alibi diximus, Moses aeque ex consuetudine in exemplum severitatis retinuit Exod. 17, 14. Num. 21, 2. Deut. 2, 32. 34. 3, 1—8. 13, 14—15. conf. Jud. 20, 47—48. Hoc emisso voto omne, quod ex praeda auferebatur, erat sacrilegium, Jos. 6. 17—19. 7, 1. 26.; interdum tamen excipiebantur pecudes aut alia quaepiam, Deut. 2, 32. 34. 3, 1—8. Jos. 8, 2. Hoc irrevocabili voto nonnun-

quam etiam agri, animalia aut homines singuli devovebantur, Lev. 27, 28—29.; ast in homines nonnisi facinorosos, ad exemplum aliorum, statutum fuit, conf. 1 Sam. 14, 24. seqq.; quare Jiphthach, ex hujusmodi voto temere concepto, filiam interficiens, legem Mosaicam violavit, Jud. 11, 30—39.

§. 395. Vota negativa. Nazireatus.

Votis negativis promittebatur, uti supra diximus, abstinentia a quibusdam rebus licitis. Josephus de B. J. II. 15, 1. refert, sua aetate permultos, praesertim in morbis aliisque rebus adversis, vovisse, 30 dies, antequam victimas oblaturi essent, a vino abstinere, precibus vacare, et radere comam, conf. Act. Ap. 18, 18. Naziraei autem vovebant, capillos non radere, a vino et ab omni potu inebriante, etiam ab aceto et ab uvis, atque ab omni contaminatione per cadavera, ossa, et sepulcra, abstinere. Per parentes interdum filius nondum natus hoc voto obstringebatur, ut Simson et Johannes Baptista, Jud. 13, 2—5. 12—23. Luc. 1, 13—15. Votum hoc interdum perpetuum, plerumque vero ad certum tempus restrictum erat, et jam obtinebat ante Mosen, qui Lev. 25, 25. phrases ab hoc ritu mutuatur, antequam leges de eo tulisset, Num. 6. Si naziraeus, נָזִיר, vel Naziraea, נְזִירָה (nam et alter sexus hoc votum nuncupabat) inopinate contaminatus fuisset, non solum ritu jam exposito mundandus erat, sed etiam amputata coma, die septima duos turtures aut pullos columbarum, alterum pro peccato, alterum in holocau-

atum, atque agnum anniculum pro delicto offerebat, et Nazireatum suum rursus inchoabat, Num. 6, 9—12. — Finito voti tempore, arietem anniculum in holocaustum, agnum anniculum pro peccato, arietem in sacrificium eucharisticum, canistrum placentarum azymarum, quarum aliae oleo subactae, aliae oleo perfusae erant, atque vinum ad libationem offerebat, comam ante portam sanctuarii amputari, et in ignem sacrificii eucharistici conjici curabat; armum sacrificii eucharistici et placentam utriusque generis unam, Deo per תְּנוּפָה offerebat, quae ambae sacerdoti cedebant. Demum in convivio, quod ex sacrificio eucharistico paratum fuit, rursus vinum bibebat. Pauperibus hos sumtus suppeditabant ditiores, qui per id, voti eorum participes fiebant, Bereschith Rabba 90. Kohcleth Rabba 7. Act. Ap. 21, 23—24.

§. 396. Preces.

Prima generis humani aetate preces non erant nisi animi motus simplicissimi, prout gratus erga Deum animus, reverentia, gaudium de Deo benefactore, aut timor inspirabat. Verbis demum exprimebantur, atque supplicationes addebantur, Gen. 12, 8. 21, 33. 24, 26. 48. 26, 25. 32, 9—12. Moses preces affectui cujuslibet permisit, nec quidquam disposuit, nisi benedictionem illam a sacerdote pronunciandam, Num. 6, 24—25., et exemplum, juxta quod Hebraei in oblatione primitiarum Deo pro possessione regionis Canaan gratias agerent, Deut. 26,

3—10. 13—15., sicut quoque Jesus praestantiores duntaxat sententias precum, quae tum usitatae erant, in exemplum proposuit, conf. Vetstenii Nov. Test. Matth. 6, 9—13. T. I. p. 323—326. Pii Hebraei sacrificia offerentes, ad illa exempla a Mose proposita, grates Deo referebant. et se ad pietatem et probitatem excitabant. Singularibus occasionibus hymni cantabantur, instrumentis musicis accinebatur, et choreae sacrae agebantur, Exod. 15, Jud. 5. De aliis precibus publicis nihil memoratur, nisi quod 1 Reg. 8, 14—21. 23—53. Ps. 72, 19. Neh. 8, 6., et alibi de Psalmorum decantatione in templo, legitur; preces autem privatas plerumque alta voce prolatas fuisse, ex 1 Sam. 1, 12—15. colligitur, conf Luc. 18, 10—14. — Hebraei orabant stantes, 1 Reg. 8, 22. Luc. 19, 11., quod etiam in synagoga, ac in antiqua ecclesia Christiana observabatur, et a Christianis orientalibus adhucdum retinetur. Hebraei tamen interdum etiam genua flectebant, 1 Reg. 8, 54. 2 Paral. 6, 13. conf. 1 Reg. 19, 18. Dan. 6, 11. Ezr. 6, 5. Luc. 22, 41. Act. Ap. 7, 60., aut toto corpore se in terram prosternebant, Exod. 34, 8. 2 Paral. 29, 29. Ps. 95, 6. Matth. 26, 39., manus in coelum tollebant, 1 Reg. 8, 22. 2 Paral. 6, 13. Jes. 1, 15., et pectus suum percutiebant, Luc. 18, 13. Elias orans ita se inclinavit, ut caput genua attingeret, quod vix alia ratione, quam genibus flexis et demum in calcaneis residens praestabat, 1 Reg. 18, 42., uti Orientales orantes adhucdum diversos corporis situs observant, et saepe variant. Prae ce-

teris curant, ut orantes faciem in certam mundi plagam convertant, atque Judaei et Christiani quidem versus Jerosolyma, Mohammedani autem versus Meccam, et hanc plagam vocant قِبْلَة seu partem anteriorem. Hebraeis dicebatur דְּבִיר הַדְּבִירָה, pars postica, quia sanctuarium, ad quod in sacro tabernaculo et templo, faciem convertebant, erat in parte postica seu occidentali, conf. 1 Reg. 8, 38. 42. 44. 46. 2 Paral. 6, 34. 38. Dan. 6, 11. 14. Mehestanis Kebla erat plaga orientalis, conf. Ezech. 8, 16. — Horae precum fixae antiquiori aevo non erant: quod enim Ps. 55, 18. legitur, argumento esse vix potest, jam tum tria diei tempora orationi dicata fuisse. Ast Daniel c. 6, 11. 14. ter quotidie orationi vacabat, dubio procul hora 3tia, 6ta et 9na (i. e. 9na, 12ma et 3tia), quae horae aetate Apostolorum orationi consecrate erant, Act. Ap. 2, 15. 3, 1. 10, 9.

§. 397. Liturgia synagogarum.

Publicus Dei cultus in synagogis memoratur in novo foedere duntaxat die sabbathi, Matth. 12, 10. Marc. 1, 21. 3, 1. 6, 2. Luc. 4, 16. 32—33. 6, 6. 13, 10. Act. Ap. 13, 14. 15, 21. 16, 13—25. 17, 2. 18, 4. Singulare est, quod Act. Ap. 19, 9—10. refertur, Paulum Ephesi auditorium conduxisse, in quo quotidie docebat. Festis tamen diebus dubio procul Judaei in synagogis ad liturgiam conveniebant, qui Jerosolyma proficisci non poterant. — In synagogis

quidem preces quoque privatae locum habebant, Matth. 8, 5.; cultus vero publicus, praemissa salutatione, a doxologia inchoabat, qua finita, pars legis Mosaicae; et praemissa alia doxologia, pars quaepiam ex prophetis praelegebatur. Act. Ap. 15, 21 Luc. 4, 16. Lector illo aevo, prout nunc, caput superindumento, quod Tallith nuncupant, operuit, ad quod Paulus Rom. 3, 15. alludit. Praelecta Hebraica exponebat interpres in vernacula, et lector vel alius docebat populum; Luc. 4, 16. Act. Ap. 13, 15. Hac occasione Jesus, et deinceps Apostoli Evangelium annunciabant. Conventus precibus, ad quas, sicut ad doxologias, populus amen acclamabat, et collectione pro pauperibus terminabatur. Quae nunc in synagogis Judaeorum aguntur, et a Vitringa de synagoga veteri p. 946—1050. pertractantur, non omnia antiquiori aevo obtinebant; ita lectores non, ut nunc, sub auctione provocabantur, sed sponte surgebant, Luc. 4, 16.; et qui sermonem ad populum dicebant, non erant Rabbini, ad id ipsum constituti, sed invitabantur, vel se offerebant, Act. Ap. 13, 15. Luc. 4, 16. Partes quoque praelegendae non videntur fuisse praefinitae, sed liber praelegendus duntaxat, ab antistite synagogae determinabatur, Luc. 4, 16. seqq. Modernae quoque precum formulae nondum conceptae fuisse videntur, nisi fortasse aliquae quoad substantiam; quibus accensendum est K'ri Sch'ma, קְרִי שְׁמַע, de quo Thalmudici mox ab initio, permulta praecipiunt, et nobis quoque quaepiam dicenda veniunt. Nomen mutuatum est a primo verbo שְׁמַע loci Deut.

6, 4.; complectitur enim loca Deut 6, 4—9. 11, 13 — 21. et Num. 15, 37—41., quibus inculcatur Hebraeis, ut legem Dei mente perpetuo retineant, recolant, meditentur, sibi applicent, et in usum redigant; unde Rabbini exsculpserunt praeceptum, ut quilibet Judaeus, Thephillim seu Phylakteriis et Tallith indutus, haec loca sabbatho, die lunae, et die jovis, mane cum tribus, et vespere cum quatuor doxologiis, in synagoga, aut si eam adire non possit, ubicunque fuerit, etiam in via aut platea stans recitet. Hinc Pharisaei aetate Christi, hora harum precum, angulos platearum quaerebant, ut ex duabus plateis cernerentur, quanta cum devotione haec loca recitarent, Matth. 6, 6. Vitringa de Synag. vel p, 1051—1060. — Recitatio horum locorum et doxologiarum, Judaeis dicitur, suscipere, vel in se excitare regnum Dei vel coelorum, uti ex locis a Vetstenio in N. F. Matth. 6, 5. T. I. p. 256., adductis patet, ex quibus, attentius consideratis, facile perspicitur, has dictiones nihil aliud velle, quam religionem in se excitare, seu se excitare ad religionem, quam regnum Dei dicunt. Quum autem religio, seu regnum Dei, per Messiam perficiendum exspectaretur: regnum Dei vel coeli etiam idem erat ac regnum Messiae, quo sensu hae expressiones in N. F. usurpantur, nisi quod interdum quoque pro sede beatorum veniant, quia nempe hoc Dei regnum in alteram quoque vitam extenditur, in qua demum perfectum erit.

§. 398. Lingua liturgiae in Synagogis.

Quum Synagogae erectae fuerint, ut populus religionem edoceretur, et ad morum integritatem excitaretur: liquet, usum linguae vulgaris fuisse necessarium; quare dubitandum non est, praelectiones Hebraicas, uti Thalmudici testantur, mox per interpretem in lingua vulgari expositas fuisse. In synagogis Hellenistarum dubio procul versio Alexandrina legebatur, uti Tertullianus Apol. 18. testatur. Hinc permulti Thalmudici hanc versionem verbis honorificis commemorant; recentiores duntaxat quipiam, observantes, Christianos validis ex hac versione depromtis armis contra Judaeos pugnare, eidem infensi erant, et eam e synagogis eliminare contendebant, quorum molimina imperator Justinianus oppressit. — Doxologiae et preces ex eadem ratione, in lingua vulgari pronunciabantur. Quaepiam quidem voces Hebraicae, uti et in nostris ecclesiis amen, אָמֵן, alleluja, הַלְלוּ יָהּ, Sabaoth, צְבָאוֹת, retentae erant, quales quaepiam etiam in N. F. occurrunt: aliae autem precum voces Aramaeae sunt, ut Marc. 15, 34.: ελωι ελωι λαμα σαβαχθανι, אלהי אלהי למא שבקתני, et ipsum quoque εφφαθα Marc. 7, 34., est Aramaeum אֶתְפַּתַּח, aperitor.

§. 399. De liturgia Apostolica.

Apostoli, primas ecclesias in synagogis condentes, earum rationem secuti sunt, nisi quod fractio panis, i. e., sacra eucharistia, quae, exemplo Jesu, in

coena celebrabatur, accederet, Act. 2, 42. 20, 7—11. 1 Cor. 11, 17—34. Demum a Judaeis e synagogis exclusi, vespere conveniebant in cubiculum alicujus Christiani; lampadibus collustratum, Act. Ap. 20, 7—11., ubi Apostolus cum senioribus seu presbyteris, ita consistebat, ut loquens facile audiretur ab omnibus, qui circa ipsum considebant. Praemissa salutatione, a qua nostra salutatio liturgica: Dominus vobiscum, vel: pax vobis, descendit, doxologiae et praelectiones sequebantur eaedem, quae in synagogis invaluerant; Apostolus vero populum religionem docebat, et ad vitae innocentiam hortabatur. Demum dictis precibus, mensae parabantur ad convivium, in quo Apostolus sacram eucharistiam consecrabat et distribuebat. Denique conventus collectione pro pauperibus praesertim Jerosolymitanis, terminabatur. 2 Cor. 9, 1—15. conf. Justini Apolog. I. In his coetibus ministri ecclesiae quidem ex officio erant doctores, nihilominus, ut in synagogis, cuilibet laico liberum erat, ad populum dicere, hymnum decantare, preces recitare, quod et plures praestabant, inprimis qui donis supernaturalibus instructi erant, etiam foeminae; Paulus duntaxat cavet, ne loquentes peplum deponant, aut sine donis supernaturalibus loquantur, vel quaestiones proponant, 1 Cor. 11, 5. 14, 34—35. Lector, et qui sermonem dicebat, stabat, reliqui sedebant; ast ad preces surgebant omnes. Quod linguis peregrinis proponebatur, mox per interpretem lingua vulgari exponebatur. Id adeo urget Paulus, ut et supernaturali dono linguarum instru-

ctum, absente interprete, silere jubeat; 1 Cor. 14, 1—33. Graeci in liturgia caput aperiebant, 1 Cor. 11, 1—16.; in oriente autem antiqua consuetudo, operto capite rebus divinis vacandi, retenta fuit, uti et Christiani orientales hodiedum caput non nudant, nisi ad consecrationem eucharistiae. Hi coetus liturgici ab Apostolis cogebantur prima hebdomadis die, nempe die solis, seu, sicut jam Apoc. 1, 10. nuncupatur, dominica, nisi fortasse, uti Act. 20, 6—7. prima dies hebdomadis, sit vespera sabbathi, qua dies more Judaico inchoabat.

Caput sextum.

De idololatria.

§. 400. Numina.

Cognitionem Dei, quae in Bibliis docetur, descendere ex revelatione divina, vel ex eo recte colligitur, quod homines, sibi relicti, antiquissimo illo aevo (qualecunque illud statuas) verum Deum invenire non potuerunt, uti nulla gens per se ipsam, ad hanc sublimem ideam eluctata est, et philosophi quoque Graeci, post varios demum, in quos per ducentos fere annas lapsi sunt, errores, architectum quidem aliquem mundi, nequaquam vero creatorem et gu-

bernatorem universorum, ac omnipotentem judicem hominum cognoverunt, nec vanitatem aliorum deorum perspicere potuerunt. Quodsi viri hi perspicacissimi, permultis rerum naturalium scientiis exculti, non cognoverunt creatorem et gubernatorem universorum ac judicem hominum, qui in antiquissimis Bibliorum documentis docetur: quis dicat, illos viros, Abrahamum, Noachum, Henochum, Adamum, aut si ita placet, Samuelem, Davidem, Asaphum, Nathanem, qui omnibus illis Graecorum scientiis carebant, sine revelatione, hanc Dei ideam concepisse? Si cognitio Dei tam facilis foret: profecto Hebraei, saltem post Davidem, constantes fuissent Dei cultores; aut saltem cultissimi Judaei, aetate Antiochi Epiphanis, non fuissent moliti, idololatriam inter Hebraeos postliminio reducere, cf. Meiners Historia doctrinae de vero Deo 1780. — Qui contendunt, primam hominum religionem fuisse Fetischismum, seu cultum creaturarum et idololatriam: a priori confingunt historiam, et gratis sumunt, homines in cognitionibus semper ascendere et nunquam descendere, quod universa historia, et praesertim historia religionis refellit, quae permultos descensus, et etiam Hebraeorum frequentes in idololatriam relapsus memorat. Regressus vel potius descensus hujus generis jam contigit ante diluvium, quum plurimi revelatam Dei cognitionem et monita divina spernebant, et, sine Deo viventes, omnia scelera sibi permittebant. Ejus generis descensus aetate Abrahami contigit, qua homines, superstitione ducti, creaturas animatas

et inanimatas, esse deos, sibi persuadebant, ac terram, mare, ventos, fluvios, ignem, lapides, plantas, animalia bruta, solem, lunam, stellas, spiritus invisibiles, homines defunctos, in numina transformabant et adorabant; progressu temporis etiam abstractis, uti famae, concordiae, pietati, fidei altaria erigebant. Cicero de Nat. D. L. III. 16—23. 24. de Leg. II. 8. Malis quoque physicis, ut febri, orbanae, infortunio; ac moralibus, ut contumeliae et impudentiae altaria consecrata sunt, Plinius H. N. II. 5. Antiquiori aevo, homines, qui robore, potentia, aut prudentia valentes, in alios, vel benefici vel malefici erant, demum defuncti, divis accensebantur, ut, si non omnes Graecorum et Latinorum dii, saltem plerique, ex hominibus in coelum migrarint, Herodot. I. 131. 144. Cicero Tuscul. quaest. I. 12—13. de N. D. I. 42. III. 15—23. Diodor Sic. V. 74—80. Joseph. Arch. IX. 4, 5. Hinc dii in Bibliis vocantur mortui, quae tamen compellatio simul inania idola, vita carentia, respicit; quare Deus vocatur vivens, חַי, Gen. 16, 13—14. Recentiori autem aevo, florente licet phiosophiae studio, sceleratissimi quoque reges et imperatores, adhuc viventes, templa obtinebant, in quibus a sacerdotibus, sacrificiis colebantur. — Pleraeque gentes malignos et saevos quoque deos credebant, uti Aegyptii Typhonem, et Mehcstani Ahrimanium, et innumerabiles ejus daemones, quibus autem, saltem a Zoroastro demum edocti, cultum non exhibebant, sed resistebant. Verum dii quoque boni, non quidem facile pec-

oatis et sceleribus, sed intermissione cultus, et mera quoque petulantia irascebantur, ut quosdam homines etiam sine caussa persequerentur, uti in Homeri operibus conspicitur, Valerius Max. L. I. 1. p. 38 —42. Hinc justitia Jehovae in Bibliis persaepe celebratur. — Cuilibet genti et urbi proprii erant dii, Plinius II. 5. conf. 2 Reg. 17, 24—34. Jer. 2, 28., qui, primum cultu alicujus familiae celebres, demum a reliquis ejusdem gentis familiis adoptati sunt; nihilominus quaelibet quoque familia suos habuit penates et tutelares; nemo enim ad omnes deos colendos obligatum se esse censebat, sed quilibet suo arbitrio colebat, quos potentiores, vel sibi magis propitios opinabatur; neque tamen reliqui prorsus negligendi erant, ne fortasse hoc neglectu se contemtos arbitrantes, irascerentur, et mala immitterent. Dii gentium et civitatum, quae laeto rerum statu et victoriis reportatis inclarescebant, potentiores et meliores censebantur; dii vero gentium devictarum, debiles et impotentes, qui suos tueri non potuerint, reputabantur, et hinc a victoribus captivi deportabantur, Hos. 10, 5. Amos. 1, 15. Jes. 46, 1. Jer. 48, 7. 1 Reg. 20, 23, 28. Ex hac sententia Cicero Or. pro Flacco 28. de gente Judaeorum devicta scribit: quam cara diis immortalibus esset, docuit, quod est victa, quod elocata, quod servata. Hinc in Bibliis Jehova perpetuo potentissimus praedicatur. — Attamen dii quoque necessitati parere, et certis ritibus et verborum formulis, velut incantationibus, ad vota homi-

num non solum flecti, sed etiam cogi posse putabantur, et porro quiescere, dormire, et ad sacrificia in aliis regionibus oblata, tanquam ad epulas, proficisci credebantur, Iliad. I. 423—424. 609—611. Lucianus de sacrificiis 1 Reg. 18, 27—28. Quum haec numina diversi esse sexus fingerentur: pleraque quoque in matrimoniis vivere, imo adulteria committere, et cum hominibus quoque se commiscere existemabantur.

§. 401. Arae, statuae, templa, luci.

His numinibus I. exstruebantur arae, Deut. 7, 5. 12, 2.; soli Mehestani non habebant nisi focos ignis, quia superis nonnisi animas victimarum tribuebant, carnes vero earum in alimenta vertebant. Deorum coelestium arae Graecis usque ad 22 cubitos altae erant (βωμοι בָּמוֹת); Terrae autem, Vestae et Martis humiliores, atque heroum humillimae; d is inferis denique et Nymphis in foveis et specubus sacrificabatur, Potters Griech. Arch. I. Th. S. 467—472. — His altaribus addebantur II. effigies deorum, primum informes trunci et lapides, quorum reliquiae recentiori aevo erant Baetilii, βαιτυλια, βαιτυλιοι, plerique quidem lapides parvi, coloris nigri et undulati, jam coni, jam cylindri, jam etiam rotundi, verum tamen etiam majores, quadrati, et coni, quibus omnibus singulares vires divinae inesse credebantur. Nomen ex male intellecto בֵּית אֵל descendere, nemo non videt, Gen. 28. 17. 22. Rambach in Potters Archaeol. I. Th. S. 463. K. Progre-

dicente tempore effigies, arte diligentius, interdum forma etiam colossali, elaboratae sunt, primum quidem ligneae, paulo post lapideae, eburneae, et demum quoque ex metallo fusae; ligneae autem et lapideae laminis aureis vel argenteis obducebantur, aut pretiosis vestibus ornabantur, Num. 33, 52. Deut. 4, 27. 5, 25. 7, 5. 9, 16—21. 12, 3. 29, 16. Jud. 17, 4. Jer. 10, 9. Hujusmodi simulacra jam aetate Mosis visebantur forma marium, foeminarum, quadrupedum, avium, insectorum, piscium, etiam solis, lunae et stellarum, Exod. 20, 4—5. Deut. 4, 16—18. 5, 8—9. Quaepiam ex forma hominis et alicujus animalis compositae erant, ut in Aegypto Anubis capite canino, Osiris capite avis, et apud Philistaeos Dagon inferius in piscem desinens. Hae statuae credebantur, si non dii, saltem sedes, in quas numina, per consecrationem tanquam incantamentum, cogerentur; hinc illis motus quoque humani tribuebantur, Curtius IV. 11. Diodor Sic. XVII. 46. Plinius Hist. N. XXXVIII. 4. — Haec idola III. contra injurias aëris tecto, columnis sustentato, et demum etiam parietibus muniebantur; unde parva templa exsurgebant, quae temporis progressu, plerumque quadrato, oblongo magnifice quidem, sed sine fenestris aedificabantur, atque columnae illae, quibus olim tectum innitebatur, ad ornatum retinebantur, ex quibus circa aediculam porticus orta est. Erant quidem parva, in duo conclavia (sacrarium, et adytum) divisa, sed amplo atrio subdivali circumdata; in quo altare erat, et populus conveniebat, Stieglitz Archaeol

der Baukunst II. Th. 1—14 Kupfertaf. Templa suos habebant thesauros; antiquiori aevo quaepiam in regionibus orientalibns turri quoque munita erant, Jud. 9, 4. 46. Nihilominus altaria quoque sine templo, exstruebantur, quibus nomen numinis, cui sacrata erant, inscriptum fuit; Athenis quaepiam inscripta erant αγνωςοις θεοις, ignotis diis, Pausanias in Atticis I. 1. et in Eliacis V. 14. Diogenes Laert I. 10, 3. Hanc inscriptionem Paulus Act. Ap. 17, 23. in numerum singularem vertit, αγνοςῳ θεῳ, prout jam Hieronymus Epist. ad Magn. episc. et comment. ad Tit. III. observavit. — Quum numen primitus sub dio coleretur, ideoque ad hunc cultum umbrae arborum et loca nemorosa seligerentur: etiam posthac IV. luci circa templa plantabantur, inprimis si numina impudicitiam, fornicationes et paederastiam fovere credebantur. Horatius L. I. Ode 12. Quare Deut. 12, 2. 16, 21. interdicitur, arbores ad sanctuarium plantare; et Deut. 7 5. 12, 3. praecipitur, ut Hebraei lucos Canaanitarum, exscindant et comburant. — His templis deserviebant V. sacerdotes, foeminae non minus, quam mares, qui, apud Graecos capite sertis redimito, victimas pariter sertis redimitas, super altari non minus sertis redimito sacrificabant, et laicis, quae observanda essent, indicabant, passim quoque oracula fundebant. Potters Archaeol. I. Th. S. 503. Act. Ap. 14, 13.

§. 402. Sacrificia, preces, festa, lustrationes, mysteria.

Cultus horum numinum nequaquam eo tendebat, ut animus ad morum integritatem et vitae innocentiam excitaretur, sed ut bona externa, aut etiam oracula obtinerentur, aut pro his perceptis gratiae agerentur, Soli Mehestani, quorum idololatria subtilior erat, multis precibus puritatem cogitationum, verborum et operum exorabant, sed quae esset haec puritas, non exponebant, plura quoque, sicut alii gentiles insana immiscebant, et precum formulis superstitiosam efficaciam tribuebant. — Sacrificiis piacularibus atrocissima crimina, sine morum emendatione, expiari credebantur, imo et nefanda crimina in cultum deorum vertebantur, nec mirum; nam ipsi quoque dii, flagitiosi esse existimabantur. Cultus hujus praecipuae partes erant: I. Victimae, molae salsae, libamina, mel et thus. Offerentem oportebat esse mundum, (i. e., a concubitu abstinuisse), et lotum, lotisque vestibus indutum. Victimae, pro diversitate numinum diversae, ab omni vitio et defectu immunes erant, et ex intestinis, praesertim ex hepate, omina petebantur. Ast non modo animalia, sed ab omnibus fere gentibus homines quoque diis immolabantur. Eusebius Praep. Evang. L. IV. c. 16. p. 155—161. Plinius Hist. N. XXVIII. 3. Diodor Sic. V. 32. A Canaanitis praesertim proles nobilissimae sacrificabantur, Levit. 18, 21. 20, 1—9. Deut. 12, 21. 18, 9—14. Libamina vini non modo

victimis inter cornua, Ovidius Metamorph. VII 59, 3., sed etiam alias sine victimis in terram effundebantur. — II. Preces, inter quas idolorum manus et genua osculari vel amplecti solebant. In precum formulis magna religio, ne quid omitteretur, vel minus recte proferretur, aut aliquod numinis cognomen, vel quaepiam honoris compellatio praetermitteretur; nam id omne preces, quibus vis cogens tribuebatur, inefficaces reddebat, Plinius H. N. XXVIII. 3. Valerius Maximus VIII. 1, 5. Quare preces syllabatim pronunciabantur, et verba ac syllabae saepius repetebantur, quam superstitionem Jesus Matth. 6, 7. carpit. Orantes non raro corpus suum dilacerabant, aut circa altare conclamantes saltabant, 1 Reg. 18, 26—29. Strabo p. 801. Lucianus de Salt. Athenaeus Sympos. L. II. 1. — III. Festa sacrificiis, conviviis, ludis et solenni pompa, mythologiam dei alicujus repraesentante, celebrabantur. Ad mysteria nonnisi initiatis accessus patebat; constat autem, nequaquam saniorem in eis traditam religionem, sed, ut Cicero de N. D. L. I. 42. scribit, magis rerum naturam explicatam fuisse quam deorum, et, ut Tuscul. Quaest. L. I. 12—13. dicit, in ipsis valuisse doctrinam, deos omnes olim fuisse homines. IV. Lustrationes per aquam, sanguinem, ignem, sulphur, et apud Mehestanos quoque per urinam boum, quibus omnis impuritas tolli, et omnia scelera expiari credebantur. Zend-Avesta II. Th. S. 340—342. 343—378. III. Th. S. 209—220. V. Fornicationes, paederastiae, et in Aegypto quoque bestia-

litates, Herodot. I. 93. 182. 199. Valerius Maximus III. 6, 15. Athenaeus Sympos. XIII. Strabo p. 272. Corinthi in templo Veneris erant ultra 1000 meretrices, Strabo p. 378. cf. 1 Cor. 5, 9 —11. 6, 9. 13. 18. 2 Cor. 12, 21.

§. 403. Divinationes.

Divinationum et praestigiarum quam plurima erant genera, et impostores magno honore habebantur. I. In Aegypto חַרְטֻמִּים, Aegyptiace: Chertom, patratores miraculorum, *ἱερογραμματεῖς*, scripturae hieroglyphicae periti, in historia Josephi, Gen. 41, 8., sunt spectabiles somniorum interpretes, et in historia Mosis, Exod. 7, 11—8, 3. 15. praestigia patrant, quos Judaei duos fuisse statuunt, Jannem et Jambrem, 2 Tim. 3, 8. cf. Jablonskii opusc. I. 401. Eichhorn Repert. XIII. 18. Qui Dan. 1, 20. 2, 2. 10. 4, 4. 6. 5, 11. memorantur חַרְטֻמִּים, somnia quidem interpretantur, vix tamen ejusdem cum Aegyptiacis ordinis fuerunt, et nomen Babylonium חַרְטֹם, cum Persico خَرَمْنَد, scientia praeditus, conferendum videtur. II. Necromantae, אֹבוֹת, יִדְּעֹנִים, frequentes erant; Moses vero eis supplicium lapidationis decrevit; nam animabus defunctis scientiam futurorum, quae nonnisi Deo competit, tribuentes, a Deo rege deficiebant, Lev. 20, 26. Nomina illa proprie animas defunctorum, significant, et per metonymiam ad hos praestigiatores transferuntur; nam آب med. Vau, est reverti, ut אוֹב

anima sit ex mortuis reversa; atque יִדְּעֹנִי (a יָדַע scivit.) sciens et revelans futura, ut δαιμων, a δαιω, disco, Lev. 19, 31. 20, 27. Deut. 18, 11. 1 Sam. 28, 3—10. 2 Reg. 21, 6. 23, 24. 2 Paral. 23, 24. Hi impostores mentiebantur, animas incantationibus a morte excitari; hinc Deut. 18, 11. incantatoribus, חֹבֵר חָבֶר, junguntur; nomine defunctorum autem ipsimet loquebantur, tenui et submissa voce syllabatim mussitantes et quasi pipientes, מְהַגִּים וּמְצַפְצְפִים, Jes. 8, 19. 29, 4. Ab his diversi vix erant ventriloqui, אִטִּים, Jes. 19, 3. III. עֹנְנִים, מְעוֹנְנִים, ex nubibus vaticinantes; קוֹסְמִים, harioli; מְנַחֲשִׁים, ex serpentibus omina capientes; et כַּשָּׁפִים, מְכַשְּׁפִים, proprie astrologi, recentiori aevo, nomine Chaldaeorum Romanis notissimi, sed nomina haec multo latius usurpantur, et inde a Mose per omnes libros recurrunt. Alii incantationibus serpentes reddere innocuos praetendebant, et si serpens nihilominus momordit, dicebant, eum aurem obturasse, Ps. 58, 7. Jer. 8, 17. Eccl. 10, 11. Plinius H. N. XVIII. 4. XXVIII. 6. Hi, nomine Psyllorum notissimi, adhucdum in orientalibus regionibus reperiuntur. IV. Omina et prodigia ab omnibus gentibus, inprimis vero a Romanis, observabantur; quare ab historicis sedulo notantur. Erant autem non solum phoenomena rariora, ut monstra, cometae, eclipses solis et lunae, meteora, pluviae sanguinis vel lapidum, loquelae boum; sed etiam quotidiana, ut volatus avium, sternutatio hominis, torvi oculi, tinnitus aurium,

verba alio sensu prolata et alio excepta, occursus certorum hominum et animalium, uti aethiopis, felis, leporis; haec omnia tamen innoxia esse credebantur, si non conspicerentur, Valerius Max. I. 4—7. Suetonius in Augusto §. 92. Plinius XXVIII. 5. 7. Arrianus Exped. Alexandri VII. 24. Jer. 10, 2. Populis orientalibus familiaris quoque erat sors per sagittas diversorum colorum, ad quas plures voces Arabicae referuntur. Hos. 4, 12. Ezech. 21, 21—22. Hieronymus in Comment. ad h. l. Somnia quoque ubique locorum ominibus deputabantur, Jud. 7, 13. 15. Deut. 13, 2. 3. Jer. 23, 31. Macrobius de Somnio Scipionis I. 3. Valerius Max. I. 7. V. Oracula sacerdotum ante omnia negotia alicujus momenti, inprimis vero ante expeditiones bellicas, non sine allatis muneribus consulebantur. Croesus ante bellum cum Cyro, omnia fere oracula interrogavit, atque ambigua responsa retulit, Herodotus I. 46—55. 90—91. Jes. 41, 21—24. 44, 7. Oraculum Baal-Zebub erat in urbe Accaron. — Consulens erat mundus, sacrificium offerebat, et in multis templis praesertim Aesculapii, Isidis, Osiridis, et Hori, etiam pelli victimae per noctem incubabat, ut somnium, vel per machinationes sacerdotum effatum dei obtineret de medicamentis, quibus morbus ejus sanaretur, Virgilius Aeneid VII. 59. Plautus in Curcul. Act. I. Sc. 1. 2. 61. Sanationes hae, tabulis inscriptae, in templis custodiebantur, ut sacerdotes per illas potentiam dei sui

comprobarent. Diodorus Sic. I. 25. Jes. 65, 4. Amos 2, 8.

§. 404. Status idololatriae aetate Christi.

Aetate Christi immania quidem pleraque, et inania saltem quaepiam e cultu deorum eliminata erant, neque tamen prorsus abolita; nam Romae adhuc sub Nerone vel Vespasiano, Graecus, Graeca, et quipiam ex hostibus homines, tanquam καθάρματα, ad amoliendam iram deorum vivi sepulti sunt, Plinius XXVIII. 3.; imo seculo adhuc secundo in hac orbis metropoli nonnunquam homines immolabantur, Eusebius. Praep. Evang. IV. c. 16. Oracula quidem deficiebant; ast non prorsus cessabant, in templis saltem Aesculapii, Isidis, Osiridis, et Hori, adhucdum antiquae technae struebantur, Strabo p. 801. Omina et prodigia quidem non tanti fiebant, sed solerter observabantur, et a Livio, Suetonio, Tacito et Dione Cassio passim annotantur. Moresmagis magisque corrumpebantur, dii numero augebantur, et apotheoses sceleratorum imperatorum, frequentiores erant, quum schola Epicuri de his non curaret, Stoa haec omnia ex pantheismo explicaret, et Academia nihil adfirmaret. Philosophi quidem multa de architecto universi, subtilius disputabant; ast creatorem, omnipotentem et omniscium judicem hominum, ignorabant; ipsi deos colebant, et alios quoque ad eos colendos remittebant; deorum quidem flagitia improbabant, et allegorice interpretabantur; ast gubernationem mundi et hominum illis relinquebant;

tartarum explodebant, nec quidquam efficacius substituerunt, ut jam Polybius Hist. VI. 56. observavit. Quod quipiam de vita futura docebant, comprobare non poterant, Cicero Tusc. Qu. L. I. 11. p. 289. T. IV., neque asserebant diversam proborum et improborum futuram esse in altera vita sortem. Quae bona aliqui docebant, alii impugnabant, atque populus his disceptationibus dijudicandis par non erat, sed sacerdotibus obsequebatur; quae ex philosophia ad populum dimanabant, fere erant deteriora, uti animam hominis mori cum corpore, et nullam esse providentiam divinam, Plinius H. N. L. II. 9. et L. VII. 56. Quaepiam quidem disciplinae moralis capita philosophi emendarant; ast probitatem nonnisi honori seu honestati, utilitati, aut pulcritudini actionum, anperstruebant, et plura nefanda permittebant, uti fornicationem, paederastiam, expositionem prolium, odium inimicorum; et ipsi quoque Stoici tuebantur autochiriam, urgebant apathiam, et cum Platonicis vitam contemplativam laudabant, quae hominibus paucissimis convenit; quare philosophi, alios omnes, qui philosophi non erant, aspernabantur. — Quodsi autem unanimes perfectam morum disciplinam docuissent, deerant tamen momenta, quae ad eam moribus exprimendam permovissent, unde Cicero Tusc. Qu. L. II. 4. p. 332. T. IV. queritur, vix ullum esse philosophorum, qui disciplinam suam non ostentationem scientiae, sed legem vitae putet.

§. 405. Effigies deorum.

Duplicis generis occurrunt in Bibliis simulacra, alia Jehovae, et alia deorum, quae praesertim in historia regni Israel 2 Reg. 10, 29. 13, 2. 11. 14, 24. sedulo distinguuntur; utraque tamen erant Hebraeis interdicta, quia etiam simulacris Jehovae, vis quaepiam et efficacia inesse credebatur Exod. 32, 4. Deut. 13, 2—3. 4, 12—20. — Simulacra Jehovae erant: I. Vitulus, Exod. 32, 4—5., et vituli duo, a Jeroboamo in urbibus Bethel et Dan positi, uti in Aegypto duo celebriores tauri vivi colebantur: Apis Memphi, et Muevis Heliopoli; ast Jeroboam nonnisi effigies statuit. Hi vituli dicuntur quidem aurei, ast non alio sensu, quam quo mensa et altare dicitur aureum, i. e., auro obductum. II. Gideonis Ephod, אֵפוֹד; nam idolorum eversor Gideon, profecto idolum non posuit, Jud. 6, 25—33. 8, 24—27. Neque vestis fuit sacerdotalis hujus nominis, quae ex auro confici non potuit; sed simulacrum in hujusmodi veste sculptum, et auro obductum, uti vox אֲפֻדָּה, etiam Jesaiae 30, 22. de obductione auri usurpatur. III. Simulacrum Michae in monte Ephraim, argento obductum, quod disertis verbis Jehovae tribuitur, Jud. 17, 3—13. 18, 3—6. 15—31. — Idola proprie sic dicta, diversis nominibus occurrunt, que interdum permutantur. Communia omnibus nomina sunt סֶמֶל et תְּמוּנָה, effigies, simulacrum; ast פֶּסֶל, פָּסִיל, proprie est sculptile; מַצֵּבָה quodlibet monumentum, praesertim superstitiosum; מַסֵּכָה, obductio auri vel argenti, et dein

ipsum idolum laminis aureis vel argenteis obductum; עֹצֶב, עָצָב, idolum excisum, ab عَضَبَ excidit, secuit; improprie dicuntur גִּלּוּלִים, non a جَلَّ magnus fuit, sed a גָּלַל volvit, quia erant trunci, qui volvi poterant, cum allusione ad גָּלָל, excrementa quorundam brutorum rotunda et volubilia, uti a contemtu quoque desumta sunt nomina שִׁקּוּץ, שִׁקֻּצִים, שֶׁקֶץ, abominatio, abominationes; אֱלִילִים nuncupantur a debilitate et impotentia, ut e contrario Jehova dicitur potens, אֲבִיר יַעֲקֹב, et אֲבִיר יִשְׂרָאֵל, Gen. 49, 24. Jes. 1, 24. 49, 26. 60, 16. Ps. 132, 2. 5.

§. 406. Exercitus coeli.

Exercitus coeli, צְבָא הַשָּׁמַיִם, qui adorabatur, sunt astra, jam aetate Mosis, non solum ipsa, sed etiam simulacra eorum longe lateque culta, Exod. 20, 4. Deut. 17, 13.; unde more orientalium, efficaciam et permissionem non perpetuo accurate distinguentium, astra dicuntur a Deo gentibus, in cultum distributa esse, Deut. 4, 19. Mehestani non modo astra colebant, sed cuilibet etiam astro innumeros spiritus, custodes contra Ahrimanium et ejusdem daemones, attribuebant et adorabant, Dan. 4, 10. 14 Cultum hunc adeo pervulgatum, licet Exod. 20, 4. Deut. 4, 19. 17, 3., interdictum, Hebraei saepe, inprimis autem ultimis 170 annis ante excidium Jorosolymorum, adoptarunt, astris aras aedificabant, atque in tectis domuum incensum adolebant 1 Reg. 22, 19.

2 Paral. 18, 18. 33, 3. 2 Reg. 17, 16. 21, 3. 23, 4. 5. Jer. 8, 2. 19, 13. Zeph. 1, 5.

Phrasis יְהוָה צְבָאוֹת, vel plene יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת, quae primum in Psalmis et in libris Samuelis occurrit, non est vertenda Deus deorum, vel astrorum, de quibus nunquam צְבָאוֹת, sed perpetuo צָבָא usurpatur; nec reddenda est, Deus exercituum; nam aevo antiquiori, quo Hebraei dicebantur exercitus Jehovae, צְבָאוֹת יְהוָה, Deus nunquam יְהוָה צְבָאוֹת dicebatur; sed cum Alexandrinis vertenda est, παντοκράτωρ, deus omnium creaturarum, vel omnipotens; צְבָאוֹת nempe et צָבָא, a צָבָא ortus est, dicuntur etiam omnia, quae in terra coeloque oriuntur, Gen. 2, 1.

§. 407. Sol, deus Baal.

Deum solem, הַשֶּׁמֶשׁ, Moses perpetuo lunae et astris junctum, memorat, atque effigies quoque his omnibus positas refert, Exod. 20, 4. Deut. 4, 19. 17, 3. Nabataei Arabes solem in tectis domuum, libationibus et suffitu colebant, Strabo p. 784. cf. Jer. 19, 13. Zeph. 1, 5. In Aegypto soli jam aetate Josephi erant spectabiles sacerdotes, et urbs quoque ei sacra, Heliopolis, אוֹן et אֹן, Gen. 41, 45. 50. 46, 20., quae aetate Jeremiae c. 43, 13. obeliscis, soli sacris, מַצְּבוֹת בֵּית שֶׁמֶשׁ, superbiebat, quorum adhuc unus in basi consistit, reliqui confracti jacent. Niebuhr Reiseb. I. 98—99. Strabo p. 805. Abdollatif in Chrestom. mea Arab. p. 139. seq. — Haec superstitiosa monumenta videntur etiam sub

nomine חַמָּנִים latere, quae, etsi a Mose Lev. 26, 30. interdicta fuerunt, recentiori tamen aevo ab Hebraeis adoptata sunt, Jes. 17, 8. 27, 9. Ezech. 6, 4. 6. 2. Paral. 14, 4. Quum 2 Paral. 34, 4—7. in altaribus Baalis erecta fuerint, profecto soli sacra erant; nam Baal saepe est sol, inprimis ubi lunae vel Astarti junctus legitur, ut Jud. 2, 13. 10, 6. 1 Sam. 7, 4. 12, 10.; atque 2 Reg. 23, 5. occurrit בַּעַל שֶׁמֶשׁ, Baal sol. Ita quoque Baal Gad, בַּעַל גָּד, Jos. 11, 17. 12, 7. 13, 5., dubio procul est urbs solis, Heliopolis in Syria, ubi adhucdum sub nomine Balbek, rudera templi magnificentissimi visuntur. Beel Samen, numen Phoenicium, in fragmentis Sanchoniatonis laudatum, est בַּעַל שָׁמַיִם, dominus coeli seu sol. Macrobius in Saturnal. I. 23. narrat, deum solem, Heliopoli Syriae et Aegypti, effigie juvenis imberbis repraesentatum fuisse, qui, ut auriga solis, manu dextera elevata flagrum, sinistra autem fulmen et spicas tenebat, effigiem vero totam auro obductam fuisse. Scriptura hieroglyphica, quae in illis Obeliscis et aliis monumentis Aegyptiacis cernitur, a Mose מַשְׂכִּיּוֹת et אֶבֶן מַשְׂכִּית dicitur, atque ut objectum cultus superstitiosi damnatur, Lev. 26, 1. Num. 33, 52. cf. Ezech. 8, 7—13. — Mehestanis sol erat oculus Ormuzdae, et, post Amschaspandos, numen maximum, atque etiam corpus alicujus Amschaspandi, Zend. Avesta II. Th. S. 231. Sacros habebat quatuor albos equos Nisaeos, qui albo currui sertis redimito, ad temonem auro obductum, jungebantur, Xenophon Cyropaed VIII. 3, 6. Zend-Avesta

II. Th. S. 264. Hujus generis currum antecessores regis Josiae, Amon et Manasses, (699—642 annis ante Chr., adeoque ante Zoroastrem), Jerosolymis ante januam templi statuerunt, quem Josias combussit, 2 Reg. 23. 11. — Mehestani, quibus tanta erat solis religio, in precibus faciem versus eum convertebant, et etiam mane orientem, manu Barsom seu fasciculum ramorum ex granatis, tamariscis et palmis tenentes, laudibus salutabant, cf. Ezech. 8, 16—17.

§. 408. Alii Baali.

Baal, בַּעַל, dominus, maritus, sermone vulgari interdum quoque Jehova Hos. 2, 16., plerumque autem ficta numina dicebantur, non solus sol, ut modo vidimus, sed plures etiam alii dii; quare vox numero quoque plurali occurrit בְּעָלִים, Jud. 2, 11. 3, 7. 8, 33. 10, 6. 10. 1 Sam. 7, 4. 12, 10. et a. l. conf. 1 Cor. 8, 5. Hinc plures urbes a Baal aliquo deo cognominatae sunt, ut Baal Phrazim, non procul Jerosolymis; Baal Thamar in tribu Benjamin; Baal Hazor in tribu Ephraim; Baal Hermon trans Jordanem. Quaenam fuerint omnia illa numina, a quibus haec cognomina ducta sunt, jam dici nequit; ast Baal Zephon, בַּעַל צְפֹן, Exod. 14, 2. in limitibus Aegypti, dubio procul a Typhone cognomen traxit, uti et in צֹעַן Tanis, eadem occurrit literarum permutatio; videtur esse Heroopolis, ubi Typhon fulmine percussus fuisse fertur. Quantum in tenebris antiqnitatis perspicere licet, Baali alii fuerunt: I. בַּעַל פְּעוֹר, Baal Pheor, deus Moabitarum, cui alter sexus hymenem

prostituebat, et viri tempora vittis redimiebant, נִצְמְדוּ, Num. 25, 1—9.; erat ex genere priaporum, quod cognomen פְּעֹר, ab aperiendo hymene ductum, confirmat. Quantae abominationes cum priapis, qui a plerisque gentibus colebantur, ab altero praesertim sexu patratae fuerint, legatur in Augustini L. L. de Civit. Dei L. IV. 10. L. VI. c. 9. L. VII. c. 21. cf. Bayeri Additamenta ad Seldeni Syntagm. V. de diis Syris p. 235. An Moabitarum idolum Camosch, כְּמוֹשׁ, Num. 21, 29. Jer. 48, 7. 13., ab hoc abominando numine diversum fuerit, expediri jam nequit. II. בַּעַל בְּרִית, Baal Berith, dominus foederis, cui Sichemitae templum aedificaverunt, Jud. 8, 33. 9, 4., numen tutelare foederum, seu aliquis deus fidius, vel Jupiter pistius fuisse videtur. III. בַּעַל זְבוּב, Baal-Zebub, in urbe Ekron, oraculo insignis, 2 Reg. 1, 2., deus tutelaris a muscis erat, uti in Olympia et in Elide erat ζευς απομυος, Teucris Apollo σμινθιος, tutelaris a muribus; incolis montis Oettae Hercules κορνοπιων, tutelaris a locustis; et Erythraeis Hercules ιπυκτονος, interfector vermium, Pausanias in Eliac. pr. c. 14. p. Strabo p. 613. Quemadmodum autem omnia haec idola nequaquam formam habebant animalium vel insectorum, a quibus suos defendere credebantur: ita quoque idolum Baal-Zebub minime habebat muscae formam; qua autem forma repraesentatum fuerit, ignoramus. Hic Baal-Zebub confundendus non est cum Beel Zebul, בַּעַל זְבוּל, domino habitaculi, de quo alibi diximus. IV. Baal Iza-

belis, uxoris regis Achabi, filiae Ethobaalis regis Zidoniorum, et Baal Athaliae filiae Izabelis, dubio procul erat Hercules Phoenicum, 1 Reg. 16, 31. 18, 19—29. 21, 5—15. 23—25. 2 Reg. 10, 18—27. 8, 18. 11, 27. 2 Paral. 23, 17. Hic Hercules, (erant enim Hercules sex, Cicero de N. D. L. III. 16.) inprimis quidem Tyri in templo antiquissimo, Tartessi tamen in Hispania quoque colebatur; Carthaginenses illi quotannis decimas Tyrum mittebant, Arrianus de Exped. Alexandri II. 16. Herodotus II. 44. cf. 2 Mac. 4, 18—20. Filius Jovis et Asteriae fuisse fertur, et nequaquam victimis humanis colebatur, Diodorus Sic XX. 14., uti etiam in Bibliis nequaquam nefandis his victimis, sed osculis colitur, 1 Reg. 19, 18., quod de Hercule quoque Tyrio asseverat Cicero in Verrem L. IV. 43.; sed hic honos etiam aliis numinibus exhibebatur, Hos. 13, 2. Job. 31, 26—27. V. Si בֵּל, Bel, ex בַּעַל, detruncatum est, alium quemdam Herculem signare videtur, fortasse illum, qui a Cicerone de N. D. L. III. 16. Indicus compellatur. Herodotus I. 181—183. describit templum hujus numinis, quod Babylone erat, magnificentissimum, aedificatum forma septem turrium, altera alteri imposita. In septima erat adytum, in quo lectus aureus et mensa aurea consistebat, quam Bel omni nocte frequentare putabatur; quare hic quotidie mulier pernoctabat. In infima contignatione penes terram, aliud erat templum, in quo idolum praegrande, et mensa aurea cum throno aureo, visebatur, cujus pondus, sacerdotes Herodoto dicebant esse 800

talentorum. In atrio erat altare aureum, in quo lac offerebatur, et aliud altare, in quo thus et victimae ovium adolebantur. Statuam auream, ut Herodoto narratum fuit, 12 cubitos altam, Xerxes abstulit. Aetate Strabonis, templum hoc jam conciderat.

§. 409. Astarte, luna dea.

Quemadmodum sol erat Dominus coeli, בַּעַל הַשָּׁמַיִם: ita luna dicebatur regina coeli, מְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם, cui Hebraeae (Jerem. 7, 18. 44, 17 19.) placentas, כַּוָּנִים, offerebant, libamina libabant, et suffitum accendebant. Haec regina eadem est, quae 1 Reg. 11, 5. 33. 2 Reg. 23, 13—14. dea Zidoniorum, et עַשְׁתֹּרֶת, atque Jud. 2, 13. 10, 6. 1 Sam. 7, 3—4. 12, 10. עַשְׁתָּרוֹת, dicitur, et Baali seu numini soli jungitur; hinc quoque $\beta\alpha\lambda\vartheta\iota\varsigma$, quasi בַּעַלְתָּא, nuncupatur, Eusebius Praep. Evang. I. 10. Hesychius in $\beta\eta\lambda\vartheta\eta\varsigma$, Seldenus de diis Syris Syntagm. II. p. 245—246. Quum autem luci, אֲשֵׁרוֹת Jud. 3, 7., pro עַשְׁתָּרוֹת occurrant, et Jud. 2, 13. Baalis jungantur: apparet, lucos huic reginae coeli sacros fuisse; unde 2 Reg, 21, 7. 23, 6. 7. ipsa פֶּסֶל אֲשֵׁרָה, et אֲשֵׁרָה dicitur. Ubicunque igitur lucus vel Aschtharoth jungitur Baali, vel exercitui coeli, de luna dea cogitandum est, Jud. 6, 23—28. 1 Reg. 16, 13. 2 Reg. 13, 6. 18, 4. Haec videtur quoque 1 Reg. 15, 13. 18, 19. 2 Paral. 15, 16. esse idolum מִפְלֶצֶת, timor, terror, ut פַּחַד Gen. 31, 42. et Aramaeis דַּחלתא, timor, pro objecto timoris seu numine venit. Haec dea, ut deus Baal, jam ante

Mosen in Canaan pervulgata erat: hinc Hebraeis excisio lucorum praecipitur, Exod. 34, 13. Deut. 7, 5. 13, 3. — Graeci et Latini hanc deam dicebant Astarten, et jam Junoni, jam Dianae, jam Veneri comparabant; sed Lucianus, vel quiscunque libellum de dea Syra scripsit, eam pro luna habet, et templum ejus in Phoenice esse celeberrimum perhibet. Plures forte erant Astartes, uti plures erant Baali. Templum Veneris, quod Herodotus I. 105. Ascalone invenit, erat dubio procul fanum Astartis, 1 Sam. 30, 10. Cultum hujus deae fuisse impudicum, luci innuunt. et 2 Reg. 23, 6—7. perspicue indicatur, cf. Hos. 4, 13—14. Jes. 57, 7. Ezech. 6, 13. Sanchoniaton, vel, si mavis, Philo Biblius apud Eusebium Praep. Evang. I. 10. dicit quidem, Astarten fuisse Phoenicibus Venerem, sed effigiem ejus fuisse capite bovino cornuto, quod cornua lunae innuit, unde et nomen proprium עַתְּשְׁרוֹת קַרְנַיִם, lucem capit, Gen. 14, 5. Deut. 1, 4. Syri quoque Venerem dicunt עַסְתְּרוֹת, quod ex עַשְׁתְּרֹת detortum est, et Arabes ante Mohammedem, Venerem stellam (luciferum et hesperum) colebant, unde diem Veneris fecerunt feriam, etsi Mohammedes de ea nihil praecepit; ast lunam quoque ab illis cultam fuisse, ex ipsa eorum, in effigies lunae propensione, quae jam Jud. 8, 21—26. observatur, merito colligitur. Cf. Seldenus de diis Syris Syntagm. II. p. 291.

§. 410. Thammuz, Adonis.

Progressu temporis de numinibus solis et lunae diversi procusi sunt mythi, quorum ille de Adonide huc spectat. Nomen Adonis, אדני, dominus meus, innuit, sublatere solem. Quae de eo referuntur, etsi minime consentientia, conveniunt tamen, eum a Venere, vel a luna adamatum, dein ab apro occisum, et ei demum concessum fuisse, ut alternis vicibus ab inferis abesset seu revivisceret. Cf. Archaeol. Germ. P. III. §. 133. — Aegyptii fabulabantur, Osiridem a Typhone cistae inclusum, et in Nilum projectum, ab Iside quidem ad Byblum in Syria inventum, sed demum a Typhone occisum, dissectum, et membra hinc inde dispersa fuisse, quae demum Isis rursus conquisiverit. Hi de Osiride et de Adonide mythi, etsi dissimiles, nihilominus demum connexi fuerunt. Nam in Syria mulieres luctus festum de morte Adonidis, et mulieres in Aegypto de morte Osiridis agebant, et in utraque regione sequebatur festum laetissimum, in Syria quidem de Adonide redivivo, in Aegypto vero de Osiridis membris inventis, et de hac inventione epistolam, receptaculo papyraceo inclusam, in mare projiciebant, quae Biblum delata fuisse fertur, ubi de Adonidis in vitam reditu explicabatur. In Syria festum hoc agebatur mense Thammuz (Julio), quo torrens Adonis, ex terra rubrum contrahebat colorem, qui dicebatur esse sanguis Adonidis, atque eo tempore luctus foeminarum inchoabat; cessante autem hoc colore, reditus

Adonidis in vitam, annunciabatur, et luctus vertebatur in laetitiam. Mulieres, mortem Adonidis lugentes, tondebant caput suum; quae vero id negligebant, corpus suum extraneo prostituere tenebantur. Hoc est illud festum תַּמּוּז, de quo Ezechiel c. 8, 14. agit; nam Adonis Syriace dicitur Thomuz,

§. 411. Moloc, Molec, Malcom, Milcom.

Planetae colebantur sub nomine מַזָּלוֹת; nam 2 Reg. 23, 8., soli, lunae, atque equis curruique solis Mehestanorum, junguntur, ut dubio procul sint septem haec sidera, quae in Zend-Avesta III. Th. Bun-Dehesch §. 5. S. 66., pro vigiliis constituta esse dicuntur. Prae reliquis autem colebatur Saturnus, qui, ut mythologia fert, proprias proles devoravit, quod ipsum innuunt victimae prolium, a Canaanitis, Phoenicibus et Carthaginensibus numini Moloc, מֹלֶךְ, Molec, מֹלֶךְ, Malcom, מַלְכָּם, Milcom, מִלְכֹּם, oblatae, Euseb. Praep. Evang. L. IV. c. 16. Numen hoc immane repraesentabat statua aenea, manibus extensis et versus terram flexis, ut proles ipsis imposita, in voraginem igni ardente plenam decideret, Diodorus Sicul. XX. 14. — Hinc prolium victimae, jam a Mose prohibentur, quae demum nihilominus ab ipsis quoque regibus, Achazo et Manasse, oblatae sunt. — Qui dictiones הֶעֱבִיר, traduxit, et הֶעֱבִיר בָּאֵשׁ, traduxit per ignem, quae de his sacrificiis occurrunt, Deut. 12, 31. 18, 10. 2 Reg. 16, 3. 21, 6. 2 Paral. 28, 3. 33, 6., de solo transitu per ignem exponunt, non advertunt, has phrases ali-

bi cum שָׂרַף combussit, et! זָבַח, immolavit, permutari Jer. 7, 31. 19, 5. Ez. 16, 20—21. 25, 37—39. Ps. 106, 38. Sap. 12, 5—6. Hoc idolum ultimis regni Judae temporibus positum erat in valle australi Jerosolymorum, גֵּי הִנֹּם, vel גֵּי בֶן הִנֹּם, in loco Thopheth, תֹּפֶת, quod nomen tractum esse videtur ab Adduffis, תֹּף,תֻּפִּים, quae, ne gemitus prolium audiretur, insonabant, Jer. 7, 31—32. 19, 6—14. Jes. 30, 33. 2 Reg. 23, 10. Hine Judaei recentiores nomen Ge Hinnom, Gehenna, ad poenas alterius post mortem vitae transtulerunt, qua notione latissime in scriptis orientalium usque in Jndiam, dominatur. cf. Vetstenii N. T. ad Matth. 5, 22.

§. 412. Chijjun, Remphan.

Numen Chijjun, כִּיּוּן, cujus parva tabernacula (forte ut aediculas Dianae Act. 19, 24.) Hebraei in itinere per Arabiam, elam secum portabant, Amos 5, 26., non est alius quam Saturnus, qui Arabice et Persice كَيْوان, et Syriace כֵּאוָן dicitur; כִּיּוּן Chaldaicum sonat justum, quia Saturni regnum a justitia celebratur. Interpres Alexandrinus nomen reddidit Ρεμφαν, Ρεφαν, Ραιφάν, quod in lingua Coptica est nomen Saturni, Della Valle Reiseb. P. I. p. 125. Amos hunc deum, et stellam et regem dicit, uti Saturnus planeta est, et rex, qui alias Molec, Moloc, Milcom, Malcom, dicitur. Ut videtur, duplex Saturnus distinguebatur, scilicet rex, qui demum defunctus, in astra translatus est. For-

tasse duplex Saturnus latet etiam 2 Reg. 17, 31. עֲנַמֶּלֶךְ et אַדְרַמֶּלֶךְ; nam uterque victimis prolium colebatnr. Aegyptii septimam hebdomadis diem, Saturno consecrarunt; hinc Saturnus a Judaeis שַׁבְּתַי, שַׁבְּתָאי, nuncupatur. Aliquo tempore eidem etiam Caaba Meccana consecrata fuisse dicitur, Pococke Specimen Hist. Arab. p. 140.

§. 413. Theraphim.

Theraphim, תְּרָפִים, fuisse simulacra forma humana sculpta, ex 1 Sam. 19, 13. liquet; fuisse penates, apparet ex Gen. 31, 19. 34. 35. 1 Sam. 19, 13—17. 2 Reg. 23, 34.; oracula ab iis petita fuisse, testatur Ezechiel c. 21, 26., Zacharias c. 10, 2., auctor libri Judicum c. 17, 5. 18, 5—6. 14—20., et Hoseas 3, 4., idque ex 1 Sam. 15, 23. confirmatur, ubi Theraphim divinationi junguntur. Etymologia his concinit; nam תְּרַף a Bar Bahlul exponitur percontans, inquirens, ex quo nomen hujus idoli, quod primum ex Mesopotamia allatum fuit, Gen. 31, 19., aptius explicatur, quam ex ترف τρυφάω, quod tentavit J. D. Michaelis, ut Theraphim faceret Silenos, quod prae ceteris looo Lev. 17, 7. superstruxit, ubi שְׂעִירִים, pilosos, arbitrabatur esse Silenos scu simias, nec hircos esse posse, qui alias dicantur שְׂעִירֵי עִזִּים, et quod aliunde Hebraei hircis non sacrificaverint capras, Lev. 17, 3.; ast I. constat, in Aegypti nomo Mendesio, capras et hircos fuisse sacros, et hircum quempiam peculiarem fuisse divinis

honoribus cultum, Herodotus II. 46. Strabo p. 802. conf. Jablonsky Panthcon Aegypti p. 279. — II. In loco Lev. 17, 3. non dicitur, Hebraeos לַשְּׂעִירִם sacrificasse capras, neque Lev. 17, 3. recte confertur cum Lev. 17, 7., ubi de victimis caprarum nulla est mentio. III. Hirci non solum Lev. 16, 9. 18. 20. dicuntur שְׂעִירִם, ut Michaelis pronunciavit, sed etiam Lev. 4, 24. 9, 15. 2 Paral. 11, 15. Dan. 8, 21. IV. Theraphim duntaxat apud uxores steriles deprehendi, quod Michaelis pro Silenis urgebat, refellunt loca supra adducta; et Gen. 31, 19. 34. Theraphim non erant Rachelis sterilis, sed Labanis; sola itaque sterilis est Michal, cui 1 Sam. 19, 13. Theraphim erant.

§. 414. Dagon.

Dagon, דָּגוֹן (a דָּג piscis), simulacrum sculptum forma muliebri, inferne in piscem desinens, sicut in nummis antiquis cernitur. Cf. Arch. Germ. P. III. tab. XII. nro. III. Ita etiam sistitur 1 Sam. 5, 4—5. cf. Zeph. 1, 9. Numen erat Philistaeorum, Jud. 16, 23—26. 1 Sam. 5, 1—5. 1 Macc. 10, 83., et templa ei erant Gazae, Azoti, Ascalone, uti ex Diodoro Sic. II. 4., Herodoto I. 105., et ex antiquis nummis liquet. Michaelis alte or. Bibl. VI. Th. S. 86—99.; et fortasse etiam in aliis urbibus Philistaeorum, qui olim ex Aegypto, ubi pisces quipiam divinis honoribus colebantur, emigrarant. — Hoc numen confundendum non est cum Aschtharoth, cujus templo Philistaei 1 Sam. 31, 10. arma regis Sauli

consecrarunt; nam si hoc templum 1 Paral. 10, 10. dicitur fanum dei eorum, בֵּית אֱלֹהֵיהֶם, intelligendum est numen Aschtharoth, quia nomine deae lingua Hebraica caret; uti etiam Dagon non deus, sed dea erat, quam Herodotus I. 105., Ascalone cultam fuisse, dicit, et Veneri coelesti comparat. Hoc idolum dicitur etiam Derketo, Athara et Atargatis, Strabo p. 748. 785. Lucianus de Dea Syra. Nomen Derketo, Syriacum esse, ipsa terminatio to prodit, et Diodorus Sic. I. 4. diserte dicit, deam Ascalonitarum a Syris dici Derketo; nam colebatur etiam Mabugi seu Hierapoli in Syria, ubi simulacrum erat integra figura muliebris, et templum habebat amplissimum, in quo erat χασμα, seu fissura terrae, in quam cultores numinis, certis diebus aquam infundebant, unde dea a Syris dicta fuit תַרעְתָא, apertura, quod demum in Derketo detortum est, Jacob Surug in Assemani Biblioth. Orient. T. I. p. 327—328. et T. II. in indice Geograph. Mythologia fert, Derketo per technas Veneris, amore juvenis captam fuisse, et peperisse Semiramidem, quae exposita, et a pastoribus inventa et educata, demum regina Assyriae fuerit, ipsam vero Derketo in piscem transformatam fuisse. Plerique autem Derketo, deam Hieropolitanam, (ut in opere de Dea Syra, refertur) Junoni comparabant, dicentes, templum Hieropolitanum a Deucalione, qui in navi diluvium evasit, aedificatum fuisse, quia illa in ejus templo terrae rima, omnes hujus inundationis aquas absorpserit. Id etiam innuunt nummi urbis Ascalon, qui

effigiem Derketo, et ex altera parte navem cum 4, 7. 8. vel 9 hominibus exhibent, ut adeo exorbitans hic mythus a diluvio et tricheco manato depromtus fuisse videatur, cf. Donat in Scheuchzers Physica sacra II. Th. S. 281. f. Anmerk, 747.

§. 415. Numina alia.

Alia numina, in Bibliis obvia, vel aliunde sunt nota, ut Apollo, Diana, Dioscuri seu Castor et Pollux; vel prorsus ignota, ut: I. שֵׁדִים, Schedim, Deut. 32, 17. Ps. 106, 37., numina, quae, ad avertendas calamitates, immolatione prolium colebantur, adeoque homini inimica aut irata putabantur. Nomen vel dominos, vel potius nigros significat, a سَادَ med. Vau, niger fuit, et dominus fuit. Si nomen, ut nonnulli opinantur, a שָׁדַד derivandum esset, שְׁדָדִים vel שַׁדִּים punctandum fuisset. Mehestani malorum spirituum aliquem Sched dicebant, qui vero ab Ormuzd in lucem conversus, et planetae Veneri alligatus fuerit. Zend. Avesta III. Th. Bun-Dehesch S. 66. Anmerk. f. Verum dici quoque potest, punctatores textus Hebraici juxta hunc Sched Mehestanorum, שֵׁדִים, pro שֵׁדִים vel שָׂדִים, punctasse, vel Mehestanos recentiores in recentiori libro Bun-Dehesch, nomen a Judaeis mutuatos esse. Syriacum שידא ex Hebraico retentum esse videtur. II. נְבוֹ, Nebo, Jes. 46, 1., numen Babylone, a proprie sic dictis Chaldaeis cultum, quod etiam in prima syllaba vocis proprie Chaldaicae נְבוּכַדְנֶאצַּר recurrit;

fortasse ex verbo Slavonico Nebo, coelum, explicandum, cum ultima syllaba צָר etiam in dialecto Russorum Tschar superstes sit. III. Numinibus גַּד, Gad, et מְנִי Meni, Hebraei Jes. 65, 11., mensam cum cibo et potu parabant, et Hieronymus in h. l. scribit, id suo adhuc aevo in omnibus urbibus, maxime in Aegypto, viguisse, ut ultimo die anni et mensis, ponerent mensam refertam variis epulis, et poculum musto mixtum, vel praeteriti anni vel futuri fertilitatem auspicantes; cui vero numini haec parata fuerint, non exponit. Fortasse גַּד est fortuna, quam vox in dialecto Syriaca significat; et מְנִי fatum, a מָנָה numeravit, praefinivit, vel idolum مناة, olim a tribubus Hudeil et Choraa, inter Meccam et Medinam, cultum, Golius in Lexic. Arab. col. 2270. IV. Idolum Syrorum Rimmon, רִמּוֹן, 2 Reg. 5, 18., forte tutelare granatorum; numen Assyriorum Nisroc, נִסְרֹךְ, 2 Reg. 19, 37. Jes. 37, 38., et numina colonorum a rege Assyriae in Samariam missorum, 2 Reg. 17, 30—31., Nergal. נֵרְגַל, Aschima, אֲשִׁימָא, Nibchaz, נִבְחַז, et Tharthak, תַּרְתָּק, prorsus ignota sunt. V. Ναναια, Nanaea, alias etiam Anais, Anaithis, Aneitis, et Tanais dicta, in Elymaide, in templo ditissimo (2 Macc. 1, 13—14. cf. 1 Macc. 6, 1—2.) a Mehestanis prostitutione virginitatis colebatur, ut fere cum Mylitta, מוֹלַדְתָּא, conveniat, in cujus honorem Babylone quaelibet mulier corpus suum semel per vitam, prostituere tenebatur, Herodotus I. 199. cf. Strabo p. 512. 532—533. 559.

F i n i s.

Conspectus operis.

Numerus paragraphum indicat.

Quid archaeologia? quae ejus divisio? quid Biblica archaeologia? 1. An et cur theologo necessaria? 2. Fontes archaeologiae Biblicae? Quid in conflictu testium extraneorum cum libris sacris, observandum? Quando et ex quibus fontibus Thalmudis duplex Gemara exarata? quae cautela in usu ejus? Quid in usu Patrum, librorum Syriacorum et Arabicorum, ac itinerariorum cavendum? Quarum gentium ritus sunt antiquiores? 3.

Quae regio in Bibliis dicitur Aram in genere? ejus divisio? quae est regio Aram-beth-Rechob? ejus metropolis et quando eversa? Quae regio Aram Naharim? Phaddan Aram? Aram Zoba? Aram sine epitheto? Ubi erat regnum Damascenum? regnum Maacha? Tob? Hamath? Geschur? Qua ratione orientales, ad situm corporis sui, definiunt regiones coeli? 5.

Quis situs Phoenicis? quae urbes celebres? quando et a quo Tyrus vastata? 6.

Quis situs Mediae? quae metropolis? 7. Quis situs Persiae? Susianae? Elymaidis? 8. Quis situs Babyloniae, et Chaldaeae improprie et proprie sic dictae? 9.

Situs Arabiae, et quae ejns nomina in Bibliis? cur jam regio orientalis, jam occidentalis dicitur? qua ratione dividitur? quis situs Arabiae felicis, petraeae, et desertae? quis situs regionis Edom? 10.

Nomina Aegypti? qui limites? quae divisiones regionis? qnid Phatros? quid de Nilo et nomine ejus Hebraico memoratu dignum? quae olim metropoles? 11. Quae regio dicitnr Goschen seu Gessen? Ubi quaerendus torrens Aegypti? 12.

Quae est regio Canaan, ab Abrahamo occupata? Qui limites regionis Hebraeorum praefiniuntur ad austrum? ad occasum? ad septemtrionem? ad ortum? Ubi siti erant Ammonitae? Moabitae? Quam late patuit regnum Davidis et Salomonis? 13. Quae facies regionis Hebraeorum? Qui praecipui montes et quae montana? Libanus, ubi situs, et qualis? quis et qualis Libanus et Antilibauus? ubi cedri? ubi pinus et abietes? ubi nives perpetuae? mons Hermon, Sirjon, Senir, Amana? fluvii Amana et Pharphar? longitudo et altitudo horum montium? quid tropice significant? 14. Quis situs, quae longitudo et latitudo jugi montium Carmel? indoles? quid de specubus et semitis? quis alius mons Carmel? 14. Quis est situs montis Thabor? ejus indoles, forma et altitudo? ubi terebinthus Thabor? 14. Montes Israel vel Ephraim, et montes Juda, ubi siti?

eorum indoles? saxum Rimmon? montes Ebal et Garizim, ubi? specus Adullam et specus aliae? 14. Montes Gilead? Baschan? Gilead strictiori sensu? Abarim? ubi Pheor mons, et vertex Nebo? 14.

Quae sunt planities celebres? Planities per eminentiam sic dicta, et quae in ea celebres urbes? quis tractus dicitur Scharon? planities Jizreel? ejus longitudo et latitudo? quae in ea Scharon? et quae Megiddo? Planities Jordanis, cujus longitudinis et latitudinis? planities Jerichuntina, et ejus amplitudo? ubi vallis salinarum? campestria Moab et vallis acaciarum? Quid נַחַל? quid גַּיְ? quid עֵמֶק? quid בִּקְעָה? Ubi locus Thophet et unde dictus? 15.

An olim in Palaestina excrementa pecudum in alimentum ignis vertebantur? Quae sylvae in Libano? Antilibano? Baschan? sylva Ephraim? sylva Baala? Chareth et Chorscha? in littoribus Merom et Jordanis? Joardes? in Carmelo? Cur nunc sylvae pauciores? 16.

Quotuplicis generis deserta, et qualia? an incolis prorsus caruerunt? deserta in regione Hebraeorum? Desertum Juda, ubi? Engedi? Ziph? Maon? Carmel? Thecoa? Jerichuntis? Bethaven? 17.

Ubi est scaturigo Jordanis? ejus cursus? cujus amplitudinis lacus Merom? Gennesareth, quantum a Merom distat? cujus est amplitudinis? Jordanes a lacu Gennesareth, cujus altitudinis et latitudinis? quae excipit alia flumina? cujus latitudinis et altitudinis ad Jericho? Jordanes omnibus littoribus ple-

nus? cujus latitudinis est alveus superior? 18. Cur mare mortuum dicitur mare orientale? mortuum? mare Siddim? mare planitiei? unde ortum est hoc mare? longitudo et latitudo ejus? qualis est aqua? quid de uxore Loti? qualia sunt littora? Quid vites Sodomae, et botri venenati aut uvae amarae? Quid foveae salis? Quae alia flumina in hunc lacum se exonerant 19. Quae sunt alia flumina? Ubi Belus seu Libnath Schichor? Ubi Kischon et aquae Megiddo? Torrens arundineti? Torrens Eschcol et Sorek? Besor? Quid נַחַר? quid נָהָר et דִּנְהָר 20.

Quae generatim tempestas Palaestinae? tempestas, prima, secunda et tertia parte anni? quid de his tribus partibus anni memoratu dignum? Quis ventus ab orientalibus dicitur eurus? tempestas quarta, quinta et sexta parte anni? quid de pluvia autumnali et serotina notandum? quid de praenunciis pluviae? 21. An ubertas soli Palaestinensis a Mose merito laudata? an per tractus incultos, qui hodie in Palaestina observantur, impugnari potest? Quid de Galilaea aetate Christi notatu dignum? An fodinae in Canaan? an metallurgia Hebraeis nota fuit? Quid et quotuplex scoria? 22.

Quae calamitates infestant regionem Hebraeorum? Unde pestis? terrae motus? an Jerosolymis damna inferunt? quid tropice significant? Tonitrua, fulmina, grandines, cataractae, ecnephiae, qua anni parte? tropice, quid? Agmina locustarum, quo nomine orientalibus veniant?

qualia sunt? quid mane agunt? quo progrediuntur vorantes? strepitus vorantium? quid vorant? quid si plura agmina se se consequuntur? quid avolantes relinquunt? quo tandem deveniunt? cujus magnitudinis sunt hae locustae? quare leonibus, equis, et etiam foeminis comparantur? earum species? Fames, unde oritur et quousque non raro invalescit? Qualis ventus Samum? ubi spirat? an etiam in Palaestina? quo anni tempore, et quanto temporis spatio? Quid Samum perseverans? an uterque etiam noctu spirat? 23.

Divisio regionis inter Hebraeos trans Jordanem, quae? cis Jordanem, tribus Juda, Simeon et Dan, ubi sedes acceperunt? qua ratione hic districtus meridionalis dividitur? Ubi tribus Benjamin sita? Ephraim? Manasse? Issachar? Ascher? Zebulon? Naphthali? Qua ratione divisa fuit regio post obitum Salomonis? 24. Quae divisio regionis, aetate Christi obtinuit? Ubi Galilaea? quae inferior? quae superior? quae Galilaea gentium? Samaria et quam late patuit? Judaea et quam late patuit? divisio trans Jordanem? Peraea, quae pars? quae Gilead? quae Decapolis? Gaulonitis? Batanaea? Auranitis et Ituraea? Trachonitis? Abilene Lysaniae? 25.

Quae prima domicilia? 26. Quare recentiori aetate adhuc occurrunt troglodytae? ubi Seiritae? ubi Rephaim, Emim, Zanzummim, et Rephaim stricte sic dicti? Ubi Anakitae, Nephilim, Achiman, Scheschai et Thalmai, et Anakitae stricte sic dicti? Quid specubus fa-

ctum, postquam ab hominibus derelictae fuissent? 27.

Qua occasione tabernacula inventa? An inventis melioribus domiciliis ab omnibus mox derelicta? Quid חַוּוֹת et טִירָה? 28.

Qua ratione et a quo tentoria inventa? 29. Cujus formae erant prima tentoria? qualia sunt nunc, majora et minora? et quibus nominibus insigniuntur? Qua forma castra nomadum disponuntur? Quid חָצֵר castrorum? tentoria principum seu emirorum? 30. internum tentorii spatium? pavimentum? supellex? focus? mensa? 31.

Qua ratione et qua aetate inventae sunt domus? 32. cujus magnitudinis et cujus architecturae erant domus diversis aetatibus? 33. ambitus domuum? tectum? Quare ascendebatur tectum? quid מַעֲקֶה, in tecto? 34. Ubi janua? unde Mezuza orta? Quid et ubi vestibulum? Ubi sunt gradus in altiores contignationes? Ubi introitus ad impluvium? quid est medium? quid cernitur in impluvio? cui usui est impluvium? quare interdum totum contegitur? Explicatio locorum Luc. 5, 18—19. Marc. 2, 3—4. Ubi et quale est Haraem? a quibus custoditur? Ubi hortus? Ubi alter sexus habet mansionem in domibus minoribus? 35. Ubi sunt cubicula et eorum januae? an cubicula olim fornicata? cujus antiquitatis sunt cubicula aestivalia et hyemalia? Qua ratione disposita sunt cubicula aestivalia? qui ventilatores? Qualis oecus singularis penes terram? Qualis structura templi Dagon, et oeci, in

quo Christus pro tribunali stetit? Cubicula et palatia hyemalia, qua ratione disposita? qua ratione calefiebant? cubiculum עֲלִיָּה cui usui? Quid de culinis? de foco? et fumariolo? 36.

Quales erant fores et cardines? quales serae et claves? quid sibi vult clavis in humero gestata? 37. Quo respiciebant fenestrae, et quales erant? An in plateam nullae fenestrae? An fenestrae claudebantur, et quo? Quid de clavis? 38.

Quae erat materia aedificiorum magis usitata? quales lateres? cur domus facile inundatione subruebantur? An in Palaestina lapides usitati? Quid lepra domuum? Lapides quadri, quales, et ad quae aedificia adhibebantur? Qualia marmora occurrunt? Quid de lapide fundamentali et angulari? An caementum aut lithocolla usitata? Cujus aetatis est calx? An incrustatio seu trullisatio usitata, et qualis? Ad quid ligna adhibebantur? quales sunt domus laqueatae? domus eburneae? Quibus aliis ornamentis condecorabantur? Qualia ligna ad aedificia adhibebantur? 39.

Quae prae reliquis necessaria erant supellectilia, et quae alia ditiorum? Quid de lectis? an lectorum fulcra usitata? Quid et quale est Divan? An Hebraeis non alii quoque erant lecti et sedilia? quae erant lectisternia aut sedilia ebore ornata? Quid de reti culiculari? Quid de pauperum strato? Quid de pavimento cubilium? Quales erant lampades? faces? 40.

Qua ratione orti pagi, oppida et urbes seu munitiones? Quales in Palaestina erant urbes aetate Josuae, regum, Christi? Qualis erat Jerusalem? Quid κωμοπολεις et πολεις in N. T.? duplicis generis plateae? forum antiquiori aevo, et aetate Christi? Quid de urbibus, quarum ingens refertur magnitudo? Quid de aquaeductibus? Quo tropo urbes repraesentantur? 41.

Antiquitas nomadum? cur haec vitae ratio adeo pertinaciter retenta? quales sunt nomades? quae negotia tractant domini, et quae servi? eorum apparatus? qui tropice in V. et in N. F. dicuntur pastores, et cujus dignitatis est haec compellatio? 42. Quae nomadibus sunt pascua? an propria? quid de Canaan? An Hebraeis, occupata Canaan, ejusmodi pascua erant? 43. Migrationes nomadum? An pecora stabulis continentur? a quibus custodiuntur? Quis dicitur senior domus, et quod ejus munus? quid si animal desit? Quae merces mercenariorum? Quae domicilia habent servi, et quae domini? Quid de speculis pastorum? 44.

Quid de aquis in genere? quare lites de illis, tanti momenti erant? quotuplicis generis receptacula aquarum? aquae fideles? mendaces? vivae? quae scaturigines et qui fontes proprii, et qui communes? Quid aquae vivae, tropice designant? Quid cisternae? quales sunt nomadibus? quales in urbibus? Cujus rei symbolum est penuria aquae? Cui usui erant cisternae vacuae? quis abhinc tropus desumtus fuit? 45.

Quae pecudes minores nomadum? Cujus coloris sunt oves? earum genera? emolumentum? Quo anni tempore pariunt? quid de vocatione ovium? Cur primores populi dicuntur arietes? quid de ove familiari? Quid ante tonsuram? An stabula usitata? Cujus coloris sunt caprae? caprarum emolumentum? An caprae Ancyranae erant Hebraeis? An gallinae erant antiquis Hebraeis? an audiendi Thalmudici, gallinas Jerosolymis ali vetantes? 46.

Quales in Asia sunt boves et vaccae? An bubulci ejusdem cum pastoribus ovium, dignitatis? Quae in regione Hebraeorum pascua boum? Quid boves et vaccae tropice designant? quid cornua, etiam ferrea tropice? boum usus? segmenta lactis spissati? An caseus olim notus? an butyrum usitatum? quid de lacte et melle notatu dignum? an in Bibliis occurrunt boves feri seu sylvestres? 47.

Quales in oriente sunt asini? eorum usus? quare equis opponuntur? qua ratione asini regebantur? quid dorso injiciebatur? quid agaso agebat? Qua aetate occurrunt primi muli? an aetate Mosis noti? quid de mulis Thogarmae et Persiae? Quales sunt onagri, et quotuplicis generis? an cicurari possunt? ubi vagantur? quid symbolice designant? ubi pascuntur? quid de masculo et foemellis onagris? quid de lascivie et de instinctu eorum? 48.

Genera Camelorum? cujus sunt haec animalia indolis? quid de alimentis et potu eorum memoratu dignum? quid dominus camelorum? eorum usus? quo ordine incedunt? quibus modis homines illis ve-

huntur? quibus ornamentis decorabantur cameli? reliqua hujus animalis emolumenta? Quid sibi volunt sententiae Matth. 19, 24. 23, 24. a camelis desumtae? 49.

An antiquis nomadibus erant equi? Ubi primi occurrunt? Quando Hebraei eos alere coeperunt? cui usui olim erant equi? Salomonis mercatura equorum? Qua ratione equites insidebant? an ephippio et stapia utebantur? An soleae ferreae notae? 50.

Cur nomadibus multi sunt canes? quo in honore in oriente? quid scomma canis, et canis mortui? qui homines ab Hebraeis, inprimis aetate Christi scommate canis insigniebantur? quid est merces canis? qua ratione canes in oriente alimenta acquirunt? phrasis: non acuit canis linguam suam? canes aurei? quare vulpes dicuntur? ubi inprimis majori numero reperiuntur? quo modo vulpes, proprie sic dictae, distingui solent? 51.

Quare nomades venationis amantes? Mosis leges de venatione? cur non plures? quibus armis olim venatio exercebatur? quae technae adhibebantur? quales erant foveae? quid hae technae et machinationes tropice indicant? 52. Qua ratione nomades ad praedationes delapsi? quales sunt hi praedones? An nullum medium depraedationem evitandi? An etiam in castris suis peregrinos spoliant? An omnes nomades sunt praedones? 53.

Quod alterum hominum primae aetatis negotium? et quantum ejus emolumentum? Qui antiqui populi erant inprimis seduli coloni? 54. Quas Moses leges

tulit de agricultura? an hae leges observatae sunt? Quid funes significant tropice? 55. Quis honos erat agriculturae? 56, Quibus mediis Hebraei ubertatem soli ampliabant? 57. Quae genera frumentorum serebant? Quale erat pabulum jumentorum? Quid de tritico in frutices excrescente? Quid de gossypio? 58.

Quae erant instrumenta agriculturae? Quale erat aratrum? Qualis erat rulla et stimulus boum? Qualis erat occa? An currus usitati et quales? 59. Quibus jumentis agebatur agricultura? Quam Moses legem tulit de asino et bove non jungendo? Quales erant boves? An tauri aratro jungi poterant? qua ratione regebantur ferociores? quae alia animalia hoc annulo regebantur? quid de tauris demum senescentibus? cujus dignitatis sunt tropi a bobus desumti? 60.

Qua ratione ager ad sementem praeparabatur? quanta agri pars dicitur jugum? quale erat jugum boum, et quid tropice designat? rationes seminandi? Quid de agro duplici semine consito? Quid zizanium? 61.

Quales sunt in Palaestina segetes mense Februario? Quid Jerakon? quid Schiddaphon? Quo anni tempore segetes in Palaestina maturescunt? Quid de custodibus segetis? Quae fruges primum metebantur? Qua ratione messis inaugurabatur? tempus messis? messores? rationes metendi, et qualis erat Hebraeis usitata? Quid demessis segetibus factum? Quid de angulo agri, et de spicilegio? Quotu-

plex foenus reddant in oriente agri? de centesimo et ducentessimo foenere agri? 62. Qualis fuit manipulorum comportatio in aream? Quid de manipulo per inadvertentiam relicto? Ubi et qualis erat area? Quid aggregatio manipulorum in aream, tropice designat? 63.

Antiquissima ratio triturandi? machinae triturationis? quid hae rationes triturandi tropice, et quid si machinae sistantur novae, aut praegrandes, quae montes et colles triturant? 64. Quid de frumento triturato actum? Quid agitatio in cribro tropice? qua ratione frumentum porro ventilabatur? Quid ventilatio tropice? Quid de stramine actum, et quid hoc ipsum tropice designat? Ubi frumentum recondebatur? 65.

Cujus antiquitatis est cultura vitis? Quales erant Hebraei in hac cultura? loca in Palaestina a vitibus celebria? Quid Sorek? Cujus magnitudinis uvae in Palaestina? Unde desumta phrasis sanguis uvarum? Quid vitis campi? vitis peregrina seu degener? vitis Sodomae? uvae lolii temulenti? 66. Quis situs vinearum? Qua ratione vites serebantur? dispositio vitium? Quid phrasis: sedere sub vite sua et ficu sua? cinctura vinearum? turres in vineis? 67. Vinearum cultura? quid inprimis de putatione? 68. Quo mense erat vindemia? Quid de racematione? Quale erat tempus vindemiae? torcular? Gath? Jekeb? hedad? Quid vindemia, racematio et calcatio torcularis tropice? In quibus vasis et in quibus

locis asservabatur vinum? An omne mustum in vinum conversum? An omnes uvae calcabantur? Quid mustum, quod inebriat? 69.

Cujus antiquitatis sunt horti? Quibus modis arbores multiplicabantur? Qua ratione horti dispositi erant? Cur denominantur a certa arborum specie? quid tropice significant arbores, et inprimis virentes et aridae, cedri, sylvae, vepretes? 70.

Cujus antiquitatis est cultura oleae? indoles oleae in palaestina? Quale ei solum conducit? Qualis est arbor et quid tropice designat? ejus cultura? Quales et cui usui sunt fructus? Cur oleum ab Hebraeis in Aegyptum missum? oleum viride, purum, tusum? Ad quid oleum adhibebatur? cotinus? oleaster? Quid de insertione hujus arboris notabile? 71.

Quales sunt in oriente ficus? Quando fructus, quando folia progerminant? Quotuplices fructus, et quibus anni temporibus protruduntur, et quibus maturescunt? massae ficuum? Unde parabola de ficu sterili Luc. 6, 13. seqq. desumta? Quales arbores sycomori? quale est lignum? qualis fructus? quid vellicatio sycomororum? 72.

Quales arbores sunt mali Punicae? quales fructus, et quando maturescunt? An citri et mali aurantiae olim erant in Palaestina? 73.

An adsun: sufficientia testimonia, olim in Gilead, et in hortis ad Jericho et Engedi, fuisse frutices balsami? Quid oppobalsamum? carpobalsamum? xylobalsamum? 74.

An adsunt sufficientia testimonia, olim in Palaestina frequentes fuisse palmas? qualis arbor est palma? quid symbolice designat? quid de floribus et fructibus? vinum dactylorum? usus frondium palmarum? phrasis: frons aut ramus palmae et arundo? 75.

Qualis arbor est terebinthus? quare loca a terebinthis denominantur? quid terebinthi tropice designant? Qualis arbor est pistacium? ejus fructus? 76.

Quid de apibus orientalibus notatu dignum? Qualia sunt alvearia, et qualia examina? Quid apes tropice indicant? genera mellis in Bibliis? mel sylvestre? mel de petra, et petra mellis? Quid mel tropice designat? 77.

Quid de piscatu memoratu dignum? Quos homines tropice indicant piscatores? Quae erant instrumenta piscatus? 78.

Quid de vervacto memorandum? emolumentum hujus legis? an hunc annum Hebraei otiosi transigere cogebantur? 79.

Quid de origine artium notabile? Quare jam antiquissimo aevo artes inventae? 80. Artes a diluvio usque ad Mosen? 81. Inter Hebraeos sub Mose? 82. in Palaestina? 83. post exilium et aetate Christi? quid de negotiis turpis lucri? Quid de artificibus nobilioribus aetate Apostolorum notatu dignum? 84.

Ubi et quando literas inventas esse referunt antiqui? quid in relationibus his a facto dependet, ideoque certum est? quid inde concluditur? An An-

ticlides, Epigenes, atque Berosus et Critodemus huic conclusioni consentiunt? Quod argumentum pro antiquitate literarum ducitur ex antiquis monumentis scriptis? Quid Simplicius de Babyloniis observationibus siderum refert? Quid ex nomine mensis Adar concluditur? Quid ex Gen. 23. colligitur? An igitur loca Pentateuchi, quae artem scribendi ponunt fuisse vulgatam, suspecta esse possunt? Quotuplex scripturae genus distinguunt Herodotus, Diodorus Sic., Clemens Alex., et Porphyrius? Quo nomine scriptura hieroglyphica venit in Bibliis? 85. Quanta erat literarum divulgatio? An Hebraei in Aegypto literis utebantur? An dein omnes noverunt legere et scribere? publici notarii? atramentarium? Quare saepius de auditione quam de lectione fit mentio? Qui docebant juvenes legere et scribere? scholae? filii prophetarum? 86. Quae erant materiae, in quibus scribebatur? Quae erant instrumenta, quibus scribebatur? Cujus aetatis est atramentum? ex quo parabatur? 87. In quibus materiis scribebantur libri? qua ratione dividebatur materia, an ex utraque parte conscribebatur? an bustrophedon? Qua ratione libri componebantur? qua ratione obsignabantur? quid de inscriptionibus librorum? 88. Quae prima occurrit epistola? Quaenam epistolae in oriente obsignantur, et qua ratione? quid de salutatione et clausula epistolarum? 89.

Cujus antiquitatis est poësis, et qua ratione orta? cujus olim apud Hebraeos erat dignitatis? quo temporis spatio apud Hebraeos culta? Quis ejus

usus? 90. Quid poësis Hebraea commune habet cum poësi occidentali? discrimen in figuris et tropis, in objectis, a quibus lumina orationis depromta sunt, et in versificatione? quotuplex est genus parallelismi poëtici? 91.

Cujus antiquitatis est musica? cujus olim erat dignitatis? 92, usus musicae apud Hebraeos? Quid David de musica sacra statuit? an haec dispositio duravit? 93. Quae fides usitatae? Quale et quot chordarum instrumentum Cithara? an κιθαρα a κινυρα differt? Quid Scheminith? Nablium et quot chordarum? Asor? Sambucca et quot chordarum? Phsanterin seu psalterium? Quales erant chordae? 94. Quae erant instrumenta, quae inflabantur? Quid Uggab? Maschrokita? Chalil, Nechiloth, et Nekeb? Sumphonja vel Siphonja? Cornu vel cornu Jobel? Schophar? Chatzotzera, et quibus modis inflabatur? 95. Quae erant instrumenta pulsatilia? Quid Thoph seu tympana? Quid et quotuplices sunt Ziltzelim seu cymbala? An et Metzilloth sunt instrumenta musica? Quid Menaaneim? Schalischim? Higajon? Gitthit? Almuth laben? Jeduthun? Mahalath? Qualia sunt nomina Schuschan eduth, et Jonath elim rechokim? quid Machol? 96. Qualis saltatio Hebraeorum? an et viri saltabant? an hodie viri in oriente saltant? Quare Michal Davidi saltationem vitio vertit? Quid de arte oratoria? 97.

Quae origines scientiarum? Qui olim populi in

oriente a scientiis celebres? Quid de scientiis Hebraeorum? 98.

Quid de historia, genealogia et chronologia notatu dignum? Quid de chronologia per generationes? quot annorum generatio erat antiquissimo aevo, et quot annorum recentiori? 99. Quid de Arithmetica, Mathesi, Astronomia, et Astrologia notatu dignum 100.

Quae antiquiori aevo erat divisio diei? Qua ratione aurora seu crepusculum dividebatur? Quid mane? calor diei? meridies? ventus diei? vespera prima et secunda, ante et post exilium? Prima horarum mentio? Ad quam normam exigebantur horae? Skiaterikon et clepsydra? In quot horas dividebatur dies? An omni anni tempore aequales? Quid in hac diversitate clepsydris fiebat hyeme? Qua ratione horae illae ad nostrum horologium reducendae? Divisio noctis ante exilium, et aetate Christi? 101. Quae est antiquitas hebdomadum? Qua ratione designabantur dies hebdomadis? Quid sibi vult una sabbathorum vel sabbathi? Quotuplices Hebraeis erant hebdomades, 102. Unde prima dimensio temporis? An ex mutationibus lunae ortae hebdomades? Ad quam normam primum exigebantur anni? an ad menses lunares aut solares? cur Moses Hebraeis annum lunarem assignavit? quid Moses praecepit, ut annus lunaris ad solarem redigeretur? initium anni oeconomici, et sacri? Quare primum et septimum mensem non statuimus cum Rabbinis, congruere Martio et Septembri? Juxta quem annum,

oeconomicum vel sacrum, menses numerant prophetae? An olim m e n s e s nominibus insigniti? Quae nomina mensium Hebraei a Babyloniis receperunt? Quid de anno primorum patriarcharum statuendum? 103.

Vestigia de cognitione G e o m e t r i a e, M e c h a n i c a e et G e o g r a p h i a e? 104.

Antiquissima ratio tractandi aegrotos? Unde M e d i c i n a orta? Primi medici? Qui in Aegypto et inter Hebraeos erant medici? progressu temporis aucti? Quare rex Asa arguitur, opem medicorum implorasse? Salutatio medicorum Hebraeorum aetate Christi? Quale Thalmudicis erat indicium, si aegrotus manducabat? 105.

An exculta p h y s i c a? h i s t o r i a n a t u r a l i s? p h i l o s o p h i a stricte sic dicta? Unde ortae sunt Judaeorum s c h o l a e t h e o l o g i c a e? s e c t a e praecipuae? P h a r i s a e o r u m d i s s i d i a? Quid de S c h a m m a i et H i l l e l notatu dignum? Quo nomine veniebant auctores sectarum? Tituli eruditorum? nomen discipulorum? An doctores scholarum salario gaudebant? An sublimi cathedra utebantur? Quae doctoribus modestiae leges à Thalmudicis feruntur? Quis demum g r a d u s a c a d e m i c u s invaluit? 106.

Cujus antiquitatis est in oriente m e r c a t u r a? 107. Commercia P h o e n i c u m, A r a b u m et A e g y p t i o r u m? Quae urbs aut regio est T h a r s c h i s c h? 108.

Praecipuae viae mercatorum? Viae ex Palaestina in Aegyptum? 109. Vectura mercium terrestris? Quotuplices societates peregrinantium? Itineris suppellex? Quid de duce viae? Quis abitum annunciat, et stationes determinat? Quo tempore quotidie viam ineunt? Itinera nocturna? ubi pernoctant? Cujus antiquitatis sunt hospitia publica, et qualia sunt haec aedificia? 110. Cur Moses nullas de commercio extero leges tulit? Quid de emtione et venditione praecepit? An magna Jerosolymis commercia, et unde orta sunt? Mercatura Salomonis? Portus ad urbem Joppe? Mercatura Hebraeorum post exilium? 111.

Cujus antiquitatis sunt in oriente mensurae et pondera? Quibus cura mensurarum et ponderum demandata erat? An eadem pondera et mensurae ante et post exilium? 112.

Unde mensurae longitudinis desumtae? Quid digitus? palma? spithama? quid cubitus et quotuplex? Quid גֹּמֶד? Quid calamus, et quotuplex? Quid stadium? via sabbathi? milliare? כִּבְרַת הָאָרֶץ? iter diei? 113.

Quid קֹמֶץ seu pugillus? עֹמֶר? אֵיפָה? בַּת ante et post exilium? סְאָה? חֹמֶר vel כֹּר? קַב? הִין? לֹג? פּוּרָה? sextarius? Modius Romanus? metretes Graecorum? 114.

Quid de puritate et pondere argenti observandum? Quod nomen ponderum? An et aurum erat norma valoris, et quando? Quid siclus? beka? gera? quid talentum Hebraeorum et

Graecorum? 115. Unde desumendus valor ponderum et pecuniae ante exilium, vel quid proprie est gera? Quanti ponderis et valoris erat siclus ante exilium? siclus regius? Quibus ponderibus appendebatur argentum? cujus valoris est siclus aureus Mosaicus et regius? An hae definitiones sunt accuratae? 116. Quae primae occurrunt monetae? Darkhemon seu Daricus, cujus erat ponderis et valoris? Stater, et cujus ponderis et valoris? Drachma? Denarius? Quales erant sicli Hebraici ab Hasmonaeis cusi, et cujus valoris? Cujus valoris as vel assarion aetate Christi, et quae signatio? Cujus valoris erat quadrans? cujus valoris erat minutum? Quid et quotuplex litra? Quid de raritate auri et argenti notandum? 117.

Quae praecipuae materiae vestium? An in V. F. occurrit sericum? 118. Praecipui colores vestium? Quid de albis vestibus notandum? Quid de purpura memorabile? Ex qua re parabatur color coccineus? cur vocatur dibaphus? Quid, et unde parabatur color hyacinthinus? Quid de vestibus versicoloribus? Vestes acu pictae duplicis generis, et cujus antiquitatis? Schaatnes vestis cur a Mose interdicta? 119.

Antiquissima vestis interior seu tunica? Quid est nudum esse? Unde ortae sunt caligae, et cujus sunt antiquitatis? cujus formae olim erant? An omnibus usitatae? cur Moses eas sacerdotibus ministrantibus praescripsit? quid סַרְבַּל Dan. 3, 3.? Quis dicitur mingens ad parietem? Qua ratio-

ne orta tunica, seu כְּתֹנֶת, χιτων? qualis fuit? Quid de vestibus duplicibus notabile? 120. Unde venit cingulum tunicae? quotuplex et quale est cingulum? cur et ubi gestatur a viris et a foeminis? quid in cingulis gestabatur? 121.

Antiquissimum et commune superindumentum? quibus modis gestatur? alae hujus amictus? Quare Moses vetuit, ne in pignus datum, per noctem retineatur? Quo tendit Jesus dicens: si quis tibi aufert tunicam, dimitte ei et pallium seu superindumentum? Quid Moses de quatuor angulis hujus amictus praecepit? Quid Meil? Ephod? Phattisch? An pellicea usitata? eorum nomen? Quid סָדִין, et quid σινδων? χλαμυς? cur dicitur purpura? Quid poenula? 122.

Origo sandaliorum? qualia erant sandalia? qua ratione pedibus applicabantur? Unde est frequentior mentio de alligatione et solutione sandaliorum? unde phrases portare sandalia, et corrigiam sandaliorum solvere? cur frequentior mentio de lotione pedum? An Hebraei nonnunquam discalceati incedebant? Quid sibi vult scomma discalceati? 123.

Quid de barba sentiunt orientales? quid de rasura? barba tropice? Quid Moses in ea prohibuit? An Hebraei nunquam barbam suam evellebant vel abscindebant? 124. Qua ratione Hebraei gestabant capillos? Quinam comam alebant? Qua ratione comam colebant? Quid nardus pistica?

Color capillorum? quid de rufis capillis? Qua ratione alter sexus caesariem ornabat? 125.

Antiquissimum **tegumentum capitis**? qua ratione ortae sunt **mitrae**? quotuplex olim mitrarum genus celebre? an fascia mitris circumvoluta, et quo aevo? mitrae sacerdotum? mitra summi sacerdotis? An Hebraei unquam caput aperiebant? 126. Discrimen vestitus alterius sexus? An omnes foeminae **peplo** utebantur? an nunquam peplum deponebant? Quid si cum viro hospite loquebantur? Quotuplex est peplum matronarum? quid רְעָלָה? רְדִיד? צַמָּה? מַעֲטָפָה et מִטְפַּחַת? צָעִיף? שְׁבִסִים, An etiam כְּסוּת עֵינַיִם est peplum? 127.

Quid de **baculo** memorandum? Qua ratione gestabatur **sigillum**? quid insculptum sistebat sigillum? Qua ratione scripturae et cistae atque portae obsignabantur? Quare **annulus** טַבַּעַת a טָבַע seu a tingendo dicitur? 128. Quos alios **annulos** gestarunt mulieres? quales erant hi annuli? 129. Quid de **torque, de armillis, et pericarpiis** memorandum? an et viri his ornamentis usi sunt? qualia erant? 130. Quid טֹטָפוֹת? לְחָשִׁים? phylacteria? 131. Qualia erant specula? Quid lapides speculares, et cui usui? 132. Quale erat marsupium? sudarium? semicinctia? 133. Qualis fucus erat usitatus? Quid de stigmatibus, et quid obsignatio hominis? 134.

Amictus festus? lugubris? cur vocatur שַׂק? Quid lepra vestium, pellium et corii? 135.

לֶחֶם sensu lato, stricto et medio? An homines ante diluvium carnibus vescebantur? Qualis in

oriente est cibus quotidianus? 136. An alimenta mox per ignem praeparabantur? 137. Quid קָלִיא et quae ejus origo? Qua ratione mortaria, et demum molae inventae? an aetate Mosis molae vel mortaria in usu erant? Quales erant molae? Qualia erant cribra? 138. Quid de mola oppignorata praecepit Moses, et quare? Quando et a quibus molebatur? 139. Cujus erat coquere panem? mactrae? panum forma et crassitudo? Quotuplex genus clibanorum? Quid panis subcinericius? מַאֲפֵה תַנּוּר? מַחֲבַת? 140.

Cujus erat praeparare cibos? Quid de lentibus et de placentis mellitis memorandum? An carnes erant quotidianae? Quid de diuturniori abstinentia? Quae carnes ceteris praeferebantur? cujus erat olim mactare animal? Quae pars animalis ceteris praeferebatur? quid de antiqua arte coquinaria? cur omnes animalis carnes pro unico convivio praeparabantur? Quid de embammate? 141. Primaeva praeparatio carnium? modus assandi? Quid de locustis? An שְׂלָוִים locustae? Cujus antiquitatis est usus salis? quid foedus salis? Cujus alias symbolum est sal? 142.

Quotuplices cibi interdicti? Qui immundi? quid de idolothytis? Quid de hoedo non coquendo in lacte matris? Qui cibi, tanquam sacri, interdicti erant? Cur Judaei posteriori parte animalium abstinent? 143.

Qualis olim orientalibus potus? Scherbeth, in qua regione usitatum? Vinum mixtum? Vina

artificiosa? sicera? Quid de aceto memoratu dignum? Vasa, ex quibus bibebatur? cujus erant formae? quae vasa majora? 144.

Qua hora erat prandium, et quale? qua hora coena? quare coena erat refectio praecipua? An preces ante et post mensam usitatae, et qua aetate? Quae preces aetate Christi usuveniebant? Quid de ordine hospitum? 145. Qualis erat mensa? sedes? qua ratione ad hanc mensam assidebant? Qualis aetate Christi mos, mensae accumbendi, unde nomina architriclinium, et architriclinus? locus ceteris honoratior? an foeminae ad mensam virorum simul assidebant aut accumbebant? 146. Modus manducandi? An cultro, fuscina et cochleari opus erat? Quid de portionibus singulorum assidentium? Quid de calice cujusvis notatu dignum? quid calix tropice? Quid de servis ministrantibus memorandum? 147.

Cur jam antiquissimo aevo occurrunt convivia? quibus occasionibus celebrabantur? Quid Moses praecepit? Cur Jesus jubet vocari ad convivia coecos et alios miseros? Per quos convivae invitabantur? qua honoris contestatione excipiebantur, et demum dimittebantur? An coronas in conviviis ex floribus textas gestaverunt? Modi pompam ostentandi? Quid in conviviis praecipuum? Quid κωμοι? Unde explicanda sunt loca Matth 8, 12. 22, 13. 25, 30.? Quibus rebus in conviviis tempus fallebatur? Convivia, et exclusio a convivie tropice? Quid χαρα

Matth. 25, 21, 23. Cur convivae sancti seu mundi esse debebant? 148.

Cur tanta hospitalitatis laus? Quid de potu aquae frigidae memoratu dignum? Officium illius, qui peregrinum collegit? Quid lotio pedum symbolice? 149.

Primaeva institutio ad propagandum genus humanum? Quid de fornicatione et paederastia sentiebant antiqui? Mosis contra haec crimina leges? An non fuerunt inter Hebraeos meretrices et cynaedi? Quare vocantur personae sacratae? 150.

Polygynaeciae initia quae? Quanta erat inter Hebraeos aetate Mosis? Quid Moses decrevit? an per haec decreta imminuta fuit? 151.

An juvenes sibi ipsi seligebant sponsam? Quid sibi volunt loca Jes. 4, 1—2. Jer. 31, 22.? An pater solus potuit filias in matrimonium elocare? Quem gradum consanguinitatis et affinitatis impedimenta matrimonii non egrediuntur? Cur nuptiae cum Canaanitis prohibitae? Cur Ezras et Nehemias nuptias cum omnibus alienigenis reprobarunt? Quae nuptiae sacerdotibus, et summo sacerdoti interdictae? Nuptiae filiarum, quae de defectu fratrum erant heredes? 152. Quid sponsalia? Pretium sponsarum? Cur uxores ancillis similiores erant? Unde descendit honor, qui alteri sexui exhibetur? Quid de sponsis donatis memorandum? An sponsa nunquam tulit dotem? 153. Intervallum inter sponsalia et nuptias? Quid si sponsus mentem mutavit, aut sponsa cum alio rem

habuit? Nuptiae? Quid sibi volunt phrases: sponsam in domum deducere, conjugem accipere, intrare in domum, convenire? 154. Qua ratione pellices assumebantur? an cum eis legitimum matrimonium? Quid de muliere bello capta decrevit Moses? 155.

Quid de foecunditate matrimonii memorandum? Quid de sterilitate, inprimis uxorum? Quae tentabant uxores steriles? 156. Leviratus ante Mosen? Quid Moses decrevit? 157.

Quid in polygynaecia adulterium? Quae adulterorum poena ante Mosen? post Mosen? 158. Quid de muliere suspecta statuit Moses? An medium erat aptum? Quid demum invalente licentia? 159.

Cur Moses jus repudii non abrogavit? Qua ratione licentiam mariti limitavit? Ratio ex lege Mosis ad repudium sufficiens? Quae aetate Christi de caussa repudii controversia, et quid Christus edixit? An etiam uxoribus jus repudiandi maritos? cur id ultimis temporibus nihilominus sibi arrogabant matronae? 160.

Unde ortae obstetrices? Quid nato infanti factum? Quid olim pater nata prole agebat? Quid de die natali? Quid de immunditie et purgatione puerperae notandum? 161.

Quando pueri circumcidebantur? quis erat finis circumcisionis praecipuus, et qui fines erant secundarii? Quid de doloribus circumcisionis notandum? 162. An circumcisio Abrahamo antiquior? Un-

de repetenda? cur dicitur opprobrium Aegypti? Quid de circumcisione sentiebant antiqui Hebraei, et quid demum non pauci aetate Antiochi Epiphanis ad sacra Graecorum deficientes? Quid επισπασθαι, 163. Quando proli indebatur nomen? qualia erant nomina, aevo antiquiori et recentiori, et unde desumebantur? Mutatio et versio nominum? Qualia esse solent nomina orientalium? 164.

Quis filius erat primogenitus? An pater potuit jus primogeniti in juniorem transferre? Praerogativae primogeniti? Primogenitus tropice? 165. Quid de lactatione prolis notatu dignum? Quo casu assumebantur nutrices, et quales erant? Qua ratione filii educabantur et instruebantur? Qua ratione habebantur filiae, et quae edocebantur? quid agebatur in gynaeconitide? 166. In quas personas extendebatur potestas paterna? an erat limitata? qua ratione a prolibus suspiciebatur? 167. Quid de testamento memorandum? an filii pellicum, filiae, et viduae erant heredes? 168.

An Hebraeis permissum, habere servos ex Hebraeis et ex quacunque alia gente? Quales erant servi sacri? 169. Viae ad servitutem? 170. Quid servi a domino recipiebant? quid praestabant domino? Senior domus seu oeconomus? Qualia sublevamina Moses illis praestitit? Quid si herus servum occidit, aut membro privavit? Quid sabbatho et diebus festis agebant? An ad convivia admittendi? an de illis, quibus occupabantur, manducare licebat? de matrimonio ancillarum? de tempore servitutis?

Quid si servus libertatem recusavit? an vendi potuit exteris? Quid si peregrino in regione Hebraeorum venditus erat? Quid servis Hebraeis anno Jobelaeo contingebat? An servi poterant habere peculium? Quid de servo, qui ex alia gente ad Hebraeos confugit? 171. Conditio servorum inter alias gentes? Quis dicebatur libertus? Unde explicandum, si status sub lege Mosaica, et conditio peccatoris, cum servitute comparatur? 172.

Mores Hebraeorum? Vitia? Virtutes politicae? morales? 173. Elegantia morum? an non nimia? an honoris compellationes usitatae? 174.

Quare salutatio vocatur benedictio? Formulae salutationis? Corporis gestus in salutatione? Quare nunciis inculcatum, ut neminem per viam salutent? Quare Johannes 2 Epist. 11. vetat, salutare sectarium? Gestus corporis in salutatione magnatum, et regum? Quid de adoratione sentiebant occidentales? 175.

Quid de visitatione notatu dignum? Quid si quis honoris caussa magnatem adit? 176. Unde mos, magnatibus dona ferendi? An et reges dona dabant? An prophetae dona suscipiebant? Quid de donis, quibus judex corrumpitur? 177. Qualia erant dona? qualia dona regum? Pompa, qua dona deferebantur magnatibus et regibus? 178.

Honores exhibiti magnatibus, legatis et regibus, so. lenniter urbem ingredientibus? An hinc lucem capit Esth. 6, 7—9. et 1 Sam. 10, 5—10.? 179.

Quis erat locus fallendi tempus? Qualis conversatio? An etiam ambulatio usitata? An et balnea delectamentis accensenda? Quales sunt orientales in conversatione? reprobationis formulae Hebraeis usitatae? Formula: tu dixisti? An exspuere coram alio censebatur contumelia? Quid de somno meridiano? 180.

Quid Moses erga peregrinos praecepit? Quomodo Hebraei olim, et quomodo recentiori aevo, tractabant peregrinos? 181. Quid Moses de pauperibus? Cur nihil de mendicis? qua aetate primi mendici occurrunt? An aetate Jesu ostiatim circuibant? Quid de loco Matth. 6, 2.? 182.

Immunditiae? An a Mose recenter introductae? Quid si immundus quempiam tangebat, aut a quopiam tangebatur? Qui erant immundi? 183.

Quid de morbis generatim notandum? Qui praecipui in illo climate morbi? Quid in antiquis nominibus morborum inprimis investigandum? Quid antiqui generatim de morbis, et praesertim, quorum caussam non noverant, sentiebant? 184.

Morbus Philistaeorum 1 Sam. 5—6. 185. Morbus Jorami 2 Paral. 21, 18—19.? 186. Mola ventosa, et quem inde Hebraei desumserunt tropum? 187.

Quae patria leprae? an omnes Hebraei, Aegypto egredientes, ea infecti, et ideo Aegypto expulsi? Quo nomine ab Hebraeis compellabatur? 188. Leprae indoles generatim? Qua ratione

primum exoritur? Quid שְׂאֵת, בַּהֶרֶת, et סַפַּחַת? Quid בֹּהַק? quid מִסְפַּחַת? Quid lenticulis seu maculis leprosis fit temporis progressu? An dolor? Genera leprae perfectae? An morbus in posteros, et in quos transit? An leprosi idcirco abstinent a procreandis liberis? cur Moses tot leges de indiciis leprae tulit? Quare Moses non omnia leprae indicia recensuit? An omnis lepra artem medicam fallit? 189.

Qualis plaga est pestis? Unde antiqui illam repetebant? An Hebraei, pestem Deo vel angelo seu legato Dei attribuentes, intelligendi sunt sensu proprio? quare non? Quid de Jehova, primogenita Aegyptiorum percutiente? An pestis potuit tantam stragem in exercitu Sancheribi edere? Quid sibi vult angelus, 1 Paral. 21, 16. coelum inter et terram medius? 190.

An spiritus malus, a Jehova Saulo immissus, improprie intelligendus est? Quid designat? Cur dicitur prophetasse? An hic mos loquendi in exilio ortus, vel auctus? qui dicuntur a Daniele vigiles? An Nebucadnezar in bovem conversus? quare ejus morbum dicimus fuisse insaniam? 191.

Quae de daemoniacis N. F. viget controversia? 192.

Illorum, qui opinantur daemoniacos a diabolo obsessos fuisse, argumenta ex Matth. 8, 28. Luc. 8, 27. de daemoniacis Gadarenis? de muto Matth. 9, 32. Luc. 11, 14., et de muto et surdo Matth. 12, 22.? de lunatico Matth. 17, 15.? de puella Philippensi Act. Apost. 16, 16.? Quid colligunt ex dictionibus N. F.,

daemoniacos a daemonibus fuisse agitatos? quid ex distinctione aegrotorum a daemoniacis? quid ex eo, quod daemoniaci dicunt, Jesum esse filium Dei, et filium Davidis? quid ex eo, quod Jesus daemones alloquitur, et de nomine interrogat? quid ex responso Jesu ad reversos 70 discipulos? quid ex responso Jesu, quum a Pharisaeis argueretur, daemones ab ipso per Belzebul ejici? quid ex sermone Jesu de spiritu immundo, qui, ab homine egressus, demum cum septem aliis spiritibus revertitur? quid ex dicto Jesu, mulierem Luc. 13, 11. fuisse a Satana ligatam? quid ex momento miraculorum, ex unanimi consensu Patrum ecclesiae, et ex ordine exorcistarum concludunt? 193.

Quid generatim opponunt illi, qui statuunt, daemoniacos N. F. fuisse aegrotos? unde princeps argumentum depromunt? quibus assertionibus id confirmant? 294. quibus argumentis primam assertionem comprobant? quid ex eo colligunt, quod daemoniaci non raro medicamentis sanati fuerunt? quid de duobus illis daemoniacis Gadarenis dicunt? de muto, et de muto et caeco Luc. 11, 14. Matth. 9, 32. et 12, 22.? de puero lunatico Matth. 17, 15. Luc. 9, 38—40. Marc. 9, 17.? de puella Philippensi Act. 16, 16.? quid concludunt inde, quod de nullo daemoniaco occurrunt symptomata, quae ex his morbis explicari non possent? quid de eo statuunt, quod dicunt adversarii, majus esse miraculum, ejicere daemones, quam sanare aegrotos? 195. Quibus argumentis secundam assertionem probant? quid statuunt de phra-

sibus, quae in N. F. de daemoniacis usurpantur? quid ex eo concludunt, quod evangelistae daemoniacos inter aegrotos commemorant? quod daemoniaci dicuntur fuisse sanati? quod in N. F. voces δαιμων et δαιμονιον tropice occurrunt, et quod voces δαιμων et morbus permutantur? quid ex silentio Johannis et Pauli de daemoniacis, concludunt? quid reponunt ad loca, in quibus daemoniaci, Judaei, sacri scriptores, et ipse quoque Jesus de operatione daemonum et ejectione eorum loquuntur? quid respondent ad illa loca, in quibus daemoniaci ab aegrotis distinguuntur? in quibus Jesus daemones alloquitur, de nomine interrogat, illis minatur, eos tacere et agredi jubet, atque reditu interdicit? quid de sermone Jesu statuunt, quo discipulis, de ejectione daemonum gaudentibus, respondit? quo Pharisaeis, ejectionem daemonum Beelzebul tribuentibus, respondit? quid de daemone egresso, deserta pervagante, et rursus cum aliis septem spiritibus revertente? quid de muliere per Satanam ligata? quid de Patribus ecclesiae annotant? quid de ordine exorcistarum? 196. Quibus argumentis tertiam assertionem evincere conantur? cur Jesus non edixerit diserte, non a daemonibus, sed morbis exagitari hos homines? 197.

Quid sentiendum est de piscina Bethesda? de descensu angeli et commota aqua? de primo descendente sanato? 198. Qui morbi olim nomine paralysis comprehendebantur? quid manus arida, et quid tetanus? 190. Qua ratione dissensus Matthaei et Petri de morte Judae Iscarie-

tae conciliandus? 200. Coecitas Bar Jesu Elymae? 301. Morbus Herodis Agrippae? 202.

Qua ratione Hebraei vitam et mortem respiciebant? Usitati de morte euphemismi? An mortem perpetuo amicam intuebantur? Qua ratione eam repraesentabant? Orcus seu inferi? Portae inferi? Qualis a poëtis sistitur orcus? Quid de probis et improbis hominibus statuebatur? Quid manes in orco agunt? Quis in N. F. princeps hujus seculi, et potestatem mortis tenens, et unde hae expressiones depromptae? Unde desumtae phrases gustare mortem, calicem mortis bibere? 203.

Praeparatio cadaveris ad sepulturam? in Aegypto? apud Hebraeos recentiori aevo et antiquiori? A quibus cadaver componebatur? 204.

Quid de consueto funere sentiebant veteres? Quare prophetae repraesentant clades tanquam convivia belluarum? Sepultura asini? Quare annotatur in Bibliis, defunctum sepultum, aut in sepulcro paterno humatum, aut etiam regem sepulcro regum exclusum fuisse? Quando cadavera humabantur? Quare Moses immunditiem, per cadavera contractam, ad septem dies extendit? Quinam curabant funus? An loculus usitatus? A quibus cadaver ad sepulcrum deportabatur et humabatur? Quid agebant lugentes? Quid designat magnus comitatus funeris? Quid de humatione mortuorum sentiebant Hebraei recentiores? 205.

Ubi sita erant sepulcra? an propria vel communia erant? cur cadavera hostium jam consanguineis reddebantur, jam petita negabantur? Quid de leprosis? 206. Qualia erant sepulcra? Portae eorum? Sepulcra dealbata? 207. Quid mortuis in sepulcris adjectum fuit? 208.

Antiquitas monumentorum sepulcralium? Qualia antiquissima? Qualia Hebraeis antiquiori et recentiori aevo? Unde pyramides Aegyptiorum ortae? Monumentum Maccabaeorum? Monumenta sepulcralia Prophetarum, quae Pharisaei exornabant? 209.

Combustio cadaveris antiquo aevo sub regibus? post exilium? 210.

Luctus Hebraeorum, et quamdiu durabat? Praeficae et musici? Signa luctus? Quid panis dolorum et calix consolationis? Quinam lugebant mortuum? Luctus Graecorum? 211. Aliae caussae luctus? an summo sacerdoti nunquam licuit signa luctus edere? An semper omnia luctus signa edebantur? 212.

Imperium Hebraeorum ante Mosen? Imperium patriarchale? Quomodo divisi erant Hebraei? Qui dicuntur principes? quae sunt sic dicta capita familiarum? qui genealogi, et unde orti? 213. Cur Hebraei necessario ex Aegypto educendi, et in civitatem redigendi erant? Cur tot miraculis opus? Lex fundamentalis civitatis Mosaicae, et quare hoc fundamentum assumtum fuit? Quis rex Hebraeorum, et qua ratione legem promulgavit? Qualia crimina

erant idololatria, seductio ad idololatriam, atque artes superstitiosae, et cui poenae subjacebant? 214.

Relatio Hebraeorum ad alias gentes? Quid Moses monet, ne separatio Hebraeorum in odium aliorum hominum degeneraret? An Hebraei poterant pangere foedera cum gentibus? quae erant gentes exceptae, et quare? 215.

Proceres civitatis? qui alii sunt a Mose introducti? 216. Qua ratione se invicem habebant tribus? quibus vinculis tribus omnes erant connexae? Qua ratione salus publica procurata fuit? 217. Comitia particularia et generalia? Quotuplicia comitia generalia? De quibus negotiis decernebant comitia? Qua auctoritate agebant proceres in comitiis? 218.

Forma regiminis? 219. Quis erat rector reipublicae Mosaicae? Quinam erant Judices, et qua potestate gaudebant? 220. Quale erat regimen Dei regis per totam historiam? 221. Conspectus historiae Hebraeorum in tabula 222.

Cur inauguratio regum Hebraeorum dicitur unctio? Quid de privatis unctionibus per prophetas, sentiendum? Ritus inaugurationis regum? An in omnibus regibus observati? 223. Vestitus regius? diadema? An coronae usitatae, et quales? 224. Qualis erat thronus? Thronus Salomonis? Quotuplici respectu Deo tribuitur thronus, et qualis? Quid sedere? 225. Sceptrum Sauli? quale alioquin olim erat sceptrum? Quid tropice significat? 226. Qualis erat mensa regia? cur ingens ali-

mentorum copia quotidie? An et mulieres aut cantatrices aderant? 227.

Qua ratione reges in Asia se gerebant? Cur felicitati deputabatur videre regem? Quid si reges orientales prodeunt? laetus nuncius? Metatron, unde desumtus? An curru vel animalibus, et quibus vehebantur reges? 228. Quibus rebus reges aucupabantur famam? Quid de metropoli regni notatu dignum? Quo nomine compellabatur regia, et ex qua aetate descendit haec denominatio? 229.

Quanta erat veneratio regum? Nomina quibus compellabantur? An ab Hebraeis reges nomine Dei compellati fuerunt? Quid sibi vult nomen Messias aut filius Dei, et unde haec postrema compellatio descendit? Quid de nominibus regum aliarum gentium notandum? Quibus nominibus tropicis reges et civitates ab Hebraeis compellabantur? Quare idololatria dicitur adulterium et fornicatio? 230.

Quae olim officia regis? an etiam sacrorum administratio? 231. Jura regum Hebraeorum? an illimitata? an reges Hebraeorum limites, custodierunt? an a poenis, lege Mosaica definitis, dispensare potuerunt? 232. A quibus et ubi promulgabantur mandata et leges? 233

Proventus regis a populis subactis? et a proprio populo? Quis primum in Persia tributa instituit et qualia erant? 234.

Quid principibus tribuum, capitibus familiarum, genealogis, et judicibus factum est sub regibus? Qui erant magistratus regii? Quare a Regibus pro-

phetae consulti? Quid הַמַּזְכִּיר, Cur summus sacerdos consulebatur? 235. Ministri aulici? Quid de militibus praetorianis notandum? Angariare? unde hic mos descendit? 236. Gynaeconitis regum? Lex Mosis de ea? Cur Adonias, postulans conjugem Abisag, supplicio affectus? 237.

Qua ratione querelae ad regem deferebantur? Ministrorum ratio agendi cum rege? Quid sibi vult phrasis: stare coram rege? Servi regis? Quid de illis, qui proventus regios curabant, notatu dignum? In monarchia Persica usitata visitatio praefectorum regiorum? 238.

Hebraeorum magistratus in exilio? post exilium? Quando recuperarunt libertatem, et quando rursus reges obtinuerunt? A quibus regebantur in aliis provinciis? Privilegium eorum sub Romanis in caussis civilibus? 239.

Unde descendit dignitas tetrarcharum? Tetrarcha, quis proprie et quis improprie dicebatur? An Ethnarcha erat diversus? an hic titulo regis gaudebat? 240.

Procuratores Romani, a quo et in quas provincias mittebantur? potestas eorum? Qua ratione Judaeam administrabant? Eorum praesidium militum? ubi hi milites excubabant, et quod eorum officium? ubi commorabatur procurator? 241.

Publicani, et eorum portitores? ubi hi versabantur, et quid de eis notatu dignum? Unde descendit semisiclus templo pendendus? qua moneta

solvendus? Quid Thalmudici de tempore hujus exactionis referunt? 242.

Qui erant ex dispositione Mosaica judices, et ubi? A quo, introducta monarchia, designabantur? Ad quem caussae gravissimae et appellationes, primum ex institutione Mosaica, dein sub monarchia, et post exilium spectabant? Quando Synedrium seu summum tribunal introductum? 243. Praeses, et assessores synedrii? An aderant quoque notarii et apparitores? Ubi et qua ratione considebat synedrium? An etiam in judicio de Jesu in hoc loco congregatum? caussae ad hoc tribunal spectantes, et potestas ejus aetate Jesu? an habuit potestatem exsequendi sententiam capitalem? 244. Aetate Jesu tribunalia juxta Josephum? Quid de synedriis 23, et 3 judicum, quae Thalmudici asserunt, sentiendum? 245.

Tempus quo agitabantur judicia? an etiam noctu? Quid Thalmudici de dilatione exsecutionis sententiae capitalis praecipiunt? an id in judicio de Jesu locum habuit? Quare Judaei in judicio de Jesu diem festum verebantur? 246. In quo loco agebantur judicia? Quis Graecis erat locus judiciorum? Quid Areopagus, et unde sic dictus? Quid Graecis erat ecclesia, et quotuplex? quid erat δοκιμαζειν? 247.

Forma judiciorum? in Aegypto? a Mose observata? Quid Moses judicibus inculcat? Quid de poenis corporalibus statuit? an haec lex observata? Unde prophetarum querelae de injustis judiciis? Qua ratione judex vel judices considebant? An notarii et apparitores aderant? Qua ratione se sistebat actor et reus? Qui-

bus argumentis caussa agebatur? Quid de contractibus scriptis singulare? An sors in judicio locum habebat? Quando sententia exsecutioni mandabatur? 248.

An carceres necessarii? an Hebraeis recentioribus usitati? an ad custodiendos duntaxat reos adhibiti? An et debitores carceribus conclusi, et quid illis aetate postrema fiebat? An et qua aetate apud Hebraeos quaestio seu tormenta usitata? Quid de captivis Romanorum notatu dignum? Quid de custodibus reorum? 249.

Quibus rationibus creditores sibi securitatem debiti procurabant? Lex de pignore? quid si debitor solvendo non erat? Cur monetur, ne facile quis pro altero spondeat? An anno sabbathico aut Jobelaeo novae erant tabulae? 250. Lex de usura? 251.

Poena levissima, et quo collineabat? quando locum habuit? in quo proprie consistebat? Quid in lege Mosis peccatum? quid delictum? quid pro peccatis et delictis praeter sacrificium praestandum erat? Cur in N. F. non fit mentio de restitutione male partorum? 252. Quotuplex erat mulcta? cui solvebatur? 253. Poena furti generatim, et pro diversitate rei furto ablatae? An poena capitis in nullum furem decreta? quid si fur mulctae solvendae non erat? quid si fur occisus fuit? 254.

Poena corporalis? quid scorpiones, et an ex lege Mosis descendunt? quot ictus et qua ratione infligebantur? quid aetate Jesu et Apostolorum circa

hos ictus juris erat? An etiam excoecatio erat poena? Qualis erat flagellatio Romana, et an ab ea nullus exemtus erat? 255. Quid jus talionis? an leges Mosis hac de re, morales sunt? An actor tenebatur hanc poenam exsequi? quid lytrum, et an licitum? an etiam pro homicidio licitum? qua ratione jus talionis abolitum? An probari potest, jus talionis esse incongruum? 256.

Supplicia Mosaica? an etiam decollatio et strangulatio? qua ratione poena gladii et lapidatio peragebatur? 257. Excisio ex populo? a Judaeis explicata? quotuplex a Judaeis statuitur excommunicatio? an omnes tres, aetate Apostolorum fuerunt usitatae? Quid Maran atha? quid tradere Satanae ad perditionem carnis? 258.

Quae infamiae genera in quospiam, supplicio affectos, statuta erant? 159.

Supplicia exotica? Quibus gentibus decollatio usitata? Quid de strangulatione notatu dignum? Qualis erat combustio vivorum, et quibus gentibus usitata? Quid de specu leonum memorabile? Quid dichotomia, et quibus gentibus usitata? tympanismus? pugna cum bestiis? immersio in mare? Quibus gentibus usitata erat crucifixio? 269. Quibus decreta fuit a romanis crux? crucifixio et crux Romanorum? Quid de vino myrrhato, et de aceto, quod Jesu oblatum fuit, notandum? 261. Immanitas crucifixionis? 262.

Quis erat executor sententiae mortis? Quinam crucifigebant cruciarios? 263. Quis supplicium

inferebat homicidis? Quid Moses cavit? An in urbes asyli omnes suscepti? Quae est orientalium opinio de loco, in quo sanguis humanus effusus est? 264. Quid si homicida esset ignotus? 265.

Generalis rei militaris inter Hebraeos historia? 266. Conscriptiones populi? quis et per quos conscribebantur? an omnes conscripti ad bellum evocabantur? Quid de conscriptione Davidis? 267. Qui curabant delectum militum? qui gaudebant vacatione a militia? 268. Qualis erat divisio exercitus? Militum agmina minora, et qui eorum praefecti? divisio exercitus aetate Davidis? sub Josaphato? Quis praefectos militum designabat antiquiori aevo, et quis sub monarchia? Quales viri erant armigeri? Qualia respectu armorum erant agmina? Divisio militum Romanorum? legio? cohors? manipulus? cohortes in Palaestina? Qui alii in N. F. occurrunt milites? 269. Lustratio militum? arma defensoria et aggressoria? 270.

Quotuplex clypeus? Quid מָגֵן, צִנָּה et סֹחֵרָה? Ex qua materia, et quales erant clypei? Quid margo, umbo, ansa? Quid clypeis fiebat tempore pacis? Qua ratione gestabantur clypei extra praelium, in praelio, in aggressu munitionis? Quid arripere clypeum, implere clypeum? Quid de jactura clypei, et de praeda clypeorum? 271. Qualis erat galea? an omnes milites omni aetate, ea instructi? ex qua materia erat parata? quid tropice? 272. Quid lorica? an aerea? an Hebraeis omni aevo usitata? quid tropice? 273. An militibus erant

armillae, tibialia aerea, seu ocreae? quae vestis militaris? 274.

Quales erant muniones antiquissimae? quid denotat phrasis aedificare urbem? quales erant aetate Josuae munitiones? an ars muniendi ab Hebraeis exculta? quid de munitione Jerusalem? an praesidiis instructae erant munitiones? partes munitionis? moenia, turres, fossae, et portae? speculae? quid sibi vult phrasis: a specula pastorum usque ad urbem munitam? 275.

An clava et malleus Hebraeis in bello usitatus? Qualis erat gladius? quid: accingere se gladio, solvere gladium? quid de gladio Dei memoratu dignum? חֶרֶב ubique gladium significat? Qualis erat hasta? 276. An חֲנִית erat jaculum? an etiam כִּידוֹן? 277. Cujus antiquitatis est arcus? qui inprimis laudantur sagittarii? quales erant arcus? qua ratione tendebantur? arcus dolosus? chorda arcus? qua ratione arcus gestabatur? sagittae? an veneno inficiebantur? quid sagittae Dei, et unde hic tropus desumtus? pharetra? qua ratione gestabatur? 278. Quid de funda et de funditoribus memorabile? 279. Quid catapultae? ballistae? 280. Quid arietes, et cujus antiquitatis? 281.

Quid de equitatu memoratu dignum? quae gentes in bello asinis, et quae camelis utebantur? qua aetate elephantes ad bellum adhibiti, et quid illis fiebat? 282. Cujus antiquitatis sunt currus bellici? Quales erant antiquiori aevo, et quales temporibus Persarum? 283.

Qui in Bibliis sunt illi, qui dicuntur **discere bellum**, aut **bellum edocti**? 284. Cujus gentis sunt ludi **gymnastici**? quando apud Hebraeos introducti? Aedificia illis dedicata? ephebium? palaestra? ξυςοι et ξυςα? stadium? vestes athletarum? caestus? cursus in stadio? βραβειον? athletarum victus et vitae ratio? Quid de legibus et judicibus certaminis? An hi ludi omnibus probabantur? lusus juvenibus Palaestinae usitatus? Quid **theatrum et amphitheatrum**? quid in illo agebatur? 285.

Castra, a Mose disposita? an etiam talia erant Hebraeorum castra subsequentibus temporibus? An nubes Hebraeorum in Arabia petraea, fuit ignis castrorum? leges Mosis de castris? 286. **Itinera militaria** Hebraeorum in Arabia? 287. **Signa militaria**? דֶּגֶל? אוֹת? נֵס? Quibus instrumentis **classicum** canebatur? 288.

Quid olim ante **bellum** ab idololatris, et quid ab Hebraeis fiebat? an bellum indictum? an deductiones juris usitatae? Qua ratione populus, bello repente exorto, ad arma vocabatur? Quo anni tempore bella inchoabant? an hyemalia usitata? An bella per duellum finita? Qua ratione orientales bellum respiciunt? 289. Quid fiebat ante praelium? acies? an phalanx? exercitus eminus conspectus? Quid Moses sacerdotibus ante praelium praecepit? 290. Quid αλαλαζειν? praelia? quale saepius recurrit stratagema? An dolus malus licitus? Quid de aggressione

orientalium notandum? Quid Paulus sibi vult saepe inculcans, ut Christiani stent in fide? 291.

Quid fiebat imminente alicui urbi hoste? Quibus rationibus expugnabantur urbes? quid significat phrasis egredi ex urbe? quid est castra contra urbem metari? 292. Unde orta est circumvallatio, et qualis erat? 293. Quid est agger? Quid interim agebant obsessi? Quid hostis occupatis moenibus faciebat? 294.

Quo jure utebatur victor? Quid insignioribus victis et integris non raro gentibus fiebat? An victores semper hoc rigore utebantur? quid captis hostibus fiebat? quid victi agebant? quo symbolo hanc calamitatem repraesentant prophetae? quid regioni devictae non raro contingebat? quid victor, si erat ultor, faciebat regibus captis et potissimae parti gentis? An Moses talia praecepit? Quid anathema, et in quos, atque quo fine statutum? Quid agebant victores? Quid cadaveribus caesorum apud plerasque gentes fiebat, et quid apud Hebraeos? 295. Quo fine tantus in hostes rigor? An omnis rigor, quem Hebraei in bellis exercebant, excusandus, aut damnandus? An Hebraei eodem rigore usi sunt, quo aliae gentes utebantur? 296.

An Deus propter solam Canaanaeorum corruptionem tribuit Hebraeis jus belli? An Hebraeis in Canaanaeos non erat aliud jus belli, quam aliis gentibus novas sedes quaerentibus? Unde descendit Hebraeorum jus belli in Canaanaeos? 297.

Quid de praeda notatu dignum? Quando stipendium militare invaluit? praeda tropice? quaenam deputabantur praedae? qua ratione praeda inter Hebraeos dividebatur? An de urbibus et gentibus, anathemati subjectis, praeda agebatur? 298. An illa, quae Hebraei ab Aegyptiis acceperunt, praedae deputanda? 299.

Quid de induciis, tempore sacro usitatis, notatu dignum? 300.

Origo religionis et disciplinae morum? progressus usque ad diluvium? 301. Religionis documenta post diluvium? Quando orta est idololatria? 302. Quid de Abrahamo ejusque posteris per Isaacum et Jacobum memorandum? 303. Patriarcharum religio? religionis exercitia? An illis nihil aliud, quam quod in Genesi de Deo et morum disciplina occurrit, notum fuit? 304.

Cur Hebraei ex Aegypto educendi erant? Cur tot miracula intercedere debebant? Cur illa miracula in Arabia Petraea necessaria? Quid de illis, qui haec miracula praestigiis, vel imposturis deputant, aut conficta esse contendunt? 305. An Moses docuit Jehovam non esse nisi Deum tutelarem seu nationalem Hebraeorum? 306. An Moses Deum non sistit nisi formidabilem? 307. Dispositiones Mosaicae ad conservationem religionis? 308. An Mosaica religio ad morum disciplinam spectat? quo incitamento leges civiles observandae erant? quid de sacrificiis et votis notandum? quid de promissionibus bonorum temporalium, et de comminationibus malorum dicendum?

An religio Mosaica morum probitatem reapse promovit? 309. An in lege Mosis typi historici et morales? an etiam prophetici? 310.

Compendiaria historia religionis Mosaicae usque post exilium Babylonicum? 311. Quo fundamento nitebatur Hebraeorum post exilium perseverantia in religione? An similitudine religionis Zoroastris? An principiis philosophicis? 312.

Qualis erat aetate Christi cognitio Dei philosophica? An certum est, philosophos nullo alieno impulsu ad hanc ideam devenisse? An Philosophia Hebraeos in cultu unius Dei confirmavit, aut confirmare potuit? 313.

An Hebraei antiqui, et ipsi quoque patriarchae, aliquam vitae futurae notitiam habuerunt? Qualis in V. F. sistitur orcus? An etiam remuneratio post mortem cognita fuit? Mehestanorum sententia de conditione hominis post mortem? Quid Daniel et Zacharias de conditione hominum post mortem docent? Unde orta est sententia recentiorum Judaeorum de remuneratione post mortem, et de resurrectione? 314.

Qualis et quanta fuit recentiori aevo propagatio Judaismi? 315. Quae erat recentiori aevo rerum Judaicarum conditio? quae sectae Judaeorum? quid de qualibet earum generatim memorabile? 316. qua aetate ortae sunt hae sectae? An Pharisaei sunt illi ασιδαιοι in libris Maccabaeorum? An Sadducaei originem suam debent Zadoko et Baithoso, discipulis Antiochi Sochaei? Ubi

Esseni orti? An non et extra Aegyptum degebant? 317.

Memorabilia capita doctrinae Pharisaeorum? 318. Quos de disciplina morum fovebant errores? 319. Quid de traditionibus hujus sectae memorandum? Quid de lotione manuum, de potu, de immunditie, de jejuniis, de phylacteriis et fimbriis notabile? Quae in Thalmude genera Pharisaeorum recensentur? 320. Qua occasione orta est secta Galilaeorum? quid hi propugnabant? Qui dicebantur Zelotae? quando degenerarunt? 321.

Quae erant Sadducaeorum sententiae singulares? An solum Pentateuchum receperunt? An Karaeorum secta erat aetate Christi? 322.

Quod est discrimen inter Essenos et Therapeutas? ubi utrique habitabant? quae negotia utrique tractabant? quaenam Essenis et Therapeutis communia erant? Essenorum ratio vivendi? Quid die sabbathi agebant? quid de angelis, de jurejurando, de servitute, de matrimonio sentiebant? quid convictis de crimine fiebat? doctrina Essenorum de Deo, de statu animorum post mortem, et de sacrificiis? Quae Therapeutis singularia erant? quid nocte sabbathi agebant? 323.

Qui dicebantur Hellenistae? an iidem sunt ac illi, qui dicuntur διασπόρα των ἑλλήνων? quid de templo Hellenistarum in Aegypto memorabile? 324.

Ubi olim, et ubi recentiori aevo erant proselyti? quos Moses distinguit? quos Judaei recentio-

res distinguunt? Quo nomine veniunt in N. F. proselyti portae? An Rechabitae et Kenitae erant hujusmodi proselyti? proselytis portae observanda? ritus in suscipiendis proselytis justitiae? cujus antiquitatis est baptismus proselytorum? quid in proselytis foeminis observabatur? 325.

Origo Samaritanorum? eorum religio? Quid egerunt post reditum Judaeorum ex exilio? Quid sub Nehemia moenia Jerosolymorum restaurantes? origo templi Samaritanorum? Quando Samaritani abdicarunt idololatriam? Quando Sichem evasit metropolis Samaritanorum? Quid Samaritani sub Antiocho Epiphane 167 ante Christum egerunt? damnum illis illatum 127 ante Christum? Samaritani omni tempore odium suum in Hebraeos prodiderunt? quare Judaei aetate Christi ex Galilaea non facile per Samariam proficiscebantur Jerosolyma? quid Sichar in N. F.? quos libros sacros venerabantur? quibus locis nixi, Messiam sperabant? quae praecipua eorum cum Judaeis controversia? 326.

Quibus locis antiquissimo aevo Deus colebatur? primum altare? primum templum? Quem sacrum locum Moses praefinivit? 327.

Quibus nominibus veniebat sacrum tabernaculum? vestibulum? sanctuarium? quibus asseribus clausum, et quibus operimentis contectum? sanctum? sanctissimum seu adytum? quid σκηνη πρωτη et δευτερα? 328. Ubi situm erat altare? quale? quid de angulis memorabile? ascensus? utensilia al-

taris? Ubi situm erat labrum aeneum? quale erat? 329. Ubi positum candelabrum aureum? quale erat? quot lampades noctu, et quot interdiu ardebant? quae utensilia ad candelabrum pertinebant? quod erat in eo auri pondus? 330. Ubi posita erat mensa sacra? qualis erat? quid erat in hac mensa? 331. Ubi positum erat altare suffitus? quale erat? quare dicitur aureum, et interius? quaenam erant cornua ejus? Ex quibus aromatibus compositum erat incensum, quod in hoc altari offerebatur? quid Josephus de significatione ejus symbolica refert? 332. Ubi erat Arca foederis? qualis? operculum? quid erat in arca? quaenam penes arcam asservabantur? quid de Hebr. 6, 2—6. censendum 333.

Unde sanctitas castrorum Hebraeorum? Unde Canaan dicitur regio sancta, et quo sensu? Quid Judaei de gradibus sanctitatis statuunt? locus regionis sacerrimus? Ubi erat tabernaculum, et in quae loca demum translatum fuit? An arca foederis semper erat in tabernaculo? 334. Quibus honoris compellationibus condecorata fuit Jerusalem, et quare? quis hujus urbis situs? Zion, Moria? Acra, Βεζεϑα? Ubi erat fons Siloe, et qualis? Ubi erat collis Ophel? Ubi et quid Kidron, Ge-ben Hinnom, Topheth? Gihon? Golgotha? An situs urbis mutatus fuit? 335.

Qualis erat mons Moria? Quid ei praestitit Salomo, et quid Judaei post exilium? 336. Quale erat templum Salomonis? quae habebat atria? cubicula seu repositoria? quale erat altare? labrum?

quo ornatu condecoratum? alia labra et cui usui? quid de utensilibus hujus templi? 337. Quibus nominibus venit Sanctuarium? cujus magnitudinis erat Sanctum, Sanctissimum, et προναος? Quales erant columnae ante προναον, et quae earum altitudo? Quid circa latera Sanctuarii? Ex qua materia aedificatum erat Sanctuarium? janua προναȣ? quid erat in sancto? quid in sanctissimo? An templum Salomonis perfecte describi aut delineari potest? an erat magnificum? Quid Cherubim? 338.

Quando aedificatum fuit templum secundum? quale erat? Unde ejus divitiae? quaenam huic templo defuerunt? Ubi et quando aedificata arx Baris? 339. Quando Herodes aedificavit templum? atria in hoc templo? quale erat atrium gentium? atrium Israelitarum? atrium sacerdotum? 340. Quae portae erant in muro exteriori, et quae in interiori? quales erant hae portae? 341. Quales erant porticus in atrio gentium, et in atrio Israelitarum? Quae dicebatur porticus Salomonis? Ubi erant nummularii? Ubi Gazophylacium, Marc. 12, 41. commemoratum? Quale erat altare victimarum? 342. Quale erat Sanctuarium? Quale erat Sanctum? quale Sanctissimum? 343.

Quae est origo synagogarum? 344. quomodo synagogae in oriente conformatae? quid proseuchae? Ubi Apostoli liturgiam celebrabant? Quae in novo foedere dicuntur ecclesiae domus seu domesticae? 345.

An sabbathum ante Mosen observatum fuit? 346. Quis scopus sabbathi? quid sabbathum magnum? quid sabbathum deuteroproton? 347. quid sabbatho omittendum? an usus armorum, sanatio aegrorum, opera necessitatis, deambulatio, opera sacra, labores in sacro tabernaculo interdicti? Unde pro sabbathum ortum? 348. quae sabbatho agenda a sacerdotibus, et quae a reliquis Israelitis? 349. Quis scopus anni sabbathici? A quo mense et die incipiebat? Quae hoc anno observanda? An et servi manumittendi, et debita remittenda? 350. Quis annus erat Jobelaeus? A quo mense et die incipiebat? Quae hoc anno observanda? An debita fuerunt remissa? 351.

Quid neomeniis praescriptum erat? qua ratione annunciabantur? An hae dies erant feriae? An Moses neomenias, juxta calculum astronomicum determinatas, intellexit? An aetate Christi neomeniae ad calculum astronomicum exigebantur? Qua neomenia celebrabatur festum novi anni? quid hac die praescriptum erat? 352.

Quae festa majora, et quo fine instituta fuerunt? Quid omnibus his festis commune erat? 353. Quando et quo fine institutum festum paschatis? quo anni tempore celebrandum? quot diebus? quae omittenda, et quae agenda erant? quid de agno paschali memorandum? qua ratione manducandus? quare non erat confringendum os? Judaeorum coena commemorativa paschatis? Quid secunda die paschatis agendum? Quae per hanc hebdomadem sacrificia

offerenda? An Jesus in ultima coena, pascha manducavit, et an uno die praeoccupavit? 354. In quod anni tempus incidebat festum Pentecostes? quare festum hebdomadum, festum messis, et festum primitiarum dicitur? quae erant hoc festo agenda? An frequens Judaeorum concursus? 355. Quo fine institutum erat festum tabernaculorum? quo anni tempore celebrandum? quare dicitur festum collectionis fructuum? quae erant agenda? quare dicitur festum maximum, et festum per eminentiam? quos ritus Judaei recentiores addiderunt? 356. In quem diem incidebat festum propitiationis? hoc die omittenda et agenda? Quae summus sacerdos agenda habuit, primo in vestitu simplici albo? quid significabat hircus ad liberum discessum, et hircus Jehovae? Quae agenda habuit summus sacerdos in vestitu muneris sui splendido? quoties ingressus est Sanctissimum? 357. An Hebraei olim non alia observabant jejunia? quae jejunia anniversaria in exilio instituerunt? quid Propheta Zacharias de illis respondit? quid effusio aquae in jejunio 1 Sam. 7, 6—7. significat? 358.

A quo festum Purim institutum? qua ratione celebratur? 359. Quo tempore festum encaeniorum institutum? quo anni tempore et qua ratione celebrabatur? 360.

Quare Hebraei dicuntur populus sanctus, et quo sensu? quid recentiores Judaei de hac compellatione sentiebant? quibus nominibus in novo foedere compellantur Christiani? 361. Qui erant mi-

nistri sacri? 362. Unde servi sacri? quae eorum functiones? qualis eorum, inprimis post exilium conditio? 363.

Quibus ritibus Levitae consecrati fuerunt? An unica consecratio etiam pro posteris valuit? An eis peculiaris vestitus? 364. quae functiones Levitis a Mose assignatae? quae eorum divisio juxta familias? quo aetatis anno munera sua obibant? qua ratione a Davide ad diversa munera dispertiti fuerunt? quid praeterea Josaphat eis demandavit? quid post exilium eisdem accessit? 365.

Quot primi erant sacerdotes? qua ratione a Davide divisi fuerunt? Quae classis Jojarib, et quae Abia? Qua ratione summi sacerdotes sibi invicem succedebant? An ordo primogeniturae interruptus fuit? An summo sacerdoti fuit vicarius? 366. Qualis erat consecratio sacerdotum et summi sacerdotis? quid consecratio summi sacerdotis peculiare habuit? an in successoribus repetita? 367. Vestes sacerdotum? femoralia? tunica? cingulum, qua ratione gestabatur? mitra? An munere fungentes sandaliis utebantur? 368. Quid requirebatur, ut sacerdos quiscunque munere suo fungi posset? qua ratione functiones quotidie inter se dispertiebant? 369.

Vestes summi sacerdotis? vestes illius simplices, et magnificae? quid Meil? quid Ephod? quid Choschen? Quid Urim et Thummim? an Moses Urim et Thummim introduxit? Mitra summi sacerdotis? quid lamina aurea in fronte summi sacerdotis designabat? 370.

An Levitae vel sacerdotes, aut prophetae erant doctores populi? 371. An in synagogis aetate Christi erant ordinarii doctores populi praeter interpretem? quis docebat? qui alii ministri erant synagogae? collectores eleemosynarum? minister synagogae sensu strictissimo? apostoli synagogarum? Qui et quare vocantur פַּרְנָסִים seu pastores? 372.

Quid sacrificium? 373. Cujus antiquitatis sunt sacrificia? origo, humana vel divina? quae in genere eorum significatio? 374. Quotuplicia ante Mosen sacrificia? quotuplicia in Mosis scriptis? quotuplicia cruenta? quotuplicia piacularia? A quibus offerebantur holocausta et sacrificia pro peccato? Ubi mactabantur victimae piaculares, et ubi eucharisticae? Quae divisio sacrificiorum scholastica, et an ex Mose hausta? 375. Quis locus sacrificiorum? quare unicus? an haec lex observata fuit? 376. Quae animalia poterant sacrificari, et quare non alia? Quid est manducare carnes sicut cervum et capream? Quaenam animalia in holocausta, in sacrificia pro peccato, pro delicto, et in sacrificia eucharistica offerri poterant? Cujus aetatis oportebat esse animalia? an vitiosa offerri poterant, et cur non? 377. Quibus ritibus sacrificabatur? quid est sistere Domino? quid denotabat impositio manus? quis manus imponebat sacrificiis pro populo? quis mactabat victimas? quid sanguine factum? quis animali pellem detraxit, et quis dissecuit victimas? quid est תְּרוּמָה et תְּנוּפָה? cujus erat ignem parare? quae partes victimae in altari concremabantur? cujus erat reliqua caro? 378.

Cujus antiquitatis sunt holocausta? A quibus offerri poterant? pro quibus offerebantur? quae animalia? Quid sanguine fiebat? reliquis carnibus pro diversitate sacrificantium? addito libamine? Quid turturibus aut pullis columbarum fiebat? 379.

Quae erant pro peccato victimae, quas summus sacerdos, populus, magistratus, et privatus offerebat, et quid sanguine et carne fiebat? quibus personis praecepta erant sacrificia pro peccato? 380? Pro quibus transgressionibus praescripta erant sacrificia pro delicto? an non obstat locus Lev. 5, 17.? quibus offerenda erant sacrificia pro delicto? quibus ritibus? 381.

Quae animalia idonea erant ad sacrificia eucharistica? quibus ritibus immolabantur? quid sacerdoti cedebat? quod fertum addendum fuit? quid de reliquis carnibus harum victimarum? 382. Qualia erant sacrificia foederum? qui ritus observabantur? quid haec sacrificia significabant? 383.

Quae erat significatio symbolica victimarum? quae piacularium et eucharisticarum? an huic significationi obest, quod Hebraei permulti illam non perspexerunt? an suberat quoque significatio prophetica? 384.

Quae erant sacrificia incruenta? quae eis addenda fuerunt? an offerebantur sine sacrificio cruento? qua quantitate addebantur diversis victimis? quid vino oblato fiebat? an sine sacrificio cruento oblatum? qua quantitate addendum diversis sacrificiis cruentis? 385.

Qua ratione immundi se purificabant; quid contaminatis per cadavera vel sepulcrum, praeceptum erat? Qua ratione parabantur cineres vaccae rufae? 386. Quibus ritibus mundandi erant leprosi sanati? 387.

Quid de filiis primogenitis statutum fuit? quid de primogenitis animalium mundorum et immundorum? quo fine haec decreta erant? quid de secundis primogenitis boum, caprarum et ovium? 388. Quid primitiva, vel primitiae? quid de illis praeceptum erat? Cujus erant allatae primitiae? An potuerunt etiam extra sacrum tabernaculum cuicunque sacerdoti tradi? quid Hebraei de quolibet animali mactato sacerdotibus donare tenebantur? quid de secundis primitiis? 389.

Cujus antiquitatis sunt decimae? quotuplicis generis decimae Hebraeorum? Unde secundae descendunt, et cui usui erant? quibus primae decimae tradendae? An redimi poterant? qua ratione animalia ad decimas separabantur? 390.

Cui usui erat oleum sacrum? ex quibus rebus compositum? 391.

Ritus jurandi? Ritus, si aliquis adjurabatur? per quem jurabatur? quales formulae jurisjurandi usitatae erant aetate Christi et quid Jesus de illis docuit? An Hebraei religiose observabant jusjurandum? 392.

Quid votum? Unde orta sunt vota? cujus sunt antiquitatis? Lex Mosis de votis? quotuplicia erant vota? 493. Quid votis affirmativis vovebatur?

In quibus votis redemtio locum habuit? an quidquid, ex voto oblatum, ad sanctuarium suscipiendum fuit? An votum חֵרֶם? a Mose introductum? quo fine emittendum erat? Quid de voto Jiphthach? 394. Quid votis negativis promittebatur? qualia vota negativa aetate Apostolorum usitata? Quid votum Naziratus? an perpetuum? an pro alio nuncupari potuit? quid Naziraeo agendum, si inopinate contaminatus fuit? quid agendum Naziraeo elapso voti tempore? quid si facultates non suppetebant ad haec sacrificia? 395.

Quales erant aevo antiquissimo preces? An Moses formulas precum praescripsit? quae aliae occurrunt preces publicae? qua ratione et quibus ritibus orabant Hebraei? quo faciem vertebant Hebraei, et quo Mehestani? Qua aetate occurrunt fixae horae precum, et quae? 396. Quibus diebus olim liturgia celebrabatur in synagogis? qualis erat haec liturgia? An omnes ritus nunc Judaeis consueti, jam olim obtinebant? An precum formulae erant fixae. Quid K'ri Sch'ma? Quid est regnum Dei vel coelorum Judaeis, et quid in novo foedere? 397. Qua lingua in synagogis celebrabatur liturgia? An ex quibusdam N. F verbis precum Hebraicis, concludi potest, preces lingua Hebraica fusas fuisse? 398. Qualis erat liturgia Apostolica? 399.

An cognitio veri Dei, quae in sacris Bibliis exhibetur, ex revelatione divina repetenda? Quid reponendum illis, qui contendunt, primam religionem fuisse Fetischismum? quando orta est idolola-

tria? quaenam objecta pro diis culta? Quid de apotheosi hominum memoratu dignum? An mali quoque erant dii? An superi boni irascebantur, et quibus de caussis? An omnes dii ab omnibus culti aut colendi fuerunt? Qui erant penates et dii tutelares urbium et domuum? Quid de diis gentium, quae laeta fortuna utebantur, et quid de diis gentium devictarum sentiebatur? An dii reputabantur a necessitate liberi? Quae humana eisdem tribuebantur? 400.

Qualis cultus his numinibus exhibebatur? Arae diversorum deorum? Quales primae effigies? quid Baetilii, et quotuplices? quales effigies progressu temporis? Cujus aetatis sunt deorum simulacra? qualia erant monstrosa? Qua ratione orta sunt templa deorum? qualia erant? quid de altaribus sine templo notatu dignum? quid de altaribus cum inscriptione ignotorum deorum memorandum? Unde orti sunt luci? quibus praesertim templis additi sunt? Quales erant sacerdotes deorum, et qua ratione sacrificabant? 401.

Quo fine deferebatur diis cultus? Quid in cultu Mehestanorum singulare? Quid de sacrificiis piacularibus sentiebant idololatrae? Qualis erat cultus diis exhibitus? quid requirebatur in illis, qui victimas, molas salsas, libamina, mel, aut etiam thus offerebant? quid in victimis requirebatur? quid de victimis humanis memorandum? quid libaminibus fiebat? Quid de precibus idololatrarum memoratu dignum? Quid diebus festis agebatur? Quid de

mysteriis ethnicorum sentiendum? Quales erant lustrationes, et cujus efficaciae reputabantur? Quid de impudico divino cultu memorandum? 402.

Quae usitatae erant divinationes? quinam erant Chartummim in Aegypto, et qui Babylone? quid Necromantae praetendebant? quid Moses in eos statuit? quid divinantes ex nubibus, ex visceribus victimarum, ex serpentibus, ex astris? quid de incantatoribus serpentum notatu dignum? quae omina et prodigia observabantur? quid de sortibus et de somniis memorandum? Ubi habebantur oracula? quid de illis censendum? quando consulebantur? quid de oraculis Aesculapii, Isidis, Osiridis et Hori notandum? 403.

Qualis erat status idololatriae aetate Christi? An victimae humanae, oracula, omina, et prodigia prorsus abolita? quid Stoa, et quid Academia de his sentiebat? An philosophi architectum mundi colebant, et alios deos rejiciebant? Quid de tartaro, et de statu hominis post mortem sentiebant? Quid de dissensu philosophorum notatu dignum? Quaenam ex philosophia ad plebem transibant? Quibus fundamentis disciplinam moralem superstruebant? quid de morali Stoicorum et Platonicorum inprimis memorabile? quid generatim disciplinae morali philosophorum defuit? 404.

Quotuplicis generis in Bibliis commemorantur simulacra? quae erant effigies Jehovae? qualia erant simulacra deorum? 405.

Qualis erat exercitus coelorum, qui adorabatur? Quid Mehestani de eo sentiebant? Quid sibi vult יְהוָה צְבָאוֹת? 406. Qua aetate sol, primum ut numen adoratum fuit, et in quibus praesertim regionibus? Qualia monumenta ipsi erecta sunt? quis deus est Baal, inprimis si lunae jungitur? quis Balgad et Beel Semen? qua figura hoc numen repraesentabatur? quid de scriptura hieroglyphica memorabile? qua ratione Mehestani colebant solem? 407. Qualis est Baal, a quo urbs Baal Zephon denominata erat? quale numen erat Baal-Pheor, et qua ratione colebatur? qualis deus erat Baal-Berith? quale numen erat Baal-Zebub, et quae ejus forma? qualis deus erat Baal Izabelis? qualis deus erat Bel, et quale ejus templum Babylone? 408. Quae regina coeli? qua ratione colebatur? quae Aschthoreth Zidoniorum, et Aschtharoth? quae dea אֲשֵׁרָה? quae erat Mizlepheth? quibus deabus Graeci et Latini comparabant Astarten? Quale templum Veneris, quod Herodotus Ascalone invenit? Qualis cultus Astartis? effigies? An Arabes Lunam et Venerem colebant? 409. Quid de Adonide memorandum? Quid de Thyphone? qua ratione hi mythi progressu temporis connexi fuerunt? quale festum Adonidis, et quando celebrabatur? 410.

An planetae ab Hebraeis divino honore culti? Quod est numen Moloc, Molec, Malcom, Milcom? quibus victimis colebatur? quid est: traducere, vel traducere per ignem? ubi hae victimae ab Hebraeis offerebantur? qualis erat effi-

gies hujus idoli? Quale numen erat Rephan vel Remphan? Quis Adrammelech et Anammelech? 411. Quale numen Chijjum? qualis ejus cultus? 412.

Qualia numina erant Theraphim? an Sileni? an apud solas uxores steriles inveniuntur? 413. Quale simulacrum erat Dagon? ejus templa? an cum Aschthoreth idem? quibus aliis nominibus veniebat? Unde descendit nomen Derketo? quae de hac dea fert mythologia? unde explicanda? 414.

Quae numina erant Schedim? an eadem cum Mehestanorum Sched, spiritu malo? Quod numen erat Nebo, et a qua gente cultum? Quae numina erant Gad et Meni? Quae et a quibus gentibus culta erant numina Rimmon, Nisroch, Nergal, Aschima, Nibchaz et Tharthak? Nanaea, a quibus et qua ratione culta fuit? 415.

Corrigenda.

Pag.	*Linea*		*lege*
10	10 ab infra	שרה אדם	שְׂרֵה אֲרָם
13	10 ab infra	defertam	desertam
15	7 — —	Tkebae	Thebae
16	16 — —	rarsus	rursus
20	13 ab infra	n	in
25	13 ab infra	cemm.	commemorantur
30	7 — —	alvens	alveus
64	3 — —	quae	qui
81	8 — —	et vellere piloso	sed vellere optimo
—	9 — —	نقد	نقد
83	11 — —	cis	eis
99	5 — —	estate	aestate
100	3 — —	exell.	excellentium
143	1 — —	indles	indoles
200	20 — —	سهر	شهر
214	ult. — —	posea	posca
216	3 ab infra	observa	obversa
246	ult. — —	quaere	quaerere
249	3 — —	post.	prostratio
—	16 — —	בדך	בֵּרֵךְ
252	penult. — —	prophteae	prophetae
263	12 — —	oscitautes	oscitantes
267	4 — —	inpropia	impropria
293	4 — —	consuetuo	consueto
306	17 — —	dof.	deferendus
316	9 — —	gubernatorum	gubernatorem
324	ult — —	suh	sub
343	6 — —	החכם	הֶחָכָם
350	2 — —	Remani	Romani
352	4 — —	חַסַאת	חַטָּאת
353	8 — —	pre	pro
—	20 — —	Muctae	Mulctae
361	9 — —	Timoth.	1 Timoth.
370	1 — —	genealoges	genealogos
379	2 — —	דלהים	דְּלָתַיִם
382	5 — —	קָלְע	קֶלַע
382	6. 7. —	קלע , קוֹלֵע	קַלָּע , קוֹלֵעַ
—	14 — —	חשבנות	חִשְּׁבֹנוֹת
405	5 ab infra	inteatasset	intentasset
411	4 — —	que	quae
424	3 ab infra	propagandu	propaganda
452	1 — —	aucupita	acupicta

Corrigenda.

Pag.	Linea		lege
455	12 — —	טַבְעוֹת זַהַב	טַבָּעוֹת זָהָב
460	18 — —	גֻלגלת	גֻלְגֹלֶת
462	1 — —	החָיצונה	הָחִיצוֹנָה
469	19 — —	contigua	contiguae
482	3 — —	eleo	oleo
485	ult. — —	fructum	fructuum
500	11 — —	13,	13.
546	7 — —	quadrato, oblongo	quadrato oblongo
555	5 ab infra	que	quae
570	16 — —	שַׁדִים, vel	שְׁדִים, vel
